This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

+ *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
+ *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
+ *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
+ *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at `http://books.google.com/`

Livii Historiarum, 6 vols, 12mo, ca
sound set, 1.00, Tonson, 1722.

Ths. Butt. Jan. 20 1

John

Rugby

Warwickshire

tamen favorem studia liberalia non minùs feliciter promovisse facilè constabit. Honorem quem in patriâ meruerat, in Siciliâ consecutus est Plato. Nec magis Athenis quàm Macedoniæ Aristotelem debemus. Tanta erat sub Augusto Literarum Gloria, ut humanum ingenium vix quò ulteriùs progredi posset habuisse videretur. Ad quod probandum & nobile Testimonium adducimus. En Livius, non humilis, non servilis animi scriptor. Illum audiamus, quis facrit jactata illa Reipublicæ Romanæ Libertas, quam decemvirale Tyrannis, Tribunitiæ procellæ, Plebis seditiones, factiones Patriciorum omni-

omnibus ſanè admirabilem, nulli invidendam fecerunt, Nemini ſaltem Britonum, utpote quibus fatis ſuperque compertum ſit, omnium Tyrannorum graviſſimum eſſe effrænem populum, omniumque mancipiorum viliſſima Poplicolas.

Lubentiùs tolerabis, pro Modeſtiâ, pro Humanitate Tua, pro eâ (quâ Harlæorum domum tantùm *inſignivit* & Tua & Parentis Tui Virtus,) in patriam charitate, Tuæ Patriæ laudes quàm Tuas attingentem; Britanniam Romæ antiquæ, quàm Te Romanorum illuſtriſſimis præferentem. Vultu itaque quo literatos ſoles, T. Livium

... 1.00, Tonson, 1722.

Pr. Butt. Jan. 20 /

Rugby

Warwickshire.

JOHN BATTELL
BOOKS

L5
172

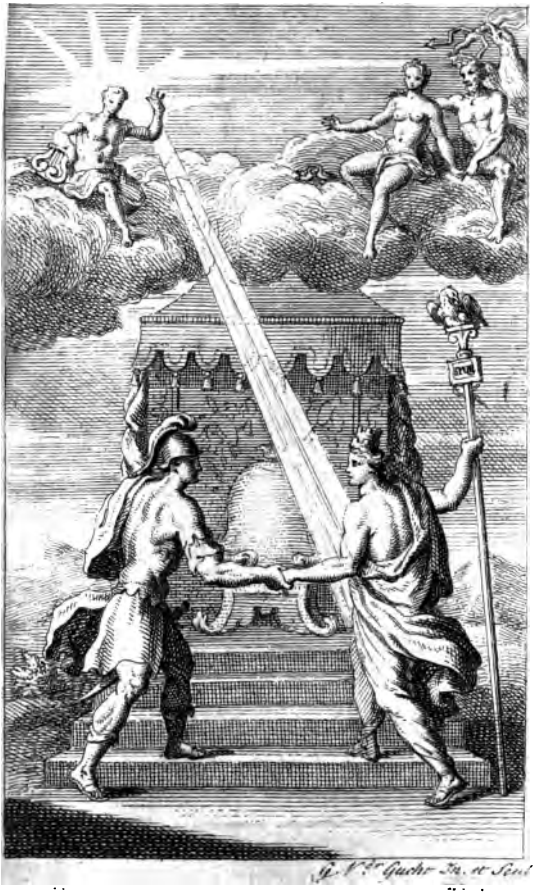
G. Vdr Gucht Sc. et Sculp

T. LIVII PATAVINI HISTORIARUM AB URBE CONDITA LIBRI QUI SUPERSUNT.

LONDINI:
Ex Officinâ JACOBI TONSON, & JOHANNIS WATTS.

MDCCXXII.

CUM PRIVILEGIO.

Honoratiſſimo Domino

EDVARDO

DOMINO *HARLEY.*

Uamvis ſint, qui ſummam tàm Libertatem quàm Eruditionem non niſi in populari ſtatu florere ſedulò aſſerunt, Regum

95 **Livii** Historiarum, 6 vols, 12mo, calf, *sound set*, 1.00, Tonson, 1722.

Rev. Butt. Jan. 20 1

Rugby

Warwickshire

[illegible], 3 vols, 12mo, calf, *a*
und set, 1.00, Tonson, 1722.

Ths. Butt. Jan. 20. 17[illegible]

Pragby

Warwickshire

in Clientelam Tuam recipies, Authorem Elegantem, Eruditum, Veracem, Te denique patrono dignum, Quem summo obsequio Tibi dedicat

Dignitatis Tuæ

Cultor Devotissimus.

Lectori, S.

PAUCIS, Lector, admonendus es de forma & ratione nostræ hujus Livianæ editionis: quam quidem simplicem, & nudam, nec annotationibus nec commentariis oneratam; sed elegantem, sed accuratam exhibere curavimus. Editiones itaque fideliter comparavimus, Oxoniensem ut plurimùm secuti. Schedas, t quæque sub prælo laborarent, iteim atque iterum ea diligentia perrutati sumus, ut paucissimos errores pographicos, utpote in opere lon, restare meritò confidamus. Chroogiam per totam voluminum sen subnotavimus; & ad calcem ois indicem magis quàm antea abtum addidimus. Tu verò laborinostris utere, & fave.

DE
TITO LIVIO
TESTIMONIA.

Seneca pater Suasoriis 6. vol. 7. ut alii.

Quoties magni alicujus mors ab historicis narrata est, toties fere totius consummatio vitæ, & quasi funebris laudatio redditur. Hoc semel atque iterum à Thucydide factum: idem in paucissimis personis usurpatum à Sallustio. Livius benignius, omnibus magnis viris præstitit. Sequentes historici multo id effusius fecerunt.

Idem eadem.

Ut est natura candidissimus omnium magnorum ingeniorum æstimator T. Livius, plenissimum testimonium Ciceroni reddidit.

Proœmio lib. 5. Controvers.

Pertinere ad rem non puto, quo modo Lucius Magius gener Titi Livii declamaverit, quamvis aliquo tempore suum populum habuit; quum illum homines non in ipsius honorem laudarent, sed in soceri ferrent.

Con-

Controverſ. 24.

Titus Livius tam iniquus Salluſtio fuit, ut hanc ipſam ſententiam (*Res ſecunda mirè ſunt vitiis obtentui*) & tanquam tranſlatam & tanquam corruptam dum transfertur, objiceret Salluſtio. Nec hoc amore Thucydidis facit, ut illum præferat. Laudat quem non timet. & fæliliùs putat poſſe à ſe Salluſtium vinci, ſi ante à Thucydide vincatur.

Controverſ. 25.

Titus Livius de Oratoribus, qui verba antiqua & ſordida conſectantur, & orationis obſcuritatem, ſeveritatem putant, ajebat. Miltiadem rhetorem eleganter dixiſſe, Ἐπὶ τῷ πλουσίῳ μαίνου.

Velleijus Paterculus lib. 1. c. 17.

Hiſtoricos (ut & Livium quoque priorum ætati adſtruas) præter Catonem, & quoſdam veteres & obſcuros, minùs octoginta annis circumdatum ævum tulit, &c.

Idem lib. 2. c. 36.

Pene ſtulta eſt inhærentium oculis ingeniorum enumeratio. inter quæ maximè noſtri ævi eminent, princeps carminum Virgilius Rabiriuſque, & conſecutus Salluſtium Livius, Tibulluſque & Naſo, &c.

Valerius Maximus lib. 1. cap. ult.

Quia ſupra uſitatam rationem excedentia attingimus; ſerpentis quoque à T. Livio curiosè pariter ac facundè relatæ fiat mentio. Is enim ait in Africa apud Bagradam flumen, tantæ magnitudinis anguem fuiſſe, ut Atilii Reguli exercitum

uſu

usu annis prohiberet: multisque militibus ingenti ore correptis, compluribus caudæ voluminibus elisis, quum telorum jactu perforari nequiret, ad ultimum ballistarum tormentis undique petitam, silicum crebris & ponderosis verberibus procubuisse; omnibusque & cohortibus & legionibus ipsa Carthagine visam terribiliorem. atque etiam cruore suo gurgitibus imbutis, corporisque jacentis pestifero afflatu vicina regione polluta, Romana inde submovisse castra. Dicit belluæ etiam corium, centum viginti pedes longum, in Urbem missum.

Seneca filius lib. 1. cap. 16. de Ira.

Non est quòd existimes, verum esse quod apud disertissimum virum Livium dicitur, *Vir ingenii magni magis quàm boni.* Non potest illud separari: aut & bonum erit, aut nec magnum, quia &c.

Idem lib. de Tranquillitate. cap. 9.

Quadringenta millia librorum Alexandriæ arserunt: pulcherrimum regiæ opulentiæ monumentum. Alius laudaverit, sicut Livius, qui elegantiæ regum curæque egregium ait opus fuisse. Non fuit elegantia illud aut cura, sed studiosa luxuria. imo non studiosa quidem; quoniam non in studium, sed in spectaculum comparaverant: sicut plerisque, ignaris etiam servilium literarum, libri non studiorum instrumenta, sed cœnationum ornamenta sunt.

Idem Epistola 46.

Librum tuum, quem mihi promiseras, accepi, &, tanquam lecturus ex commodo, adaperui, ac tantum degustare volui. Deinde blanditus est ipse,

ut

ut procederem longius. Qui quàm distortus fuerit, ex hoc intelligis: brevis mihi visus est, quum esset nec meiuoq; tui corporis, sed qui primo aspectu aut T. Livii aut Epicuri posset videri. Tanta autem dulcedine me tenuit & traxit, ut illum sine ulla dilatione perlegerem.

Idem. Epistola. 100.

Adfer quem Fabiano possis praeponere. Dic Cicomenum, cujus libri ad philosophiam pertinentes pene totidem sunt quot Fabiani. Cedam, sed non statim pusillum est, si quid maximo minus est. Dic Asinium Pollionem. Cedam, sed ut respondeam, *in re vanissima ambiget & post duos esse.* Nomina adhuc Livium, scripsit enim & Dialogos, quos non magis philosophiae annumerare possis, quàm historiae. Si ex professo philosophiam continentes libros, huic quoque dabo locum. Vide tamen quàm multos antecedat, qui à tribus vincitur, & tribus eloquentissimis.

Idem. lib. 5. Natur. quaest. cap. 18.

Nunc quod de Caesare alim majore, vulgò dictitatum est, & à Tito Livio positum; *in mente esse, utrum illum magis inter reipublicae proscriptos, an inter nuptiis* dici etiam de ventis potest.

Fabius Quintil. lib. 1. Instit. Orat. c. 9.

Peregrina porro ex omnibus prope dixerim gentibus, ut homines, ut institutio etiam multa, veterunt. Taceo de Tuscis & Sabinis & Praenestinis quoque. nam, ut eorum sermone utamur, Vectium Lucilius insectatur; quemadmodum Pollio deprehendit in Livio Patavinitatem; licet omnia Italica pro Latinis habeam.

Idem

rogata respondit, quam quasi minimum Attice loqueretur. Et in T. Livio, miræ facundiæ viro, putat inesse Pollio Asinius quandam Patavinitatem, &c.

Lib. 9. cap. 2.

Apud historicos reperiuntur obliquæ allocutiones: ut in T. Livii primo statim libro, *Urbes quoque, ut ceteræ, ex infimo nasci: deinde quas sua virtus ac Dii juvere, magnas opes sibi, magnumque nomen facere.*

Lib. 9. cap. 4.

T. Livius hexametri exordio coepit: *Faciursne opera pretium sim.* Nam ita edidit: estque melius quàm quo modo emendatur.

Lib. 2. Infin. cap. 4.

Sæpe etiam queri solet, de tempore, de loco, quo gesta res dicitur, nonnunquam de persona quoque: sicut Livius frequentissimè dubitat, & alii ab aliis historici dissentiunt.

TESTIMONIA.

Suetonius Tranquillus Caligula, c. 34.

Sed & Virgilii & T. Livii scripta & imagines, paullum abfuit, quin ex omnibus bibliothecis amoverit. quorum alterum, ut nullius ingenii minimæque doctrinæ; alterum, ut verbosum in historia negligentemque carpebat.

Idem Claudii cap. 41.

Historiam in adolescentia, hortante T. Livio, Sulpicio verò Flavio etiam adjuvante, scribere aggressus est.

Idem Domitiani cap. 10.

Metium Pomposianum, quòd habere imperatoriam genesin vulgò ferebatur, & quòd depictum orbem terræ in membranis, concionesque regum ac ducum ex T. Livio circumferret, interēmit.

Plutarchus.

Auctoritatem Livii adducit in vita Camilli, Marcelli, Catonis Majoris, Flaminini, Sullæ, Luculli, Cæsaris. item quæstione Romana 25. sed sine elogio.

Martialis lib. 14. Epigr. 190. de Livio in membranis.

Pellibus exiguis arctatur Livius ingens,
Quem mea non totum bibliotheca capit.

Plinius Junior lib. 2. Epist. 3.

Nunquamne legisti, Geditanum quendam, Titi Livii nomine gloriaque commotum, ad visendum eum

ceta ab ultimo terrarum orbe venisse, statimque, ut viderat, abiisse?

Statius Papinius lib. 4. Silv. 7. ad Maximum Ianuarium.

Sed tuas artes puer ante discat;
Omne quis mundi senium remensus
Orsa Sallustii brevis & Timavi
Reddit alumnum.

Plinius, qui Trogum contraxit, lib. 38. Histor. c. 6.

Quam orationem dignam duxi, cujus exemplum brevitati hujus operis insererem; quam obliquam Pompejus Trogus exposuit: quoniam in Livio & in Sallustio reprehendit, quòd conciones directas pro sua oratione operi suo inserendo, historiæ modum excesserint.

Ausonius, de Staphylio Rhetore.

Grammatice ad Scaurum atque Probum,
promptissime rhetor,
Historiam callens Livii & Herodoti.

Flavius Vopiscus in Aureliano.

Asserente Tiberiano, quòd Pollio multa incuriosè, multa breviter prodidisset; me contradicente, neminem scriptorum, quantum ad historiam pertinet, non aliquid esse mentitum; prodente quinctiam, in quo Livius, in quo Sallustius, in quo Cornelius Tacitus, in quo denique Trogus, manifestis testibus convincentur.

Idem in Probo.

Cn. Pompejum, tribus fulgentem triumphis, belli Piratici, belli Sertoriani, belli Mithridatici, multa-

Libri CIII. meminit Serenus Sammonicus, quo loco agit de carbone medendo:

Tertia namque Viri funal & centesima Livi
Uberna lac & ferro nitens nullento dolorum
Excussum, nec puto inquinatum sanguine pulsum,
Infelix dicens vir septum posse diebus
Vitam prolaui, nauseas vitauit morbi.

Nihil hoc scriptore est gracilius atque ineptius. Vir disertissimus à Seneca in primo de ira vocatur. Lacteam quidem ubertatem ejus prodiunt Fabius lib. 10. cap. 1. Ibidem ablegatur, et Tacitus Salluftium, ita Herodoto Livium aequiparari posse. Quanto ille candidius, quàm Caligula Imperator, qui, Tranquillo teste, verbosum vocabat? Sed de stylo etiam litem intentabat olim Asinius Pollio. Patavinitatem in eo animadvertere se aiebat, ut Fabius testatur lib. VIII. c. 1. Nimirum delectatum Romani hominis palatum videbatur sibi aliquid sentire, quod non usquequaque Inter genium Romani sermonis. At non audendum est Keckermannus, quando hinc colligit, repudiatum ab Asinio esse sublimem Livii stylum. Uti & quum à Seneca propterea culpari putat lib. 1. de Ira cap. 16. & de Tranquillitate cap. 8. Nihil longè aliud & Fabium & Senecam velle nemo diffitebitur, qui verba eorum attendat. Nec profuit illa Lipsii possim, viri ab ingenii elegantia & varia eruditione, quàm dictione, laudatioris: *Nos quoque sapinum eum abi, nec frigidum, nec ὑστεροβουλον agnoscimus; detrectari tamen illorum in exscriptores hanc culpam.* Qui & fabellabatur dedit Possevinus bibliothecae Scholae lib. XVI. cap. judicium eorum sequitur improbantium, quòd

perfitio

parstitiosè referat prodigia tam multa: ut boves locutos, infantes semestres triumphum clamâsse. Quæ sanè in gentili laudem magis merentur, quum qualemcumque numinis cultum ἀθεότητι oporteat præferre. Sed quid de istis dicemus, quibus ne bonæ quidem fidei videtur? Hi firmatum eunt sententiam suam verbis Antonini Cæsaris in Itinerario suo, ubi hæc legas, *Eano Volturna, cujus clavis gestis invidit Livius.* Eum verò ad locum hæc annotavit Annius Viterbiensis: *Quid sibi vult, quod ait,* Cujus præclaris gestis invidit Livius, *equidem alii alia existimant. Dicam & ipse opinionem meam. Suetonius Tranquillus in vita C. Caligula scribit, paullulum abfuisse, quin ab omnibus bibliothecis statuas & scripta Livii deleret, qui illum, uti verbosum & negligentem in historia, carpebat. Est autem negligens is, qui supprimit quæ referenda sunt, & verbosus, qui absque probatione contradicit afferenti rationes & auctores. Et his duobus peccavit Livius in multis, ut patet. Sed ex multis, quæ ad fanum Volturnæ hæc exempla sint. Cælius Tuscus Lartes Fani juvit Romulum implorantem ab eo auxilium contra Caninenses, Crustuminos, & Latinos, & retulit triumphum. Et id idem fecit contra Sabinos Galeritus Lucumo. Et ob id ipse primus posuit prætoria Romæ, & divisa Roma in tres tribus, imposuit nomina, & tertiam partem dedit Tuscis. ut clarè tradunt Propertius in elegia ad Vertumnum, & altera paullulum præcedente, & Varro in* 1. *de lingua Latina, & Fabius Pictor de origine urbis Romæ, & Dionysius Halicarn. in* 11 *lib. & Mythici sub fabula Fani ejaculantis aquas sulphureas in Sabinos, ut Macrobius in* 1. *Saturnal. &*

Ovidius in 1. de Fastis indicant. At lividus fuit Livius, ut hic notat Antoninus, qui, ut funditus extinguereret Tuscorum fulgorem, & triumphos obnubilaret, ab eis partes, non à Romulo gestas; omnino etiam scribere unum verbum neglexit. Quod profectò invidissimi hominis est officium, & negligentis veritatem in historia. Similiter fuit verbosus, quia absque certo auctore & probatione dicit contra Varronem, quòd Lucerum nomen incerta originis. Fabius enim Pictor, antiquior eo, ostendit ab historia esse Etrusca originis atque certissima. Rursus Livio antiquior & doctior Varro in 1. de L. L. dicit esse certa originis; à Lucumone Luceres dictos: hoque probat vetustissimis auctoribus, Junio, & Tolumnio, Tuscarum Tragœdiarum scriptore. Et item inexpugnabili argumento, quòd Luceres est derivatio Etrusca à Lucumone, & non Latina à luco Asyli, ut Padianus & Plutarchus in vita Romuli, turpiter in Grammatica Latina aberrantes, dicunt, quin lucus Latinè à lucio verbo per antiphrasin derivatur, & à luco Lucii & Lucani, Latina derivatio est, & non Luceres, ut lingua Latina peritissimus Varro ostendit. Non est igitur mirum, si Cæsar excanduit ira contra scripta Livii, negligentia & supprimentia quæ clarissima erant: & eum appellavit jure verbosum, qui contra Varronem, affirmantem testes antiquissimos & invincibilem rationem, verbosa solum & inutili loquacitate dixit, Lucerum nomen est incerta originis. Et ideo, ut utamur regula B. Hieronymi, eadem facilitate Livius, & omnes alii similes contemnuntur, quæ sine ratione ac certo auctore, contra doctiores sola verbositate sæpè proferunt. Quum verò constet Livium non ignorâsse, quæ Varro & Fabius Pictor,

&

& alii referunt, constat equidem illum non ignoratione scientiæ, sed malignitate naturæ in historia neglexisse dicenda, & verbosè dixisse subticenda. Et ob id, uti Cajus, ita & Antoninus Cæsar, cum angue invidiæ, dicens: Valerium præclaris gestis invidit Livius. Hactenus, nimis profectò patienter, latrantem audivimus caniculam istam. Cujus omnia singulatim refellere velle, planè fit otio suo abuti. Sed mirari satis non possum, in sententiam suam pertrahere potuisse viros aliquot eruditos: nosque inter L. Joannem Scoppam Parthenopæum, qui Collectaneorum lib. 1. cap. XVIII. sic scribit: *Livius, historicus luculentissimus, in primo ab urbe condita:* Eodem, *inquit*, tempore & centuriæ tres equitum conscriptæ sunt: Ramnenses à Romulo: Tito Tatio, Titienses appellati; Lucerum nominis & originis caussa incerta est. *Hæc Livius. Non quòd (ut mea est sententia) Lucerum originem ignoraret; sed perinde ac Gallus Cisalpinus, & Hetrusca Italiæque gloria invidens, conscripsit: quod Antoninus Cæsar in suo itinerario his verbis arguit: Vulturna, cujus claris gestis invidet Livius.* Et *Cajus Caligula, Tranquillo in Caligula vita scribente, nullum abfuit, quin statuas & scripta Livii ab omnibus bibliothecis amoveret, tanquam verbosi & in historia mendacis. Sciens ergo erat Livius, sed ut invidus omisit.* Hactenus Scoppa. Sed quid in mentem venit Scoppæ, ut se tueretur auctoritate Cæsaris Caligulæ? quem ignorare non potuit similiter de Virgilio sensisse: imo & Homerum contempsisse. Sunt enim ista Tranquilli verba: *Cogitavit etiam de Homeri carminibus abolendis. Curatim sibi non licere, dicens, quod Platoni licuit, qui*

eum è civitate, quàm constituebat, ejecerit? Sed & Virgilii, & T. Livii scriptæ & imagines, paullum: abfuit, quin ex omnibus bibliothecis amoveret: quorum alterum, ut nullius ingenii, minimaque doctrinæ; alterum, ut verbosum in historia, negligentemque, carpebat. Ex eodem scimus, quid de abolendis jurisconsultis sæpe jactârit: ac quale ejus de L. Seneca fuerit judicium. Quamobrem sinum: neminem movebit auctoritas Caligulæ, qui, ut ejusdem Tranquilli verbis utar, *non minore livore ac malignitate, quàm superbia sævitiaque, pene adversus omnis ævi homines grassatus est.* Quod verò ad Antoninum imperatorem, quo & ipso se tuetur Scoppa, nusquam leguntur ea de Livio verba in genuino seu Antonii, seu Antonini, seu Æthici Itinerario, quod primùm edidit Josias Simlerus, posteaque ex antiquis Codd. correxit, & commentario illustravit Hieronymus Surita Cæsaraugustanus. Sed sunt ea verba in Itinerario isto, quod Annius Viterbiensis commentus fuit, ac cunctis obesse nevis, ut germanum, obtrusit. Sanè isto ἀνεφάλαιον Antonini Itinerario nihil indoctius aeque insulsius. Quod & res clamat, & ubertim ostensum ab eruditissimo, ac, dum viveret, amicissimo mihi Philippo Cluverio in Italia sua. Quare, cur vel propter Caligulam, vel suppositititium Antoninum, suspectior nobis sit Livius, nihil sanè caussæ est. Nec magis movere debet Henricus Glareanus, vir variæ eruditionis, quum Livium bellicosæ Gallorum gentis res gestas odiosè tractare, virtutesque eorum malignè elevare, conqueritur. Quod vero Barthius facit Adversariorum lib. LX. in Augustini de Civitate Dei lib. I. cap. VI. Quàm enim Livius veritati

veritati ſtuduerit, vel ex eo conjecturam capere poſſumus, quòd in deſcriptione belli civilis ne Auguſto quidem in tantum voluerit gratificari, ut aliter res narraret, quàm factum ſciret. Audiamus, quæ Cremutius Cordus apud Tacitum dicat Annalium lib. IV. *Titus Livius, eloquentiæ ac* FIDEI *præclarus imprimis, Cn. Pompejum tantis laudibus tulit, ut Pompejanum eum Auguſtus appellaret: neque id amicitiæ eorum effecit. Scipionem, Afranium, hunc ipſum Caſſium, hunc Brutum, nuſquam latrones & parricidas, quæ nunc vocabula imponuntur, ſæpe ut inſignes viros nominat.* Verùm aliud alii telum intentant. Malevolentiæ enim eo reum agunt, quòd Polybium, quem κατὰ πόδα ſæpe exſcribit, non alio dignetur elogio, quàm *laudquaquam ſpernendi auctoris.* Quam frigidam ſanè laudationem eſſe Fulvius Urſinus annotavit. Petrus Victorius eo putabat crimine liberari Livium, quòd parciores olim in tribuendis fuerint elogiis. Quod non negârim. Sed non id ſatis eo comparet, quòd putabat id etiam ex Appulejo patere in Apologia: ubi quæſtorem publicum, qui coram aderat, non *ornatiſſimum* appellat, ſed *virum ornatum* vocare eſt contentus. Fortaſſe ut Scipio Gentilis putabat, ordinis & dignitatis habuit rationem, quia, ut notum omnibus, primus in ſenatum veniendi gradus erat quæſtura. Livii verò locus omnino intelligi debet κατὰ λιτότητα, ut nequaquam aſpernandus auctor idem valeat, ac ſi ſcriptorem dixiſſet ſummæ fidei & auctoritatis. Cui rei probandæ multa adferrem, niſi fusè hanc Livianorum eſſe verborum mentem docuiſſet Caſaubonus in collectis à ſe Polybii fragmentis. Elo-

quentiæ

mentiæ studioso, præsertim tenella ætate, magis
Livium profore, quàm Sallustium, Quinctilianus ju-
licium est, lib. XI. Instit. cap. IV. ubi ait, *Livius
à pueris magis legendus, quàm Sallustius, & hic
historiæ majoris est auctor: ad quam tamen intelli-
gendam jam profectus opus sit.* Quod Fabii judi-
cium carpit Barthius Adversar. XLVIII. cap. XIX. Fa-
tat, Sallustium dici majoris historiæ auctorem:
quum ea non sit annorum XXV. Ergo, inquit,
legendum, *sit hic historia: major is est auctor.* E-
mo omnino τὸ *hic* ad Livium refertur. Et pater
quæcumque eo capite adversus Fabium dicitur.
dem Barthius, sunt ἀῤῥήτα *dijudica.* Quantum
ejus fuit nomen quum viveret, etiam docent Ma-
Plinii verba lib. II. epist. III. ad Nepotem: Nun-
*quamne legisti, Gaditanum quendam, Titi Livii no-
mine gloriaque commotum, ad visendum eum ab ul-
timo terrarum orbe venisse, statimque ut viderunt
abiisse?* Nempe, ut hac ipsa de re B. Hieronymus
ad Paullinum ait: *Quos ad contemplationem sa-
Roma non traxerat, unius fama perduxit.* Ar-
postea idem ait: *Habuit illa ætas miraculum, ut omnes
omnibus seculis celebrandum miraculum, ut omnes
urbem ingressi, aliud extra urbem quærerent.*

E X

Balthaſſare Bonifacio

De Romanæ Hiſtoriæ Scriptoribus.

TItus Livius Patavinus, lac Muſarum, mare tranquillum; anima eloquentiæ, eorum, qui nunc ſuperſunt, ſcriptorum Romanæ Hiſtoriæ longè princeps, lactea quadam ubertate dictionis divinitus facundus, amans virtutum, oſor vitiorum, rectus judicii, rerum togæ, rerum ſagi, & ſi non ex uſu, neque experientia, egregiè tamen peritus, ab Urbe Condita ad Divi Auguſti ævum centum & quadraginta libris divinas illas lucubrationes perduxit, quarum tamen longè maximam partem, ingenti rei literariæ jactura deperditam, nunquam fortaſſe inventuri, deſideramus; nec tanti operis reliquos habemus niſi quinque & triginta libros. Solus hic mortalium dignus cenſetur, cujus propè invicto calamo populi omnium gentium victoris res geſtæ ſcriberentur. Neque ſanè mirum videri poteſt ſapientiſſimum regem Alphonſum Aragonium ſumma ambitione & conatu petiiſſe à Patavinis brachium hujus viri, quo præclara illa commentaria deſcripſit. Nullius certè libri tam libenter, ut inquit Regius, nec tanta cum voluptate lectitantur: nimirum, quòd mel-

lea

lea quadam dicendi suavitate exundare videtur; qua vel in quotidiano & familiari sermone adeo polluisse vir ille traditur, ut complures, nobilitate opibusque præstantes, tam admirabilis facundiæ fama permoti, ex ultimis Hispaniæ Galliæque finibus, quo eum audirent loquentem, Romam, illi contulerint: &, quod est maximè mirandum, quos tantæ Urbis, ac tum præcipuè florentis ac triumphantis, contemplatio ad se antea non traxerat, unius viri eloquentia perduxit. Quo major sit eorum inscitia, qui Patavinitatem quandam in Livio reprehendunt, quam dispeream si Asinius ipse, tam ridiculæ inventor calumniæ, quid esset sciebat. Dubitatum quidem semper est ab eruditis, pendetque etiamnum inexplicata quæstio de Liviana Patavinitate; nonnullis existimantibus delicatum Pollionis Asinii palatum visum sibi fuisse aliquid in Livio gustare, quod non usquequaque saperet genium Romani sermonis. Credentibus aliis hoc nomine peregrinitatem orthographiæ fuisse reprehensam; scribebat enim, ut ex lapidibus antiquis colligitur, *sôe*, & *quæst*, pro *sibi*, & *quisq*, quod primus, nisi fallor, observavit Laurentius Pignorius; alter Patavinarum Livii, originum patriæ atque adeo totius vetustatis solertissimus indagator. Contendentibus aliis eam Patavinitatem nihil aliud esse, quàm iterationem simul plurium in eisdem periodis verborum. Quibusdam volentibus studium partium Pompeianarum illam esse Patavinitatem ab Asinio notatam. Denique non paucis suspicantibus patriæ suæ suorumque civium laudes, parte operis jam deperdita effusè amplificatas, hac voce censeri. Seneca Livius creditus est

est fuisse ingenii magni magis, quàm boni. Bodinus accusat in Livio dicendi varietatem, interdum enim valde copiosus est, interdum verò concisus; contra quàm fecit Polybius, sibi semper æqualis. Cajus autem Caligula Maronis & Livii scripta ac imagines, teste Suetonio, minimum abfuit quin ex omnibus bibliothecis amoveret, accusans alterum nullius ingenii doctrinæque perexiguæ, alterum verbositatis & negligentiæ. Cæsar quoque Antoninus in suo illo pseudhodoeporico exprobrat Livio malam fidem, quòd Tuscorum clarissimis rebus gestis inviderit. Denique Glareanus Livium bellicosæ Gallorum gentis egregia facinora odiosè tractare, virtutesque illorum malignè elevare conqueritur. Quibus apertè reclamat verendæ auctoritatis & acris judicii vir Cornelius Tacitus, cui Titus Livius eloquentiæ ac fidei præclarus in primis habetur. Sed nemo de hoc meliùs judicavit quàm Fabius Quinctilianus, cujus illa sunt: Non indignetur sibi Herodotus æquari Titum Livium, cum in narrando miræ jucunditatis, clarissimique candoris, tum in concionibus supra quàm enarrari potest eloquentem; ita dicuntur omnia cum rebus, tum personis accommodata: sed affectus quidem, præcipuè eos, qui sunt dulciores, nemo historicorum commendavit magis. Plinius præfatione operis Livium auctorem celebrem vocat. Seneca, sibi parum constans, disertissimum appellavit, tantæque probitatis, ut liqueat eum sensisse quæ scripsit. Marcus autem Annæus Rhetor asseruit illum fuisse natura candidissimum omnium magnorum ingeniorum æstimatorem. Philippus Comminæus Livium existimavit esse Latinorum Polybium, omnibus-

EX BALTH. BONIF

busque senatoribus & rerum publicarum gu
toribus perlegendum. Isaacus Casaubonus
vium transtulit illud Senecæ Rhetoris de Ora
principe encomium, Populum Romanum
unius ingenium par imperio suo habuisse
quidem certè adeo visus est nonnullis cum C
ne conferendus, ut non dubitaverint affi
Ciceronem ipsum, si ad scriptionem histor
tam illam vim forensis facundiæ convertiss
turum fuisse Livio nostro aliquanto inferiore

T.

T. LIVII PATAVINI
HISTORIARUM
AB URBE CONDITA
LIBER PRIMUS.

EPITOME.

I, II. *Adventus Ænea in Italiam, & res ab eo gesta*; III. *Ascanii regnum Albæ, & Silvii Ænea, ac deinceps Silviorum regum, primo libro continentur.* IV. *Numitoris filia à Marte compressa; nati Romulus & Remus:* V. *Amulius obtruncatus.* VI. *Urbs à Romulo condita.* VIII. *Senatus lectus.* XI. *Cum Sabinis bellatum.* X. *Opima spolia Jovi Feretrio lata.* XIII. *In curias populus divisus.* XIV, XV. *Fidenates & Vejentes victi.* XVI. *Romulus* [illegible]*nsecratus.* XVII. *Interregnum.* XVIII, &c. *Numa* [illegible]*mpilius ritus sacrorum tradidit: Jano templum* [illegible]*stituit: ejusque portam, pacatis omnibus circa* [illegible]*ulis, primus clausit: cum Dea Egeria sibi con-* [illegible]*ssus nocturnos esse simulans, feroces populi animos* [illegible]*religionem perpulit.* XXII, &c. *Tullus Hostilius* [illegible]*nos bello petiit.* XXV. *Post hæc Tergeminorum*

na. XXVI. Horatius absolutus. XXVIII. Metti
fetii supplicium. XXIX. Alba diruta: XXX.
bani in civitatem recepti. Sabini bellum indic
XXI. Ad postremum fulmine Tullus absumptus
t. XXXII. Ancus Marcius cæremonias à Numa
nstitutas renovavit: XXXIII. Latinis victis, &
ad civitatem adscitis, montem Aventinum assignavit:
Palatorium, urbem Latinorum bello repetitam, quam
prisci Latini occupaverant, diruit: pontem sublicium
in Tiberim fecit: Janiculum collem urbi addidit:
fines imperii protulit: Ostiam condidit. Regnavit
annos viginti quatuor. XXXIV. Eo regnante Lu-
cumo, Damarati Corinthii filius, à Tarquiniis, E-
truriæ civitate, Romam venit; &, in amicitiam
Anci receptus, Tarquinii nomen ferre cœpit; & post
mortem Anci regnum excepit. XXXV. Centum
additis, Patrum numerum auxit: Latinos subegit,
Circum designavit, ludos edidit: Sabinorum bello
petitus, equitum centurias ampliavit. XXXVI. Ten-
tandæ scientiæ caussa Attii Navii auguris, consulisse
fertur, an id, de quo cogitaret, effici posset? quod
quum ille fieri posse respondisset; jussisse eum novacula
cotem præcidere, idque protinus ab Attio factum.
XXXVII. Sabinos præterea acie vicit: XXXVIII.
Urbem muro circumdedit, cloacas fecit. XL. Oc-
cisus est ab Anci filiis, quum regnasset annos triginta
octo. XLI. Successit ei Serv. Tullius, natus ex cap
tiva nobili Corniculana: cui puero adhuc in cun
posito caput arsisse traditum est. Vejentes atque
truscos prelio fudit. XLII, XLIII. Censum p
mus omnium egit. Lustrum condidit, quo ce
octoginta millia esse dicuntur. Classes centuria
descripsit. XLIV. Pomerium protulit: colles

rinalem, Viminalem, Esquilinumque adjecit.
V. Templum Diana cum Latinis in Aventino fecit.
VII. XLVIII. *Interfectus est à L. Tarquinio Prisci*
cunsilio filia sua Tullia, cum regnasset annos qua-
inta quatuor. XLIX. *Post hunc L. Tarquinius*
rbus, neque Patrum, neque populi jussu, regnum
sit: quo die scelerata Tullia per patris jacentis
is carpentum egit. Armatos circa se ad custodiam
vis sui habuit. L, LI. *Turnum Herdonium*
de interemit. LIII. *Bellum cum Volscis gessit:*
x eorum prada templum Jovi in Capitolio fecit.
Terminus & Juventas non addixere: quorum
moveri non potuerunt. LIV. *Filii Sexti Tarqui-*
olo, Gabios in potestatem suam redegit. LVI.
is filiis Delphos profectis, & consulentibus, quis
n regnaturus esset Roma, dictum est, eum rege-
rum, qui primum matrem osculatus esset. Quod
ufum cum ipsi aliter interpretarentur, Junius
tus, qui cum iis profectus erat, prolapsum se si-
avit, & terram osculatus est. Idque factum ejus
tus rei comprobavit. Nam cum, impotenter se
ndo, Tarquinius Superbus omnes in odium sui ad-
sset; ad ultimum, propter expugnatam noctur-
ni à Sexto filio ejus Lucretia pudicitiam (qua,
to patre ad se Tricipitino, & viro Collatino,
lata, ne insulta mors ejus esset, cultro se intere-
LIX. *Brutus opera maxime expulsus est, quum*
esset annos viginti quinque. LX. *Tunc consules*
um creati sunt L. Junius Brutus & L. Tar-
ius Collatinus.

PRÆFATIO.

FActurusne operæ pretium sim, si à mordio Urbis res populi Romani scripserim, nec satis scio; nec, si sci dicere ausim. Quippe qui cum v rem tam vulgatam esse tem videam, dum n semper scriptores, aut in rebus certius aliquid laturos se, aut scribendi arte rudem vetustat superaturos, credunt. Utcunque erit, juvabit men rerum gestarum memoriæ principis terrar populi, pro virili parte, & meipsum consuluit &, si in tanta scriptorum turba mea fama in scuro sit, nobilitate ac magnitudine eorum, r qui nomini officient, me consoler. Res est p terea, & immensi operis, ut quæ supra septing tesimum annum repetatur; & quæ, ab exi profecta initiis, eò creverit, ut jam magnitu laboret sua: & legentium plerisque, haud dub quin primæ origines, proximaque originibus, nus præbitura voluptatis sint; festinantibus ad l nova, quibus jam pridem prævalentis populi v se ipsæ conficiunt. Ego contrà hoc quoque la ris præmium petam, uti me à conspectu malor quæ nostra tot per annos vidit ætas, tantisper te dum prisca illa tota mente repeto, averta omnis expers curæ, quæ scribentis animum,

non flectere à vero, sollicitum tamen efficere possit. Quæ ante conditam condendamve urbem, poëticis magis decora fabulis quam incorruptis rerum gestarum monumentis, traduntur, ea nec affirmare nec refellere in animo est. Datur hæc venia antiquitati, ut, miscendo humana divinis, primordia urbium augustiora faciat. Et, si cui populo licere oportet, consecrare origines suas, & ad Deos referre actores; ea belli gloria est populo Romano, ut (quum suum, conditorisque sui parentem, Martem potissimum ferat) tam & hoc gentes humanæ patiantur æquo animo, quam imperium patiuntur. Sed hæc & his similia, utcunque animadversa aut existimata erunt, haud in magno equidem ponam discrimine. Ad illa mihi pro se quisque acriter intendat animum, quæ vita, qui mores fuerint: per quos viros, quibusque artibus, domi militiæque, & partum & auctum imperium sit. labente deinde paullatim disciplina, velut desidentes primo mores sequatur animo: deinde ut magis magisque lapsi sint, tum ire cœperint præcipites; donec ad hæc tempora, quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus, perventum est. Hoc illud est præcipuè in cognitione rerum salubre ac frugiferum, omnis te exempli documenta in illustri posita monumento intueri: inde tibi tuæque reipublicæ quod imitere, capias: inde fœdum inceptu, fœdum exitu, quod vites. Ceterùm aut me amor negotii suscepti fallit, aut nulla unquam respublica nec major, nec sanctior, nec bonis exemplis ditior fuit: nec in quam tam seræ avaritia luxuriaque immigraverint: nec ubi tantus ac tam diu paupertati ac parsimoniæ honos

fuit. adeo, quanto rerum minus, tanto min cupiditatis erat. Nuper divitiæ avaritiam, & bundantes voluptates desiderium, per luxum atq libidinem pereundi perdendique omnia, invexe Sed querelæ, ne tum quidem gratæ futuræ, quu forsitan & necessariæ erunt, ab initio certè tan ordiundæ rei absint. Cum bonis potiùs omni bus, votisque ac precationibus Deorum Dearu que, si, ut poëtis, nobis quoque mos esset, bentiùs inciperemus, ut orsis tanti operis succe sus prosperos darent.

LIBE.

LIBER PRIMUS.

1. IAM primum omnium satis constat, Troja capta in cæteros sævitum esse Trojanos; duobus, Ænea Antenoreque, & vetusti jure hospitii, & quia pacis reddendæque Helenæ semper auctores fuerant, omne jus belli Achivos abstinuisse. Casibus deinde variis Antenorem cum multitudine Henetûm, qui seditione ex Paphlagonia pulsi, & sedes & ducem, rege Pylæmene ad Trojam amisso, quærebant, venisse in intimum maris Adriatici sinum: Euganeisque, qui inter mare Alpesque incolebant, pulsis, Henetos Trojanosque eas tenuisse terras: & in quem primùm egressi sunt locum, Troja vocatur; pagoque inde Trojano nomen est: gens universa Veneti appellati. Æneam ab simili clade domo profugum, sed ad majora initia rerum ducentibus fatis, primo in Macedoniam venisse: inde in Siciliam quærentem sedes delatum; ab Sicilia, classe Laurentem agrum tenuisse: Trojæ & huic loco nomen est. Ibi egressi Trojani, ut quibus ab immenso prope errore nihil præter arma & naves superesset: quum prædam ex agris agerent, Latinus rex Aboriginesque, qui tum ea tenebant loca, ad arcendam vim advenarum armati ex

Ante Chr. 1184. *Ante Urb. Cond.* 433.

(certè natum Æneæ constat) abundante Latinorum multitudine, florentem jam (ut tum res erant) atque opulentam urbem matri, seu novercæ, reliquit: novam ipse aliam sub Albano monte condidit: quæ, ab situ porrectæ in dorso urbis, Longa Alba appellata. Inter Lavinium & Albam Longam coloniam deductam triginta ferme interfuere anni: tantum tamen opes creverant, maximè fusis Etruscis, ut ne morte quidem Æneæ, nec deinde, inter muliebrem tutelam, rudimentumque primum puerilis regni, novere arma, aut Mezentius Etruscique, aut ulli alii accolæ aufi fuere. Pax ita convenerat, ut Etruscis Latinisque fluvius Albula, quem nunc Tiberim vocant, finis esset. Silvius (a) deinde regnat, Ascanii filius, casu quodam in silvis natus. Is (b) Æneam Silvium creat. Is deinde (c) Latinum Silvium. Ab eo coloniæ aliquot deductæ, Prisci Latini appellati. Manset Silviis postis omnibus cognomen, qui Albæ regnarunt. Latinus (d) Alba ortus, Alba (e) Atys, Atye (f) Capys, Capys (g) Capetus, Capeto (h) Tiberinus; qui, in trajectu Albulæ amnis submersus, celebre ad posteros nomen flumini dedit. (i) Agrippa inde Tiberini filius. Post Agrippam (k) Romulus Silvius, à patre accepto imperio, regnat. (l) Aventino, fulmine ipse ictus, regnum per manus tradidit. is sepultus in eo colle, qui nunc est pars Romanæ urbis, cui

A. C. 1151. A. Ur. C. 400.

(a) A. Ur. C. 387. (b) A. Ur. C. 358. (c) A. Ur. C. 327. (d) A. Ur. C. 276. (e) A. Ur. C. 245. (f) A. Ur. C. 211. (g) A. Ur. C. 183. (h) A. Ur. C. 170. (i) A. Ur. C. 142. (k) A. Ur. C. 121. (l) A. Ur. C. 102.

nomen

nomen delli fecit. (m) Proca deinde Numitorem atque Amulium procreat. qui stirpis maximus erat, regnum veru viis gentis legat. Plus tamen vis potui valentis patris, aut verecundia statis. fratre, (n) Amulius regnat. addit sceleri stirpem fratris virilem interimit: fratr Rheæ Silviæ, per speciem honoris, quum lem eam legisset, perpetua virginitate spem adimit.

IV. Sed debebatur, ut opinor, fatis tantæ urbis, maximique secundum Deorum opes in rii principium. Vi compressa Vestalis, qu gentium partum edidisset, seu ita rata, seu q Deus auctor culpæ honestior erat, Martem incer nei sui ipsum, aut stirpem à crudelitate regia vin dicant: sacerdos vincta in custodiam datur; pue ros in profucentem aquam mitti jubet. Forte qua dam divinitus super ripas Tiberis effusus lenibus stagnis, nec adiri usquam ad justi cursum poterat unis: tu, posse quamvis languida mergi aqua in- tuta, spem ferentibus dabat, ita velut defuncti gis imperio, in proxima alluvie, ubi nunc ficus minalis est (Romularem vocatam ferunt) pue- exponunt. vastæ tum in iis locis solitudines e- Tenet fama, quum fluitantem alveum, quo fati erant pueri, tenuis in sicco aqua destituis- quam sitientem ex montibus, qui circa sunt, erilem vagitum cursum flexisse: eam sum- infantibus adeo mitem præbuisse mammas,

(m) Ut. C. 65. (n) A. Ut. C. 42.

ut

ut lingua lambentem pueros magister regii pecoris invenerit. Faustulo fuisse nomen ferunt. Ab eo ad stabula Larentiæ uxori educandos latos. Sunt, qui Larentiam vulgato corpore lupam inter pastores vocatam putent; inde locum fabulæ ac miraculo datum. Ita geniti, ita educati, quum primum adolevit ætas, nec in stabulis, nec ad pecora segnes, venando peragrare circa saltus. Hinc robore corporibus animisque sumpto, jam non ferarum tantum subsistere, sed in latrones præda onustos impetus facere, pastoribusque rapta dividere: & cum his crescente indies grege juvenum seria ac jocos celebrare.

V. Jam tum in Palatino monte Lupercal hoc fuisse ludicrum ferunt, & à Pallanteo urbe Arcadica Palatium, deinde Palatinum montem appellatum, ibi Evandrum, qui ex eo genere Arcadum multis ante tempestatibus ea tenuerat loca, solenne ablatum ex Arcadia instituisse; ut nudi juvenes, Lycæum Pana venerantes, per lusum atque lasciviam currerent. quem Romani deinde vocarunt Inuum. Huic deditis ludicro, quum solenne noctu esset, insidiatos ob iram prædæ amissæ latrones, quum Romulus vi se defendisset, Remum cepisse; captum regi Amulio tradidisse, ultro accusantes. Crimini maximè dabant, in Numitoris agros ab his impetum fieri: inde eos, collecta juvenum manu, hostilem in modum prædas agere. sic Numitori ad supplicium Remus deditur. Jam inde ab initio Faustulo spes fuerat, regiam stirpem apud se educari; nam & expositos jussu regis infantes sciebat, & tempus, quo ipse eos sustulisset, ad id ipsum congruere; sed rem immaturam, nisi aut per occa-

occasionem, aut per necessitatem aperiri noluerat. necessitas prior venit. ita metu subactus, Romulo rem aperit. Forte & Numitori, quum in custodia Remum haberet, audissetque geminos esse fratres, comparando & ætatem eorum, & ipsam minimè servilem indolem, tetigerat animum memoria nepotum: sciscitandoque eodem pervenit, ut haud procul esset, quin Remum agnosceret. Ita undique regi dolus nectitur. Romulus non cum globo juvenum (nec enim erat ad vim apertam par) sed aliis alio itinere jussis certo tempore ad regiam venire pastoribus, ad regem impetum facit: & à domo Numitoris alia comparata manu adjuvat Remus. ita regem obtruncant.

VI. Numitor inter primum tumultum hostes invasisse urbem atque adortos regiam dictitans, quum pubem Albanam in arcem præsidio armisque obtinendam vocasset, posteaquam juvenes perpetrata cæde pergere ad se gratulantes vidit, extemplo advocato concilio, scelera in se fratris, originem nepotum, ut geniti, ut educati, ut cogniti essent, cædem deinceps tyranni, seque ejus auctorem ostendit. Juvenes, per mediam concionem agmine ingressi, quum avum regem salutassent, secuta ex omni multitudine consentiens vox, ratum nomen imperiumque regi effecit. Ita Numitori Albana permissa re, Romulum Remumque cupido cepit, in iis locis, ubi expositi, ubique educati erant, urbis condendæ. & supererat multitudo Albanorum Latinorumque. ad id pastores quoque accesserant: qui omnes facile spem facerent, parvam Albam, parvam Lavinium, præ-

Ante Chr. 751.
Anno Urbis Cond. 1.

ut lingua lambentem pueros magister regii pecoris
invenerit. Faustulo fuisse nomen ferunt. Ab eo
ad stabula Larentiæ uxori educandos latos. Suam
qui Larentiam vulgato corpore lupam inter pasto-
res vocatam putent; inde locum fabulæ ac miro
culo datum. Ita geniti, ita educati, quum pri
mum adolevit ætas, nec in stabulis, nec ad gregum
segnes, venando peragrare circa saltus. Hinc ro-
bore corporibus animisque sumpto, jam non fera
tantum subsistere, sed in latrones præda onusto
imperus facere, pastoribusque rapta dividere: &
cum his crescente indies grege juvenum seria ac
jocos celebrare.

V. Jam tum in Palatino monte Lupercal hoc
fuisse judicium ferunt, & à Pallanteo urbe Arcadica
Palatium, deinde Palatinum montem appellatum, Pa-
lanteo Evandrum, qui ex eo genere Arcadum multo
ante tempestatibus ea tenuerat loca, fabulæ ab
tum et Arcadia multitude; ut nati juvenes, hyd
ca Pana venerantes, per loca æque habitata
venerere. quem Romani deinde vocitare Lupe
Hinc [illegible] Lupercal, quem sacrum [illegible]
[illegible] ab [illegible] prædæ [illegible] increscere, qu
[illegible] Romulus [illegible]
[illegible] Romanis [illegible]
[illegible] Numitoris [illegible]
[illegible] ac Nu
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]
[illegible]

onem, aut per necessitatem aperit: noverat
itas prior venit: ita mens innata Romulus
perit. Forte & Numitori quum in custodiam
mum haberet, audiisetque gemmos esse in
comparando & aetatem eorum & iniquam
servitem indolem, tetigerat animum nunc
potum: sciscitandoque eodem pervenit: ut
procul esset, quin Remum agnoscere. Ita
ne regi dolus nectitur. Romulus nor cum
juvenum (nec enim erat ac vim adeunt
ad aliis alio iniere pulsi certo tempore ac re
venire pastoribus, ac regem imperium fac
lomo Numitoris ita comparata manu adv
emus, ita regem obtrunc
. Numitor inter [illegible]
urbem atque adortus regem [illegible]
pubem Albanam in arcem [illegible]
obtinendam accessit [illegible]
trata caede pergere ad [illegible]
o advocare concilio. [illegible]
neporum ut genus [illegible]
eadem scencse [illegible]
stendit. Juvenes [illegible]
e ingressi [illegible]
secuta ex omni multitudine [illegible]
ratum nomen [illegible]
Numitori Albana permissa [illegible]
n Remumque cupere [illegible]
ma, ubi expositi, [illegible]
mori urbis condendae. Et inter
nutrito Albanorum Latinorumque ac
nesque accesserant: quo omnes facile spem
ant: parvam Albam, parvum Lavinium, prae

dimissi; *ecquod feminis quoque Asylum aperuisse id enim demum compar connubium fore.* Ægr Romana pubes passa, & haud dubiè ad vim ctare res cœpit. cui tempus locumque aptum daret Romulus, ægritudinem animi dissimul ludos ex industria parat Neptuno Equestri so nes: Consualia vocat. Indici deinde finiti spectaculum jubet: quantoque apparatu tum ebant aut poterant, concelebrant; ut rem cla exspectatamque facerent. Multi mortales co nere, studio etiam videndæ novæ urbis; max proximi quique, Cæninenses, Crustumini, temnates. Jam Sabinorum omnis multitu cum liberis ac conjugibus, venit. invitati hosp liter per domos, quum situm mœniaque & quentem tectis urbem vidissent, mirantur tam vi rem Romanam crevisse. Ubi spectaculi tem venit, deditæque eo mentes cum oculis er tum ex composito orta vis: signoque dato, ventus Romana ad rapiendas virgines discu magna pars, forte ut in quem quæque incide raptæ. quasdam forma excellente primoribus trum destinatas ex plebe homines, quibus da negotium erat, domos deferebant. Unam, ge ante alias specie ac pulchritudine insignem globo Talassii cujusdam raptam ferunt. mu que scisciantibus, cuinam eam ferrent, identid ne quis violaret, Talassio ferri clamitatum: nuptialem hanc vocem factam. Turbato per tum ludicro, mœsti parentes virginum profugi incusantes violati hospitii fœdus, Deumque in cantes, cujus ad solenne ludosque, per fas ac dem decepti, venissent. Nec raptis

liberum fore. Mollirent modo iras; & qui-
vs corpora dedisset, darent animos. Sæpe ex
s postmodum gratiam ortam: eoque melioribus
s viris, quod annixurus pro se quisque sit, ut,
suam vicem functus officio sit, parentum oti-
triaque expleat desiderium. Accedebant blan-
virorum factum purgantium, cupiditate at-
more: quæ maximè ad muliebre ingenium
ces preces sunt.

Jam admodum mitigati animi raptis erant.
tarum parentes tum maximè sordida veste,
nisque & querelis, civitates concitabant. nec
tantum indignationes continebant, sed con-
abantur undique ad Titum Tatium regem Sa-
cum: & legationes eò, quòd maximum Tatii
en *in his regionibus* erat, conveniebant. Ca-
ses Cruftuminique & Antemnates erant, ad
ejus injuriæ pars pertinebat. Lentè agere
ntius Sabinique visi sunt. Ipsi inter se tres
i communiter bellum parant. Ne Cruftu-

urbem primo impetu capit. Inde exercitu victore reducto, ipse cum factis vir magnificus, tum factorum ostentator haud minor, spolia ducis hostium cæsi suspensa fabricato ad id aptè ferculo gerens, in Capitolium ascendit: ibique ea quum ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono designavit templo Jovis fines, cognomenque addidit Deo: *Jupiter Feretri*, inquit, *hæc tibi victor Romulus rex regia arma fero, templumque iis regionibus, quas modo animo metatus sum, dedico, sedem opimis spoliis, quæ regibus ducibusque hostium cæsis, me auctorem sequentes, posteri ferent.* Hæc templi est origo, quod primum omnium Romæ sacratum est ita deinde Diis visum, nec irritam conditoris templi vocem esse, qua laturos eo spolia posteros nuncupavit: nec, multitudine compotum, ejus doni vulgari laudem. bina postea inter tot annos, tot bella, opima parta sunt spolia. adeo rara ejus fortuna decoris fuit.

XI. Dum ea ibi Romani gerunt, Antemnatium exercitus, per occasionem ac solitudinem, hostiliter in fines Romanos incursionem facit. raptim & ad hos Romana legio ducta, palantes in agris oppressit. Fusi igitur primo impetu & clamore hostes: oppidum captum. duplicique victoria ovantem Romulum Hersilia conjunx, precibus raptarum fatigata, orat, ut parentibus earum det veniam, & in civitatem accipiat: ita rem coalescere concordia posse. facile impetratum. Inde contra Crustuminos profectus, bellum inferentes. Ibi minus etiam, quòd jam alienis cladibus ceciderant animi, certaminis fuit. Utroque coloniæ missæ. plures inventi, qui propter ubertatem

terræ

terræ in Cruſtuminum nomina darent. & Romam hinc freqnentes migratum eſt à parentibus maximè ac propinquis raptarum. Noviſſimum ab Sabinis bellum ortum, multoque id maximum fuit. nihil enim per iram aut cupiditatem actum eſt: nec aſſenderunt bellum prius, quàm intulerunt. Consilio etiam additus dolus. Sp. Tarpejus Romanæ præerat arci. Hujus filiam virginem auro corrumpit Tatius, ut armatos in arcem accipiat, ſiquam forte ea tutin ſacris extra mœnia petitum iret. Accepti obrutam armis necavere: ſeu ut vi capta potiùs arx videretur; ſeu prodendi exempli cauſſa, ne quid uſquam fidum proditori eſſet. Additur fabula, quod vulgo Sabini aureas armillas magni ponderis brachio lævo, gemmatoſque magna ſpecie anulos habuerint, pepigiſſe eam, quod in ſiniſtris manibus haberent; eò ſcuta illi pro aureis donis congeſta. Sunt qui eam, ex pacto tradendi quod in ſiniſtris manibus eſſet, directo arma petiſſe dicant: & fraude viſam agere, ſua ipſam peremptam mercede.

XII. Tenuere tamen arcem Sabini: atque inde poſtera die, quum Romanus exercitus, quod inter Palatinum Capitolinumque collem campi eſt, compleſſet; non priùs deſcenderunt in æquum; quàm, ira & cupiditate recuperandæ arcis ſtimulante animos, in adverſum Romani ſubiere. Principes utrinque pugnam ciebant; ab Sabinis Mettius Curtius, ab Romanis Hoſtus Hoſtilius. hic rem Romanam iniquo loco ad prima ſigna animo atque audacia ſuſtinebat. Ut Hoſtus cecidit, confeſtim Romana inclinatur acies: fuſique eſt ad veterem portam Palatii. Romulus & ipſe turba fugientium

um actus, arma ad cœlum tollens, *Jupiter*, inquit, *jussis avibus hic in Palatino primis urbis fundamenta joci. arcem jam scelere emptam Sabini habent. inde huc armati, superata media valle, tendunt. At ea, pater Deum hominumque, hinc saltem arce hostes: deme terrorem Romanis, fugamque foedam sistite. Hic ego tibi templum Statori Jovi, quod monumentum sit posteris, tua præsenti ope servatam urbem esse, voveo.* Hæc precatus, veluti sensisset auditus preces, *Hinc*, inquit, *Romani, Jupiter optimus maximus resistere atque iterare pugnam jubet.* Restitere Romani, tanquam cœlesti voce jussi. ipse ad primores Romulus provolat. Mettius Curtius ab Sabinis princeps ab arce decucurrerat, & effusos egerat Romanos, toto quantum foro spatium est. nec procul jam à porta Palatii erat, clamitans, *Vicimus perfidos hospites, imbelles hostes. Jam sciunt longè aliud esse virgines rapere, aliud pugnare cum viris.* In eum hæc gloriantem cum globo ferocissimorum juvenum Romulus impetum facit. Ex equo tum forte Mettius pugnabat: eo pelli facilius fuit: pulsum Romani persequuntur. & alia Romana acies, audacia regis accensa, fundit Sabinos. Mettius in paludem sese, strepitu sequentium trepidante equo, conjecit: adverteratque ea res etiam Sabinos tanti periculo viri. Et ille quidem annuentibus ac vocantibus suis, favore multorum addito animo, evadit. Romani Sabinique in media convalle duorum montium redintegrant prœlium. sed res Romana erat superior.

XIII. Tum Sabinæ mulieres, quarum ex injuria bellum ortum erat, crinibus passis, scissaque veste,

ſtu, victo malis muliebri pavore, auſæ ſe inter
la volantia inſerre, ex tranſverſo impetu facto,
rimere infeſtas acies, dirimere iras: hinc patres,
nc viros orantes, *ne ſe ſanguine nefando ſoceri
merique reſpergerent; ne parricidio macularent par-
ts ſuos, nepotum illi, liberûm hi progeniem. Si
Tuiſtis inter vos, ſi connubii piget, in nos verti-
ras: nos cauſſa belli, nos vulnerum ac cadium
ris ac parentibus ſumus. maliùs peribimus, quàm
e alteris veſtrum vidua aut orba vivemus.* Mo-
t res tum multitudinem, tum duces. Silenti-
a & repentina fit quies. inde ad fœdus facien-
m duces prodeunt: nec pacem modo, ſed & ci-
itatem unam ex duabus faciunt: regnum con-
iunt, imperium omne conferunt Romam. I-
geminata urbe, ut Sabinis tamen aliquid dare-
, Quirites à Curibus appellati. monumentum
s pugnæ, ubi primum ex profunda emerſus pa-
e equus Curtium in vado ſtatuit, Curtium la-
a appellarunt. Ex bello tam triſti læta repente
cariores *Sabinas viris ac parentibus*, & ante
es *Romulo ipſi fecit. Itaque*, quum popu-
ia curias triginta divideret, nomina earum
impoſuit. Id non traditur, quum haud du-
quantò numerus major hoc mulierum fuerit,
an dignitatibus ſuis virorumve, an ſorte
int, quæ nomina curiis darent. Eodem
e & centuriæ tres equitum conſcriptæ ſunt;
ſes ab Romulo; ab Tito Tatio Tatienſes
. Lucerum nominis & originis cauſſa in-
Inde non modo commune, ſed concors
num duobus regibus fuit.

XIV. Poſt

XIV. Post aliquot ann
legatos Laurentium pulſ
jure gentium agerent; a
rum & preces plus poter
nam in ſe vertit. nam
ſacrificium eò veniſſet,
tur. Eam rem minùs
tuliſſe Romulum ferunt
tem regni, ſeu quia ha
Itaque bello quidem al
rentur legatorum injuri
inter Romam Laviniun
Et cum his quidem inſ
to propius, atque in i
ortum. Fidenates nimi
leſcere opes rati, priuſq
quantum futurum appa
cere. juventute armat
quod inter urbem ac F
verſi, quia dextra Tibri
pidatione agreſtium pop
pens, ex agris in urbem
Excitus Romulus (nec
tam vicinum bellum po
ſtra à Fidenis mille paſſi
fidio relicto, egreſſus cu
militum locis circa den
ſubſidere in inſidiis juſ
que omni equitatu pr
tumultuoſo & minaci
ipſis prope portis, hoſt
quæ ſimulanda erat, ea
ſam minùs mirabilem c

pugnæ fugæque consilium, trepidante equitatu, pedes quoque referret gradum, plenis repente portis effusi hostes, impulsa Romana acie, studio instandi sequendique trahuntur ad locum insidiarum. Inde subitò exorti Romani, transversam invadunt hostium aciem. Addunt pavorem mota è castris signa eorum, qui in præsidio relicti fuerant: ita subitò terrore perculsi Fidenates; priùs penè quàm Romulus, quique cum eo equis iérant, circumagerent frenis equos, terga vertunt: multoque effusiùs (quippe vera fuga) qui simulantes paulò antè securi erant, oppidum repetebant. non tamen eripuere se hosti: hæreas in tergo Romanus, priùs quàm fores portarum objicerentur, velut agmine uno irrumpit.

XV. Belli Fidenatis contagione irritati Vejentium animi, & consanguinitate, (nam Fidenates quoque Etrusci fuerunt) & quod ipsa propinquitas loci, si Romana arma omnibus infesta finitimis essent, stimulabat, in fines Romanos excucurrerunt, populabundi magis quam justi more belli. Itaque non castris positis, non exspectato hostium exercitu, raptam ex agris prædam portantes, Vejos rediere: Romanus contra, postquam hostem in agris non invenit, dimicationi ultimæ instructus intentusque Tiberim transit. quem postquam castra ponere, & ad urbem accessurum Vejentes audivere; obviam egressi, ut potiùs acie decernerent, quàm inclusi de tectis mœnibusque dimicarent. Ibi viribus nulla arte adjutis, tantùm veterani robore exercitus, rex Romanus vicit: persecutusque fusos ad mœnia hostes, urbe valida muris ac situ ipso munita abstinuit: agros redeuns vastan,

ulciscendi magis quàm prædæ studio.
haud minùs quàm adversa pugna subad
pacem petitum oratores Romam mit
parte mulctatis, in centum annos in
Hæc ferme, Romulo regnante, domi
gesta: quorum nil absonum fidei divi
divinitatisque post mortem creditæ fui
mus in regno avito recuperando, no
urbis consilium, non bello ac pace fir
illo enim profectu viribus datis tantùm
in quadraginta deinde annos tutam pac
multitudini tamen gratior fuit quàm
longè ante alios acceptissimus milit
trecentosque armatos ad custodiam co
Celeres appellavit, non in bello solùm
in pace habuit.

XVI. His immortalibus editis ope
ad exercitum recensendum concione
ad Capræ paludem haberet, subitò co
stas cum magno fragore tonitribusqu
regem operuit nimbo, ut conspectu
cioni abstulerit. nec deinde in terris F
Romana pubes, sedato tandem pavo
ex tam turbido die serena & tranqui
ubi vacuam sedem regiam vidit; et
bat Patribus, qui proximi steterant, si
tum procella; tamen, velut orbitat
mœstum aliquamdiu silentium obtin
à paucis initio facto, Deum Deo m
parentemque urbis Romanæ salvere
mulum jubent. pacem precibus e
volens propitius suam semper sospitu
Fuisse credo tum quoque aliquos, q

regem Patrum manibus taciti arguerent : 1
enim hæc quoque, sed perobscura, fama.
alteram admiratio viri & pavor præsens no
vit. Consilio etiam unius hominis addita r
citur fides. namque Proculus Julius, sollicita
tate desiderio regis, & infensa Patribus, gravi
traditur, quamvis magnæ rei auctor, in con
nem prodit. *Romulus*, inquit, *Quirites, pa*
urbis hujus, prima hodierna luce cœlo repente del
sus, se mihi obvium dedit. quum perfusus horro
ve[illegible]rabundusque adstitissem, petens precibus, i
contrà intueri fas esset; abi, nuncia, inquit, *Ro*
manis, Cœlestes ita velle, ut mea Roma caput orbi
terrarum sit: proinde rem militarem colant: sciants
que, & ita posteris tradant, nullas opes humanas
armis Romanis resistere posse. hæc, inquit, *locutus*,
sublimis abiit. Mirum, quantùm illi viro nuncianti
hæc fides fuerit; quámque desiderium Romuli
apud plebem exercitumque, facta fide immortali-
tatis, lenitum sit.

XVII. Patrum interim animos *Ante Chr.*
ertamen regni ac cupido versabat. 714.
ee dum à singulis, quia nemo mag- *V. C.* 38.
ppere eminebat in novo populo, pervenerant
ctiones: inter ordines certabatur. oriundi ab
inis, ne, quia post Tatii mortem ab sua parte
i erat regnatum in societate æqua, possessionem
erii amitterent, sui corporis creari regem vo-
nt. Romani veteres peregrinum regem aspe-
ntur. In variis voluntatibus, regnari tamen
s volebant, libertatis dulcedine nondum ex-
Timor deinde Patres incessit; ne civita-
ne imperio, exercitum sine duce, multarum

oriente ad occasum determinavit; dextras ad meridiem partes, lævas ad septentrionem esse dixit. Signum contrà, quo longissime conspectum oculi ferebant, animo finivit. Tum, lituo in lævam manum translato, dextra in capite Numæ imposita, precatus est ita: *Jupiter pater, si est fas hunc Numam Pompilium, cujus ego caput teneo, regem Romæ esse, uti tu signa nobis certa adclarassis inter eos fines, quos feci.* Tum peregit verbis auspicia, quæ mitti vellet. quibus missis, declaratus rex Numa de templo descendit.

XIX. Qui regno ita potitus, urbem novam, conditam vi & armis, jure eam, legibusque ac moribus de integro condere parat. quibus quum inter bella assuescere videret non posse, quippe efferatos militia animos, mitigandum ferocem populum armorum desuetudine ratus, Janum, ad infimum Argiletum, indicem pacis bellique fecit: apertus, ut in armis esse civitatem; clausus, pacatos circà omnes populos significaret. Bis deinde post Numæ regnum clausus fuit: semel T. Manlio consule, post Punicum primum perfectum bellum: iterum, quod nostræ ætati Dii dederunt ut videremus, post bellum Actiacum, ab Imperatore Cæsare Augusto, pace terra marique parta. Clauso eo, quum omnium circa finitimorum societate ac foederibus junxisset animos, positis externorum periculorum curis, ne luxuriarentur otio animi, quos metus hostium disciplinaque militaris continuerat; omnium primum, rem ad multitudinem imperitam, & illis seculis rudem, efficacissimam, Deorum metum injiciendum ratus est. qui quum descendere ad animos sine aliquo commento miraculi

ne pellit, simulac sibi cum Dea Egeria con-
ctitudines esse, ejus se monitu, quæ acceptas
Diis esset, sacra instituere; sacerdotes
eisque Deorum præfecisse. Atque omnium
ne ad cursum lunæ, in duodecim menses
lit annum, quoto (quia tricenos dies singu-
tibus hæc stella explet, defunctique dies solido
qui solstitiali circumagitur orbe) intercalari-
mensibus interponendis, ita dispensavit, ut iv
ximo anno ad instatis eandem solis unde esset
plenis annorum omnium spatiis, dies con-
ret. Idem nefastos dies fastosque fecit: quia
ado nihil cum populo agi utile futurum erat.
I. Tum sacerdotibus ceremonias ad-
gnoscendas ipse plurima sacra obiit; ea
ta quæ nunc ad Dialem flaminem pertinent.
pia in civitate bellicosa plures Romuli quam
ta similia reges putabat fore, iisque ipsos
lla, ne sacra regiæ vicis deserverentur, flami-
Jovi assiduum sacerdotem creavit: insigni-
ram vestis & curuli regia sella adornavit. huic
flamines adjecit: Marti unum, alterum
no. Virginesque Vestæ legit, Alba oriundum
latium, & genti conditoris haud alienum.
et assidue templi antistites esset, stipendium
blico statuit: virginitate aliisque caerimoniis
abiles ac sanctas fecit. Salios item duodecim
i Gradivo legit, tunicisque pictis insigne de-
dit, super tunicam aeneum pectori tegumen:
iisque arma, quæ ancilia appellantur, ferre;
r urbem ire canentes carmina cum tripudiis
uique saltatu jussit. Pontificem deinde Nu-
Martium, Marci filium, ex Patribus legit,

eique sacra omnia exscripta exsignataque attribuit, quibus hostiis, quibus diebus, ad quos templa sacra fierent, atque unde in eos sumptus pecunia erogaretur. Cetera quoque omnia publica privataque sacra Pontificis scitis subjecit: ut esset quo consultum plebes veniret; ne quid divini juris, negligendo patrios ritus, peregrinosque adsciscendo, turbaretur. Nec cœlestes modo cerimonias, sed justa quoque funebria, placandosque Manes, ut idem Pontifex edoceret: quæque prodigia fulminibus, aliove quo viso missa susciperentur atque curarentur: ad ea elicienda ex mentibus divinis, Jovi Elicio aram in Aventino dicavit; Deumque consuluit auguriis, quæ suscipienda essent.

XXI. Ad hæc consultanda procurandaque multitudine omni à vi & armis conversa, & animi aliquid agendo occupati erant: & Deorum assidua insidens cura, quum interesse rebus humanis cœleste Numen videretur, ea pietate omnium pectora imbuerat, ut fides ac jusjurandum, proxima legum ac pœnarum metum, civitatem regerent: & quum ipsi se homines in regis, velut unici exempli, mores formarent; tum finitimi etiam populi, qui ante, castra, non urbem, positam in medio, ad sollicitandam omnium pacem credidiserant, in eam verecundiam adducti sunt, ut civitatem, totam in cultum versam Deorum, violare ducerent nefas. Lucus erat, quem medium ab opaco specu fons perenni rigabat aqua, quo quum se persæpe Numa sine arbitris, velut ad conloquium Deæ, inferebat, Camœnis eum lucum dicavit; quod earum ibi concilia cum conjuge sua Egeria essent. Et soli Fidei solenne instituit,

rasium flamines bigis, curru arcuato, vehi manuque ad digitos usque involuta rem di-, facere; significantes fidem tutandam, se-ue ejus etiam in dextris sacratam esse. Mul-sacrificia locaque sacris faciendis, quæ Ar-pontifices vocant, dedicavit. Omnium ta-naximum ejus operum fuit, tutela, per om-ni tempus, haud minor pacis quam regni. ia deinceps reges, alius alia via, ille bello, ices, civitatem auxerunt. Romulus septem ginta regnavit annos: Numa tres & quadra-r Tum valida, tum temperata & belli & ribus erat civitas.

XII. Numæ morte ad interregnum liit. Inde Tullum Hostilium, ne-, Hostilii, cujus in infima arce cla-gna adversus Sabinos fuerat; re-populus jussit. Patres auctores facti. Hic solùm proximo regi dissimilis, sed ferocior Romulo fuit. tum ætas viresque, tum avita ie gloria animum stimulabat. Senescere igi-vitatem otio ratus, undique materiam exci-belli quærebat. Forte evenit, ut agrestes Ro-ex Albano agro, Albani ex Romano prædas m agerent. Imperitabat tum C. Cluilius utrinque legati fere sub idem tempus ad res ndas missi. Tullus præceperat suis, ne quid quàm mandata agerent. satis sciebat, nega-Albanum; ita piè bellum indici posse. Ab is socordiùs res acta: excepti hospitio ab blandè ac benignè, comitèr regis convivium ant. tantisper Romani & res repetiverant s, & neganti Albano bellum in trigesimum

Ante Chr. 670. V. C. 82.

giem indixerant. hæc renunciant Tullo. Tum lepatis Tullus dicendi potestatem, quid petentes venerint, facit. illi omnium iguari, primum purgando terunt tempus: *Se invitos quicquam, quod minùs placet Tullo, dicturos, sed imperio subigi: res repetitum se venisse. Ni reddantur, bellum indicere jussos.* Ad hæc Tullus: *Nunciate*, inquit, *regi vestro, regem Romanum Deos facere testes, uter priùs populus res repetentes legatos aspernatus dimiserit, ut in eum omnes expetant hujusce cladis belli.*

XXIII. Hæc nunciant domum Albani. Et bellum utrinque summa ope parabatur, civili simillimum bello, propè inter parentes natosque; Trojanam utramque prolem, quum Lavinium ab Troja, ab Lavinio Alba, ab Albanorum stirpe regum oriundi Romani essent. Eventus tamen belli minùs miserabilem dimicationem fecit: quod nec acie certatum est; &, tectis modo dirutis alterius urbis, duo populi in unum confusi sunt. Albani priores ingenti exercitu in agrum Romanum impetum fecere. castra ab urbe haud plus quinque millia passuum locant, fossa circundant: fossa Cluilia ab nomine ducis per aliquot secula appellata est, donec cum re nomen quoque vetustate abolevit. In his castris Cluilius Albanus rex moritur, dictatorem Albani Mettium Fuffetium creant. Interim Tullus ferox, præcipuè morte regis, magnumque Deorum numen, ab ipso capite orsum, in omne nomen Albanum expetiturum poenas ob bellum impium dictitans, nocte, præteritis hostium castris, infesto exercitu in agrum Albanum pergit. Ea res ab stativis excivit Mettium, ducit quam

proxime

nè ad hostem potest; inde legatum praemisit, qui colloquio: si secum congressus sit, satis ipse allaturus, quæ nihilo minus ad rem attinerent, quam ad Albanum pertinent. Hæc cum Tullus, tametsi vana afferebantur, suos non educit. exeunt contra & Albani. Postquam instructi utrinque stabant, cum paucis propius in medium procedunt. Ibi infit Albanus: *Ne, dum non reddidisse res ut fecere, quæ repetis, & ego regem nostrum Cluilium, consultum ab dictatore, tardiore videor: non te dubito, Tullus, pro te fiere. sed, si vera petitis, quanta spectacula dicendo fiunt, cupido imperii duos ex vicinisque populis ad arma stimulat. Nihil, ut puto, interpretor; fuerit ipse ejus rei, qui bellum suscepit, me Albani gerendo duxerunt evenire. Illud te, Tullo, monitum et instructos res, quanta circa nos teque maxime, quo propiores vos, hoc magis scis, vicinorum illi plurimum mari pollent. Timor ego, ne signum pugnæ dabis, hos duas acies spectantes, se fessos confectosque fortuna victorum ac victorum aggrediantur. Itaque, si nos Dii amant, quos non consulti liberatos certa, in dubium imperii liceat aliquo loco; inventus aliquem viam, ut viri virtute imperent, sine magna clade, sine sanguine utrinque populi decerni possit.* displicet res Tullo, quanquam, tum indole suum spe victoriæ, ferocior erat. Quarenutrinque ratio initur, cui & fortuna ipsa permaxima.

XXIV. Forte

arbori veste suspendito: verberato vel intra pomœrium, vel extra pomœrium. Hac lege Duumviri creati, qui se absolvere non rebantur ea lege ne innoxium quidem posse, quum condemnassent; tum alter ex his, *P. Horati, tibi perduellionem judico*, inquit: *I, lictor, colliga manus.* Accesserat lictor, injiciebatque laqueum. tum Horatius, auctore Tullo, clemente legis interprete, *Provoco*, inquit. ita de provocatione certatum ad populum est. Moti homines sunt in eo judicio, maximè P. Horatio patre proclamante, se filiam jure cæsam judicare. ni ita esset, patrio jure in filium animadversurum fuisse. Orabat deinde, ne se, quem paullo ante cum egregia stirpe conspexissent, orbum liberis facerent. Inter hæc senex, juvenem amplexus, spolia Curiatiorum fixa eo loco, qui nunc Pisa Horatia appellatur, ostentans, *Huncciue*, aiebat, *quem modo decoratum ovantemque victoria incedentem vidistis, Quirites, eum sub furca vinctum inter verbera & cruciatus videre potestis? quod vix Albanorum oculi tam deforme spectaculum ferre possent. I, lictor, colliga manus, quæ paullo ante armata imperium populo Romano pepererunt. I, caput obnube liberatoris urbis hujus: arbori infelici suspende: verbera vel intra pomœrium, modo inter illa pila, & spolia hostium: vel extra pomœrium, modo intra sepulchra Curiatiorum. Quo enim ducere hunc juvenem potestis, ubi non sua decora eum à tanta fœditate supplicii vindicent?* Non tulit populus nec patris lacrimas, nec ipsius parem in omni periculo animum: absolveruntque admiratione magis virtutis, quam jure caussæ. Itaque ut cædes manifesta, aliquo tamen piaculo,

luere-

ſtructum eſt ante quadrat.

VII. Nec diu pax Albana manſit. invidia quod tribus militibus fortuna publica commiſerit, vanum ingenium dictatoris corrupit: nam recta conſilia haud bene evenerant: reconciliare popularium animos coepit. Ut prius in bello pacem, ſic in pace bellum ſe, quia ſuæ civitati animorum plus quàm cernebat eſſe, ad bellum palam atque exercendum, alios concitat populos: ſuis per ſocietatis proditionem reſervat. Fidenatium colonia Romana, Vejentibus ſociis conſilii aſſis, pacto tranſitionis Albanorum, ad bellum arma incitantur. Quum Fidenæ apertè de-, Tullus, Mettio exercituque ejus ab Alba contra hoſtes ducit. ubi Anienem tranſiit, fluentes collocat caſtra. Inter eum locum mis, Vejentium exercitus Tiberim tranſie-

mo, ut teneret tempus, ordines explicat.
lium erat, qua fortuna rem daret, ea inclin
res. Miraculo primo esse Romanis, qui p
steterant, ut nudari latera sua sociorum d
senserunt: inde eques citato equo nunciat re
ire Albanos. Tullus in re trepida duodeci
vit Salios, sanaque Pallori ac Pavori. equite
ra increpans voce, ut hostes exaudirent, re
proelium jubet: nihil trepidatione opus es
jussu circumduci Albanum exercitum, ut
tium nuda terga invadant. idem imperat,
stas equites erigere jubeat. Id factum,
parti peditum Romanorum conspectum
Albani exercitus intersepsit. qui viderant,
ab rege auditum erat, rati, eo acriùs pugnan
ror ad hostes transit, & audiverant clara v
ctum: & magna pars Fidenatium, ut qui
additi Romanis essent, Latinè sciebant.
ne subitò ex collibus decursu Albanorum
derentur ab oppido, terga vertunt. Instat
fusoque Fidenatium cornu, in Vejentem,
pavore perculsum, ferocior redit. Nec il
impetum: sed ab effusa fuga flumen obje
tergo arcebat. Ortio postquam fuga inclin
lii, arma fœdè jactantes, in aquam cæci r
alii, dum cunctantur in ripis, inter fugæ
que consilium oppressi. Non alia ante
pugna atrocior fuit.

XXVIII. Tum Albanus exercitus, spectac
tamnis, deductus in campos. Mettius T
victos hostes gratulatur: contra Tullus
benignè alloquitur. Quod bene vertat, o
banos Romanis castris jungere jubet: sac

gotium erat, ut sine mora imperia exse-
ur. Tum ita Tullus infit: *Romani, si*
ante alius ullo in bello fuit, quod primum
mortalibus gratias ageretis, deinde vestra
virtuti; hesternum id proelium fuit. Di-
o est enim non magis cum hostibus, quam,
iustio major ac periculosior est, cum prodi-
perfidia sociorum. Nam, ne vos falsa opi-
ut, injussu meo Albani subiere ad montes:
rium illud meum, sed consilium, & impe-
latio fuit: ut nec, vobis ignorantibus deserti
erteretur à certamine animus; & hostibus,
eniri se à tergo ratis, terror ac fuga injice-
Nec ea culpa, quam arguo, omnium Alba-
st. ducem secuti sunt: ut & vos, si quo e-
agmen declinare voluissem, fecissetis. Met-
est dux itineris hujus, Mettius idem hu-
inator belli, Mettius fœderis Romani Alba-
ptor. Audent deinde talia alius, nisi in

impleverat; raptim quibus quisque poterat quum larem ac penates, tectaque, in quibus quisque educatusque esset relinquentes exiam continens agmen migrantium impleve- & conspectus aliorum mutua miseratione at lacrimas: vocesque etiam miserabiles exatur; mulierum præcipuè, quum obsessis eis templa augusta præterirent, ac velut relinquerent Deos. Egressis urbem Albanis, ns passim publica privataque omnia tecta solo: unaque hora quadringentorum annorus, quibus Alba steterat, excidio ac ruinis. Templis tamen Deum (ita enim ædificum s fuerat) temperatum est.

X. Roma interim crescit Albæ ruinis. dur civium numerus. Cœlius additur urbi & quo frequentiùs habitaretur, eam sedem regiæ capit, ibique deinde habitavit. Prinlianorum in Patres, ut ea quoque pars reip. it, legit Julios, Servilios, Quintios, Gega-

Ante Chr. 638. *V. C.* 114.

XXXII. Mortuo Tullo, res, ut institutum jam inde ab initio erat, ad Patres redierat: hique interregem nominaverant. quo comitia habente, Ancum Marcium regem populus creavit: Patres fuere auctores. Numæ Pompilii regis nepos, filia ortus, Ancus Marcius erat. qui, ut regnare cœpit, & avitæ gloriæ memor, & quia proximum regnum, cætera egregium, ab una parte haud satis prosperum fuerat, aut neglectis religionibus, aut pravè cultis; longeque antiquissimum ratus, sacra publica, ut ab Numa instituta erant, facere: omnia ea ex commentariis regis pontificem maximum, in album relata, proponere in publico jubet. inde & civibus otii cupidis, & finitimis civitatibus facta spes, in avi mores atque instituta regem abiturum. Igitur Latini, cum quibus, Tullo regnante, ictum fœdus erat, sustulerant animos: & quum incursionem in agrum Romanum fecissent, repetentibus res Romanis, superbè responsum reddunt; desidem Romanum regem inter sacella & aras acturum esse regnum rati. Medium erat in Anco ingenium, & Numæ, & Romuli memor: &, præterquam quod avi regno magis necessariam fuisse pacem credebat, cum in novo tum feroci populo; etiam quod si contigisset otium, sine injuria id se haud facilè habiturum: tentari patientiam, & tentatam contemni: temporaque esse Tullio regi aptiora, quam Numæ. Ut tamen, quoniam Numa in pace religiones institutisset, à se bellicæ cærimoniis parderentur; nec gererentur solùm, sed etiam indicerentur bella aliquo ritu; jus ab antiqua gente Aequicolis, quod nunc feciales habent, descripsit, q

res repetuntur. Legatus, ubi ad fines eorum venit, unde res repetuntur, capite velato filo, (lanæ velamen est) *Audi Jupiter*, inquit, *audite fines* (cujuscunque gentis sunt, nominat) *audiat fas. Ego sum publicus nuncius populi Romani, justè piéque legatus venio, verbisque meis fides sit.* Peragit deinde postulata. Inde Jovem testem facit: *Si ego injustè impiéque illos homines illasque res dedier nuncio populi Romani mihi exposco, tum patriæ compotem me nunquam sinas esse.* Hæc, quum fines suprascandit, hæc, quicunque ei primus vir obvius fuerit, hæc, portam ingrediens, hæc, forum ingressus, paucis verbis carminis concipiendique jurisjurandi mutatis, peragit. si non deduntur, quos exposcit, diebus tribus & triginta (tot enim solennes sunt) peractis, bellum ita indicit: *Audi Jupiter, & tu Juno; Quirine, Diique omnes cœlestes, vosque terrestres, vosque inferni audite. Ego vos testor, populum illum,* (quicunque est, nominat) *injustum esse, neque jus persolvere. Sed de istis rebus in patria majores natu consulemus, quo pacto jus nostrum adipiscamur.* Cum his nuncius Romam ad consulendum redit. Confestim Rex his ferme verbis Patres consulebat: *Quarum rerum, litium, caussarum condixit pater patratus populi Romani Quiritium patri patrato priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis, quas res dari, fieri, solvi oportuit, quas res nec dederunt, nec fecerunt, nec solverunt, dic,* inquit ei, quem primum sententiam rogabat, *quid censes?* Tum ille: *Puro pioque duello quærendas censeo; itaque consentio conciscoque.* Inde ordine alii rogabantur: quandoque pars major eorum, qui aderant, in eandem sen-

tentiam ibat, bellum erat consensu fieri solitum; ut fecialis hastam ferratam, aut sanguineam præustam ad fines eorum ferret, & non minus tribus puberibus præsentibus diceret: *Quod populi priscorum Latinorum, hominesque prisci Latini adversus populum Romanum Quiritium fecerunt, deliquerunt, quod populus Romanus Quiritium bellum cum priscis Latinis jussit esse, senatusque populi Romani Quiritium censuit, consensit, conscivit, ut bellum cum priscis Latinis fieret; ob eam rem ego populusque Romanus populis priscorum Latinorum, hominibusque priscis Latinis, bellum indico facioque.* Id ubi dixisset, hastam in fines eorum emittebat. Hoc tum modo ab Latinis repetitæ res, ac bellum indictum: moremque eum posteri acceperunt.

Ante Chr. 637. *V. C.* 115. XXXIII. Ancus, demandata cura sacrorum flaminibus, sacerdotibusque aliis, exercitu novo conscripto, profectus Politorium, urbem Latinorum, vi cepit; secutusque morem regum priorum, qui rem Romanam auxerant hostibus in civitatem accipiendis, multitudinem omnem Romam traduxit. & quum circa Palatium sedem veteres Romani, Sabini Capitolium atque arcem, Cœlium montem Albani implêssent; Aventinum novæ multitudini datum. additi eodem hostes multo post, Tellenis Ficanaque capitis, novi cives. Politorium inde rursus bello repetitum, quod vacuum occupaverat prisci Latini. eaque caussa diruendæ urbis ejus fuit Romanis, ne hostium semper receptaculum esset. Postremo omni bello Latino Medulliam compulso, aliquandiu ibi marte incerto, varia victoria pug-

Ante Chr. 636. *V. C.* 116.

ut jungeretur Palatino Aventinum, ac mur-
datæ sedes. Janiculum quoque adjectum;
inopia loci, sed ne quando ea arx hostium
id non muro solum, sed etiam, ob commo-
itineris, ponte sublicio, tum primùm in
fabro, conjungi urbi placuit. Quiritium
que fossa, haud parvum munimentum à plani-
aditu locis, Anci regis opus est. Ingenti
rebus auctis, quum in tanta multitudi-
hominum, discrimine recta an perperam facti
fasti, facinora clandestina fierent, carcer ad ter-
increscentis audaciæ media urbe, imminens
ædificatur. Nec urbs tantum hoc rege cre-
sed etiam agri finesque. Silva Maesia Vejen-
adempta: usque ad mare imperium prolatum,
ore Tiberis Hostia urbs condita: salinæ circa
egregiæque rebus bello gestis, ædes Jovis Fe-
amplificata.

ibi ducta duos filios genuit. Nomina his Lucumo atque Aruns fuerunt. Lucumo superfuit patri, bonorum omnium hæres: Aruns prior quum pater moritur; uxore gravida relicta. Nec diu manet superstes filio pater, qui quum, ignorans nurum ventrem ferre, immemor in testando nepotis decessisset, puero post avi mortem, in nullam sortem bonorum nato, ab inopia Egerio inditum nomen. Lucumoni contra, omnium hæredi bonorum, quum divitiæ jam animos facerent, uxor ducta in matrimonium Tanaquil, summo loco nata, & quæ haud facile iis, in quibus nata erat, humiliora sineret ea, quæ innupsisset. Spernentibus Etruscis Lucumonem exsule advena ortum, ferre indignitatem non potuit; oblitaque ingenitæ erga patriam caritatis, dummodo virum honoratum videret, consilium migrandi ab Tarquiniis cepit. Roma est id potissimùm visa. in novo populo, ubi omnis repentina atque ex virtute nobilitas sit, futurum locum forti ac strenuo viro: regnasse Tatium Sabinum: accersitum in regnum Numam à Curibus: & Ancum Sabina matre ortum, nobilemque una imagine Numæ esse. Facilè persuadet, ut cupido honorum, & cui Tarquinii mater tantum patria esset. Sublatis itaque rebus cum migrant Romam. Ad Janiculum fortè venit erat. ibi ei carpento sedenti cum uxore, aquila pensis demissa leniter alis pileum auferit: super carpentum cum magno clangore volitans, ut velut ministerio divinitus missa, capiti aptè ponit. inde sublimis abiit. Accepisse id augurio lætà dicitur Tanaquil; perita, ut vulgo Etruscorum cœlestium prodigiorum mulier. Excelsa &

ſperare complexa virum jubet. eam alitem ea regione cœli & ejus Dei nunciam veniſſe: circa ſummum culmen hominis auſpicium feciſſe: levâſſe humano ſuperpoſitum capiti decus, ut divinitus eidem redderet. Has ſpes cogitationeſque ſecum portantes urbem ingreſſi ſunt, domicilioque ibi comparato, L. Tarquinium Priſcum edidere nomen. Jam & Romanis conſpicuum eum novitas divitiæque faciebant: & ipſe quoque fortunam benigno alloquio, comitate invitandi, beneficiiſque, quos poterat, ſibi conciliando, adjuvabat; donec in regiam quoque de eo fama perlata eſt. notitiamque eam brevi, apud regem liberaliter dextreque obeundo officia, in familiaris amicitiæ adduxerat jura, ut publicis pariter ac privatis conſiliis, bello domique intereſſet: &, per omnia expertus, poſtremò tutor etiam liberis regis teſtamento inſtitueretur.

XXXV. Regnavit Ancus annos quatuor & viginti; cuilibet ſuperiorum regum belli paciſque & artibus & gloria par. Jam filii prope puberem ætatem erant. eò magis Tarquinius inſtare, ut quàm primum comitia regi creando fierent. Quibus indictis, ſub tempus pueros venatum ablegavit. Iſque primus & petîſſe ambitiosè regnum, & orationem dicitur habuiſſe ad conciliandos plebis animos compoſitam: *Quum ſe non rem novam petere; quippe qui non primus, quod quiſquam indignari mirarive poſſet, ſed tertius Roma peregrinus regnum affectet: & Tatium non ex peregrino ſolùm, ſed etiam ex hoſte regem factum: & Numam ignarum urbis, non petentem, in regnum ultro accitum. Se, ex quo ſui potens fuerit, Romam cum*

conjuge ac fortunis omnibus commigrasse: majorem partem ætatis ejus, qua civilibus officiis fungunturhomines, Romæ se, quam in vetere patria, vinisse domi militiæque sub haud pœnitendo magistro, ipso Anco rege, Romana se jura, Romanos ritus didicisse. Obsequio & observantia in regem cum omnibus, benignitate erga alios cum rege ipso certasse. Hæc cum haud falsa memorantem, ingenti consensu populus Romanus regnare jussit. Ergo virum, cætera egregium, secuta, quam in petendo habuerat, etiam regnantem ambitio est. nec minus regni sui firmandi, quam augendæ reipublicæ memor, centum in Patres legit; qui deinde minorum gentium sunt appellati: factio haud dubia regis, cujus beneficio in curiam venerant. Bellum primum cum Latinis gessit, & oppidum ibi Appiolas vi cepit: prædaque inde majore, quam quanta belli fama fuerat, revecta, ludos opulentiùs instructiúsque quam priores reges fecit. Tum primùm circo, qui nunc maximus dicitur, designatus locus est. loca divisa Patribus, equitibusque, ubi spectacula sibi quisque facerent, Fori appellati. Spectaverunt furcis duodenos ab terra spectacula alta sustinentibus pedes. ludicrum fuit, equi pugilesque ex Etruria maximè acciti. solennes deinde annui manserunt ludi, Romani Magnique variè appellati. Ab eodem rege & circa forum privatis ædificandæ divisa sunt loca; porticus, tabernæque factæ.

Ante Chr. 614.
V. C. 138.

XXXVI. Muro quoque lapideo circumdare urbem parabat, quum Sabinum bellum conspiratis intervenit. Adeoque ea subita res fuit, ut prius Anienem transirent hostes, quam obviam ire ac prohibere

hibere exercitus Romanus posset. Itaque trepidatum Romæ est. & primo dubia victoria magna utrimque cæde pugnatum est. Reductis deinde in castra hostium copiis, datoque spatio Romanis ad comparandum de integro bellum, Tarquinius, equitem maximè suis deesse viribus ratus, ad Ramnes, Tatienses, Luceres, quas centurias Romulus scripserat, addere alias constituit, suoque insignes relinquere nomine. Id quia inauguratò Romulus fecerat, negare Accius Navius, inclytus ea tempestate augur, neque mutari, neque novum constitui, nisi aves addixissent, posse. Ex eo ira regi mota, eludensque artem, ut ferunt, *Agedum*, inquit, *divine tu, inaugura, fierine possit, quod nunc ego mente concipio.* Quum ille, in augurio rem expertus, profecto futuram dixisset: *Atqui hæc animo agitavi*, inquit, *te novacula cotem discissurum. cape hæc, & perage quod aves tuæ fieri posse portendunt.* tum illum haud cunctanter discidisse cotem ferunt. Statua Accii posita capite velato, quo in loco res acta est, in comitio, in gradibus ipsis ad lævam curiæ fuit: cotem quoque eodem loco sitam fuisse memorant, ut esset ad posteros miraculi ejus monumentum. Auguriis certè sacerdotioque augurum tantus honos accessit, ut nihil belli domique postea nisi auspicatò gereretur: concilia populi, exercitus vocati, summa rerum, ubi aves non admisissent, dirimerentur. Neque tum Tarquinius de equitum centuriis quicquam mutavit: numero alterum tantum adjecit, ut mille & octingenti equites in tribus centuriis essent. Posteriores modo sub iisdem nominibus, qui additi e-

rant, appellati sunt: quas nunc, quia geminatæ sunt, sex vocant centurias.

Ante Chr. 594. *V. C.* 158. XXXVII. Hac parte copiarum aucta, iterum cum Sabinis confligitur. Sed præterquam quod viribus creverat Romanus exercitus, ex occulto etiam additur dolus, missis qui magnam vim lignorum, in Anienis ripa jacentem, ardentem in flumen conjicerent: ventoque juvante accensa ligna, & pleraque in ratibus, impacta sublicis quum hærerent, pontem succendunt. Ea quoque res in pugna terrorem attulit Sabinis: effusis eadem fugam impediit. multique mortales, quum hostem effugissent, in flumine ipso periere: quorum fluitantia arma ad urbem cognita in Tiberi, priùs penè quàm nunciari posset, insignem victoriam fecere. Eo prœlio præcipua equitum gloria fuit. utrinque ab cornibus positos, quum jam pelleretur media peditum suorum acies, ita incurrisse ab lateribus ferunt, ut non sisterent modò Sabinas legiones ferociter instantes cedentibus, sed subitò in fugam verterent. Montes effuso cursu Sabini petebant, & pauci tenuere; maxima pars, ut ante dictum est, ab equitibus in flumen acti sunt. Tarquinius instandum perterritis ratus, præda captivisque Romam missis, spoliis hostium (votum id Vulcano erat) ingenti cumulo accensis, pergit porrò in agrum Sabinum exercitum inducere: & quamquam malè gesta res erat, nec gesturos meliùs sperare poterant, tamen quia consulendi res non dabat spatium, iere obviam Sabini tumultuario milite. iterumque ibi fusi, perditis jam prope rebus, pacem petiere. XXXVIII. Col-

XXVIII. Collatia, & quicquid Collatiam agri erat, Sabinis adem-
ı. Egerius (fratris hic filius erat
Collatiæ in præsidio relictus. de-
que Collatinos ita accipio, eamque deditionis
ulam esse. Rex interrogavit: *Estisne vos le-
oratoresque missi à populo Collatino, ut vos
unque Collatinum dederetis? Sumus. Estne po-
Collatinus in sua potestate? Est. Deditisne vos
um Collatinum, urbem, agros, aquam, termi-
delubra, utensilia, divina humanaque omnia,
uam populique Romani ditionem? Dedimus.
go recipio.* Sabino bello perfecto, Tarquinius
ıphans Romam rediit. inde priscis Latinis
n fecit. ubi nusquam ad universæ rei dimi-
nem ventum est. Ad singula oppida circum-
do arma, nomen omne Latinum domuit.
iculum, Ficulnea vetus, Cameria, Crustume-
, Ameriola, Medullia, Nomentum; hæc de
is Latinis, aut qui ad Latinos defecerant, cap-
ppida. Pax deinde facta. Majore inde animo
opera inchoata, quam quanta mole gesserat
: ut non quietior populus domi esset, quam
iæ fuisset. Nam & muro lapideo, cujus ex-
ım operis Sabino bello turbatum erat, urbem,

Ante Chr. 607. V. C. 145.

vocati ad Regem pergunt. Primo uterque
ferari, & certatim alter alteri obstrepere. c
ab lictore, & jussi invicem dicere, tandem
qui desistunt. Unus rem ex composito e
Dum intentus in eum se Rex totus avertens
elatam securim in caput dejecit: relictoq
vulnere telo, ambo se foras ejiciunt.

XLI. Tarquinium moribundum quum
circa erant, excepissent; illos fugientes li
comprehendunt. clamor inde, concursusque
mirantium quid rei esset. Tanaquil inter t
tum claudi regiam jubet, arbitros ejicit:
quæ curando vulneri opus sunt, tanquam spe
esset, sedulò comparat: sirul, si destitutus
alia præsidia molitur. Servio, propere accito,
penè exsanguem virum ostendisset; dextra
nens, orat, ne inultam mortem soceri, ne s
inimicis ludibrio esse sinat. *Tuum est*, inqui
vi, si vir es, regnum: non eorum, qui alioru
nibus pessimum facinus fecere. Erige te, D
duces sequere, qui clarum hoc fore caput
quondam circumfuso igni portenderunt. Na
illa cœlestis excitet flamma: nunc expergiscere
Et nos peregrini regnavimus. Qui sis, non
natus sis, reputa. Si tua re subita consilia te
at tua mea sequere. Quum clamor impet
multitudinis vix sustineri posset, ex superiore
ædium per fenestras in novam viam versus (
tabat enim Rex ad Jovis Statoris) populum
quil alloquitur: Jubet *bono animo esse, so*
fuisse regem subito ictu. ferrum haud alte in
pus descendisse. jam ad se redisse. Inspectum
mus abterso cruore. omnia salubria esse. eum

prop

Tarquinius, celata morte, per ſpeciem alienæ fun-
gendæ vicis, ſuas opes firmavit. tum demum pa-
am facto, & comploratione in regia orta, Servius,
præſidio firmo munitus, primus injuſſu populi,
voluntate Patrum regnavit. Anci liberi, jam tunc
comprehenſis ſceleris miniſtris, ut, vivere regem,
& tantas eſſe opes Servii, nunciatum eſt, Sueſſam
Pometiam exſulatum ierant.

XLII. Nec jam publicis magis conſiliis Servius,
uam privatis munire opes: &, ne, qualis Anci
berum animus adverſus Tarquinium fuerat, talis
dverſus ſe Tarquinii liberum eſſet, duas
lias juvenibus regiis, Lucio atque A-
nti Tarquiniis, jungit. Nec rupit ta-
ien fati neceſſitatem humanis conſiliis,
ain invidia regni etiam inter domeſti-
os infida omnia atque infeſta faceret.
eropportunè ad præſentis quietem ſta-
s bellum cum Vejentibus (jam enim
duciæ exierant) aliiſque Etruſcis ſumptum. In
bello & virtus & fortuna enituit Tullii. fuſo-
ne ingenti hoſtium exercitu, haud dubius Rex,
u Patrum, ſeu plebis animos periclitaretur, Ro-
am rediit. Aggrediturque inde pacis longè maxi-
um opus. Ut, quemadmodum Numa divini
ictor juris fuiſſet, ita Servium conditorem om-

Ante Chr. 550. V. C. 215.

Ante Chr. 569. V. C. 183.

nis

nis in civitate discriminis, ordinumque, quibus inter gradus dignitatis fortunæque aliquid interfuit, posteri fama ferent. Censum enim instituit, rem saluberrimam tanto futuro imperio: ex quo belli pacisque munia non viritim, ut antè, sed pro habitu pecuniarum ferent. Tum classes, centuriasque, & hunc ordinem ex censu descripsit, vel paci decorum, vel bello.

XLIII. Ex iis, qui centum millium æris, aut majorem censum haberent, LXXX confecit centurias, quadragenas seniorum ac juniorum. Prima classis omnes appellati. Seniores, ad urbis custodiam ut præsto essent: Juvenes, ut foris bella gerrent. arma his imperata, galea, clypeum, ocreæ, lorica, omnia ex ære; hæc ut tegumenta corporis essent: tela in hostem, hastaque & gladius. Additæ huic classi duæ fabrum centuriæ, quæ sine armis stipendia facerent. datum munus, ut machinas in bello ferrent. Secunda classis intra centum usque ad quinque & septuaginta millium censum instituta. & ex his senioribus, juniorisbusque viginti conscriptæ centuriæ: arma imperata, scutum pro clypeo, & præter loricam omnia eadem. Tertiæ classis in quinquaginta millium censum esse voluit. totidem centuriæ & hæ; eodemque discrimine ætatum factæ: nec de armis quicquam mutatum; ocreæ tantùm ademptæ. In quarta classe census quinque & viginti millium, totidem centuriæ factæ. arma mutata, nihil præter hastam & ventum datum. Quinta classis aucta, centuriis triginta factæ: fundas, lapidesque missiles hi solum gerebant. in his accensi, cornicines, tibicinesque in tres centurias distributi. Undecim millibus hæc classis

classis censebatur. Hoc minor census reliquam multitudinem habuit. inde una centuria facta est immunis militia. Ita pedestri exercitu ornato, distributoque, equitum ex primoribus civitatis XII scripsit centurias. Sex item alias centurias, tribus ab Romulo institutis, sub iisdem, quibus inauguratæ erant, nominibus fecit. Ad equos emendos dena millia æris ex publico data, &, quibus equos alerent, viduæ attributæ, quæ bina millia æris in annos singulos penderent. Hæc omnia in dites à pauperibus inclinata onera. Deinde est honos additus, non enim (ut ab Romulo traditum cæteri servaverant Reges) viritim suffragium eadem vi, eodemque jure promiscuè omnibus datum est: sed gradus facti, ut neque exclusus quisquam suffragio videretur, & vis omnis penes primores civitatis esset. Equites enim vocabantur primi: XXX inde primæ classis centuriæ, ibi si variaret, uod rarò incidebat, ut secundæ classis vocarenur: nec fere unquam infra ita descenderent, ut l infimos pervenirent. Nec mirari oportet, inc ordinem, qui nunc est, post expletas quine & triginta tribus, duplicato earum numero, nturiis juniorum seniorumque, ad institutam ab vio Tullio summam non convenire. quadrifaiam enim urbe divisa regionibus collibusque, quæ itabantur partes, Tribus eas appellavit; ut ego ror, ab tributo: nam ejus quoque æqualiter ensu conferendi ab eodem inita ratio est. ne hæ tribus ad centuriarum distributionem rumque quicquam pertinuere.

LIV. Censu perfecto, quem maturaverat legis de incensis latæ, cum vinculorum minis

mortisque

mortisque edixit, ut omnes cives Romani, equites peditesque, in suis quisque centuriis in campo Martio prima luce adessent. Ibi instructum exercitum omnem suovetaurilibus lustravit. idque conditum lustrum appellatum, quia is censendo finis factus est. Millia LXXX eo lustro civium censi dicuntur. Adjicit scriptorum antiquissimus Fabius Pictor, eorum, qui ferre arma possent, eum numerum fuisse. Ad eam multitudinem urbs quoque amplificanda visa est. Addit duos colles; Quirinalem Viminalemque. inde deinceps auget Esquilias: ibique ipse, ut loco dignitas fieret, habitat. Aggere & fossis & muro circumdat urbem. ita pomœrium profert. Pomœrium, verbi vim solam intuentes, postmœrium interpretantur esse. Est autem magis circa murum locus; quem in condendis urbibus quondam Etrusci, qua murum ducturi erant, certis circa terminis inauguratò consecrabant: ut neque interiore parte ædificia mœnibus continuarentur, quæ nunc vulgò etiam conjungunt; & extrinsecus puri aliquid ab humano cultu pateret soli. Hoc spatium, quod neque habitari, neque arari fas erat, non magis quod post murum esset, quam quod murus post id, pomœrium Romani appellarunt: & in urbis incremento semper, quantum mœnia processura erant, tantum termini hi consecrati proferebantur.

XLV. Aucta civitate magnitudine urbis, formatis omnibus domi ad belli & ad pacis usus, ne semper armis opes acquirerentur, consilio augere imperium conatus est; simul & aliquod addere urbi decus. Jam tum erat inclytum Dianæ Ephesiæ fanum: id communitèr à civitatibus Asiæ

factum

quo toties armis certatum fuerat. Ita
m omissum jam ex omnium cura Latino-
rem toties infeliciter tentatam armis, vi-
uni se ex Sabinis fors dare visa est pri-
filio imperii recuperandi. Bos in Sabinis
lam patrifamiliæ dicitur, miranda magni-
e specie. Fixa per multas ætates cornua
ulo templi Dianæ, monumentum ei fuere
. Habita, ut erat, res prodigii loco est:
re vates, cujus civitatis eam civis Dianæ
let, ibi fore imperium, idque carmen per-
ad antistitem fani Dianæ. Sabinus, ut
apta dies sacrificio visa est, bovem Ro-
am deducit ad fanum Dianæ, & ante a-
uit. Ibi antistes Romanus, quum eum
do victimæ celebrata fama movisset, me-
onsi, Sabinum ita alloquitur: *Quidnam*
paras? inquit, *incestè sacrificium Dianæ*

ctari voces à juvene Tarquinio audiebat, se injussu populi regnare, conciliata priùs voluntate plebis, agro capto ex hostibus viritim diviso, ausus est ferre ad populum, vellent juberentne se regnare? tantoque consensu, quanto haud quisquam alius ante, rex est declaratus. Neque ea res Tarquinii spem affectandi regni minuit: imo eò impensiùs, quia de agro plebis adversa Patrum voluntate ferebat agi, criminandi Servii apud Patres, crescendique in curia sibi occasionem datam ratus est; & ipse juvenis ardentis animi, & domi uxore Tullia inquietum animum stimulante. Tulit enim & Romana regia sceleris tragici exemplum, ut tanto regum maturior veniret libertas; ultimumque regnum esset, quod scelere partum foret. Hic L. Tarquinius, Prisci Tarquinii regis filius nepotis fuerit, parum liquet: pluribus tamen auctoribus filium ediderim. Fratrem habuerat Aruntem Tarquinium, mitis ingenii juvenem. His duobus, ut antè dictum est, duæ Tulliæ regis filiæ nupserant; & ipsæ longe dispares moribus. Fortè ita inciderat, ne duo violenta ingenia matrimonio jungerentur, fortuna credo populi Romani, quo diuturnius Servii regnum esset, constituique civitatis mores possent. Angebatur ferox Tullia, nihil materiæ in viro neque ad cupiditatem, neque ad audaciam esse; tota in alterum versa Tarquinium, eum virum, eum mitem dicere, ac regio sanguine ortum dispernere sororem, quod virum nacta muliebri ausa esset audacia. Contrahit celeriter similitudo mores, ut fere fit, malum malo aptissimum. sed initium turbandi omnia à femina ortum est. Ea fœmina viri alieni assuefacta sermonibus, nullis verbis

contra-

prope continuatis funeribus quam domes
ovo matrimonio fecissent, junguntur nup-
gis non prohibente Servio, quam appre-

II. Tum vero indies infestior Tullii sene-
ctus coepit regnum esse. jam enim ab
iud spectare mulier solus: nec nocte, nec
virum conquiescere pati, ne gratuita
parricidia essent. *Non sibi defuisse, cui*
nsetur, nec eum quo tacita serviret: defu-
i regno dignum putaret; qui meminisset se
i Tarquinii filium; qui habere, quam spe-
rem malles. Si tu is es, cui nuptam esse
ur, ego virum & regem appello: fac mihi,
tejus mutata est res, quod isthic eum igna-
ulus. Quin accingeris? Non tibi ab Co-
rac ab Tarquiniis, ut patri tua, peregrina

quiescere ipsa potest: si, quum Tanaquil peregrina mulier tantum moliri potuisset animo, ut duo continua regna, viro, ac deinceps, genero, dedisset; ipsa, regio semine orta, nullum momentum in dando adimendoque regno faceret. His muliebribus instinctus furiis Tarquinius, circumire & prehensare minorum maximè gentium Patres; admonere paterni beneficii, ac pro eo gratiam repetere; allicere donis juvenes: tum de se ingentia pollicendo, tum regis criminibus omnibus locis crescere. postremò, ut jam agendæ rei tempus visum est, stipatus agmine armatorum, in forum irrupit: inde omnibus perculsis pavore, in regia sede pro curia sedens, Patres in curiam per præconem ad regem Tarquinium citari jussit. Convenere extemplo, alii jam antè ad hoc præparati; alii metu, ne, non venisse, fraudi esset: novitate ac miraculo attoniti, & jam de Servio actum rati. Ibi Tarquinius maledicta ab stirpe ultima orsus; *Servum, servaque natum post mortem indignam parentis sui, non interregno, ut antea, inito, non comitiis habitis, non per suffragium populi, non auctoribus Patribus, muliebri dono regnum occupasse. Ita natum, ita creatum regem, fautorem infimi generis hominum, ex quo ipse sit, odio alienæ honestatis ereptum primoribus agrum sordidissimo cuique divisisse: omnia onera, quæ communia quondam fuerunt, inclinâsse in primores civitatis: instituisse censum, ut insignis ad invidiam locupletiorum fortuna esset, & parata, unde, ubi vellet, egentissimis largiretur.*

XLVIII. Huic orationi Servius quum intervenisset, trepido nuncio excitatus, extemplo à vestibulo

que regnaturum, qui vicisset. Tum Tar-
, necessitate jam etiam ipsa cogente ultima
multo & ætate & viribus validior, medium
servium; elatumque è curia, in inferiorem
per gradus dejicit. Inde ad cogendam
a in curiam redit. Fit fuga regis apparito-
que comitum. Ipse prope exsanguis, quum
mi regio comitatu domum se reciperet,
letque ad summum Cyprium vicum, ab
missi ab Tarquinio fugientem consecuti
nterficitur. Creditur, quia non abhorret à
scelere, admonitu Tulliæ id factum. car-
certè (id quod satis constat) in forum in-
ec reverita coetum virorum, evocavit virum
; regemque prima appellavit. à quo faces-
à ex tanto tumultu, quum se domum re-
pervenissetque ad summum Cyprium vi-

tinos? Quod si sui bene crediderint civi creditum illud & non raptum parricidio sit, & Latinos (quanquam ne sic quidem alienig bere. Sin suos ejus pœnitet (quippe qui a alios trucidentur, exsulatum ant, bona quid spei melioris Latinis pertendi? Si se domum suam quemque inde abituros: no observaturos diem concilii, quam ipse, qui observet. Hæc atque alia eodem pertinen tiosus facinorosusque homo, hisque artib domi nactus, quum maximè differeret, i Tarquinius. Is finis orationi fuit. Aver ad Tarquinium salutandum, qui, silenti monitus à proximis ut purgaret se, quod poris venisset, disceptatorem ait se sumpt patrem & filium; cura reconciliandi eos i am, moratum esse: & quia ea res extemis diem, postero die acturum quæ constituis id quidem ab Turno tulisse tacitum ferunt enim, Nullam breviorem esse cognitionem inter patrem & filium, paucisque tran bis posse: ni pareat patri, habiturum infi esse.

LI. Hæc Aricinus in regem Romanur pans, ex concilio abiit. Quam rem Tarq liquanto, quàm videbatur, ægriùs ferens, c Turno necem machinatur, ut eundem, t quo civium animos domi oppresserat, Lat ceret. & quia pro imperio palam interfici terat, oblato falso crimine insontem oppr adversæ factionis quosdam Aricinos, servur auro corrupit, ut in diversorium ejus vim gladiorum inferri clam sineret. Ea quum

rfecta essent, Tarquinius, paullo ante lucem
; ad se principibus Latinorum, quasi re nova
:batus, *moram suam hesternam, velut Deorum*
um providentia illatam, ait, salui sibi atque il-
ſo. ab Turno dici sibi & primoribus populorum
i necem, ut Latinorum solus imperium teneat.
ſurum fuisse hesterno die in concilio. dilatum
ſe, quod auctor concilii abfuerit, quem mauci-
teret. Inde illam absentis insectationem esse
, quod morando spem destituerit. Non dubi-
ſi vera deferantur, quin prima luce, ubi ven-
ie concilium sit, instructus cum conjuratorum
armatusque venturus sit. Dici gladiorum
em numerum esse ad eum convectum. id ve-
ncne sit, extemplo sciri posse. Rogare eos, ut in-
um ad Turnum veniant. Suspectam fecit
& ingenium Turni ferox, & oratio hesterna,
ra Tarquinii; quod videbatur ob eam differri
potuisse. Eunt inclinatis quidem ad creden-
inimis, tamen, nisi gladiis deprehensis, cete-
ıa existimaturi. Ubi est eò ventum, Tur-
ex somno excitatum circumsistunt custodes:
ehensisque servis, qui caritate domini vim
nt, quum gladii abditi ex omnibus locis di-
ıli protraherentur; enimvero manifesta res
njectæque Turno catenæ: & confestim Lati-
ı concilium magno cum tumultu advocatur.
n atrox invidia orta est, gladiis in medio po-
ıt, indicta caussa, novo genere lethi, deje-
d caput aquæ Ferentinæ, crate supernè inje-
ıxisque congestis, mergeretur.

. Revocatis deinde ad concilium Latinis,
inius, collaudatisque, qui Turnum noventem

ifesto parricidio merita pœna affecis-
rba fecit: *Posse quidem se vetusto jure*
od, quum omnes Latini ab Alba oriundi
fœdere teneantur, quo ab Tullo res omnis
um colonis suis in Romanum cesserit imperi-
eterùm se utilitatis id magis omnium caussa
, ut renovetur id fœdus: secundaque potius
a populi Romani, ut participes Latini fruantur,
urbium excidia, vastationesque agrorum, quas
o priùs, patre deinde suo regnante, perpessi sint,
per aut exspectent, aut patiantur. Haud diffi-
lter persuasum Latinis, quanquam in eo fœdere
uperior Romana res erat. ceterùm & capita no-
minis Latini stare ac sentire cum rege videbant;
& Turnus sui cuique periculi, si adversatus esset
recens erat documentum. Ita renovatum fœdu
indictumque junioribus Latinorum, ut ex fœd
die certa ad lucum Ferentinæ armati frequentes
essent. Qui ubi ad edictum Romani regis ex
nibus populis convenere: ne ducem suum,
secretum imperium, propriave signa haberent
cuit manipulos ex Latinis Romanisque, ut
singulos faceret, binosque ex singulis. ita
tis manipulis, centuriones imposuit.

LIII. Nec ut injustus in pace Rex, i
li pravus fuit. quin ea arte æquasset su
ges, ni degeneratum in aliis, huic qu
offecisset. Is primus Volscis bellum
amplius post suam ætatem annos mo
que Pometiam ex his vi cepit. ubi
dita præda quadringenta talenta arge
cepisset; concepit animo eam amp
templi, quæ digna Deum homin

imperio, quæ ipsius etiam loci majestate
Captivam pecuniam in ædificationem ejus
epofuit. Excepit deinde eum lentius spe
quo Gabios, propinquam urbem, nequic-
l adortus, quum obsidendi quoque urbem
lso à mœnibus adempta esset, postremò
arte Romana, fraude ac dolo aggressus est.
um, velut posito bello, fundamentis tem-
ndis, aliisque urbanis operibus intentum se
ularet; Sextus filius ejus, qui minimus ex
at, transfugit ex composito Gabios, pa-
è sævitiam intolerabilem conquerens; *Jam*
is in suos vertisse superbiam: & liberorum
mum frequentia tædere; ut, quam in curia
m fecerit, domi quoque faciat; ne quam
ne quem hæredem regni relinquat. Se qui-
er tela ac gladios patris elapsum, nihil ef-
si tutum, nisi apud hostes L. Tarquinii, cre-
Nam, ne errarent, manere his bellum,
itum simuletur: & per occasionem eum in-
rvæsurum. Quod si apud eos supplicibus lo-
sit, pererraturum se omne Latium: pul-
se inde, Volscos, & Æquos, & Hernicos pe-
; donec ad eos perveniat, qui à patrum
us atque impiis suppliciis tegere liberos sciant.
etiam ardoris aliquid ad bellum armaque
rsus superbissimum regem ac ferocissimum
inventurum. Quum, si nihil morarentur,
ira porrò inde abiturus videretur; benignè
inis excipitur. vetant mirari, si qualis in
qualis in socios, talis ad ultimum in liberos
i se ipsum postremò sæviturum, si alia de-
ibi vero gratum adventum ejus esse: fu-

turumque credere brevi, ut, illo adjuvante, ab p
tis Gabinis sub Romana mœnia bellum trans
ratur.

LIV. Inde in concilia publica adhiberi.
quum de aliis rebus assentire se veteribus Gabinis
ceret, quibus hæ notiores essent; ipse identid
belli auctor esse, in eo sibi præcipuam prudenti
assumere, quod utriusque populi vires nôsset,
retque invisam profecto superbiam regiam civi
esse, quam ferre ne liberi quidem potuissent.
quum sensim ad rebellandum primores Gabinor
incitaret, ipse cum promptissimis juvenum pra
tum atque in expeditiones iret, & dictis factis
omnibus ad fallendum instructis vana accresc
fides; dux ad ultimum belli legitur. Ibi qu
inscia multitudine quid ageretur, prœlia parva
ter Romam Gabiosque fierent, quibus plerum
Gabina res superior esset; tum certatim sum
infimique Gabinorum Sex. Tarquinium dono I
um sibi missum ducem credere: apud milites v
obeundo pericula ac labores, pariter prædam n
nificè largiendo, tanta caritate esse, ut non p
Tarquinius potentior Romæ, quam filius Ga
esset. Itaque postquam satis virium collectum
omnes conatus videbat: tum è suis unum scisc
tum Romam ad patrem mittit, quidnam se fa
vellet? quandoquidem ut omnia unus Gabiis po
ei Dii dedissent. Huic nuncio, quia credo du
fidei videbatur, nihil voce responsum est. rex,
lut deliberabundus, in hortum ædium transit,
quente nuncio filii: ibi inambulans tacitus, s
ma papaverum capita dicitur baculo decussisse.
terrogando exspectandoque responsum nuncius

sus, ut re imperfecta, redit Gabios; quæ dixerit ipse, quæque viderit, refert: seu ira, seu odio, seu superbia insita ingenio, nullam eum vocem emisisse. Sexto ubi, quid vellet parens, quidve præciperet tacitis ambagibus, patuit; primores civitatis, criminando alios apud populum, alios sua ipsos invidia opportunos interemit. multi palam; quidam, in quibus minùs speciosa criminatio erat futura, clam interfecti. Patuit quibusdam volentibus fuga, aut in exsilium acti sunt, absentiumque bona juxta atque interemptorum divisa fuere. Largitionis inde prædæque & privati dulcedine commodi, sensus malorum publicorum adimi; donec orba consilio auxilioque Gabina res, regi Romano sine ulla dimicatione in manum traditur.

LV. Gabiis receptis, Tarquinius pacem cum Æquorum gente fecit: fœdus cum Tuscis renovavit. Inde ad negotia urbana animum convertit. quorum erat primum, ut Jovis templum in monte Tarpejo, monumentum regni sui nominisque, relinqueret: Tarquinios reges ambos, patrem vovisse, filium perfecisse. Et ut libera à ceteris religionibus area esset tota Jovis templique ejus, quod ædificaretur; exaugurare fana sacellaque statuit: quæ aliquot ibi à Tatio rege primùm in ipso discrimine adversus Romulum pugnæ vota, consecrata, inauguratæque postea fuerant. Inter principia condendi hujus operis, movisse numen ad indicandam tanti imperii molem traditur Deos: nam quum omnium sacellorum exaugurationes admitterent aves, in Termini fano non addixere. idque omen auguriumque ita acceptum est, non motam

sedem; unumque eum Deorum n
n sacratis sibi finibus, firma stabiliaqu
tendere. Hoc perpetuitatis auspicio
cutum aliud magnitudinem imperii
prodigium est. caput humanum inte
entibus fundamenta templi dicitur a
æ visa species, haud per ambages, ar
perii caputque rerum fore portendeba
cecinere vates, quique in urbe erant, acci
am rem consultandam ex Etruria acci
gebatur ad impensas regis animus. I
tinæ manubiæ, quæ perducendo ad
destinatæ erant, vix in fundamenta
eò magis Fabio, præterquam quod
crediderim, quadraginta ea sola talent
Pisoni, qui quadraginta millia pond
sita in eam rem scribit: summam
ex unius tum urbis præda speran
ne horum quidem magnificenti
menta non exsuperaturam.

LVI. Intentus perficiendo t
que ex Etruria accitis, non p
publica est usus, sed operis
quùm haud parvus & ipse m
minùs tamen plebs gravaba
exædificare manibus suis:
ut specie minora, sic laboris
ducebatur opera; foros
camque maximam recep
mentorum urbis sub ter
obus operibus vix nova
quam adæquare potuit.
be, quia & urbi multi

:i rebatur esse, & colonis mittendis occupari
ıs imperii fines volebat; Signiam Circejosque
onos misit, præsidia urbi futura terra marique.
c agenti, portentum terribile visum, anguis ex
umna lignea elapsus, quum terrorem fugamque
egiam fecisset, ipsius regis non tam subito pa-
: perculit pectus, quam anxiis implevit curis.
ue quum ad publica prodigia Etrusci tantùm
s adhiberentur, hoc velut domestico exterritus
; Delphos ad maximè inclytum in terris ora-
m mittere statuit. neque responsa sortium ulli
committere ausus, duos filios, per ignotas ea
pestate terras, ignotiora maria, in Græciam
it. Titus & Aruns profecti. comes his addi-
L. Junius Brutus, Tarquinia sorore regis na-
juvenis longè alius ingenio, quam cujus si-
ationem induerat. Is quum primores civitatis,
uibus fratrem suum, ab avunculo interfectum
sset, neque in animo suo quicquam regi ti-
ıdum, neque in fortuna concupiscendum re-
ıere statuit; contemptu tutus esse, ubi in jure
m præsidii esset. Ergo ex industria factus ad
ationem stultitiæ, quum se suaque prædæ esse
sineret, Bruti quoque haud abnuit cognomen:
ub ejus obtentu cognominis, liberator ille po-

rum. Ex infimo specu vocem redditam *Imperium summum Romæ habebit, qui vesta mus, o juvenes, osculum matri tulerit.* T ut Sextus, qui Romæ relictus fuerat, igno sponsi, expersque imperii esset, rem sum taceri jubent: ipsi inter se, uter prior, quu mam redisset, matri osculum daret, sorti tunt. Brutus aliò ratus spectare Pythicam velut si prolapsus cecidisset, terram osculo c scilicet quod ea communis mater omnium lium esset. Reditum inde Romam, ubi Rutulos bellum summa vi parabatur.

LVII. Ardeam Rutuli habebant, gens u regione, atque in ea ætate, divitiis pra eaque ipsa caussa belli fuit, quod rex Roma ipse ditari, exhaustus magnificentia publico perum, tum præda delinire popularium studebat; præter aliam superbiam regno inf tiam, quod se in fabrorum ministeriis ac tamdiu habitos opere ab rege indignabantu tata res est, si primo impetu capi Ardea pos id parum processit, obsidione munition coepti premi hostes. In iis stativis, ut fit magis quam acri bello, satis liberi comme rant: primoribus tamen magis, quam m Regii quidem juvenes interdum otium c comessationibusque inter se terebant. Forte tibus his apud Sextum Tarquinium, ubi & nus coenabat Tarquinius Egerii filius, inc uxoribus mentio: suam quisque laudare mi dis. inde certamine accenso, Collatinus neg *bis opus esse, paucis id quidem horis posse sciri, tum ceteris præstet Lucretia sua. Quin,*

stiam, haudquaquam ut regias nurus, quas in
vio luxuque cum æqualibus viderant tempus
ss, sed nocte sera deditam lanæ inter lucu-
es ancillas in medio ædium sedentem inveni-
Muliebris certaminis laus penes Lucretiam
adveniens vir Tarquiniique excepti benignè.
r maritus comiter invitat regios juvenes. Ibi
m Tarquinium mala libido Lucretiæ per vim
ndæ capit. tum forma, tum spectata castitas
t. Et tum quidem ab nocturno juvenili lu-
castra redeunt.
VIII. Paucis interjectis diebus, Sextus Tar-
s inscio Collatino cum comite uno Collati-
enit. ubi exceptus benignè ab ignaris consilii,
post cœnam in hospitale cubiculum dedu-
esset; amore ardens, postquam satis omnia
circa, sopitique omnes videbantur, stricto
ad dormientem Lucretiam venit: sinistra-
manu mulieris pectore oppresso, *Tace Lucre-*

rvum nudum positurum sit, ut in sordido vil
rio necata dicatur. Quo terrore quum victa
bstinatam pudicitiam velut victrix libido, prob
ctusque inde Tarquinius ferox expugnato decor
muliebri esset; Lucretia mœsta tanto malo m
cium Romam eundem ad patrem, Ardeamque
virum mittit, ut cum singulis fidelibus amicis
niant: ita facto maturatoque opus esse; rem
cem incidisse. Sp. Lucretius cum P. Valerio
lesi filio, Collatinus cum L. Junio Bruto ven
cum quo forte Romam rediens, ab nuncio
erat conventus. Lucretiam sedentem mœstam
cubiculo inveniunt. adventu suorum lacrimas
tæ. quærentique viro *Satin salva? minime*, inquit:
*quid enim salvi est mulieri amissa pudicitia? Ve
stigia viri alieni, Collatine, in lecto sunt tuo. Q
terum corpus est tantum violatum, animus insc
nors testis erit. Sed date dextras fidemque, hu
impune adultero fore. Sextus est Tarquinius, qui h
stis pro hospite priore nocte vi armatus mihi sibique
si vos viri estis, pestiferum hinc abstulit gaudium.*
Dant ordine omnes fidem: consolantur ægram
licti. mentem peccare, non corpus: &c, unde
filium abfuerit, culpam abesse. *Vos*, inquit, vi
*ritis quid illi debeatur: ego me, etsi peccato abs
vo, supplicio non libero. nec ulla deinde impu
Lucretiæ exemplo vivet.* Cultrum, quem sub v
abditum habebat, eum in corde defigit: prol
que in vulnus, moribunda cecidit. Conclam
vir paterque.

LIX. Brutus, illis luctu occupatis, cultrum
vulnere Lucretiæ extractum, manantem

pectore ingenium. Ut præcepum erat, ju-
totique ab luctu versi in iram, Brutum jam
l expugnandum regnum vocantem sequuntur
. Elatum domo Lucretiæ corpus in forum
nt, concientque miraculo, ut fit, rei novæ
indignitate homines. pro se quisque scelus
n ac vim queruntur. Movet tum patris
tia, tum Brutus, castigator lacrimarum atque
m querelarum, aeterque, quod viros, quod
nos deceret, arma capiendi adversus hostilia
Ferocissimus quisque juvenum cum armis
arius adest. sequitur & cetera juventus. In-
i præsidio relicto Collatiæ ad portas, custo-
ne datis, ne quis eum motum regibus nun-
ceteri armati duce Bruto Romam profecti.
ventum est, quacunque incedit armata mul-
pavorem ac tumultum facit. rursus ubi ante-
moere civitatis vident, quicquid sit, haud te-

em fuerat, de vi ac libidine Sexti Tarquinii, de
upro infando Lucretiæ & miserabili cæde, de ca-
itate Tricipitini, cui morte filiæ caussa mortis in-
ignior ac miserabilior esset addita superbia ipsius
egis, miseriæque & labores plebis in fossas cloacas
que exhauriendas demersæ. Romanos homines,
victores omnium circa populorum, opifices ac la-
picidas pro bellatoribus factos. Indignatus Servii Tul-
lii regis memorata cædes, & invecta corpori pati-
nefando vehiculo filia: invocatique ultores pen-
tum Dii. His atrocioribusque, credo, aliis, qui
præsens rerum indignitas haudquaquam relata fuis-
toribus facilia subjicit, memoratis, incensam mul-
titudinem perpulit, ut imperium regi abrogaret,
exsulesque esse juberet L. Tarquinium cum coniu-
ge ac liberis. Ipse junioribus, qui ultro nomina
dabant, lectis armatisque, ad concitandum inde ad-
versus regem exercitum Ardeam in castra est pro-
fectus: imperium in urbe Lucretio, præfecto ur-
bis jam ante ab rege instituto, reliquit. Inter hæc
tumultum Tullia domo profugit: exsecrantibus,
quacunque incedebat, invocantibusque parentum
furias viris mulieribusque.

LX. Harum rerum nunciis in castra perlatis
quum re nova trepidus rex pergeret Romam
comprimendos motus, flexit viam Brutus (sensit
enim adventum) ne obvius fieret: eodemque fere
tempore diversis itineribus Brutus Ardeam, Tar-
quinius Romam venerunt. Tarquinio clausæ
tæ, exsiliumque indictum: liberatorem urbis
castra accepere; exactique inde liberi regis.
patrem secuti sunt, qui exsulatum Caere in
scos ierunt. Sextus Tarquinius Gabios, tan-

ia regnum profectus, ab ultoribus veterum
atum, quas sibi ipse cædibus rapinisque con-
t, est interfectus. L. Tarquinius Superbus
rit annos quinque & viginti. Regnatum
a ab urbe condita ad liberatam annos ducen-
indraginta quatuor. Duo consules inde co-
centuriatis à præfecto urbis ex commentariis
Tullii creati sunt; L. Junius Brutus, & L.
inius Collatinus.

LIBER II.

EPITOME.

BRutus jurejurando populum adstrinxit, *nominem regnare Romæ passurum:* II. *Tarquinium Collatinum collegam suum, propter affinitatem Tarquiniorum* ium, *coëgit consulatu se abdicare, & civitate* V. *Bona regum diripi jussit: agrum Marti* avit; *qui Campus Martius nominatus est.* entes nobiles, *in quibus suos quoque & sororis* quia *conjuraverant de recipiendis regibus, se* revisse. *servo indici, cui Vindicius nomen fuit,* tem dedit: *ex cujus nomine vindicta est ap-* . VI. *Quum adversus reges, qui, contractis* ium, *& Tarquiniensium copiis, bellum intule-* exercitum duxisset, *in acie cum Arunte filio* i commortuus est: *eumque matrona annum* ns. VII. VIII. P. *Valerius consul legem de*

provoca-

vocatione ad populum tulit. Capitolium dedica-
tum est. IX, X. Porsena Rex Clusinorum, bello pro
Tarquiniis suscepto, quum ad Janiculum venisset,
Tiberim transiret, virtute Coclitis Horatii proli-
tus est: qui, dum alii pontem subliciem rescindunt,
solus Etruscos sustinuit: &, ponte rupto, armatus
se in flumen misit; & ad suos tranavit. XII. A-
terum accessit virtutis exemplum à Mucio: qui,
quum ad feriendum Porsenam castra hostium intrâ-
set, occiso scriba, quem regem esse putabat, compre-
hensus, impositam altaribus manum, in quibus sacri-
ficatum erat, exuri passus est: dixitque tales tre-
centos esse conjuratos in mortem ipsius regis, quorum
admiratione coactus Porsena pacis conditiones ferre,
bellum omisit, acceptis obsidibus. XIII. Ex quibus
virgo una Cloelia deceptis custodibus per Tiberim ad
suos tranavit: & quum reddita esset Porsenæ, ho-
norificè remissa, equestrique statua donata est. XIV.
Etrusci à Latinis fusi. XV. Legati de Rege re-
ducendo re infectâ abeunt. XVI. Ap. Claudius
Sabinis Romam transfugit: ob hoc Claudia tri-
adjecta est. Numerus tribuum ampliatus est, ut e
viginti una. XVII. Pometia Diruta est. XV
Dictator primò Creatus est, T. Lartius; S
Cassius Magister Equitum. XIX, XX.
sus Tarquinium Superbum, cum Latinorum
ercitu bellum inferentem, A. Postumius dicta
sperè pugnavit apud lacum Regillum. XXI
Plebs, quum propter nexos ob as alienum S
montem secessisset, consilio Menenii Agrippa
one revocata est. Idem Agrippa quum
propter paupertatem publico impendio
XXXIII. Tribuni plebis quinque creati

Volſcorum Corioli captum eſt virtute & C. Marcii, qui ob hoc Coriolanus vocatus eſt. XV. *Fames cogit Rom. Siciliam uſque frumentum quærere.* XXXV. *Coriolanus quod ſuæ patrum jura recuperanda in exilium pellitur.* XVI. *Tib. Atinius, vir de plebe, quum in viſu mortuus eſſet, ut de quibuſdam religionibus ad patres perferret, & neglexiſſet, amiſſo filio, debilis poſteaquam delatus ad ſenatum lectica eadem recuperaverat, uſu pedum recepto, domum reverſus eſt.* XXVII, XXXVIII. *Autore Attio Tullo Volſci Romani abiguntur; Eamque ob Contumeliam ad Bellum incitantur.* XXXIX, XL. *Quum C. Marcius Coriolanus, qui in exſilium erat pulſus, dux Volſcorum factus exercitum hoſtium urbi Romæ admoviſſet; & ad eum primum legati, poſtea ſacerdotes fruſtra miſſi eſſent, ne bellum patriæ inferret: Veturia & Volumnia uxor impetraverunt ab eo, ut abiret.* XLI. *Lex agraria primum lata eſt. Spurius conſularis regni crimine damnatus eſt, Virginique.* XLII. *Oppia virgo, Veſtalis ob inceſtum in fovea defoſſa eſt.* XLIII, &c. *Ab Æquis & Vejentibus arma ſumpta, diſcordiâ domi flagrante.* XLIV, &c. *Quum vicini hoſtes Vejentes, incommodiores magis, quam graves eſſent, familia Fabiorum bellum gerendum depopoſcit: miſitque in id trecentos armatos; qui ad Cremeram ad unum ab hoſtibus cæſi ſunt, uno impubere domi relicto.* LVIII, *Appius Claudius conſul, quum adverſus Volſcos Æquicola exercitus male pugnatum eſſet, decimum quemque militum fuſte percuſſit.* LX, &c. *Res prælia adverſum Volſcos, & Æquos, & Vejentes, & Etruſcos inter Patres plebemque continet.*

I. Liberi

I. Iberi jam hinc populi Romani res, pace belloque gestas, annuos magistratus, imperiaque legum potentiora quam hominum peragam. Quæ libertas ut lætior esset, proximi regis superbia fecerat: nam priores ita regnârunt, ut haud immeritò omnes deinceps conditores partium cœptæ urbis, quas novas ipsi sedes ab se auctæ multitudini addiderunt, numerentur: neque ambigitur, quin Brutus idem, qui tantum gloriæ Superbo exacto rege meruit, pessimo publico id facturus fuerit, si libertatis immaturæ cupidine priorum regum alicui regnum extorsisset. Quid enim futurum fuit, si illa pastorum convenarumque plebs transfuga ex suis populis, sub tutela inviolati templi, aut libertatem, aut certè impunitatem adepta, soluta regio metu, agitari cœpta esset tribuniciis procellis? & in alienæ urbe cum patribus serere certamina, priusquam pignora conjugum ac liberorum, caritasque ipsius soli, cui longo tempore assuescitur, animos eorum consociâsset? Dissipatæ res nondum adultæ discordia forent: quas fovit tranquilla moderatio imperii, eoque nutriendo perduxit, ut bonam frugem libertatis maturis jam viribus ferre possent. Libertatis autem originem inde magis, quia annuum imperium consulare factum est, quam quod deminutum quicquam sit ex regia potestate, numeres. Omnia jura, omnia insignia primi consules tenuere: id modò cautum est, ne, si ambo fasces haberent, duplicatus terror videretur. Brutus prior, concedente collega, fasces habuit: qui non acrior vide-

Ante Chr. 507. U. C. 245.

[illegible] inutum Patrum numerum, primoribus gradus lectis, ad trecentorum summam traditumque inde fertur, ut in senatum ir, qui patres, quique conscripti essent. os videlicet in novum senatum appellabant d mirum quantum profuit ad concordiam jungendosque Patribus plebis animos.

erum deinde divinarum habita cura. & dam publica sacra per ipsos reges factitata ubiubi regum desiderium esset, sacerdu ur creant. Id sacerdotium pontifici subne additus nomini honos aliquid libertati, c prima erat cura, officeret. ac nescio an, lique eam minimis quaque rebus anxiodum excesserint: consulis enim alterius, il aliud offenderit, nomen invisum civi-

Nimium Tarquinius regno assuêsse. initium factum. Regnâsse deinde Servium Tullium. ullo quidem facto, oblitum tamquam alieni

ıte omnia insignis, quia matronæ omnes, [illegible]
ntem, eum luxerunt: quod tam acer [illegible]
atæ pudicitiæ fuisset. Consuli deinde qui [illegible]
fuerat, ut sunt mutabiles vulgi animi, ex [illegible]
, non invidia modo, sed suspicio etiam [illegible]
roci crimine orta. Regnum eum affectasse, [illegible]
na ferebat: quia nec collegam subrogaverat [illegible]
locum Bruti, & ædificabat in summa Velia, [illegible]
alto atque munito loco arcem inexpugnabilem [illegible]
Hæc dicta vulgo creditaque quum indignarentur [illegible]
gerent consulis animum, vocato ad concilium [illegible]
pulo, summissis fascibus in concionem [illegible]
Gratum id multitudini spectaculum fuit; [illegible]
missa sibi esse imperii insignia: confessionem [illegible]
factam, populi quam consulis majestatem [illegible]
que majorem esse. Ubi audire jussi, consul [illegible]
dare fortunam collegæ, *quod liberata patria in*
mo honore pro republica dimicans, maxima glo
dum se vertente in invidiam, mortem occ
se superstitem gloriæ suæ ad crimen atque i
superesse: ex liberatore patriæ ad Aquillios
que recidisse. Nunquamne ergo, inquit, *u*
vobis spectata virtus erit, ut suspicione
queat? Ego me illum acerrimum reg
ipsum cupiditatis regni crimen subituru
Ego si in ipsa arce Capitolioque habita
me crederem posse à civibus meis? tam
to mea apud vos fama pendet? adeon
leviter fides, ut ubi sim, quam qui s
ferat? Non obstabunt P. Valerii ade
stra, Quirites: tuta erit vobis V
non in planum modo ædes, sed colli e
ut vos supra suspectum me civem
Velia ædificent, quibus meliùs quan

gubernaculum Publicolæ est. ante omnes
ocatione adversus magistratus ad populum,
ique cum bonis capite ejus, qui regni oc-
consilia inisset. Gratæ in vulgus leges
quas quum solus pertulisset, ut sua unius in
ia esset; tum deinde comitia collegæ sub-
habuit. Creatus Sp. Lucretius Consul,
gno natu, non sufficientibus jam viribus
ularia munera obeunda, intra paucos dies
. Suffectus in Lucretii locum M. Hora-
lvillus. Apud quosdam veteres auctores
enio Lucretium consulem: Bruto statim
m suggerunt. credo, quia nulla gesta res
n fecerit consulatum, memoria intercidisse.
m dedicata erat in Capitolio Jovis ædes.
; Horatiusque Consules sortiti uter dedica-
oratio sorte evenit. Publicola ad Vejen-
ellum profectus. Ægriùs, quam dignum
alere Valerii necessarii, dedicationem tam
templi Horatio dari. id omnibus modis im-

tibus qui rescindebant, cedere in tutum. Circumferens inde truces minaciter oculos cere Etruscorum; nunc singulos provocan increpare omnes: *Servitia regum superbor libertatis immemores, alienam oppugnatum* Cunctati aliquamdiu sunt, dum alius ali prœlium incipiant, circumspectant. pudor commovit aciem; &, clamore sublato, un unum hostem tela conjiciunt. Quæ quum jecto cuncta scuto hæsisset, neque ille m stinatus ingenti pontem obtineret gradu; j petu conabantur detrudere virum, quum fi gor rupti pontis, simul clamor Romanoru critate perfecti operis sublatus, pavore subit tum sustinuit. Tum Cocles, *Tiberine p* quit, *te sancte precor, hæc arma & hunc propitio flumine accipias.* Ita sic armatus i rim desiluit; multisque super incidentibus columis ad suos tranavit: rem ausus ph habituram ad posteros, quàm fidei. G tantam virtutem civitas fuit: statua in posita; agri quantum uno die circumara tum. Privata quoque inter publicos hon dia eminebant. nam in magna inopia pr sticis copiis unusquisque ei aliquid, fraude victu suo, contulit.

XI. Porsena, primo conatu repulsus, c oppugnanda urbe ad obsidendam versis, in Janiculo locato, ipse in plano ripisque castra posuit. navibus undique accitis & diam, ne quid Romam frumenti subvehi & ut prædatum milites trans flumen per ces aliis atque aliis locis trajicerent. bre

ma omnem Romanum agrum reddidit,
tera solùm ex agris, sed pecus quoque
urbem compelleretur, neque quisquam
as propellere auderet. Hoc tantum li-
uscis, non metu magis quàm consilio
. namque Valerius consul, intentus in
n multos simul & effusos improviso a-
in parvis rebus negligens ultor, gravem
ra vindicem servabat. Itaque, ut elice-
res, edicit suis, postero die frequentes
lina, quæ aversissima ab hoste erat, ex-
cus: scituros id hostes ratus, quòd in
fame servitia infida transfugerent. Et
gno indicio: multoque plures, ut in spem
udæ, flumen trajiciunt. P. Valerius
rminium cum modicis copiis ad secun-
m Gabina via occultum considere ju-
Lartium, cum expedita juventute, ad
ollinam stare, donec hostis prætereat;
bjicere, ne sit ad flumen reditus. Con-
T. Lucretius porta Nævia cum aliquot
militum egressus: ipse Valerius Cœlio
ortes delectas educit. hique primi appa-
. Herminius, ubi tumultum sensit, con-
insidiis: versisque in Valerium Etruscis,
. dextra lævaque, hinc à porta Collina,
nvia redditus clamor. ita cæsi in medio
neque ad pugnam viribus pares, & ad
is omnibus viis. finisque ille tam effusè
ruscis fuit.

bsidio erat nihilo minus, & frumenti
ia caritate inopia; sedendoque expugna-
urbem, spem Porsena habebat: quum

equicquam de Tarquiniis in regnum reti-
magis quia id negare ipse nequiverat Ta-
quàm quod negatum iri sibi ab Romanis
et. De agro Vejentibus restituendo impe-
: expressàque necessitas obsides dandi Roma-
Janiculo præsidium deduci vellent. Ei
tionibus composita pace, exercitum ab Ja
deduxit Porsena, & agro Romano excessit. I
C. Mucio virtutis caussa trans Tiberim ag
o dedere; quæ postea sunt Mucia prata ap
Ergo, ita honorata virtute, feminæ qu
publica decora excitatæ. Cloelia virgo,
obsidibus, quum castra Etruscorum forte
rocul ripa Tiberis locata essent, frustrata
ies, dux agminis virginum inter tela hostiu
berim tranavit; sospitesque omnes. Rom
propinquos restituit. Quod ubi regi nu
est, primò incensus ira, oratores Roma
ad Cloeliam obsidem deposcendam; a
magni facere: deinde in admirationem v
pra Coclites Mucioque dicere id facinus o
se ferre, *quemadmodum, si non dedatur*
rupto se fœdus habiturum; sic deditam,
ad suos remissurum. Utrimque constiti
Romani pignus pacis ex fœdere restitu
pud regem Etruscum non tuta solùm,
ta etiam virtus fuit: laudatamque vir
obsidum se donare dixit: ipsa quos v
Productis omnibus, elegisse impubere
& virginitati decorum, & consensu
rum probabile erat, eam ætatem po
rari ab hoste, quæ maximè oppor
set. Pace redintegrata, Romani

[illegible]
atam esse, neque omissam in pace: aut
reviſſe principio, quàm hic præ ſe ferat
ona hoſtiliter vendendi. Proximum vero
quæ traduntur: Porſenam deſcendentem
ilo, caſtra opulenta, convecto ex propin-
ertilibus Etruriæ arvis commeatu, Roma-
dediſſe; inopi tum urbe ab longinqua ob-
ea deinde, ne populo immiſſo diriperen-
liter, veniſſe, bonaque Porſenæ appellata,
muneris magis ſignificante titulo, quàm
n fortunæ regiæ, quæ ne in poteſtatem
populi Romani eſſet. Omiſſo Romano
ſena, ne fruſtra in ea loca exercitus addu-
retur, cum parte copiarum filium Arun-
ciam oppugnatum mittit. Primò Arici-
è opinata perculerat, arceſſita deinde su-
à Latinis populis & à Cumis, tantum

ermes & fortuna & specie supplicum delati ibi benignè excepti, divisique in hospitia. C vulneribus alii profecti domos, nuncii hospit beneficiorum. Multos Romæ hospitum ur caritas tenuit. his locus ad habitandum datus, deinde *Tuscum vicum* appellârunt.

Ante Chr. 505. V. C. 247.

XV. P. Lucretius inde & P. V us Publicola tertiùm consules fact anno postremùm legati à Porse reducendo in regnum Tarquinio runt. quibus quum responsum esset, missura regem senatum legatos; missi confestim ho tissimus quisque ex Patribus. *Non, quin bo reddi responsum potuerit, non recipi reges, id tius delectos Patrum ad eum missos, quàm leg jus Romæ daretur responsum: sed ut in perpe mentio ejus rei finiretur, neu in tantis mutui ficiis invicem animi sollicitarentur: quum ille pe quod contra libertatem populi Romani esset: R ni, nisi in perniciem suam faciles esse vellent, rent, cui nihil negatum vellent. Non in regn pulum Romanum, sed in libertate esse. ita ind in animum, hostibus potius, quàm regibus perta tefacere. Eam esse voluntatem omnium, ut libertati erit in illa urbe finis, idem urbi sit. inde si salvam esse vellet Romam, ut patriam ram esse, orare.* Rex verecundia victus, Q *id certum atque obstinatum est,* inquit, *neq obtundam, sæpius eadem nequicquam agendo: Tarquinios spe auxilii, quod nullum in me est, strabor. Alium hinc, seu bello opus est, seu q exsilio quærant locum, ne quid meam vobiscum cem distineat.* Dictis facta amiciora adjecit:

eliquum erat, reddidit: agrum Vejen-
e ad Janiculum icto ademptum, resti-
uinius, spe omni reditus incisa, exsula-
erum Mamilium Octavium Tusculum
nanis pax fida ita cum Porsena fuit.
nsules deinde M. Valerius,
is. Eo anno bene pugna- *Ante Chr. 503.*
abinis. consules triumpha- *V. C. 249.*
re inde mole Sabini bellum
versus eos, & ne quid si- *Ante Chr. 502.*
culo (unde etsi non aper- *V. C. 250.*
tum tamen bellum erat)
riculi oriretur, P. Valerius
. Lucretius iterum consules facti. Se-
elli pacisque auctores orta in Sabinis,
inde virium transtulit ad Romanos.
a Clausus, cui postea Appio Claudio
nomen, cum pacis ipse auctor à turba-
premeretur, nec par factioni esset, ab
gna clientium comitatus manu, Ro-
igit. His civitas data, agerque trans
tus Claudia tribus, additis postea novis
i ex eo venerant agro, appellata. Ap-
atres lectus, haud ita multo post in
ignationem pervenit. Consules, in-
i in agrum Sabinum profecti, quum
, deinde prœlio affixissent opes hosti-
nihil inde rebellionis timere possent,
Romam redierunt. P. Valerius, om-
su princeps belli pacisque
o post, Agrippa Menenio, *Ante Chr. 501.*
Consulibus, moritur, glo- *V. C. 251.*
copiis familiaribus adeò

exi-

ermes & fortuna & specie supplicum delati sunt, ibi benignè excepti, divisique in hospitia. Curatis vulneribus alii profecti domos, nuncii hospitalium beneficiorum. Multos Romæ hospitum urbisque caritas tenuit. his locus ad habitandum datus, quem deinde *Tuscum vicum* appellârunt.

Ante Chr. 505. V. C. 247. XV. P. Lucretius inde & P. Valerius Publicola tertiùm consules facti. Eo anno postremùm legati à Porsena de reducendo in regnum Tarquinio venerunt. quibus quum responsum esset, missurum ad regem senatum legatos; missi confestim honoratissimus quisque ex Patribus. *Non, quin breviter reddi responsum potuerit, non recipi reges, ideo potius delectos Patrum ad eum missos, quàm legatis ejus Romæ daretur responsum: sed ut in perpetuum mentio ejus rei finiretur, neu in tantis mutuis beneficiis invicem animi sollicitarentur: quum ille peteret, quod contra libertatem populi Romani esset: Romani, nisi in perniciem suam faciles esse vellent, negarent, cui nihil negatum vellent. Non in regno populum Romanum, sed in libertate esse. ita induxisse in animum, hostibus potius, quàm regibus portas patefacere. Eam esse voluntatem omnium, ut, qui libertati erit in illa urbe finis, idem urbi sit. Proinde si salvam esse vellet Romam, ut patiatur liberam esse, oraro.* Rex verecundia victus, *Quando id certum atque obstinatum est,* inquit, *neque ego obtundam, sapius eadem nequicquam agendo: nec Tarquinios spe moveri, quod nullum in me est, frustrabor. Alium hinc, seu bello opus est, seu quæsito, exsilio quærant hostem, ne quid mecum vobiscum pacem disturbet.* Dictis facta amiciora adfecit: obsi-

dum

dum quod reliquum erat, reddidit: agrum Vejentem, fœdere ad Janiculum icto ademptum, restituit. Tarquinius, spe omni reditus incisa, exsulatum ad generum Mamilium Octavium Tusculum abiit. Romanis pax fida ita cum Porsena fuit.

XVI. Consules deinde M. Valerius, P. Postumius. Eo anno bene pugnatum cum Sabinis. consules triumpharunt. Majore inde mole Sabini bellum parabant. adversus eos, & ne quid simul ab Tusculo (unde etsi non apertum, suspectum tamen bellum erat) repentini periculi oriretur, P. Valerius quartùm, T. Lucretius iterum consules facti. Seditio inter belli pacisque auctores orta in Sabinis, aliquantum inde virium transtulit ad Romanos. namque Atta Clausus, cui postea Appio Claudio fuit Romæ nomen, cum pacis ipse auctor à turbatoribus belli premeretur, nec par factioni esset, ab Regillo magna clientium comitatus manu, Romam transfugit. His civitas data, agerque trans Anienem. vetus Claudia tribus, additis postea novis tribulibus qui ex eo venerant agro, appellata. Appius inter Patres lectus, haud ita multo post in principum dignationem pervenit. Consules, infesto exercitu in agrum Sabinum profecti, quum ita vastatione, deinde prœlio afflixissent opes hostium, ut diu nihil inde rebellionis timere possent, triumphantes Romam redierunt. P. Valerius, omnium consensu princeps belli pacisque artibus, anno post, Agrippa Menenio, P. Postumio Consulibus, moritur, gloria ingenti, copiis familiaribus adeò exi-

Ante Chr. 503. V. C. 249.

Ante Chr. 502. V. C. 250.

Ante Chr. 501. V. C. 251.

quam delectam manum præsidii caussa circa se h
bat, dat signum, ut, quem suorum fugientem w
siat, pro hoste habeant. ita metu ancipiti ver
fuga Romani in hostem, & restituta acies.
hors dictatoris tum primùm prœlium iniit. i
gris corporibus animisque fessos adorti exsules
dunt. Ibi alia inter proceres coorta pugna.
perator Latinus, ubi cohortem exsulum à dict
re Romano prope circumventam vidit, ex su
diariis manipulos aliquot in primam aciem se
rapit. hos agmine venientes T. Herminius leg
conspicatus, interque eos insignem veste armis
Mamilium noscitans, tanto vi majore, quam p
lo ante magister equitum, cum hostium duce p
lium iniit, ut & uno ictu transfixum per latus o
derit Mamilium, & ipse inter spoliandum co
hostis veruto percussus, quum victor in castra
relatus, inter primam curationem exspirav
Tum ad equites dictator advolat, obtestans,
fesso jam pedite, descendant ex equis, & pugn
capessant. Dicto paruere: desiliunt ex equis,
volant in primum, & pro antesignanis parmas
jiciunt. Recipit extemplo animum pedestris a
postquam juventutis proceres æquato genere
gnæ secum partem periculi sustinentes vidit. T
demum impulsi Latini, perculsaque inclinavit a
Equitibus admoti equi, ut persequi hostem poss
secuta & pedestris acies. Ibi nihil nec divinæ
humanæ opis dictator prætermittens, ædem Ca
ri voviſſe fertur: ac pronunciâsse militi præm
qui primus, qui secundus castra hostium intrâs
tantusque ardor fuit, ut eodem impetu, quo fu
rant hostem, Romani castra caperent. Hoc n

de ad lacum Regillum pugnatum est. Dictator & magister equitum triumphantes in urbem redierunt.

XXI. Triennio deinde nec certa pax nec bellum fuit. Consules (a) Q. Cloelius & T. Lartius. Inde (b) A. Sempronius & M. Minutius. his consulibus, aedes Saturno dedicata: Saturnalia instituta festus dies. (c) A. deinde Postumius & T. Virginius consules facti. Hoc demum anno, ad Regillum lacum pugnatum, apud quosdam invenio: A. Postumium, quia collega dubiae fidei fuerit, se consulatu abdicasse: dictatorem inde factum. Tanti erroris implicant temporum, aliter apud alios ordinatis magistratibus, ut nec qui consules secundum quosdam, nec quid quoque anno actum sit, in tanta vetustate, non rerum modò, sed etiam annorum, digerere possis. (d) Ap. Claudius deinde & P. Servilius consules facti. Insignis hic annus est nuncio Tarquinii mortis. Mortuus est Cumis, quo se, post fractas opes Latinorum, ad Aristodemum tyrannum contulerat. Eo nuncio erecti Patres, erecta plebes. sed Patribus nimis luxuriosa ea fuit laetitia: plebi, cui ad eam diem summa ope inservitum erat, injuriae à primoribus fieri coepere. Eodem anno Signia colonia, quam rex Tarquinius deduxerat, suppleto numero coloorum iterum deducta est. Romae tribus una & viginti factae. Aedes Mercurii dedicata est Idibus Majis.

XXII. Cum Volscorum gente, Latino bello, neque pax, neque bellum fuerat. nam & Volsci

(a) U. C. 256. (b) U. C. 257. (c) U. C. 258. (d) U. C. 259.

com-

rant Quiritium fidem. Nullo loco deest seditio voluntarius comes. multis passim agminibus omnes vias cum clamore in forum curritur. I no cum periculo suo, qui fortè Patrum in fo rant, in eam turbam incideruntnec tempes manibus foret: ni propere consules, P. Ser & Ap. Claudius, ad comprimendam seditio interveniſſent. In eos multitudo versa, oste vincula sua, deformitatemque aliam. Hæc se ritos dicere, exprobrantes suam quisque alius militiam. Postulare multo minaciter magis q supplicitèr, ut senatum vocarent: curiamque futuri arbitri moderatoresque publici consilii, cumsistunt. Pauci admodum Patrum, quos obtulerat, contracti ad consules: ceteros a non curia modò, sed etiam foro arcebat. no quicquam per infrequentiam poterat senatus. vero eludi atque extrahi se multitudo putare Patrum qui abessent, non casu, non metu impediendæ rei caussa abesse: & consules ipsi giversari: nec dubiè ludibrio esse miseries Jam prope erat, ut ne consulum quidem maj coërceret iras hominum. quum, incerti, mo an veniendo plus periculi contraherent, tande senatum veniunt: frequentique tandem curia, modò inter Patres, sed ne inter consules qu ipsos, satis conveniebat. Appius, vehementi genii vir, imperio consulari rem agendam c bat: uno aut altero arreptos, quieturos alios. vilius, lenibus remediis aptior, concitatos an flecti, quam frangi, putabat cum tutius, tun cilius esse. Inter hæc major alius terror.

XXIV.

XIV. Latini equites cum tumultuoso advolant hostis: Volsci infesto exercitu ad urbem oppugnandam veniunt. quæ audita (adeò duas ex una civitate discordia fecerat) longè aliter Patres ac plebs fecere. Exsultare gaudio plebes; ultores deos Patrum adesse dicere Deos. alius alium hortare, ne nomina darent: cum omnibus pequàm solos perituros. Patres militarent, Patria caperent; ut penes eosdem pericula belli, præmia pacis, esset. At vero curia mæsta quidem suscipiti metu, & ab cive & ab hoste, illum consulem, cui ingenium magis populare esset, ut tantis circumventam terroribus eximat rempublicam. Tum consul, missio senatu, sententiam prodit. ibi curæ esse Patribus ostendit consulatur plebi. ceterùm deliberationi de hac quidem illa, sed tamen parte civitatis, an pro universa republ. interveniffe. nec posse, si hostes prope ad portas essent, bello prævertquicquam: nec, si sit iuramenti aliquid, aut honestum esse, nisi mercede prius accepta, pro patria non cepisse: neque Patribus satis esse, per metum potius, quàm postmodum ratione, afflictis civium suorum fortunis consulere. Concioni deinde edicto addidit fidem, quo ne, *Ne quis civem Romanum vinctum aut claustraret, quo minus ei nominis edendi apud consules fieret. Ne quis militis, donec in castris esset, possideret, aut venderet: liberos nepotesve ejus retineret.* Hoc proposito edicto, & qui aderant profiteri extemplo nomina; & undique ex urbe proripientium se ex privato, quasi retinendi

tinendi jus creditori non esset, concursus in forum, ut sacramento dicerent, fieri. Magna ea manus fuit: neque aliorum magis in Volsco bello virtus atque opera enituit. Consul copias contra hostem educit. parvo dirimente intervallo castra ponit.

XXV. Proxima inde nocte Volsci, discordia Romana freti, si qua nocturna transitio proditiove fieri possit, tentant castra. Sensere vigiles: excitatus exercitus signo dato: concursum est ad arma. Ita frustra id inceptum Volscis fuit. reliquum noctis utrimque quieti datum. Postero die prima luce Volsci, fossis repletis, vallum invadunt. Jamque ab omni parte munimenta vellebantur, quum consul, quanquam cuncti undique, & nexi ante omnes, ut signum daret, clamabant, experiendi animos militum caussa parumper moratus, postquam satis apparebat ingens ardor, dato tandem ad erumpendum signo, militem avidum certaminis emittit. Primo statim incursu pulsi hostes: fugientibus, quoad insequi pedes potuit, terga cæsa: eques usque ad castra pavidos egit. mox, ipsa castra legionibus circumdatis, quum Volscos inde etiam pavor expulisset, capta direptaque. Postero die ad Suessam Pometiam, quo confugerant hostes, legionibus ductis, intra paucos dies oppidum capitur: captum prædæ datum. inde paullum recreatus egens miles. Consul cum maxima gloria sua victorem exercitum Romam reducit. decedentem Romam Ecetranorum Volscorum legati, rebus suis timentes, post Pometiam captam, adeunt. His ex senatusconsulto data pax, ager ademptus.

XXVI. Con-

XXVI. Confestim & Sabini Romanos territare: tumultus enim fuit verius quàm bellum. Nocte in urbe nunciatum est, exercitum Sabinum grassabundum ad Anienem amnem pervenisse. ibi passim diripi atque incendi villas. Missus extemplo eò cum omnibus copiis equitum A. Postumius, qui dictator bello Latino fuerat. secutus consul Servilius cum delecta peditum manu. Plerosque palantes eques circumvenit. nec advenienti peditum agmini restitit Sabina legio. Fessi tum itinere tum populatione nocturna, magna pars in villis repleti cibo vinoque, vix fugæ quod satis esset virium habuere. Nocte una audito perfectoque bello Sabino, postero die in magna jam spe undique partæ pacis, legati Auruci senatum adeunt: ni decedatur Volsco agro; bellum indicentes. Cum legatis simul exercitus Auruncorum domo profectus erat. cujus fama, haud procul jam ab Aricia visi, tanto tumultu concivit Romanos, ut nec consuli ordine Patres, nec pacatum responsum arma inferentibus arma ipsi capientes dare possent. Ariciam infesto agmine itur: nec procul inde cum Auruncis signa collata: prœlioque uno debellatum est.

XXVII. Fusis Auruncis, victor tot intra paucos dies bellis Romanus promissa consulis, fidemque servatus exspectabat: quum Appius, & insita superbia animo, & ut collegæ vanam faceret fidem, quàm asperrimè poterat, jus de creditis pecuniis dicere. deinceps & qui ante nexi fuerant creditoribus tradebantur, & nectebantur alii. Quod ubi cui militi inciderat, collegam appellabat, concursus ad Servilium fiebat; illius promissa jactabant; illi exprobrabant sua quisque belli merita, cicatricesque ac-

acceptas. postulabant, ut referret ad senat
auxilio esset consul civibus suis, imperator
bus. Movebant consulem hæc; sed terg
res cogebat. adeò in alteram caussam non
solùm præceps ierat, sed omnis factio no
ita medium se gerendo, nec plebis vitavit
nec apud Patres gratiam iniit. Patres
consulem & ambitiosum rati; plebes fallacem
vique apparuit, æquâsse eum Appii odium.
tamen consulibus inciderat, uter dedicaret M
ædem. Senatus à se rem ad populum reje
tri eorum dedicatio jussu populi data esse
præesse annonæ, mercatorum collegium in
solennia pro pontifice jussit suscipere.
dedicationem ædis dat M. Lætorio primipili ce
ni: quod facilè appareret, non tam ad honore
cui curatio altior fastigio suo data esset,
quam ad consulum ignominiam. Sævire i
que consulum alter, Patresque. sed plebi c
animi: & longe alia quàm primò instituer
grassabantur. Desperato enim consulum sen
auxilio, quum in jus duci debitorem vidisse
dique convolabant. neque decretum exaudi
sulis præ strepitu & clamore poterat: neque,
decrevisset, quisquam obtemperabat. Vi
tur: metusque omnis & periculum libertatis,
in conspectu consulis singuli à pluribus viol
in creditores à debitoribus verterat. Sup
timor incessit Sabini belli; delectuque decre
mo nomen dedit, furente Appio, & in
ambitionem collegæ; qui populari silentio
blicam proderet, & ad id, quod de credita
jus non dixisset, adjiceret, ut ne delectum

senatusconsulto haberet. *non esse tamen desertam sine rempublicam, neque projectum consulare imperium. Se unum & sua & Patrum majestatis futurum fore.* Quum circumstaret quotidiana multitudo licentia accensa, arripi unum insignem duarum seditionum jussit. Ille, quum à lictoribus in traheretur, provocavit: nec cessisset provocanti consul, quia non dubium erat populi judicium; ægre victa pertinacia foret, consilio magis & auctoritate principum, quam populi clamore. assupererant animi ad sustinendam invidiam. Fecere inde malum indies, non clamoribus modo apertis, sed, quod multo perniciosius erat, sermone occultisque colloquiis. Tandem invisi plebi consules magistratu abeunt: Servilius neutris, Horatius Patribus mirè gratus.

LXVIII. A. Virginius inde & T. Verginius consulatum ineunt. Tum vero res, incerta quales habitura consules erant, cœtus nocturnos, pars in Esquilis, pars in Aventino facere; ne in foro subitis tractaret consiliis, & omnia temere ac fortuitò agerent. Eam rem consules rati, ut erat, perniciosam, Patres deferunt: sed delatam consulere ordine licuit. adeò tumultuosè excepta est clamoribus atque, & indignatione Patrum, si, quod imperatores consulari exsequendum esset, invidiam ejus conferrent ad senatum rejicerent. *Profectò si essent in republica magistratus, nullum futurum fuisse Romanis publicum concilium. nunc in mille curias, factionesque (quum alia in Esquiliis, alia in Aventino fiant concilia) dispersam & dissipatam esse remp. unum Hercule virum (id enim plus esse quam*

Ante Chr. 492. U. C. 260.

m consulem) qualis Appius Claudius fuerit, moto temporis discussurum illos cœtus fuisse. Cor-
ri consules, quum quid ergo se facere vellent
hil enim segnius molliusve, quàm Patribus plà-
it, acturos) percunctarentur; decernunt, ut de-
ctum quàm acerrimum habeant. otio lascivire
iebem. Dimisso senatu, consules in tribunal a-
cendunt. citant nominatim juniores. Quum ad
nomen nemo responderet, circumfusa multitudo
in concionis modum, negare, *Ultra decipi plebem posse. Nunquam unum militem habituros, ni præstaretur fides publica. libertatem unicuique prius reddendam esse, quàm arma danda: ut pro patria civibusque, non pro dominis, pugnent.* Consules,
quid mandatum esset à senatu, videbant: sed eo-
rum, qui intra parietes curiæ ferociter loquerentur,
neminem adesse invidiæ suæ participem: & appa-
rebat atrox cum plebe certamen. priùs itaque,
quàm ultima experirentur, senatum iterum consu-
lere placuit. Tum verò ad sellas consulum pre
pere convolavere minimus quisque natu Patrur
abdicare consulatu jubentes, & deponere impe
um, ad quod tuendum animus deesset.

XXIX. Utraque re satis experta, tum dem
consules: *Ne prædictum negetis, Patres consci
adest ingens seditio. Postulamus, ut ii, qui n
mè ignaviam increpant, adsint nobis habentibu
lectum. Acerrimi cujusque arbitrio, quam
placet, rem agemus.* Redeunt in tribunal:
nominatim unum ex iis, qui in conspectu
dedita opera jubent. Quum staret tacitus,
ca eum aliquot hominum, ne fortè violaretu
stitisset globus; lictorem ad eum consules

quo repulso, tum verò indignum facinus esse clamitantes, qui Patrum consulibus aderant, devolant de tribunali, ut lictori auxilio essent. Sed ab lictore, nihil aliud quàm prehendere prohibito, quum conversus in Patres impetus esset, consulum intercursu rixa sedata est: in qua tamen sine lapide, sine telo, plus clamoris atque irarum quàm injuriæ fuerat. Senatus tumultuosè vocatus, tumultuosiùs consulitur, quæstionem postulantibus iis, qui pulsati fuerant, decernente ferocissimo quoque, non sententiis magis, quàm clamore & strepitu. Tandem, quum iræ resedissent, exprobrantibus consulibus, nihilo plus sanitatis in curia quàm in foro esse, ordine consuli cœpit. Tres fuere sententiæ. P. Virginius rem non vulgabat: *de iis tantùm, qui, fidem secuti P. Servilii consulis, Volsco, Aurunco, Sabinoque militassent bello, agendum censebat.* T. Largius, *Non id tempus esse, ut merita tantummodo exsolverentur. totam plebem ære alieno demersam esse: nec sisti posse, ni omnibus consulatur. quin si alia aliorum sit conditio, accendi magis discordiam, quàm sedari.* Ap. Claudius, & natura immitis, & efferatus, hinc plebis odio, illinc Patrum laudibus, *Non miseriis,* ait, *sed licentia tantum concitum turbarum: & lascivire magis plebem, quàm sævire. Id adeò malum ex provocatione natum. quippe minas esse consulum, non imperium; ubi ad eos, qui unà peccaverint, provocare liceat. Agedum,* inquit, *dictatorem, à quo provocatio non est, creemus. Jam hic, quo nunc omnia ardent, conticescet furor. Pulset tum mihi lictorem, qui sciet jus de tergo vitaque sua penes unum illum esse, cujus majestatem violavit.*

XXX. Multis, ut erat, horrida & atrox videbatur Appii sententia: rursus Virginii Largiique exemplo haud salubres; utique Largii putabant sententiam, quæ totam fidem tolleret: medium maximè, & moderatum utroque consilium Virginii habebatur. Sed factione respectuque rerum privatarum, quæ semper offecere officientque publicis consiliis, Appius vicit: ac prope fuit, ut dictator ille idem crearetur. quæ res utique alienâsset plebem periculosissimo tempore, quum Volsci Æquique & Sabini fortè unà omnes in armis essent. Sed curæ fuit consulibus & senioribus Patrum, ut imperium, suo vehemens, mansueto permitteretur ingenio. Manium Valerium dictatorem Voleti filium creant. Plebes, etsi adversus se creatum dictatorem videbat, tamen, quum provocationem fratris lege haberet, nihil ex ea familia triste nec superbum timebat. Edictum deinde à dictatore propositum confirmavit animos, Servilii fere consulis edicto conveniens. sed & homini & potestati melius rati credi, omisso certamine nomina dedere. Quantus nunquam ante exercitus, legiones decem effectæ. ternæ inde datæ consulibus: quatuor dictator usus. Nec poterat jam bellum differri. Æqui Latinum agrum invaserant. oratores Latinorum à senatu petebant, ut aut mitterent subsidium, aut se ipsos tuendorum finium caussa capere arma sinerent. Tutius visum est, defendi inermes Latinos, quàm pati retractare arma. Vetusius consul missus est. is finis populationibus fuit. Cessere Æqui campis: locoque magis quàm armis freti, summis se jugis montium tutabantur. Alter consul in Volscos profectus, ne & ipse tereret tempus,

vastandis maximè agris hostem ad conferenda propiùs castra, dimicandumque acie, excivit. Medio inter castra campo ante suum quisque vallum infestis signis constitere. multitudine aliquantum Volsci superabant. Itaque effusi, & contemptim pugnam iniere: Consul Romanus nec promovit aciem, nec clamorem reddi passus, defixis pilis stare suos jussit: ubi ad manum venisset hostis, tum cohortos tota vi gladiis rem gerere. Volsci, cursu & clamore fessi, quum se velut stupentibus metu intulissent Romanis, postquam impressionem sensere ex adverso factam, & ante oculos micare gladios, haud secus, quàm si in insidias incidissent, turbati vertunt terga: & ne ad fugam quidem satis virium fuit, quia cursu in prœlium ierant. Romani contra, quia principio pugnæ quieti steterant, vigentes corporibus facilè adepti fessos; & castra impetu ceperunt, & castris exutum hostem Velitras persecuti, uno agmine victores cum victis in urbem irrupere. plusque ibi sanguinis, promiscua omnium generum cæde, quàm in ipsa dimicatione factum. paucis data venia, qui inermes in deditionem venerunt.

XXXI. Dum hæc in Volscis geruntur, dictator Sabinos, ubi longè plurimum belli fuerat, fundit fugatque, exuitque castris. Equitatu immisso mediam turbaverat hostium aciem; qua, dum se cornua latiùs pandunt, parum aptè introrsum ordinibus aciem firmaverant. turbatos pedes invasit. eodem impetu castra capta, debellatumque est. Post pugnam ad Regillum lacum non alia illis annis pugna clarior fuit. dictator triumphans urbem invehitur. Super solitos honores locus in circo ipsi po-

posterisque ad spectaculum datus. sella in eo loco curulis posita. Volscis devictis Veliternus ager demptus: Velitras coloni ab urbe missi, & colonia deducta. Cum Æquis post aliquanto pugnatum est: invito quidem consule, quia loco iniquo subeundum erat ad hostes: sed milites, extrahi rem criminantes, ut dictator, priusquam ipsi redirent in urbem, magistratu abiret, irritaque, sicut ante consulis, promissa ejus caderent; perpulere, ut fortè temere in adversos montes agmen erigeret. Id malè commissum ignavia hostium in bonum vertit. qui, priusquam ad conjectum teli veniretur, obstupefacti audacia Romanorum, relictis castris, quæ munitissimis tenuerant locis, in adversas valles desiluere: ubi satis prædæ & victoria incruenta fuit. Ita, trifariam re bello bene gesta, de domesticarum rerum eventu nec Patribus nec plebi cura decesserat. tanta cum gratia tum arte præparaverant fœneratores, quæ non modò plebem, sed ipsum etiam dictatorem frustrarentur. Namque Valerius, post Vetusii consulis reditum, omnium actionum in senatu primam habuit pro victore populo, retulitque quid de nexis fieri placeret. quæ cum rejecta relatio esset, *Non placeo*, inquit, *concordiæ auctor. optabitis me-Dius-Fidius propediem, ut mei similes Romana plebes patrones habeat. Quod ad me attinet, neque frustrabor ultra cives meos, neque ipse frustra dictator ero. Discordia intestina, bellum externum, fecere, ut hoc magistratu egeret respublica. Pax foris parta est, domi impeditur. privatus potius, quàm dictator, seditioni interero.* ita curia egressus, dictatura se abdicavit. Apparuit caussa plebi, suam vicem indignantem magistratu abisse.

abiisse. itaque, velut persoluta fide, quoniam per eum non stetisset quin præstaretur, decedentem domum cum favore ac laudibus prosecuti sunt.

XXXII. Timor inde Patres incessit, ne, si dimissus exercitus foret, rursus coetus occulti conjurationesque fierent. Itaque, quanquam per dictatorem delectus habitus esset, tamen, quoniam in consulum verba jurâssent, sacramento teneri militem rati, per caussam renovati ab Æquis belli, educi ex urbe legiones jussere. quo facto, maturata est seditio. Et primo agitatum dicitur de consulum cæde, ut solverentur sacramento: doctos deinde nullam scelere religionem exsolvi, Sicinio quodam auctore, injussu consulum in Sacrum montem secessisse, trans Anienem amnem, tria ab urbe millia passuum. ea frequentior fama est, quàm, cujus Piso auctor est, in Aventinum secessionem factam esse. Ibi, sine ullo duce, vallo fossâque communitis castris, quieti, rem nullam nisi necessariam ad victum sumendo, per aliquot dies, neque lacessiti neque lacessentes, sese tenuere. Pavor ingens in urbe, metuque mutuo suspensa erant omnia. Timere relicta ab suis plebes violentiam Patrum; timere Patres residem in urbe plebem, incerti, manere eam an abire mallent. quamdiu autem tranquillam, quæ secesserit, multitudinem fore? quid futurum deinde, si quod externum interim bellum existat? nullam profectò, nisi in concordia civium, spem reliquam ducere. eam per æqua, per iniqua, reconciliandam civitati esse. Placuit igitur oratorem ad plebem mitti Menenium Agrippam, facundum virum, &, quod inde oriundus erat, plebi carum. Is, intromissus

in urbem, sumptus funeri defuit. extulit etam plebs sextantibus collatis in capita.

Ante Chr. 490. *V. C.* 262.

XXXIV. Consules deinde T. Geganius, P. Minucius facti. Eo anno, quum & foris quieta omnia à bello essent, & domi sanata discordia, aliud multo gravius malum civitatem invasit: caritas primùm annonæ, ex incultis per secessionem plebis agris; fames deinde, qualis clausis solet, ventumque ad interitum servitiorum utique & plebis esset, ni consules providissent, dimissis passim ad frumentum coëmendum, non in Etruriam modò dextris ab Ostia littoribus, lævoque per Volscos mari usque ad Cumas, sed quæsitum in Sicilia quoque. adeò finitimorum odia longinquis coëgerant indigere auxiliis. Frumentum Cumis quum coëmptum esset, naves, pro bonis Tarquiniorum, ab Aristodemo tyranno, qui heres erat, retentæ sunt. in Volscis Pomptinoque ne emi quidem potuit: periculum quoque ab imperu hominum ipsis frumentatoribus fuit. Ex Tuscis frumentum Tiberi venit: eo sustentata est plebs. Incommodo bello in tam arctis commeatibus vexati forent, ni Volscos, jam moventes arma, pestilentia ingens invasisset. ea clade conterritis hostium animis, ut etiam, ubi ea remisisset, terrore aliquo tenerentur, & Velitris auxere numerum colonorum Romani, & Norbæ in montes novam coloniam, quæ arx in Pomptino esset, miserunt. M. Minucio deinde & A. Sempronio consulibus, magna vis frumenti ex Sicilia advecta: agitatumque in senatu, quanti plebi daretur. Multi venisse tempus premendæ plebis putabant,

Ante Chr. 489. *V. C.* 263.

tabant, recuperandique jura, quæ extorta secessione ac vi Patribus essent: in primis Marcius Coriolanus, hostis tribuniciæ potestatis, *Si annonam*, inquit, *veterem volunt, jus pristinum reddant Patribus. Cur ego plebejos magistratus, cur Sicinium potentem pollentemque video, sub jugum missus, tanquam è latronibus redemptus? Egone has indignitates diutius patiar, quàm necesse est? Tarquinium regem qui non tulerim, Sicinium feram? Secedat urbe, avocet plebem; petet via in Sacrum montem, aliosque colles; rapiant frumentum ex agris nostris, quemadmodum tertio anno rapuere: frumentur, estantur annona, quam furore suo fecere. audeo dicere, hoc malo domitos ipsos potiùs cultores agrorum fore, quàm si armati per secessionem soli prohibeant.* Haud tam facile dictu est, faciendumne fuerit, quàm potuisse arbitror fieri, ut conditionibus laxandi annonam, & tribuniciam potestatem, & omnia invitis jura imposita Patres demerent sibi.

XXXV. Et senatui nimis atrox visa sententia est, & plebem ira prope armavit. *Fame jam se sicut hostes peti, cibo victuque frandari: peregrinum frumentum, quæ sola alimenta ex insperato fortuna dederit, ab ore rapi, nisi C. Marcio vincti dedantur tribuni, nisi de tergo plebis Romana satisfiat. Eum sibi carnificem novum exortum; qui aut mori, aut servire jubeat.* In exeuntem è curia impetus factus esset, ni peropportunè tribuni diem dixissent. Ibi ira est suppressa. se judicem quisque, se dominum vitæ necisque inimici factum videbat. Contemptim primò Marcius audiebat minas tribunicias: auxilii, non pœnæ jus datum illi potestati: plebisque, non Patrum tribunos esse.

Sed

Sed adeò infensa erat coorta plebs, ut unius pœna defungendum esset Patribus. restiterunt tamen adversa invidia, usique sunt, qua suis quisque, quæ totius ordinis viribus. Ac primò tentata res est, si, dispositis clientibus, absterrendo singulos à coitionibus consiliisque, disjicere rem possent. Universi deinde processere (quicquid erat Patrum, reos diceres) precibus plebem exposcentes: unum sibi civem, unum senatorem, si innocentem absolvere nollent, pro nocente donarent. Ipse quum die dicta non adesset, perseveratum in ira est. Damnatus absens in Volscos exsulatum abiit, minitans patriæ, hostilesque jam tum spiritus gerens. Venientem Volsci benignè excepere: benigniúsque indies colebant; quo major ira in suos eminebat, crebræque, nunc querelæ, nunc minæ percipiebantur. Hospitio utebatur Attii Tulli. longè is tum princeps Volsci nominis erat, Romanisque semper infestus. Ita quum alterum vetus odium, alterum ira recens stimularet, consilia conferunt de Romano bello. Haud facilè credebant, plebem suam impelli posse, ut toties infeliciter tentata arma caperent. multis sæpe bellis, pestilentia postremo amissa juventute, fractos spiritus esse: arte agendum in exoleto jam vetustate odio, ut recenti aliqua ira exacerbarentur animi.

Ante Chr. 488. *V. C.* 264.

XXXVI. Ludi fortè ex instauratione magni Romæ parabantur. instaurandi hæc caussa fuerat. Ludis manè servum quidam patersamiliæ, nondum commisso spectaculo, sub furca cæsum medio egerat circo. cœpti inde ludi, velut ea res nihil ad religionem pertinuisset. Haud ita multo post, Tib. Atinio,

Attinio, de plebe homini, somnium fuit. Visus Jupiter dicere, *Sibi ludis præsultatorem displicuisse: nisi magnificè instauraretur hi ludi, periculum urbi foro. iret, ea consulibus nunciaret.* Quanquam haud sanè liber erat religione animus; verecundia tamen majestatis magistratuum timorem vicit, ne in ora hominum pro ludibrio abiret. Magno illi ea cunctatio stetit. filium namque intra paucos dies amisit. cujus repentinæ cladis ne caussa dubia esset, ægro animi eadem illa in somnis obversata species, visa est rogitare, *Satin' magnam spreti numinis haberet mercedem? majorem instaro, ni eas propere ac nunciet consulibus.* Jam præsentior res erat: cunctantem tamen, ac prolatantem, ingens vis morbi adorta est debilitate subita. tum enimvero Deorum ira admonuit. Fessus igitur malis præteritis instantibusque, consilio propinquorum adhibito, quum visa atque audita, & obversatum tories somno Jovem, minas irasque cœlestes repræsentatas casibus suis exposuisset; consensu inde haud dubio omnium qui aderant, in forum ad consules lectica defertur. inde in curiam jussu consulum delatus, eadem illa quum Patribus ingenti omnium admiratione enarrâsset; ecce aliud miraculum: qui captus omnibus membris delatus in curiam esset, eum functum officio pedibus suis domum redisse, traditum memoriæ est.

XXXVII. Ludi quàm amplissimi ut fierent, senatus decernit. Ad eos ludos, auctore Attio Tullo, vis magna Volscorum venit. Priusquam committerentur ludi, Tullus, ut domi compositum cum Marcio fuerat, ad consules venit. dicit esse, quæ secretò

Ante Chr. 487. V. C. 265.

agere

agere de republica velit. Arbitris remotis, *Invitus*, inquit, *quod sequius sit, de meis civibus loquor. Non tamen, admissum quicquam ab iis, criminatum venio, sed cautum, ne admittant. Nimio plus, quàm velim, nostrorum ingenia sunt mobilia. Multis id cladibus sensimus. quippe qui non nostro merito, sed vestra patientia incolumes simus. Magna hic nunc Volscorum multitudo est. ludi sunt. Spectaculo intenta civitas erit. Memini quid per eandem occasionem ab Sabinorum juventute in hac urbe commissum sit. horret animus, ne quid inconsultè ac temere fiat. Hac, nostra vestraque caussa, prius dicenda vobis, consules, ratus sum. Quod ad me attinet, extemplo hinc domum abire in animo est, ne cujus facti dictive contagione præsens violer.* Hæc locutus, abiit. Consules quum ad Patres rem dubiam sub auctore certo detulissent, auctor magis, ut fit, quàm res ad præcavendum vel ex supervacuo movit. factoque senatusconsulto, ut urbem excederent Volsci, præcones dimittuntur, qui omnes eos proficisci ante noctem juberent. Ingens pavor primò discurrentes ad suas res tollendas in hospitia perculit. Proficiscentibus deinde indignatio oborta : Se, ut conscleratos contaminatosque, ab ludis, festis diebus, cœtu, quodam modo, hominum Deorumque, abactos esse.

XXXVIII. Quum prope continuato agmine irent, prægressus Tullus ad caput Ferentinum, ut quisque veniret, primores eorum excipiens, querendo, indignandoque, & eos ipsos sedulò audientes secunda iræ verba, & per eos multitudinem aliam in subjectum viæ campum deduxit. Ibi in concionis modum orationem exorsus, *Veteres populi*

gali Romani injurias, cladesque gentis Volscorum, ut omnia, inquit, *obliviscamini alia, hodiernam hanc contumeliam, quæ tandem animo fortis, qui per nefandum ignominiam ludos commisere?. An non sensistis triumphatum hodie de vobis esse? Vos omnibus civibus, peregrinis, tot finitimis populis spectaculo abeuntes fuisse? Vestras conjuges, vestros liberos tradictos per ora hominum? Quid eos, qui audivere vocem præconis? quid, qui vos videre abeuntes? quid eos, qui huic ignominioso agmini fuere obvii, existimasse putatis? nisi aliquod profectò nefas esse, quo, si interfuisset spectaculo, violaturi fuerunt ludos, piaculumque merituri: ideo nos ab sede piorum, cœtu, conciliique abigi. Quid, deinde, illud non succurrit, vivere nos, quod mœsturarium proficisci? si hæc profectio, & non fuga est. Et hanc urbem vos non hostium ducitis, ubi si unum diem morati estis, moriendum omnibus fuit? Bellum vobis indictum est: magno eorum malo, qui indiverè, si viri estis.* Ita & sua sponte irarum pleni, & incitati, domos inde digressi sunt; instigandoque suos quisque populos effecere, ut omne Volscum nomen deficeret.

XXXIX. Imperatores ad id bellum de omnium populorum sententia lecti, Attius Tullus, & C. Marcius exsul Romanus, in quo aliquanto plus spei repositum. Quam spem nequaquam fefellit: ut facilè appareret, ducibus validiorem, quàm exercitu, rem Romanam esse. Circejos protectus, primùm colonos inde Romanos expulit: liberamque eam urbem Volscis tradidit. Inde in Latinam viam transversis tramitibus transgressus, Satricum, Longulam, Polusciam, Coriolos, novella

hæc

hæc Romanis oppida ademit. Inde Lavinium recepit: tunc deinceps Corbionem, Vitellium, Trebiam, Labicos, Pedum cepit. Postremum, ad urbem à Pedo ducit: &, ad fossas Cluilias quinque ab urbe millia passuum castris positis, populatur inde agrum Romanum; custodibus inter populatores missis, qui patriciorum agros intactos servarent: sive infensus plebi magis, sive ut discordia inde inter Patres plebemque oriretur. Quæ profectò orta esset, adeò tribuni jam ferocem per se plebem criminando in primores civitatis instigabant: sed externus timor, maximum concordiæ vinculum, quamvis suspectos infensosque inter se jungebat animos. Id modò non conveniebat; quòd senatus consulesque nusquam alibi spem, quàm in armis, ponebant: plebes omnia quàm bellum malebat. Sp. Nautius jam & Sex. Furius consules erant. Eos recensentes legiones, præsidia per muros, aliaque, in quibus stationes vigiliasque esse placuerat, loca distribuentes, multitudo ingens pacem poscentium primùm seditioso clamore conterruit. deinde vocare senatum, referre de legatis ad C. Marcium mittendis coëgit. Acceperunt relationem Patres; postquam apparuit labare plebis animos. missique de pace ad Marcium oratores, atrox responsum retulerunt: *Si Volscis ager redderetur, posse agi de pace: si præda belli per otium frui velint, memorem se & civium injuriæ & hospitum beneficii, adnisurum, ut apparent, exsilio sibi irritatos, non fractos, animos esse.* Iterum deinde iidem missi, non recipiuntur in castra. Sacerdotes quoque suis insignibus velatos isse supplices ad castra

Ante Chr. 486.
V. C. 266.

hostium, traditum est, nihilo magis quàm
s flexisse animum.

L. Tum matronæ ad Veturiam matrem Co-
i, Volumniamque uxorem frequentes coëunt.
blicum consilium, an muliebris timor fuerit,
a invenio. Pervicere certè, ut & Veturia
o natu mulier, & Volumnia, duos parvos ex
o ferens filios secum, in castra hostium irent:
am armis viri defendere urbem non possent,
res precibus lacrimisque defenderent. Ubi
stra ventum est, nunciatumque Coriolano,
ingens mulierum agmen: in primo (ut
t publica majestate in legatis, nec in sacer-
s tanta offusa oculis animoque religione mo-
set) multo obstinatior adversus lacrimas mu-
erat. dein familiarium quidam, qui insignem
itia inter ceteras cognoverat Veturiam, inter
n nepotesque stantem, *Nisi me frustrantur,*
oculi, mater tibi conjuxque & liberi adsunt.
lanus, prope ut amens consternatus, ab sede
uum ferret matri obviæ complexum; mulier
um ex precibus versa, *Sine, priusquam com-*
e accipio, sciam, inquit, *ad hostem, an ad*
venerim: captiva materne in castris tuis sim?
me longa vita, & infelix senecta traxit, ut
m te, deinde hostem viderem? Potuisti popu-
nc terram, quæ te genuit atque aluit? Non
quamvis infesto animo & minaci perveneras,
ienti fines, ira cecidit? non, quum in conspectu
fuit, succurrit; intra illa mœnia domus ac
s mei sunt, mater, conjux, liberique? Ergo
si peperissem, Roma non oppugnaretur; nisi
haberem, liberæ in libera patria mortuæ essem.

Sed

Sed ego nihil jam pati, nec tibi turpius quàm mihi miserius, possum: nec, ut sum miserrima, diu futura sum. De his videris: quos, si pergis, aut immatura mors, aut longa servitus manet. Uxor deinde ac liberi amplexi: fletusque ab omni turba mulierum ortus, & comploratio sui patriæque fregere tandem virum. complexus inde suos, dimittit: ipse retro ab urbe castra movit. Abductis deinde legionibus ex agro Romano, invidia ri oppressum peiisse tradunt; alii alio leto. Apud Fabium, longè antiquissimum auctorem, usque ad senectutem vixisse eundem invenio. refert certè hanc sæpe eum exacta ætate usurpâsse vocem, *Multo miserius seni exsilium esse.* Non inviderunt laudes suas mulieribus viri Romani. adeò sine obtrectatione gloriæ alienæ vivebatur. Monumento quoque quod esset, templum Fortunæ muliebri ædificatum dedicatumque est. Rediere deinde Volsci, adjunctis Æquis, in agrum Romanum. sed Æqui Attium Tullum haud ultra tulere ducem. Hinc ex certamine, Volsci Æquine imperatorem conjuncto exercitui darent, seditio, deinde atrox prœlium ortum. ibi fortuna populi Romani duos hostium exercitus, haud minùs pernicioso quàm pertinaci certamine, confecit. Consules T. Sicinius & C. Aquillius. Sicinio Volsci, Aquillio Hernici (nam ii quoque in armis erant) provincia evenit. Eo anno Hernici devicti: cum Volscis æquo Marte discessum est.

Ante Chr. 485. *V. C.* 267.

XLI. Sp. Cassius deinde & Proculus Virginius consules facti. cum Hernicis fœdus ictum: agri partes duæ ademptæ. inde

Ante Chr. 484. *V. C.* 268.

inde dimidium Latinis, dimidium plebi divisurus consul Cassius erat. Adjiciebat huic muneri agri publicum, quem publicum possideri à privatis minitabatur. Id multos quidem Patrum, ipsos possessores, periculo rerum suarum terrebat. Sed & publica Patribus sollicitudo incerat; largitione consulum periculosa libertati opes struere. Tum primùm lex agraria promulgata est: nunquam deinde usque ad hanc memoriam sine maximis motibus rerum agitata. Consul alter largitioni resistebat, auctoribus Patribus, nec omni plebe adversante, quæ primò coeperat fastidire, munus vulgatum à civibus esse in socios; sæpe deinde & vociferatus consulem in concionibus velut vaticinantem audiebat, *Pestilens collega munus esse. Agros illos servitutem iis, qui acceperint, laturos. Ingratos omnes fieri. Quid ita enim assumi socios, & munera Latinum? Quid attinuisse, Hernicis paullo ante hostibus captis agri tertiam partem reddi, nisi ut illa gentes pro Coriolano duce Cassium habeant?* Popularis jam esse diffusor, & interceſſor legis agrariæ coeperat. uterque deinde consul certatim plebi indulgere. Virginius dicere, passurum se assignari agros, dum ne cui, nisi civi Romano, assignentur: Cassius, quia in agraria largitione ambitiosus in socios, eoque civibus vilior erat; ut alio munere sibi reconciliaret civium animos, jubere pro Siculo frumento pecuniam acceptam retribui populo. Id verò haud secus, quàm præsentem mercedem regni, aspernata plebes. adeò propter suspicionem insitam regni, velut abundarent omnia, munera ejus in animis hominum respuebantur. Quem, ubi primùm magistratu abiit, damna-

damnatum necatumque constat. Sunt qui patrem auctorem ejus supplicii ferant: eum cognita domi caussa verberasse ac necasse, peculiumque filii Cereri consecravisse. signum inde factum esse, & inscriptum, EX CASSIA FAMILIA DATVM. Invenio apud quosdam, idque propius fidem est, à quæstoribus Cæsone Fabio & L. Valerio diem dictam perduellionis: damnatumque populi judicio: diruta publicè ædes. ea est area ante Telluris ædem. Ceterum sive illud domesticum, sive publicùm fuit judicium, damnatur Ser. Cornelio, Q. Fabio consulibus.

Ante Chr. 483. *V. C.* 269.

XLII. Haud diuturna ira populi in Cassium fuit. Dulcedo agrariæ legis ipsa per se, dempto auctore, subibat animos: accensaque ea cupiditas est malignitate Patrum, qui, devictis eo anno Volscis Æquisque, militem præda fraudavere, quicquid captum ex hostibus est, vendidit Fabius consul, ac redegit in publicum. Invisum erat Fabium nomen plebi, propter novissimum consulem: tenuere tamen Patres, ut cum L. Æmilio Cæso Fabius consul crearetur. Eo infestior facta plebes, seditione domestica bellum externum excivit: bello deinde civiles discordiæ intermissæ. uno animo Patres ac plebes rebellantes Volscos & Æquos, duce Æmilio, prospera pugna vicere. Plus tamen hostium fugâ quàm prœlium absumpsit. adeò pertinaciter fusos insecuti sunt equites. Castoris ædes eodem anno Idibus Quintilibus dedicata est. vota erat Latino bello, Postumio dictatore. filius ejus duumvir, ut id ipsum creatus dedicavit. Sollicitati & eo an-

Ante Chr. 482. *V. C.* 270.

dine agrariæ legis animi plebis. Tribuni ularem poteſtatem lege populari celebra- ıtres, ſatis ſuperque gratuiti furoris in ıe credentes eſſe, largitiones temeritatiſ- menta horrebant. acerrimi Patribus du- ſtendum conſules fuere. Ea igitur pars vicit. nec in præſens modò, ſed in ve- ıiam annum M. Fabium Cæ- em, & magis inviſum alte- , accuſatione Sp. Caſſii, L. conſulem dedit. Certatum

Ante Chr. 481. V. C. 271.

: anno cum tribunis eſt. vana lex, vani- ıuctores, jactando irritum munus, facti. ıde nomen ingens poſt tres continuos , unoque velut tenore omnes expertos certaminibus, habitum. itaque, ut bene nanſit in ea familia aliquamdiu honos. le Vejens initum : & Volſci rebellârunt. ı externa prope ſupererant vires : abute- iis inter ſemet ipſos certando. Acceſſere jam omnium mentes prodigia cœleſtia, ıidianas in urbe agriſque oſtentantia mi- que ira numinis, cauſſam nullam aliam ıbant, publicè privatimque nunc extis ıves conſulti, quàm, haud rite ſacra fieri. es tamen eo evaſere, ut Oppia, virgo amnata inceſti pœnas dederit.

Q. Fabius inde & C. Julius ıcti. Eo anno non ſegnior omi, & bellum foris atrocius Æquis arma ſumpta. Vejen- quoque Romanorum populantes inierunt. ellorum creſcente cura. Cæſo Fabius & Sp.

Ante Chr. 480. V. C. 272.

Ante Chr. 479. U. C. 273.

Sp. Furius consules fiunt. Latinam urbem, Æqui opp Vejentes, pleni jam populatio mam ipsam se oppugnaturos n tur. Qui terrores, quum compescere auxere insuper animos plebis: redibatqu sponte plebi mos detrectandi militiam. s cinius, tribunus plebis, venisse tempus ultimam necessitatem legis agrariæ Patrib gendæ, suscoperat rem militarem imp Ceterùm tota invidia tribuniciæ potestatis auctorem est: nec in eum consules acri ipsius ejus collegæ, coorti sunt: auxilioq delectum consules habent. Ad duo si exercitus scribitur. ducendus Fabio in Æ Vejentes Furio datur. Et in Vejentibu nihil dignum memoria gestum est. Fabio plus negotii cum civibus, quàm cum host unus ille vir ipse consul rempublicam: quam exercitus odio consulis, quantum i prodebat. Nam quum consul, præter c peratorias artes, quas parando gerendo edidit plurimas, ita instruxisset aciem, u quitatu emisso, exercitum hostium fun sequi fusos pedes noluit. nec illos, etsi n tatio invisi ducis, suum saltem flagitium, licum in præsentia dedecus, postmodo p si animus hosti redisset, cogere potuit g celerare; aut, si aliud nihil, instare instru jussu signa referunt: mœstique, (creder exsecrantes nunc imperatorem, nunc na equite operam, redeunt in castra. Nec postilenti exemplo remedia ulla ab i

[illegible]ditis sunt. adeò excellentibus ingeniis citiùs de[illegible] ars, qua civem regant, quàm qua hostem [illegible]rent. Consul Romam rediit, non tam belli [illegible] auctu, quàm irritato exacerbatoque in se mi[illegible] odio. Obtinuere tamen Patres, [illegible] in Fabia gente consulatus maneret. [illegible] Fabium consulem creant: Fabio [illegible] Cn. Manlius datur.

Anno Chr. 478. V. C. 274.

XLIV. Et hic annus tribunum auctorem legis [illegible] habuit. Tib. Pontificius fuit. is eandem [illegible], velut processisset Sp. Licinio, ingressus, de[illegible] paullisper impediit. Perturbatis iterum [illegible], Appius Claudius *Vitium tribunicium po[illegible] dicere priore anno; in præsentia re ipsa, [illegible] in perpetuum: quando inventum sit, suis [illegible] viribus dissolvi. Neque enim unquam defu[illegible], qui & ex collega victoriam sibi, & gratiam [illegible] partis bono publico velit quæsitam. Et plu[illegible] si pluribus opus sit, tribunos ad auxilium con[illegible] paratos fore; & unum vel adversus omnes satis esse: darent modò & consules & primores Patrum operam, ut, si minus omnes, aliquos tamen ex tribunis reip. ac senatui conciliarent.* Præcepti Appii moniti Patres, & universi comiter ac benignè tribunos appellare: & consulares, ut cuique privatim aliquid juris adversus singulos erat, partim gratia, partim auctoritate obtinuere, ut tribunicia potestatis vires salubres vellent reip. esse: quatuorque tribunorum adversus unum moratorem publici commodi auxilio delectum consules habent. Inde ad Vejens bellum profecti: quo undique ex Etruria auxilia convenerant, non tam Vejentium gratia concitata, quàm quòd in spem

ventum

ventum erat, discordia intestina dissolvi rem
manam posse. Principesque in omnium Et
populorum conciliis fremebant, *Æternas op*
Romanas, nisi inter semet ipsi seditionibus se
id unum venenum, eam labem civitatibus op
repertam, ut magna imperia mortalia essent.
sustentatum id malum, partim Patrum consiliis
tim patientia plebis, jam ad extrema venisse.
civitates ex una factas: suos cuique parti mag
tus, suas leges esse. Primùm in delectibus s
solitos, eosdem in bello tamen paruisse ducibus.
licunque urbis statu, manente disciplina mi
sisti potuisse: jam non parendi magistratibus m
in castra quoque Romanum militem sequi. F
mo bello in ipsa acie, in ipso certamine, con
exercitus, traditam ultro victoriam victis Æ
signa deserta, imperatorem in acie relictum, in
in castra reditum. Profectò, si instetur, suo
vinci Romam posse. Nihil aliud opus esse, q
indici ostendique bellum: cetera sua sponte fa
Deos gesturos. Hæ spes Etruscos armaver
multis invicem casibus victos victoresque.

XLV. Consules quoque Romani nihil præ
aliud, quàm suas vires, sua arma horrebant:
moria pessimi proximo bello exempli terreban
ne rem committerent eo, ubi duæ simul aci
mendæ essent. Itaque castris se tenebant,
ancipiti periculo aversi. diem tempusque fo
ipsum leniturum iras, sanitatemque animis al
rum. Vejens hostis Etruscique eo magis pra
pere agere; lacessere ad pugnam: primò ob
tando castris provocandoque; postremò, ut
movebant, qua consules ipsos, qua exercitun

crepa

repando, *simulationem intestinæ discordiæ remedium timoris inventum: & consules magis non considere, militem non credere suis militibus. novum seditionis genus, silentium otiumque inter armatos.* ad hæc, a novitatem generis originisque, qua falsa, qua vera jacere. Hæc quum sub ipso vallo portisque reperent, haud ægre consules pati: at imperitæ multitudini nunc indignatio, nunc pudor pectora urere, & ab intestinis avertere malis: nolle intestos hostes, nolle successum, non Patribus, non consulibus. externa & domestica odia certare in animis. Tandem superant externa. adeo superbè insolenterque hostis eludebat. frequentes in prætorium conveniunt, poscunt pugnam, postulant ut signum detur. Consules, velut deliberabundi, castra conferunt, diu colloquuntur. pugnare cupiebant: sed retro revocanda & addenda cupiditas erat; ut adversando remorandoque incitato semel militi adderent impetum. Redditur responsum, immaturam rem agi, nondum tempus pugnæ esse: castris se tenerent. Edicunt inde, ut abstineant pugna. si quis injussu pugnaverit, ut in hostem animadversuros. Ita dimissis, quò minùs consules velle credunt, crescit ardor pugnandi. accendunt insuper hostes ferociùs multò, ut statuisse non pugnare consules cognitum est. Quippe impune se insultaturos: non credi militi arma: rem ad ultimum seditionis erupturam, finemque venisse Romano imperio. His freti occursant portis, ingerunt probra; ægre abstinent, quin castra oppugnent. Enimvero, non ultra contumeliam pati Romanus posse: totis castris undique ad consules curitur. non jam sensim, ut ante, per centurio-

num principes poſtulant, ſed paſſim omnes clamoribus agunt. Matura res erat; tergiverſantur tamen. Fabius deinde, ad creſcentem tumultu jam metum ſeditionis collega concedente, quum ſilentium claſſico feciſſet; *Ego iſtos, Cn. Manli, poſſe vincere ſcio; velle ne ſcirem, ipſi fecerunt. Itaque certum atque decretum eſt, non dare ſignum, niſi victores ſe redituros ex hac pugna, jurent. Conſulem Romanum miles ſemel in acie fefellit, Deos nunquam fallet.* Centurio erat M. Flavolejus, inter primores pugnæ flagitator. Victor, inquit, M. Fabi, revertar ex acie. Si fallat, Jovem patrem, Gradivumque Martem, alioſque iratos invocat Deos. Idem deinceps omnis exercitus in ſe quiſque jurat. Juratis datur ſignum, arma capiunt, eunt in pugnam irarum ſpeique pleni. Nunc jubent Etruſcos probra jacere, nunc armatis ſibi quiſque lingua promptum hoſtem offerri. Omnium illo die, qua plebis, qua Patrum, eximia virtus fuit. Fabium nomen, Fabia gens maximè enituit. multis civilibus certaminibus infenſos plebis animos illa pugna ſibi reconciliare ſtatuunt. Inſtruitur acies: nec Vejens hoſtis Etruſcæque legiones detrectant.

XLVI. Prope certa ſpes erat, non magis ſecum pugnaturos, quàm pugnaverint cum Æquis. majus quoque aliquod, in tam irritatis animis, & occaſione ancipiti, haud deſperandum eſſe facinus. Res aliter longè evenit. nam non alio ante bello infeſtior Romanus (adeò hinc contumeliis hoſtes, hinc conſules mora exacerbaverant) prœlium iniit. Vix explicandi ordinis ſpatium Etruſcis fuit, quum, pilis inter primam trepidationem abjectis temere

magis

magis quàm emissis, pugna jam in manus, jam in gladios, ubi Mars est atrocissimus, venerat. Inter primores genus Fabium insigne spectaculo exemploque civibus erat. ex his Q. Fabium (tertio ie anno ante consul fuerat) principem in confertos Vejentes euntem, ferox viribus & armorum ne Tuscus, incautum inter multas versantem hostium manus, gladio per pectus transfigit. telo extracto, praeceps Fabius in vulnus abiit. Sensit uniquo acies unius viri casum, cedebatque inde Romanus: quum M. Fabius consul transiliit jacentis corpus, objectaque parma, *Hoc jurastis*, inquit, *milites? fugientes vos in castra redituros? adeò ignavissimos hostes magis timetis, quàm Jovem Martemque, per quos jurastis? At ego injuratus non aliter revertar, aut prope te hic Q. Fabi dimittam vadam.* Consuli tum Caeso Fabius prioris mili consul, *Verbisne istis, frater, ut pugnent te impetraturum credis? Dii impetrabunt, per quos juravere. Et nos, ut decet proceres, ut Fabio nomine est dignum, pugnando potius, quàm adhortando, accendamus militum animos.* Sic in primum infestis hastis provolant duo Fabii, totamque moventur secum aciem.

XLVII. Proelio ex parte una restituto, nihilo segniùs in altero cornu Cn. Manlius consul pugnam ciebat: ubi prope similis fortuna est versata. nam ut altero in cornu Q. Fabium, sic in hoc ipsum consulem Manlium, jam velut fusos agentem hostes, & impigre milites secuti sunt; &, ut ille gravi vulnere ictus ex acie cessit, interfectum rati, gradum retulere: cessissentque loco, ni consul alter, cum aliquot turmis equitum in eam partem citato

equo advectus, vivere clamitans colleg
ctorem fuso altero cornu adesse, rem
sustinuisset. Manlius quoque ad restitu
em se ipse coram offert. Duorum co
gnita ora accendunt militum animos.
nior jam erat hostium acies; dum, abu
titudine freti, subtracta subsidia mittu
oppugnanda. in quæ haud magno ce
petu facto, dum prædæ magis quàm
mores tererent tempus: triarii Roma
mam irruptionem sustinere non potue
ad consules nunciis quo loco res essent
ti ad prætorium redeunt, & sua spon
ipsi renovant: & Manlius consul reve
stra, ad omnes portas milite opposit
viam clauserat. Ea desperatio Tuscis
gis quàm audaciam accendit. nam quu
tes, quacunque exitum ostenderet spes
quoties impetu issent; globus juvenu
ipsum consulem insignem armis inva
excepta à circumstantibus tela. sustine
nequit. Consul mortifero vulnere ictu
sique circa omnes. Tuscis crescit au
manos terror per tota castra trepidos
extrema ventum foret, ni legati, ra
corpore, patefecissent una porta hostib
erumpunt; consternatoque agmine a
victorem alterum incidunt consulem.
cæsi, fusique passim. Victoria egregi
stis tamen duobus tam claris funeri
consul, decernente senatu triumphum,
sine imperatore triumphare possit, pro e
le operæ facilè passurum, respondit: *se*

nesta Q. Fabii fratris morte, republica ex parte orba consule altero amisso, publico privatoque deformem luctu lauream non accepturum. Omni acto triumpho depositus triumphus clarior fuit. adeò spreta in tempore gloria interdum cumulatior redit. Funera deinde duo deinceps, collegæ fratrisque, ducit. idem in utroque laudator, quum, concedendo illis suas laudes, ipse maximam partem earum ferret. neque immemor ejus, quod initio consulatus imbiberat, reconciliandi animos plebis, saucios milites curandos dividit Patribus. Fabiis plurimi dati: nec alibi majore cura habiti. Inde populares jam esse Fabii: nec hoc ulla, nisi salubri reipublicæ arte.

Ante Chr 477. *V. C.* 275.

XLVIII. Igitur non Patrum magis quàm plebis studiis Cæso Fabius cum T. Virginio consul factus, neque belli, neque delectus, neque ullam aliam priorem curam agere, quàm ut, jam aliqua ex parte inchoata concordiæ spe, primo quoque tempore cum Patribus coalescerent animi plebis. Itaque principio anni cessit, priusquam quisquam agrariæ legis auctor tribunus existeret, occuparent Patres ipsi suum munus facere: captivum agrum plebi quàm maximè æqualiter darent: verum esse habere eos, quorum sanguine ac sudore partus sit. Aspernati Patres sunt: questi quoque quidam, nimia gloria luxuriare & evanescere vividum quondam illud Cæsonis ingenium. Nullæ deinde urbanæ factiones fuere. Vexabantur incursionibus Æquorum Latini. eò cum exercitu Cæso missus, in ipsorum Æquorum agrum depopulandum transit. Æqui se in oppida receperunt, murisque se tenebant.

bant: eo nulla pugna memorabilis fuit. At à Vejente hoste clades accepta temeritate alterius consulis. actumque de exercitu foret, ni Cæso Fabius in tempore subsidio venisset. Ex eo tempore, neque pax, neque bellum cum Vejentibus fuit; res proximè formam latrocinii venerat. legionibus Romanis cedebant in urbem: ubi abductas sensérant legiones, agros incursabant; bellum quiete, quietem bello invicem eludentes. Ita neque omitti tota res, neque perfici poterat, & alia bella aut præsentia instabant, ut ab Æquis Volscisque, non diutius, quàm recens dolor proximæ cladis transiret, quiescentibus: aut mox moturos se apparebat Sabinos semper infestos, Etruriamque omnem. Sed Vejens hostis, assiduus magis quàm gravis, contumeliis sæpius, quàm periculo animos agitabat: quod nullo tempore negligi poterat, aut averti alio sinebat. Tum Fabia gens senatum adit. consul pro gente loquitur: *Assiduo magis quàm magno præsidio, ut scitis, Patres conscripti, bellum Vejens eget. Vos alia bella curate: Fabios hostes Vejentibus date. Auctores sumus, tutam ibi majestatem Romani nominis fore. Nostrum id nobis velut familiare bellum privato sumptu gerere in animo est. Respublica & milite illic, & pecunia vacet.* Gratiæ ingentes actæ. Consul è curia egressus, comitante Fabiorum agmine, qui in vestibulo curiæ senatusconsultum exspectantes steterant, domum rediit. Jussi armati postero die ad limen consulis adesse; domos inde discedunt.

XLIX. Manat tota urbe rumor: Fabios ad cœlum laudibus ferunt. Familiam unam subiisse civitatis onus: Vejens bellum in privatam curam,

in

rivata arma versum. Si sint duæ roboris eadem in urbe gentes; deposcant, hæc Volscos si illa Æquos: populo Romano tranquillam pacem agente, omnes finitimos subigi populos posse. Abii postera die arma capiunt. quo jussi erant, conveniunt. Consul paludatus egrediens, in vestibulo gentem omnem suam instructo agmine videt. Receptus in medium, signa ferri jubet. Nunquam exercitus neque minor numero, neque clarior fama & admiratione hominum per urbem incessit. Sex & trecenti milites, omnes patricii, omnes unius gentis, quorum neminem ducem sperneret egregius quibuslibet temporibus senatus, ibant, unius familiæ viribus Vejenti populo pestem ministrantes. Sequebatur turba, propria alia cognatorum sodaliumque; nihil medium, nec spem, nec curam, sed immensa omnia volventium animo: alia publica sollicitudine excitata, favore & admiratione stupens; *ire fortes, ire felices jubent; inceptis eventus pares reddere; consulatus inde ac triumphos, omnia præmia ab se, omnes honores sperare.* Prætereuntibus Capitolium arcemque, & alia templa quicquid Deorum oculis, quicquid animo occurrit, precantur, ut illud agmen faustum atque felix mittant, sospites brevi in patriam ad parentes restituant. Incassum missæ preces. infelici via dextro Jano portæ Carmentalis profecti, ad Cremeram flumen perveniunt. is opportunus visus locus communiendo præsidio. L. Æmilius inde & C. Servilius consules facti. & donec nil aliud quàm in populationibus res fuit, non ad præsidium modò tutandum Fabii satis erant, sed tota regione, c

Ante Ch. 476. V. C. 27

Tuſcus ager Romano adjacet, ſua tuta omnia, infeſta hoſtium, vagantes per utrumque finem, fecere. Intervallum deinde haud magnum populationibus fuit: dum & Vejentes, accito ex Etruria exercitu, præſidium Cremeræ oppugnant; & Romanæ legiones, ab L. Æmilio Conſule adductæ, cominus cum Etruſcis dimicant acie. quanquam vix dirigendi aciem ſpatium Vejentibus fuit. adeò inter primam trepidationem, dum poſt ſigna ordines introëunt, ſubſidiaque locant, invecta ſubitò ab latere Romana equitum ala, non pugnæ modò incipiendæ, ſed conſiſtendi ademit locum. Ita fuſi retro ad ſaxa Rubra (ibi caſtra habebant) pacem ſupplices petunt: cujus impetratæ, ab inſita animis levitate, ante deductum Cremera Romanum præſidium pœnituit.

L. Rurſus cum Fabiis erat Vejenti populo, ſine ullo majoris belli apparatu, certamen: nec erant incurſiones modò in agros, aut ſubiti impetus incurſantium, ſed aliquoties æquo campo collatiſque ſignis certatum. genſque una populi Romani ſæpe ex opulentiſſima, ut tum res erant, Etruſca civitate victoriam tulit. Id primò acerbum indignumque Vejentibus viſum. inde conſilium ex re natum, inſidiis ferocem hoſtem captandi: gaudere etiam, multo ſucceſſu Fabiis audaciam creſcere. Itaque & pecora prædantibus aliquoties, velut caſu incidiſſent, obviam acta: & agreſtium fuga vaſti relicti agri: & ſubſidia armatorum, ad arcendas populationes miſſa, ſæpius ſimulato quàm vero pavore refugerunt. Jamque Fabii adeò contempſerant hoſtem, ut ſua invicta arma neque loco neque tempore ullo crederent ſuſtineri poſſe. hæc ſpes provexit, ut ad conſpecta procul à Cremera magno

campi

ompi intervallo pecora (quanquam rara hostium apparebant arma) decurrerent. & quum improvidi effuso cursu insidias circa ipsum iter locatas superassent, palatique passim vaga, ut fit, pavore injecto, raperent pecora; subitò ex insidiis consurgitur, & adversi & undique hostes erant. Primò clamor circumlatus exterruit; dein tela ab omni parte accidebant: coëuntibusque Etruscis, jam continenti agmine armatorum septi, quo magis se hostis inferebat, cogebantur breviore spatio & ipsi orbem colligere. quæ res & paucitatem eorum insignem, & multitudinem Etruscorum, multiplicatis in arcto ordinibus, faciebat. Tum omissa pugna, quam in omnes partes parem intenderant, in unum locum se omnes inclinant. eo, nixi corporibus armisque, rupere cuneo viam. Duxit via in editum leniter collem. inde primò restiterè. mox ut respirandi superior locus spatium dedit, recipiendique à pavore tanto animum, pepulere etiam subeuntes: vincebanque auxilio loci paucitas, ni jugo circummissus Vejens in verticem collis evasisset. ita superior rursus hostis factus. Fabii cæsi ad unum omnes, præsidiumque expugnatum. ccccvi perisse satis convenit: unum prope puberem ætate relictum, stirpem genti. Fabiæ, dubiisque rebus populi Romani sæpe domi bellique vel maximum futurum auxilium.

LI. Quum hæc accepta clades esset, jam C. Horatius & T. Menenius consules erant. Menenius adversus Tuscos victoria elatos confestim missus. tum quoque malè pugnatum est, & Janiculum hostes occupavere: obsessaque urbs foret, super bel-

Ante Chr. 475. V. C. 277.

bellum annona premente, (transierant enim Etrusci Tiberim) ni Horatius Cos. ex Volscis esset revocatus: adeóque id bellum ipsis institit moenibus, ut primò pugnatum ad Spei sit æquo Marte, iterum ad portam Collinam. Ibi quanquam parvo momento superior Romana res fuit, meliorem tamen militem, recepto pristino animo, in futura prœlia id certamen fecit. A. Virginius & Sp. Servilius consules fiunt. post acceptam proximam pugnæ cladem Vejentes abstinuere acie. populationes erant, & velut ab arce Janiculi passim in Romanum agrum impetus dabant. non usquam pecora tuta, non agrestes erant. Capti deinde eadem arte sunt, qua ceperant Fabios. secuti dedita opera passim ad illecebras propulsa pecora, præcipitavere in insidias. quo plures erant, major cædes fuit. Ex hac clade atrox ira majoris cladis caussa atque initium fuit. trajecto enim nocte Tiberi, castra Servilii Cos. adorti sunt oppugnare. inde fusi magna cæde in Janiculum se ægre receperunt. Confestim consul & ipse transit Tiberim, castra sub Janiculo communit. postero die luce orta, nonnihil & hesterna felicitate pugnæ ferox; magis tamen, quòd inopia frumenti, quamvis in præcipitia, dum celeriora essent, agebat consilia; temere adverso Janiculo ad castra hostium aciem erexit: fœdiúsque inde pulsus quàm pridie pepulerat, interventu collegæ ipse exercitusque ejus est servatus. inter duas acies Etrusci, quum invicem his atque illis terga darent, occidione occisi. Ita oppressum temeritate felici Vejens bellum.

Ante Chr. 474. *V. C.* 278.

LII. Urbi

LII. Urbi cum pace lætior etiam annona rediit, & advecto ex Campania frumento, & postquam timor sibi cuique futuræ inopiæ abiit, eo, quod abditum fuerat, prolato. Ex copia deinde otioque lascivire rursus animi; & pristina mala, postquam seria deerant, domi quærere. tribuni plebem agitant suo veneno, agraria lege; in resistentes incitant Patres, nec in universos modò, sed in singulos. Q. Considius & T. Genucius, auctores agrariæ legis, T. Menenio diem dicunt. invidiæ erat amissum Caemeræ præsidium, quum haud procul inde stativa consul habuisset. Eum oppresserant: quum & Patres haud minùs quàm pro Coriolano annixi essent; & patris Agrippæ favor haud dum exolevisset. In multa temperârunt tribuni, quum capitis anquisissent, duo millia æris damnato multam edixerunt, ea in caput vertit. Negant tulisse ignominiam ægritudinemque: inde morbo absumptum esse. Alius deinde reus Sp. Servilius, ut consulatu abiit, C. Nautio & P. Valerio consulibus, initio statim anni, ab L. Cædicio & T. Statio tribunis die dicta, non, ut Menenius, precibus suis aut Patrum, sed cum multa fiducia innocentiæ gratiæque tribunicios impetus tulit. Et huic proelium cum Tuscis ad Janiculum erat crimini, sed fervidi animi vir, ut in publico periculo ante, sic tum in suo, non tribunos modò, sed plebem orationis feroci refutando, exprobrandoque T. Menenii damnationem mortemque, (cujus patris munere restituta quondam plebs, eos ipsos quibus tum sæviret magistratus, eas leges haberet) periculum audacia discussit. juvit & Virginius collega testis

Ante Chr. 473. V. C. 279.

testis productus participando laudes: magis tamen Menenianum (adeò mutaverant animum) profuit judicium.

LIII. Certamine domi finito, Vejens bellum exortum; quibus Sabini arma conjunxerant. P. Valerius Consul, accitis Latinorum Hernicorumque auxiliis, cum exercitu Vejos missus, castra Sabina, quæ pro mœnibus sociorum locata erant, confestim aggreditur; tantamque trepidationem injecit, ut dum dispersi alii alia manipulatim excurrunt ad arcendam hostium vim, ea porta, cui signa primùm intulerat, caperetur. intra vallum deinde cædes magis quàm prœlium esse. tumultus è castris & in urbem penetrat, tanquam Vejis captis. ita pavidi Vejentes ad arma currunt. pars Sabinis eunt subsidio: pars Romanos toto impetu intentos in castra adoriuntur. Paullisper aversi turbatique sunt. deinde & ipsi utroque versis signis resistunt: & eques ab consule immissus Tuscos fundit fugatque. eademque hora duo exercitus, duæque potentissimæ & maximæ finitimæ gentes superatæ sunt. Dum hæc ad Vejos geruntur, Volsci Æquique in Latino agro posuerant castra, populatique fines erant. eos per se ipsi Latini, assumptis Hernicis, sine Romano aut duce aut auxilio, castris exuerunt. Ingenti præda præter suas recuperatas res potiti sunt. missus tamen ab Roma consul in Volscos C. Nautius. Mos, credo, non placebat, sine Romano duce exercituque socios propriis viribus consiliisque bella gerere. Nullum genus calamitatis contumeliæque non editum in Volscos est: nec tamen perpelli potuere, ut acie dimicarent.

LIV. L. Fu-

LIV. L. Furius inde & C. Manlius consules. Manlio Vejentes provincia evenit. non tamen bellatum. induciis in annos quadraginta petentibus datis, framento stipendioque imperato. Paci externae confestim continuatur discordia domi. agrariis legis tribuniciis stimulis plebs furebat. Consules nihil Menenii damnatione, nihil periculo deterriti servilibus, furiosis vi resistunt. abeunte magistratu consules Genucius tribunus plebis arripuit. L. Æmilius & Opiter Virginius consulatum ineunt. Vopiscum Julium pro Virginio in quibusdam annalibus consulem invenio. Hoc anno (quoscunque consules habuit) rei ad populum Furius & Manlius circumeunt sordidati non plebem magis, quàm juniores Patrum. suadent, monent, *Honoribus & administratione reipublicæ abstineant; consulares verò fasces, prætextam, curulemque sellam, nihil aliud quàm pompam funeris, putent. claris insignibus velut infulis velatos ad mortem destinari. Quod si consulatus tanta dulcedo sit, jam nunc ita in animum inducant: consulatum captum & oppressum ab tribunicia potestate esse; consuli, velut apparitori tribunicio, omnia ad nutum imperiumque tribuni agenda esse. Si se commoverit, si respexerit Patres, si aliud quàm plebem esse in republ. crediderit, exsilium C. Marcii, Menenii damnationem & mortem, sibi propona ante oculos.* His accensi vocibus Patres, consilia inde, non publica, sed in privato, seductaque à plurium conscientia habere. ubi quum id modò constaret, jure an injuria eripiendos esse reos, atrocissima quisque maximè placebat sententia. nec auctor quamvis audaci facinori deerat. Igitur

Ante Chr. 472. V. C. 280.

Ante Chr. 471. V. C. 281.

gitur judicii die, quum plebs in foro erecta, suspe-
ctatione staret; primò quòd non descendo-
ret tribunus: deinde, quum jam moos suspectior
fieret, deterritum à primoribus credere, & desen-
tam ac proditam causam publicam queri. Tan-
dem, qui obversati vestibulo tribuni fuerant, nun-
ciant, domi mortuum esse invenatum, quod ubi in
totam concionem pertulit rumor; fiens sciens fun-
ditur duce occiso, ita dilapsi passim alii alio. Prae-
cipuus pavor tribunos invaserat, quàm nihil simili
sacratæ leges haberent, morte collegæ monitos.
Nec Patres satis moderatè ferre lætitiam, adeoque
neminem noxæ poenitebat, ut etiam infontes fe-
cisse videri vellent; palamque ferretur, malo do-
mandam tribuniciam potestatem.

LV. Sub hac pessimi exempli victoria delectus
edicitur: paventibusque tribunis, sine intercessione
ulla consules rem peragunt. Tum verò irasci ple-
bes tribunorum magis silentio, quàm consulum
imperio: & dicere, *Actam esse de libertate sua
rursus ad antiqua reditum; cum Genucio unò mo-
tuam ac sepultam tribuniciam potestatem. aliud
gendum, ac cogitandum; quo modo resistatur Pa-
bus: id autem unum consilium esse, si se ipsa pl
quando aliud nihil auxilii habent, defendat. / C
tuor & viginti lictores apparere consulibus, C
ipsos plebis homines. nihil contemptius, neque
mius, si sint qui contemnant. sibi quoque ea
na atque horrenda facere.* His vocibus alii
quum incitassent, ad Voleronem Publilium
plebe hominem, quia, quòd ordines duxisse
garet se militem fieri debere, lictor missi
consulibus. Volero appellat tribunos: Qu

illo nemo esset, consules spoliari hominem, & virgas expediri jubent. *Provoco*, inquit, *ad populum*, Volero; *quoniam tribuni civem Romanum in conspectu suo virgis caedi malunt, quàm ipsi in loco suo à vobis trucidari.* Quo ferociùs clamitabat, eo infestiùs circumsciindere & spoliare lictor. Tum Volero, & praevalens ipse, & adjuvantibus advocatis, repulso lictore, ubi indignantium pro se acerrimus erat clamor, eo se in turbam confertissimam recipit, clamitans, *Provoco, & fidem plebis implevi. adesto cives! adesto commilitones! nihil est quod conspectatis tribunos, quibus ipsos vestro auxilio opus est.* Concitati homines, veluti ad proelium, se expediunt: apparebatque omne discrimen adesse; nihil cuiquam sanctum, non publici fore, non privati juris. Huic tantae tempestati quum se consules obtulissent, facilè experti sunt, parum tutam majestatem sine viribus esse. violatis lictoribus, fascibus fractis, è foro in curiam compellantur; incerti quatenus Volero exerceret victoriam. Conticescente deinde tumultu, quum in senatum vocari jussissent, queruntur injurias suas, vim plebis, Voleronis audaciam. Multis ferociter dictis sententiis, vicere seniores, quibus ira Patrum adversus temeritatem plebis certari, non placuit.

LVI. Voleronem amplexa favore plebs, proximis comitiis tribunum plebis creat, in eum annum, qui L. Pinarium, P. Furium consules habuit. contraque omnium opinionem, qui eum vexandis priscis anni consulibus permissurum tribunatum credebant, post publicam cassam privato dolore habito,

Ante Chr. 470. V. C. 282.

bito, ne verbo quidem violatis consulibus, rogationem tulit ad populum; ut plebeji magistratus tributis comitiis fierent. Haud parva res sub titulo prima specie minimè atroci ferebatur; sed quæ patriciis omnem potestatem per clientium suffragia creandi quos vellent tribunos auferret. Huic actioni, gratissimæ plebi, quum summa vi resisterent Patres; nec, quæ una vis ad resistendum erat, ut intercederet aliquis ex collegio, auctoritate aut consulum, aut principum adduci posset; res tamen, suo ipsa molimine gravis, certaminibus in annum extrahitur. Plebs Voleronem tribunum reficit. Patres ad ultimum dimicationis rati rem venturam, Ap. Claudium Appii filium, jam inde à paternis certaminibus invisum infestumque plebi, consulem faciunt. Collega ei T. Quintius datur. Principio statim anni nihil prius quàm de lege agebatur. sed ut inventor legis Volero, sic Lætorius, collega ejus, auctor cum recentior, tum acrior erat. Ferocem faciebat belli gloria ingens; quod ætatis ejus haud quisquam manu promptior erat. Is, quum Volero nihil præterquam de lege loqueretur, insectatione abstinens consulum, ipse in accusationem Appii, familiæque superbissimæ ac crudelissimæ in plebem Romanam, exorsus, quum à Patribus non consulem, sed carnificem, ad vexandam & lacerandam plebem, creatum esse contenderet; rudis in militari homine lingua non suppetebat libertati animoque. Itaque deficiente oratione, *Quandoquidem non facile loquor*, inquit, *Quirites, quàm, quod locutus sum, præsto, crastino die adeste. Ego hic aut in conspectu vestro moriar, aut*

Anno Chr. 469. *U. C.* 283.

ut perferam legem. Occupant tribuni templum
ffero die consules nobilitasque ad impediendam
gem in concione consistunt. Submoveri Lætorius
jubet, præterquam qui suffragium ineant.
dolescentes nobiles stabant, nihil cedentes viatori-
us: ex his prehendi quosdam Lætorius jubet.
pensul Appius negare, jus esse tribuno in quem-
quam, nisi in plebejum. Non enim populi, sed
ebis, eum magistratum esse. nec illum ipsum
amovere pro imperio posse more majorum;
ia ita dicatur: *Si vobis videtur, discedite Quiri-*
tes. Facilè & contemptim de jure dissen-
dido, perturbare Lætorium poterat. Ardens
itur ira tribunus viatorem mittit ad consulem;
nsul lictorem ad tribunum, privatum esse cla-
mans, sine imperio, sine magistratu: violatusque
set tribunus, ni & concio omnis atrox coorta
o tribuno in consulem esset; & concursus ho-
inum in forum ex tota urbe concitatæ multitu-
nis fieret. Sustinebat tamen Appius pertinacia
ipsa tempestatem, certamenque haud inexpec-
celio foret, ni Quinctius, consul alter, consulari-
s negotio dato, ut collegam vi, si aliter non
ssent, de foro abducerent; ipse nunc plebem sæ-
ntem precibus lenisset; nunc orasset tribunos,
concilium dimiterent. Darent iræ spatium.
n vim suam illis tempus adempturum; sed con-
um viribus additurum. & Patres in populi, &
nsulem in Patrum fore potestate.

LVII. Ægre sedata ab Quintio plebs, multo æ-
ius consul alter à Patribus. Dimisso tandem
ncilio plebis, senatum consules habent. ubi quum
ior atque ita iniquam sententiam varissent, quæ
magis

magis, ſpatio interpoſito, ab impetu ad co
dum advocabantur, eo plus abhorrebant à
ne animi. adeò ut Quintio gratias agere
ejus opera mitigata diſcordia eſſet. Ab A
titur, *Ut tantam conſularem majeſtatem eſſ
quanta in concordi civitate eſſe poſſet. dum
conſuleſque ad ſe quiſque omnia trahant, n
ctum eſſe virium in medio. diſtractam laceri
rempubl. magis, quorum in manu ſit, quàm
columis ſit, queri.* Appius contra, *teſta
atque homines, rempublicam prodi per mu
deſeri: non conſulem ſenatui, ſed ſenatum
deeſſe: graviores accipi leges, quàm in Sacr
accepta ſint.* Victus tamen Patrum conſe
evit. lex ſilentio perfertur.

LVIII. Tum primùm tributis comiti
tribuni ſunt: numero etiam additos tres,
ac duo ante fuerint, Piſo auctor eſt.
quoque tribunos, C. Sicinium, L. Num
M. Duilium, Sp. Icilium, L. Mecilium.
Æquicumque, inter ſeditionem Roma
bellum coortum. vaſtaverant agros, ut, ſi
ceſſio plebis fieret, ad ſe receptum habere
poſitis deinde rebus, caſtra retro move
Claudius in Volſcos miſſus. Quintio Æ
vincia evenit. Eadem in militia ſævitia A
domi eſſe; eo liberior, quòd ſine tribunici
lis erat. odiſſe plebem pluſquam paterno
victum ab ea: ſe unico conſule objecto
tribuniciam poteſtatem, perlatam legem eſ
minore conatu, nequaquam tanta Patrum
ores impedierint conſules. Hæc ira indig
ferocem animum ad vexandum ſævo imp

tum ſtimulabat; nec ulla vi domari poterat. um certamen animis imbiberant. Segniter, ſè, negligenter, contumaciter omnia agere. pudor, nec metus coërcebat. Si citiùs agi t agmen, tardiùs ſedulò incedere: ſi adhorta- eperis adeſſet, omnes ſua ſponte motam re- tere induſtriam: præſenti vultus demittere, ta- prætereuntem exſecrari: ut invictus ille odio ejo animus interdum moveretur. Omni ne- quam acerbitate prompta, nihil jam cum mili- s agere: à centurionibus corruptum exercitum re: tribunos plebejos cavillans interdum & Vo- nes vocare.

LIX. Nihil eorum Volſci neſciebant; inſtabant- eo magis, ſperantes idem certamen animorum erſus Appium habiturum exercitum Romanum, d adverſus Fabium conſulem habuiſſet. Cete- n multo Appio quàm Fabio violentior fuit. Non n vincere tantum noluit, ut Fabianus exercitus, vinci voluit. Productus in aciem, turpi fuga ib caſtra; nec ante reſtitit, quam ſigna inferen- Volſcum munimentis vidit, fœdamque extre- agminis cædem. Tum expreſſa vis ad pug- dum, ut victor jam à vallo ſubmoveretur ho- : ſatis tamen appareret, capi tantùm caſtra mi- m Romanum noluiſſe. alii gaudere ſua clade e ignominia. Quibus nihil infractus ferox ii animus, quum inſuper ſævire vellet concio- que advocaret; concurrunt ad eum legati tri- que, monentes, ne utique experiri vellet im- um, cujus vis omnis in conſenſu obedientium t./ negare vulgò milites ſe ad concionem itu- paſſimque exaudiri voces poſtulantium, ut

ca-

castra ex Volsco agro moveantur: hostem victorem paullo ante prope in portis ac vallo fuisse; ingentisque mali non suspicionem modò, sed apertam speciem obversari ante oculos. Victus tandem (quandoquidem nihil præter tempus noxæ lucrarentur) remissa concione, iter in sequentem diem pronunciari quum jussisset, prima luce classico signum profectionis dedit. Quum maximè agmen è castris explicaretur, Volsci, ut eodem signo excitati, novissimos adoriuntur. à quibus perlatus ad primos tumultus, eo pavore signaque & ordines turbavit, ut neque imperia exaudiri, neque instrui acies possent. nemo ullius nisi fugæ memor. Ita effuso agmine per stragem corporum armorumque evasere, ut prius hostis desisteret sequi, quàm Romanus fugere. Tandem, collectis ex dissipato cursu militibus, consul, quum revocando nequicquam suos persecutus esset, in pacato agro castra posuit: advocataque concione, invectus haud falsò in proditorem exercitum militaris disciplinæ, desertorem signorum, ubi signa, ubi arma essent, singulos rogitans, inermes milites, signo amisso signiferos, ad hoc centuriones duplicariosque, qui reliquerant ordines, virgis cæsos securi percussit. cetera multitudo sorte decimus quisque ad supplicium lecti.

LX. Contra ea in Æquis inter consulem ac militem comitate ac beneficiis certatum est. & natura Quintius erat lenior, & sævitia infelix collegæ, quo is magis gauderet ingenio suo, effecerat. Huic tantæ concordiæ ducis exercitusque non ausi offerre se Æqui; vagari populabundum hostem per agros passi. Nec ullo ante bello latiùs inde actæ prædæ omnis militi data est. Addebantur & laudes; quibus

[illegible]bus haud minùs quàm præmio gaudent militum [illegible]ni. Tum duci, tùm propter ducem Patribus [illegible]que placatior exercitus rediit; sibi parentem, [illegible] exercitui dominum datum ab senatu, me[illegible]rans. Varia fortuna belli, atroci discordia do[illegible] forisque annum exactum, insignem maximè [illegible]ia tributa efficiunt. Res major victoria suscepti certaminis quàm usu. plus enim dignitatis amicitiis ipsis detractum est, Patribus ex concilio submovendis, quàm virium aut plebi additum, aut demptum Patribus.

LXI. Turbulentior inde annus excepit; L. Valerio, Tiberio Æmilio consulibus, tum propter certamina ordinum de lege agraria, tum propter judicium Ap. Claudii, cui acerrimo adversario legis, caussamque possessorum publici agri, tanquam tertio consuli, sustinenti, M. Duilius & C. Sicinius diem dixere. Nunquam ante tam invisus plebi reus ad judicium vocatus populi est; plenus suarum, plenus paternarum irarum. Patres quoque non temere pro ullo æquè annixi sunt: propugnatorem senatus, majestatisque vindicem suæ, ad omnes tribunicios plebejosque oppositum tumultus, modum dumtaxat in certamine egressum, objici iratæ plebi. Unus è Patribus ipse Ap. Claudius & tribunos, & plebem, & suum judicium pro nihilo habebat. Illum non minæ plebis, non senatus preces perpellere unquam potuere, non modò ut vestem mutaret, aut supplex prensaret homines; sed ne ut ex consueta quidem asperitate orationis (quum ad populum agenda caussa esset) aliquid leniret atque submitteret. Idem habitus oris, eadem con-

Ante Chr. 468. U. C. 284.

contumacia in vultu, idem in oratione spiritu-
rat: adeo ut magna pars plebis Appium non m
nùs reum timeret, quàm consulem timuerat; &
mel caussam dixit, quo semper agere omnia fa
tus erat, accusatorio spiritu. adeòque consu
sua & tribunos obstupefecit & plebem, ut di
ipsi sua voluntate prodicerent: trahi deinde n
finerent. Haud ita multum interim temporis fi
ante tamen, quàm prodicta dies veniret, mo
moritur. cujus laudationem cum tribuni ple
impedire conarentur; plebs fraudari solenni hon
supremum diem tanti viri noluit: & laudation
tam æquis auribus mortui audivit, quam vivi
cusationem audierat: & exsequias frequens co
bravit.

LXII. Eodem anno Valerius consul, cum ex
citu in Æquos profectus, quum hostem ad pre
um elicere non posset, castra oppugnare est ad
tus. Prohibuit fœda tempestas, cum grandine
tonitribus cœlo dejecta. Admirationem dei
auxit, signo receptui dato, adeò tranquilla ser
tas reddita, ut velut numine aliquo defensa ca
oppugnare iterum religio fuerit: omnis ira belli
populationem agri vertit. Alter consul Æmi
in Sabinis bellum gessit. & ibi, quia hostis m
nibus se tenebat, vastati agri sunt. Incendiis
inde, non villarum modò, sed etiam vicor
quibus frequenter habitabatur, Sabini exciti, qu
prædatoribus occurrissent, ancipiti prœlio digr
postero die retulere castra in tutiora loca. Id
consuli visum, cur pro victo relinqueret hoste
integro inde decedens bello.

LXIII. Inter hæc bella, manente discordia domi, T. Numicius Priscus, A. Virginius consules facti. Non ultra videbatur latura plebes dilationem agrariæ legis; ultimaque vis parabatur, quum, Volscos adesse, fumo ex incendiis villarum fugaque agrestium, cognitum est. Ea res maturam jam seditionem, ac prope erumpentem, repressit. Consules coacti extemplo ab senatu ad bellum, educta ex urbe juventute; tranquilliorem ceteram plebem fecerunt. Et hostes quidem, nihil aliud quàm perfusis vano timore Romanis, citato agmine abeunt. Numicius Antium adversus Volscos, Virginius contra Æquos profectus. ibi ex insidiis prope magna accepta clade, virtus militum rem prolapsam negligentia consulis restituit. Melius in Volscis imperatum est. Fusi primo proelio hostes, fugaque in urbem Antium, ut tum res erant, opulentissimam acti. quam consul oppugnare non ausus, Cenonem aliud oppidum, nequaquam tam opulentum, ab Antiatibus cepit. Dum Æqui Volscique Romanos exercitus tenent, Sabini usque ad portas urbis populantes incessere. deinde ipsi paucis post diebus à duobus exercitibus, utroque per iram consule ingresso in fines, plus cladium quam intulerant acceperunt.

Ante Chr. 467. U. C. 285.

LXIV. Extremo anno pacis aliquid fuit; sed, ut semper aliàs, sollicitæ, certamine Patrum & plebis. Irata plebs interesse consularibus comitiis noluit. per Patres clientesque Patrum consules creati, T. Quintius & Q. Servilius. similem annum priori consules habent, seditiosa initia, bello deinde exter-

Ante Chr. 466. U. C. 286.

no

no tranquilla. Sabini Crustuminos campos citato agmine transgressi, quum cædes & incendia circum Anienem flumen fecissent, à porta prope Collina mœnibusque pulsi, ingentes tamen prædas hominum pecorumque egere. quos Servilius consul infesto exercitu insecutus, ipsum quidem agmen adipisci æquis locis non potuit; populationem adeò effusè fecit, ut nihil bello intactum relinqueret, multiplicique capta præda rediret. Et in Volscis resp. egregiè gesta, tum ducis tum militum opera. Primùm æquo campo signis collatis pugnatum, ingenti cæde utrinque, plurimo sanguine. & Romani, quia paucitas damno sentiendo propior erat, gradum retulissent; ni salubri mendacio consul, fugere hostes ab cornu altero clamitans, concitâsset aciem. impetu facto, dum se putant vincere, vicere. Consul metuens, ne nimis instando renovaret certamen, signum receptui dedit. Intercessere pauci dies, velut tacitis induciis utrinque quiete sumpta: per quos ingens vis hominum ex omnibus Volscis Æquisque populis in castra venit: haud dubitans, si senserint, Romanos nocte abituros. Itaque tertia fere vigilia ad castra oppugnanda veniunt. Quintius, sedato tumultu, quem terror subitus excivefat, quum manere in tentoriis quietum militem jussisset, Hernicorum cohortem in stationem educit; cornicines tubicinesque in equis impositos canere ante vallum jubet, sollicitumque hostem ad lucem tenere. reliquum noctis adeò tranquilla omnia in castris fuere, ut somni quoque Romanis copia esset. Volscos species armatorum peditum, quos & plures esse, & Romanos putabant, fremitus hinnitusque equorum, qui

&

& insueto sedente equite, & insuper aures agitante sonitu, sæviebant, intentos velut ad impetum hostium tenuit.

LXV. Ubi illuxit, Romanus integer satiatusque somno, productus in aciem, fessum stando & vigiliis Volscum primo impetu perculit. quanquam cessere magis quàm pulsi hostes sunt: quia ab tergo erant clivi, in quos post principia integris ordinibus tutus receptus fuit. Consul, ubi ad iniquum locum ventum est, sistit aciem. miles ægre teneri; clamare & poscere, ut perculsis instare liceat. Ferociùs agunt equites, circumfusi duci: vociferantur, se ante signa ituros. Dum cunctatur consul virtute militum fretus, loco parum fidens; conclamant se ituros: clamoremque res est secuta. Fixis in terram pilis, quo leviores in ardua evaderent, cursu subeunt. Volscus, effusis ad primum impetum missilibus telis, saxa objacentia pedibus ingerit in subeuntes, turbatosque ictibus crebris urget ex superiore loco. Sic prope oneratum est sinistrum Romanis cornu, ni referentibus jam gradum consul, increpando simul temeritatem, simul ignaviam, pudore metum excussisset. Restitere primo obstinatis animis: deinde, ut in obtinentes locum vires ferebant, audent ultro gradum inferre; & clamore renovato commovent aciem. tum rursus impetu capto enituntur atque exsuperant iniquitatem loci. Jam prope erat ut in summum clivi jugum evaderent, quum terga hostes dedere: effusoque cursu penè agmine uno, fugientes sequentesque castris incidere. In eo pavore castra capiuntur. qui Volscorum effugere potuerunt, Antium petunt. Antium &

Romanus exercitus ductus: paucos circumsessum dies deditur, nulla oppugnantium nova vi; sed quod jam inde ab infelici pugna castrisque amissis ceciderant animi.

LIBER III.

EPITOME.

I, &c. XIX *Seditiones de agrariis legibus facta.* XVIII. *Capitolium ab exsulibus & servis occupatum, cæsis iis receptum est.* III. *Census bis actus, priore lustro cæsa civium capita centum quatuor & viginti millia ducenta quatuordecim, præter orbos orbasque: sequenti, centum triginta duo millia quadringenta novem.* XXII, XXIII. *Fabius Vibulanus Volscos & Æquos superat.* XXIV. *Tribunitium domi bellum.* XXV. *Æqui fœdus rumpunt.* XXVI. *Quum adversus Æquos res male gesta esset, L. Quinctius Cincinnatus dictator factus, quum rure intentus rustico operi esset, ad id bellum gerendum accersitus est.* XXVIII. *Is victos hostes sub jugum misit.* XXIX, XXX. *Tribunorum plebis numerus ampliatus est, ut essent decem, trigesimo sexto anno à primis tribunis plebis.* XXXI, XXXII, XXXIII. *Petitis per legatos, & allatis Asticis legibus, ad constituendas eas proponendasque decemviri pro consulibus sine ullis aliis magistratibus creati, altero & trecentesimo anno quàm Roma condita*

dita erat: & ut à regibus ad consules, ita à consulibus ad decemviros translatum imperium. XXXIV. &c. *Ii, decem tabulis legum positis, quum modesté se in eo honore gessissent, & ob id in alterum quoque annum eundem esse magistratum placuisset, duabus tabulis ad decem adjectis, quum complura impotenter fecissent, magistratum noluerunt deponere, & in tertium annum retinuerunt: donec invicto eorum imperio finem attulit libido App. Claudii.* XLIV, &c. *Qui quum in amorem virginis incidisset, submisso qui eam in servitutem peteret, necessitatem patri ejus Virginio imposuit, rapto ex taberna proxima cultro, ut filiam interimeret: cum aliter eam tueri non posset, ne in potestatem stupro illatori veniret.* L, &c. *Hoc tam magno luctu in exemplo plebis incitata, montem Aventinum occupavit; cogitque decemviros abdicare se magistratu: ex quibus Appius, & unus collegarum, qui præcipuè pœnam meruerant, in carcerem conjecti; ceteri in exsilium acti.* LX, &c. *Res præterea contra Sabinos, & Volscos, & Æquos prosperè gestas continet.* LXXII. *Et parum honestum populi Romani judicium; qui, judex inter Ardeates & Aricinos sumptus, agrum, de quo ambigebatur, sibi adjudicavit.*

I. ANtio capto, Tib. Æmilius & Q. Fabius consules fiunt. Hic erat Fabius Quintus, qui unus exstinctæ ad Cremeram genti superfuerat. Jam prioce consulatu Æmilius dandi agri plebi fuerat auctor. Itaque secundo *Ante Chr. 465. Urb. 287.*

do quoque consulatu ejus & agrarii se i
legis erexerant; & tribuni rem, contra
sæpe tentatam, adjutore utique consule,
posse rati, suscipiunt; & consul manebat
tentia sua. Possessores & magna pars l
tribuniciis se jactare actionibus principem c
& largiendo de alieno popularem fieri qu
totius invidiam rei à tribunis in consulem
rant. Atrox certamen aderat, ni Fabius
neutri parti acerbo rem expedisset. T.
ductu & auspicio agri capti priore anno a
tum à Volscis esse: Antium propinquam,
tunam, & maritimam urbem, coloniam
posse. ita sine querelis possessorum plebem i
ituram, civitatem in concordia fore. Hæc
tia accepta est. Triumviros agro dando c
Quintium, A. Virginium, P. Furium. jussi
na dare, qui agrum accipere vellent. Fecit
(ut fit) fastidium copia; adeoque paucí r
dedere, ut ad explendum numerum coloni
adderentur: cetera multitudo poscere Ro
grum malle, quàm alibi accipere. Æqui
Fabio (is eò cum exercitu venerat) pacem p
irritamque eam ipsi subita incursione in
Latinum fecere.

Ante Chr. 464. *V. C.* 288.

II. Q. Servilius insequenti ann
enim cum Sp. Postumio consul f
Æquos missus, in Latino agro
habuit. intra castra quies necessaria

V. C. 289.

bo implicitum exercitum tenuit.
tractum in tertium annum bellu
Q. Fabio & T. Quintio consulibus. Fabio
ordinem, quia is victor pacem Æquis deder

rincia data : qui haud dubia ſpe profectus, fa-
n nominis ſui pacaturam Æquos, legatos in
cilium gentis miſſos nunciare juſſit ; *Q. Fabi-
ius. dicere, ſe ex Æquis pacem Romam tuliſſe,
Roma Æquis bellum inferre, eadem dextra ar-
ma, quam pacatam illis antea dederat : quorum
perfidia & perjurio fiat, Deos nunc teſtes eſſe,
: fore ultores. Se tamen, utcumque ſit, etiam
c, pœnitere ſua ſponte Æquos, quàm pati hoſti-
malle. ſi pœniteat, tutum receptum ad exper-
: clementiam fore : ſin perjurio gaudeant, Dii
is iratis quàm hoſtibus geſturos bellum.* Hæc
a adeò nihil moverunt quemquam, ut legati
pe violati ſint ; exercituſque in Algidum adver-
Romanos miſſus. Quæ ubi Romam ſunt
ciata, indignitas rei magis quàm periculum
ſulem alterum ab urbe excivit. ita duo conſu-
s exercitus ad hoſtem acceſſere, acie inſtructa,
conſeſtim dimicarent. Sed quum fortè haud
ltum diei ſupereſſet, unus ab ſtatione hoſtium
lamat ; *Oſtentare hoc eſt, Romani, non gerere
um. in noctem imminentem aciem inſtruitis. lon-
e luce ad id certamen, quod inſtat, nobis opus
Craſtino die oriente ſole redite in aciem : erit
a pugnandi, ne timete.* His vocibus irritatus
es in diem poſterum in caſtra reducitur ; lon-
a venire noctem ratus, quæ moram certamini
ret. Tum quidem corpora cibo ſomnoque
ant. Ubi illuxit poſtero die, prior aliquanto
ſtitit Romana acies ; tandem & Æqui proceſ-
. Prœlium fuit utrimque vehemens : quòd
Romanus ira odioque pugnabat ; & Æquos
ſcientia contracti culpa periculi, & deſperatio

futuræ sibi postea fidei, ultima audere & experiri cogebat. Non tamen sustinuere aciem Romanam Æqui: pulsique quum in fines suos se recepissent, nihilo inclinatioribus ad pacem animis, ferox multitudo increpare duces, quòd in aciem, qua pugnandi arte Romanus excellat, commissa res sit: Æquos populationibus incursionibusque meliores esse; & multas passim manus, quàm magnam molem unius exercitus, rectiùs bella gerere.

III. Relicto itaque castris præsidio, egressi tanto cum tumultu invasere fines Romanos, ut ad urbem quoque terrorem pertulerint. nec opinata etiam res plus trepidationis fecit; quòd nihil minus, quàm ne victus, ac prope in castris obsessus, hostis memor populationis esset, timeri poterat. agrestesque pavidi incidentes portis non populationem, nec prædonum parvas manus, sed omnia vano augentes timore, exercitus & legiones adesse hostium, & infesto agmine ruere ad urbem, clamabant. Ab his proximi audita incerta, eoque vaniora, ferre ad alios: cursus clamorque vocantium ad arma, haud multum à pavore captæ urbis abesse. Fortè ab Algido Quintius consul redierat Romam: id remedium timori fuit. tumultuque sedato, victos timeri increpans hostes, præsidia portis imposuit. Vocato deinde senatu, quum ex auctoritate Patrum, justitio indicto, profectus ad tutandos fines esset, Q. Servilio præfecto urbis relicto, hostem in agro non invenit. Ab altero consule res gesta egregiè est. qui, qua venturum hostem sciebat, gravem præda, eoque impeditiore agmine incedentem aggressus, funestam ei populationem fecit. Pauci hostium evasere ex insidiis:

præda

Præda omnis recepta est. sic finem justitio, quod quatriduum fuit, reditus Quintii consulis in urbem fecit. Census deinde actus, & conditum à Quintio lustrum. censa civium capita centum quatuor & viginti millia ducenta quindecim dicuntur, præter orbos orbasque. In Æquis nihil deinde memorabile actum. in oppida sua se recepere, uri sua popularique passi. Consul, quum aliquoties per omnem hostium agrum infesto agmine populabundus esset, cum ingenti laude prædaque Romam rediit.

IV. Consules inde A. Postumius Albus, Sp. Furius Fusus. Furios Fusios scripsere quidam. id admoneo, ne quis immutationem virorum ipsorum esse, quæ nominum est, putet. Haud dubium erat, quin cum Æquis alter consulum bellum gereret. Itaque Æqui ab Ecetranis Volscis præsidium petiere. quo cupidè oblato, (adeò civitates hæ perpetuo in Romanos odio certavere) bellum summa vi parabatur. Sentiunt Hernici, & prædicunt Romanis, Ecetranum ad Æquos desciisse. suspecta & colonia Antium fuit: quòd magna vis hominum inde, quum oppidum captum esset, confugisset ad Æquos; isque miles per bellum Æquicum vel acerrimus fuit. Compulsis deinde in oppida Æquis, ea multitudo dilapsa quum Antium redisset, sua sponte jam infidos colonos Romanis abalienavit. Necdum matura re, quum defectionem parari delatum ad senatum esset, datum negotium est consulibus, ut, principibus coloniæ Romam excitis, quærerent, quidnam rei esset. qui quum haud gravatè venissent, introducti à consulibus ad senatum, ita responderunt ad interrogata, ut magis

Ante Chr. 462. V. C. 290.

ſuſpecti, quàm venerant, dimitterentur. Bellum inde haud dubium haberi. Sp. Furius, conſulum alter, cui ea provincia evenerat, profectus in Æquos, Hernicorum in agro populabundum hoſtem invenit; ignaruſque multitudinis, quia nuſquam univerſa conſpecta fuerat, imparem copiis exercitum temere pugnæ commiſit. Primo concurſu pulſus ſe in caſtra recepit. neque is finis periculi fuit. namque & proxima nocte & poſtero die tanta vi caſtra ſunt circumſeſſa atque oppugnata, ut ne nuncius quidem inde mitti Romam poſſet. Hernici, & malè pugnatum, & conſulem exercitumque obſideri, nunciaverunt. tantumque terrorem incuſſere Patribus, ut, (quæ forma ſenatuſconſulti ultimæ ſemper neceſſitatis habita eſt) Poſtumio alteri conſulum negotium daretur, *Videret ne quid reſpubl. detrimenti caperet*. Ipſum conſulem Romæ manere ad conſcribendos omnes, qui arma ferre poſſent, optimum viſum eſt: proconſule T. Quintium ſubſidio caſtris cum ſociali exercitu mitti. ad eum explendum Latini Hernicique, & colonia Antium dare Quintio ſubitarios milites (ita tum repentina auxilia appellabant) juſſi.

V. Multi per eos dies motus, multique impetus hinc atque illinc facti; quia, ſuperante multitudine, hoſtes carpere multifariam vires Romanas, ut non ſuffecturas ad omnia, aggreſſi ſunt. ſimul caſtra oppugnabantur; ſimul pars exercitus ad populandum agrum Romanum miſſa, urbemque ipſam, ſi qua fortuna daret, tentandam. L. Valerius ad præſidium urbis relictus: conſul Poſtumius ad arcendas populationes finium miſſus. Nihil remiſſum ab ulla parte curæ aut laboris. vigiliæ

in

in urbe, stationes ante portas, præsidiaque in muris disposita; & (quod necesse erat in tanto tumultu) justitium per aliquot dies servatum. Interim in castris Furius cos. quum primò quietus obsidionem passus esset, in incautum hostem decumana porta erupit: &, quum persequi posset, metu subsistit, ne qua ex parte altera in castra vis fieret. Furium legatum (frater idem consulis erat) longiùs extulit cursus: nec suos ille redeuntes persequendi studio, neque hostium ab tergo incursum vidit. ita exclusus, multis sæpe frustra conatibus captis, ut viam sibi ad castra faceret, acriter dimicans cecidit. Et consul, nuncio circumventi fratris conversus ad pugnam, dum se temere magis quàm satis cautè in mediam dimicationem infert, vulnere accepto, ægre ab circumstantibus ereptus, & suorum animos turbavit, & ferociores hostes fecit. qui, cæde legati & consulis vulnere accensi, nulla deinde vi sustineri potuere; quum compulsi in castra Romani rursus obsiderentur, nec spe, nec viribus pares: venissetque in periculum summa rerum, ni T. Quintius peregrinis copiis cum Latino Hernicoque exercitu subvenisset. Is intentos in castra Romana Æquos, legatique caput ferociter ostentantes, ab tergo adortus, simul ad signum à se procul editum ex castris eruptione facta, magnam vim hostium circumvenit. Minor cædes, fuga effusior Æquorum in agro fuit Romano. in quos palatos, prædam agentes, Postumius aliquot locis, quibus opportuna imposuerat præsidia, impetum dedit. ii vagi, dissipato agmine fugientes, in Quintium victorem cum suscio consule revertentem incidere. Tum

consularis exercitus egregia pugna consulis legati & cohortium utrus est cædem. mag des ultro citroque illis diebus & illatæ & Difficile ad fidem est in tam antiqua re, qu naverint ceciderintve, exacto affirmare audet tamen Antias Valerius concipere fi Romanos cecidisse in Hernico agro quinqu ac trecentos: ex prædatoribus Æquorum populabundi in finibus Romanis vagaban A. Postumio consule duo millia & quadr cæsos: ceteram multitudinem prædam a quæ inciderit in Quintium, nequaquam functam esse cæde. interfecta inde quatuo &, exsequendo sut tiliter numerum, ce ai Inde Romam reditum est, justitium re Cœlum visum est ardere plurimo igni: que alia aut obversata oculis, aut vanas ostentavere species. His avertendis terre triduum feriæ indictæ, per quas omnia pacem Deum exposcentium virorum m que turba implebantur. Cohortes inde Hernicæque ab senatu, gratiis ob impigra tiam actis, remissæ domos. Antiates mi tes, quia serum auxilium post prœlium prope cum ignominia dimissi.

Ante Chr. 461. *V. C.* 291.

VI. Comitia inde habita. cr sules L. Æbutius, P. Servilius, Sextilibus, ut tunc principium gebatur, consulatum ineunt. tempus, & fortè annus pestilens erat ur que, nec hominibus magis quàm pecori: vim morbi terrore populationis, pecoribu busque in urbem acceptis. Ea colluvio

is gonetis animantium, & odore insolito urba-
ds agrestem confertum in arcta tecta æstu ac
iis angebat: ministeriaque invicem ac conta-
ipsa vulgabant morbos. Vix instantes sæsti-
ibus clades repente legati Hernici nunciant, in
suo Æquos Volscosque conjunctis copiis ex-
pestisse. inde ingenti exercitu fines suos de-
stari. Præterquam quod infrequens senatus
ne erat sociis, afflictam civitatem pestilentia
; mœstum etiam responsum tulere, ut per se
Hernici cum Latinis res suas tutarentur: ut-
Romanam subita Deum ira morbo populari:
ne ejus mali quies veniat, ut anno ante, ut
per alios, sociis opem laturos. Discessere socii,
tristi nuncio tristiorem domum referentes;
pe quibus per se sustinendum bellum erat,
l vix Romanis suis viribus sustinuissent. Non
ius se in Hernico hostis continuit. pergit inde
stus in agros Romanos, etiam sine belli injuria
atos. Ubi quum obvius nemo ne inermis
lem fieret, perque omnia non præsidiis modò
rta, sed etiam cultu agresti, transirent; per-
re ad tertium lapidem Gabina via. Mortuus
utius erat Romanus consul. collega ejus Servi-
exigua in spe trahebat animam. affecti pleri-
principum, Patrum major pars, militaris fere
; omnis: ut non modò ad expeditiones, quas
anto tumultu res poscebat, sed vix ad quietas
ones viribus sufficerent. Munus vigiliarum
tores, qui per ætatem ac valetudinem poterant,
se ipsi obibant: circuitio ac cura ædilium ple-
erat. ad eos summa rerum ac majestas consu-
imperii venerat.

VII. De-

VII. Deserta omnia, sine capite, sine
Dii præsides ac fortuna Urbis tutata est: q
scis Æquisque prædonum potius mentem
hostium dedit. adeò enim nulla spes non
modò, sed ne adeundi quidem Romana
animos eorum cepit: tectaque procul vi
imminentes tumuli avertere mentes eoru
totis passim castris fremitu orto, quid in
deserto agro, inter tabem pecorum homi
desides sine præda tempus tererent, quum
loca, Tusculanum agrum, opimum copiis
possent? signa repente convellerent; tra
que itineribus per Lavicanos agros in Tu
colles transirent. eo vis omnis tempestas
conversa est. Interim Hernici Latinique,
etiam, non misericordia solùm, moti, si
stitissent communibus hostibus, infesto
Romanam urbem petentibus, nec opem ul
sessis sociis ferrent, conjuncto exercitu
pergunt. Ubi quum hostes non invenis
cuti famam ac vestigia, obvii fiunt descen
ab Tusculano in Albanam vallem. ibi h
quam æquo prœlio pugnatum est: fides
sociis parum felix in præsentia fuit. Hau
Romæ fit morbo strages, quàm quanta
ciorum facta erat. consul, qui unus si
moritur. mortui & alii clari viri, M. Vale
Virginius Rutilus, augures; Ser. Sulpicius
maximus: & per ignota capita latè eva
vis morbi: inopsque senatus auxilii hum
Deos populum ac vota vertit. jussi cum
bus ac liberis supplicatum ire, pacemque e
Deum. Ad id, quod sua quemque mala co

auctoritate publica evocati, omnia delubra implent. strātæ passim matres, crinibus templa verrentes, veniam irarum cœlestium, finemque pesti exposcunt.

VIII. Inde paullatim, seu pace Deum impetrata, seu graviore tempore anni jam circumacto, defuncta morbis corpora salubriora esse incipere: versisque animis jam ad publicam curam, quum aliquot interregna exissent, P. Valerius Publicola, tertio die, quàm interregnum inierat, consules creat L. Lucretium Tricipitinum 80 T. Veturium Geminum; sive ille Vetusius fuit. Ante diem tertium Idus Sextiles consulatum ineunt, jam satis valida civitate; ut non solùm arcere bellum, sed ultro etiam inferre posset. Igitur, nunciantibus Hernicis, in fines suos transcendisse hostes; impigre promissum auxilium. duo consulares exercitus scripti. Veturius missus in Volscos ad bellum ultro inferendum. Tricipitinus populationibus arcendis sociorum agro oppositus, non ultra quàm in Hernicos procedit. Veturius primo prælio hostes fundit fugatque. Lucretium, dum in Hernicis sedet, prædonum agmen fefellit, supra montes Prænestinos ductum, inde demissum in campos. Vastavere agros Prænestinum Gabinumque: ex Gabino in Tusculanos flexere colles. urbi quoque Romæ ingens præbitus terror, magis in re subita, quàm quòd ad arcendam vim parum virium esset. Q. Fabius præerat urbi. is armata juventute, dispositisque præsidiis, tuta omnia ac tranquilla fecit. Itaque hostes præda ex proximis locis rapta, appropinquare urbi non ausi, quum circumacto agmine

Ante Chr. 460. V. C. 292.

mine redirent, quanto longiùs ab urbe hostium abscederent, eo solutiore cura in Lucretium incidunt consulem, jam ante exploratis itineribus suis instructum, & ad certamen intentum. Igitur, præparatis animis, repentino pavore perculsos adorti, aliquanto pauciores multitudinem ingentem fundunt fugantque: & compulsos in cavas valles, quum exitus haud in facili essent, circumvenisset. Ibi Volscum nomen prope deletum est. tredecim millia quadringentos septuaginta cecidisse in acie ac fuga, mille ducentos quinquaginta vivos captos, signa viginti septem militaria relata, in quibusdam annalibus invenio. ubi etsi adjectum aliquid numero sit, magna certè cædes fuit. Victor consul, ingenti prædâ potitus, eadem in stativa rediit. Tum consules castra conjungunt: & Volsci Æquique afflictas vires suas in unum contulere. Tertia illa pugna eo anno fuit. eadem fortuna victoriam dedit. fusis hostibus etiam castra capta.

IX. Sic res Romana in antiquum statum rediit: secundæque belli res extemplo urbanos motus excitaverunt. C. Terentillus Arsa tribunus plebis eo anno fuit. is, consulibus absentibus, ratus locum tribuniciis actionibus datum, per aliquot dies Patrum superbiam ad plebem criminatus, maximè in consulare imperium, tanquam nimium, nec tolerabile liberæ civitati, invehebatur: *nomine enim tantùm minùs invidiosum, re ipsa prope atrocius quàm regium esse. quippe duos pro uno dominos acceptos immoderata, infinita potestate: qui soluti atque effrenati ipsi, omnes metus legum omniaque supplicia verterent in plebem. Quæ ne æterna illis licentia sit, legem se promulgaturum, ut quinque*

viri

viri inventur legibus de imperio consulari scribendis. Quod populus in se jus dederit, eo consulem usurum: non ipsos libidinem ac licentiam suam pro lege habituros. Qua promulgata lege, quum timerent Patres, ne, absentibus consulibus, jugum acciperent, senatus à prefecto urbis Q. Fabio vocatur, qui adeò atrociter in rogationem latorem-que ipsum est invectus, ut nihil, si ambo consules infesti circumsterent tribunum, relictum minarum atque terroris sit: *insidiatum esse, & tempore ingrato adortum rempublicam. Si quem similem ejus, priore anno, inter otiorum bellumque, irati Dii crudelissimo dedissent, non potuisse sibi. Mortuis duobus consulibus, incerto agro civitate in collusione omnium rerum, ad tollendum à republica consulare imperium, laturam leges fuisse; ducem Volscis Æquisque ad oppugnandam urbem futurum. Quid? tandem illi non licere, si quid consules superbè in aliquem civium aut crudeliter fecerint, diem dicere: accusare his ipsis judiciis, quorum in aliquem saevitum sit? Non illum consulare imperium, sed tribunicium potestatem invisam intolerandamque facere: quam pacatam reconciliatamque Patribus de integro in antiquum redigi mala. neque illum se deprecari, quo minùs pergat ut coeperit. Vos,* inquit Fabius, *ceteri tribuni eramus, ut primum omnium cognoscitis, potestatem istam ad singulorum auxilium, non ad perniciem universorum comparatam esse. tribunos plebis vos eramus, non hostes Patribus. Nobis miserum, invidiosum vobis est, desertum rempub. invadi. non jus vestrum, sed invidiam minuveritis. agite eum collegam, ut rem integram in adventum consulum differat. ne illi quidem ac Volsci, morbo*

absum-

absumptis priore anno consulibus, crudeli su nobis bello institere. Agunt cum Terentillo dilataque in speciem actione, re ipsa subla sules extemplo arcessiti.

X. Lucretius cum ingenti præda, majo gloria rediit. & auget gloriam adveniens, omni in campo Martio præda, ut suum per triduum cognitum abduceret. reliqua quibus domini non exstitere. Debebatur consensu consuli triumphus: sed dilata res buno de lege agente. id antiquius cons Jactata per aliquot dies tum in senatu r ad populum est. cessit ad ultimum majes sulis tribunus, & destitit. tum imperator tuique honos suus redditus. Triumphavit scis Æquisque: triumphantem secutæ su nes. alteri consuli datum, ut ovans sine urbem iniret. Anno deinde lex Terentilla, ab toto relata novos aggressa consules est. er sules P. Volumnius, Ser. Sulpic anno cœlum ardere visum; terra ingenti motu est. bovem locutam, cui rei pric fides non fuerat, creditum. Inter alia pro carne pluit: quem imbrem ingens numeru intervolitando rapuisse fertur; quod in sparsum ita jacuisse per aliquot dies, ut ni mutaret. Libri per duumviros sacrorum pericula à conventu alienigenarum prædi qui in loca summa urbis impetus cædesq fierent. inter cetera monitum, ut seditio stineretur. Id factum ad impediendam le buni criminabantur, ingensque aderat c

Ante Chr. 459.
V. C. 293.

re (ut idem in singulos annos orbis volveretur) rici nunciant, Volscos & Æquos, etsi accisæ sint, reficere exercitus: Antii summam rei po- um: Ecetræ Antiates colonos palam concilia ere. id caput, eas vires belli esse. Ut hæc dicta senatu sunt, delectus indicitur. consules belli ad- inistrationem inter se dispartiri jussi; alteri ut lsci, alteri ut Æqui provincia esset. Tribuni ram in foro personare, *Fabulam compositam Vol- belli, Hernicos ad partes paratos. jam ne virtute idem premi libertatem populi Rom. sed arte eludi. ia occidione prope occisos Volscos, & Æquos mo- re sua spente arma posse, id fides abierit; novos tes quæri. coloniam fidam, propinquam, infamem ri. bellum innoxiis Antiatibus indici, geri cum be Romana: quam oneratam armis ex urbe pra- ità agmine acturi essent; exsilio & relegatione ci- um ulciscentes tribunos. Sic, ne quid aliud actum tent, victam legem esse; nisi, dum in integre res , dum domi, dum togati sint, caveant, ne possesse urbis pellantur, ne jugum accipiant. Si ani- us sit, non defore auxilium. consentire omnes tri- nos. nullum terrorem externum, nullum pericu- m esse. Cavisse Deos priore anno, ut tutò liber- defendi posset.*

XI. Hæc tribuni. At ex parte altera consules conspectu eorum, positis sellis, delectum ha- bant. eò decurrunt tribuni, concionemque secum ihunt. citati pauci, velut rei experiundæ caussa: statim vis coorta. Quemcunque lictor jussu nsulis prehendisset, tribunus mitti jubebat. ne- e suum cuique jus modum faciebat, sed virium : & manu obtinendum erat quod intenderes.

Quemad-

Quemadmodum se tribuni gessissent in prohibendo delectu, sic patres in lege, quæ per omnes comitiales dies ferebatur, impedienda gerebant. Initium erat rixæ, quum discedere populum jussissent tribuni, quòd patres se summoveri haud sinebant, nec fere seniores rei intererant; quippe quæ hæc consilio regenda, sed permissa temeritati multitudinis esset. Multum & consules se abstinebant, ne cui in colluvione rerum majestatem suam contumeliæ offerrent. Cæso erat Quintius, ferox juvenis, qua nobilitate gentis, qua corporis magnitudine ac viribus. ad ea munera data à Diis & ipse addiderat multa belli decora, secundisque in foro, ut nemo, non lingua, non manu prompior, in civitate haberetur. Hic, quum in medio patrum agmine constitisset, eminens inter alios, velut omnes dictaturas consulatusque gestas in vestis viribus suis, unus impetus tribunicios popularesque procellas sustinebat. Hoc duce sæpe pulsi sunt tribuni, fusa ac fugata plebs est. qui obvius fuerat, mulctatus nudatusque abibat: ut satis apparuerit, si sic agi liceret, victam legem esse. Tum, postquam jam perculsis aliis tribunis, A. Virginius, ex collegio unus, Cæsoni capitis diem dicit. atrox ingenium accenderat eo facto magis, quàm contemnerat: eo acriùs obstare legi, agitare plebem, tribunos velut justo persequi bello. Accusator pati rem ruere, invidiæque flammam ac materiam ei minibus suis suggerere: legem interim non tam ad spem perferendi, quam ad lacessendam Cæsonis temeritatem ferre. Ibi multa sæpe ab juvenem inconsultè dicta factaque in unius Cæsonis suspectum incidunt ingenium: tamen legi resistebant

. Virginius identidem plebi: *Ecquid*, inquit, *is, jam vos, Quirites, Cæsonem semel civem, gens, quam capitis, habere non posse? quanto quid ego legem loquor? libertati obstat, omnes Tarquinios superbia exsuperat. exspectate dum dictator fiat, quem privatum viribus & via regnantem videtis.* Assentiebantur multi, tos se querentes; & tribunum ad rem peragam ultro incitabant.

II. Jam aderat judicio dies: apparebatque, ò homines in damnatione Cæsonis libertatem ledere. tum demum conactus cum multa inhaste prensabat singulos. sequebantur necessarii, ipes civitatis. T. Quintius Capitolinus, qui onsul fuerat, quum multa referret sua familiae decora, affirmabat: *Neque in Quintia gente, e in civitate Romana tantam indolem tam magnæ virtutis unquam exstitisse. Suum primum um fuisse; se sæpe videntem pugnasse in hostem. Tertius, missum ab Quintio Capitolino sibi eum bis suis rebus venisse subsidio. neminem unum tempus magis opera putet rempub. restitutam.* Lucretius, conful anni prioris, recenti gloria is, suas laudes participare cum Cæsone, meae pugnas, referre egregia facinora, nunc in ditionibus, nunc in acie: suadere & monere, *um egregium, instructum natura fortunaque bus bonis, maximum momentum rerum ejus tis, in quamcunque venisset, suum quàm alienallent civem esse. Quod offendat in eo, fere & audacium, ætatem quotidie auferre; desideretur consilium, id indies crescere. Senebus vitiis, maturescente virtute, sinerent tantum*

tum virum senem in civitate fieri. I
hos, L. Quintius, cui Cincinnato cogno
non iterando laudes, ne cumularet invi
veniam errori atque adolescentiæ pete
qui non dicto, non facto quemquam
ut condonarent filium, orabat. Sed alii
tur preces, aut verecundia, aut metu:
osque mulctatos querentes, atroci respo
um suum præferebant.

XIII. Premebat reum, præter vulgat
am, crimen unum; quòd M. Volsci
qui ante aliquot annos tribunus plebis fu
exstiterat, *se, haud multo post quàm pe
urbe fuerat, in juventutem grassantem i
incidisse. ibi rixam natam esse, fratrem
majorem natu, necdum ex morbo satis
pugno ictum à Cæsone, cecidisse semianime
manus domum ablatum, mortuumque ina
ri, nec sibi rem exsequi tam atrocem p
superiorum annorum licuisse.* Hæc Volsc
tante, adeò concitati homines sunt, ut h
tum abfuerit, quin impetu populi Cæso
Virginius arripi jubet hominem, & in v
ci. patricii vi contra vim resistunt. T
clamitat: *Cui rei capitalis dies dicta sit,
futurum propediem judicium, eum indem
dicta caussa non debere violari.* Tribunus
*negat sumpturum se de indemnato; serva
men in vinculis esse ad judicii diem: ut,
nem necaverit, de eo supplicii sumendi eo
Romano fiat.* Appellati tribuni medio d
auxilii sui expediunt: in vincula conji
sisti reum, pecuniamque, nisi sistatur, po

mittti, placere pronunciant. Summam pecuniæ quantam æquum esset promitti, veniebat in dubium: id ad senatum rejicitur. Reus, dum consulerentur Patres, retentus in publico est. vades dare placuit. unum vadem tribus millibus æris obligârunt. quot darentur, permissum tribunis est. decem finierunt. tot vadibus accusator vadatus est reum. Hic primus vades publicos dedit. dimissus è foro, nocte proxima, in Tuscos in exsilium abiit. Judicii die quum excusaretur solum vertisse exsilii caussa, nihilo minus Virginio comitia habente, collegæ appellati dimisere concilium: pecunia à patre exacta crudeliter, ut, divenditis omnibus bonis, aliquamdiu trans Tiberim, veluti relegatus, in devio quodam tugurio viveret.

XIV. Hoc judicium, & promulgata lex exercuit civitatem: ab externis armis otium fuit. Quum, velut victores, tribuni, perculsis Patribus Cæsonis exsilio, prope perlatam esse crederent legem, &, quod ad seniores Patrum pertineret, cessissent possessione reipublicæ; juniores, id maximè quod Cæsonis sodalium fuit, auxere iras in plebem, non minuerunt animos. sed ibi plurimùm profectum est, quòd modo quodam temperavere impetus suos. Quum primò post Cæsonis exsilium lex cœpta ferri est, instructi paratique cum ingenti clientium exercitu, sic tribunos, ubi primùm summoventes præbuere caussam, adorti sunt, ut nemo unus inde præcipuum quicquam gloriæ domum invidiæve ferret; mille pro uno Cæsones exstitisse plebes quereretur. Mediis diebus, quibus tribuni de lege non agerent, nihil eisdem illis placidius aut quietius erat. benignè salutare, alloqui plebis homines,

trahendoque ma assuefecerant plebem,
tum annum artibus lex clusa est.

Ante Chr. 418.
V. C. 324.

XV. Accipiunt civitatem
rem consules C. Claudius
& P. Valerius Publicola.
nayus annum attulerat, legis
accipiendæ cura civitatem tenebat.
nisses Patrum plebi & magis insinuabat
ut contra tribuni tenebant, ut plebi
cinnando fierent. *Conjunctissimum*
serum Troja esset: interfiendorum tri
cidendo plebi consilia inita. Id negotii
nientibus Patrum, ut juventus tribunis
tum à republica tollant; fermique rei
esset, quæ apud Sacrum montem acta
Et ab Volscis & Æquis factum
lente in singulos annos bellum
usque aliud novum malum nec
Consules, fervique ad quatuor millia

s fidum ad omnia esset. Solliciti reliquum incertique, qui homines, quantus numerus esset, in stationibus disponendis ad opportunia urbis loca egere. Lux deinde aperuit ducemque belli. Servos ad libertatem Appius ex Capitolio vocabat: *se miserrimi cususcepisse causam, ut exsules injuria pulsos eum reduceret, & servitiis gravo jugum de. Id malle populo Romano auctore fieri. Si non sit, se Volscos, & Æquos, & omnia tentaturum & concitaturum.*

. Diluceso res magis Patribus atque consuzzter ea tamen, quæ denunciabantur, neum, neu Sabinorum id consilium esset, tir &, quum tantum in urbe hostium esset, binæ Etruscæque legiones ex composito adtum æterni hostes Volsci & Æqui, non

se ferunt, majore quam venerant ment
Concilium inde legi perferendæ habe
populo ab armis. Senatum interim
bent, alio se majore ab tribunis, metu
quàm quem nocturnus hostis intulerat.

XVII. Postquam arma poni & d
mines ab stationibus nunciatum est,
collega senatum retinente, se ex curia
de in templum ad tribunos venit: *
est*, inquit, *tribuni? Ap. Herdonii duc
cio rempublicam eversuri estis? Tam
corrumpendis fuit, qui servitia vestra
vit auctor? Quum hostes supra caput
ab armis, legesque ferri placet?* Inde
dinem oratione versa: *Si vos urbis,
vestri nulla cura tangit; at vos verem
trios ab hostibus captos. Jupiter optim
Juno regina, & Minerva, alii Dii De
tur. castra servorum publicos vestros pe
Hac vobis forma sana civitatis videtur

m arcem ab his iisdem Sabinis auro captam
, da stirpi tua. jube hanc ingredi viam,
tu dux, quam tuus ingressus exercitus est,
i in ego consul, quantum mortalis Deum pos-
te ac tua vestigia sequar. Ultimum oratio-
t, Se arma capere, vocare omnes Quirites ad
si quis impediat, jam se consularis imperii,
tribunicia potestatis, sacratarumque legum obli-
quisquis ille sit, ubicunque sit, in Capitolio,
, pro hoste habiturum. Juberent tribuni,
m in Ap. Herdonium vetarent, in P. Valerium
m sumi arma. ausurum se in tribunis, quod
s familia sua ausus in regibus esset. Vim
um apparebat futuram, spectaculoque seditio-
Romanam hostibus fore. nec lex tamen fer-
c ire in Capitolium consul potuit: nox cer-
a coepta oppressit. tribuni cessere nocti, ti-
es consulum arma. Amotis inde seditionis
ribus, Patres circumire plebem, inferentesque
circulos, sermones tempori aptos serere: ad-

u nuncii veniunt. L. Mamilius Tusculi tum
tator erat. is, confestim convocato senatu, at-
e introductis nunciis, magnopere censet, *Ne ex-
ectent dum ab Roma legati auxilium petentes ve-
ant: periculum ipsum, discrimenque, ac sociales
Deos, fidemque fœderum id poscerè. Demerendi
neficio tam potentem, tam propinquam civitatem,
nunquam pariem occasionem daturos Deos.* Placet
ferri auxilium, juventus conscribitur, arma dantur.
Romam prima luce venientes, procul speciem ho-
stium præbuere. Æqui aut Volsci venire visi sunt.
deinde, ubi vanus terror abiit, accepti in urbem
agmine in forum descendunt. ibi jam P. Valerius,
relicto ad portarum præsidia collega, instruebat a-
ciem. Auctoritas viri moverat, affirmantis, *Ca-
pitolio recuperato, & urbe pacata, si edoceri se sis-
sent quæ fraus à tribunis occulta in lege ferretur,
memorem se majorum suorum, memorem cogniti-
nis, quo populi colendi velut hereditaria cura sibi à
majoribus tradita esset, concilium plebis non impedi-
turum.* Hunc ducem secuti, nequicquam reda-
mantibus tribunis, in clivum Capitolinum erigunt
aciem. adjungitur & Tusculana legio. certare socii
civesque, utri recuperatæ arcis suum decus suo-
rent. dux uterque suos adhortatur. Trepidare tum
hostes; nec ulli satis rei, præterquam loco, fide
trepidantibus inferunt signa Romani sociique. J
in vestibulum perruperant templi, quum P. Va
us, inter primores pugnam ciens, interficitur.
Volumnius consularis vidit cadentem. is, dat
gotio suis, ut corpus obtegerent, ipse in loc
cemque consulis provolat. Præ ardore imp
tantæ rei sensus non pervenit ad militem: J

it, quàm se pugnare sine duce sentiret. Multi exsulum cæde sua fœdavere templum; multi vivi capti: Herdonius interfectus. Ita Capitolium recuperatum. De captivis, ut quisque liber aut servus esset, suæ fortunæ à quoque sumptum supplicium est. Tusculanis gratiæ actæ: Capitolium purgatum atque lustratum. In consulis domum plebes quadrantes, ut funere ampliore efferretur, jactâsse fertur.

XIX. Pace parta, instare tum tribuni Patribus, *ut P. Valerii fidem exsolverent:* instare Claudio, *ut collega Deos manes fraude liberaret, agi de lege sineret.* Consul, *antequam collegam sibi subrogâsset,* negare *passurum agi de lege.* Hæ tenuere contentiones usque ad comitia consulis subrogandi. Decembri mense summo Patrum studio L. Quintius Cincinnatus, pater Cæsonis, consul creatur, qui magistratum statim occiperet. Perculsa erat plebes consulem habitura iratum, potentem favore Patrum, virtute sua, tribus liberis, quorum nemo Cæsoni cedebat magnitudine animi; consilium & modum adhibendo, ubi res posceret, priores erant. Is, ut magistratum iniit, assiduis concionibus pro tribunali, non in plebe coërcenda, quàm senatu castigando, vehementior fuit: *cujus ordinis longuore, perpetui jam tribuni plebis, non ut in republica populi Romani, sed ut in perdita domo, lingua criminibusque regnarent. Cum Cæsone filio suo virtutem, constantiam, omnia juventutis belli domique decora pulsa ex urbe Romana, & fugata esse loquaces, seditiosos, semina discordiarum, iterum atque tertium tribunos pessimis artibus regia licentia vivere. Aulus,* inquit, *ille Virginius,*

capitolio non fuit, minus supplicii,
donius, meruit? plus hercule aliquam
affirmare volio. Herdonius, si mihi
se fatendo, prope denunciavit, ut a
bis, negando bella esse, arma vobi
ne servis vestris & exsulibus obj
C. Claudii pace, & P. Valerii mor
de arcem Capitolinum signa inter
hostes de foro tolleretis? Pudet Do
neque, quam hostes in arce, in Ca
tidum & servorum dux, profanati
lla Jovis optimi maximi habitaret,
mum Romæ sumptu sunt arma. In
rdum L. Mamilius Tusculanus dux,
& C. Claudius consules Romanam
& qui ante Latinos, ne pro se qui
de finibus hostem haberent, attinge
mus; nunc, nisi Latini sua spo
sent, capti & deleti eramus. H
milium plebi ferre? inermem em
objicere? Scilicet, si quis vob
de vestra plebe, (quam partem
cetero populo, vestram patriam
fecistis) si quis ex his domum
milia armata nunciaret, fere
tis. Jupiter optimus max
servorum septus armis, n
erat? & hi postulant, n
quibus ipsi Dii neque sacri
enim divinis humanisque
vos hoc anno perlaturos
lo die, quo ego consul s
sub est, pejus multo, q

llantes quàm placati propitios habemus Deos.
tum periculum ab illis populis fuerit, si Capi-
s ab exsulibus obsessum scissent, suspicari de
ito, quàm re ipsa experiri est melius.

K. Moverat plebem oratio consulis: erecti
s restitutam credebant rempublicam: consul
cernes animosior quàm auctor, suscepisse
tam priorem actionem tam gravis rei facilè
. in peragendis consularis officii partem ad
dicabat. Tum tribuni, eludentes velut vana
. persequi, quærendo, *quonam modo exerci-*
dectum consules essent, quos delectum habere
pulsurus esset? *Nobis vero,* inquit Quinctius,
delectu opus est; quum, quo tempore P. Valeri-
recipiendum Capitolium arma plebi dedit, om-
verba jurauerint, conuenturos se jussu consu-
nec injussu abituros. Edicimus itaque omnes,
verba jurassis, crastina die armati ad lacum
adsitis. Cavillari tum tribuni, & *popu-*
solvere religione velle: trinatum eo tempore

tiis ibi abrogaretur. Omnes id jussuros, quod ules vellent. neque enim provocationem esse lon- s ab urbe mille passuum: & tribunos, si eo ad- uiant, in alia turba Quiritium subjectos fore con- lari imperio. Terrebant hæc: sed ille maximus rror animos agitabat, quod sæpius Quintius di- ititabat, *Se consulum comitia non habiturum. Non ta civitatem agram esse, ut consuetis remediis sisti possit. dictatore opus esse reipubl. ut, qui se moverit ad sollicitandum statum civitatis, sentiat sine provocatione dictaturam esse.*

XXI. Senatus in Capitolio erat. eò tribuni cum perturbata plebe veniunt. multitudo clamore ingenti nunc consulum, nunc Patrum fidem implorant. nec ante moverunt de sententia consulem, quam tribuni, se in auctoritate Patrum futuros esse, polliciti sunt. Tunc referente consule de tribunorum & plebis postulatis, senatusconsulta fiunt; *Neque tribuni legem eo anno ferrent, neque consules ab ur be exercitum educerent. In reliquum magistratu continuari, & eosdem tribunos refici, judicare sen tum contra rempublicam esse.* Consules fuere Patrum potestate. tribuni, reclamantibus consuli refecti. Patres quoque, ne quid cederent pleb ipsi L. Quintium consulem reficiebant. Null anno vehementior actio consulis fuit. *Mire* quit, *si vana vestra, Patres conscripti, ad auctoritas est? Vos elevatis eam. quippe, qu senatusconsultum in continuandis magistratibu ipsi quoque solutum vultis, ne temeritati m nis cedatis: tanquam id sit plus posse in plus levitatis ac licentiæ habere. levius enim que profectò est, sua decreta & consul*

ciens: aum ego, ne unuer tribunos, nec me
senatusconsultum consulem renunciari patiar.
rò, C. Claudi, adhortor, ut & ipse populum
num hac licentia arceas: & de me hoc tibi
deas, me ita accepturum, ut non honorem me-
te impeditum, sed gloriam spreti honoris au-
invidiamque, quæ ex continuato eo impen-
hvatam putem. Communiter inde edi-
Ne quis L. Quintium consulem faceret. si
fecisset, se id suffragium non observatu-

XII. Consules creati Q. Fabius Vibu-
tertiùm & L. Cornelius Malugi-
Census actus eo anno. lustrum
er Capitolium captum, consulem
um, condi religiosum fuit. Q. Fabio, L. Cor-
consulibus, principio anni statim res turbu-
. Instigabant plebem tribuni. bellum ingens
scis & Æquis Latini atque Hernici nuncia-
jam Antii Volscorum legiones esse: & ip-

Ante Chr. 457.
V. C. 295.

lustrato exercitu Antium profectus, haud
oppido stativisque hostium consedit. Ubi
Volsci, quia nondum ab Æquis venisset exe
dimicare non ausi, quemadmodum quieti v
tutarentur, pararent; postero die Fabius no
mistam unam sociorum civiumque, sed triu
pulorum tres separatim acies circa vallum h
instruxit. Ipse erat medius cum legionibu
manis. inde signum observare jussit, ut pari
socii rem inciperent, referrentque pedem, si
tui cecinisset. equites item suæ cuique par
principia collocat. Ita trifariam adortus cas
cumvenit: & quum undique instaret, non
nentes impetum Volscos vallo deturbat.
gressus inde munitiones, pavidam turbam i
tamque in partem unam castris expellit. In
fusè fugientes eques, cui superare vallum ha
cile fuerat, quum ad id spectator pugnæ ast
libero campo adeptus, parte victoriæ fruitur,
tos cædendo. Magna & in castris & extra
menta cædes fugientium fuit: sed præda
jor; quia vix arma secum efferre hostis p
deletusque exercitus foret, ni fugientes silvæ
sent.

XXIII. Dum ad Antium hæc geruntur,
rim Æqui, robore juventutis præmisso, arcem
culanam improvisò nocte capiunt: reliquo e
tu haud procul mœnibus Tusculi considunt, u
stenderent hostium copias. Hæc celeriter Ro
ab Roma in castra Antium perlata, movent
manos haud secus, quàm si Capitolium ca
nunciaretur. adeò & recens erat Tusculanorum
ritum, & similitudo ipsa periculi reposcere d

ad præter arma, & quod cocti ad manum
ferre militi licuit. Commeatum ab Ro-
ul Cornelius subvehit. Aliquot menses
bellatum. parte exercitus consul castra Æ-
oppugnabat: partem Tusculanis dederat
i recuperandam. Vi nunquam eò subiri
unes postremò inde detraxit hostem. Quo
n ventum ad extremum est, inermes nu-
nnes sub jugum ab Tusculanis missi. hos,
ola fuga domum se recipientes, Romanus
i Algido consecutus, ad unum omnes oc-
Victor ad Columen (id loco nomen est)
relicto castra locat. Et alter consul, post-
nonibus Romanis jam pulso hoste, peri-
esse desierat, & ipse ab Roma profectus.
iam consules ingressi hostium fines, ingen-
nine hinc Volscos, hinc Æquos populantur.
anno desciisse Antiates, apud plerosque au-
wenio. L. Cornelium consulem id bellum
oppidumque cepisse. certum affirmare,

Ante Chr. 456. V. C. 296.

sacrata quercus, & quicquid Deorum est, audiant fœdus à vobis ruptum: nostrisque & nunc querelis adsint, & mox armis, quum Deorum hominumque simul violata jura exsequemur. Romam ut redire legati, senatus jussit alterum consulem contra Gracchum in Algidum exercitum ducere: alteri populationem finium Æquorum provinciam dedit. Tribuni suo more impedire delectum. & forsitan ad ultimum impedissent; sed novus subitò additus terror est.

XXVI. Vis Sabinorum ingens prope ad mœnia urbis infesta populatione venit. fœdati agri, terror injectus urbi est. Tum plebs benignè arma cepit. reclamantibus frustra tribunis, magni duo exercitus scripti. alterum Nautius contra Sabinos duxit: castrisque ad Eretum positis, per expeditiones parvas plerumque nocturnis incursionibus, tantam vastitatem in Sabino agro reddidit, ut comparati ad eam prope intacti bello fines Romani viderentur. Minucio neque fortuna nec vis animi eadem in gerendo negotio fuit. nam quum haud procul ab hoste castra posuisset, nulla magnopere clade accepta, castris se pavidus tenebat. Quod ubi senserunt hostes, crevit ex metu alieno, ut fit, audacia: & nocte adorti castra, postquam parum vis aperta profecerat, munitiones postero die circumdat. quæ priusquam undique vallo objecto clauderet exitus, quinque equites, inter stationes hostium emissi, Romam pertulere, consulem exercitumque obsideri. Nihil tam nec inopinatum, nec insperatum accidere potuit. Itaque tantus pavor, tam trepidatio fuit, quanta si urbem, non castra, ho-

ius Cincinnatus contentu omnium dicitur.
: pretium est audire, qui omnia præ divitiis
na spernunt, neque honori magno locum neque
i putant esse, nisi ubi effusè affluant opes. Spes
imperii populi Romani L. Quintius trans Tibe-
:entra eum ipsum locum, ubi nunc navalia sunt,
ser jugerum colebat agrum, quæ prata Quintia
ntur. Ibi ab legatis, sua fossam fodiens palæ in-
, seu quum araret, operi certè, id quod constat,
ti intentus, salute data invicem redditaque, roga-
s (quod bene verteret ipsi, reique publicæ) tegatus
latu senatus audiret, admiratus, rogitansque,
' *salva essent omnia*, togam propere è tugurio
erre uxorem Raciliam jubet. Qua simul, ab-
ɔ pulvere ac sudore, velatus processit; dictato-
eum legati gratulantes consalutant: in urbem
nt: qui terror sit in exercitu, exponunt. Na-
Quintio publicè parata fuit; transvectumque
obviam egressi filii excipiunt. inde alii propin-
atque amici, tum Patrum major pars. Ea

tamen primus longè Romanæ juventutis habitus esset. Cum magistro equitum in concionem venit, justitium edicit, claudi tabernas tota urbe jubet, vetat quemquam privatæ quicquam rei agere. Tum, quicunque ætate militari essent, armati, cum cibariis in dies quinque coctis, vallisque duodenis, ante sollis occasum, Martio in campo adessent: quibus ætas ad militandum gravior esset, vicino militi, dum is arma pararet, vallumque peteret, cibaria coquere jussit. Sic juventus discurrit ad vallum petendum. sumpsere unde cuique proximum fuit: prohibitus nemo est: impigreque omnes ad edictum dictatoris præsto fuere. Inde composito agmine, non itineri magis apto, quàm prœlio, si res ita tulisset, legiones ipse dictator, magister equitum suos equites ducit. In utroque agmine, quas tempus ipsum poscebat, adhortationes erant: *adderent gradum, maturato opus esse, ut nocte ad hostem pervenire possent. consulem exercitumque Romanum obsideri: tertium diem jam clausos esse. quid quæque nox aut dies ferat, incertum esse; puncto sæpe temporis maximarum rerum momenta verti. accelera signifer, sequere miles,* inter se quoque gratificantes ducibus clamabant. media nocte in Algidum perveniunt: &, ut sensere se jam prope hostes esse, signa constituunt.

XXVIII. Ibi dictator, quantum nocte prospici poterat, equo circumvectus, contemplatusque qui tractus castrorum, quæque forma esset, tribunis militum imperavit, ut sarcinas in unum conjici jubeant, militem cum armis valloque redire in ordines suos. facta, quæ imperavit. Tum, quo fuerat ordine in via, exercitum omnem longo agmine cir-

circumdat hostium castris; &, ubi signum datun
fit, clamorem omnes tollere jubet. clamore sublato,
ante se quemque ducere fossam, & jacere vallum.
Edito imperio, signum secutum est. jussa miles ex-
sequitur, clamor hostes circumsonat. Superat in-
de castra hostium, & in castra consulis venit: alibi
pavorem, alibi gaudium ingens facit. Romani,
civilem esse clamorem, atque auxilium adesse, in-
ter se gratulantes, ultro ex stationibus ac vigiliis
territant hostem. Consul differendum negat. *Il-
lo clamore non adventum modò significari, sed rem
ab suis cœptam: mirumque esse, ni jam exteriore
parte castra hostium oppugnentur. Itaque arma su-
mere, & se subsequi* jubet. Nocte initum
prœlium est à legionibus: dictatori clamore signi-
icant, ab ea quoque parte rem in discrimine esse.
am se ad prohibenda circumdari opera Æqui para-
ant, quum, ab interiore hoste prœlio cœpto, ne
r media sua castra fieret eruptio, à munientibus
pugnantes introrsum versi, vacuam noctem o-
i dedere. pugnatumque cum consule ad lucem
nt, & vix adversus unum exercitum pugnam
inebant. tum à Quintiano exercitu, qui confe-
à perfecto opere ad arma rediit, invaditur
m. hic instabat nova pugna: nihil remiserat
. Tum, ancipiti malo urgente, à prœlio ad
s versi, hinc dictatorem, hinc consulem ora-
e in occidione victoriam ponerent, ut iner-
e inde abire sinerent. Ab consule ad dicta-
ire jussis, ignominiam infensus addidit.
ium Cloelium ducem, principesque alios,
ad se adduci jubet, oppido Corbione dece-

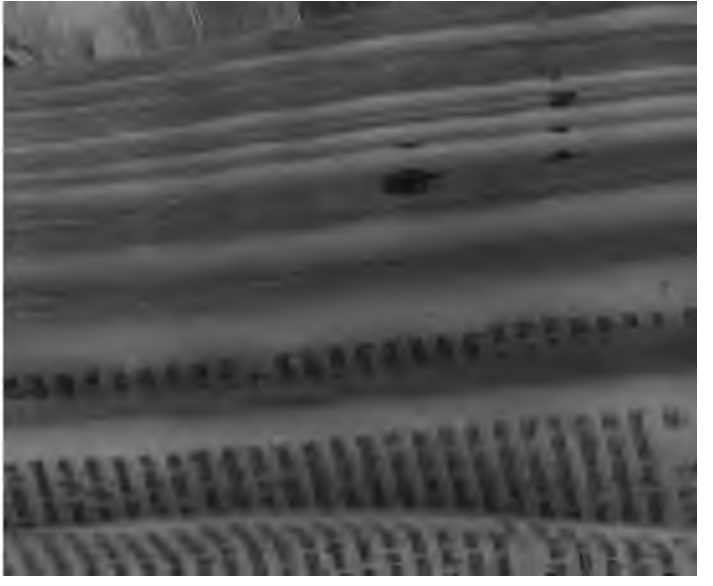

utius ad Eretum
ıstatos agros ea
Minucio Fabius
niſſus. Extremo
eſt, ſed quia duo
etur ad populum,
quintùm eoſdem
s in Capitolio fe-
prodigium luſtra-
anno geſta.

Minu- *Ante Chr.* 455.
Cujus i- *V. C.* 297.
ſet, do-
dem lex
ret (adeò exarſerant
, nocturno impetu
præſidium nuncia-
vocant, jubentur ſu-
atque in Algidum du-
mine, nova de dele-
turque conſulare im-
um alius additur ter-
datum deſcendiſſe in
m venire. Is metus
ibuni ſinerent; non
oniam ipſi quinquen-
e id plebi præſidium
lebis crearentur. Ex-
s, id modò excepere,
juberent. Tribunicia
ellum, ut cetera, va-
Tricesimo ſexto anno
m creati ſunt, bini ex
ſingu-

di; *sanguinis se Æquorum non egere: licere abire: sed, ut exprimatur tandem confessio, subactam domitamque esse gentem, sub jugum abituros.* Tribus hastis jugum fit; humi fixis duabus, superque eas transversa una deligata, sub hoc jugo dictator Æquos misit.

XXIX. Castris hostium receptis, plenis omnium rerum, (nudos enim emiserat) prædam omnem suo tantùm militi dedit: consularem exercitum, ipsumque consulem increpans, *Carebis,* inquit, *prædæ parte, miles, ex eo hoste, cui prope prædæ fuisti. & tu, L. Minuci, donec consularem animum incipias habere, legatus his legionibus præeris.* Ita se Minucius abdicat consulatu, jussusque ad exercitum manet. Sed adeò tum imperio meliori animus mansuetè obediens erat, ut beneficii magis, quàm ignominiæ, hic exercitus memor, & coronam auream dictatori libram pondo decreverit, & proficiscentem eum patronum salutaverit. Romæ à Qu. Fabio præfecto urbis senatus habitus, triumphantem Quintium, quo veniebat agmine, urbem ingredi jussit. ducti ante currum hostium duces: militaria signa prælata: secutus exercitus prædæ onustus. Epulæ instructæ dicuntur fuisse ante omnium domos: epulantesque cum coronis triumphali, & solemnibus jocis, consertantium modo currum secuti sunt. Eo die L. Manilio Tusculano, approbantibus cunctis, civitas data est. Confestim se dictator magistratu abdicasset, ni comitia M. Volscii falsi testis tenuissent: ea ne impedirent tribuni, dictatoris obstitit metus. Volscius damnatus Lanuvium in exsilium abiit. Quintius sextodecimo die dictatura, in sex menses exacta, se abdi-

cavit. Per eos dies consul Nautius ad Eretum
Sabinis egregiè pugnat. ad vastatos agros ea
que clades accessit Sabinis. Minucio Fabius
atus successor in Algidum missus. Extremo
agitatum de lege ab tribunis est. sed quia duo
citus aberant, ne quid ferretur ad populum,
es tenuere. plebes vicit, ut quintùm eosdem
mos crearent. Lupos visos in Capitolio fe-
à canibus fugatos; ob id prodigium lustra-
Capitolium esse. Hæc eo anno gesta.

XXX. Sequuntur consules Q. Minu-
C. Horatius Pulvillus. Cujus i-
anni quum foris otium esset, do-
seditiones iidem tribuni, eadem lex
ebat. ulteriusque ventum foret (adeò exarserant
ni) ni, velut dedita opera, nocturno impetu
uorum Corbione amissum præsidium nuncia-
esset. Senatum consules vocant. jubentur su-
rium scribere exercitum, atque in Algidum du-
. Inde posito legis certamine, nova de dele-
contentio exorta. vincebaturque consulare im-
um tribunicio auxilio, quum alius additur ter-
Sabinum exercitum prædatum descendisse in
s Romanos, inde ad urbem venire. Is metus
ulit, ut scribi militem tribuni sinerent; non
pactione tamen, ut, quoniam ipsi quinquen-
n elusi essent, parvumque id plebi præsidium
t, decem deinde tribuni plebis crearentur. Ex-
sit hoc necessitas Patribus. id modò excepere,
postea eosdem tribunos juberent. Tribunicia
itia (ne id quoque post bellum, ut cetera, va-
a esset) extemplo habita. Tricesimo sexto anno
imis tribunis plebis, decem creati sunt. hisi ex

Ante Chr. 455. V. C. 297.

fingu-

singulis classibus, itaque caverum est ut postea crearentur. Delectu deinde habito, Minucius, contra Sabinos profectus, non invenit hostem. Horatius, quum jam Æqui, Corbione interfecto præsidio, Ortonam etiam cepissent, in Algido pugnat: multos mortales occidit: fugat hostem non ex Algido modò, sed à Corbione Ortonaque. Corbionem etiam diruit, propter proditum præsidium.

XXXI. Deinde M. Valerius, Sp. Virginius consules facti. Domi forisque
V. C. 298. etium fuit: annona propter aquarum intemperiem laboratum est. De Aventino publicando lata lex
V. C. 249. est. Tribuni plebis iidem refecti. Hi sequente anno, T. Romilio & C. Veturio consulibus, legem omnibus concionibus suis celebrant. pudere se numeri sui nequicquam aucti, si ea res æquè suo biennio jaceret, ac toto superiore lustro jacuisset. Quum maximè hæc agerent, trepidi nuncii ab Tusculo veniunt, Æquos in agro Tusculano esse. Fecit pudorem recens ejus populi meritum morandi auxilii. ambo consules cum exercitu missi, hostem in sua sede in Algido inveniunt. Ibi pugnatum. supra septem millia hostium cæsa: alii fugati: præda parta ingens. Eam propter inopiam ærarii consules vendiderunt. Invidiæ tamen res ad exercitum fuit. ea denique tribunis materiam criminandi ad plebem consules præbuit. Itaque ergo, ut magistratu abi-
Ante Chr. 452. ere, Sp. Tarpejo, A. Aterio consulibus,
V. C. 300. dies dicta est. Romilio ab C. Claudio Cicerone, tribuno plebis; Veturio ab L. Alieno, ædili plebis. Uterque magna Patrum indignatione damnatus: Romilius x millibus æris,

Vetu-

Veturius xv millibus. Nec hæc priorum calamitas consulum segniores novos fecerat consules. & se damnari posse ajebant: & plebem, & tribunos legem ferre non posse. Tum abjecta lege, quæ promulgata consenuerat, tribuni leniùs agere cum Patribus: *Finem tandem certaminum facerent, si plebejæ leges displicerent. at illi communiter legum latores, & ex plebe, & ex Patribus, qui utrisque utilia ferrent, quæque æquandæ libertatis essent, sinerent creari.* Rem non aspernabantur Patres: daturum leges neminem nisi ex Patribus ajebant. Quum de legibus conveniret, de latore tantum discreparet; missi legati Athenas Sp. Postumius Albus, A. Manlius, P. Sulpicius Camerinus. jussique inclytas leges Solonis describere, & aliarum Græciæ civitatum instituta, mores, juraque noscere.

XXXII. Ab externis bellis quietus annus fuit. quietior insequens, P. Curiatio & Sexto Quintilio consulibus, perpetuo silentio tribunorum: quod primò legatorum, qui Athenas ierant, legumque peregrinarum exspectatio præbuit; deinde duo simul mala ingentia exorta, fames pestilentiaque fœda homini, fœda pecori. Vastati agri sunt: urbs assiduis exhausta funeribus; multæ & claræ lugubres domus. Flamen Quirinalis Ser. Cornelius mortuus: augur C. Horatius Pulvillus: in cujus locum C. Veturium eo cupidiùs, quia damnatus à plebe erat, augures legere. Mortuus consul Quintilius: quatuor tribuni plebis. Multiplici clade fœdatus annus. ab hoste otium fuit. Inde consules C. Menenius, P. Sestius Capitolinus. Neque eo anno quic-

Ante Chr. 451. *V. C.* 301.

Ante Chr. 450. *V. C.* 302.

quicquam belli externi fuit. domi motus orti. Jam redierant legati cum Atticis legibus, eo intentiùs instabant tribuni, ut tandem scribendarum legum initium fieret. Placet creari decemviros sine provocatione, & ne quis eo anno alius magistratus esset. Admiscerenturne plebeji, controversia aliquamdiu fuit. postremo concessum Patribus, modo ne lex Icilia de Aventino, aliæque sacratæ leges abrogarentur.

XXXIII. Anno trecentesimo altero, quam condita Roma erat, iterum mutatur forma civitatis; ab consulibus ad decemviros, quemadmodum ab regibus ante ad consules venerat, translato imperio. Minùs insignis, quia non diuturna mutatio fuit: lata enim principia magistratus ejus nimis luxuriavere, eo citiùs lapsa res est: repetitumque, duobus utì mandaretur consulum nomen imperiumque. Decemviri creati Ap. Claudius, T. Genucius, P. Sestius, L. Veturius, C. Julius, A. Manlius, Ser. Sulpicius, P. Curiatius, T. Romilius, Sp. Postumius. Claudio & Genucio, quia designati consules in eum annum fuerant, pro honore honor redditus: & Sestio alteri consulum prioris anni, quòd eam rem collegæ invito ad Patres retulerat. His proximi legati tres habiti, qui Athenas ierant, simul ut pro legatione tam longinqua præmio esset honos: simul peritos legum peregrinarum ad condenda nova jura usui fore credebant. Supplevere ceteri numerum. Graves quoque ætate electos novissimis suffragiis ferunt, quo minus ferociter aliorum scitis adversarentur. Regimen totius magistratus penes Appium erat, favore plebis, adeoque

Ante Chr. 449. V. C. 303.

ovum sibi ingenium induerat, ut plebicola re-
omnisque auræ popularis captator evaderet,
uci sævoque insectatore plebis. Decimo die
pulo singuli reddebant. eo die penes præfe-
juris fasces duodecim erant: collegis novem
i accensi apparebant. & in unica concordia
ipsos (qui consensus interdum inutilis
summa adversus alios æquitas erat. Modera-
eorum argumentum exemplo unius rei no-
ätis erit. Quum sine provocatione creati es-
defosso cadavere domi apud P. Sestium, pa-
gentis virum, invento prolatoque in conci-
, in re juxta manifesta atque atroci, C. Ju-
ecemvir diem Sestio dixit, & accusator ad
um exstitit. cujus rei judex legitimus erat:
itque jure suo, ut demptum de vi magistra-
opuli libertati adjiceret.

XXIV. Quum promptum hoc jus velut ex
lo incorruptum pariter ab his summi infimi-
errent, tum legibus condendis opera dabatur:
tique hominum exspectatione propositis de-
abulis, populum ad concionem advocaverunt:
iod bonum, faustum, felixque reipublicæ, ipsis,
sque eorum esset, ire, & legere leges propositas
e. Se, quantum decem hominum ingeniis pro-
i potuerit, omnibus summis infimisque jura æ-
e. plus pollere multorum ingenia consiliaque,
rent in animis secum unamquamque rem, agi-
t deinde sermonibus: atque in medium, quid
unque re plus minusve esset, conferrent. Eas
habiturum populum Romanum, quas consensus
um, non jussisse latas magis, quam tulisse vide-
sset. Quum ad rumores hominum de uno-
quoque

quoque legum capite edito satis correctæ viderentur, centuriatis comitiis decem tabularum leges perlatæ sunt: qui nunc quoque, in hoc immenso aliarum super alias acervatarum legum cumulo, fons omnis publici privatique est juris. Vulgatur deinde rumor, duas deesse tabulas; quibus adjectis, absolvi posse velut corpus omnis Romani juris. Ea exspectatio, quum dies comitiorum appropinquaret, desiderium decemviros iterum creandi fecit. Jam plebs, præterquam quòd consulum nomen haud secus quàm regum perosa erat, ne tribunicium quidem auxilium, cedentibus invicem appellatione decemviris, quærebat.

XXXV. Postquam vero comitia decemviris creandis in trinum nundinum indicta sunt, tanta exarsit ambitio, ut primores quoque civitatis (metu credo, ne tanti possessio imperii, vacuo ab se relicto loco, haud satis dignis pateret) prensarent homines; honorem, summa ope ab se impugnatum, ab ea plebe, cum qua contenderant, suppliciter petentes. Demissa jam in discrimen dignitas, ea ætate, eisque honoribus actis, stimulabat Ap. Claudium. nescires utrùm inter decemviros, an inter candidatos numerares. Propior interdum petendo quàm gerendo magistratui erat. criminari optimates, extollere candidatorum levissimum quemque humillimumque ipse medius inter tribunicios Duilios Icilioque in foro volitare, per illos se plebi venditare: donec collegæ quoque, qui unicè illi dediti fuerant ad id tempus, conjecere in eum oculos, mirantes quid sibi vellet. Apparere nihil sinceri esse: *Profectò haud gratuitam in tanta superbia comitatem foro, nimirùm in ordinem se ipsum cogere,*

&

& vulgari cum privatis, non tam properantis abire magistratu, quàm viam ad continuandum magistratum quærentis esse. Propalam obviam ire cupidiati parum ausi, obsecundando mollire impetum aggrediuntur. comitiorum illi habendorum, quando minimus natu sit, munus consensu injungunt. Ars hæc erat, ne semet ipse creare posset; quòd præter tribunos plebis (& id ipsum pessimo exemplo) nemo unquam fecisset, ille enimvero, quod bene vertat, habiturum se comitia professus, impedimentum pro occasione arripuit. dejectisque honore per coitionem duobus Quintiis, Capitolino & Cincinnato, & patruo suo C. Claudio, constantissimo viro in optimatium caussa, & aliis ejusdem fastigii civibus, nequaquam splendore vitæ pares decemviros creat. se in primis, quod haud secus factum improbabant boni, quàm nemo facere ausurum crediderat. Creati cum eo M. Cornelius Maluginensis, M. Sergius, L. Minucius, Q. Fabius Vibulanus, Q. Pœtilius, T. Antonius Merenda, Cæso Duilius, Sp. Oppius Cornicen, Man. Rabulejus. *Ante Chr. 448. V. C. 304.*

XXXVI. Ille finis Appio alienæ personæ ferendæ fuit. suo jam inde vivere ingenio cœpit, novosque collegas, jam priùs quàm inirent magistratum, in suos mores formare. Quotidie coibant remotis arbitris: inde impotentibus instructi consiliis, quæ secretò ab aliis coquebant, jam haud dissimulando superbiam, rari aditus, colloquentibus difficiles, ad Idus Majas rem perduxere. Idus tum Majæ solennes ineundis magistratibus erant. Initio igitur magistratus primum honoris diem de-

cere, prohibentibus minaciter decemviris, proditurum se ad plebem denunciantem, tumultum excivisse: nec minùs ferociter M. Horatium Barbatum filio in certamen, *Decem Tarquinios* appellantem, admonentemque, *Valeriis & Horatiis ducibus pulsos reges. Nec nominis homines tum pertæsum esse; quippe quo Jovem appellari fas sit, quo Romulum conditorem urbis, deinceps que reges appellatos, quod sacris etiam ut solenne retentum sit. Superbiam violentiamque tum perosos regis; quæ si in rege tum eodem, aut in filio regis ferenda non fuerint, quam laturum in tot privatis? Viderent, ne, vetando in curia liberè homines loqui, extra curiam etiam moverent vocem. neque se videre, qui sibi minùs privato ad concionem populum vocare, quàm illis senatum cogere, liceat. Ubi vellent, experirentur quanto ferocior dolor in libertate sua vindicanda, quàm cupiditas in injusta dominatione retinenda esset. De bello Sabino eos referre; tanquam majus ullum populo Romano bellum sit, quàm cum iis, qui, legum ferendarum caussa creati, nihil juris in civitate reliquerint: qui comitia, qui annuos magistratus, qui vicissitudinem imperitandi (quod unum cuique sit libertatis) sustulerint: qui privati fasces & regium imperium habeant. Fuisse regibus comitiis patricios magistratus; creatos postea, post secessionem plebis, plebejos. Cujus illi partis essent, rogitare. Populares? quid enim eos per populum egisse? Optimates? qui anno jam prope senatum non habuerint: tunc ita habeant, ut de republ. loqui prohibeant? Ne nimium in metu alieno spei ponerent. graviora quæ patiantur videri jam hominibus, quàm quæ metuant.*

XL. Hæc

XL. Hæc vociferante Horatio, quum decemviri nec iræ nec ignoscendi modum reperirent, nec quo evasura res esset cernerent; C. Claudii, qui patruus Appii decemviri erat, oratio fuit precibus quàm jurgio similis, orantis per sui fratris, parentisque ejus manes; *Ut civilis potiùs societatis, in quà natus esset, quàm fœderis, nefariè icti cum collegis, meminisset, multo id magis se illius caussa orare, quàm reipublicæ. Quippe remp. si à valentibus nequeat, ab invitis jus expetituram. Sed ex magno certamine magnas excitari ferme iras; earum eventum se horrere.* Quum aliud, præterquam de quo retulissent, decemviri dicere prohiberent; Claudium interpellandi verecundia fuit. Sententiam igitur peregit, nullum placere senatusconsultum fieri. Omnesque ita accipiebant, privatos eos à Claudio judicatos: multique ex consularibus verbo assensi sunt. Alia sententia, asperior in speciem, vim minorem aliquanto habuit, quæ patricios coire ad prodendum interregem jubebat. censendo enim, quoscunque magistratus esse, qui senatum haberent, judicabat; quos privatos fecerat auctor nullius senatusconsulti faciendi. Ita labante jam caussa decemvirorum, L. Cornelius Maluginensis, M. Cornelii decemviri frater, quum ex consularibus ad ultimum dicendi locum consultò servatus esset, simulando curam belli, fratrem collegasque ejus tuebatur: *quonam fato incidisset, mirari se* dictitans, *ut decemviros, qui decemviratum petiissent, aut socii, aut hi maximè oppugnarent? aut quid ita, quum per tot menses vacua civitate nemo, justine magistratus summa rerum præsint, controversiam fecerit; nunc demum,*

quum hostes prope ad portas sint, civiles discordias serant: nisi quòd in turbido minùs perspicuum fore putent, quid agatur. Ceterùm neminem, majore cura occupatis animis, verum esse, præjudicium rei tantæ afferre. Sibi placere de eo, quod Valerius Horatiusque ante Idus Majas decemviros abiisse magistratu insimulent, bellis, quæ immineant, perfectis, repub. in tranquillum redacta, senatu disceptante, agi: & jam nunc ita se parare Ap. Claudium, ut comitiorum, quæ decemviris creandis decemvir ipse habuerit, sciat sibi rationem reddendam esse, utrùm in unum annum creati sint, an donec leges, quæ deessent, perferrentur. In præsentia omnia præter bellum omitti placere: cujus si falsò famam vulgatam, vanaque non nuncios solùm, sed Tusculanorum etiam legatos attulisse putent; speculatores mittendos censere, qui certiùs explorata referant. Sin fides & nunciis & legatis habeatur, delectum primo quoque tempore haberi: decemviros, quo cuique eorum videatur, exercitus ducere: nec rem aliam præverti.

XLI. In hanc sententiam ut discederetur, juniores Patrum evincebant. Ferociores iterum coorti Valerius Horatiusque vociferari, *ut de republ. liceret dicere, dicturos ad populum, si in senatu per factionem non liceat. Neque enim sibi privatos aut in curia aut in concione posse obstare; neque se imaginariis fascibus eorum cessuros esse.* Tum Appius, jam prope esse ratus, ut, ni violentiæ eorum pari resisteretur audacia, victum imperium esset: *Non erit melius*, inquit, *nisi de quo consulimus, vocem misisse.* & ad Valerium, negantem se privato reticere, lictorem accedere jussit. Jam Quiritium fidem

dem implorante Valerio à curiæ limine, L. Cornelius complexus Appium, non cui ſimulabat conſulendo, diremit certamen. factaque per Cornelium Valerio dicendi gratia quæ vellet, quum libertas non ultra vocem exceſſiſſet, decemviri propoſitum tenuere. Conſulares quoque ac ſeniores ab reſiduo tribuniciæ poteſtatis odio, cujus deſiderium plebi multo acrius, quàm conſularis imperii, rebantur eſſe, prope malebant poſtmodum ipſos decemviros voluntate abire magiſtratu, quàm invidia eorum exſurgere rurſus plebem. ſi leniter ducta res ſine populari ſtrepitu ad conſules rediſſet, aut bellis interpoſitis, aut moderatione conſulum in imperiis exercendis, poſſe in oblivionem tribunorum plebem adduci. Silentio Patrum edicitur delectus. juniores, quum ſine provocatione imperium eſſet, ad nomina reſpondent. legionibus ſcriptis, inter ſe decemviri comparabant, quos ire ad bellum, quos præeſſe exercitibus oporteret. Principes inter decemviros erant Q. Fabius & Ap. Claudius. bellum domi majus, quàm foris apparebat. Appii violentiam aptiorem rati ad comprimendos urbanos motus: in Fabio minùs in bono conſtans, quàm gravum in militia, ingenium eſſe. Hunc enim virum, egregium olim domi militiæque, decemviratus collegæque ita mutaverant, ut Appii quàm ſui ſimilis mallet eſſe. huic bellum in Sabinis, Man. Rabulejo & Q. Pœtilio additis collegis, mandatum, M. Cornelius in Algidum miſſus cum L. Minucio, & T. Antonio, & Cæſone Duilio, & M. Sergio: Sp. Oppium Ap. Claudio adjutorem ad urbem tuendam æquo omnium decemvirorum imperio decernunt.

XLII. Nihilo militiæ quàm domi meliùs respublica administrata est. Illa modò in ducibus culpa, quòd, ut odio essent civibus, fecerant. alia omnis penes milites noxa erat: qui, ne quid ductu atque auspicio decemvirorum prosperè usquam gereretur, vinci se per suum atque illorum dedecus patiebantur. Fusi & ab Sabinis ad Eretum, & in Algido ab Æquis exercitus erant. ab Ereto per silentium noctis profugi, propius urbem, inter Fidenas Crustumeriamque, loco edito castra communierant. persecutis hostibus nusquam se æquo certamine committentes, natura loci ac vallo, non virtute aut armis, tutabantur. Majus flagitium in Algido, major etiam clades accepta; castra quoque amissa erant, exutusque omnibus utensilibus miles, Tusculum se, fide misericordiaque victurus hospitum, (qui tum non fefellerunt) contulerat. Romam tanti terrores allati, ut, posito jam decemvirali odio, Patres vigilias in urbe habendas censerent: omnes, qui per ætatem arma ferre possent, custodire mœnia, ac pro portis stationes agere juberent: arma Tusculum ad supplementum decernerent, decemvirosque ab arce Tusculi degressos in castris militem habere: castra alia à Fidenis in Sabinum agrum transferri: belloque vim inferendo deterreri hostes à consilio urbis oppugnandæ.

XLIII. Ad clades ab hostibus acceptas, duo nefanda facinora decemviri belli domique adjiciunt. L. Siccium in Sabinis, per invidiam decemviralem, tribunorum creandorum secessionisque mentiones ad vulgus militum sermonibus occultis serentem, prospeculatum ad locum castris capiendum mittunt.

mittunt. datur negotium militibus, quos miserant expeditionis ejus comites, ut eum opportuno adorti loco interficerent. Haud inultum interfecere. nam circa repugnantem aliquot insidiatores cecidere, quum ipse se prævalidus, pari viribus animo, circumventus tutaretur. Nunciant in castra ceteri, præcipitatum in insidias esse Siccium egregiè pugnantem, militesque quosdam cum eo amissos. Primò fides nunciantibus fuit. Profecta deinde cohors ad sepeliendos qui ceciderant, decemvirorum permissu, postquam nullum spoliatum ibi corpus, Sicciumque in medio jacentem, armatumque, omnibus in eum versis corporibus, videre; hostium neque corpus ullum, nec vestigia abeuntium: profectò ab suis interfectum memorantes, retulere corpus. Invidiæque plena castra erant, & Romam ferri protinus Siccium placebat, ni decemviri funus militare ei publica impensa fecere maturâssent. Sepultus ingenti militum mœstitia, pessima decemvirorum in vulgus fama, est.

XLIV. Sequitur aliud in urbe nefas ab libidine ortum, haud minùs fœdo eventu, quàm quòd per stuprum cædemque Lucretiæ urbe regnoque Tarquinios expulerat: ut non finis solùm idem decemviris, qui regibus, sed caussa etiam eadem imperii amittendi esset. Ap. Claudium virginis plebejæ stuprandæ libido cepit. Pater virginis L. Virginius honestum ordinem in Algido ducebat, vir exempli recti domi militiæque. Perinde uxor instituta fuerat, liberique instituebantur. Desponderat filiam L. Icilio tribunicio, viro acri, & pro caussa plebis expertæ virtutis. Hanc virginem adultam, forma excellentem, Appius amore ar-

dens, pretio ac spe pellicere adortus, postquam omnia pudore septa animadverterat, ad crudelem superbamque vim animum convertit. M. Claudio clienti negotium dedit, ut virginem in servitutem assereret: neque cederet secundum libertatem postulantibus vindicias: quòd pater puellæ abesset, locum injuriæ esse ratus. Virgini venienti in forum (ibi namque in tabernis literarum ludi erant) minister decemviri libidinis manum injecit; serva sua natam (servamque appellans) esse, sequique se jubebat, cunctantem vi abstracturum. Pavida puella stupente, ad clamorem nutricis, fidem Quiritium implorantis, fit concursus. Virginii patris sponsique Icilii populare nomen celebratur: notos gratia eorum, turbam indignitas rei virgini conciliat. Jam à vi tuta erat, quum assertor nihil opus esse multitudine concitata ait: se jure grassari, non vi. Vocat puellam in jus; auctoribus qui aderant, ut sequeretur. Ad tribunal Appii perventum est. notam judici fabulam petitor, quippe apud ipsum auctorem argumenti, peragit: puellam domi suæ natam, furtoque inde in domum Virginii translatam, suppositam esse: id se indicio compertum afferre; probaturumque vel ipso Virginio judice, ad quem major pars injuriæ ejus pertineat: interim dominum sequi ancillam æquum esse. Advocati puellæ, quum Virginium reip. caussa dixissent abesse; biduo affuturum, si nunciatum ei sit; iniquum esse, absentem de liberis dimicare; postulant, ut rem integram in patris adventum differat: lege ab ipso lata vindicias det secundum libertatem; neu patiatur virginem adultam famæ priùs, quàm libertatis, periculum adire.

XLV. Ap-

XLV. Appius decreto præfatus, *quàm libertati faverit, eam ipsam legem declarare, quam Virginii amici postulationi suæ prætendant. Ceterùm ita in ea firmum libertati fore præsidium, si nec caussis, nec personis variet. In his enim, quæ asserantur in libertatem, quia quivis lege agere possit, id juris esse; in ea, quæ in patris manu sit, neminem esse alium, cui dominus possessione cedat. Placere itaque patrem arcessiri, interea juris sui jacturam assertorem non facere, quin ducat puellam, sistendamque in adventum ejus, qui pater dicatur, promittat.* Adversus injuriam decreti quum multi magis fremerent, quàm quisquam unus recusare auderet; P. Numitorius, puellæ avunculus, & sponsus Icilius interveniunt. dataque inter turbam via, quum multitudo Icilii maximè interventu resisti posse Appio crederet, lictor *decréſſe* ait: vociferantemque Icilium summovet. Placidum quoque ingenium tam atrox injuria accendisset. *Ferro hinc tibi summovendus sum, Appi,* inquit, *ut tacitum feras, quod celari vis. Virginem ego hanc sum ducturus, nuptam pudicamque habiturus. Proinde omnes collegarum quoque lictores convoca, expediri virgas & secures jube: non manebit extra domum patris sponsa Icilii. Non, si tribunicium auxilium & provocationem plebi Romanæ, duas arces libertatis tuendæ, ademistis, ideo in liberos quoque nostros conjugesque regnum vestræ libidini datum est. Sævite in tergum & in cervices nostras: pudicitia saltem in tuto sit. Huic si vis afferetur, ego præsentium Quiritium pro sponsa, Virginius militum pro unica filia, omnes Deorum hominumque implorabimus fidem, neque tu istud unquam decretum sine cæde no-*

stra referes. Postulo, Appi, etiam atque etiam tu sideres quo progrediare. Virginius videris de filia, ubi venerit, quid agat. Hoc tantùm sciat, sibi, si hujus vindiciis cesserit, conditionem filia quærendam esse. me vindicantem sponsam in libertatem vitæ citiùs deferet, quàm fides.

XLVI. Concitata multitudo erat, certamenque instare videbatur. lictores Icilium circumsteterant: nec ultra minas tamen processum est; quum Appius, *Non Virginium defendi ab Icilio, sed inquietum hominem, & tribunatum etiam nunc spirantem, locum seditionis quærere* diceret: *non prohibiturum se illi eo die materiam: sed ut jam sciret, non id petulantiæ suæ, sed Virginio absenti & patriæ mulieri & libertati datum; jus eo die se non dilaturum, neque decretum interpositurum: à M. Claudio petiturum, ut decederet jure suo, vindicarique puellam in posterum diem pateretur. Quod nisi pater postero die affuisset, denunciare se Icilio similibusque Icilii; neque legi suæ laterem, neque decemviro constantiam defore; nec se utique collegarum litiaris convocaturum ad coërcendos seditionis auctores: contentum se suis lictoribus fore.* Quum dilatum tempus injuriæ esset, secessissentque advocati puellæ; placuit omnium primum fratrem Icilii, filiumque Numitorii, impigros juvenes, pergere inde rectà ad portam, &, quantum accelerari posset, Virginium acciri è castris: in eo verti puellæ salutem, si postero die vindex injuriæ ad tempus presto esset. Jussi pergunt, citatisque equis nuncium ad patrem perferunt. Quum instaret assertor puellæ, ut vindicaret, sponsoresque daret; atque id ipsum agi diceret Icilius, sedulò tempus tenens, dum proci-

perent

parent iter nuncii missi in castra, manus tollere undique multitudo, & se quisque paratum ad spondendum Icilio ostendere. Atque ille lacrimabundus, *Gratum est*, inquit, *crastina die vestra opera mea. Spondsorum nunc satis est.* Ita vindicatur Virginia, spondentibus propinquis. Appius paullisper moratus, ne ejus rei caussa sedisse videretur; postquam, omissis rebus aliis, præ cura unius nemo adibat, domum se recepit: collegisque in castra scribit, *ne Virginio commeatum det, atque etiam in custodia habeant.* Improbum consilium serum, ut debuit, fuit; & jam commeatu sumpto profectus Virginius prima vigilia erat, quum postero die mane de retinendo eo nequicquam literæ redduntur.

XLVII. At in urbe, prima luce, quum civitas in foro exspectatione erecta staret; Virginius sordidatus filiam suam obsoleta veste, comitantibus aliquot matronis, cum ingenti advocatione in forum deducit. Circumire ibi & prensare homines coepit; & non orare solùm precariam opem, sed pro debita petere: *Se pro liberis eorum ac conjugibus quotidie in acie stare: nec alium virum esse, cujus strenuè ac ferociter facta in bello plura memorari possint. Quid prodesse, si, incolumi urbe, quæ capta ultima timeantur, liberis suis sint patienda?* Hæc prope concionabundus circumibat homines. Similia his ab Icilio jactabantur. comitatus muliebris plus tacito fletu, quàm ulla vox, movebat. Adversus quæ omnia obstinato animo Appius (tanta vis amentiæ veriùs quàm amoris mentem turbaverat) in tribunal ascendit: & ultro querente pauca petitore, *quod jus sibi pridie per audientiam dictum non esset*; priusquam aut ille postula-

postulatum peragere, aut Virginio respondendi daretur locus, Appius interfatur. Quam diuersa sermonem præcederit, forsan aliquem verum auctores antiqui tradiderint: quia nusquam illum in tanta fœditate decreti verisimilem inuenio; id quod constat, nudum videtur proposuisse, et crescere vlcisciscendi seruitutem. Primo fuit omnes admiratione rei tam atrocis defixit, silentium inde aliquandiu tenuit. Deinde quam M. Claudius circumstantibus interrogatis ius ad prehendendum virginem, lamentabilisque eorum deplorationem excepisset; Virginium, iniecta in Appium manu, Ille, inquit, Appi, non tibi filiam desponsi: & ad nuptias, non ad stuprum educere. Placet pecuniam forfitamque vim vrbanis in cubitus viuere? Passerine hoc fit? Ego, nostis, non spero esse passeris illos, qui arma habent. Quin repelleretur assertor virginis à globo mulierum circumstantiumque advocatorum, silentium factum per præconem.

XLVIII. Decemvir, alienato ad libidinem animo, negat *ex hesterno tantum conuicio litis quietiaque Virginii, cujus testem populum Romanum habeat, sed certis quoque indiciis comperiuisse se Latinos, nocte tota cœtus in urbe factos esse ad moliendam seditionem. Itaque se, haud inscium ejus diuinationis, cum armatis descendisse: non ut quietem violaret, sed ut turbantes ciuitatis animos pro majestate imperii coërceret. Proinde quidque ait melius. I, inquit, lictor, summove turbam; & da viam domino ad prehendendum mancipium.* Quum hæc intonuisset plenus iræ, metuendo ipse se sua sponte dimouit, declinatque pronde injuriæ

puella stabat. Tum Virginius, ubi nihil usquam auxilii vidit, *Quæso*, inquit, *Appi, primùm ignosce patrio dolori, si quid inclementius in te sum invectus: deinde sinas hic coram virgine nutricem percontari, quid hoc rei sit? ut, si falso pater dictus sum, æquiore hinc animo discedam.* Data venia, seducit filiam ac nutricem prope Cloacinæ, ad tabernas, quibus nunc Novis est nomen. atque ibi ab lanio cultro arrepto, *Hoc te uno, quo possum*, ait, *modo, filia, in libertatem vindico.* Pectus deinde puellæ transfigit: respectansque ad tribunal, *Te*, inquit, *Appi, tuumque caput sanguine hoc consecro.* Clamore ad tam atrox facinus orto excitus Appius, comprehendi Virginium jubet. ille ferro, quacunque ibat, viam facere; donec, multitudine etiam prosequentium tuente, ad portam perrexit. Icilius Numitoriusque exsangue corpus sublatum ostentant populo: scelus Appii, puellæ infelicem formam, necessitatem patris deplorant. Sequentes clamitant matronæ, *Eamne liberorum procreandorum conditionem? ea pudicitiæ præmia esse?* ceteraque, quæ in tali re muliebris dolor, quo est mœstior imbecillo animo, eo miserabilia magis querentibus subjicit. Virorum & maximè Icilii vox tota, tribuniciæ potestatis ac provocationis ad populum ereptæ, publicarumque indignationum, erat.

XLIX. Concitatur multitudo partim atrocitate sceleris, partim spe per occasionem repetendæ libertatis. Appius nunc vocari Icilium, nunc detrectantem arripi: postremò, quum locus adeundi apparitoribus non daretur, ipse, cum agmine patriciorum juvenum per turbam vadens, in vincula duci jubet. Jam circa Icilium non solùm multitudo,

tirudo, ſed duces quoque multitudinis erant L. Valerius & M. Horatius. qui, repulſo lictore, ſi jure ageret, vindicare ſe à privato Icilium ajebant: ſi vim afferre conaretur, ibi quoque ſe haud impares fore. Hinc atrox rixa oritur. Valerium Horatiumque lictor decemviri invadit. franguntur à multitudine faſces. In concionem Appius aſcendit. ſequuntur Horatius Valeriuſque. eos concio audit: decemviro obſtrepitur. Jam pro imperio Valerius diſcedere à privato lictores jubebat: quum fractis animis Appius, vitæ metuens, in domum ſe propinquam foro, inſciis adverſariis, capite obvoluto recepit. Sp. Oppius, ut auxilio collegæ eſſet, in forum ex altera parte irrumpit. videt imperium vi victum. Agitatis deinde conſiliis, atque ex omni parte aſſentiendo multis auctoribus, trepidus, ſenatum poſtremò vocari juſſit. ea res, quòd magnæ parti Patrum diſplicere acta decemvirorum videbantur, ſpe per ſenatum finiendæ poteſtatis ejus multitudinem ſedavit. Senatus nec plebem irritandam cenſuit: & multo magis providendum, ne quid Virginii adventus in exercitu motus faceret.

L. Itaque miſſi juniores Patrum in caſtra, quæ tum in monte Vecilio erant, nunciant decemviris, *ut omni ope à ſeditione milites contineant*. ubi Virginius majorem, quàm reliquerat in urbe, motum excivit. Nam præterquam quòd agmine prope quadringentorum hominum veniens, qui ab urbe indignitate rei accenſi comites ei ſe dederant, conſpectus eſt; ſtrictum etiam telum, reſperſuſque ipſe cruore, tota in ſe caſtra convertit. & togæ multifariam in caſtris viſæ, majoris aliquanto, quàm erat,

peciem urbanæ multitudinis fecerant. Quæ-
is quid rei esset? flens diu vocem non ed-
andem ut jam ex trepidatione concurrenti-
rba constitit, ac silentium fuit, ordine cun-
t gesta erant, exposuit. Sepinæ deinde
s manus, commilitones appellans orabat,
*ad fidem Ap. Claudii esset, sibi attribuerent e-
ut parricidam liberum ausesuerunt. Sibi
filia sua carierem fuisse, si libera ac pudica
licitum fuisset. quam velut servam ad flagi-
rapi videret, morte amisit malum ratum,
cautionis liberos: miserandis se in spe-
tudinis lapsum. nec se superfluum filia
m fuisse, nisi spem ulciscendæ mortis ejus in
commilitonum habuisset. Illis quoque omne
ronos, omnigenasque esse. nec cum filia sua tibi
Appii Claudii attinuisse esse; sed, quo impu-
ti, et effrenatiorem fore. Aliqua calamitate di-
tem datum illis corrumpendæ familiæ injuria. quod
ttinent, uxorem sibi fato ereptam: filium,
m ultra pudica victura fuerit, miserum, sed
, morte occubuisse. Non esse jam Appii tibi
nem in domo sua. ab alia violentia ejus ea-
animo suum corpus vindicaturum, quo vi-
id filia. Ceteri sibi ac liberis suis consulerent.
Virginio vociferanti succlamabat multitudo;
ius doleri, nec suæ libertati se defuturos,
nisi ruebat militum tegmi, quum, eadem
erendo, docendaque quanto visa quam indi-
gnium potuerint videri, simul proflagatum
m nunciando Romæ esse, insectosque, qui
a prope interemptum in exilium abiisse di-
perpulerunt, ut ad arma conclamarentur.

vellerent.

vellerentque signa, & Romam proficiscerentur. Decemviri simul iis, quæ videbant, simul his, quæ acta Romæ audierant, perturbati; alius in aliam partem castrorum ad sedandos motus discurrunt: & leniter agentibus responsum non redditur. imperium si quis inhiberet, & viros & armatos se esse respondetur. Eunt agmine ad urbem, & Aventinum insidunt; ut quisque occurrerat, plebem ad repetendam libertatem, creandosque tribunos plebis adhortantes. alia vox nulla violenta audita est. Senatum Sp. Oppius habet. nihil placet asperè agi, quippe ab ipsis datum locum seditionis esse. Mittuntur tres legati consulares, Sp. Tarpejus, C. Julius, P. Sulpicius, qui quærerent senatus verbis, cujus jussu castra deseruissent? aut quid sibi vellent, qui armati Aventinum obsedissent? belloque aversо ab hostibus patriam suam cepissent? Non defuit quid responderetur: deerat qui daret responsum; nullodum certo duce, nec satis audentibus singulis invidiæ se offerre. id modò à multitudine conclamatum est, ut L. Valerium & M. Horatium ad se mitterent. his se daturos responsum.

LI. Dimissis legatis, admonet milites Virginius, *in re non maxima paullo ante trepidatum esse, quis sine capite multitudo fuerit: responsumque quanquam non inutiliter, fortuito tamen magis consensu, quàm communi consilio, esse. Placere decem creari, qui summæ rei præessent; militarique honore tribunos militum appellari.* Quum ad eum ipsum primum is honos deferretur, *Melioribus mais vestrisque rebus reservate,* inquit, *ista de me judicia. Nec mihi filia inulta honorem ullum jucundum esse patitur; nec in perturbata republica eos utile est præesse vobis,*

qui

qui proximi invidiæ sunt. Si quis usus mei est, nihilo minor ex privato capietur. Ita decem numero tribunos militares creant. Neque in Sabinis quievit exercitus. ibi quoque auctore Icilio Numitorioque secessio ab decemviris facta est; non minore motu animorum Siccii cædis memoria revocata, quàm quem nova fama de Virginia adeò fœdè ad libidinem petita accenderat. Icilius, ubi audivit tribunos militum in Aventino creatos, ne comitiorum militarium prærogativam urbana comitia iisdem tribunis plebis creandis sequerentur, peritus rerum popularium, imminensque ei potestati, & ipse prius, quàm iretur ad urbem, pari potestate eundem numerum ab suis creandum curat. Porta Collina urbem intravere sub signis, mediaque urbe agmine in Aventinum pergunt. ibi conjuncti alteri exercitui, viginti tribunis militum negotium dederunt, ut ex suo numero duos crearent, qui summæ rerum præessent. M. Oppium, Sex. Manilium creant. Patres solliciti de summa rerum, quum senatus quotidie esset, jurgiis sæpius terunt tempus quàm consiliis. Siccii cædes decemviris, & Appiana libido, & dedecora militiæ objiciebantur. Placebat Valerium Horatiumque ire in Aventinum. illi negabant se aliter ituros, quàm si decemviri deponerent insignia magistratus ejus, quo anno jam ante abiissent. Decemviri querentes se in ordinem cogi, non ante, quàm perlatis legibus, quarum caussa creati essent, deposituros imperium se ajebant.

LII. Per M. Duilium, qui tribunus plebis fuerat, certior facta plebs, contentionibus assiduis nihil transigi, in Sacrum montem ex Aventino transit:

sit: affirmante Duilio non priùs, quàm deseri urbem videant, curam in animos Patrum descensuram. *admeniturum Sacrum montem constantia plebis: scituros, quòd sine restituta potestate vodigi in concordiam res nequeant.* Via Nomentana, cui tum Ficulneasi nomen fuit, profecti, castra in monte Sacro locavere; modestiam patrum suorum, nihil violando, imitati. Secuta exercitum plebs, nullo, qui per ætatem ire posset, retractante. Prosequuntur conjuges liberique, cuinam se relinquerent in ea urbe, in qua nec pudicitia, nec libertas sancta esset, miserabiliter rogitantes. Quam vasta Romæ omnia insueta solitudo fecisset, in foro præter paucos seniorum nemo esset; vocatis utique in senatum Patribus, desertum apparuisset forum; plures jam quàm Horatius & Valerius vociferabantur. *Quid exspectabitis, Patres conscripti? Si decemvirorum pertinacia non facient, vnere ac deserere omnia passuri estis? Quod autem istud imperium est, decemviri, quod amplexi tenetis? Tollis ac pariebus jura dicturi estis. Non pudet lictorum vestrorum majorem propè numerum in foro conspici, quàm togatorum aliorumque? Quid, si hostes ad urbem veniant, facturi estis? quid, si plebs iterum, ubi parum secessione movearur, armata veniat? Occasuine urbis vultis finiri imperium? Aut aut plebs non est habenda, aut habendi sunt tribuni plebis. Nos citius caruerimus patriciis magistratibus quàm illi plebejis. Novam inexpertamque eam potestatem eripuere patribus nostris, ne nunc, dulcedine semel capti, ferant desiderium. quum præsertim ut nos temperemus imperiis, quo minùs illi auxilii egeant.* Quum hæc ex omni parte jactarentur, vi-

cti consensu decemviri, futuros se, quando ita videatur, in potestate Patrum affirmant. Id modò simul orant ac monent, ut ipsis ab invidia caveatur: nec suo sanguine ad supplicia Patrum plebem illiciefaciant.

LIII. Tum Valerius Horatiusque missi ad plebem conditionibus, quibus videretur, revocandam, componendasque res, decemviris quoque ab ira & impetu multitudinis præcavere jubentur. Profecti, gaudio ingenti plebis in castra accipiuntur: quippe liberatores haud dubiè & motus initio, & exitu rei. Ob hæc iis advenientibus gratiæ actæ. Icilius pro multitudine verba facit. Idem, quum de conditionibus ageretur, quærentibus legatis quæ postulata plebis essent; composito jam ante adventum legatorum consilio, ea postulavit, ut apparet in æquitate rerum plus quàm in armis reponi spei. Potestatem enim tribuniciam provocationemque repetebant; quæ ante decemviros creatos præsidia plebis fuerant: & ne cui fraudi esset, concedere milites aut plebem ad repetendam per secessionem libertatem. de decemvirorum modò supplicio atrox postulatum fuit. dedi quippe eos æquum censebant, vivosque igni concrematuros minabantur. Legati ad ea: *Quæ consilii fuerunt, adeò æqua postulâstis, ut ultro vobis deferenda fuerint. libertati enim ea præsidia petitis, non licentiæ ad impugnandos alios. Ira vestra magis ignoscendum quàm indulgendum est. quippe qui crudelitatis odio in crudelitatem ruitis: & priùs pœnæ, quàm ipsi liberi sitis, dominari jam in adversarios vultis. Nunquamne quiescet civitas nostra à suppliciis, aut Patrum in plebem Romanam, aut plebis in Patres? Scuto*

Scuto vobis magis quàm gladio opus est. Satis superque humilis est, qui jure æquo in civitate vivit, nec inferendo injuriam, nec patiendo. Etiam, si quando metuendos vos præbituri estis, quum, recuperatis magistratibus legibusque vestris, judicia penes vos erunt de capite nostro fortunisque: tunc, ut quæque causa erit, statuetis. nunc libertatem repeti satis est.

LIV. Facerent ut vellent permittentibus cunctis, mox redituros se legati rebus perfectis affirmant. Profecti, quum mandata plebis Patribus exposuissent; alii decemviri, quandoquidem præter spem ipsorum supplicii sui nulla mentio fieret, haud quicquam abnuere. Appius truci ingenio, & invidia præcipua, odium in se aliorum suo in eos metiens odio, *Haud ignaro*, inquit, *imminet fortuna. Video, donec arma adversariis tradantur, differri adversus nos certamen. dandus invidiæ est sanguis. nihil ne ego quidem moror, quo minùs decemviratu abeam.* Factum senatusconsultum, *Ut decemviri se primo quoque tempore magistratu abdicarent: Q. Furius, pontifex maximus, tribunos plebis crearet: & ne cui fraudi esset secessio militum plebisque.* His senatusconsultis perfectis, dimisso senatu, decemviri prodeunt in concionem, abdicantque se magistratu, ingenti hominum lætitia. Nunciantur hæc plebi. legatos, quicquid in urbe hominum superat, prosequitur. Huic multitudini læta alia turba ex castris occurrit. congratulantur libertatem concordiamque civitati restitutam. Legati pro concione: *Quod bonum, faustum, felixque sit vobis, reiquepublicæ, redite in patriam ad penates, conjuges liberosque vestros: sed qua hic modestia fuistis, ubi nul-*

nullius ager in tot usu rerum necessario tanta multitudini est violatus; eam modestiam ferte in urbem. in Aventinum ite, unde profecti estis. Ibi felici loco, ubi prima initia inchoastis libertatis vestræ, tribunos plebi creabitis. præsto erit pontifex maximus, qui comitia habeat. Ingens assensus alacritasque cuncta approbantium fuit. Convertunt inde signa, profectique Romam certant cum obviis gaudio. armati per urbem silentio in Aventinum perveniunt. ibi extemplo, pontifice maximo comitia habente, tribunos plebis creaverunt, omnium primum A. Virginium, inde L. Icilium, & P. Numitorium, avunculum Virginiæ, auctores secessionis: tum C. Sicinium, progeniem ejus, quem primum tribunum plebis creatum in Sacro monte, proditum memoriæ est: & M. Duilium, qui tribunatum insignem ante decemviros creatos gesserat, nec in decemviralibus certaminibus plebi defuerat. Spe deinde magis quàm meritis electi, M. Titinius, M. Pomponius, C. Apronius, P. Villius, C. Oppius. Tribunatu inito L. Icilius extemplo plebem rogavit, & plebs scivit, ne cui fraudi esset secessio ab decemviris facta. Confestim de consulibus creandis cum provocatione M. Duilius rogationem pertulit. ea omnia in pratis Flaminiis concilio plebis acta, quem nunc Circum Flaminium appellant.

LV. Per interregem deinde consules creati, L. Valerius, M. Horatius. qui extemplo magistratum occeperunt: quorum consulatus popularis sine ulla Patrum injuria, nec sine offensione fuit. quicquid enim libertati plebis caveretur, id suis decedere opibus

Ante Chr. 446. U.C. 306.

bus credebant. Omnium primum, quum velut in controverso jure esset, tenerenturne Patres plebiscitis; legem centuriatis comitiis tulere, *Ut, quod tributim plebes jussisset, populum teneret*. qua lege tribunicils rogationibus telum acerrimum datum est. Aliam deinde consularem legem de provocatione, unicum præsidium libertatis, decemvirali potestate eversam, non restituunt modò, sed etiam in posterum muniunt, sanciendo novam legem, *Ne quis ullum magistratum sine provocatione creaset: qui creasset, eum jus fasque esset occidi; neve ei cædes capitalis noxa haberetur*. Et quum plebem hinc provocatione, hinc tribunicio auxilio satis firmassent, ipsis quoque tribunis, ut sacrosancti viderentur, (cujus rei prope jam memoria abolevera) relatis quibusdam ex magno intervallo cærimoniis, renovarunt. & cum religione inviolatos eos, tum lege etiam fecerunt, sanciendo, *Ut, qui tribunis plebis, ædilibus, judicibus, decemviris nocuisset, ejus caput Jovi sacrum esset: familia ad ædem Cereris, Liberi Liberæque venum iret*. Hac lege juris interpretes negant quemquam sacrosanctum esse: sed eum, qui eorum cuiquam nocuerit, sacrum sanciri. Itaque ædilem prehendi, ducique à majoribus magistratibus: quod etsi non jure fiat, (noceri enim ei, cui hac lege non liceat) tamen argumentum esse, non haberi pro sacrosancto ædilem: tribunos vetere jurejurando plebis, quum primùm eam potestatem creavit, sacrosanctos esse. Fuere qui interpretarentur, eadem hac Horatia lege consulibus quoque & prætoribus, quia eisdem auspiciis, quibus consules crearentur, cautum esse: judicem enim consulem appellari. Quæ refellitur interpretatio,

quòd

quod his temporibus nondum consulem judicem, sed prætorem appellari mos fuerit. Hæ consulares leges fuere. Institutum etiam ab iisdem consulibus, ut senatusconsulta in ædem Cereris ad ædiles plebis deferrentur. quæ ante arbitrio consulum suppprimebantur vitiabanturque. M. Duilius deinde tribunus plebis plebem rogavit, plebesque scivit, *qui plebem sine tribunis reliquisset, quique magistratum sine provocatione creasset, tergo ac capite puniretur.* Hæc omnia, ut invitis, ita non adversantibus patriciis, transacta: quia nondum in quemquam unum sæviebatur.

LVI. Fundata deinde & potestate tribunicia, & plebis libertate; tum tribuni aggredi singulos tutum maturumque jam rati, accusatorem primum Virginium, & Appium reum deligunt. Quum diem Appio Virginius dixisset, & Appius, stipatus patriciis juvenibus, in forum descendisset; redintegrata extemplo est omnibus memoria fœdissimæ potestatis, quum ipsum satellitesque ejus vidissent. Tum Virginius, *Oratio,* inquit, *rebus dubiis inventa est. Itaque neq; ego accusando apud vos eum tempus teram, à cujus crudelitate vosmet ipsi armis vindicastis: nec istum ad cetera scelera impudentiam in defendendo se adjicere patiar. Omnium igitur tibi, Appi Claudi, quæ impiè nefariéque per biennium alia super alia es ausus, gratiam facio, unius tantùm criminis ni judicem dices, te ab libertate in servitutem contra leges vindicias non dedisse, in vincula te duci jubeo.* Nec in tribunicio auxilio Appius, nec in judicio populi ullam spem habebat. attamen & tribunos appellavit: & nullo morante arreptus à viatore, *Provoco,* inquit. Audita

vox una vindex libertatis, ex eo missa ore, vindiciæ nuper ab libertate dictæ erant, silen[illegible] fecit. Et, dum pro se quisque, *Deos tandem & non negligere humana*, fremunt; *& sup[illegible] crudelitatique, etsi seras, non leves tamen [illegible] pœnas: provocare qui provocationem sustulisset; implorare præsidium populi, qui omnia jura p[illegible] obtriisset: rapique in vincula egentem jure libert[illegible] qui liberum corpus in servitutem addixisset:* i[illegible] Appii, inter concionis murmur, fidem populi [illegible] mani implorantis, vox audiebatur. Majorum [illegible] ira in rempublicam domi militiæque comme[illegible] ratur: *suum infelix erga plebem Romanam [illegible] non, quod aquandarum legum caussa cum ma[illegible] [illegible]ione Patrum consulatu abisset: suas leges, [illegible] manentibus latas eorum in vincula ducatur [illegible] verum sua propria bona malaque, quorum caus[illegible] [illegible]ndi data facultas sit, tum se experturum [illegible] [illegible] communi jure civitatis, civem R[illegible] [illegible] dicta postulare, ut dicere liceat, ut ji[illegible] [illegible] populi Romani experiri, non ita se invidiam [illegible], ut nihil in asperitate & misericordia ci[illegible] [illegible] spei habere. Quod si indicta caussa in [illegible] ducatur, iterum se tribunos plebis appe[illegible] [illegible] monere, ne imitentur quos oderint. Q[illegible] [illegible] eodem fuisse obligatos se fateantur [illegible] [illegible] caussa, in quam conspirasse dec[illegible] [illegible] jus; ait se provocare ad popu[illegible] [illegible] legis de provocatione, & consulare [illegible] [illegible] latas. Quem enim pro [illegible] [illegible] indicta caussa non li[illegible] [illegible] & omnia præsidium in legibus fo[illegible] [illegible] se documento futurum, n[illegible]*

ugis legibus dominatio, an libertas firmata sit; & appellatio provocatioque adversus injurias magistratuum ostentata tantum inanibus literis, an vera data sit.

LVII. Contra Virginius, unum Ap. Claudium, & legum expertem, & civilis & humani foederis ejus ajebat. *Respicerent tribunal homines, cubiculum omnium scelerum: ubi decemvir ille perpetuus, bonis, tergo, sanguine civium infestus, virgas securesque omnibus minitans. Deorum hominumque contemptor, carnificibus non lictoribus stipatus, jam ab rapinis & cædibus animo ad libidinem verso, virginem ingenuam in oculis populi Romani, velut bello captam, à complexu patris abreptam, ministro cubiculi sui clienti dono dederit: ubi crudeli decreto, vesandisque vindiciis dexteram patris in filiam armaverit: ubi tollentes carpus feminineque virginis sponsum avunculumque in carcerem duci jusserit; stupro interpellato magis, quàm cæde, motus. & illi carcerem edificatum esse, quod domicilium plebis Romana vocare sit solitus. Proinde ut ille iterum ac sæpius provocet, sic se iterum ac sæpius judicem illi ferre, ni vindicias ab libertate in servitutem dederit: si ad judicem non eat, pro damnato in vincula duci jubere.* Ut haud quoquam improbante, sic magno motu animorum, quum tanti viri supplicio suamet plebi jam nimia libertas videretur, in carcerem est conjectus. tribunus ei diem prodixit. Inter hæc ab Latinis & Hernicis legati gratulatum de concordia Patrum ac plebis Romam venerunt; donumque ob eam Jovi optimo maximo coronam auream in Capitolium tulere parvi ponderis, prout res haud opulentæ erant, colebanturque religiones

è magis quàm magnificè. Iisdem auctoribus conitum est, Æquos Volscosque summa vi bellum pparare. Itaque partiri provincias consules jussi. Horatio Sabini, Valerio Æqui Volscique evenere. Quum ad ea bella delectum edixissent, favore plebis non juniores modò, sed emeritis etiam stipendiis pars magna voluntariorum, ad nomina danda præsto fuere. eoque non copia modò, sed genere etiam militum, veteranis admistis, firmior exercitus fuit. Priusquam urbem egrederentur, leges decemvirales, quibus *tabulis duodecim* est nomen, in æs incisas ni publico proposuerunt. Sunt qui jussu tribunorum ædiles functos eo ministerio scribant.

LVIII. C. Claudius, qui perosus decemvirorum scelera, & ante omnes fratris filii superbiæ infestus, Regillum, antiquam in patriam, se contulerat: is magno jam natu quum ad pericula ejus deprecanda rediisset, cujus vitia fugerat, sordidatus cum gentilibus clientibusque in foro prensabat singulos; orabatque, *Ne Claudiæ genti eam imustam maculam vellent, ut carcere & vinculis viderentur digni: virum honoratissimæ imaginis futurum ad posteros, legum latorem conditoremque Romani juris, jacere vinctum inter fures nocturnos ac latrones. Averterent ab ira parumper ad cognitionem cogitationemque animos: & potiùs unum tot Claudiis deprecantibus condonarent, quàm, propter unius odium, multorum preces aspernarentur. Se quoque id generi ac nomini dare; nec cum eo in gratiam redisse, cujus adversa fortuna velit succursum. Virtute libertatem recuperatam esse: clementia concordiam ordinum stabiliri posse.* Erant quos movere su

sua magis pietate, quàm ejus, pro quo agebat, caussa. sed Virginius, *sui potiùs ut misererentur*, orabat, *filiaque: nec gentis Claudiæ, regnum in plebem sortitæ, sed necessariorum Virginiæ, & trium tribunorum preces audirent, qui, ad auxilium plebis crenti, ipsi plebis fidem atque auxilium implorarent*. Justiores hæ lacrimæ videbantur. itaque, spe incisa, priusquam prodicta dies adesset, Appius sibi mortem conscivit. Subinde arreptus à P. Numitorio Sp. Oppius, invidiæ proximus, quòd in urbe fuerat, quum injustæ vindiciæ à collega dicerentur. Plus tamen facta injuria Oppio, quàm non prohibita, invidiæ fecit. testis productus, qui, septem & viginti enumeratis stipendiis, octies extra ordinem donatus, donaque ea gerens in conspectu populi, scissa veste tergum laceratum virgis ostendit, nihilum deprecans, *quin, si quam suam noxam reus dicere posset, privatus in se iterum saviret*. Oppius quoque ductus in vincula est, & ante judicii diem finem ibi vitæ fecit. Bona Claudii Oppiique tribuni publicavere. collegæ eorum exsilii caussa solum verterunt: bona publicata sunt. & M. Claudius assertor Virginiæ, die dicta damnatus, ipso remittente Virginio ultimam pœnam, dimissus Tibur exsulatum abiit: manesque Virginiæ, mortuæ quàm vivæ felicioris, per tot domos ad petendas pœnas vagati, nullo relicto sonte tandem quieverunt.

LIX. Ingens metus incesserat Patres, vultusque jam iidem tribunorum erant, qui decemvirorum fuerant, quum M. Duilius tribunus plebis, inhibito salubriter modo nimiæ potestatis, *Et libertatis*, inquit, *nostra & pœnarum ex inimicis satis est. ita-*

que ecce anno nec diem dici cuiquam, nec in vincula duci quemquam sum passurus. Nam neque veteres pœnas repeti, iam obliterata, placet; quum novæ expiatæ sint decemvirorum supplicii: & nihil adversum ire, quod vim tribunicium desideret, spondet perpetua consulum amborum in libertate vestra tuenda cura. Ea primùm moderatio tribuni metum Patribus dempit, eademque auxit consulum invidiam: quòd adeò toti plebis fuissent, ut Patrum suorum libertatisque prior plebejo magistratui, quàm patricio cura fuisset; & ante inimicos sacratæ potestatis iniuriam cepisset, quàm obviam iuros licentiæ eorum consules appareret. Multique erant, qui malles consilium dicerent, quòd legum ab iis latarum Patres auctores fuissent. neque erat dubium, quin, turbato reip. statu, tempori succubuissent.

IX. Consules, rebus urbanis compositis, fundatoque plebis statu, in provincias diversi abiere. Vicinis adversis contunctos iam in Algido exercitus Æquorum Volscorumque sustinuit consilio bellum. Quòd si exemplo rem fortunæ commisisset, haud ideo aequi tum animi ab decemvirorum infelicibus auspiciis Romanis hostibusque erant: magno detrimento certamen futurum fuerit. Castris mole pallium ab hoste positis, copias conferunt: hostes medium inter bina castra spatium iaculis complebant, provocantibusque ad pugnam, responsum Romanus nemo reddebat. Tandem diffidentia dando, ac neque diu expectando certamen, Æqui Volsique, postquam contumax provocatio de victoria mediebatur, parte alterutra, pars in Latinos prædatum abeunt, re-

linquitur magis castris præsidium, quàm satis virium ad certamen. quod ubi sensit consul, reddit illatum antea terrorem, instructaque acie ultro hostem lacessit. Ubi illi, conscientia quid abesset virium, detractavere pugnam; crevit extemplo Romanis animus, & pro victis habebant paventes intra vallum. Quum per totum diem fretissent intenti ad certamen, nocte cessere: & Romani quidem, pleni spei, corpora curabant. Haudquaquam pari hostes animo, nuncios passim trepidi ad revocandos prædatores dimittunt. recurritur ex proximis locis: ulteriores non inventi. Ubi illuxit, egreditur castris Romanus, vallum invasurus, ni copia pugnæ fieret. & postquam multa jam dies erat, neque movebatur quicquam ab hoste, jubet signa inferri consul. motaque acie, indignatio Æquos & Volscos incessit, si victores exercitus vallum potiùs quàm virtus & arma contegerent. igitur & ipsi efflagitatum ab ductibus signum pugnæ accepere. Jamque pars egressa portis erat, deincepsque alii servabant ordinem, in suum quisque locum descendentes, quum consul Romanus priùs, quàm totis viribus fulta constaret hostium acies, intulit signa: adortusque nec omnes dum eductos, nec, qui erant, satis explicatis ordinibus, prope fluctuantem turbam trepidantium huc atque illuc, circumspectantiumque se ac suos, addito turbatis mentibus clamore atque impetu, invadit. Retulere primò pedem hostes. deinde, quum animos collegissent, & undique duces, victisne cessuri essent, increparent, restituitur pugna.

LXI. Consul ex altera parte *Romanos meminisse jubebat, illo die primùm liberos pro libera urbe Ro-*

bem modò, sed in Sabinos ad al-
in urbe lætitia modò celebrata
mos militum ad æmulandum de-
Horatius eos, excursionibus
levibus experiundo, assuefe-
quàm meminisse ignomi-
acceptæ: parvaque cer-
rius profecerant spei. Nec
ab re priore anno bene
tare; rogitantes, *Quid la-*
pauci, recurrentesque te-
prœlia parvaque cer-
Quin illi congrede-
semel fortunæ rem da-

sponte satis collectum a-
iam Romani accende-
citum victorem in ur-
contumelias hostem
si tum non sint, pa-
fremere militem in
advocata, *Quemad-*
esta sit, arbitror vos
pili exercitum decu-
virtute militum
ne attinet, id consilii
vos milites mihi ef-
lubriter, & maturè
est, ego, ut in dies
eat, eadem, qua institui,
m satis animi est, decer-
morem, qualem in aciem
indicem voluntatis virtu-

risque vestra. Postquam ingenti alacritate clamor est sublatus, *Quod bene vertat, gesturum se illis morem, posteroque die in aciem deducturum,* affirmat. Reliquum diei apparandis armis consumptum est. Postero die simul instrui Romanam aciem Sabini videre, & ipsi jam pridem avidi certaminis procedunt. Prœlium fuit, quale inter fidentes sibimet ambos exercitus, veteris perpetuæque alterum gloriæ, alterum nuper nova victoria elatum. Consilio etiam Sabini vires adjuvere. nam quum æquâssent aciem, duo extra ordinem milliu, quæ in sinistrum cornu Romanorum in ipso certamine impressionem facerent, tenuere. quæ ubi, illatis ex transverso signis, degravabant prope circumventum cornu; equites duarum legionum sexcenti fere ex equis desiliunt; cedentibusque jam suis, provolant in primum: simulque & hosti se opponunt, &, æquato primum periculo, pudore deinde animos peditum accendunt. Verecundiæ erat, equitem suo alienoque marte pugnare: peditem ne ad pedes quidem degresso equiti parem esse.

LXIII. Vadunt igitur in prœlium, ab sua parte omissum; & locum, ex quo cesserant, repetunt: momentoque non restituta modò pugna, sed inclinatur etiam Sabinis cornu. Eques, inter ordines peditum tectus, se ad equos recipit: transvolat inde in partem alteram, suis victoriæ nuncius: simul & in hostes jam pavidos, quippe fuso suæ partis validiore cornu, impetum facit. non aliorum eo prœlio virtus magis enituit. Consul providere omnia, laudare fortes, increpare sicubi segnior pugna esset. Castigati, fortium statim virorum operam edebant: tantumque hos pudor, quantum

alios

alios laudes excitabant. Redintegrato clamore, undique omnes connixi hostem avertunt: nec deinde Romana vis sustineri potuit. Sabini, fusi passim per agros, castra hosti ad prædam relinquunt. ibi non sociorum sicut in Algido res, sed suas Romanus populationibus agrorum amissas recipit. Gemina victoria duobus bifariam proeliis parta, malignè senatus in unum diem supplicationes consulum nomine decrevit. Populus injussu & altero die frequens iit supplicatum. & hæc vaga popularisque supplicatio studiis prope celebratior fuit. Consules ex composito eodem biduo ad urbem accessere, senatumque in Martium campum evocavere. ubi quum de rebus ab se gestis agerent, questi primores Patrum, senatum inter milites dedita opera terroris caussa haberi. itaque inde consules, ne criminationi locus esset, in prata Flaminia, ubi nunc ædes Apollinis est (circum jam tum Apollinarem appellabant) avocavere senatum. ubi quum ingenti consensu Patrum negaretur triumphus, L. Icilius tribunus plebis tulit ad populum de triumpho consulum, multis dissuasum prodeuntibus, maximè C. Claudio vociferante, *De Patribus, non de hostibus consules triumphare velle: gratiamque pro privato merito in tribunum, non pro virtute honorem peti. nunquam ante de triumpho per populum actum, semper æstimationem arbitriumque ejus honoris penes senatum fuisse. ne reges quidem majestatem summi ordinis imminuisse. ne ita omnia tribuni potestatis suæ implerent, ut nullum publicum consilium sinerent esse. Ita demum liberam civitatem fore, ita æquatas leges, si suum quisque juris ordo, suam majestatem teneat.* In eandem sententiam multa & à cete-

Ante Chr. 444. *V. C.* 308.

Julius consules facti, coitiones tribunorum, adversus nobilium juventutem ortas, sine infectatione potestatis ejus, conservata majestate Patrum, sedavere: plebem, decreto ad bellum Volscorum & Æquorum delectu, sustinendo rem, ab seditionibus continuere; urbano quoque otio foris omnia tranquilla esse affirmantes, per discordias civiles externos tollere animos. cura pacis, concordiæ quoque intestinæ caussa fuit. Sed alter semper ordo gravis alterius modestiæ erat. quiescenti plebi ab junioribus Patrum injuriæ fieri cœptæ. ubi tribuni auxilio humilioribus essent, in primis parum proderat: deinde ne ipsi quidem inviolati erant, utique postremis mensibus; quum & per coitiones potentiorum injuria fieret, & vis potestatis omnis aliquanto posteriore anni parte languidior ferme esset: jamque plebs ita in tribunatu ponere aliquid spei, si similes Icilio tribunos haberet: nomina tantum se biennio habuisse. Seniores contra Patrum, ut nimis feroces suos credere juvenes esse; ita malle, si modus excedendus esset, suis quam adversariis superesse animos. adeò moderatio tuendæ libertatis, dum æquari velle simulando ita se quisque extollit, ut deprimat alium, in difficili est; cavendoque ne metuant homines, metuendos ultro se efficiunt: & injuriam à nobis repulsam, tanquam aut facere aut pati necesse sit, injungimus aliis.

Ante Chr. 443. *V. C.* 309.

LXVI. T. Quintius Capitolinus quartum & Agrippa Furius consules inde facti, nec seditionem domi, nec foris bellum acceperunt: sed imminebat utrum-

trumque. Jam non ultra discordia civium reprimi poterat, & tribunis & plebe incitata in Patres, quum dies alicui nobilium dicta novis semper certaminibus conciones turbaret. ad quarum primum strepitum, velut signo accepto, arma cepere Æqui ac Volsci: simul quòd persuaserant iis duces cupidi prædarum, biennio ante delectum indictum haberi non potuisse, abnuente jam plebe imperium. *eo adversus se non esse missos exercitus. dissolvi licentia militandi morem. nec pro communi jam patria Romam esse. quicquid irarum simultatumque cum externis fuerit, in ipsos verti. occæcatos lupos intestina rabie opprimendi occasionem esse.* Conjunctis exercitibus Latinum primùm agrum populati sunt: deinde, postquam ibi nemo vindex occurrebat, tum verò, exsultantibus belli auctoribus, ad mœnia ipsa Romæ populabundi regione portæ Esquilinæ accessere, vastationem agrorum urbi per contumeliam ostentantes. unde postquam inulti prædam præ se agentes retro ad Corbionem agmine iere, Quintius consul ad concionem populum vocavit. Ibi in hanc sententiam locutum accipio:

LXVII. *Etsi mihi nullius noxæ conscius, Quirites, sum, tamen cum pudore summo in concionem vestram processi. Hoc vos scire, hoc posteris memoriæ traditum iri, Æquos & Volscos vix Hernicis modo pares, T. Quintio quartùm consule, ad mœnia urbis Romæ impune armatos venisse. Hanc ego ignominiam (quanquam jam diu ita vivitur, is status rerum est, ut nihil boni divinet animus) si huic potissimùm imminere anno scissem, vel exsilio, vel morte, si alia fuga honoris non esset, vitassem. Ergo, si viri arma illa habuissent, quæ in portis fuere*

pi Roma me consule potuit? satis bono-
is superque vita erat: mori consulem ter-
rtuit. Quem tandem ignavissimi hostium
ere? nos consules? an vos Quirites? Si
a nobis est, auferte imperium indignis: &,
arum est, insuper pœnas expetite. Si in vo-
amo Deorum nec hominum sit, qui vestra pu-
peccata Quirites, vosmet tantum eorum pœni-
. Non illis vestram ignaviam contempsere, nec
virtuti confisi sunt; quippe toties fusi fugatique,
stris exuti, agro multati, sub jugum missi, & se
vos novere. Discordia ordinum est venenum ur-
bis hujus; Patrum ac plebis certamina. dum nec
nobis imperii, nec vobis libertatis est modus: dum
tadet vos patriciorum, nos plebejorum magistratuum,
sustulere illi animos. Pro Deum fidem, quid vobis
vultis? Tribunos plebis concupistis. concordiæ caussa
concessimus. Decemvirorum vos pertæsum est. coëgimus
mus. Decemvirorum vos pertæsum est. coëgimus
abire magistratu. Manente in eosdem privatos ira
vestra, mori atque exsulare nobilissimos viros honora
tissimosque passi sumus. Tribunos plebis creare it
rum voluistis. creastis. Consules facere vestrar
partium, etsi Patribus videbamus iniquum; pat
tum quoque magistratum plebi donum fieri vidi
auxilium tribunicium, provocationem ad pop
scita plebis injuncta patribus, sub titulo æq
rum legum nostra jura oppressa tulimus & f
Qui finis erit discordiarum? Ecquando un
bem habere, ecquando communem hanc es
um licebit? Victi nos æquiore animo qu
quidem victores. satisne est, nobis vos
esse? Adversus nos Aventinum capitur.

Sacer occupatur mons. Esquilias quidem ab ho-
prope captas, & scandentem in aggerem Volscum
lem nemo summovit. in nos viri, in nos armati;
s.

LXVIII. Agitedum, ubi hic curiam circumsede-
s, & forum infestum feceritis, & carcerem im-
veritis principibus; iisdem istis ferocibus animis e-
dimini extra portam Esquilinam: aut, si ne hoc
dem audetis, ex muris visite agros vestros, ferro
que vastatos, prædam abigi, fumare incensa pas-
tecta. Atenim communis res per hac loco est
re: ager uritur, urbs obsidetur, belli gloria pe-
hostes est. Quid tandem? privatæ res vestræ
statu sunt? Jam unicuique ex agris sua dam-
nunciabuntur. quid est tandem domi, unde ea
leatis? Tribuni vobis amissa reddent ac restitu-
? vocis verborumque quantum voletis ingerent,
criminum in principes, & legum aliarum super
s, & concionum. Sed ex illis concionibus nun-
m vestrum quisquam re, fortuna, domum auctior
iit. Ecquis retulit aliquid ad conjugem & libe-
præter odia, offensiones, simultates publicas pri-
asque? à quibus semper non vestra virtute inno-
tiaque, sed auxilio alieno tuti sitis. At Hercu-
quum stipendia, nobis consulibus, non tribunis
ibus, & in castris, non in foro, faciebatis, & in
vestrum clamorem hostes, non in concione Patres
nani horrebant; præda parta, agro ex hoste cap-
pleni fortunarum, gloriæque, simul publicæ, si-
l privatæ, triumphantes domum ad penates redi-
is: nunc oneratum vestris fortunis hostem abire
tis. Herete affixi concionibus, & in foro vivite:

sequitur

quarta diei hora mota ex campo sint: exercitusque novus, paucis cohortibus veterum militum voluntate sequentibus, manserit ad decimum lapidem. Insequens dies hostem in conspectum dedit: castraque ad Corbionem castris sunt conjuncta. Tertio die, quum ira Romanos, illos, quum toties rebellassent, conscientia culpæ ac desperatio irritarent, mora dimicandi nulla est facta.

LXX. In exercitu Romano quum duo consules essent potestate pari, quod saluberrimum in administratione magnarum rerum est; summa imperii, concedente Agrippa, penes collegam erat: & prælatus ille facilitati summittentis se comiter respondebat, communicando consilia laudesque, & æquando imparem sibi. In acie Quintius dextrum cornu, Agrippa sinistrum tenuit: Sp. Postumio Albo legato datur media acies tuenda: legatum alterum Ser. Sulpicium equitibus præficiunt. Pedites ab dextro cornu egregiè pugnavere, haud segniter resistentibus Volscis. Ser. Sulpicius per mediam hostium aciem cum equitatu perrupit. unde quum eadem reverti posset ad suos, priusquam hostis turbatos ordines reficeret, terga impugnare hostium satius visum est; momentoque temporis, in aversam incursando aciem, ancipiti terrore dissipâsset hostes, ni suo proprio eum prœlio equites Volscorum & Æquorum exceptum aliquamdiu tenuissent. Ibi vero Sulpicius, *Negare cunctandi tempus esse, circumventos interclusosque ab suis* vociferans, *ni equestre prœlium connixi omni vi perficerent. Nec fugare equitem integrum satis esse: conficerent equos virosque, ne quis reveheretur inde ad prœlium, aut integraret pugnam. non posse illos re-*

sistere sibi, quibus conferta peditum acies cessisset. Haud surdis auribus dicta, impressione una totum equitatum fudere, magnam vim ex equis præcipitavere, ipsos equosque spiculis confodere. is finis pugnæ equestris fuit. Tunc adorti peditum aciem, nuncios ad consules rei gestæ mittunt, ubi jam inclinabatur hostium acies. nuncius deinde & vincentibus Romanis animos auxit, & referentes gradum perculit Æquos. In media primùm acie vinci coepti, quia permissus equitatus turbaverat ordines. Sinistrum deinde cornu ab Quintio consule pelli coeptum: in dextro plurimum laboris fuit. Ibi Agrippa, ætate viribusque ferox, quum omni parte pugnæ meliùs rem geri quàm apud se, videret, accepta signa ab signiferis ipse inferre, quædam jacere etiam in confertos hostes coepit. Cujus ignominiæ metu concitati milites invasere hostem. ita æquata ex omni parte victoria est. Nuncius tum à Quintio venit, victorem jam se imminere hostium castris: nolle irrumpere, antequam sciat debellatum & in sinistro cornu esse. Si jam fudisset hostes, conferret ad se signa, ut simul omnis exercitus præda potiretur. Victor Agrippa cum mutua gratulatione ad victorem collegam, castraque hostium venit. ibi paucis defendentibus, momentoque fusis, sine certamine in munitiones irrumpunt: prædaque ingenti compotem exercitum, suis etiam rebus recuperatis, quæ populatione agrorum amissæ erant, reducunt. Triumphum nec ipsos postulasse, nec delatum iis ab senatu, accipio: nec traditur causa spreti, aut non sperati honoris. Ego quantum in tanto intervallo temporum conjicio, quum Valerio atque Horatio consulibus, qui

præter

cii. idque non Aricinis Ardeatibusque, quàm Patribus Romanis, fœdius atque acerbius visum. Reliquum anni quietum ab urbanis motibus & ab externis mansit.

LIBER IV.

EPITOME.

I, &c. *LEX de connubio Patrum & plebis à tribunis plebis, contentione magna, Patribus repugnantibus, perlata est.* VI, VII. *Tribuni militares. Aliquot annis res populi Romani domi militiaque per hoc genus magistratus administrata.* VIII. *Item censores tunc primùm creati.* IX. *Seditione Ardea ortâ optimates Romanos, plebs Volscos accivere.* X. *Sub jugum Volsci mittuntur.* XI. *Ager Ardeatinus populi Romani judicio oblatus, missis in eum colonis, restitutus est.* XII, XIII, &c. *Quum fame populus Romanus laboraret, Sp. Malius eques Romanus frumentum populo sua impensa largitus est: & ob id factum conciliata sibi plebe, regnum affectans, à C. Servilio Abala magistro equitum, jussu Quintii Cincinnati dictatoris, occisus est.* XVI. *L. Minucius index bove aurata donatus est.* XVII, XVIII. *Legatis Romanis à Fidenatibus occisis, quoniam ob rempublicam occubuerant, statuæ in Rostris positæ sunt.* XIX, XX. *Cornelius Cossus, tribunus militum, occiso Tolumnio rege Vejentium,*

opi-

opima spolia secunda Feretrio retulit. XXI. *Prodigia. Bello à Fidenatibus ingruente A. Servilius Dictator dicitur.* XXII. *Qui Fidenas capit.* XXIII. *Omni Etruriæ Concilium indicitur.* XXIV. *Mamercus Æmilius dictator, censuræ honore, qui antea per quinquennium gerebatur, anni & sex mensium spatio finito, ob eam rem à censoribus notatus est.* XXV. *Tribuni militares Consulari potestate creantur.* XXVI. *A. Posthumius Tubertus Dictator dicitur.* XXVII, &c. *Qui Hostes superat.* XXX. *Siccitate laboratum peregrina piacula cernunt.* XXXI, &c. XXXIV. *Fidenæ in potestatem redactæ; eoque coloni missi sunt. quibus occisis Fidenates, quum defecissent à populo Romano, à Mamerco Æmilio dictatore victi sunt, & Fidenæ captæ.* XXXV, XXXVI. *Quatuor Tribuni militares bis creantur. Seditiones.* XXXVII, &c. *Pugna cum Volscis inclinata à Tempanio restituitur.* XXXVIII. *Castra utraque deserta.* XL, XLI. *Sempronius Consul à Julio Tribuno accusatur, à Tempanio defenditur.* XLII. *Ei dies dicitur.* XLIII. *Interrex.* XLIV. *C. Sempronius damnatur.* XLV. *Conjuratio servorum oppressa.* XLVI. *Q. Servilius Priscus Dictator.* XLVII. *Capit Lavicos.* XLVIII. *Actio de agro dividendo, intercedentibus Tribunis deponitur.* XLIX, L. *Postumius, tribunus militum, propter crudelitatem ab exercitu occisus est.* LI. *Quæstio ejus cædis ad plebem fertur.* LII. *Pestilentia & Fames.* LIII. *Manius frustra delectum impedit resistentibus Collegis.* LIV. *Tres Plebeii Quæstores creantur.* LV. *Arx Carventana amittitur.* LVI. *Patrum dissensiones.* LVII. *P. Cornelius Dictator.* LVIII. *Vejens bellum motum.* LIX. *Anxur Capitur. Stipendium ex ærario tum*

primum militibus datum. LX, LXI. *Res prosperè gestas adversum Volsos & Vejentes, Fidenates & Volsios, continet.*

1. HOS secuti M. Genucius & C. Curtius consules. Fuit annus domi forisque infestus. nam anni principio & de connubio Patrum & plebis C. Canulejus tribunus plebis rogationem promulgavit; qua contaminari sanguinem suum Patres, confundique jura gentium rebantur: & mentio primò sensim illata à tribunis, ut alterum ex plebe consulem liceret fieri, eò processit deinde, ut rogationem novem tribuni promulgarent, *ut populo potestas esset, seu de plebe, seu de Patribus vellet, consules faciendi.* Id verò si fieret, non vulgari modò cum infimis, sed prorsus auferri à primoribus ad plebem, summum imperium credebant. Læti ergo audiere Patres, Ardeatium populum ob injuriam agri abjudicati defecisse, & Vejentes depopulatos extrema agri Romani, & Volscos Æquosque, ob communitam Verruginem, fremere, adeò vel infelix bellum ignominiosæ paci præferebant. His itaque in majus etiam acceptis, ut inter strepitum tot bellorum conticescerent actiones tribunicias, delectus haberi, bellum armaque vi summa apparari jubent; si quo intentiùs possit, quàm T. Quintio consule apparatum sit. Tum C. Canulejus pauca in senatu vociferatus, nequicquam territando consules, avertere plebem à cura novarum legum; nunquam eos se vivo delectum habituros, antequam ea, quæ

Ante Chr. 442. *V. C.* 310.

quæ promulgata ab se collegisque essent, plebes scivisset; confestim ad concionem advocavit.

II. Eodem tempore & consules senatum in tribunum, & tribunus populum in consules incitabat. Negabant consules *jam ultra ferri posse furores tribunicios. ventum jam ad finem esse; domi plus belli concitari, quàm foris. Id adeò non plebis, quàm Patrum; neque tribunorum magis, quàm consulum, culpa accidere. cujus rei præmium sit in civitate, eam maximis semper auctibus crescere: sic pace bonos, sic bello fieri. Maximum Romæ præmium seditionum esse: id & singulis universisque semper honori fuisse. Reminiscerentur, quam majestatem senatus ipsi à patribus accepissent, quam liberis tradituri essent; ut, quemadmodum plebs gloriari posset, auctiorem ampliorémque esse. finem ergo non fieri, nec futuram, donec, quàm felices seditiones, tam honorati seditionum auctores essent. Quas, quantasque res C. Canulejum aggressum? colluvionem gentium, perturbationem auspiciorum publicorum privatorumque afferre; ne quid sinceri, ne quid incontaminati sit: ut, discrimine omni sublato, nec se quisquam, nec suos noverit. Quam enim aliam vim connubia promiscua habere, nisi ut ferarum prope ritu vulgentur concubitus plebis Patrumque? ut, qui natus sit, ignoret cujus sanguinis, quorum sacrorum sit; dimidius Patrum sit, dimidius plebis, ne secum quidem ipse concors. Parum id videri, quòd omnia divina humanaque turbentur. jam ad consulatum vulgi turbatores accingi: & primò, ut alter consul ex plebe fieret, id modò sermonibus tentâsse: nunc rogari, ut, seu ex patribus, seu ex plebe velit, populus consules creet: & creaturos haud dubiè ex plebe*

seditiosissimum quemque. Canulejos igitur Icilioſque consules fore. ne id Jupiter optimus maximus sinaret, regia majestatis imperium eò recidere: & se millies moituros potius, quàm ut tantum dedecoris admitti patiantur. Certum habere, majores quoque, si divinâssent, concedendo omnia, non mitiorem in se plebem, sed asperiorem, alia ex aliis iniquiora postulando, quum prima impetrâsset, futuram: primò quamlibet divinationem subituros fuisse potius, quàm eas leges sibi imponi paterentur: quia tum concessum sit de tribunis, iterum concessum esse. Finem non fieri posse. in eadem civitate tribunos plebis & Patres esse: aut hunc ordinem, aut illum magistratum tollendum esse; potiusque serò, quàm nunquam, obviam eundum audacia temeritatique. Illine ut impune primò discordias ſorentes, concitent ſinitima bella? deinde adversus ea, qua concitaverint, armati civitatem defendique prohibeant? & quum hostes tantùm non arcessierint, exercitus conscribi adversus hostes non patiantur? Sed audeat Canulejus in senatu proloqui, se, nisi suas leges tanquam victoris Patres accipi sinant, delectum haberi prohibiturum. quid esse aliud, quàm minari, se proditurum patriam? oppugnari atque capi passurum? quid eam vocem animorum, non plebi Romanæ, sed Volscis & Æquis & Vejentibus allaturam? Nonne, Canulejo duce, se sperature Capitolium atque arcem scandere posse, si Patribus tribuni, cum jure ac majestate adempta, animos etiam eripuerint? Consules paratos esse duces prius adversus scelus civium, quàm adversus hostium arma.

III. Quum maximè hæc in senatu agerentur, Canulejus pro legibus suis & adversus consules ita disseruit:

differuit: *Quantopere vos, Quirites, contemnerent Patres, quàm indignos ducerent, qui una secum urbe intra eadem mœnia viveretis, sæpe equidem & ante videor animadvertisse: nunc tamen maximè, quòd adeò atroces in has rogationes nostras coorti sunt: quibus quid aliud quàm admonemus, cives nos eorum esse, &, si non easdem opes habere, eandem tamen patriam incolere? Altera connubium petimus, quòd finitimis externisque dari solet. nos quidem civitatem, quæ plus quàm connubium est, hostibus etiam victis dedimus. Altera nihil novi ferimus, sed id, quod populi est, repetimus atque usurpamus: ut, quibus velit, populus Romanus honores mandet. Quid tandem est, cur cœlum ac terras misceant? cur in me impetus modò pene in senatu sit factus? negent se manibus temperaturos, violaturosque denuncient sacrosanctam potestatem? Si populo Romano liberum suffragium datur, ut, quibus velit, consulatum mandet, & non præciditur spes plebejo quoque, si dignus summo honore erit, adipiscendi summi honoris, stare urbs hæc non poterit? de imperio actum est? & perinde hoc valet, plebejusne consul fiat, tanquam servum aut libertinum aliquis consulem futurum dicat? Ecquid sentitis in quanto contemptu vivatis? Lucis vobis hujus partem, si liceat, adimant. quòd spiratis, quòd vocem mittitis, quòd formas hominum habetis, indignantur. Quinetiam (si Diis placet) nefas ajunt esse, consulem plebejum fieri. Obsecro vos, si non ad fastos, non ad commentarios pontificum admittimur; ne ea quidem scimus, quæ omnes peregrini etiam sciunt, consules in locum regum successisse? nec aut juris aut majestatis quicquam habere,*

seditiosissimum quemque. [illegible] pompilium, consules fore. ne id [illegible] quidem Romulus, regia majestat[illegible] populi jussu, Pa[illegible] millies morituros [illegible] ? L. deinde Tarquinium admitti parian[illegible] sed ne Italicæ quidem quoque, si divinè [illegible] filium, incolam ab Tarquinio, in se plebem [illegible] regem factum ? Servi[illegible] postulando, [illegible] captiva Corniculana natum, mò quan[illegible] serva, ingenio, virtute regnum quàm [illegible] enim de T. Tatio Sabino dicam, concess[illegible] [illegible]ulus, parens urbis, in societatem nem [illegible] Ergo, dum nullum fastidiitur genus, & [illegible] virtus, crevit imperium Romanum. [illegible] nunc vos plebeji consulis; quum majores [illegible] alienas reges non fastidierint, & ne regibus [illegible] exactis clausa urbs fuerit peregrinæ virtuti. [illegible]dum certè gentem, post reges exactos, ex Sabinis in civitatem modò accepimus, sed etiam in patricorum numerum. Ex peregrinone patricius, inde consul fiat ? civis Rom. si sit ex plebe, praeter consulatus spes erit ? Utrum tandem non credimus fieri posse, ut vir fortis ac strenuus, pace belloque bonus, ex plebe, sit Numæ, L. Tarquinio, Servio Tullio similis ? An, ne si sit quidem, ad gubernacula reipubl. accedere eum patiemur ? potiusque decemviris, deterrimis mortalium, qui tum omnes ex Patribus erant, quàm optimis regum, novis hominibus similes consules summus habituri ?

IV. Atenim nemo post reges exactos de plebe consul fuit. Quid postea ? Nullane res nova instituti debet ? &, quod nondum est factum (multa enim nondum sunt facta in novo populo) ea, ne si

utilia

utilia quidem sint, fieri oportet ? Pontifices, augures, Romulo regnante, nulli erant : ab Numa Pompilio creati sunt. census in civitate, & descriptio centuriarum classiumque non erat : ab Servio Tullio est facta. Consules nunquam fuerant : regibus exactis creati sunt. Dictatoris nec imperium, nec nomen fuerat : apud Patres esse cœpit. Tribuni plebis, ædiles, quæstores, nulli erant : institutum est ut fierent. Decemviros legibus scribendis intra decem hos annos & creavimus, & è republ. sustulimus. Quis dubitat, quin, in æternum urbe condita, in immensum crescente, nova imperia, sacerdotia, jura gentium hominumque instituantur ? Hoc ipsum, ne connubium patribus cum plebe esset, non decemviri tulerunt paucis his annis, pessimo exemplo publico, cum summa injuria plebis ? An esse ulla major aut insignior contumelia potest, quàm partem civitatis, velut contaminatam, indignam connubio haberi ? Quid est aliud, quàm exsilium intra eadem mœnia, quàm relegationem pati ? Ne affinitatibus, ne propinquitatibus immisceamur, cavent ; ne societur sanguis. Quid ? hoc si polluit nobilitatem istam vestram, quam plerique oriundi ex Albanis & Sabinis, non genere nec sanguine, sed per cooptationem in Patres, habetis, aut ab regibus lecti, aut post reges exactos jussu populi ; sinceram servare privatis consiliis non poteratis, nec ducendo ex plebe, neque vestras filias sororesque enubere sinendo è Patribus ? Nemo plebejus patricia virgini vim afferret, patriciorum ista libido est. nemo invitum pactionem nuptialem quemquam facere coëgisset. Verùm enimvero lege id prohiberi, & connubium tolli Patrum ac plebis,

patribus & plebis favore ingens esset, accensi alii tribuni ad certamen pro rogatione sua summa vi pugnant, &, crescente in dies fama belli, delectum impediunt. Consules, quum per senatum, intercipum domi habebant. apparebat, aut hostibus, aut civibus, de victoria concedendum esse. Soli ex consularibus Valerius atque Horatius non intererant consiliis. C. Claudii sententia consules animabat in tribunos: Quintiorum, Cincinnatique, & Capitolini sententiæ abhorrebant à cæde, violandisque quos, fœdere icto cum plebe, sacrosanctos accepissent. Per hæc consilia eo deducta res est, ut tribunos militum consulari potestate promiscuè ex Patribus ac plebe creari sinerent, de consulibus creandis nihil mutaretur. eosque contenti tribuni, contenta plebs fuit. Comitia tribunis consulari potestate tribus creandis indicuntur. quibus indictis, extemplo quicunque aliquid seditiosè dixerat aut fecerat, quàm maximè tribunicii, & prensare homines, & concursare toto foro candidati cœpere: ut patricios desperatio primò, irritata plebe, adipiscendi honoris, deinde indignatio, si cum his gerendus esset honos, deterreret. postremò, coacti tamen à primoribus, petiere, ne cessisse possessione reipubl. viderentur. Eventus eorum comitiorum docuit, alios animos in contentione libertatis dignitatisque, alios, secundum deposita certamina, incorrupto judicio esse: tribunos enim omnes patricios creavit populus; contentus eo, quòd ratio habita plebejorum esset. Hanc modestiam æquitatemque & altitudinem animi ubi nunc in uno inveneris, quæ tum populi universi fuit?

VII. Ar

VII. Anno trecentesimo decimo quàm urbs Roma condita erat, primùm tribuni militum pro consulibus magistratum ineunt, A. Sempronius Atratinus, L. Atilius, T. Cæcilius. quorum in magistratu concordia domi pacem etiam foris præbuit. Sunt, qui propter adjectum Æquorum Volscorumque bello & Ardeatium defectioni Vejens bellum, quia duo consules obire tot simul bella nequirent, tribunos militum tres creatos dicant, sine mentione promulgatæ legis de consulibus creandis ex plebe, & imperio & insignibus consularibus usos. Non tamen pro firmato jam stetit magistratus ejus jus: quia tertio mense quàm inierunt, augurum decreto, perinde ac vitio creati, honore abiere: quòd C. Curtius, qui comitiis eorum præfuerat, parum rectè tabernaculum cepisset. Legati ab Ardea Romam venerunt, ita de injuria querentes, ut, si demeretur ea, in fœdere atque amicitia mansuros restituto agro appareret. Ab senatu responsum est, *judicium populi rescindi ab senatu non posse, præterquam quòd nullo nec exemplo nec jure fieret, concordiæ etiam ordinum caussa. Si Ardentes sua tempora expectare velint, arbitriumque senatui levandæ injuriæ suæ permittant, fore, ut postmodum gaudeant se iræ moderatos; sciantque Patribus æquè curæ fuisse, ne qua injuria in eos oriretur, ac ne orta diuturna esset.* Ita legati, quum se rem integram relaturos dixissent, comiter dimissi. Patricii, quum sine curuli magistratu respubl. esset, coiere, & interregem creavere. contentio, consulesne, an tribuni militum crearentur, in interregno rem dies complures tenuit. Interrex ac senatus, consulum comitia: tribuni plebis

bis & plebs, tribunorum militum ut habeantur, tendunt. Vicerunt Patres; quia, & plebs, patriciis seu hunc seu illum delatura honorem, frustra certare supersedit: & principes plebis ea comitia malebant, quibus non haberetur ratio sui, quàm quibus ut indigni præterirentur. tribuni quoque plebis certamen sine effectu in beneficio apud primores Patrum reliquere. T. Quinctius Barbatus interrex consules creat L. Papirium Mugilanum, L. Sempronium Atratinum. His consulibus cum Ardeatibus fœdus renovatum est: idque monumenti est, consules eos illo anno fuisse, qui neque in annalibus priscis, neque in libris magistratuum invenientur. credo, quòd tribuni militum initio anni fuerunt, eo, perinde ac si totum annum in imperio fuerint, suffectis his consulibus, prætermissa nomina consulum horum. Licinius Macer auctor est, & in fœdere Ardeatino, & in linteis libris ad Monetæ inventa. Et foris, quum tot terrores à finitimis ostentati essent, & domi otium fuit.

Ante Chr. 441. *V. C.* 311.

VIII. Hunc annum, (seu tribunos modò, seu tribunis suffectos consules quoque habuit) sequitur annus haud dubiis consulibus, M. Geganio Macerino iterum, T. Quintio Capitolino quintùm consulibus. Idem hic annus censuræ initium fuit; rei à parva origine ortæ. quæ deinde tanto incremento aucta est, ut morum disciplinæque Romanæ penes eam regimen, senatus equitumque centuriæ, decoris dedecorisque discrimen sub ditione ejus magistratus, publicorum jus, privatorumque locorum, & vectigalia populi Romani, sub nutu atque arbitrio essent.

Ante Chr. 440. *V. C.* 312.

it. Ortum autem initium rei est, quòd in
ilo, per multos annos incenso, neque differri
ùs poterat; neque consulibus, quum tot po-
rum bella imminerent, operæ erat id negotium
e. Mentio illata ab senatu est, *Rem operosam*
nimìè consularem suo proprio magistratu egere:
Scribarum ministerium, custodiæque & tabularum
, cui arbitrium formulæ censendi subjiceretur.
Patres, quanquam rem parvam, tamen, quo
es patricii magistratus in republica essent, læti
:pere: id quod evenit, futurum credo etiam
ut mox opes eorum, qui præessent, ipsi ho-
jus majestatemque adjicerent. & tribuni (id
d tunc erat) magis necessariam, quàm speciosi
isterii procurationem intuentes, ne in parvis
que rebus incommodè adversarentur, haud sanè
ndere. Quum à primoribus civitatis spretus
or esset, Papirium Semproniumque, quorum
:onsulatu dubitabatur, ut eo magistratu parum
lum consulatum explerent, censui agendo po-
ıs suffragiis præfecit. Censores ab re appellati
:.

X. Dum hæc Romæ geruntur, legati ab Ar-
veniunt, pro veterrima societate, renovatoque
ere recenti auxilium prope eversæ urbi implo-
es. Frui namque pace, optimo consilio cum
ulo Romano servata, per intestina arma non
it. quorum caussa atque initium traditur ex
amine factionum ortum, quæ fuere eruntque
ibus populis magis exitio, quàm bella externa,
n fames morbive, quæque alia in Deûm iras,
t. ultima publicorum malorum vertunt. Vir-
m plebeji generis, maximè forma notam, pe-
tere

bis
ten
cii
e
r

[illegible] corpo
[illegible] forma
[illegible] studia, per
[illegible] partium
[illegible] matris esse,
[illegible] puellam
[illegible] partium memor
[illegible] Quam res peragi intra
[illegible] in jus est. postulatu au
[illegible], magistratus secundum
[illegible] jus nuptiarum. sed vis pot
[illegible] tutores inter fuæ partis hor
[illegible] decreti palam in foro concionati,
[illegible]inem ex domo matris rapiunt.
[illegible]ssior coorta optimatium acies
injuria juvenem. fit proelium atr
nihil Romanæ plebi similis, arm
fecta, colle quodam capto, in
cum ferro ignique excursiones fa
que, omnis etiam expertem ante
titudine opificum ad spem prædæ
re parat. nec ulla species clade
velut contacta civitate rabie d
funestas nuptias ex occasu patriæ
rum parti utrique domi armorun
sum. optimates Romanos ad au
sessæ; plebs ad expugnandam
Volscos excivere. Prieres Vol
Cluilio Ardeam venerunt, & m
vallum objecere. Quod ubi Ro
tum, extemplo M. Geganius con
tu profectus, tria millia passuum

castris cepit, præcipitique jam die, cuncto exercitu, milites jubet. quarta deinde vigilia signa proferunt, cœptumque opus adeò approperatum est, ut solo orto Volsci firmiore se munimento ab Romanis circumvallatos, quàm à se urbem, viderent. & alia parte consul muro Ardeæ brachium injunxerat; qua ex oppido sui commeare possent.

X. Volscus imperator, qui ad eam diem, non commeatu præparato, sed ex populatione agrorum rapto in diem frumento, aluisset militem; postquam septus vallo repente inopem omnium rerum videt, ad colloquium consule evocato, si solvendæ obsidionis caussa venerit Romanus, abducturum se inde Volscos ait. Adversus ea consul, victis conditiones accipiendas esse, non ferendas, respondit; neque, ut venerint ad oppugnandos socios populi Romani suo arbitrio, ita abituros Volscos esse. Dedi imperatorem, arma poni jubet, fatentes victos se esse, & imperio parere: aliter tam abeuntibus, quam manentibus se hostem infensum, victoriam potius ex Volscis, quàm pacem infidam Romam relaturum. Volsci exiguam spem in armis, alia undique abscissa, quum tentâssent; præter cetera adversa, loco quoque iniquo ad pugnam congressi, iniquiore ad fugam, quum ab omni parte cederentur, ad preces à certamine versi, dedito imperatore, traditisque armis, sub jugum missi, cum singulis vestimentis ignominiæ cladisque pleni dimittuntur. & quum haud procul urbe Tusculo consedissent, vetere Tusculanorum odio inermes oppressi dederunt pœnas, vix nunciis cædis relictis. Romanus consul Ardeæ mutatas seditione res, principibus ejus motus securi percussis, bonis-

bonisque eorum in publicum Ardeatium redactis, composuit: demptamque injuriam judicii tanto beneficio populi Romani Ardeates credebant; senatui superesse aliquid ad delendum publicæ avaritiæ monumentum videbatur. Consul triumphans in urbem rediit, Cluilio Volscorum duce ante currum ducto, prælatisque spoliis, quibus dearmatum exercitum hostium sub jugum miserat. Æquavit, quod haud facile est, Quintius consul togatus armati gloriam collegæ: quia concordiæ pacisque domesticam curam, jura infimis summisque moderando, ita tenuit, ut eum & Patres severum consulem, & plebs satis comem crediderint: & adversus tribunos auctoritate plura quàm certamine tenuit. quinque consulatus eodem tenore gesti, vitaque omnis consulariter acta, verendum pene ipsum magis, quàm honorem, faciebant. eo tribunorum militarium nulla mentio his consulibus fuit.

Ante Chr. 439. *V. C.* 313.

XI. Consules creant M. Fabium Vibulanum, Postumum Æbutium Cornicinem. Fabius & Æbutius consules, quo majori gloriæ rerum domi forisque gestarum succedere se cernebant, (maximè autem memorabilem annum apud finitimos socios hostesque esse, quod Ardeatibus in re præcipiti tanta foret cura subventum) eo impensiùs, ut delerent prorsus ex animis hominum infamiam judicii, senatusconsultum fecerunt, ut, quoniam civitas Ardeatium intestino tumultu redacta ad paucos esset, coloni eo præsidii caussa adversus Volscos scriberentur. Hoc palam relatum in tabulas, ut plebem tribunosque falleret judicii rescindendi consilium initum.

tum. Consenserant autem, ut, multo majore parte Rutulorum colonorum quàm Romanorum scripta, nec ager ullus divideretur, nisi is, qui interceptus judicio infami erat; nec ulli priùs Romano ibi, quàm omnibus Rutulis divisus esset, gleba ulla agri assignaretur. sic ager ad Ardeates rediit. Triumviri ad coloniam Ardeam deducendam creati, Agrippa Menenius, T. Cloelius Siculus, M. Æbutius Elua. qui, per minimè populare ministerium agro assignando sociis, quem populus Romanus suum judicâsset, quum plebem offendissent, ne primoribus quidem Patrum satis accepti, quòd nihil gratiæ cujusquam dederant: vexationes, ad populum jam die dicta ab tribunis, colonis adscripti remanendo in colonia, quàm testem integritatis justitiæque habebant, vitavere.

XII. Pax domi forisque fuit & hoc & insequenti anno, C. Furio Pacilo & M. Papirio Crasso consulibus. Ludi ab decemviris, per secessionem plebis, à Patribus ex senatusconsulto voti, eo anno facti sunt. Caussa seditionum nequicquam à Petillio quæsita, qui tribunus plebis iterum ea ipsa denunciando factus, neque ut de agris dividendis plebi referrent consules ad senatum pervincere potuit: &, quum magno certamine obtinuisset ut consulerentur Patres, consulum an tribunorum placeret comitia haberi, consules creari jussi sunt. ludibrioque erant minæ tribuni, denunciantis se delectum impeditum; quum, quietis finitimis, neque bello, neque belli apparatu opus esset. Sequitur hanc tranquillitatem rerum annus, Proculo Geganio Macerino, L. Menenio Lanato consulibus, multiplici clade

Ante Chr. 438. V. C. 314.

ac

virium in magiſtratu ad eam rem pro a
vindicandam, quantum animi, haberent
eſſe non forti ſolùm viro, ſed etiam libero
lutoque legum vinculis. Itaque ſe dictato
Quintium dicturum. ibi animum paren
poteſtati eſſe. Approbantibus cunctis,
Quintius abnuere : &, quid ſibi vellent, i
qui ſe ætate exacta tantæ dimicationi obji
Dein, quum undique plus in illo ſenili ani
conſilii modò, ſed etiam virtutis eſſe, q
omnibus aliis, dicerent, laudibuſque haud i
tis onerarent, & conſul nihil remitteret ;
tandem Deos immortales Cincinnatus, ne
ſua in tam trepidis rebus damno dedecorive
eſſet, dictator à conſule dicitur. ipſe deinde
vilium Ahalam magiſtrum equitum dicit.

XIV. Poſtero die, diſpoſitis præſidiis, q
forum deſcendiſſet, converſaque in eum pl
vitate rei ac miraculo eſſet, & Mæliani, at

ictatore Servilius magister equitum ad Mælium, *ite, te,* inquit, *dictator.* Quum pavidus ille, uid vellet, quæreret; Serviliusque caussam dicenam esse proponeret, crimenque à Minucio delam ad senatum diluendum: tunc Mælius recipere : in catervam suorum, & primùm circumspectans rgiversari: postremò, quum apparitor jussu maistri equitum duceret, ereptus à circumstantibus, agiensque, fidem plebis Romanæ implorare; & pprimi se consensu Patrum dicere, quòd plebi enignè fecisset: orare, ut opem sibi ultimo in iscrimine ferrent, neve ante oculos suos trucidari nerent. Hæc eum vociferantem assecutus Ahala rvilius obtruncat: respersusque cruore obtrunca-, stipatus caterva patriciorum juvenum, dictatori nunciat, Vocatum ad eum Mælium, repulso apritore concitantem multitudinem, pœnam merim habere. Tum dictator, *Macte virtute,* inquit, *Servili, esto, liberata republica.*

XV. Tumultuantem deinde multitudinem inta existimatione facti, ad concionem vocari jus-; & *Malium jure cæsum* pronunciavit, *etiam si gni crimine insons fuerit; qui vocatus à magistro uitum ad dictatorem non venisset. Se ad caussam gnoscendam consedisse; qua cognita, habiturum isse Malium similem caussæ fortunam: vim pantem, ne judicio se committeret, vi coërcitum e. nec cum eo tanquam cum cive agendum fuisse; si natus in libero populo, inter jura legesque, ex ta urbe reges exactos sciret, eodemque anno sororis os regis, & liberos consulis liberatoris patriæ, proer pactionem indicatam recipiendorum in urbem gum, à patre securi esse percussos; ex qua Colla-*

tinum

viam: sed tamen Claudios, Cassios, con
decemvirabus, suis majorumque honoribu
dore familiarum sustulisse animos, quo nesc
Sp. Mælium, cui tribunatus plebis magis
quàm sperandus fuerit, frumentarium di
libris farris speràsse libertatem se civium
emisse; ciboque objiciendo rutum victorem
rum omnium populum in servitutem per
ut, quem senatorem concoquere civitas
regem ferret, Romuli conditoris, ab Diis o
ad Deos, insignia atque imperium habeat
pro scelere id magis, quàm pro monstro, ha
nec satis esse sanguine ejus expiatum, nisi
rietesque, intra quæ tantum amentiæ conc
set, dissiparentur; bonaque, contacta pr
mercandi, publicarentur. jubere itaque
vendere ea bona, atque in publicum rediger

XVI. Domum deinde, ut monumente
set oppressæ nefariæ spei, dirui extemplo
Æquimælium appellatum est. L. Minuc

cooptatum, sedilitionem, motam ex Mæliana cædè, sedasse invenio. Ceterùm vix credibile est, numerum tribunorum Patres augeri passos, idque potissimum exemplum à patricio homine introductum; nec deinde id plebem, concessum semel, obtinuisse, aut certè tentâsse. sed ante omnia refellit falsum imaginis titulum, paucis ante annis lege cautum, ne tribunis collegam cooptare liceret. Q. Cæcilius, Q. Junius, Sext. Titinius, soli ex collegio tribunorum neque tulerant de honoribus Minucii legem; & criminari nunc Minucium, nunc Servilium apud plebem, querique indignam necem Mælii non destiterant. Pervicerunt igitur, ut tribunorum militum, potius quàm consulum, comitia haberentur; haud dubii, quin sex locis (tot enim jam creari licebat) & plebeji aliqui, profitendo se ultores fore Mælianæ cædis, crearentur. Plebs quanquam agitata multis eo anno & variis motibus erat, nec plures quàm tres tribunos consulari potestate creavit, & in iis L. Quintium Cincinnati filium: ex cujus dictaturæ invidia tumultus quærebatur. Prælatus sufragiis Quintio Mamercus Æmilius, vir summæ dignitatis. L. Julium tertiùm creant. *Ante Chr. 435. V. C. 317.*

XVII. In horum magistratu Fidenæ, colonia Romana, ad Lartem Tolumnium, Vejentium regem, ac Vejentes defecere. Majus additum defectioni scelus. C. Fulcinium, Cloelium Tullum, Sp. Ancium, L. Roscium, legatos Romanos, causam novi consilii quærentes, jussu Tolumnii interfecerunt. Levant quidam regis facinus, in tessellatum prospero jactu vocem ejus ambiguam, ut occidi

[illegible] Fidenatibus exceptam, [illegible] rem incredibilem: [illegible] novorum sociorum, con[illegible] non aversam [illegible] nec deinde in [illegible] eadem, ob[illegible] respicere spem [illegible] Romani [illegible] fuerit, [illegible] Fidenis [illegible] erant, [illegible] Cum Vejentibus [illegible] populis, [illegible] exortis, arcem [illegible] M. Geganius [illegible] Sergius Fide[illegible] quod deinde gessit, [illegible] Anie[illegible] pro[illegible] quam bri[illegible] Le[illegible] Fabium Vi[illegible] porcellas [illegible] hostes ex [illegible] collegque

que inter Fidenas atque Anienem ceperunt, referentes castra: nec ante in campos degressi sunt, quàm legiones auxilio Faliscorum venerunt. Tum demum castra Etruscorum pro mœnibus Fidenarum posita. & dictator Romanus haud procul inde ad confluentes consedit, in utriusque ripis amnis, qua sequi munimento poterat, vallo interposito. postero die in aciem eduxit. Inter hostes variæ fuere sententiæ.

XVIII. Faliscus, procul ab domo militiam ægre patiens, satisque fidens sibi, poscere pugnam: Vejenti Fidenatique plus spei in trahendo bello esse. Tolumnius, quanquam suorum magis placebant consilia, ne longinquam militiam non paterentur Falisci, postero die se pugnaturum edicit. Dictatori ac Romanis, quòd detrectasset pugnam hostis, animi accessere: posteroque die, jam militibus castra urbemque se oppugnaturos frementibus, ni copia pugnæ fiat, utrimque acies inter bina castra in medium campi procedunt. Vejens multitudine abundans, qui inter dimicationem castra Romana aggrederentur, post montes circummisit. Trium populorum exercitus ita stetit instructus, ut dextrum cornu Vejentes, sinistrum Falisci tenerent, medii Fidenates essent. Dictator dextro cornu adversus Faliscos, sinistro contra Vejentem Capitolinus Quintius intulit signa. ante mediam aciem cum equitatu magister equitum processit. Pasumper silentium & quies fuit; nec Etruscis, nisi cogerentur, pugnam inituris; & dictatore arcera Romanam respectante, ut ab auguribus, simul aves rite admississent, ex composito tolleretur signum. Quod ubi conspexit, primos equites cla-

more sublato in hostem emiit. secuta peditum acies ingenti vi confixit. Nulla parte legiones Etruscæ sustinuere impetum Romanorum. eques maximè resistebat, equitumque longè fortissimus ipse rex, ab omni parte effusè sequentibus obequitans Romanis, trahebat certamen.

XIX. Erat tum inter equites tribunus militum A. Cornelius Cossus, eximia pulchritudine corporis, animo ac viribus par, memorque generis, quod amplissimum acceptum majus auctiusque reliquit posteris. Is quum ad impetum Tolumnii, quacunque se intendisset, trepidantes Romanas videret turmas, insignemque eum regio habitu volitantem tota acie cognôsset, *Hiccine est*, inquit, *ruptor fœderis humani, violatorque gentium juris? jam ego hunc mactatum victimam: (si modo sanctis quisquam in terris esse Dii volunt) ingaterium manibus dabo.* Calcaribus subditis, infesta cuspide in unum fertur hostem. quem quum ictum equo dejecisset, confestim & ipse hasta innixus se in pedes excipit. Assurgentem ibi regem umbone resupinat, repetitumque sæpius cuspide ad terram affixit. tum exsangui detracta spolia, caputque abscissum victor spiculo gerens, terrore cæsi regis hostes fundit. ita equitum quoque fusa acies, quæ una fecerat anceps certamen. Dictator fugatis legionibus instat, & ad castra compulsos cædit. Fidenatium plurimi locorum notitia effugere in montes. Cossus, Tiberim cum equitatu transvectus, ex agro Vejentano ingentem detulit prædam ad urbem. Inter prœlium, & ad castra Romana pugnatum est adversus partem copiarum ab Tolumnio, ut ante dictum est, ad castra missam.

Fabius

Fabius Vibulanus corona primum vallum defendit: intentos deinde hostes in vallum, egressus dextra principali cum triariis, repente invadit, quo pavore injecto, cædes minor, quia pauciores erant; fuga non minus trepida, quam in acie fuit.

XX. Omnibus locis re bene gesta, dictator senatusconsulto jussuque populi triumphans in urbem rediit. Longè maximum triumphi spectaculum fuit Cossus, spolia opima regis interfecti gerens, in cum milites carmina incondita, æquantes eum Romulo, canere. Spolia in æde Jovis Feretrii, prope Romuli spolia, quæ prima opima appellata sola ea tempestate erant, cum solenni dedicatione dono fixit, averteratque in se à curru dictatoris civium ora, & celebritatis ejus diei fructum prope solus tulerat. Dictator coronam auream libram pondo ex publica pecunia, populi jussu, in Capitolio Jovi donum posuit. Omnes ante me auctores secutus, A. Cornelium Cossum, tribunum militum, secunda spolia opima Jovis Feretrii templo intulisse, exposui. ceterum, præterquam quòd ea rite opima spolia habentur, quæ dux duci detraxit; nec ducem novimus, nisi cujus auspicio bellum geritur; titulus ipse spoliis inscriptus, illos meque arguit, consulem ea Cossum cepisse. Hoc ego quum Augustum Cæsarem, templorum omnium conditorem aut restitutorem, ingressum ædem Feretrii Jovis, quam vetustate dilapsam refecit, se ipsum in thorace linteo scriptum legisse audissem; prope sacrilegium ratus sum, Cossio spoliorum suorum Cæsarem, ipsius templi auctorem, subtrahere testem, qui, si ea in re sit error, quòd tam veteres annales, quodque magistratuum libri, quos lin-

Ceterùm magis vis morbi ingravescens curæ erat, terroresque ac prodigia, maximè quòd crebris motibus terræ ruere in agris nunciabantur tecta. Obsecratio itaque à populo duumviris præeuntibus est facta. Pestilentior inde annus, C. Julio iterum & L. Virginio consulibus, tantum metum vastitatis in urbe agrisque fecit, ut non modò prædandi caussa quisquam ex agro Romano non exiret, bellive inferendi memoria Patribus aut plebi esset; sed ultro Fidenates, qui se primò sub oppido, aut montibus, aut muris tenuerant, populabundi descenderent in agrum Romanum. deinde, Vejentium exercitu accito, (nam Falisci perpelli ad instaurandum bellum, neque clade Romanorum, neque sociorum precibus potuere) duo populi transiere Anienem; atque haud procul Collina porta signa habuere. Trepidatum itaque non in agris magis quàm in urbe est. Julius consul in aggere murisque explicat copias. à Virginio senatus in æde Quirini consulitur. Dictatorem dici A. Servilium placet; cui Prisco alii, alii Structo fuisse cognomen tradunt. Virginius, dum collegam consuleret, moratus, permittente eo, nocte dictatorem dixit. is sibi magistrum equitum Postumum Æbutium Eluam dicit.

Ante Chr. 432. U. C. 320.

XXII. Dictator omnes luce prima extra portam Collinam adesse jubet. quibuscunque vires suppetebant ad arma ferenda, præstò fuere: signa ex ærario prompta feruntur ad dictatorem. Quæ quum ageretur, hostes in loca altiora concessere. eò dictator agmine infesto subit: nec procul Nomento signis collatis fudit Etruscas legiones: compulit inde in urbem Fidenas, valloque circumdedit. sed neque scalis capi poterat urbs alta & munita; neque

in obsidione vis ulla erat: quia frumentum non necessitati modò satis, sed copiæ quoque abunde ex ante convecto sufficiebat. Ita, expugnandi pariter cogendique ad deditionem spe amissa, dictator in locis, propter propinquitatem notis, ab aversa parte urbis maximè neglecta, quia suapte natura tutissima erat, agere in arcem cuniculum instituit. ipse diversissimis locis subeundo ad mœnia, quadrifariam diviso exercitu, qui alii aliis succederent ad pugnam, continenti die ac nocte prœlio ab sensu operis hostes avertebat: donec, perfosso à castris monte, erecta in arcem via est. intentisque Etruscis ad vanas à certo periculo minas, clamor supra caput hostilis captam urbem ostendit. Eo anno C. Furius Pacilus & M. Geganius Macerinus censores villam publicam in campo Martio probaverunt: ibique primùm census populi est actus.

Anno Chr. 431. U. C. 321.

XXIII. Eosdem consules insequenti anno refectos, Julium tertium, Virginium iterum, apud Macrum Licinium invenio. Valerius Antias & Q. Tubero Marcum Manlium & Q. Sulpicium consules in eum annum edunt. ceterùm in tam discrepanti editione & Tubero & Macer libros linteos auctores profitentur: neuter tribunos militum eo anno fuisse, traditum à scriptoribus antiquis, dissimulat. Licinio libros haud dubiè sequi linteos placet: & Tubero incertus veri est. sed inter cetera vetustate incomperta, hoc quoque in incerto positum. Trepidatum in Etruria est post Fidenas captas, non Vejentibus solùm exterritis metu similis excidii, sed etiam Faliscis, memoria initi primò

cum

m iis belli: quanquam rebellantibus non affue-
it. Igitur quum duæ civitates, legatis circa duo-
im populos missis, impetrâssent, ut ad Vol-
nnæ fanum indiceretur omni Etruriæ concilium,
et magno inde tumultu imminente, senatus Ma-
ximum Æmilium dictatorem iterum dici jussit.
.eo A. Postumius Tubertus magister equitum,
dictus, bellumque tantò majore quàm proximo
ustu apparatum est, quantò plus erat ab omni E-
ria periculi, quàm ab duobus populis fuerat.

XXXIV. Ea res aliquanto exspectatione omnium
equillior fuit. Itaque quum renunciatum à
reatoribus esset, negata Vejentibus auxilia, jus-
que suo concilio bellum initum suis viribus exse-
; nec adversarum rerum quærere socios, cum
bus spem integram communicati non sint: tum
tator, ne nequicquam creatus esset, materia
erendæ bello gloriæ adempta, in pace aliquid
ris edere, quod monumentum esset dictaturæ,
biens, censuram minuere parat; seu nimium po-
atem ratus, seu non tam magnitudine honoris,
im diuturnitate offensus. Concione itaque ad-
ata, *rempubl. foris gerendam*, ait, *tutaque om-
prastanda Deos immortales suscepisse: se, quod
a muros agendum esset, libertati pop. Rom. con-
turum. maximam autem ejus custodiam esse, si
gna imperia diuturna non essent: ex temporis mo-
imponeretur, quibus juris imponi non posset. A-
magistratus annuos esse, quinquennalem censu-
m: gravem esse iisdem per tot annos magna parte
omnes vivere. se legem latturum, ne plus quàm
ua ac semestris censura esset.* Consensu ingenti
ulli legem postero die pertulit. *Et ut re ipsa*, in-

inquit, *sciatis Quirites, quàm mihi diuturna non placeant imperia, dictatura me abdico.* Depofito ſuo magiſtratu, modo aliorum magiſtratui impoſito, fine alteri; cum gratulatione ac favore ingenti populi domum eſt reductus. Cenſores ægre paſſi, Mamercum, quòd magiſtratum populi Romani minuiſſet, tribu moverunt, octuplicatoque cenſu ærarium fecerunt. quam rem ipſum ingenti animo tuliſſe ferunt, cauſſam potius ignominiæ intuentem, quàm ignominiam: primores Patrum, quanquam diminutum cenſuræ jus noluiſſent, exemplo acerbitatis cenſoriæ offenſos. quippe quum ſe quiſque diutius ac ſæpius ſubjectum cenſoribus fore cerneret, quàm cenſuram geſturum. Populi certè tanta indignatio coorta dicitur, ut vis à cenſoribus nullius auctoritate, præterquam ipſius Mamerci, deterreri quiverit.

XXV. Tribuni plebis, aſſiduis concionibus prohibendo conſularia comitia, quum res prope ad interregnum perducta eſſet, evicere tandem, ut tribuni militum conſulari poteſtate crearentur. victoriæ præmium, quod petebatur, ut plebejus crearetur, nullum fuit. omnes patricii creati ſunt, M. Fabius Vibulanus, M. Foſſius, L. Sergius Fidenas.

Ante Chr. 430. *V. C.* 322.

Peſtilentia eo anno aliarum rerum otium præbuit. ædes Apollini pro valetudine populi vota eſt. multa duumviri ex libris, placandæ Deûm iræ, avertendæque à populo peſtis cauſſa, fecere. magna tamen clades in urbe agriſque, promiſcuè hominum pecorumque pernicie, accepta. famem cultoribus agrorum timentes, in Etruriam Pomptinumque agrum, & Cumas, poſtremò in Siciliam quoque fru-

ſumenti cauſſa miſere. Conſularium comitiorum ulla mentio habita eſt. Tribuni militum conſula-
l poteſtate omnes patricii creati ſunt, .. Pinarius Mamercus, L. Furius Me-
ullinus, Sp. Poſtumius Albus. Eo an-
o vis morbi levata: neque à penuria
rumenti, quia ante proviſum erat, periculum fuit.
Conſilia ad movenda bella in Volſcorum Æquo-
umque conciliis, & in Etruria ad fanum Voltum-
næ agitata. Ibi prolatæ in annum res: decretoque
autum, ne quod ante concilium fieret; nequic-
quam Vejente populo querente eandem, qua Fi-
lenæ deletæ ſint, imminere Vejis fortunam. In-
erim Romæ principes plebis, jam diu nequicquam
mminentes ſpei majoris honoris, dum foris otium
iſſet, cœtus indicere in domos tribunorum plebis.
bi ſecreta conſilia agitare: queri, *ſe à plebe adeò
pretos, ut, quum per tot annos tribuni militum
onſulari poteſtate creentur, nulli unquam plebejo
ad eum honorem aditus fuerit. multum providiſſe
uos majores, qui caverint, ne cui patricio plebeji
magiſtratus paterent; aut patricios habendos fuiſſe
ribunos plebis. adeò ſe ſuis etiam ſordere, nec à
plebe minùs, quàm à Patribus contemni.* Alii pur-
gare plebem, culpam in Patres vertere: *eorum am-
bitione artibuſque fieri, ut obſeptum plebi ſit ad ho-
norem iter. ſi plebi reſpirare ab eorum miſtis preci-
bus miniſque liceat, memorem eam ſuorum initu-
ram ſuffragia eſſe, & parto auxilio imperium quo-
que adſcituram.* Placet, tollendæ ambitionis cauſ-
ſa, tribunos legem promulgare, ne cui album in
veſtimentum addere, petitionis cauſſa, liceret. Parva
nunc res, & vix ſeriò agenda videri poſſit, quæ tunc

Ante Chr. 429. V. C. 323.

ingenti certamine Patres ac plebem accendit. Vicere tamen tribuni, ut legem perferient: apparebatque irritatis animis plebem ad suos studia inclinaturam. quæ ne libera essent, senatusconsultum factum est, ut consularia comitia haberentur.

Ante Chr. 428. *V. C.* 324.

XXVI. Tumultus caussa fuit, quem ab Æquis & Volscis Latini atque Hernici nunciârant. T. Quintius Lucii filius Cincinnatus (eidem & Penno cognomen additur) & C. Julius Mento consules facti: nec ultra terror belli est dilatus. Lege sacrata, quæ maxima apud eos vis cogendæ militiæ erat, delectu habito, utrimque validi exercitus profecti in Algidum convenere. ibique seorsum Æqui, seorsum Volsci castra communivere; interioreque, quàm unquam ante, muniendi exercendique militem cura ducibus erat. eo plus nuncii terroris Romam attulere. Senatui dictatorem dici placuit: quia etsi sæpe victi populi, majore tamen conatu quàm alias unquam rebellarent: & aliquantum Romanæ juventutis morbo absumptum erat. ante omnia pravitas consulum discordiaque inter ipsos, & certamina in consiliis omnibus terrebant. Sunt qui malè pugnatum ab his consulibus in Algido auctores sint, eamque caussam dictatoris creandi fuisse. Illud satis constat, ad alia discordes, in uno adversus Patrum voluntatem consensisse, ne dicerent dictatorem: donec, quum alia aliis terribiliora afferrentur, nec in auctoritate senatus consules essent, Q. Servilius Priscus, summis honoribus egregiè usus, *Vos*, inquit, *tribuni plebis, quoniam ad extrema ventum est, senatus appellat, ut in tanto discrimine reipubl. dictatorem dicere consules pro potestate*

ipsata vestra cognitio. Qua voce audita, occasionem oblatam rati tribuni augendæ potestatis, secedunt; proque collegio pronunciant, *placere consules senatui dicto audientes esse: si adversus consensum amplissimi ordinis ultra tendant, in vincula se ducti eos jussuros.* Consules ab tribunis, quàm ab senatu, vinci maluerunt: proditum à Patribus summi imperii jus, datumque sub jugum tribuniciæ potestati consulatum, memorantes, si quidem cogi aliquid pro potestate ab tribuno consules, & (quo quid ulterius privato timendum foret?) in vincula etiam duci possent. Sors, ut dictatorem diceret, (nam ne id quidem inter collegas convenerat) T. Quintio evenit. is A. Postumium Tubertum, socerum suum, severissimi imperii virum, dictatorem dixit. ab eo L. Julius magister equitum est dictus. simul edicitur & justitium: neque aliud tota urbe agi, quàm bellum apparari. cognitio vacantium militiæ munere post bellum differtur. ita duobii quoque inclinant ad nomina danda. & Hernicis Latinisque milites imperati. utrimque enixè operatum dictatori est.

XXVII. Hæc omnia celeritate ingenti acta: relictoque C. Julio consule ad præsidium urbis, & L. Julio magistro equitum ad subita belli ministeria, ne qua res, qua egussent in castris, moraretur; dictator, præeunte A. Cornelio pontifice maximo, tudos magnos tumultus causa vovit: profectusque ab urbe, diviso cum Quintio consule exercitu, ad hostes pervenit. Sicut bina castra hostium parvo inter se spatio distantia viderant, ipsi quoque mille ferme passus ab hoste, dictator Tusculo, consul Lanuvio, propiorem locum castris ceperunt. Ita qua-

quatuor exercitus totidem munimenta, planitiem in medio non parvis modò excursionibus ad prœlia, sed vel ad explicandas utrimque acies satis patentem habebant. nec, ex quo castris castra collata sunt, cessatum à levibus prœliis est; facilè patiente dictatore, conferendo vires, spem universæ victoriæ, tentato paullatim eventu certaminum, suos præcipere. Itaque hostes, nulla in prælio justo relicta spe, noctu adorti castra consulis, rem in casum ancipitis eventus committunt. clamor subitò ortus, non consulis modò vigiles, exercitum deinde omnem, sed dictatorem quoque ex somno excivit. ubi præsenti ope res egebant, consul nec animo deficit, nec consilio. pars militum portarum stationes firmant: pars corona vallum cingunt. In alteris apud dictatorem castris, quo minus tumultus est, eo plus animadvertitur quid opus facto sit. misso extemplo ad castra subsidio, cui Sp. Postumius Albus legatus præficitur, ipse parte copiarum parvo circuitu locum maximè secretum ab tumultu petit, unde ex nec opinato aversum hostem invadat. Q. Sulpicium legatum præficit castris: M. Fabio legato assignat equites. nec ante lucem movere jubet manum, inter nocturnos tumultus moderatu difficilem. Omnia, quæ vel alius imperator prudens & impiger in tali re præciperet ageretque, præcipit ordine atque agit. illud eximium consilii animique specimen, & neutiquam vulgatæ laudis, quòd ultro ad oppugnanda castra hostium, unde majore agmine profectos exploratum fuerat, M. Geganium cum cohortibus delectis misit. qui postquam intentos homines in eventum periculi alieni, pro se incautos neglectis

vigi-

vigiliis stationibusque est adortus; priùs pene cepit castra, quàm oppugnari hostes satis scirent. inde sumo, ut convenerat, datum signum ubi conspectum ab dictatore est, exclamat, capta hostium castra; nunciarique passim jubet.

XXVIII. Et jam lucescebat, omniaque sub oculis erant: & Fabius cum equitatu impetum dederat, & consul eruptionem è castris in trepidos jam hostes fecerat. Dictator autem parte altera, subsidia & secundam aciem adortus, circumagenti se ad dissonos clamores ac subitos tumultus hosti undique objecerat victorem peditem equitemque. Circumventi igitur jam in medio ad unum omnes poenas rebellionis dedissent, ni Vectius Messius ex Volscis, nobilior vir factis quàm genere, jam orbem volventes suos increpans clara voce, *Hic prabituri*, inquit, *vos telis hostium estis indefensi, inulti? Quid igitur arma habetis? aut quid ultro bellum intulistis? in otio tumultuosi, in bello segnes. Quid hic stantibus spei est? an Deum aliquem protecturum vos, rapturumque hinc putatis? ferro via facienda est. hac, qua me pregressum videritis, agite, qui visuri domos, parentes, conjuges, liberos estis, ite mecum. non murus, nec vallum, sed armati armatis obstant. virtute pares, necessitate, qua ultimum ac maximum telum est, superiores estis.* Hæc locutum, exsequentemque dicta, redintegrato clamore secuti, dant impressionem, quà Postumius Albus cohortes objecerat: & moverunt victorem; donec dictator pedem jam referentibus suis advenit: eòque omne prœlium versum est. uni viro Messio fortuna hostium innititur. multa utrimque vulnera, multa passim cædes est. Jam ne duces qui-

quidem Romani incruenti pugnant. Unus Postumius ictus saxo, perfracto capite acie excessit. non dictatorem humerus vulneratus, non Fabium prope affixum equo fentur, non brachium abscissum consulem ex tam ancipiti proelio sustulerit.

XXIX. Massium impetus per stratos caede hostes cum globo fortissimorum juvenum extulit ad castra Volscorum, quæ nondum capta erant. eòdem omnis acies inclinatur. Consul, effusos usque ad vallum persecutus, ipsa castra vallumque aggreditur. eodem & dictator alia parte copias admovet. non segnior oppugnatio est, quàm pugna fuerat. Consulem signum quoque intra vallum injecisse ferunt, quo milites acriùs subirent; repetendoque signo primam impressionem factam. Et dictator, proruto vallo, jam in castra proelium intulerat. Tum abjici arma passim, ac dedi hostes coepti. castrisque & his captis, hostes, præter senatores, omnes venundati sunt. Prædæ pars, suis cognoscentibus, Latinis atque Hernicis reddita; partem sub hasta dictator vendidit: præpositoque consule castris, ipse triumphans invectus urbem dictatura se abdicavit. Egregiæ dictaturæ tristem memoriam faciunt, qui filium ab A. Postumio, quòd, occasione bene pugnandi captus, injussu decesserit præsidio, victorem securi percussum tradunt. nec libet credere: & licet, in variis opinionibus: & argumento est, quòd imperia Manliana, non Postumiana, appellata sint; quum, qui prior auctor tam sævi exemplo foret, occupaturus insignem titulum crudelitatis fuerit; Imperioso quoque Manlio cognomen inditum: Postumius nulla tristi nota est insignitus. C. Julius consul eadem Apollinis absente

te collegii sine sorte dedicavit, aegre id passus initio, quum dimisso exercitu in urbem redisset, paucquam in senatu est conquestus. Insigni gnis rebus anno additus, nihil tum ad rem Romam pertinere visum, quòd Carthaginienses, ti hostes futuri, tum primùm per seditiones Siorum ad partis alterius auxilium in Siciliam extum trajecere.

XXX. Agitatum in urbe ab tribunis plebis, ut uni militum consulari potestate crearentur: nec ineri potuit. Consules fiunt L. Papirius Cras-, L. Julius. Æquorum legati fœ- ab senatu cum petissent, & pro lere deditio ostentaretur, inducias orum octo impetraverunt. Vol- *Ante Chr.* 427. *V. C.* 325.

tum res, super acceptam in Algido cladem, tinaci certamine inter pacis bellique auctores in gia & seditiones versa. Undique otium fuit Romis. Legem de mulctarum æstimatione pergra- populo, quum ab tribunis parari consules u- ex collegio proditione excepissent, ipsi præoc- averunt ferre. Consules L. Sergius nas iterum, Hostus Lucretius Tri- tinus. Nihil dignum dictu actum his consu- s. Secuti eos consules, A Corneli- Cossus, T. Quintius Pennus iterum. *V. C.* 326. *V. C.* 327.

entes in agrum Romanum excursiones fece- :. Fama fuit, quosdam ex Fidenatium juven- participes ejus populationis fuisse: cognitioque rei L. Sergio, & Q. Servilio, & Mamerco ilio permissa. Quidam Ostiam relegati; quòd, per eos dies à Fidenis abfuissent, parum con- it. coloniorum additus numerus, agerque iis

bello

bello interemptorum assignatus. Siccitas plurimùm laboratum est: nec cœlestes fuerunt aquæ, sed terra quoque, ingenit egens, vix ad perennes suffecit amnes. d libi aquarum circa torridos fontes rivoi gem siti pecorum morientium dedit: i absumptæ: vulgatique contactu in homin & primò in agrestes ingruerant, servitiac deinde impletur. nec corpora modò affi sed animos quoque multiplex religio, & externa, invasit; novos ritus sacrificand nando inferentibus in domos, quibus qu capti superstitione animi: donec publicus dor ad primores civitates pervenit, cer omnibus vicis sacellisque peregrina atqu piacula pacis Deum exposcendæ. Datum gotium ædilibus, ut animadverterent, ne Romani Dii, neu quo alio more quàm p lerentur. Iræ adversus Vejer

Ante Chr. 424. *V. C.* 328.

sequentem annum, C. Servil lam, L. Papirium Mugilanu les, dilatæ sunt. Tunc qu confestim bellum indiceretur, neve exer terentur, religio obstitit: feciales priùs i ad res repetendas censuere. Cum Vejen per acie dimicatum ad Nomentum & Fi rat: induciæque inde, non pax facta, q dies exierat, & ante diem rebellaverant. men feciales: nec eorum, quum more p rati repeterent res, verba sunt audita. C sia inde fuit, utrùm populi jussu indicer lum, an sàtis esset senatusconsultum. tribuni, denunciando impedituros se deleg

nsules de bello ad populum ferrent. omnes centuriæ jussere. In eo quoque plebs superior fuit, uòd tenuit, ne consules in proximum annum creentur.

XXXI. Tribuni militum consulari otestate quatuor creati sunt, T. Quinius Pennus ex consulatu, C. Furius, M. Postumius, A. Cornelius Cossus. ex s Cossus præfuit urbi. tres delectu habito profecti unt Vejos: documentoque fuere, quàm plurium mperium bello inutile esset. Tendendo ad sua uisque consilia, quum aliud alii videretur, aperueunt ad occasionem locum hosti. incertam namque aciem, signum aliis dari receptui, aliis cani ubentibus, invasere opportunè Vejentes: castra ropinqua turbatos ac terga dantes accepere. plus taque ignominiæ quàm cladis est acceptum. Mœta civitas, vinci insueta, odisse tribunos, poscere lictatorem. in eo verti spes civitatis. & quum ibi uoque religio obstaret, ne non posset nisi ab conule dici dictator, augures consulti eam religionem exemere. A. Cornelius dictatorem Mamercum Æmilium dixit: & ipse ab eo magister equitum est dictus. Adeò simul fortuna civitatis virtute vera eguit, nihil censoria animadversio effecit, quo minùs regimen rerum ex notata indignè domo peteretur. Vejentes re secunda elati, missis circum Etruriæ populos legatis, jactando tres duces Romanos ab se uno prœlio fusos, quum tamen nullam publici consilii societatem movissent, voluntarios undique ad spem prædæ adsciverunt. Uni Fidenatium populo rebellare placuit: &, tanquam nisi ab scelere bellum ordiri nefas esset, sicut legatorum

Ante Chr. 422. V. C. 329.

torum antea, ita tum novorum colonorum cæde imbutis armis, Vejentibus sese conjungunt. Consultare inde principes duorum populorum, Vejos an Fidenas sedem belli caperent. Fidenæ visæ opportuniores. itaque, trajecto Tiberi, Vejentes Fidenas transtulerunt bellum. Romæ terror ingens erat. accito exercitu ab Vejis, eoque ipso ab re malè gesta perculso, castra locantur ante portam Collinam, & in muris armati dispositi, & justitium in foro, tabernæque clausæ: fluntque omnia castris quàm urbi similiora.

XXXII. Tùm trepidam civitatem, præconibus per vicos dimissis, dictator ad concionem advocatam increpuit, *quòd animos ex tam levibus fortunæ momentis suspensos gererent, ut, parva jactura accepta, quæ ipsa non virtute hostium, nec ignavia Romani exercitus, sed discordia imperatorum accepta sit, Vejentem hostem sexies victum pertimescant: Fidenasque prope sæpius captas quàm oppugnatas: eosdem & Romanos & hostes esse, qui per tot sæcula fuerint: eosdem animos, easdem corporis vires, eadem arma gerere. se quoque eundem dictatorem Mamercum Æmilium esse, qui ante Vejentium Fidenatiumque adjunctis Faliscis ad Nomentum exercitum fuderit: & magistrum equitum A. Cornelium eundem in acie fore, qui priore bello tribunus militum, Larte Tolumnio rege Vejentium in conspectu duorum exercituum occiso, spolia opima Jovis Feretrii templo intulerit. Proin memores, secum triumphos, secum spolia, secum victoriam esse, cum hostibus scelus legatorum contra jus gentium interfectorum, eadem in pace Fidenatium colonorum, inducias ruptas, septimam infelicem defectionem, arma caperent. Simul castra castris conjunxissent,*

[illegible]

Veds deinde nihilopatii profectus, mille e quingentos passus citra Fidenas castra locat: cum monitibus, lava Tiberim inde separat. T. Quinctius Pennum legatum occupare montes jubet, ceterumque se jugum capere, quod ab tergo hostibus erat. Ipse postero die, quum tertia pars militum ab primali diei metuere occasione quinquagena in aciem processisset, concitatus parumper, tum speculatores referunt, Quinctium evasisse in jugum propinquum arci Fidenarum, signa profert: cursumque acem intuetum pleno gradu in hostem induit: magistro equitum praecipit, ne ante pugnam incipiat: si, quum opus sit, cum ei auxilio signum datum, tum ut mentor rebus pugnae, memor opimi doni, Romulique et avi Faeretri, rem gereret. Legionem impetu in dextrum cornigant. Romanus odio accensus, militum Fidenatem, praedonem Vejentem, ruptores foederum, cruentos legatorum insidiis caesos, reversos sanguine colonorum suorum, perfidos fidei, inhibitos hostes compellans, facta suorum diutique ostentat exprobrat.

XXXVIII. Consultat primo facinus congerendi atrox: quum repente, praeceptis Fidenatum post novi eventus ictus, [illegible] ante et tempus, [illegible] aquilae [illegible] ingens [illegible] [illegible] [illegible]

instincta cursu in hostem ruit; formaque insolitæ pugnæ Romanos parumper exterruit. Tum dictator magistro equitum, equitibusque, tum ex montibus Quintio accito, prœlium ciens, ipse in sinistrum cornu, quod incendio similius quàm prœlio territum cesserat flammis, accurrit: claraque voce, *Fumone victi*, inquit, *velut examen apum loco vestro exacti, inermi cedetis hosti? Non ferro exstinguetis ignes? non faces has ipsas pro se quisque, si igni, non telis pugnandum est, ereptas ultro inferetis? Agite, nominis Romani ac virtutis patrum vestraque memores, vertite incendium hoc in hostium urbem; & suis flammis delete Fidenas, quas vestris beneficiis placare non potuistis. Legatorum hoc vos vestrorum colonorumque sanguis, vastatique fines monent.* Ad imperium dictatoris mota cuncta acies: faces partim emissæ excipiuntur, partim vi eripiuntur. utraque acies armatur igni. Magister equitum & ipse novat pugnam equestrem. frenos ut detrahant equis, imperat: & ipse princeps, calcaribus subditis evectus, effreno equo in medios ignes infertur: & alii concitati equi libero cursu ferunt equitem in hostem. Pulvis, elatus mistusque fumo, lucem ex oculis virorum equorumque aufert. ea quæ militem terruerat species, nihil terruit equos. ruinæ igitur similem stragem eques, quacunque pervaserat, dedit. Clamor deinde accidit novus: qui quum utramque mirabundam in se aciem vertisset, dictator exclamat; Quintium legatum & suos ab tergo hostem adortos. ipse redintegrato clamore infert acriùs signa. Quum duæ acies, duo diversa prœlia, circumventos Etruscos & à fronte & ab tergo urgerent; neque in castra retro, neque in

in montes, unde se novus hostis objecerat, iter fugæ esset; & equitem passim liberi frenis dispulissent equi; Vejentium maxima pars Tiberim effusi petunt: Fidenatium qui supersunt, ad urbem Fidenas tendunt. Infert pavidos fuga in mediam cædem: obtruncantur in ripis: alios in aquam compulsos gurgites ferunt: etiam peritos nandi lassitudo & vulnera & pavor degravant: pauci ex multis tranant. Alterum agmen fertur per castra in urbem: eodem & Romanos sequentes impetus rapit, Quintium maximè, & cum eo degressos modò de montibus, recentissimum ad laborem militem, quia ultimo prœlio advenerat.

XXXIV. Hi, postquam misti hostibus portam intravere, in muros evadunt: suisque capti oppidi signum ex muro tollunt. Quod ubi dictator conspexit, (jam enim & ipse in deserta hostium castra penetraverat) cupientem militem discurrere ad prædam, spe injecta majoris in urbe prædæ, ad portam ducit: receptusque intra muros in arcem, quò ruere fugientium turbam videbat, pergit. Nec minor cædes in urbe, quàm in prœlio, fuit; donec, abjectis armis, nihil præter vitam petentes, dictatori deduntur. urbs castraque diripiuntur. Postero die singulis captivis ab equite ad centurionem sorte ductis; &, quorum eximia virtus fuerat, binis, aliis sub corona venundatis, exercitum victorem, opulentumque præda, triumphans dictator Romam reduxit: jussoque magistro equitum abdicare se magistratu, ipse deinde abdicat die sextodecimo, reddito in pace imperio, quod in bello trepidisque rebus acceperat. Classibus quoque ad Fidenas pugnatum cum Vejentibus, quidam annales

nales retulere: rem æquè difficilem atque incredibilem: nec nunc lato satis ad hoc amne; & tum aliquanto, ut à veteribus accepimus, arctiore: nisi in trajectu fortè fluminis prohibendo, aliquarum navium concursum in majus (ut fit) celebrantes, navalis victoriæ vanum titulum appetivere.

XXXV. Insequens annus tribunos militares consulari potestate habuit, A. Sempronium Atratinum, L. Quintium Cincinnatum, L. Furium Medullinum, L. Horatium Barbatum. Vejentibus annorum viginti induciæ datæ: & Æquis triennii, quum plurium annorum petissent. Et ab seditionibus urbanis otium fuit. Annum insequentem, neque bello foris neque domi seditione insignem, ludi bello voti celebrem & tribunorum militum apparatu & finitimorum concursu fecere. Tribuni consulari potestate erant, Ap. Claudius Crassus, Sp. Nautius Rutilus, L. Sergius Fidenas, Sextus Julius Iulus. Spectaculum comitate etiam hospitum, ad quod publico consensu venerant, advenis gratius fuit. Post ludos conciones seditiosæ tribunorum plebis fuerunt, objurgantium multitudinem, *quòd admiratione eorum, quos odissent, stupens, in æterno se ipsa teneret servitio: & non modò ad spem consulatus in partem revocandam adspirare non auderet, sed ne in tribunis quidem militum creandis (quæ communia essent comitia Patrum ac plebis) aut sui aut suorum meminisset. desineret ergo mirari, cur nemo de commodis plebis ageret: eo impendi laborem ac periculum, unde emolumentum atque honos speretur: nihil non agressuros homines, si magna conatis magna*

Ante Chr. 422. *V. C.* 330.

Ante Chr. 421. *V. C.* 331.

ma præmia propenantur: ut quidem aliquis tribunus plebis ruat casus in certamina, periculo ingenti, fructu nullo; ex quibus pro certo habeat, Patres, adversus quos tenderet, bello inexpiabili se persecutures; apud plebem, pro qua dimicaverit, nihilo se honoratiorem fore; neque sperandum neque postulandum esse, magnos animos magnis honoribus fieri. neminem se plebejum contempturum, ubi contemni desissent. Experiendam rem denique in uno aut altero esse, sitne aliquis plebejus ferendo magno honori; an portento simile miraculoque sit fortem ac strenuum virum aliquem exsistere ortum ex plebe. Summa vi expugnatum esse, ut tribuni militum consulari potestate, & ex plebe crearentur. Petisse viros domi militiaque spectatos: primis annis sugillatos, repulsos, risui Patribus fuisse: desisse postremò præbere ad contumeliam os. Nec se videre, cur non lex quoque abrogetur, qua id liceat, quod nunquam futurum sit. minorem quippe ruborem fore in juris iniquitate, quàm si per indignitatem ipsorum prætereantur.

XXXVI. Hujus generis orationes, cum assensu auditæ, incitavere quosdam ad petendum tribunatum militum: alium alia de commodis plebis laturum se in magistratu profitentem. Agri publici dividendi, coloniarumque deducendarum ostentatæ spes: & vectigali possessoribus agrorum imposito in stipendium militum erogandi æris. Captatum deinde tempus ab tribunis militum, quo per discessum hominum ab urbe, quum Patres clandestina denunciatione revocati ad diem certam essent, senatusconsultum fieret absentibus tribunis plebis: ut, quoniam Volscos in Hernicorum agros prædatum exisse fama esset, ad rem inspiciendam tribu-

ni

ni militum proficiscerentur, consulariaque comitia haberentur. Profecti Appium Claudium, filium decemviri, præfectum urbis relinquunt; impigrum juvenem, & jam inde ab incunabulis imbutum odio tribunorum plebisque. tribunis plebis, nec cum absentibus iis, qui senatusconsultum fecerant, nec cum Appio transacta re, quod contenderent, fuit.

Ante Chr. 420. *V. C.* 332.

XXXVII. Creati consules C. Sempronius Atratinus, Q. Fabius Vibulanus. Peregrina res, sed memoria digna traditur eo anno facta: Vulturnum, Etruscorum urbem, quæ nunc Capua est, ab Samnitibus captam: Capuamque ab duce eorum Capye, vel (quod propius vero est) à campestri agro appellatam. Cepere autem priùs bello fatigitis Etruscis, in societatem urbis agrorumque accepti: deinde festo die graves somno epulisque incolas veteres novi coloni nocturna cæde adorti. His rebus actis, consules ii, quos diximus, Idibus Decembribus magistratum occepere. Jam non solùm qui ad id missi erant, retulerant imminere Volscum bellum: sed legati quoque ab Latinis & Hernicis nunciabant; Non ante unquam Volscos nec ducibus legendis, nec exercitui scribendo intentiores fuisse: vulgò fremere, aut in perpetuum arma bellumque oblivioni danda, jugumque accipiendum; aut iis, cum quibus de imperio certetur, nec virtute, nec patientia, nec disciplina rei militaris cedendum esse. Haud vana attulere: sed nec perinde Patres moti sunt: & C. Sempronius, cui ea provincia sorte evenit, tanquam constantissima re, fortuna fretus, quòd victoris populi exercitum

itum adversus victos duxisset, omnia temere ac egligenter egit: adeò ut disciplinæ Romanæ plus ı Volsco exercitu, quàm in Romano esset. ergo ortuna, ut sæpe aliàs, virtutem est secuta. Pri-ıo prœlio, quod ab Sempronio incautè inconsul-ésque commissum est, non subsidiis firmata acie, ıon equite aptè locato, concursum est. clamor in-licium primum fuit, quò res inclinatura esset, ex-itatior crebriorque ab hoste sublatus, ab Roma-is dissonus, impar, segnis, sæpe iteratus, incerto lamore prodidit pavorem animorum. Eo fero-ior illatus hostis, urgere scutis, micare gladiis: ltera ex parte nutant circumspectantibus galeæ, & ncerti trepidant, applicantque se turbæ: signa nunc esistentia deseruntur ab antesignanis, nunc inter ıos manipulos recipiuntur. nondum fuga certa, ıondum victoria erat. tegi magis Romanus, quàm ›ugnare. Volscus inferre signa, urgere aciem; ›lus cædis hostium videre, quàm fugæ.

XXXVIII. Jam omnibus locis ceditur, nequic-quam Sempronio consule objurgante atque hor-ıante. nihil nec imperium, nec majestas valebat: dataque mox terga hostibus forent, ni Sex. Tem-panius, decurio equitum, labente jam re, præsenti animo subvenisset. qui quum magna voce excla-mâsset, ut equites, qui salvam rempublicam vel-lent esse, ex equis desilirent; omnium turmarum equitibus velut ad consulis imperium motis, *Nisi hæc*, inquit, *armata cohors sistat impetum hostium, actum de imperio est. sequimini pro vexillo cuspidem meam: ostendite Romanis Volscisque neque equitibus vobis ullos equites, nec peditibus esse pedites pares.* Quum clamore comprobata adhortatio esset, vadit alte

altè cuſpidem gerens. quacunque incedunt, vi viam faciunt: eò ſe inferunt objectis parmis, ubi ſuorum plurimum laborem vident. reſtituitur omnibus locis pugna, in quæ eos impetus tulit. nec dubium erat, quin, ſi tam pauci ſimul obire omnia poſſent, terga daturi hoſtes fuerint.

XXXIX. Et quum jam parte nulla ſuſtinerentur, dat ſignum Volſcis imperator, ut parmatis, novæ cohorti hoſtium locus detur, donec impetu illati ab ſuis excludantur. quod ubi eſt factum, intercluſi equites, nec perrumpere eadem, qua tranſierant, poſſe, ibi maximè confertis hoſtibus, quà viam fecerant. & conſul, legioneſque Romanæ, quum, quod tegumen modò omnis exercitus fuerat, nuſquam viderent; ne tot fortiſſimos viros intercluſos opprimeret hoſtis, tendunt in quemcunque caſum. Diverſi Volſci, hinc conſulem ac legiones ſuſtinere, altera fronte inſtare Tempanio atque equitibus. qui quum ſæpe conati nequiſſent perrumpere ad ſuos, tumulo quodam occupato, in orbem ſe tutabantur, nequaquam inulti. nec pugnæ finis ante noctem fuit. conſul quoque, nuſquam remiſſo certamine, dum quicquam ſuperfuit lucis, hoſtem tenuit: nox incertos diremit: tantuſque ab imprudentia eventus utraque caſtra tenuit pavor, ut, relictis ſauciis & magna parte impedimentorum, ambo pro victis exercitus ſe in montes proximos reciperent. Tumulus tamen circumſeſſus ultra mediam noctem eſt: quum circumſedentibus nunciatum eſſet, caſtra deſerta eſſe, victos rati ſuos, & ipſi, qua quemque in tenebris pavor tulit, fugerunt. Tempanius, metu inſidiarum, ſuos ad lucem tenuit. digreſſus deinde ipſe cum paucis ſpecu-

:ulatum, quum, ab sauciis hostibus sciscitando, aperisset castra Volscorum deserta esse, lætus ab ulo suos devocat, & in castra Romana pene- : ubi quum vasta desertaque omnia, atque eam-ı, quam apud hostes, fœditatem invenissent; ıquam Volscos cognitus error reduceret, qui-poterat sauciis ductis secum, ignarus quam re-ıem consul petisset, ad urbem proximis itineri-pergit.

CL. Jam eò fama pugnæ adversæ castrorum-desertorum perlata erat: & ante omnia deplo-erant equites, non privato magis quàm publico u: Fabiusque consul, terrore urbi quoque in-o, stationem ante portas agebat; quum equi-procul visi, non sine terrore ab dubiis quinam ıt, mox cogniti, tantam ex metu lætitiam fe-, ut clamor urbem pervaderet gratulantium os victoresque redisse equites: & ex mœstis llo ante domibus, quæ conclamaverant suos, :urreretur in vias; pavidæque matres ac conju-oblitæ præ gaudio decoris, obviam agmini oc-erent, in suos quæque simul corpore atque no vix præ gaudio compotes effusæ. Tribunis is, qui M. Postumio & T. Quintio diem dixe-, quòd ad Vejos eorum opera malè pugnatum :, occasio visa est per recens odium Sempronii sulis renovandæ in eos invidiæ. itaque, advocata cione, quum proditam Vejis rempublicam esse lucibus, proditum deinde, quia illis impune fue-in Volscis ab consule exercitum, traditos ad em fortissimos equites, deserta fœdè castra, vo-ıati essent: C. Julius, unus ex Tribunis, Tem-ıum equitem vocari jussit: coramque eis, *Sexto*

Tempani, inquit, *quæro de te, arbitrerisne C. Sempronium consulem aut in tempore pugnam inîsse, aut firmâsse subsidiis aciem, aut ullo boni consulis functum officio? & tunc ipse, victis legionibus Romanis, tuo consilio equitem ad pedes deduxeris, restituerisque pugnam? excluso deinde ab acie nostra tibi atque equitibus num aut consul ipse subvenerit, aut miserit præsidium? postero denique die ecquid præsidii usquam habueris? an tu cohorsque in castra vestra virtute perruperitis? ecquem in castris consulem, ecquem exercitum inveneritis? an deserta castra, relictos saucios milites? hæc pro virtute tua fideque, qua una hoc bello respubl. stetit, dicenda tibi sunt hodie. denique, ubi C. Sempronius, ubi legiones nostræ sint? desertus sis, an deserueris consulem exercitumque? victi denique simus, an vicerimus?*

XLI. Adversus hæc Tempanii oratio incompta fuisse dicitur, ceterùm militariter gravis, non suis vana laudibus, non crimine alieno læta. *Quanta prudentia rei bellicæ in C. Sempronio esset, non militis de imperatore æstimationem esse, sed populi Romani fuisse, quum eum comitiis consulem legeret. Itaque ne ab se imperatoria consilia, neu consulares artes exquirerent, quæ pensitanda quoque magnis animis atque ingeniis essent; sed, quod viderit, referre posse: vidisse autem se prius, quàm ab acie intercluderetur, consulem in prima acie pugnantem, adhortantem, inter signa Romana telaque hostium versantem: postea ab conspectu suorum ablatum, ex strepitu tamen & clamore sensisse usque ad noctem extractum certamen: nec ad tumulum, quem ipse tenuerat, præ multitudine hostium credere perrumpi potuisse. Exercitus ubi esset, se nescire: arbitrari,*

velut

velut ipse in re trepida loci præsidio se suosque sit tutatus, sic consulem, servandi exercitus caussa, locu tutiora castris cepisse. Nec Volscorum meliores res esse credere, quàm populi Romani fortunam, noctemque omnia erroris mutui implésse. precantemque deinde, ne se, fessum labore ac vulneribus tenerent, cum ingenti laude non virtutis magis, quàm moderationis, dimissum. Quum hæc agerentur, jam consul via Lavicana ad fanum Quietis erat. eò missa plaustra jumentaque alia ab urbe, exercitum, affectum prœlio ac via nocturna, excepere. Paullo post in urbem est ingressus consul, non ab se magis enixè amovens culpam, quàm Tempanium meritis laudibus ferens. Mœstæ civitati ab re malè gesta, & iratæ ducibus, M. Postumius reus objectus, qui tribunus militum pro consule ad Vejos fuerat, decem millibus æris gravis damnatur. T. Quintium collegam ejus, quia & in Volscis consul auspicio dictatoris Postumii Tuberti, & ad Fidenas legatus dictatoris alterius Mamerci Æmilii res prospere gesserat, totam culpam ejus temporis in prædamnatum collegam transferentem, omnes tribus absolverunt. profuisse ei Cincinnati patris memoria dicitur, venerabilis viri, & exactæ jam ætatis, Capitolinus Quintius, suppliciter orans, ne se brevi reliquo vitæ spatio tam tristem nuncium ferre ad Cincinnatum paterentur.

XLII. Plebs tribunos plebis absentes, Sex. Tempanium, A. Sellium, L. Antistium, Sex. Pompilium, fecit: quos & pro centurionibus sibi præfecerant Tempanio auctore equites. Senatus, quum, odio Sempronii, consulare nomen offenderet, tribunos militum consulari potestate creari jussit. creati

Ante Chr. 419. *V. C.* 333.

ati sunt L. Manlius Capitolinus, Q. Antonius Merenda, L. Papirius Mugillanus. Principio statim anni L. Hortensius tribunus plebis C. Sempronio consuli anni prioris diem dixit. quem quum quatuor collegæ inspectante populo Romano orarent, ne imperatorem suum innoxium, in quo nihil præter fortunam reprehendi posset, vexaret: ægre Hortensius pati, tentationem eam credens esse perseverantiæ suæ; nec precibus tribunorum, quæ in speciem modò jactentur, sed auxilio confidere reum, itaque modò ad eum conversus, *Ubi illi patricii spiritus, ubi subnixus & fidens innocentia animus esset*, quærebat. *sub tribunicia umbra consularem virum delituisse.* modò ad collegas: *Vos autem, si reum perago, quid acturi estis? an erepturi jus populo, & eversuri tribuniciam potestatem?* Quum illi, & de Sempronio, & de omnibus summam populi Romani potestatem esse dicerent, nec se judicium populi tollere aut velle aut posse; sed si preces suæ pro imperatore, qui sibi parentis esset loco, non valuissent, se velleni cum eo mutare: tum Hortensius, *Ita ut libet, inquit, plebs Romana sordidatos tribunos suos. C. Sempronium nihil movet; quando hoc est in imperio antiquius, ne non carus esset militibus.* Nec pietas quorum tribunorum quam Hortensii tam placabile ad justas preces ingenium pariter plebi Patribusque gratiæ fuit. Non diutius fortuna Æquis indulsit, quæ ambiguam victoriam Volscorum pro sua semper fuerunt.

Ante Chr. 418. *V. C.* 334.

XLIII. Proximo anno Numerio Fabio Vibulano, T. Quinctio Capitolino filio Capitolino consulibus, Sextus Fabii, cum sex

ea provincia evenerat, nihil dignum memoratu actum. quum trepidam tantum ostendissent aciem Æqui, turpi fuga funduntur, haud magno consulis decore. itaque triumphus negatus. Ceterùm, ob Sempronianæ cladis levatam ignominiam, ut ovans urbem intraret, concessum est. Quemadmodum bellum minore, quàm timuerant, dimicatione erat perfectum; sic in urbe ex tranquillo nec opinata moles discordiarum inter plebem ac Patres exorta est; cœpta ab duplicando quæstorum numero. quam rem, ut, præter duos urbanos quæstores, duo consulibus ad ministeria belli præstò essent, à consulibus relatam, quum & Patres summa ope approbassent; consulibus tribuni plebis certamen intulerunt, ut pars quæstorum (nam ad id tempus patricii creati erant) ex plebe fieret. Adversus quam actionem primò & consules & Patres summa ope adnixi sunt. concedendo deinde, ut, quemadmodum tribunis consulari potestate creandis usi sunt, adæque in quæstoribus liberum esset arbitrium populi; quum parum proficerent, totam rem de augendo quæstorum numero omittunt. Excipiunt omissam tribuni, aliæque subinde, inter quas & agrariæ legis, seditiosæ actiones exsistunt: propter quos motus, quum senatus consules quàm tribunos creari mallet, neque posset per intercessiones tribunicias senatusconsultum fieri; respublica à consulibus ad interregnum, neque id ipsum (nam coire patricios tribuni prohibebant) sine certamine ingenti redit. Quum pars major insequentis anni per novos tribunos plebis & aliquot interreges certaminibus extracta esset: modò prohibentibus tribunis patricios coire ad prodendum interregem, modò in-

terregem interpellantibus, ne senatusconsultum de comitiis consularibus faceret: postremò L. Papirius Mugillanus proditus interrex, castigando nunc Patres, nunc tribunos plebis, *desertam omissamque ab hominibus rempublicam, Deorum providentia curaque exceptam*, memorabat *Vejentibus induciis, & cunctatione Æquorum stare: unde si quid increpet terroris, sine patricio magistratu placere rempublicam opprimi: non exercitum, non ducem scribendo exercitui esse. an bello intestino bellum externum propulsaturos? quæ si in unum conveniant, vix Deorum opibus, quin obruatur Romana res, resisti posse; quin illi, remittendo de summa quisque juris, mediis copularent concordiam: Patres, patiendo tribunos militum pro consulibus fieri; tribuni plebis, non intercedendo, quo minùs quatuor quæstores promiscuè de plebe ac Patribus libero suffragio populi fierent.*

Ante Chr. 417. *V. C.* 335.

XLIV. Tribunicia primùm comitia sunt habita, creati tribuni consulari potestate omnes patricii, L. Quintius Cincinnatus tertium, L. Furius Medullinus iterum, M. Manlius, A. Sempronius Atratinus. Hoc tribuno comitia quæstorum habenta petentibusque inter aliquot plebejos filio Antistii tribuni plebis & fratre alterius tribuni plebis Sex. Pompilii, nec potestas, nec suffragatio horum valuit, quin, quorum patres avosque consules viderant, eos nobilitate præferrent. Furere omnes tribuni plebis, ante omnes Pompilius Antistiusque, repulsæ suorum accensi. *Quidnam id rei esset? non suis beneficiis, non Patrum injuriis, non denique ademptandi libidine, quum liceat quod antea non licuerit, si non tribunum militum, ne quæstorum quidem*

quem-

quemquam ex plebe factum: non valuisse patris pro filio, fratris pro fratre preces, tribunorum plebis, potestatis sacrosanctæ ad auxilium libertatis creatæ: fraudem profecto in re esse; & A. Sempronium comitiis plus artis adhibuisse, quàm fidei: ejus injuria queri suos honore dejectos. Itaque quum in ipsum & innocentia tutum, & magistratu in quo tunc erat, impetus fieri non posset, flexere iras in C. Sempronium patruelem Atratini: eique ob ignominiam Volsci belli, adjutore collega M. Canulejo, diem dixere. Subinde ab eisdem tribunis mentio in senatu de agris dividendis illata est, (cui actioni semper acerrimè C. Sempronius restiterat) ratis id quod erat, aut deposita caussa leviorem futurum apud Patres reum, aut perseverantem sub judicii tempus plebem offensurum. adversæ invidiæ objici maluit, & suæ nocere caussæ quàm publicæ deesse: stetitque in eadem sententia, *Ne quæ largitio cessura in trium gratiam tribunorum fieret. nec tum agrum plebi, sed sibi invidiam quari: se quoque subiturum eam tempestatem forti animo; nec senatui tanti se civem, aut quemquam alium debere esse, ut in parcendo uni malum publicum fiat.* Nihilo demissiore animo, quum dies venit, caussa ipse pro se dicta, nequicquam omnia expertis Patribus ut mitigarent plebem, quindecim millibus æris damnatur. Eodem anno Postumia, virgo Vestalis, de incestu caussam dixit, crimine innoxia: ob suspicionem propter cultum amœniorem, ingeniumque liberius quàm virginem decet, parum abhorrens famam. Ampliatam, deinde absolutam pro collegii sententia, pontifex maximus abstinere jocis, colique sanctè potiùs quàm scitè jussit. Eodem

dem anno à Campanis Cumæ, quam Græci tum urbem tenebant, capiuntur. Insequens annus tribunos militum consulari potestate habuit Agrippam Menenium Lanatum, P. Lucretium Tricipitinum, Sp. Nautium, C. Servilium.

Ante Chr. 416. *V. C.* 336.

XLV. Annus felicitate populi Romani periculo potiùs ingenti, quàm clade insignis. Servitia, urbem ut incenderent distantibus locis, conjurârunt; populoque ad opem passim ferendam tectis intento, ut arcem Capitoliumque armati occuparent, avertit nefanda consilia Jupiter: indicioque duorum comprehensi sontes, pœnas dederunt. indicibus dena millia gravis æris, quæ tum divitiæ habebantur, ex ærario numerata, & libertas præmium fuit. Bellum inde ab Æquis reparari cœptum: & novos hostes Lavicanos consilia cum veteribus jungere, haud incertis auctoribus Romam est allatum. Æquorum jam velut anniversariis armis assueverat civitas. Lavicos legati missi, quum responsa inde retulissent dubia, quibus nec dum bellum parari, nec diuturnam pacem fore appareret: Tusculanis negotium datum, *adverterent animos, ne quid novi tumultus Laviciis oriretur.* Ad insequentis anni tribunos militum consulari potestate, inito magistratu, legati ab Tusculo venerunt, L. Sergium Fidenatem, M. Papirium Mugillanum, C. Servilium Prisci filium: quo dictatore Fidenæ captæ fuerant. nunciabant legati Lavicanos arma cepisse, &c, cum Æquorum exercitu depopulatos agrum Tusculanum, castra in Algido posuisse. Tum Lavicanis bellum indictum: factoque senatusconsulto, ut duo ex tribunis

Ante Chr. 415. *V. C.* 337.

bunis ad bellum proficiscerentur, unus res Romæ curaret, certamen subitò inter tribunos exortum. se quisque belli ducem potiorem ferre; curam urbis, ut ingratam ignobilemque, aspernari. Quum parum decorum inter collegas certamen mirabundi Patres conspicerent, Q. Servilius, *Quando nec ordinis hujus ullo*, inquit, *nec reip. est verecundia, patria majestas altercationem istam dirimet: filius meus extra sortem urbi praeerit. bellum utinam, qui appetunt, consideratiùs concordiùsque quàm cupiunt, gerant.*

XLVI. Delectum haberi non ex toto passim populo placuit: decem tribus sorte ductæ sunt, ex his scriptos juniores duo tribuni ad bellum duxere. Cœpta inter eos in urbe certamina cupiditate eadem imperii multo impensiùs in castris accendi: nihil sentire idem, pro sententia pugnare: sua consilia velle, sua imperia sola rata esse: contemnere invicem, & contemni: donec, castigantibus legatis, tandem ita comparatum est, ut alternis diebus summam imperii haberent. Quæ quum allata Romam essent, dicitur Q. Servilius, ætate & usu doctus, precatus ab Diis immortalibus, ne discordia tribunorum damnosior Reipubl. esset, quàm ad Vejos fuisset; &, velut haud dubia clade imminente, institisse filio, ut milites scriberet, & arma pararet. Nec falsus vates fuit. nam ductu L. Sergii, cujus dies imperii erat, loco iniquo sub hostium castris, quum, quia simulato metu receperat se hostis ad vallum, spes vana expugnandi castra eo traxisset, repentino impetu Æquorum per supinam valliem fusi sunt: multique in ruina majore quàm fuga oppressi obtruncatique, castraque eo die ægre retenta,

tenta. postero die, circumfusis jam magna ex parte hostibus, per aversam portam fuga turpi deseruntur. duces legatique, & quod circa signa roboris de exercitu fuit, Tusculum petiere. palati alii per agros passim multis itineribus, majoris, quàm accepta erat, cladis nuncii, Romam contenderunt. Minus trepidationis fuit, quòd eventus timori hominum congruens fuerat; & quòd subsidia, quæ respicerent in re trepida, præparata erant ab tribuno militum: jussuque ejusdem per minores magistratus, sedato in urbe tumultu, speculatores propere missi nunciavere, Tusculi duces exercitumque esse, hostem castra loco non movisse. &, quod plurimum animorum fecit, dictator ex senatusconsulto dictus Q. Servilius Priscus; vir, cujus providentiam in repub. cum multis aliis tempestatibus ante experta civitas erat, tum eventu ejus belli, quòd uni certamen tribunorum suspectum ante rem malè gestam fuerat; magistro equitum creato, à quo ipse tribuno militum dictator erat dictus, filio suo, ut tradidere quidam, (nam alii Ahalam Servilium magistrum equitum eo anno fuisse scribunt) novo exercitu profectus ad bellum, accitis qui Tusculi erant, duo millia passuum ab hoste locum castris cepit.

XLVII. Transierat ex re bene gesta superbia negligentiaque ad Æquos, quæ in Romanis duobus fuerat. itaque primo statim prœlio, quum dictator equitatu immisso antesignanos hostium turbasset, legionum inde signa inferri propere jussit: signiferumque ex suis unum cunctantem occidit. Tantus ardor ad dimicandum fuit, ut impetum Æqui non tulerint: victique acie quum fugerent,

ſa petiſſent caſtra, brevior tempore & certamine minor caſtrorum oppugnatio fuit, quàm prœlium fuerat. Captis direptiſque caſtris, quum prædam dictator militi conceſſiſſet, ſecutique fugientem ex caſtris hoſtem equites renunciáſſent omnes Lavicanos victos, magnam partem Æquorum Lavicos confugiſſe: poſtero die ad Lavicos ductus exercitus: oppidumque corona circumdatum, ſcalis captum ac direptum eſt. Dictator exercitu victore Romam reducto, die octavo quàm creatus erat, magiſtratu ſe abdicavit. & opportunè ſenatus, priùs quàm ab tribunis plebis agrariæ ſeditiones mentione illata de agro Lavicano dividendo fierent, cenſuit frequens, *coloniam Lavicos deducendam.* coloni ab urbe mille & quingenti miſſi bina jugera acceperunt. Captis Lavicis, ac deinde tribunis militum conſulari poteſtate, Agrippa Menenio Lanato, & L. Servilio Structo, & P. Lucretio Tricipitino, iterum omnibus his, & Sp. Rutilio Craſſo: & inſequenti anno A. Sempronio Atratino tertiùm, & duobus iterum M. Papirio Mugillano & Sp. Nautio Rutilo, biennium tranquillæ externæ res, diſcordia domi ex agrariis legibus fuit.

Ante Chr. 414.
V. C. 338.
V. C. 339.

XLVIII. Turbatores vulgi erant Sp. Mæcilius quartùm & Metilius tertiùm tribuni plebis ambo abſentes creati. & quum rogationem promulgâſſent, ut ager ex hoſtibus captus viritim divideretur; magnæque partis nobilium eo plebiſcito publicarentur fortunæ: (nec enim ferme quicquam agri, ut in urbe alieno ſolo poſita, non armis partum erat: nec, quod veniſſet, aſſignatumve publice

licè esset, praterquam plebs habebat) atro
Patribusque prepositum videbatur certamen
tribuni militum nunc in senatu, nunc in c
privatis principum cogendis vim consilii i
bant; quum Ap. Claudius, nepos ejus, qui
vir legibus scribendis fuerat, minimum natu
trum concilio, dicitur dixisse, *Vetus fu ne fi*
consilium domo afferre: prosunt enim sum
tum Claudium offendisse Patribus viam sum
eundo tribunicia potestatis per collegarum im
tum: facile hominum novos auctoritate princ
suventis deduci, si temporum interdum patie
majestatis memor adhibeatur gratia: per
illis ambitus esse. ubi videant collegas principes
rei gratiam omnem ad plebem praeoccupasse,
eum in eo relictum sibi, haud gravatè accli
se ad caussam senatus, per quam universi
cum primoribus se Patrum conciliant. Appe
bus cunctis, & ante omnes Q. Servilio
quòd non degenerasset ab stirpe Claudia,
dante juvenem, negotium datur, ut, quo
que posset, ex collegio tribunorum ad inte
nem perficerent. Missio senatu, prensantur
cipibus tribuni: suadendo, monendo, poll
que gratum id singulis privatim, gratum u
senatui fore, sex ad intercessionem comp
Posteroque die quum ex composito relatum
natum esset de seditione, quam Mæcilius M
que largitione pessimi exempli concierent;
tiones à primoribus Patrum habitæ sunt, ut
quisque jam nec consilium sibi suppetere
nec se ullam opem cernere aliam usquam,
quam in tribunicio auxilio: in ejus potest

:ircumventam remp. tanquam privatum inoconfugere. præclarum ipsis potestatique esse, ad vexandum senatum, discordiamque ordimovendam, plus in tribunatu virium esse, ad resistendum improbis collegis. Fremitus e universi senatus ortus, quum ex omnibus ıus curiæ tribuni appellarentur: tum silentio , ii qui præparati erant gratia principum, ı rogationem à collegis promulgatam senatus at dissolvendæ reipubl. esse, ei se intercessuros dunt. Gratiæ intercessoribus ab senatu actæ. :a rogationis, concione advocata, proditores ı commodorum ac servos consularium appel-ı, aliaque truci oratione in collegas invecti, nem deposuere.

LIX. Duo assidua bella insequens s habuisset, quo P. Cornelius Cos- *Ante Chr.* C. Valerius Potitus, Quintius Cin- 412. atus, Numerius Fabius Vibulanus, *V. C. 340.* ıni militum consulari potestate fuerunt: ni ns bellum religio principum distulisset, quosum s Tiberis super ripas effusus maximè ruinis ıum vastavit: simul Æquos triennio ante ac-ı clades prohibuit Volsais, suæ gentis populo, idium ferre. Excursiones inde in confinem ım Lavicanum factæ erant, novisque colonis ım illatum. Quam noxam quum se consensu ıium Æquorum defensuros sperassent, deserti iuis, ne memorabili quidem bello, per obsidio-ı levemque unam pugnam & oppidum & fines sere. Tentatum ab L. Sextio tribuno plebis ut ıtionem ferret, qua Volsi quoque, sicut Lavi-, coloni mitterentur: per intercessionem collegarum,

garum, qui nullum plebiscitum, nisi ex auctoritate senatus passuros se perferri ostenderunt, discussum est. Volis insequente anno receptis, Æqui coloniaque eò deducta novis viribus oppidum firmârunt, tribunis militum Romæ consulari potestate Cn. Cornelio Cosso, L. Valerio Potito, Q. Fabio Vibulano iterum, M. Postumio Regillensi. huic bellum adversus Æquos permissum est, pravæ mentis homini; quam tamen victoria, magis quàm bellum, ostendit. Nam exercitu impigre scripto, ductoque ad Volas, quum levibus prœliis Æquorum animos fregisset, postremò in oppidum irrupit: deinde ab hostibus in cives certamen vertit: & quum inter oppugnationem prædam militis fore edixisset, capto oppido fidem mutavit. eam magis adducor ut credam iræ caussam exercitui fuisse, quàm quòd in urbe nuper direpta, coloniaque nova, minùs prædicatione tribuni prædæ fuerit. Auxit eam iram, postquam ab collegis arcessitus propter seditiones tribunicias in urbem revertit, audita vox ejus in concione, stolida ac prope vecors, qua Sextio tribuno plebis legem agrariam ferenti, simul, Volas quoque ut mitterentur coloni, laturum se dicenti: dignos enim esse qui armis cepissent, eorum urbem agrumque Volanum esse: *Malum quidem militibus meis*, inquit, *nisi quieverint*. quod auditum, non concionem magis, quàm mox Patres offendit, & tribunus plebis, vir acer nec infacundus, nactus inter adversarios superbum ingenium immodicamque linguam, quam irritando agitandoque in eas impelleret voces, quæ invidiæ non ipsi tantùm, sed caussæ atque universo ordini essent,

Ante Chr. 411.
U. C. 341.

essent, neminem ex collegio tribunorum militum sæpius quàm Posthumium in disceptationem trahebat. Tum verò, secundum tam sævum atque inhumanum dictum, *Audisis*, inquit. *Quirites, sicut servis malum minantem militibus? tamen hac bellua dignior vobis tanto honore videbitur, quàm qui vos urbe agrisque donatos in colonias mittunt, qui sedem senectuti vestræ prospiciunt, qui pro vestris commodis adversus tam crudeles superbosque adversarios depugnant. Incipite deinde mirari, cur pauci jam vestram suscipiant caussam. quid ut à vobis speremus? an honores, quos adversariis vestris potiùs quàm populi Romani propugnatoribus datis? Ingemuistis modò, voce hujus audita. quid id refert? jam si suffragium detur, hunc, qui malum vobis minatur, iis, qui agros sedesque ac fortunas stabilire volunt, præferetis.*

L. Perlata hæc vox Posthumii ad milites multo in castris majorem indignationem movit. prædæne interceptorem fraudatoremque etiam malum minitari militibus? Itaque quum fremitus apertè esset; & quæstor P. Sestius eadem violentia coërceri putaret seditionem posse, qua mota erat: misso ad vociferantem quendam militem lictore, quum inde clamor & jurgium oriretur, saxo ictus turba excedit; insuper increpante qui vulneraverat, *habere quæstorem, quod imperator esset militibus minatus*. Ad hunc tumultum accitus Postumius asperiora omnia fecit acerbis quæstionibus, crudelibus suppliciis. postremò quum modum ire nullum faceret; ad vociferationem eorum, quos necari sub crate jusserat, concursu facto, ipse ad interpellantes pœnam vecors de tribunali decurrit. ibi quum summoventes passim lictores

spes tuendi exigua erat, subsidia rebus mortis relinquebat, postero die prope desertum ca-
Hernicis iptic ager dono datus.

Annum modestia tribunorum excepit trib. pleb. L. Icilius, Ambusto, C. Furio Pacilo s. Is quum principio statim ne pestem nominis familiaeque, festinanti gibus promulgandis claret: pestilentia co-acior tamen quam perniciotior, cogita-ninum à foro certaminibusque publicis curamque corporum nutriendorum a-usque eam damnosam fuisse, quam se-fuerit, credunt. Detuncta civitate plu-orbis. Perpaucis funeribus, pestilentem sia frugum, neglecto cultu agrorum, ne fit) excepit, M. Papirio Nautio Rutilo consulibus. uam Pestilentia tristior e-tis cibo omnes homines

Ante Chr. 409. T. C. 345.

Ante Chr. 408. T. C. 344.

habebant Cumasque, legati prohibiti commercio sunt: contra ea benignè ab Siculorum tyrannis adjuti. maximos commeatus summo Etruriæ studio Tiberis devexit. Solitudinem in civitate ægra experti consules sunt: quum in legationes, non plus singulis senatoribus invenientes, coacti sunt binos equites adjicere. Præterquam ab morbo annonaque nihil eo biennio intestini externive incommodi fuit. at ubi hæ sollicitudines discessere, omnia quibus turbari solita erat civitas, domi discordia, foris bellum exortum.

Ante Chr. 407. *V. C.* 345.

LIII. Mamerco Æmilio, C. Valerio Potito consulibus, bellum Æqui parabant: Volscis, quanquam non publico consilio, capessentibus arma, voluntariis mercede secutis militiam. Ad quorum famam hostium (jam enim in Latinum Hernicumque transcenderant agrum) delectum habentem Valerium consulem M. Mænius tribunus plebis, legis agrariæ lator, quum impediret, auxilioque tribuni nemo invitus sacramento diceret: repente nunciatur, arcem Carventanam ab hostibus occupatam esse. Ea ignominia accepta, cum apud Patres invidiæ Mænio fuit, tum ceteris tribunis, jam ante præparatis intercessoribus legis agrariæ, præbuit justiorem caussam resistendi collegæ. itaque quum res diu ducta per altercationem esset; consulibus Deos hominesque testantibus, quicquid ab hostibus cladis ignominiæque aut jam acceptum esset aut immineret, culpam penes Mænium fore, qui delectum impediret; Mænio contra vociferante, si injusti domini possessione agri publici cederent, se moram delectui non facere: decreto interposito no-

novem tribuni sustulerunt certamen; pronunciaveruntque ex collegii sententia, *C. Valerio consuli se, damnum aliamque coërcitionem adversus intercessionem collegæ delectus caussa detrectantibus militiam inhibenti, auxilio futuros esse.* Hoc decreto consul armatus, quum paucis, appellantibus tribunum, collum torsisset; metu ceteri sacramento dixere. Ductus exercitus ad Carventanam arcem, quanquam invisus infestusque consuli erat, impigre primo statim adventu, dejectis qui in præsidio erant, arcem recepit. prædatores, ex præsidio per negligentiam dilapsi, occasionem aperuere ad invadendum. Prædæ ex assiduis populationibus, quòd omnia in locum tutum congesta erant, fuit aliquantum. venditum sub hasta consul in ærarium redigere quæstores jussit: tum prædicans participem prædæ fore exercitum, quum militiam non abnuisset. Auctæ inde plebis ac militum in consulem iræ. itaque quum ex senatusconsulto urbem ovans introiret, alternis inconditi versus militari licentia jactati: quibus consul increpitus, Mænii celebre nomen laudibus fuit, quum, ad omnem mentionem tribuni, favor circumstantis populi plausuque & assensu cum vocibus militum certaret. plusque ea res, quàm prope solennis militum lascivia in consulem, curæ Patribus injecit. & tanquam haud dubius inter tribunos militum honos Mænii, si peteret, consularibus comitiis est exclusus.

LIV. Creati consules sunt Cn. Cornelius Cossus, L. Furius Medullinus iterum. Non aliàs ægriùs plebs tulit, tribunicia sibi comitia non commissa. eum dolorem quæstoriis comitiis simul ostendit, & *Ante Chr. 406. V. C. 346.*

[illegible] plebeis quadrinos [illegible] quinque creandis, [illegible] reinquerent locis; [illegible] P. Licinius, P. Papius, carissimi [illegible] juvenibus [illegible]. Accipio [illegible] populo [illegible] Icilius accipio, [illegible] patribus, [illegible] pecus [illegible]. [illegible] magistratum [illegible] avunculo adeo populo [illegible] quem affirmitem [illegible] morituros. [illegible] quidem communis, [illegible] promisa [illegible] Patricique reinquirent [illegible], [illegible] [illegible] ad id quod [illegible] valent, [illegible] [illegible]. Pro ingenti [illegible] victoria [illegible] [illegible] non honoris ipsius [illegible] [illegible] ad parentibus ad consularem ac triumphos [illegible] novis nominibus vocabantur. Patres [illegible] non pro communicatione, sed pro amissis honoribus [illegible] negare. Si ea ratio fuit, liberos [illegible] esse [illegible] quibus [illegible] majorum loco, [illegible] [illegible] dignitatis fuit. Salii Flamines [illegible] quam ad sacrificandum pro populo [illegible] imperiis ac potestatibus reinquirent. Irritati utrique partes animis, quum & spiritus plebes [illegible], & tres ad popularem causam [illegible] nominis haberet duces: Patres omnia quæ novum comitiis, ubi utrumque plebi iceret, [illegible] [illegible], tendere ad consulum comitia, quæ [illegible] promiscua essent. Icilii contra triumviros [illegible] creandos dicere, & tandem aliquando [illegible] piebi honores.

LV. Sed nulla erat consularis actio, quam impediendo id quod petebant exprimerent: quum mi-

ra

ortunitate Volscos & Æquos prædatum ex-
es exisse in agrum Latinum Hernicumque,
r. ad quod bellum ubi ex senatusconsulto
es delectum habere occipiant; obstare tunc
tribuni, sibi plebique eam fortunam oblatam
rantes. Tres erant, & omnes acerrimi viri,
ique etiam, ut inter plebejos. duo singuli
os sibi consules asservandos assidua opera de-
at: uni concionibus data nunc detinenda, nunc
nda plebs. Nec delectum consules, nec co-
quæ petebant, tribuni expediebant. incli-
deinde fortuna ad caussam plebis, nuncii ve-
arcem Carventanam, dilapsis ad prædam mi-
qui in præsidio erant, Æquos interfectis
custodibus arcis invasisse: alios recurren-
arcem, alios palantes in agris cæsos. ea ad-
civitati res vires tribuniciæ actioni adjecit.
equam enim tentati, ut tum denique desiste-
mpediendo bello, postquam non cessere nec
æ tempestati, nec suæ invidiæ, pervincunt,
natusconsultum fiat de tribunis militum cre-
: certo tamen pacto, ne cujus ratio habere-
qui eo anno tribunus plebis esset: neve quis
retur in annum tribunus plebis: haud dubiè
s denotante senatu, quos mercedem seditiosi
natus petere consulatum insimulabant. Tum
tus haberi, bellumque omnium ordinum con-
apparari cœptum. Consules ambo profecti
ad arcem Carventanam, an alter ad comitia
nda substiterit, incertum diversi auctores faci-
illa pro certo habenda, in quibus non dissen-
, ab arce Carventana, quam diu nequicquam
gnata esset, recessisse: Verruginem in Volscis
eodem

eodem exercitu receptam; populationesque & prædas & in Æquis & in Volsco agro ingentes factas.

LVI. Romæ sicut plebis victoria fuit in eo, ut quæ mallent comitia haberent: ita eventu comitiorum Patres vicere. namque tribuni militum consulari potestate contra spem omnium tres patricii creati sunt, C. Julius Iulus, P. Cornelius Cossus, C. Servilius Ahala. Artem adhibitam ferunt à patriciis, (cujus eos Icilii tum quoque insimulabant) quòd turbam indignorum candidatorum intermiscendo dignis, tædio sordium in quibusdam insignium, populum à plebejis avertissent. Volscos deinde & Æquos, seu Carventana arx retenta in spem, seu Verrugine amissum præsidium, ad iram compulisse, fama affertur, summa vi ad bellum coortos: caput rerum Antiates esse. eorum legatos utriusque gentis populos circumisse, castigantes ignaviam, Quòd abditi intra muros, populabundos in agris vagari Romanos priore anno, & opprimi Verruginis præsidium, passi essent. jam non exercitus modò armatos, sed colonias etiam in suos fines mitti: nec ipsos modò Romanos sua divisa habere, sed Ferentinum etiam de se captum Hernicis donasse. Ad hæc quum inflammarentur animi; ut ad quosque ventum erat, numerus juniorum conscribebatur. ita omnium populorum juventus Antium contracta, ibi castris positis hostem opperiebantur. quæ ubi tumultu majore etiam quàm res erat nunciantur Romam, senatus extemplo (quod in rebus trepidis ultimum consilium erat) dictatorem dici jussit. quam rem ægre passos Julium Corneliumque

Ante Chr. 405. U. C. 347.

que ferunt: magnoque certamine animorum rem actam: quum primores Patrum, nequicquam conquesti non esse in auctoritate senatus tribunos militum, postremò etiam tribunos plebis appellarent, & consulibus quoque ab ea potestate vim super tali re inhibitam referrent; tribuni plebis, læti discordia Patrum, nihil esse in his auxilii dicerent, qui non civium, non denique hominum numero essent: si quando promiscui honores, communicata respubl. esset; tum se animadversuros, ne qua superbia magistratuum irrita senatusconsulta essent: interim patricii, soluti legum magistratuumque verecundia, per se quoque tribuniciam potestatem agerent.

LVII. Hæc contentio minimè idoneo tempore, quum tantum belli in manibus esset, occupaverat cogitationes hominum: donec, ubi diu alternis Julius Corneliusque, quum ad id bellum ipsi satis idonei duces essent, non esse æquum, mandatum sibi à populo eripi honorem, disseruere; tum Ahala Servilius tribunus militum, *Tacuisse se tamdiu*, ait, *non quia incertus sententiæ fuerit; (quem enim bonum civem secernere sua à publicis consilia?) sed quia maluerit collegas sua sponte cedere auctoritati senatus, quàm tribuniciam potestatem adversus se implorari paterentur. tum quoque, si res sineret, libenter se daturum tempus iis fuisse ad receptum nimis pertinacis sententiæ: sed quum belli necessitates non expectent humana consilia, potiorem sibi collegarum gratia rempubl. fore: &, si maneat in sententia senatus, dictatorem nocte proxima dicturum: ac, si quis intercedat senatusconsulto, auctoritate se fore contentum.* Quo facto, quum

ipsi senatum Romanum adirent, Vejos tractarent. id senatu impetratum, quia discordia intestina laborarent Vejentes, ne res ab iis repeterentur. tantum abfuit ut ex incommodo alieno sua occasio peteretur. Et in Volscis accepta clades, amisso Verruguae praesidio. ubi tantum in tempore fuit momenti, ut quum precantibus opem militibus, qui ibi à Volscis obsidebantur, succurri, si maturatum esset, potuisset; ad id venerit exercitus subsidio missus, ut ab recenti caede palati ad praedandum hostes opprimerentur. Tarditatis causa in senatu magis fuit quàm in tribunis: qui, quia summa vi restare nunciabantur, parum cogitaverunt, nulla virtute superari humanarum virium modum. fortissimi milites, non tamen nec vivi, nec post mortem intuiti fuere. Insequenti anno, P. & Cn. Cornelius Cossus, Numerio Fabio Ambusto, L. Valerio Potito, tribunis militum consulari potestate, Vejens bellum motum ob superbum responsum Vejentis senatus; qui, legatis reputentibus res, ni facesserent propere urbe finibusque, daturos quod Lars Tolumnius dedisset, responderi jussit. id Patres aegre passi, decrevere, ut tribuni militum de bello indicendo Vejentibus primo quoque die ad populum ferrent. quod ubi primò promulgatum est, fremere juventus, *Nondum debellatum cum Volscis esse: modò duo praesidia occidione occisa, & cum periculo retineri: nullum annum esse, quo non acie dimicetur: &, tanquam pœniteat laboris, novum bellum cum finitimo populo & potentissimo parari, qui omnem Etruriam sibi conciliaturus.* Haec sua sponte agitata insuper tribuni plebis accendunt. *Maximum bellum patribus*

Ante Chr. 403. U. C. 349.

inermium fuit. cogebantur itaque victi, quia cedentibus spei nihil erat, pugnam inire: quum pronunciatum repente, ne quis præter armatos violaretur, reliquam omnem multitudinem voluntariam exuit armis: quorum ad duo millia & quingenti vivi capiuntur. à cetera præda Fabius militem abstinuit, donec collegæ venirent: abiliis quoque exercitibus captum Anxur dictitans esse, qui ceteros Volscos à præsidio ejus loci avertissent. qui ubi venerunt, oppidum vetere fortuna opulentum tres exercitus diripuere. eaque primum benignitas imperatorum plebem Patribus conciliavit. additum deinde omnium maxime tempestivo principum in multitudinem munere, ut ante mentionem ullam plebis tribunorumve decerneret senatus, ut stipendium miles de publico acciperet, quum ante id tempus de suo quisque functus eo munere esset.

LX. Nihil acceptum unquam à plebe tanto gaudio traditur. concursum itaque ad curiam esse, prensatasque exeuntium manus, & Patres verè appellatos: effectum esse fatentibus, ut nemo pro tam munifica patria, donec quicquam virium superesset, corpori aut sanguini suo parceret. Quum commoditas juvaret rem familiarem, saltem acquiescere eo tempore, quo corpus addictum atque operatum reipubl. esset: tum quod ultro sibi oblatum esset, non à tribunis plebis unquam agitatum-non suis sermonibus efflagitatum: id efficiebat multiplex gaudium, cumulatioremque gratiam reitribuni plebis, communis ordinum lætitiæ concordiæque soli expertes, negare, *Tum id lætum Patribus universis, nec prosperum fore, quàm ipsi crederent.*

rent. consilium specie prima melius fuisse, quàm usu apparituram: unde enim eam pecuniam confici posse, nisi tributo populo indicto? ex alieno igitur aliis largitor. neque id etiam si ceteri ferant, passuros eos, quibus jam emerita stipendia essent, meliore conditione alios militare quàm ipsi militassent: & eosdem in sua stipendia impensas fecisse, & in aliorum facere. His vocibus moverunt partem plebis. postremò indicto jam tributo, edixerunt etiam tribuni, auxilio se futuros, si quis in militare stipendium tributum non contulisset. Patres bene cœptam rem perseveranter tueri: conferre ipsi primi: & quia nondum argentum signatum erat, æs grave plaustris quidam ad ærarium convehentes, speciosam etiam collationem faciebant. Quum senatus summa fide ex censu contulisset, primores plebis, nobilium amici, ex composito conferre incipiunt. quos quum & à Patribus collaudari, & à militari ætate tanquam bonos cives conspici vulgus hominum vidit: repente, spreto tribunicio auxilio, certamen conferendi est ortum; &, lege perlata de indicendo Vejentibus bello, exercitum, magna ex parte voluntarium, novi tribuni militum consulari potestate Vejos duxere.

Ante Chr. 402. U. C. 352. LXI. Fuere autem tribuni T. Quintius Capitolinus, P. Quintius Cincinnatus, C. Julius Julus iterum, A. Manlius, L. Furius Medullinus iterum, Menius Æmilius Mamercinus. Ab his primùm circumsessi Veji sunt. sub cujus initium obsidionis, quum Etruscorum concilium ad fanum Voltumnæ frequenter habitum esset, parum constitit, bellone publico gentis universæ tuendi Vejentes essent. Se op-

oppugnatio segnior insequenti anno fuit, parte tribunorum exercitusque ad Volscum avocata bellum. Tribunos militum consulari potestate is annus habuit C. Valerium Potitum tertium, Manium Sergium Fidenatem, P. Cornelium Maluginensem, Cn. Cornelium Cossum, Cæsonem Fabium Ambustum, Sp. Nautium Rutilum iterum. Cum Volscis inter Ferentinum atque Ecetram signis collatis dimicatum. Romanis secunda fortuna pugnæ fuit. Artena inde Volscorum oppidum ab tribunis obsideri cœpta. inde inter eruptionem tentatam compulso in urbem hoste, occasio data est Romanis irrumpendi, præterque arcem cetera capta. in arcem munitam natura globus armatorum concessit. infra arcem cæsi captique multi mortales. arx deinde obsidebatur; nec aut vi capi poterat, quia pro spatio loci satis præsidii habebat; aut spem dabat deditionis, omni publico frumento, priusquam urbs caperetur, in arcem convecto. tædioque recessum inde foret, ni servus arcem Romanis prodidisset. ab eo milites per locum arduum accepti, cepere. à quibus quum custodes trucidarentur, cetera multitudo repentino pavore oppressa in deditionem venit. Dirura & arce & urbe Artena, reductæ legiones ex Volscis, omnisque vis Romana Vejos conversa est. proditori, præter libertatem, duarum familiarum bona in præmium data. Servius Romanus vocitatus. Sunt qui Artenam Vejentium, non Volscorum fuisse credant, præbet errorem, quod ejusdem nominis urbs inter Cære atque Vejos fuit. sed eam reges Romani deleve-

Ante Chr. 401. V. C. 351.

re. Cæretumque non Vejentium fuerat. altera hæc nomine eodem in Volsco agro fuit, cujus excidium est dictum.

LIBER V.

EPITOME.

I. *ROmani octo Tribunos militum, Vejentes Regem creant.* II, &c. *In obsidione Vejorum hibernacula militibus facta sunt. ea res, quum esset nova, indignationem tribunorum plebis movit, querentium non dari plebi nec per hiemem militiæ requiem. Vicit tamen Trib. Appius.* VII. *Equites tum pr imìm equis suis merere cœperunt.* VIII, IX. *Capenates & Falisci ad Vejos accessere.* X, XI, XII. *De tributis & delectu pugnatur. Sergius & Virginius condemnantur ob res malè gestas in obsidione Vejorum.* XIII. *Æstas pestilens. Sibyllini Libri consuluntur. Lectisternium primùm in urbe factum. Quinque Tribuni Mil. Plebeii.* XIV. *Patricii omnes eliguntur.* XV. *Quum inundatio ex lacu Albano facta esset, vates, qui eam rem interpretaretur, de hostibus captus est.* XVI, &c. *Turquiniienses prædatores opprimuntur.* XVIII. *Genutius incautè pugnans a Falisciis occiditur.* XIX, XX, XXI. *Furius Camillus dictator decem annos obsessos Vejos cepit.* XXII. *Simulachrum Junonis Romam transtulit.*

XXIII. *De-*

XXIII. *Decimam partem prædæ Delphos Apollini misit.* XXIV. *Plebs Vejos migrare contendit.* XXV. *Honor habitus Matronis ut carpentis uterentur, quòd ornamenta in ærarium detulissent.* XXVI, XXVII. *Camillus tribunus militum, quum Faliscos obsideret, proditos hostium filios parentibus remisit: statimque deditione facta, Faliscorum victoriam justitia consecutus est.* XXVIII. *Æquorum exercitus a Postumio deletur.* XXIX. *Virginius & Pomponius innnoxii, condemnati quòd rogationi intercessissent.* XXX. *Ager Vejentanus dividitur.* XXXI. *Quum alter ex censoribus C. Julius decessisset, in locum ejus M. Cornelius suffectus est. nec id postea factum est: quoniam eo lustro à Gallis Roma capta est.* XXXII. *Furius Camillus, quum ei dies à L. Appulejo tribuno plebis dicta esset, in exsilium abiit.* XXXIII, &c. *Quum Senones Galli Clusium obsiderent; & legati, à senatu missi ad componendam inter eos & Clusinos pacem, pugnantes contra Gallos in acie Clusinorum stetissent: hoc facto eorum concitati Senones urbem infesto exercitu petierunt.* XXXVIII, XXXIX, &c. *Fusisque ad Alliam flumen Romanis, cepere urbem, præter Capitolium, in quod se juventus contulerat.* XLI. *Majores natu cum insignibus honorum, quos quisque gesserat, in vestibulis ædium sedentes occiderunt.* XLIII, &c. *Camillus Etruscos suscitat.* XLVII. *Quum per aversam partem Capitolii jam in summum Galli evasissent, proditi clangore anserum, M. Manlii præcipue opera dejecti sunt.* XLVIII. *Coactis deinde propter famem Romanis descendere, ut mille pondo auri darent, & hoc pretio finem obsidionis emerent.* XLIX. *Furius Camillus dictator absens creatus, inter*

[illegible] *Gallis.* [illegible] *Gallis.* *Dictum eo die Tullum magnanimum esse, propter incursum et diversam aciem.* LI, lcc. *Quod consilium Romanis auctore dictatore est.* LV. *Moris populum Romani omnes ex consulatu emittere: qui, quum in forum venisset, manipulatus sui dixerat;* Sta miles. hoc optime meminimus.

I. ACE tibi parta, Romani Vejique in armis erant, tanta ira odioque, ut victis finem adesse apparerent. omnia urrisque populi longe diversa ratione facta sunt. Romani auxere tribunorum militum consulari potestate numerum. octo, quot nunquam antea, creati; Manius Æmilius Mamercinus iterum, L. Valerius Potitus tertium, Ap. Claudius Crassus, M. Quintilius Varus, L. Julius Julus, M. Postumius, M. Furius Camillus, M. Postumius Albinus. Vejentes contra, tadio annuæ ambitionis, quæ interdum discordiarum caussa erat, regem creavere. ostendit ea res populorum Etruriæ animos, non majore odio regni quàm ipsius regis. gravis jam is antea genti fuerat opibus superbiaque: quia solennia ludorum, quos intermitti nefas est, violenter diremisset; quum ob iram repulsæ, quòd suffragio duodecim populorum alius sacerdos ei prælatus esset, artifices, quorum magna pars ipsius servi erant, ex medio ludicro repente ab-

Anno Cav. 400. U. C. 352.

abdunit. gens itaque ante omnes alias eo magis dedita religionibus, quòd excelleret arte colendi eas, auxilium Vejentibus negandum, donec sub rege essent, decrevit. cujus decreti suppressa fama Vejis propter metum regis, qui, à quo tale quid dictum referretur, pro seditionis eum principe, non vani sermonis auctorem, habebat. Romanis etsi quietus res ex Etruria nunciabantur, tamen, quia omnibus conciliis eam rem agitari afferebatur, ita muniebant, ut ancipitia munimenta essent. alia in urbem & contra oppidanorum eruptiones versa: aliis frons in Etruriam spectans auxiliis, si qua fortè inde venirent, obstruebatur.

II. Quum spes major imperatoribus Romanis in obsidione quàm in oppugnatione esset; hibernacula etiam, res nova militi Romano, ædificari coepta: conciliumque erat hiemando continuare bellum. quod postquam tribunis plebis, jamdiu nullam novandi res caussam invenientibus, Romam est allatum, in concionem prosiliunt, sollicitant plebis animos, *Hoc illud esse* dictitantes, *quòd ara militibus sint constituta: nec se fefellisse, id donum inimicorum veneno illitum fore: venisse libertatem plebis: remotam in perpetuum & ablegatam ab urbe & ab republ. juventutem: jam ne hiemi quidem aut tempori anni cedere, ac domos & res invisere suas. Quam putarent continuata militia caussam esse? nullam profecto aliam inventuros, quàm ne quid per frequentiam juvenum eorum, in quibus vires omnes plebis essent, agi de commodis eorum posset: vexari proterea & subigi multo acriùs, quàm Vejentes. quippe illos hiemem sub tectis suis agere, agrariis muris fossisque naturali urbem tutantes:*

tes; militem Romanum in opere ac labore, nivibus pruinisque obrutum, sub pellibus durare, ne hiemis quidem spatio, quæ omnium bellorum terra marique sit quies, arma deponentem: hoc neque reges, neque ante tribuniciam potestatem creatam superbos illos consules, neque triste dictatoris imperium, neque improbissimos decemviros injunxisse servitutis, ut perennem militiam facerent, quòd tribuni militum in plebe Romana regnum exercerent. Quidnam illo consules dictatoresve facturi essent, qui proconsularem imaginem tam savam ac trucem fecerint? sed id accidere haud immeritò: non fuisse ne in octo quidem tribunis militum locum ulli plebejo: antea trina loca cum contentione summa patricios explere solitos; nunc jam octojuges ad imperia obtinenda ire; & ne in turba quidem hærere plebejum quemquam: qui, si nihil aliud, admoneat collegas; liberos, & cives eorum, non servos, militare, quos hieme saltem in domos ac tecta reduci oporteat, & aliquo tempore anni parentes liberosque ac conjuges invisere, & usurpare libertatem, & creare magistratus. Hæc, taliaque vociferantes, adversarium haud imparem nacti sunt, Ap. Claudium, relictùm à collegis ad tribunicias seditiones comprimendas, virum imbutum jam ab juventa certaminibus plebejis: quem auctorem aliquot annis ante fuisse memoratum est, per collegarum intercessionem, tribuniciæ potestatis dissolvendæ.

III. Is tum jam non promptus ingenio tantùm, sed usu etiam exercitatus, talem orationem habuit: *Si unquam dubitatum est, Quirites, utrùm tribuni plebis vestra an sua caussa seditionum semper auctores fuerint, id ego hoc anno desisse dubitari*

cer-

cautum habeo. & cum lætor, tandem longi erroris nobis finem factum esse, tum quòd secundis possimus vestris rebus hic error est sublatus, & vobis, & propter vos reipublicæ gratuler. An est quisquam qui dubitet, nullis injuriis vestris, si qua fortè aliquando fuerunt, unquam æquè quàm munere Patrum in plebem, quum ara militantibus constituta sunt, tribunos plebis offensos ac concitatos esse? quid illos aliud aut tum tumuisse creditis, aut hodie turbare velle, nisi concordiam ordinum? quam dissolvendæ maximè tribunicia potestatis rentur esse. Sic, hercule, tanquam artifices improbi, opus quærunt: qui & semper agri aliquid esse in republ. volunt, ut sit ad cujus curationem à vobis adhibeantur. Utrùm enim defenditis, an impugnatis plebem? utrùm militantium adversarii estis, an caussam agitis? nisi fortè hoc dicitis, Quicquid patres faciunt, displicet; *sive illud pro plebe, sive contra plebem est. & quemadmodum servis suis vetant domini quicquam rei cum alienis hominibus esse, pariterque in iis beneficio ac maleficio abstineri æquum censent: sic vos interdicitis Patribus commercio plebis; ne nos comitate ac munificentia nostra provocemus plebem, nec plebs nobis dicto audiens atque obediens sit. quanto tandem, si quicquam in vobis non dico civilis, sed humani esset, favere vos magis, & quantum in vobis esset, indulgere potius comitati Patrum atque obsequio plebis oportuit? qua si perpetua concordia sit, quis non spondere ausit, maximum hoc imperium inter finitimos brevi futurum esse?*

IV. *Atque ego, quidem hoc consilium collegarum meorum, qua abducere insolentia vos à vobis excutiunt nolu-*

nolueremus, non mille solum, sed etiam necessi
fuerit, posse adsimulare. nunc de ipsa conditione
pactionis disceptabitur. quam orationem non opus
fuisset, sed etiam in castris si haberetur, ipse eo
ne disceptante, æquum arbitror videri posse. in
si mihi ipsi nihil, quod dicerem, in mentem v
posset, adversariorum certe orationibus equanim
ferem. Negabunt nuper duplex esse aera militibus,
nunquam data esse. quomodo igitur non
dignari possunt, quibus aliquid novi adfectum
magis sit, eis laborem etiam novum pro portion
jungi? nusquam nec opera sine emolumento, n
molumentum semper sine impensa opera est.
voluptatesque, dissimillimæ naturæ, societate qu
inter se naturali sunt junctæ. Molestè autem
hæc milites se sine sumptu operam volpaliè. pro
gaudebat idem parem omni se agrum suum c
quærere unde domi militiæque se ac suos tueri
set. Gaudet nunc fructui sibi rempublicam
& lætus stipendium accipit. æquo igitur animo
viatur se ab domo, ab re familiari, cui gravis
pensa non est, paullo diutius abesse. At, si ma
eulos eum respubl. vocet, non meritò dicet, a
aera habes, annuam operam ede? an tu æquum
sis millein sesterti solidum te stipendium am
accipere? Brevius in hac parte orationis, Qu
morer. sic enim agere debent, qui mercenario
utuntur. At nos tanquam cum civibus agere
mus: agique tanquam cum patria nobiscum, a
consumus, aut non suscipi bellum oportuit, aut
ri pro dignitate populi Romani & perfici quàm
mum oportet. perficietur autem, si urgemus ob
si non ante abscedimus, quàm spei nostræ finem

pois Vestri impositionem, si hercule, nulla alia causa, ipsa indignitas perferendam imponere debuit. Unum quandam annos urbs oppugnata est ab omnem mediterrum ab universa Graecia quidem procul ab domo? quot terras, quot maria dicens? nos intra vicesimum lapidem, in conspectu prope urbis nostra, annuam oppugnationem perferre piget: scilicet quia levis causa belli est; non satis quinquennii justi doloris est, quod vos ad perseverandum stimulet. Sapiens rebellarunt, in pace nunquam fidi fuerunt: agros nostros millies depopulati sunt: Fidenates defuere à nobis coëgerunt: colonos nostros ibi interfecerunt: oblitteres fuere contra jus gentium caedis impia legatorum nostrorum: Tarquinium regem adversus vos concitare voluerunt, hodiaque id moliuntur: vos repetentes legatos nostros haud procul abfuit quin violarent.

V. *Cum his melliter & per dilationes bellum geri oportet? si nos tam justum odium nihil movet, ne illa quidem, ora vos, moventur? operibus ingentibus saepe urbs est, quibus intra muros coërcetur hostis. agrum non coluit, & culta evastata sunt bello. Si reducimus exercitum, quis est qui dubitet illos, non à cupiditate solum ulciscendi, sed etiam necessitate impositam ex alieno praedandi, quum sua amiserint, agrum nostrum invasuros? non differimus igitur bellum isto consilio, sed intra fines nostros accipimus. Quid? illud, quod praeterea ad milites pertinet, quibus hoc triennio plebis quum stipendium contraque mulierum nunc consilium reponere volunt, quale esset militare sustinere, ingratis imperantibus vestis operis, pertinaciam suam deserunt, consulibus potius*

uca, postea exercitu aucto creberrima fecerunt: munitiones non in urbem modò, sed in Etruriam eti-m spectantes, si qua inde auxilia veniant, opposu-re. Quid turres, quid vineas testudinesque, & a-lium oppugnandarum urbium apparatum, loquar? quum tantum laboris exhaustum sit, & ad finem jam operis tandem perventum: relinquendane hæc censetis, ut ad ætatem rursus novus de integro his instituendis exsudetur labor? quanto est minus opera tueri facta, & instare, & perseverare, defungique cura? brevis enim profectò res est, si uno tenore per-agitur: nec ipsi per intermissiones has intervallaque lentiorem spem nostram facimus. loquor de opere, & de temporis jactura. Quid? periculi, quod dif-ferendo bello adimus, num oblivisci nos hæc tam cre-bra Etruria concilia de mittendis Vejos auxiliis pati-untur? ut nunc res se habet, irati sunt, oderunt, negant missuros: quantum in illis est, capere Vejos licet. quis est, qui spondeat, eundem, si differtur bellum, animum postea fore? quum, si laxamen-tum dederis, major frequentiorque legatio itura si-quum, id quod nunc offendit Etruscos, rex creat Vejis, spatio mutari interposito possit: vel consensu vitatis, ut eo reconcilient Etruriæ animos, vel ip-voluntate regis, qui obstare regnum suum saluti-vium nolit. Videte quot res, quàm inutiles, quantur illam viam consilii: jactura operum labore facturorum, vastatio imminens finium r-rum, Etruscum bellum pro Vejente concitatum-sunt, tribuni, consilia vestra, non, hercule, a-lia, ac si quis ægro, qui, curari se fortiter extemplo convalescere possit, cibi gratia præsen-

longinquum & forsitan insanabilem morbum

Si me-Dius-Fidius ad hoc bellum nihil perti-
d disciplinam certè militiæ plurimum intere-
uescere militem nostrum non solùm parta vi-
rui; sed, si res etiam lentior sit, pati tedi-
quamvis sera spei exitum exspectare; &,
ie æstate perfectum bellum, hiemem opperiri;
ut æstivas aves, statim autumno tecta ac re-
circumspicere. Obsecro vos, venandi studium
poas homines per nives ac pruinas in montes
e rapit: belli necessitatibus eam patientiam
ribebimus, quam vel lusus ac voluptas elice-
? Adeóne effœminata corpora militum no-
esse putamus, adeò molles animos, ut hie-
nam durare in castris, abesse ab domo non
ut tanquam navale bellum, tempestatibus
lis & observando tempore anni, gerant? non
on frigora pati possint? Erubescant profo-
quis eis hæc objiciat: contendantque, & ani-
corporibus suis virilem patientiam inesse; &
a hieme atque æstate bella gerere posse; nec
cinium mollitia inertiaque mandâsse tribunis;
ninisse hanc ipsam potestatem non in umbra
tectis majores suos creâsse. Hæc virtute mi-
estrorum, hæc Romano nomine sunt digna,
es tantum, nec hoc bellum instueri, quod in-
d famam & ad alia bella & ad ceteros po-
n posterum quærere. An mediocre discrimen
secuturum ex hac re putatis? utrùm tan-
nistini populum Romanum eum esse putas-
si qua urbs primum illum hyemisti tempori
susti-

sustinuerit impetum, nihil deinde timeat? an hic sit terror nominis nostri, ut exercitum Romanum non tadium longinquæ oppugnationis, non vis hiemis ab urbe circumsessa semel amovere possit? nec finem ullum alium belli quàm victoriam noverit? nec impetu potiùs bella quàm perseverantia gerat? quæ in omni quidem genere militiæ, maximè tamen in obsidendis urbibus necessaria est: quarum plerasque, munitionibus ac naturali situ inexpugnabiles, fame sitique tempus ipsum vincit atque expugnat; sicut Vejos expugnabit: nisi auxilio hostibus tribuni plebis fuerint, & Romæ invenerint præsidia Vejentes, quæ nequicquam in Etruria quærunt. An est quicquam, quod Vejentibus optatum æquè contingere possit, quàm ut seditionibus primùm urbs Romana, deinde velut ex contagione castra impleantur? At, hercule, apud hostes tanta modestia est, ut non obsidionis tædio, non denique regni, quicquam apud eos novatum sit; non negata auxilia ab Etruscis irritaverint animos. morietur enim extemplo, quicunque erit seditionis auctor: nec cuiquam dicere ea licebit, quæ apud vos impune dicuntur. fustuarium meretur, qui signa relinquit, aut præsidio decedit. auctores signa relinquendi, & deserendi castra, non uni aut alteri militi, sed universis exercitibus, palam in concione audiuntur. adeò quicquid tribunus plebis loquitur, etsi prodendæ patriæ, dissolvendæque reipublicæ est, assuêstis æqui audire: & dulcedine potestatis ejus capti, quælibet sub ea scelera latere sinitis. Reliquum est, ut, quæ hic vociferantur, eadem in castris & apud milites agant, & exercitus corrumpant. duobusque pariter non patiemur, quoniam

ea demum Roma libertas est, non senatus, non magistratus, non leges, non mores majorum, non instituta Patrum, non disciplinam veteri militia.

VII. Par jam etiam in concionibus erat Appius tribunis plebis; quum subitò, unde minimè quis crederet, accepta calamitas apud Vejos, & superiorem Appium in caussa, & concordiam ordinum majorem, ardoremque ad obsidendos pertinaciùs Vejos fecit. nam quum agger promotus ad urbem, vineæque tantùm non jam injunctæ mœnibus essent, dum opera interdiu fiunt insertiùs quàm nocte custodiuntur, petefacta repente porta, ingens multitudo, facibus maximè armata, ignes conjecit: horæque momento simul aggerem ac vineas, tam longi temporis opus, incendium hausit: multique ibi mortales, nequicquam opem ferentes, ferro ignique absumpti sunt. quod ubi Romam est nunciatum, mœstitiam omnibus, senatui curam metumque injecit, ne tum verò sustineri nec in urbe seditio, nec in castris posset, & tribuni plebis *velut* ab se victæ reip. insultarent: quum repente, quibus census equester erat, equi publici non erant assignati, consilio prius inter sese habito, senatum adeunt, factaque dicendi potestate, *equis se suis stipendia facturos* promittunt: quibus quum amplissimis verbis gratiæ ob senatu actæ essent, famaque ea forum atque urbem pervasisset: subitò ad curiam concursus fit plebis. *pedestris ordinis se ajunt nunc esse, operamque reipublicæ extra ordinem polliceri, seu Vejos, seu quò alò ducere velint. si Vejos ducti sint, negant, se inde prius, quàm capta urbe hostium, redituros esse.* Tum verò jam se perfundenti se lætitiæ vix temperatum est. non

nin

nim, ſicut equites, dato magiſtratibus negotio, laudari juſſi: neque aut in curiam vocati, quibus reſponſum daretur; aut limine curiæ continebatur ſenatus: ſed pro ſe quiſque ex ſuperiore loco ad multitudinem in comitio ſtantem voce manibuſque ſignificare publicam lætitiam: beatam urbem Romanam, & invictam, & æternam illa concordia dicere: laudare equites, laudare plebem: diem ipſum laudibus ferre: victam eſſe fateri comitatem benignitatemque ſenatus. certatim Patribus plebique manare gaudio lacrimæ, donec, revocatis in curiam Patribus, ſenatuſconſultum factum eſt, *Ut tribuni militares, concione advocata, peditibus equitibuſque gratias agerent: memorem pietatis eorum erga patriam dicerent ſenatum fore: placere autem omnibus his voluntariam extra ordinem profeſſis militium æra procedere:* & equiti certus numerus æris eſt aſſignatus. tum primùm equis merere equites cœperunt. Voluntarius ductus exercitus Vejos, non amiſſa modò reſtituit opera, ſed nova etiam inſtituit. ab urbe commeatus intentiore quàm antea ſubvehi cura; ne quid tam bene merito exercitui ad uſum deeſſet.

Ante Chr. 399. V. C. 353.

VIII. Inſequens annus tribunos militum conſulari poteſtate habuit; C. Servilium Ahalam tertium, Q. Servilium, L. Virginium, Q. Sulpicium, A. Manlium iterum, Manium Sergium iterum. His tribunis dum cura omnium in Vejens bellum intenta eſt, neglectum Anxuri præſidium vacationibus militum, & Volſcos mercatores vulgo receptando, proditis repente portarum cuſtodibus oppreſſum eſt. minus militum periit, quia præter ægros hiemum

in

odum omnes per agros vicinasque urbes ne-
bantur. Nec Vejis melius gesta res, quod
caput omnium curarum publicarum erat. nam
uces Romani plus inter se irarum, quàm ad-
is hostes animi, habuerunt: & auctum est bel-
adventu repentino Capenatium atque Falisco-
. Hi duo Etruriæ populi, quia proximi regi-
erant, devictis Vejis, bello quoque Romano
oximos fore credentes: Falisci propria etiam
a infesti, quòd Fidenati bello se jam antea im-
uerant, per legatos ultro citroque missos jureju-
o inter se obligati, cum exercitibus nec opinatò
ejos accessere. Fortè ea regione, qua Manius Ser-
tribunus militum præerat, castra adorti sunt,
ntemque terrorem intulere; quia Etruriam om-
excitam sedibus magna mole adesse Romani
iderant. eadem opinio Vejentes in urbe conci-
t. Ita ancipiti prœlio castra oppugnabantur:
cursantesque, quum huc atque illuc signa trans-
ent, nec Vejentem satis cohibere intra munitio-
s, nec suis munimentis arcere jam vim, ac tu-
se ab exteriore poterant hoste. una spes erat, si
majoribus castris subveniretur, ut diversæ legi-
s, aliæ adversus Capenatem ac Faliscum, aliæ
tra eruptionem oppidanorum pugnarent. Sed
ris præerat Virginius, privatim Sergio invisus
stusque. is, quum pleraque castella oppugnata,
eratas munitiones, utrimque invehi hostem nun-
etur, in armis milites tenuit; si opus foret an-
o, collegam dictitans ad se missurum. Hujus
gantiam pertinacia alterius æquabat; qui, ne
um opem ab inimico videretur petisse, vinci ab
te, quàm vincere per civem, maluit. Dii in
dio cæsi milites: postremò, desertis munitioni-
bus,

[illegible]

[illegible]

[illegible]

magistratu agat. Quum omnium assensu constitutum esset, gaudentesque Patres, sine tribunicia potestatis terriculis inventum esse alium virum majorem ad coërcendos magistratus; victi consules omnium comitia tribunorum militum habuere, qui Kalendis Octobribus magistratum occiperunt: seque eam ante diem magistratu abdicarunt.

Ante Chr. 398. V. C. 354.

K. L. Valerio Potito quartùm, M. Fabio Camillo, Manio Æmilio Mamercino tertiùm, Ca. Cornelio Cosso iterum, Cæsone Fabio Ambusto, L. Julio Iulo, tribunis militum consulari potestate, multa domi militiæque gesta. nam & bellum multiplex sub eodem tempore, & ad Vejos, & ad Capenam, & ad Falerios, & in Volscis, ut Anxur ab hostibus recuperaretur: & Romæ simul delectu, simul tributo conferendo, laboratum est: & de tribunis plebis cooptandis contentio fuit: & haud parvum tributum duo judicia eorum, qui paullo ante consulari potestate fuerant, excivere. Omnium primum tribunis militum fuit, delectum haberi: nec juniores modò conscripti, sed seniores etiam coacti nomina dare, ut urbis custodiam agerent. quantum autem augebatur militum numerus, tanto majore pecunia in stipendium opus erat: eaque tributo conferebatur, invitis conferentibus qui domi remanebant; quia tuentibus urbem opera quoque militari laborandum serviendumque reipublicæ erat. Hæc per se gravia, indigniora ut viderentur, tribuni plebis seditiosis coercionibus faciebant; deo ara militibus constituta esse arguendo, ut plebis partem militia, partem tributo conficeret.

Unum

Unum bellum annum jam tertium trahi, & consultò malè geri, ut diutius gerant: in quatuor deinde bella uno delectu exercitus scriptos, & pueros quoque ac senes extractos: jam non ætatis nec hiemis discrimen esse, ne ulla quies unquam misera plebi sit; quæ nunc etiam vectigalis ad ultimum facta sit, ut, quum confecta labore, vulneribus, postremò ætate corpora retulerint, incultaque omnia diutino dominorum desiderio domi invenerint, tributum ex affecta re familiari pendant; æraque militaria, velut fœnore accepta, multiplicia reipubl. reddant. Inter delectum tributumque, & occupatos animos majorum rerum curis, comitiis tribunorum plebis numerus expleri nequivit. pugnatum inde, in loca vacua ut patricii cooptarentur. postquam obtineri non poterat, tamen labefactandæ legis Treboniæ caussâ effectum est, ut cooptarentur tribuni plebis C. Lacerius & M. Acutius, haud dubiè patriciorum opibus.

XI. Fors ita tulit ut eo anno trib. pleb. C. Trebonius esset, qui nomini ac familiæ debitum præstare videretur Treboniæ legis patrocinium. is, quod pertissent Patres quidam primo incepto repulsi, tamen tribunos militum expugnâsse vociferans, *legem Treboniam sublatam, & cooptatos tribunos plebis non suffragiis populi, sed imperio patriciorum; & eo devolvi rem, ut aut patricii, aut patriciorum assectæ habendi tribuni plebis sint. eripi sacratas leges, extorqueri tribuniciam potestatem: id fraude patriciorum, scelere ac proditione collegarum factum arguere.* Quum arderent invidia non Patres modò, sed etiam tribuni plebis, cooptati pariter & qui cooptaverant: tum ex collegio tres, P. Cuatius,

, M. Metilius, & M. Minucius, trepidi rerum
nm, in Sergium Virginiumque, priorls anni
mos militares, incurrunt: in eos ab se iram
ls invidiamque die dicta avertunt. quibus de-
ıs, quibus tributum, quibus diutina militia,
inquitasque belli sit gravis, qui clade accepta
'ejos doleant, qui amissis liberis, fratribus, pro-
uis, affinibus, lugubres domos habeant; iis
ici privatique doloris exsequendi jus potesta-
que ex duobus noxiis capitibus datam ab se
norant: *omnium namque malorum in Sergio*
inioque caussas esse, nec id accusatorem magis
ere, quàm fateri reos: qui noxii ambo, alter
lterum caussam conferant; fugam Sergii Vir-
us, Sergius proditionem increpans Virginii: quo-
adeò incredibilem amentiam fuisse, ut multo
imilius sit, compacto eam rem & communi
de patriciorum actam: ab his & priùs datum
n Vejentibus ad incendenda opera, belli trahendi
a: & nunc proditum exercitum, tradita Fa-
Romana castra: omnia fieri, ut consenescat ad
juventus; nec de agris, nec de aliis commodis
s ferre ad populum tribuni, frequentiaque ur-
celebrare actiones, & resistere conspirationi pa-
rum possint. Prejudicium jam de reis & ab
tu, & à populo Romano, & ab ipsorum colle-
factum esse: nam & senatusconsulto eos ab
bl. remotos esse; & recusantes abdicare se ma-
tu, dictatoris metu ab collegis coërcitos esse: &
lum Romanum tribunos creâsse, qui non kalibus
mbribus die solemni, sed extemplo Kalend. O-
ibus magistratum occiperent, quia stare dictis
ıbl. his manentibus in magistratu non posset:

& tamen eos tot judiciis confossos prædamnatosque venire ad populi judicium; & existimare defunctos se esse, satisque pœnarum dedisse, quòd duobus mensibus citiùs privati facti sint; neque intelligere, nocendi sibi diutiùs tum potestatem ereptam esse, non pœnam irrogatam: quippe & collegis abrogatum imperium, qui certè nihil deliquissent. Illos repeterent animos Quirites, quos recenti clade accepta habuissent, quum fuga trepidum, plenum vulnerum ac pavore incidentem portis exercitum viderint, non fortunam, aut quemquam Deorum, sed hos duces accusantem. Pro certo se habere, neminem in concione stare, qui illo die non caput, domum, fortunasque L. Virginii ac M. Sergii sit exsecratus detestatusque. minimè convenire, quibus iratos quisque Deos precatus sit, in iis sua potestate, quum liceat & oporteat, non uti. nunquam Deos ipsos admovere nocentibus manus: satis esse, si occasione ulciscendi læsos arment.

XII. His orationibus incitata plebs denis millibus æris gravia reos condemnat; nequiquam Sergio Martem communem belli fortunamque ingerente: Virginio deprecante, ne inimicos omni, quàm militiæ esset. In hoc verò ipso populi, cooptationis tribunorum, fraudisque adversus legem Trebonian factæ memoriam obscuram fecit. Victores tribuni, ut præsentem mercedem judicii plebes haberet, legem agrariam promulgant, tributumque conferri prohibent: quum tot exercitibus stipendia opus esset, reique militaris ita prospere gereretur, ut nullo bello veniretur ad extrum. Veiamque Vejis castra, quæ amissa erant, recuperata castellis præsidiisque firmantur. Tuscanis ipsorum militum

[illegible] M. Æmilius & Cæso Fabius. à M. Furio [illegible] & Cn. Cornelio in Capenate agro hostis nulli extra mœnia inventi : prædæ actæ : incendiisque villarum ac frugum vastati fines : oppida nec oppugnata, nec obsessa sunt. At in Volscis depopulato agro Anxur nequicquam oppugnatum, loco alto situm : & postquam vis irrita erat, vallo fossaque obsideri cœptum. Valerio Potito Volsci provincia evenerat. Hoc statu militarium rerum, seditio intestina majore mole coorta, quàm bella tractabantur. & quum tributum conferri per tribunos non posset, nec stipendium imperatoribus mitteretur, eruque militaria flagitaret miles ; haud procul erat, quin castra quoque urbanæ seditionis contagione turbarentur. Inter has res plebs in Patres, quum tribuni plebis nunc illud tempus esse dicerent stabiliendæ libertatis, & de Sergiis Virginiisque ad plebejos viros fortes ac strenuos transferendi summi honoris ; non tamen ultra processum est, quàm ut unus ex plebe, usurpandi juris caussa, P. Licinius Calvus tribunus militum consulari potestate crearetur : ceteri patricii creati P. Manlius, L. Titinius, P. Maelius, L. Furius Medullinus, L. Publilius Volscus. Ipsa plebes miratur se tantam rem obtinuisse, non is modò qui creatus erat ; vir nullis ante honoribus usus, vetus tantùm senator, & ætate jam gravis. Nec satis constat, cur primus ac potissimus ad novum deliberandum honorem sit habitus. Alii Cn. Cornelii fratris, qui tribunus militum priore anno fuerat, triplexque stipendium equitibus dederat, gratia extractum ad tantum honorem credunt ; alii

Ante Chr. 397. V. C. 355.

alii orationem ipsum tempestivam de conc
ordinum Patribus plebique gratam habuisse.
victoria comitiorum exsultantes tribuni p
quod maximè rempubl. impediebat, de tribun
miserant. collatum obedienter missumque ad
eitum est.

XIII. Anxur in Volscis brevi receptum
neglectis die festo custodiis urbis. Insignis a
hieme gelida ac nivosa fuit: adeò ut vias ch
Tiberis innavigabilis fuerit. annona ex ante
vecta copia nihil mutavit. Et quia P. Licin
ut ceperat haud tumultuosè magistratum, ma
gaudio plebis, quàm indignatione Patrum, i
tiam gessit: dulcedo invasit proximis comitiis
bunorum militum plebejos creandi
nus M. Veturius ex patriciis candi
loeum tenuit: plebejos alios trib
militum consulari potestate omnes
centuriæ dixere, M. Pomponium, C. Duili
Voleronem Publilium, Cn. Genucium, L. Atili
Tristem hiemem, sive ex intemperie cœli rap
mutatione in contrarium facta, sive alia qua
caussa, gravis pestilensque omnibus animalibus
stas excepit. cujus insanabili pernicie quando
caussa nec finis inveniebatur, libri Sibyllini ex
natusconsulto aditi sunt. duumviri sacris facium
lectisternio tunc primùm in urbe Romana fac
per dies octo Apollinem, Latonamque & Diam
Herculem, Mercurium atque Neptunum trib
quàm amplissimè tum apparari poterat, stratis
ctis placavere. privatim quoque id sacrum c
bratum est. tota urbe patentibus januis, pro
scuoque usu rerum omnium in propatulo posi
no

Ante Chr. 396.
U. C. 356.

notos ignotosque passim advenas in hospitium ductos ferunt: & cum inimicis quoque benignè ac comiter sermones habitos, jurgiis ac litibus temperatum: vinctis quoque dempta in eos dies vincula: religioni deinde fuisse, quibus eam opem Dii tulissent, vinciri. Interim ad Vejos terror multiplex fuit, tribus in unum bellis collatis. namque eodem quo antea modo circa munimenta, quum repente Capenates Falisciique subsidio venissent, adversus tres exercitus ancipiti prœlio pugnatum est. ante omnia adjuvit memoria damnationis Sergii & Virginii. itaque majoribus castris, unde antea cessatum fuerat, brevi spatio circumductæ copiæ Capenates in vallum Romanum versos ab tergo aggrediuntur. inde pugna cœpta & Falisci intulit terrorem, trepidantesque eruptio ex castris opportunè facta avertit: repulsos deinde insecuti victores ingentem ediderunt cædem. Nec ita multo post jam palantes, veluti fortè oblati, populatores Capenatis agri reliquias pugnæ absumpsere: & Vejentium refugientes in urbem multi ante portas cæsi, dum, præ metu, ne simul Romanus irrumperet, objectis foribus extremos suorum excluserе.

XIV. Hæc eo anno acta. Et jam comitia tribunorum militum aderant; quorum prope major Patribus quàm belli cura erat: quippe non communicatum modò cum plebe, sed prope amissum cernentibus summum imperium. itaque clarissimis viris ex composito præparatis ad petendum, quos prætereundi verecundiam crederent fore; nihilominus ipsi, perinde ac si omnes candidati essent, cuncta experientes, non homines modò, sed Deos

etiam antiphona, in religionem vertenta
tis bestiis habita: prius enim interpretandas
mens prodigiis: divinis fundum concuss
nimo non prodigia, sed jam eventus, pestile
agris urbique illatum haud dubia ira Deum;
pellis ajunt secundis causis placandos esse, in
fatalibus instruitur ut comitiis, auspicio ge
rent, indigenas Dis visum honores vulgari
criminaque gentium confundi. Praterquam
jactata patricium, religione etiam attoniti hos
patricios betata, postea magnam hominum
quamque tribunos militum consulari pot
creatum, L. Valerium Potitum;
Anno Chr. 191. V. C. 337. tum, M. Valerium Maximum, M
dium Camillum iterum, L. Furium
dullinum tertium, Q. Servilium F
tem iterum, Q. Sulpicium Camerinum i
His tribunis ad Vejos nihil admodum memo
actum est. tota vis in populationibus fuit.
summi imperatores, Potitus à Faleriis, Camil
Capena prædas ingentes egere, nulla incolum
licta re, cui ferro aut igni nocari posset.

XV. Prodigia interim multa nunciari: qu
pleraque, & quia singuli auctores erant, p
credita spretaque; & quia hostibus Etrusci
quos ea procurarent, aruspices non erant.
unum omnium curæ versæ sunt, quòd lac
Albano nemore sine ullis cœlestibus aquis, cau
quæ alia, cura rem miraculo eximeret, in alti
nem insolitum crevit. quidnam eo Dii port
rent prodigio, missi sciscitatum oratores ad
phicum oraculum: sed propior interpres fa
latus scnior quidam Vejens, qui, inter cæ

in stationibus ac custodiis milites Romanos Etruscosque, vaticinantis in modum cecinit, *Priusquam ex lacu Albano aqua emissa foret, nunquam potiturum Vejis Romanum.* quod primò velut temere jactum spernì, agitari deinde sermonibus cœptum est; donec unus ex statione Romana percunctatus proximum oppidanorum, (jam per longinquitatem belli commercio sermonum facto) quisnam is esset, qui per ambages de lacu Albano jaceret: postquam audivit aruspicem esse, vir haud intacti religione animi, caussatus de privati portenti procuratione, si operæ illi esset, consulere velle, ad colloquium vatem elicuit. quumque progressi ambo à suis longiùs essent inermes, sine ullo metu, prævalens juvenis Romanus senem infirmum in conspectu omnium raptum, nequicquam tumultuantibus Etruscis, ad suos transtulit. qui quum perductus ad imperatorem, inde Romam ad senatum missus esset: sciscitantibus quidnam id esset, quod de lacu Albano docuisset, respondit, *Profectò iratos Deos Vejenti populo illo fuisse die, quo sibi eam mentem objecissent, ut excidium patriæ fatale prædicat. itaque quæ tum cecinerit divino spiritu instinctus, ea se nec, ut indicta sint, revocare posse; et ignoscendum forsitan quæ Dii immortales vulgari velint, haud minùs, quàm celando effando, nefas contrahi: sic igitur libris fatidibus, sic disciplina Etrusca traditum esse, ut, quando aqua Albana abundasset, tum, si eam Romanus rite emisisset, victoriam de Vejentibus dari: antequam id fiat, Deos mœnia Vejentium deserturos non esse.* Exsequebatur inde quæ solennia derivatio esset. Sed vaticinium eventu

nec satis fidum super tanta re Patres rati, decrevere legatos sortesque oraculi Pythici expectandas.

XVI. Priusquam à Delphis oratores redirent, Albanisve prodigii piacula invenirentur, novi tribuni militum consulari potestate, L. Julius Iulus, L. Furius Medullinus quintum, L. Sergius Fidenas, A. Postumius Regillensis, P. Cornelius Malugineusis, A. Manlius, magistratum inierunt. Eo anno Tarquiniensis, novi hostes exorti: quia multis simul bellis, Volscorum ad Anxur, ubi praesidium obsidebatur; Æquorum ad Lavicos, qui Romanam ibi coloniam oppugnabant; ad hæc Vejenti quoque & Falisco & Capenati bello occupatos videbant Romanos, nec intra muros quietiora negotia esse ceruminibus Patrum ac plebis: inter hæc locum injuriæ rati esse, prædatum in agrum Romanum cohortes expeditas mittunt. aut enim passuros inultam eam injuriam Romanos, ne novo bello se onerarent; aut exiguo, eoque parum valido, exercitu persecuturos. Romanis indignitas major quàm cura populationis Tarquiniensium fuit. eo nec magno conatu suscepta, nec in longum dilata res est. A. Postumius & L. Julius non justo delectu, (etenim ab tribunis plebis impediebantur) sed prope voluntariorum, quos adhortando incitaverant, coacta manu, per agrum Cæretem obliquis tramitibus egressi, redeuntes à populationibus gravesque præda Tarquiniensis oppressere. multos mortales obtruncant, omnes exuunt impedimentis; &, receptis agrorum suorum spoliis, Romam revertuntur. Biduum ad recognoscendas

Ante Chr. 394. V. C. 358.

gnoſcendas res datum dominis: tertio incognita (erant autem ea pleraque hoſtium ipſorum) ſub haſta veniere: quodque inde redactum, militibus eſt diviſum. Cetera bella, maximeque Vejens, incerti exitus erant. jamque Romani, deſperata ope humana, fata & Deos ſpectabant; quum legati ab Delphis venerunt, ſortem oraculi afferentes congruentem reſponſo captivi vatis. *Romane, aquam Albanam cave lacu contineri, cave in mare manare ſuo flumine ſinas. emiſſam per agros rigabis, diſſipatamque rivis exſtingues. tum tu inſiſte audax hoſtium muris, memor, quam per tot annos obſides urbem, ex ea tibi his, quæ nunc panduntur, fatis victoriam datam. bello perfecto donum amplum victor ad mea templa portato: ſacraque patria, quorum omiſſa cura eſt, inſtaurata, ut aſſolet, facito.*

XVII. Ingens inde haberi captivus vates cœptus, eumque adhibere tribuni militum Cornelius Poſtumiuſque ad prodigii Albani procurationem ac Deos rite placandos cœpere. inventumque tandem eſt, ubi neglectas cærimonias, intermiſſumve ſolenne Dii arguerent, nihil profectò aliud eſſe, quàm magiſtratus, vitio creatos, Latinas, ſacrumque in Albano monte non rite concepiſſe: unam expiationem eorum eſſe, ut tribuni militum abdicarent ſe magiſtratu, auſpicia de integro repeterentur, & interregnum iniretur. Ea ita facta ſunt ex ſenatuſconſulto. Interreges tres deinceps fuere, L. Valerius, Q. Servilius Fidenas, M. Furius Camillus: nunquam defitum interim turbari, comitia interpellantibus tribunis plebis, donec conveniſſet prius, ut major pars tribunorum militum ex plebe creaverentur.

tur. Quæ dum agunt, concilia Etruriæ ad finitimum Veiientibus bellum, pestilentibusque Capenatibus ac Falisciis, ab Veiis communi omnium consilio ortum Etruriæ, quali ex obsidione cingerent, nuntiantur. *Ea, ubi ab Etruscis nuntiata, qui, unde consilium, non prius, quam tumultus, ac metus, prope non deterrit, mirari jam, quo fortunam suam illic ingerat, mirabat. In ea gente Etruria gentes irrigatam, urbes, arcesse, Gallos esse, cum quibus non jam satis fida, non bellum, pro mutua sæpe sanguinis cognatione, & propinquitate periculis, ac, ut plerumque, id fieri, ut, si qui, fortunæ sua, voluntate, ad id bellum ceciderint, non, impedient. Eum magnum, ubi ceciderit, hostium, prominum, in ima Romæ ima, cogat, miscique discordiis, intestinis, ratur communis, ut fit, ecqui.*

XVIII. Haud invitis Patribus P. Licinium Calvum prærogativa tribunatus, ætatis non pertinacem, quam, moderationis, experto in pacem magistratus virium, ceterum jam tum, eadem, suasia, eumque deinceps ex collegio ejusdem anni, rufici apparebat. L. Trimium, P. Manium, P. Mælium, Cn. Genucium, L. Atilium; qui principium nunciarunt, jure tuentis tribunos, permissu intercessionis P. Licinius Calvus, ita verba fecit: *Omnem concordiam, Quirites, reipublicæ in hoc tempus utili, memoriæ nostri magistratus vos, hic comitiis petere in insequentem annum video, si collegam eosdem repetitis, animo ipsi meliores fuitis. Ego jam non eundem, sed neminem nominatim P. Licinii relictum videtis. Vinci corporis affectus, sensus, cruciatum, atque mortem, habet, memoriæ habet, virgo, animi abstinet. Ea vero*

Ante Chr. 393. U. C. 359.

bis, inquit, *juvenem*, filium tenens, *effigiem atque imaginem ejus, quem vos antea tribunum militum ex plebe primum fecistis. hunc ego institutum disciplina mea, vicarium pro me Reipubl. do dicoque: vosque quæso, Quirites, delatum mihi ultro honorem, huic petenti, meisque pro eo adjectis precibus mandetis.* Datum id petenti patri; filiusque ejus P. Licinius tribunus militum consulari potestate cum iis, quos supra scripsimus, declaratus. Titinius Genuciusque tribuni militum, profecti adversus Faliscos Capenatesque, dum bellum majore animo gerunt quàm consilio, præcipitavere in insidias. Genucius, morte honesta temeritatem luens, ante signa inter primores cecidit. Titinius, in editum tumulum ex multa trepidatione militibus collectis, aciem restituit: nec se tamen æquo loco hosti commisit. Plus ignominiæ erat quàm cladis acceptum: quæ prope in cladem ingentem vertit: tantum inde terroris non Romæ modò, quo multiplex fama pervenerat, sed in castris quoque fuit ad Vejos. ægre ibi miles retentus à fuga est, quum pervasisset castra rumor, ducibus exercituque cæso victorem Capenatem ac Faliscum, Etruriæque omnem juventutem haud procul inde abesse. his tumultuosiora Romæ. jam castra ad Vejos oppugnari, jam partem hostium tendere ad urbem agmine infesto crediderant: concursumque in muros est, & matronarum, quas ex domo conciverat publicus pavor, obsecrationes in templis factæ: precibusque ab Diis petitum, ut exitium ab urbis tectis templisque ac Romanis mœnibus arcerent, Vejosque eum averterent terrorem, si sacra renovata rite, si procurata prodigia essent.

XIX. Jam

XIX. Jam ludi Latinique instauratæ erant: jam ex lacu Albano aqua emissa in agros: Vejisque fata apparebant. Igitur fatalia dux ad excidium illius urbis, servandæque patriæ, M. Furius Camillus dictator dictus, magistrum equitum P. Cornelium Scipionem dixit. Omnia repente mutaverat imperator mutatus, alia spes, alius animus hominum, fortuna quoque alia urbis videri. Omnium primum in eos, qui à Vejis in illo pavore fugerant, more militari animadvertit, effecitque ne hostis maximè timendus militi esset. deinde indicto delectu in diem certam, ipse interim Vejos ad confirmandos militum animos intercurrit. inde Romam ad scribendum novum exercitum redit, nullo detrectante militiam. peregrina etiam juventus, Latini Hernicique, operam suam pollicentes, ad id bellum venere. quibus quum gratias in senatu egisset dictator, satis jam omnibus ad id bellum paratis, ludos Magnos ex senatusconsulto vovit Vejis captis se facturum; ædemque Matutæ matris refectam dedicaturum, jam ante ab rege Servio Tullio dedicatam. Profectus cum exercitu ab urbe exspectatione hominum majore quàm spe, in agro primùm Nepesino cum Faliscis & Capenatibus signa confert. omnia ibi summa ratione consilioque acta, fortuna etiam, ut fit, secuta est. non proelio tantùm fudit hostes, sed castris quoque exuit, ingentique præda est potitus; cujus pars maxima ad quæstorem redacta est: haud ita multum militi datum. Inde ad Vejos exercitus ductus, densioraque castella facta; & à procursationibus, quæ multæ temere inter murum ac vallum fiebant, edicto ne quis injussu pugnaret, ad opus

militer

milites traducti. Operum fuit omnium longè maximum ac laboriosissimum, cuniculus in arcem hostium agi cœptus. quod ne intermitteretur opus, neu sub terra continuus labor eosdem conficeret, in partes sex munitorum numerum divisit. senæ horæ in orbem operi attributæ sunt. nocte ac die nunquam ante omissum, quàm in arcem viam facerent.

XX. Dictator, quum jam in manibus videret victoriam esse, urbem opulentissimam capi, tantumque prædæ fore, quantum non omnibus in unum collatis ante bellis fuisset; ne quam inde aut militum iram ex malignitate prædæ partitæ, aut invidiam apud Patres ex prodiga largitione caperet, literas ad senatum misit: *Deûm immortalium benignitate, suis consiliis, & patientia militum, Vejos jam fore in potestate populi Romani. quid de prada faciendum censerent?* Duæ senatum distinebant sententiæ: senis P. Licinii, quem primum dixisse à filio interrogatum ferunt, edici palam placere populo, ut, qui particeps esse prædæ vellet, in castra Vejos iret: altera Ap. Claudii, qui largitionem novam, prodigam, inæqualem, inconsultam arguens, si semel nefas ducerent captam ex hostibus in ærario exhausto bellis pecuniam esse, auctor erat stipendii ex ea pecunia militi numerandi: ut eo minus tributi plebes conferret. ejus enim doni societatem sensuras æqualiter omnium domos; non avidas in direptiones manus otiosorum urbanorum præreptures fortium bellatorum præmia esse: quum ita ferme eveniat, ut segnior sit prædator, ut quisque laboris periculique prædæ quam petere partem soleat. Licinius contra suo

spectare se invitum semper dum [illegible] ejiebat; [illegible] ad pietatem [illegible] [illegible] ut legatis novarum [illegible] [illegible] [illegible]

lo mœnibus arcem jam plenam hostium esse, in muros pro se quisque armati discurrunt, mirantes quidnam id esset, quòd, quum tot per dies nemo se ab stationibus Romanis movisset, tum velut repentino icti furore improvidi currerent ad muros. Inseritur huic loco fabula, immolante rege Vejentium, vocem aruspicis dicentis, qui ejus hostiæ exta prosecuisset, ei victoriam dari, exauditam in cuniculo, movisse Romanos milites, ut adaperto cuniculo exta raperent, & ad dictatorem ferrent. Sed in rebus tam antiquis, si, quæ similia veri sint, pro veris accipiantur, satis habeam. Hæc, ad ostentationem scenæ gaudentis miraculis aptiora quàm ad fidem, neque affirmare, neque refellere operæ pretium est. Cuniculus delectis militibus eo tempore plenus, in æde Junonis, quæ in Vejentana arce erat, armatos repente edidit. & pars aversos in muris invadunt hostes: pars claustra portarum revellunt: pars, quum ex tectis saxa tegulæque à mulieribus ac servitiis jacerentur, inferunt ignes. clamor omnia variis terrentium ac paventium vocibus, misto mulierum ac puerorum ploratu, complet. momento temporis dejectis ex muro undique armatis, patefactisque portis, quum alii agmine irruerent, alii desertos scanderent muros, urbs hostibus impletur: omnibus locis pugnatur. deinde, multa jam edita cæde, senescit pugna: & dictator præcones edicere jubet, ut ab inermi abstineatur. is finis sanguinis fuit. dedi inde inermes cœpti. & ad prædam miles permissu dictatoris discurrit. quæ quum ante oculos ejus aliquantum spe atque opinione major, majorisque pretii rerum ferretur, dicitur manus ad cœlum toller

tollens precatus esse, *ut, si cui deorum hominumque nimis sua fortuna populique Romani videretur, sub eam invidiam venire sua privata incommoda, quibus minime publica populi Romani dolerent*: conversumque se inter hæc venerationem, traditur memoratur, prolapsum concidisse: isque omen pertinuisse ad eventu rem conjectantibus visum ad damnationem ipsius Camilli, capta deinde urbis Romanæ, quod post paucos accidit annos, cladem. Atque illo die cæde hostium ac direptione urbis opulentissimæ esse consumptus.

XXII. Postero die libera corpora distrahit sub corona vendidit. ea sola pecunia in publicum redigitur, haud sine ira plebis. & quod retulere secum prædæ, nec dari, qui ad senatum, malignitatis auctores quærendo, retro urbium sui rejecissent; nec senatui, sed Licinius familiæ, ex qua filius ad senatum retulisset, pater tam popularis sententiæ auctor fuisset, acceptum referebant. Quum jam humanæ opes egestæ à Vejis essent, amoliri tum Deum dona ipsosque Deos, sed solentium magis quàm rapientium modo, cœpere. namque delecti ex omni exercitu juvenes, purè lotis corporibus, candida veste, quibus deportanda Romam Regina Juno assignata erat, venerabundi templum iniere, primò religiosè admoventes manus: quòd id signum more Etrusco nisi certæ gentis sacerdos attrectare non esset solitus. deinde quum quidam, seu spiritu divino tactus, seu juvenili joco, *Visne Romam ire Juno?* dixisset: annuisse ceteri Deam conclamaverunt. inde fabulæ adjectum est, vocem quoque dicentis, *Velle*, auditam. motam certè sede sua parvi molimenti adminiculis, sesqueitis modò, accepimus levi

vem ac facilem translatu fuisse; integramque in Aventinum æternam sedem suam, quo vota Romani dictatoris vocaverant, perlatam: ubi templum ei postea idem, qui voverat, Camillus dedicavit. Hic Vejorum occasus fuit, urbis opulentissimæ Etrusci nominis, magnitudinem suam vel ultima clade indicantis; quòd decem æstates hiemesque continuas circumsessa, quum plus aliquanto cladium intulisset quàm accepisset, postremò jam, fato tum denique urgente, operibus tamen, non vi, expugnata est.

XXIII. Romam ut nunciatum est Vejos captos, quanquam & prodigia procurata fuerant, & vatum responsa, & Pythicæ sortes notæ; &, quantum humanis adjuvari consiliis potuerat res, ducem M. Furium maximum imperatorum omnium legerant: tamen, quia tot annis variè ibi bellatum erat, multæque clades acceptæ, velut ex insperato immensum gaudium fuit. & priusquam senatus decerneret, plena omnia templa Romanarum matrum grates Diis agentium erant. senatus in quatriduum, quot dierum nullo ante bello, supplicationes decernit. Adventus quoque dictatoris, omnibus ordinibus obviam effusis, celebratior, quàm ullius unquam antea fuit: triumphusque omnem consuetum honorandi illius diei modum aliquantum excessit. maximè conspectus ipse est, curru equis albis juncto urbem invectus: parumque id non civile modò, sed humanum etiam visum. Jovis Solisque equis æquiparari dictatorem in religionem etiam trahebant: triumphusque ob eam unam maximè rem clarior quàm gratior fuit. Tum Junoni reginæ templum in Aventino locavit, dedicavitque

haud facilè inibatur ratio jubendi referre p
populum, ut ex ea pars debita in sacrum se
retur. tandem eo, quod levissimum videbatu
cursum est, ut qui se domumque religione
vere vellet, quum sibimet ipse prædam asti
suam, decimæ pretium partis in publicum
ret: ut ex eo donum aureum, dignum an
dine templi ac numine Dei, ex dignitate
Romani fieret. ea quoque collatio plebis an
Camillo alienavit. Inter hæc pacificatum l
Volscis & Æquis venerunt. impetrataque pa
gis ut fessa tam diutino bello acquiesceret
quàm quòd digni peterent.

Ante Chr. 392. *R. C.* 360.

XXIV. Vejis captis, sex tribun
litum consulari potestate insequ
nus habuit, duos Publios Co
Cossum & Scipionem, M. Va
Maximum iterum, Cæsonem Fabium Amb
tertiùm, L. Furium Medullinum quintùm,
vilinum tertiùm. Corneliis Falisicum bellum.

rum ſcriberentur, deducendam cenſuerant: triumvirique ad id creati terna jugera & ſeptunces viritim diviſerant, ea largitio ſperni cœpta: quia ſpei majoris avertendæ ſolatium objectum cenſebant. cur enim relegari plebem in Volſcos, quum pulcherrima urbs Veji agerque Vejentanus in conſpectu ſit, uberior amplioreque Romano agro? urbem quoque urbi Romæ, vel ſitu, vel magnificentia publicorum privatorumque tectorum ac locorum, præponebant. quin illa quoque actio movebatur, quæ poſt captam utique Romam à Gallis celebratior fuit, tranſmigrandi Vejos. ceterùm partim plebi, partim ſenatui deſtinabant habitandos Vejos, duaſque urbes communis reipublicæ incoli à Romano populo poſſe. Adverſus quas quum optimates ita tenderent, ut morituros ſe citiùs dicerent in conſpectu populi Romani, quàm quioquam eorum rerum rogaretur: *quippe nunc in una urbe tantum diſſenſionum eſſe, quid in duabus fore? vitiatum ut quiſquam victrici patriæ præferret? ſimoreque majorem fortunam capis eſſe Vejis, quàm incolumibus fuerit? poſtremò, ſe relinqui à civibus in patriæ poſſe: ut relinquant patriam atque cives, nullam vim unquam ſubacturam: & T. Siciniam* (is enim ex tribunis plebis rogationis ejus lator erat) *conditorem Vejos ſequentur, relicto Deo Romulo, Dei filio, parente & auctore urbis Romæ.*

XXV. Hæc quum ſeedis certaminibus agerentur, (nam partem tribunorum plebis Patres in ſuam ſententiam traxerant) nulla res alia manibus temperare plebem cogebat, quàm quòd, ubi vim committendæ cauſſa clamor ortus eſſet, privatorum [illegible] tus primi turbæ officientes ſe, [illegible] occidi

occidi jubebant. ab horum ætatibus dignitatibusque & honeribus violandis dum abstinebatur, & ad reliquos similes conatus verecundia ire obstabat. Camillus identidem omnibus locis concinnabatur: *Haud mirum id quidem esse, furere divitatem, quæ, damnata vici, omnium rerum primum duxit, quidem religione se nexibusque, habere: nihil se collatione dicere stipè veriti, quàm decima: quantò ea se quisque privatim obligaverit, liberum sit populus. enimvero illud se tacere, suam conscientiam non pati, quòd ex eâ tantùm prædâ, quæ virum movantium sit, decima designetur: urbis, atque agri capti, quæ & ipsa voto continentur, mentionem nullam fieri.* Quum ea disceptatio, anceps senatui visa, delegata ad pontifices esset: adhibito Camillo, visum collegio, quod ejus ante conceptum votum Vejentium fuisset, & post votum in potestatem populi Romani venisset, ejus partem decimam Apollini sacram esse. ita in æstimationem urbs agerque venit: pecunia ex ærario prompta, & tribunis militum consularibus, ut aurum ex ea coëmerent, negotium datum. cujus quum copia non esset, matronæ, cœtibus ad eam rem consultandam habitis, & communi decreto pollicitæ tribunis militum, aurum & omnia ornamenta sua in ærarium detulerunt. Grata ea res ut quæ maximè senatui unquam fuit: honoremque ob eam munificentiam ferunt matronis habitum, ut pilento ad sacra ludosque, carpentis festo profestoque uterentur. Pondere ab singulis auri accepto, æstimatoque ut pecuniæ solverentur, crateram auream fieri placuit, quæ donum Apollini Delphos portaretur. Simul ab religione animos remiserunt, integrant seditio-

nem tribuni plebis: incitatur multitudo in omnes principes, ante alios in Camillum. eum prædam Vejentanam publicando sacrandoque ad nihilum redegisse. absentes ferociter increpant: præsentium, quum se ultro iratis offerrent, verecundiam habent. simul extrahi rem eo anno viderunt; tribunos plebis latores legis in annum eosdem reficiunt. & Patres hoc idem de intercessoribus legis annisi. ita tribuni plebis magna ex parte iidem refecti.

XXVI. Comitiis tribunorum militum Patres summa ope evicerunt, ut M. Furius Camillus crearetur. propter bella simulabant parari ducem, sed largitioni tribuniciæ adversarius quærebatur. cum Camillo creati tribuni militum consulari potestate, L. Furius Medullinus sextùm, C. Æmilius, L. Valerius Poplicola, Sp. Postumius, P. Cornelius iterum. Principio anni tribuni plebis nihil moverunt: donec M. Furius Camillus in Faliscos, cui id bellum mandatum erat, proficisceretur. differendo deinde elanguit res: & Camillo, quem adversarium maximè metuerant, gloria in Faliscis crevit. nam quum primò mœnibus se hostes tenerent, tutissimum id rati, populatione agrorum atque incendiis villarum coëgit eos egredi urbe; sed timor longiùs progredi prohibuit. mille fere passuum ab oppido castra locant; nulla re alia fidentes ea satis tuta esse, quàm difficultate aditus, asperis confragosisque circa, & partim arctis, partim arduis viis. ceterùm Camillus captivum indicem ex agris secutus ducem, castris multa nocte motis, prima luce aliquanto superioribus locis se ostendit. trifariam Romani muniebant. alius exercitus prœlio intentus stabat. ibi

Ante Chr. 391. V. C. 361.

rant & murabantur. Obsidio inde urbis, &
tiones, & interdum per occasionem impetu
danorum in Romanas stationes, proeliaqu
fieri: & teri tempus, neutro inclinata spe;
frumentum, copiæque aliæ ex ante conve
giùs obsessis quàm obsidentibus suppeteren
baturque æquè diuturnus futurus labor, a
fuisset: ni fortuna imperatori Romano fi
cognitæ rebus bellicis virtutis specimen &
ram victoriam dedisset.

XXVII. Mos erat Faliscis eodem mag
berorum & comite uti: simulque plures puer
hodie quoque in Græcia manet, unius curæ
dabantur. principum liberos, sicut fere fit,
entia videbatur præcellere, erudiebat. is q
pace instituisset pueros ante urbem lusus
dique caussa producere; nihil eo more
tempus intermisso, tum modò brevioribus,
longioribus spatiis trahendo eos à porta, l
monibusque variatis, longiùs solito, ubi re

Non ad similem, inquit, *tui nec populum, nec atorem, scelestus ipse cum scelesto munere ve- nobis cum Falisci, quæ pacto sit humano, so- non est: quam ingeneravit natura, utrisque ritque. sunt & belli, sicut pacis, jura: justé- a, non minùs quàm fortiter, didicimus gerere. habemus non adversum eam ætatem, cui etiam urbibus parcitur; sed adversus armatos, & qui nec læsi, nec lacessiti à nobis, castra Ro- ad Vejos oppugnarunt. eos tu, quantum in te novo scelere vicisti: ego Romanis artibus, vir- opere, armis, sicut Vejos, vincam.* Denuda- deinde eum, manibus post tergum illigatis, cendum Falerios pueris tradidit: virgasque eis, us proditorem agerent in urbem verberantes, . Ad quod spectaculum concursu populi pri- facto, deinde à magistratibus de re nova vo- senatu, tanta mutatio animis est injecta, ut, modò efferati odio iraque Vejentium exitum ; quàm Capenatium pacem, mallent, apud eos in universa poscere civitas. fides Romana, ju- imperatoris, in foro & curia celebrantur: hisque omnium legati ad Camillum in ca- atque inde permissu Camilli Romam ad S- m, qui dederant Falerios, proficiscuntur. in- ucti ad senatum ita locuti traduntur: *Patres ripti, victoria, cui nec Deus nec homo quisquam leat, victi à vobis & imperatore vestro, dedi- nos vobis; rati, quo nihil victori pulchrius est, us nos sub imperio vestro, quàm legibus nostris uros. Eventu hujus belli duo salutaria exem- prodita humano generi sunt. vos fidem in bello, m præsentem victoriam maluistis: nos fide pro-*

vocati, victoriam ultro detulimus: sub ditione vestra sumus. mittite qui arma, qui obsides, qui urbem patentibus portis accipiant: nec vos fidei nostræ, nec nos imperii vestri pœnitebit. Camillo & ab hostibus & à civibus gratiæ actæ. Falisci in stipendium militum ejus anni, ut populus Romanus tributo vacaret, pecunia imperata. Pace data, exercitus Romam reductus.

XXVIII. Camillus meliore multo laude, quàm quum triumphantem albi per urbem vexerant equi, insignis justitia fideque, hostibus victis, quum in urbem redisset, tacitè ejus verecundiam non tulit senatus, quin sine mora voti liberaretur: crateramque auream donum Apollini Delphos legati qui ferrent, L. Valerius, L. Sergius, A. Manlius, missi longa una nave, haud procul freto Siculo à piratis Liparensium excepti devehuntur Liparas. mos erat civitatis, velut publico latrocinio partam prædam dividere. Fortè eo anno in summo magistratu erat Timasitheus quidam, Romanis vir similior quàm suis; qui legatorum nomen donumque, & Deum, cui mitteretur, & doni caussam veritus ipse, multitudinem quoque, quæ semper ferme regenti est similis, religionis justæ implevit: adductosque in publicum hospitium legatos, cum præsidio etiam navium Delphos prosecutus, Romam inde sospites restituit. hospitium cum eo senatusconsulto est factum: donaque publicè data. Eodem anno in Æquis variè bellatum: adeò ut in incerto fuerit & apud ipsos exercitus & Romæ, vicissent victine essent. Imperatores Romani fuere ex tribunis militum C. Æmilius, Spurius Postumius. primò rem communiter gesserunt: fusis in-

de

de acie hostibus, Æmilium præsidio Verruginem obsidere placuit, Postumium fines vastare. ibi eum in compositio agmine negligentiùs ab re bene gesta eunti adorti Æqui, terrore injecto, in proximos compulere tumulos: pavorque inde Verruginem etiam ad præsidium altum est perlatus. Postumius, suis in tutum receptis, quum concione advocata terrorem increparet ac fugam: fusos esse ab ignavissimo & fugacissimo hoste: conclamat universus exercitus, meritò se ea audire, & fateri admissum flagitium: sed eosdem correcturos esse, neque diuturnum id gaudium hostibus fore: poscentes ut confestim inde ad castra hostium duceret, (in conspectu erant posita in plano) nihil pœnæ recusabant, ni ea ante noctem expugnâssent. Collaudatos, corpora curare paratosque esse quarta vigilia jubet. & hostes, nocturnam fugam ex tumulo Romanorum ut ab ea via, quæ ferebat Verruginem, excluderent, fuere obvii: prœliumque ante lucem (sed luna pernox erat) commissum est: & haud incertius diurno prœlium fuit. Sed clamor Verruginem perlatus, quum castra Romana crederent oppugnari, tantum injecit pavoris, ut nequicquam retinente atque obsecrante Æmilio, Tusculum palati fugerent. Inde fama Romam perlata est, Postumium exercitumque occisum. Qui, ubi prima lux metum insidiarum effusè sequentibus sustulit, quum perequitâsset aciem promissa repetens, tantum injecit ardoris, ut non ultra sustinuerint impetum Æqui. cædes inde fugientium, qualis ubi ira magis quàm virtute res geritur, ad perniciem hostium facta est. tristemque ab Tusculo nuncium, nequicquam exterrita civitate, literæ à Postumio laureatæ sequuntur: vi-

ctoriam populi Romani esse: Æquorum exercitum deletum.

XXIX. Tribunorum plebis actiones quia nondum invenerant finem, & plebs continuare latoribus legis tribunatum, & Patres reficere intercessores legis annisi sunt. sed plus suis comitiis plebs valuit. quem dolorem ulti Patres sunt, senatusconsulto facto, ut consules, invisus plebi magistratus, crearentur. Annum post quintum decimum creati consules L. Lucretius Flavus, Servius Sulpicius Camerinus. Principio hujus anni ferociter, quia nemo ex collegio intercessurus erat, coortis ad perferendam legem tribunis plebis, nec segniùs ob id ipsum consulibus resistentibus, omnique civitate in unam eam curam conversa, Vitelliam coloniam Romanam in suo agro Æqui expugnant. colonorum pars maxima incolumis, quia nocte proditione oppidum captum liberam per aversa urbis fugam dederat, Romam perfugere. L. Lucretio consuli ea provincia evenit. is, cum exercitu profectus, acie hostes vicit: victorque Romam ad majus aliquanto certamen rediit. dies dicta erat tribunis plebis biennii superioris A. Virginio & Q. Pomponio: quos defendi Patrum consensu ad fidem senatus pertinebat. neque enim eos aut vitæ ullo crimine alio aut gesti magistratus quisquam arguebat, præterquam quòd gratificantes Patribus rogationi tribuniciæ intercessissent. vicit tamen gratiam senatus plebis ira: & pessimo exemplo innoxii denis millibus gravis æris condemnati sunt. id ægre passi Patres. Camillus palam sceleris plebem arguere: quæ, jam in suos versa, non intelligeret se pravo judicio de tribunis

Ante Chr. 390. V. C. 362.

intercessionem sustulisse: intercessione sublata, tribuniciam potestatem evertisse. Nam, quòd illi sperarent effrenatam licentiam ejus magistratus Patres laturos, falli eos. si tribunicia vis tribunicio auxilio repelli nequeat, aliud telum Patres inventuros esse. consulesque increpabat, quòd fide publica decipi tribunos eos taciti tulissent, qui senatus auctoritatem secuti essent.

XXX. Hæc propalam concionabundus indies magis augebat iras hominum. senatum verò incitare adversus legem haud desistebat: *ne aliter descenderent in forum, quum dies ferendæ legis venisset, quàm ut qui meminissent sibi pro aris, focisque, & Deûm templis, ac solo in quo nati essent, dimicandum fore. nam quod ad se privatim attinet: si suæ gloriæ sibi inter dimicationem patriæ meminisse sit fas, sibi amplum quoque esse; urbem ab se captam frequentari, quotidie se frui monimento gloriæ suæ, & ante oculos habere urbem latam in triumpho suo; insistere omnes vestigiis laudum suarum. sed nefas ducere, desertam ac relictam ab Diis immortalibus incoli urbem; & in captivo solo habitare populum Romanum, & victrice patria victam mutari.* His adhortationibus principis concitati Patres senes juvenesque, quum ferretur lex, agmine facto in forum venerunt; dissipatique per tribus, suos quisque tribules prensantes orare cum lacrimis coepere, *Ne eam patriam, pro qua fortissimè felicissimèque ipsi ac patres eorum dimicâssent, desererent; Capitolium, edem Vestæ, cetera circa templa Deorum ostentantes. ne exsulem, extorrem populum Romanum ab solo patrio, ac diis penatibus, in hostium urbem agerent; eoque rem adducerent, ut melius*

fuerit non capi Vejos, ne Roma desereretur. Quia non vi agebant, sed precibus, & inter preces multa Deorum mentio erat, religiosum parti maximæ fuit: & legem una plures tribus antiquârunt, quàm jusserunt. adeòque ea victoria læta Patribus fuit, ut postero die referentibus consulibus senatusconsultum fieret, ut agri Vejentani septena jugera plebi dividerentur; nec patribus familiæ tantùm, sed ut omnium in domo liberorum capitum ratio haberetur; vellentque in eam spem liberos tollere.

XXXI. Eo munere delenita plebe, nihil certatum est, quo minùs consularia comitia haberentur. creati consules L. Valerius Potitus, M. Manlius, cui Capitolino postea etiam fuit cognomen. Hi consules magnos ludos fecere, quos M. Furius dictator voverat Vejenti bello. Eodem anno ædes Junonis Reginæ ab eodem dictatore eodemque bello vota dedicatur: celebratamque dedicationem ingenti matronarum studio tradunt. Bellum haud memorabile in Algido cum Æquis gestum est, fugis hostibus priùs penè quàm manus conserererentur. Valerio, quòd perseverantior cædendis in fuga fuit, triumphus; Manlio, ut ovans ingrederetur urbem, decretum est. Eodem anno novum bellum cum Volsiniensibus exortum: quo propter famem, pestilentiamque in agro Romano, ex siccitate caloribusque nimiis ortam, exercitus duci nequivit. ob quæ Volsinienses, Salpinatibus adjunctis, superbia elati, ultro agros Romanos incursavere. bellum inde duobus populis indictum. C. Julius censor decessit: in ejus locum M. Cornelius suffectus. quæ res postea religioni fuit; quia eo lustro Roma est capta:

Ante Chr. 389.
U. C. 363.

capta: nec deinde unquam in demortui locum cen-
sor sufficitur, consulibusque morbo implicitis pla-
cuit per interregnum renovari auspicia. Itaque,
quum ex senatusconsulto consules magistratu se ab-
dicassent, interrex creatur M. Furius Camillus; qui
P. Cornelium Scipionem, is deinde L. Valerium
Potitum interregem prodidit. ab eo creati sex tri-
buni militum consulari potestate: ut, etiam si cui
eorum incommoda valetudo fuisset, copia magi-
stratuum reipubl. esset.

XXXII. Kalendis Quintilibus magistratum oc-
cepere L. Lucretius, Servius Sulpicius,
M. Æmilius, L. Furius Medullinus sep- *Ante Chr.*
timùm, Agrippa Furius, C. Æmilius *388.*
iterum. Ex his L. Lucretio & C. Æ- *V. C. 364.*
milio Volsiniensis provincia evenit: Salpinates A-
grippæ Furio, & Servio Sulpicio. Priùs cum Vol-
siniensibus pugnatum est. bellum numero hostium
ingens; certamine haud sanè asperum fuit. fusa
concursu primo acies in fugam, millia octo arma-
torum ab equitibus interclusa, positis armis, in de-
ditionem venerunt. Ejus belli fama effecit, ne se
pugnæ committerent Salpinates: mœnibus armati
se tutabantur. Romani prædas passim & ex Sal-
pinati agro, & ex Volsiniensi, nullo eam vim ar-
cente, egerunt: donec Volsiniensibus fessis bello,
ea conditione, ut res populo Romano redderent,
stipendiumque ejus anni exercitui præstarent, in
viginti annos induciæ datæ. Eodem anno M. Cæ-
dicius de plebe nunciavit tribunis, se in nova via,
ubi nunc sacellum est, supra ædem Vestæ, vocem
noctis silentio audisse clariorem humana, quæ ma-
gistratibus dici juberet, Gallos adventare. Id, ut

fit, propter auctoris humilitatem spretum; & quòd longinqua, eoque ignotior, gens erat. Neque Deorum modò monita ingruente fato spreta; sed humanam quoque opem, quæ una erat, M. Furium ab urbe amovere. qui, die dicta ab L. Appulejo tribuno plebis, propter prædam Vejentanam, filio quoque adolescente per idem tempus orbatus, quum accitis domum tribulibus, & clientibus, quæ magna pars plebis erat, percunctatus animos eorum, responsum tulisset, *se collaturos quanti damnatus esset, absolvere eum non posse*; in exsilium abiit, precatus ab Diis immortalibus, *si innoxio sibi ea injuria fieret, primo quoque tempore desiderium sui civitati ingratæ facerent*. absens quindecim millibus gravis æris damnatur.

XXXIII. Expulso diva, quo mensuetu, si quisquam humanorum certi est, capi Roma non potuerat; adventante fatali urbi clade, legati ab Clusinis veniunt, auxilium adversus Gallos petentes. Eam gentem traditur fama, dulcedine frugum, maximèque vini nova tum voluptate captam. Alpes transisse, agresque ab Etruscis ante cultos possedisse: & invexisse in Galliam vinum, illiciendæ gentis caussa. Arunsem Clusinum, ira ereptæ uxoris ab Lucumone, cui tutor is fuerat ipse, potentiore juvene, & à quo expeti pœnas, nisi externa vis quæsita esset, nequirent. hunc transeuntibus Alpes ducem, auctoremque Clusium oppugnandi fuisse. Equidem haud abnuerim, Clusium Gallos ab Arunte, seu quo alio Clusino, adductos: sed eos, qui oppugnaverint Clusium, non fuisse qui primi Alpes transierint, satis constat. ducentis quippe annis ante, quàm Clusium oppugnaverent, unbemque

bemque Romam caperent, in Italiam Galli transcenderunt: nec cum his primum Etruscorum, sed multo ante cum iis, qui inter Apenninum Alpesque incolebant, sæpe exercitus Gallici pugnavere. Tuscorum ante Romanum imperium latè terra marique opes patuere. mari supero inferoque, quibus Italia insulæ modo cingitur, quantum potuerint, nomina sunt argumento, quòd alterum Tuscum communi vocabulo gentis, alterum Adriaticum mare, ab Adria Tuscorum colonia, vocavere Italicæ gentes. Græci eadem Tyrrhenum atque Adriaticum vocant. Ii in utrumque mare vergentes incoluere urbibus duodenis terras, priùs cis Apenninum, ad inferum mare; postea trans Apenninum totidem, quot capita originis erant, coloniis missis: quæ trans Padum omnia loca, excepto Venetorum angulo, qui sinum circumcolunt maris, usque ad Alpes tenuere. Alpinis quoque ea gentibus haud dubiè origo est, maximè Rhæto: quos loca ipsa efficârunt, ne quid ex antiquo, præter sonum linguæ, nec eum incorruptum, retinerent.

XXXIV. De transitu in Italiam Gallorum hæc accepimus: Prisco Tarquinio Romæ regnante, Celtarum, quæ pars Galliæ tertia est, penes Bituriges summa imperii fuit. ii regem Celtico dabant. Ambigatus is fuit, virtute fortunaque cum sua tum publica præpollens: quòd imperio ejus Gallia adeò frugum hominumque fertilis fuit, ut abundans multitudo vix regi videretur posse. Hic magno natu ipse jam, exonerare prægravante turba regnum cupiens, Bellovesum ac Sigovesum, fororis filios, impigros juvenes, missurum se esse in

quas Dii dediſſent auguriis ſedes, oſtendit, quantum ipſi vellent numerum hominum excirent, ne qua gens arcere advenientes poſſet. Tum Sigoveſo ſortibus dati Hercinii ſaltus: Belloveſo haud paullo lætiorem in Italiam viam Dii dabant. Is, quòd eis ex populis abundabat, Bituriges, Avernos, Senones, Æduos, Ambarros, Carnutes, Aulercos excivit, profectus ingentibus peditum equitumque copiis, in Tricaſtinos venit. Alpes inde oppoſitæ erant, quas inexſuperabiles viſas haud equidem miror, nulla dum via (quod quidem continens memoria ſit, niſi de Hercule fabulis credere libet) ſuperatas. Ibi quum velut ſeptos montium altitudo teneret Gallos, circumſpectarentque quanam per juncta cœlo juga in alium orbem terrarum tranſirent, religio etiam tenuit; quòd allatum eſt, advenas quærentes agrum ab Salyum gente oppugnari. Maſſilienſes erant hi, navibus à Phocæa profecti. Id Galli fortunæ ſuæ omen rati adjuvere, ut, quem primum in terram egreſſi occupaverant locum, patentibus ſilvis communirent. ipſi Taurino ſaltu invias Alpes tranſcenderunt: fuſiſque acie Tuſcis, haud procul Ticino flumine, quum, in quo conſederant, agrum Inſubrium appellari audiſſent, cognomine Inſubribus pago Heduorum: ibi, omen ſequentes loci, condidere urbem; Mediolanum appellârunt.

XXXV. Alia ſubinde manus Cænomanorum, Elitovio duce veſtigia priorum ſecuta, eodem ſaltu, favente Belloveſo, quum tranſcendiſſet Alpes, ubi nunc Brixia ac Verona urbes ſunt, (locos tenuere Libui) conſidunt. poſt hos Salluvii, prope antiquam gentem Lævos, Ligures, incolentes circa

Tici-

Ticinum amnem. Pœnino deinde Boji, Lingonesque transgressi, quum jam inter Padum atque Alpes omnia tenerentur, Pado ratibus trajecto, non Etruscos modò, sed etiam Umbros agro pellunt: intra Apenninum tamen sese tenuere. Tum Senones, recentissimi advenarum, ab Utente flumine usque ad Æsim fines habuere. Hanc gentem Clusium, Romamque inde venisse comperio: id parum certum est, solamne, an ab omnibus Cisalpinorum Gallorum populis adjutam. Clusini novo bello exterriti, quum multitudinem, quum formas hominum inusitatas cernerent, & genus armorum, audirentque sæpe ab iis cis Padum, ultraque, legiones Etruscorum fusas, quanquam adversus Romanos nullum eis jus societatis amcitiæve erat, nisi quod Vejentes consanguineos adversus populum Romanum non defendissent, legatos Romam, qui auxilium ab senatu peterent, misere. De auxilio nihil impetratum. legati tres M. Fabii Ambusti filii missi, qui senatus populique Romani nomine agerent cum Gallis, ne, à quibus nullam injuriam accepissent, socios populi Romani atque amicos oppugnarent. Romanis eos bello quoque, si res cogat, tuendos esse: sed melius visum, bellum ipsum amoveri, si posset; & Gallos, novam gentem, pace potiùs cognosci, quàm armis.

XXXVI. Mitis legatio, ni præferoces legatos, Gallisque magis quàm Romanis similes, habuisset. quibus, postquam mandata ediderunt in concilio Gallorum, datur responsum: *Etsi novum nomen audiant Romanorum, tamen credere viros fortes esse, quorum auxilium à Clusinis in re trepida sit imploratum. &, quoniam legatione adversus se maluerint*

rint quàm armis tueri socios, ne se quidem pacem, quam illi afferant, aspernari, si Gallis egentibus agro, quem latius possideant quàm colant Clusini, partem finium concedant: aliter pacem impetrari non posse. Et responsum coram Romanis se accipere velle: &, si negetur ager, coram iisdem Romanis dimicaturos, ut nunciare domum possint, quantum Galli virtute ceteros mortales praestarent. Quodnam id jus esset, agrum à possessoribus petere, aut minari arma, Romanis quaerentibus, & *quid in Etruria rei Gallis esset?* quum illi, *se in armis jus ferre, & omnia fortium virorum esse,* ferociter dicerent: accensis utrimque animis ad arma discurritur, & proelium conseritur. Ibi, jam urgentibus Romanam urbem fatis, legati contra jus gentium arma capiunt, nec id clam esse potuit, quum ante signa Etruscorum tres nobilissimi fortissimique Romanae juventutis pugnarent. tantum eminebat peregrina virtus. Quinctiam Qu. Fabius evectus extra aciem equo, ducem Gallorum, ferociter in ipsa signa Etruscorum incursantem, per latus transfixum, hasta occidit, spoliaque ejus legentem Galli agnoverunt: perque totam aciem, Romanum legatum esse, signum datum est. Omissis inde in Clusinos ira, receptui canunt, minantes Romanis. Erant qui exemplo Romanos eundum conserent: vicinae finiores, ut legati prius mitterentur quaestiam injuriae, postulatumque, ut pax jure gentium violata Fabii dederentur. Legatis Gallorum equum ea, sicut erant mandata, expoluisse; senatui non factum placebat Fabiorum, & jus postulare haudquaquam videbantur. sed ne id quidem placebat, deceptum in tanto nobilitatis viro simultatis elatebat. Inque-*

ne penes ipsos culpa esset cladis fortè Gallico bello acceptæ, cognitionem de postulatis Gallorum ad populum rejiciunt. ubi tanto plus gratia atque opes valuere, ut, quorum de pœna agebatur, tribuni militum consulari potestate in insequentem annum crearentur. Quo facto, haud secus quàm dignum erat, infensi Galli, bellum propalam minantes, ad suos redeunt. Tribuni militum cum tribus Fabiis creati Q. Sulpicius Longus, Q. Servilius quartùm, Ser. Cornelius Maluginensis.

XXXVII. Quum tanta moles mali instarer, (adeò occæcat animos fortuna, ubi vim suam ingruentem refringi non vult) civitas, quæ adversus Fidenatem & Vejentem hostem, aliosque finitimos populos ultima experiens auxilia, dictatorem multis tempestatibus dixisset, ea tunc, inusitato atque inaudito hoste ab oceano terrarumque ultimis oris bellum ciente, nihil extraordinarii imperii aut auxilii quæsivit. Tribuni, quorum temeritate bellum contractum erat, summæ rerum præerant: delectumque nihilo accuratiorem, quàm ad media bella haberi solitus erat, (extenuantes etiam famam belli) habebant. Interim Galli, postquam accepere, ultro honorem habitum violatoribus juris humani, elusamque suam legationem esse, flagrantes ira, cujus impotens est gens, confestim signis convulsis, citato agmine iter ingrediuntur. ad quorum prætereuntium raptim tumultum quum externitæ urbes ad arma concurrerent, fugaque agrestium fieret, Romam se ire magno clamore significabant; quacunque ibant, equis virisque longè ac latè fuso agmine immensum obtinentes loci. Sed antece-

Ante Chr. 387. U. C. 365.

dente fama, nunciisque Clusinorum, deinceps inde aliorum populorum, plurimum terroris Romam celeritas hostium tulit: quippe quibus, velut tumultuario exercitu raptim ducto, egre ad undecimum lapidem occursum est, qua flumen Allia, Crustuminis montibus praealto defluens alveo, haud multum infra viam Tiberino amni miscetur. Jam omnia contra circaque hostium plena erant, & nata in vanos tumultus gens, truci cantu, clamoribusque variis, horrendo cuncta compleverant sono.

XXXVIII. Hi cum ad castrum, non loco castris ante capto, non praemunito vallo, quo receptus esset, non Deorum sakrem, si non hominum, memores, nec auspicato, nec litato, instruunt aciem diductam in cornua, ne circumveniri multitudine hostium possent. nec tamen aequari frontes poterant, quum extenuando infirmam & vix cohaerentem mediam aciem haberent. Paullum erat ab dextra editi loci, quem subsidiariis repleri placuit; eaque res, ut initium pavoris ac fugae, sic una salus fugientibus fuit. nam Brennus, regulus Gallorum, in paucitate hostium artem maximè timens, ratus ad id captum superiorem locum, ut, ubi Galli cum acie legionum recta, fronte concurrissent, subsidia in aversos transversosque impetum darent, ad subsidiarios signa convertit; si eos loco depulisset, haud dubius facilem in aequo campi tantum superanti multitudine victoriam fore. adeò non fortuna modò, sed ratio etiam cum barbaris stabat. In altera acie nihil simile Romanis, non apud duces, non apud milites erat. pavor fugaque occupaverat animos, & tanta hominum oblivio, ut

mul-

multo major pars Vejos in hostium urbem, quum Tiberis arceret, quàm recto itinere Romam ad conjuges ac liberos fugerent. Parumper subsidiarios tutatus est locus. In reliqua acie simul est clamor proximis ab latere, ultimis ab tergo auditus, ignotum hostem, priùs penè quàm viderent, non modò non tentato certamine, sed ne clamore quidem reddito, integri intactique fugerunt. nec ulla cædes pugnantium fuit. Terga cæsa suomet ipsorum certamine in turba impedientium fugam. circa ripam Tiberis, quo armis abjectis totum sinistrum cornu defugit, magna strages facta est: multosque imperitos nandi, aut invalidos, graves loricis aliisque tegminibus hausere gurgites. maxima tamen pars incolumis Vejos perfugit: unde non modo præsidii quicquam, sed ne nuncius quidem cladis Romam est missus. Ab dextro cornu, quod procul à flumine, & magis sub monte steterat, Romam omnes petiere, & ne clausis quidem portis urbis in arcem confugerunt.

XXXIX. Gallos quoque, velut obstupefactos, miraculum victoriæ tam repentinæ tenuit. & ipsi pavore defixi primùm steterunt, velut ignari quid accidisset: deinde insidias vereri: postremò cæsorum spolia legere, armorumque cumulos, ut mos eis est, coacervare. Tum demum, postquam nihil usquam hostile cernebatur, viam ingressi, haud multo ante solis occasum ad urbem Romam perveniunt. ubi quum prægressi equites, non portas clausas, non stationem pro portis excubare, non armatos esse in muris retulissent; aliud priori simile miraculum eos sustinuit: noctemque veriti, & ignotæ situm urbis, inter Romam atque Anio-

nem considere, exploratoribus missis circa arcem aliisque portis, quinam hostium in propinquo consilia essent. Nostani, quum pars magna ex urbe Vejos petiisset, neque superesset quemquam, praeter eos, qui Nostam refugerant, cuncta, exemplorati omnes partim vivi mortuique, totam propinquam urbem lamentis impleverunt. Privatim deinde luctus stupefecit publicus pavor, postquam hostes adesse nunciatum est. atque ubique cantusque dissonos, vagantibus extra moenia turmatim barbaris, audiebant. omnes inde tempus suspensis ita timide animos usque ad lucem abierunt, ut identidem jam in urbem furentes videretur impetus primo adventu, quo accessurus ad urbem manifestos enim ad Allium fuisse, nisi hoc consilio foret. Deinde sibi occasionem fore, quin laeti nullum diei superesset, ante noctem rati se invasuros: tum in noctem dilatum consilium esse, quo plus pavoris inferent. Postremò lux appropinquans eramnare: timoriqueperpetuo ipsum malum continens fuit; quum signa infesta portis fuit illata. Neque quam tamen ex nocte, neque insequenti die similis illi, quae ad Allium tam pavidè fugerat, civitas fuit. nam quum defendi urbem posse tam parva relicta manu spes nulla esset, placuit, cum conjugibus ac liberis juventutem militarem, senatusque robur, in arcem Capitoliumque conscendere, armisque & frumento collatis, ex loco inde munito Deos hominesque & Romanum nomen defendere; flaminem, sacerdotesque Vestales, sacra publica à caede, ab incendiis procul auferre, nec ante deseri cultum eorum, quàm non superessent qui colerent: si arx, Capitoliumque sedes Deorum, si fatum eaque publicae

con-

consilii, si militaris juventus superfuerit imminenti ruinæ urbis, facilem jacturam esse seniorum, relictæ in urbe utique perituræ turbæ. &c, quo id æquiore animo de plebe multitudo ferret, senes triumphales consularesque simul se cum illis palam dicere obituros, nec his corporibus, quibus non arma ferre, non tueri patriam possent, oneraturos inopiam armatorum.

XL. Hæc inter seniores morti destinatos jactata solatia. Versæ inde adhortationes ad agmen juvenum, quos in Capitolium atque in arcem prosequebantur, *commendantes virtuti eorum juventæque urbis, per trecentos sexaginta annos omnibus bellis victricis, quæcunque reliqua esset, fortunam.* Digredientibus, qui spem omnem atque opem secum ferebant, ab iis, qui capta urbis non superesse statuerant exitio; cum ipsa res speciesque miserabilis erat, tum muliebris fletus & concursatio incerta nunc hos nunc illos sequentium, rogitantium que vivos natosque, cui se fata darent, nihil, quod humanis superesset malis, relinquebant. magna pars tamen earum in arcem sese prosecutæ sunt, nec prohibente ullo, nec vocante: quia, quod vile obsessio ad minuendam imbellem multitudinem, id parum humanum erat. Alia maximæ plebis turba, quam nec capere tam angustus collis, nec alere in tanta inopia frumenti poterat, ex urbe effusa velut agmine jam uno petit Janiculum. inde pars per arcos dilapsi, pars urbes petunt finitimas, sine ullo duce, suo consilio, suam quisque spem, suum consilium, communibus deploratis, consequuntur. Flamen interim Quirinalis, virginesque Vestales, sacrificiorum suarum curam, quæ sine incolumi civitate, civibus,

quæ (quia vires ad omnia ferenda deerant) relinquenda essent, consultantes, quisve ea locus fideli asservaturus custodia esset, optimum ducunt, cum dita in doliolis sacello proximo ædibus flaminis Quirinalis, ubi nunc despui religio est, defodere, cetera inter se onere partiro ferunt via, quæ sublicio ponte ducit ad Janiculum. In eo clivo eas quum L. Albinius, de plebe Romana homo, conspexisset, plaustro conjugari ac liberos vehens inter cetera turbam, quæ inutilis bello urbe excedebat, salvo etiam tum discrimine divinarum humanarumque rerum, irreligiosum ratus sacerdotes publicos sacraque populi Romani pedibus ire, ferrique, se ac suos in vehiculo conspici, descendere uxorem ac pueros jussit, virgines sacraque in plaustrum imposuit, & Cere, quo iter sacerdotibus erat, pervexit.

XLI. Romæ interim satis jam omnibus, ut in tali re, ad tuendam arcem compositis, turba seniorum, domos regressa, adventum hostium obstinato ad mortem animo exspectabat. qui eorum curules gesserant magistratus, ut in fortunæ pristinæ honorumque aut virtutis insignibus morerentur, quæ augustissima vestis est thensas ducentibus triumphantibusve, ea vestiti medio ædium eburneis sellis sedere. Sunt qui, M. Fabio pontifice maximo præfante carmen, devovisse eos se pro patria Quiritibusque Romanis tradant. Galli, & quia, interposita nocte, à contentione pugnæ remiserant animos, & quòd nec in acie ancipiti usquam certaverant prœlio, nec tum impetu aut vi capiebant urbem, sine ira, sine ardore animorum ingressi postero die urbem, patente Collina porta in forum

perve-

perveniunt, circumferentes oculos ad templa Deum, arcemque ſolam belli ſpeciem tenentem. Inde, modico relicto præſidio, (ne quis in diſſipatos ex arce aut Capitolio impetus fieret) dilapſi ad prædam vacuis occurſu hominum viis, pars in proxima quæque tectorum agmine ruunt; pars, ultima, velut ea demum intacta & referta præda, petunt. inde rurſus ipſa ſolitudine abſterriti, ne qua fraus hoſtilis vagos exciperet, in forum ac propinqua foro loca conglobati redibant: ubi eos, plebis ædificiis obſeratis, patentibus atriis principum, major prope cunctatio tenebat aperta quàm clauſa invadendi. adeò haud ſecus quàm venerabundi intuebantur in ædium veſtibulis ſedentes viros, præter ornatum habitumque humano auguſtiorem, majeſtate etiam, quam vultus gravitaſque oris præ ſe ferebat, ſimillimos Diis. Ad eos veluti ſimulachra verſi quum ſtarent, M. Papirius unus ex his dicitur Gallo barbam ſuam, ut tum omnibus promiſſa erat, permulcenti, ſcipione eburneo in caput incuſſo iram moviſſe; atque ab eo initium cædis ortum, ceteros in ſedibus ſuis trucidatos. Poſt principum cædem, nulli deinde mortalium parci, diripi tecta, exhauſtis injici ignes.

XLII. Cererùm, ſeu non omnibus delendæ urbis libido erat, ſeu ita placuerat principibus Gallorum, & oſtentari quædam incendia, terroris cauſſa, ſi compelli ad deditionem caritate ſedium ſuarum obſeſſi poſſent, & non omnia concremari tecta, ut, quodcunque ſupereſſet urbis, id pignus ad flectendos hoſtium animos haberent; nequaquam perinde atque in capta urbe prima die aut paſſim aut latè vagatus eſt ignis. Romani ex

arce

arce plenam hostium urbem cernentes, vagosque per vias omnes cursus, quum alia atque alia parte nova aliqua clades oriretur, non mentibus solùm concipere, sed ne auribus quidem atque oculis satis constare poterant. Quocunque clamor hostium, mulierum puerorumque ploratus, sonitus flammæ, & fragor ruentium tectorum avertisset, paventes ad omnia, animos oraque & oculos flectebant, velut ad spectaculum à fortuna positi occidentis patriæ, nec ullius rerum suarum relicti, præterquam corporum, vindices. tantò ante alios miserandi magis, qui unquam obsessi sunt, quòd interclusi à patria obsidebantur; omnia sua cernentes in hostium potestate. Nec tranquillior nox diem tam fœdè actum excepit. lux deinde noctem inquietam insecuta est. nec ullum erat tempus, quod à novæ semper cladis alicujus spectaculo cessaret. Nihil tamen tot onerati atque obruti malis flexerunt animos, quin, etsi omnia flammis ac ruinis æquata vidissent, quamvis inopem parvumque, quum tenebant, collem, libertati relictum, virtute defendissent: & jam, quum eadem quotidie accidissent, velut assueti malis, abalienaverunt ab fortunæ rerum suarum animos, arma tantùm sirumque in dextris, velut solas reliquias spei suæ, intuentes.

XLIII. Galli quoque, per aliquot dies in tecta modò urbis nequicquam bello gesto, quum inter incendia ac ruinas capta urbis nihil superesse præter armatos hostes viderent, nec quicquam tot cladibus territos, nec flexuros ad deditionem animos, si vis adhiberetur: experiri ultima & impetum facere in arcem statuunt. Primo hæc signo dato multitudo omnis in fore inferunt: inde clamore sub-

sublato, ac testudine facta, subeunt. adversus quos Romani nihil temere nec trepidè, ad omnes aditus stationibus firmatis, qua signa ferri videbant, ea robore virorum opposito scandere hostem sinunt: quo successerit magis in arduum, eo pelli posse per proclive faciliùs rati. Medio fere clivo restitere: atque inde ex loco superiore, qui prope sua sponte in hostem inferebat, impetu facto, strage ac ruina fudere Gallos: ut nunquam postea nec pars nec universi tentaverint tale pugnæ genus. Omissa itaque spe per vim atque arma subeundi, obsidionem parant: cujus ad id tempus immemores, & quod in urbe fuerat frumentum incendiis urbis absumpserant, & ex agris per ipsos dies raptum omne Vejos erat. Igitur exercitu diviso, partim per finitimos populos prædari placuit, partim obsideri arcem; ut obsidentibus frumentum populatores agrorum præberent.

XLIV. Proficiscentes Gallos ab urbe ad Romanam experiendam virtutem, fortuna ipsa Ardeam, ubi Camillus exsulabat, duxit: qui mæstior ibi fortuna publica quàm sua, quum Diis hominibusque accusandis senesceret, indignando mirandoque ubi illi viri essent, qui secum Vejos Faleriosque cepissent, qui alia bella fortiùs semper quàm feliciùs gessissent; repente audit Gallorum exercitum adventare, atque de eo pavidos Ardeates consultare. nec secus quàm divino spiritu tactus, quum se in mediam concionem intulisset, abstinere suetus ante talibus conciliis, *Ardeates*, inquit, *veteres amici, novi etiam cives mei, quando & vestrum beneficium ita tulit, & fortuna hoc egit mea, nemo vestrem conditionis meæ oblitum me huc processisse puter:*

sed

sed res, ac periculum commune cogit, quod quisque possit in re trepida præsidii, in medium conferre. Et quando ego vobis pro tantis vestris in me meritis gratiam referam, si nunc cessavero? aut ubi usus erit mei vobis, si in bello non fuerit? Hac arte in patria steti; & invictus bello, in pace ab ingratis civibus pulsus sum. Vobis autem, Ardeates, fortuna oblata est, & pro tantis pristinis populi Romani beneficiis, quanta ipsi meministis, (nec enim exprobranda apud memores sunt) gratia referenda, & huic urbi decus ingens belli ex hoste communi pariendi. Qua effuso agmine adventat, gens est cui natura corpora animosque magna magis quàm firma dederit. eo in certamen omne plus terroris quàm virium ferunt. Argumento sit clades Romana. patentem cepere urbem: ex arce Capitolioque his exigua resistitur manu. Jam obsidionis tædio victi abscedunt, vagique per agros palantur; cibo vinoque raptim hausto repleti. Ubi nox appetit, prope rivos aquarum, sine munimento, sine stationibus ac custodiis passim ferarum ritu sternuntur, nunc ab secundis rebus magis etiam solito incauti. Si vobis in animo est tueri mœnia vestra, nec pati hæc omnia Gallicum fieri, prima vigilia capite arma frequentes: me sequimini ad cædem, non ad pugnam. nisi victos somno, velut pecudes, trucidandos tradidero, non recuso eundem Ardea rerum mearum exitum, quem Roma habui.

XLV. Æquis iniquisque persuasum erat, tantum bello virum neminem usquam ea tempestate esse. Concione dimissa corpora curant, intenti quàm mox signum daretur. quo dato, primæ noctis silentio ad portas cum Camillo præstò fuere.

Egressi,

Egressi, haud procul urbe, sicut prædictum erat, castra Gallorum intuta neglectaque ab omni parte nacti, clamore invadunt. Nusquam prœlium, omnibus locis cædes est: nuda corpora, & soluta somno trucidantur. extremos tamen pavor cubilibus suis excitos, quæ aut unde vis esset ignaros in fugam, & quosdam in hostem ipsum improvidos tulit. magna pars in agrum Antiatem delati, incursione ab oppidanis in palatos facta, circumveniuntur. Similis in agro Vejenti Tuscorum facta strages: qui urbis jam prope quadringentesimum annum vicinæ, oppressæ ab hoste inusitato inauditoque, adeò nihil miserti sunt, ut in agrum Romanum eo tempore incursiones facerent, plenique prædæ Vejos etiam, præsidiumque & ipsem ultimam Romani nominis, in animo habuerint oppugnare. Viderant eos milites Romani vagantes per agros, & congregatos agmine prædam præ se agentes, & castra cernebant haud procul Vejis posita. inde primùm miseratio sui, deinde indignitas, atque ex ea ira animos cepit, *Etruscisne etiam, à quibus bellum Gallicum in se avertissent, ludibrio esse clades suas?* Vix temperavere animis, quin extemplo impetum facerent: compressique à Cædicio centurione, quem sibimet ipsi præfecerant, rem in noctem sustinuere. tantùm par Camillo defuit auctor: cetera eodem ordine eodemque fortunæ eventu gesta. quin etiam ducibus captivis, qui cædi nocturnæ superfuerant, ad aliam manum Tuscorum ad Salinas profecti, nocte insequenti ex improviso majorem cædem edidere, duplicique victoria ovantes Vejos redeunt.

XLVI. Ro-

XLVI. Romæ interim plerumque obsidio signis, & utrimque silentium esse, ad id tantùm intentis Gallis, ne quis hostium evadere inter stationes posset: quum repente juvenis Romanus admiratione in se cives hostesque convertit. Sacrificium erat statum in Quirinali colle genti Fabiæ. ad id faciendum C. Fabius Dorso, Gabino cinctu, sacra manibus gerens, quum de Capitolio descendisset, per medias hostium stationes egressus, nihil ad vocem cujusquam terroremve motus, in Quirinalem collem pervenit. ibique, omnibus solenniter peractis, eadem revertens similiter constanti vultu graduque, sitis sperans propitios esse Deos, quorum cultum ne mortis quidem metu prohibitus deseruisset, in Capitolium ad suos rediit, seu attonitis Gallis miraculo audaciæ, seu religione etiam motis, cujus haudquaquam negligens est gens. Vejis interim non animi tantùm indies, sed etiam vires crescebant: nec Romanis solùm eo convenientibus ex agris, qui aut prœlio adverso aut clade captæ urbis palati fuerant, sed etiam ex Latio voluntariis confluentibus, ut in parte prædæ essent. Maturum jam videbatur, repeti patriam eripique ex hostium manibus: sed corpori valido caput deerat. Locus ipse admonebat Camilli: & magna pars militum erat, qui ductu auspicioque ejus res prospere gesserant. & Cædicius negare se commissurum, cur sibi aut Deorum aut hominum quisquam imperium finiret potius, quàm ipse memor ordinis sui poseeret imperatorem. Consensu omnium placuit ab Ardea Camillum acciri, sed antea consulto senatu, qui Romæ esset. adeò regebat omnia pudor, discriminaque rerum prope perditis rebus

rebus ſervabant. Ingenti periculo tranſeundum per hoſtium cuſtodias erat. ad eam rem Pontius Cominius, impiger juvenis, operam pollicitus, incubans cortici, ſecundo Tiberi ad urbem defertur: inde qua proximum fuit à ripa, per præruptum eoque neglectum hoſtium cuſtodiæ ſaxum, in Capitolium evadit: &, ad magiſtratus ductus, mandata exercitus edit. accepto inde ſenatus decreto, ut & comitiis curiatis revocatus de exſilio, juſſu populi, Camillus dictator extemplo diceretur, militeſque haberent imperatorem quem vellent, eadem degreſſus nuncius Vejos contendit: miſſique Ardeam legati ad Camillum, Vejos eum perduxere: (ſeu, quod magis credere libet, non priùs profectum ab Ardea, quàm comperit legem latam; quòd nec injuſſu populi mutari finibus poſſet, nec, niſi dictator dictus, auſpicia in exercitu habere;) lex curiata lata eſt, dictatorque abſens dictus.

XLVII. Dum hæc Vejis agebantur, interim arx Romæ Capitoliumque in ingenti periculo fuit. namque Galli, ſeu veſtigio notato humano, qua nuncius à Vejis pervenerat, ſeu ſua ſponte animadverſo ad Carmentis ſaxum aſcenſu æquo, nocte ſubluſtri, quum primò inermem, qui tentaret viam, præmiſiſſent, tradentes inde arma, ubi quid iniqui eſſet, alterni innixi, ſublevanteſque invicem & trahentes alii alios, prout poſtularet locus, tanto ſilentio in ſummum evaſere, ut non cuſtodes ſolum fallerent, ſed ne canes quidem, ſollicitum animal ad nocturnos ſtrepitus, excitarent. anſeres non fefellere; quibus ſacris Junoni in ſumma inopia cibi tamen abſtinebatur. quæ res ſaluti fuit.

namque

namque clangore eorum, alarumque crepitu
tus M. Manlius, qui triennio ante consul fu
vir bello egregius, armis arreptis simul ad
ceteros ciens vadit; &c, dum ceteri trepidant,
lum, qui jam in summo constiterat, um
ictum deturbat. cujus casus prolapsi quum p
mos sterneret, trepidantes alios, armisque on
saxa, quibus adhærebant, manibus amplexos
dat. jamque & alii congregati telis missilib
saxis proturbare hostes, ruinaque tota prolapsa
in præceps deferri. sedato deinde tumultu,
quum noctis (quantum in turbatis mentibus
rat, quum præteritum quoque periculum soll
ret) quieti datum est. Luce orta, vocatis cl
ad concilium militibus ad tribunos, quum &
& perperam facto pretium deberetur; M
primùm ob virtutem laudatus donatusque, n
tribunis solùm militum, sed consensu etiam
tari: cui universi selibras farris, & quartarios
ad ædes ejus, quæ in arce erant, contule
rem dictu parvam, ceterùm inopia fecerat ea
gumentum ingens caritatis: quum se quisqu
ctu suo fraudans, detractum corpori atque
necessariis ad honorem unius viri conferret.
vigiles ejus loci, qua fefellerat ascendens hosti
tati: & quum in omnes more militari se
adversurum Q. Sulpicius tribunus militum pr
ciâsset, consentiente clamore militum, in
vigilem conjicientium culpam, deterritus, à
abstinuit: reum haud dubium ejus noxæ, a
bantibus cunctis, de saxo dejecit. Inde inter
utrimque custodias esse; & apud Gallos, qui

g

gatum erat, inter Vejos Romamque nuncios commeare; & apud Romanos, ab nocturni periculi memoria.

XLVIII. Sed ante omnia obsidionis bellique mala, fames utrimque exercitum urgebat: Gallos pestilentia etiam, cum loco jacente inter tumulos castra habentes, tum ab incendiis torrido & vaporis pleno, cineremque non pulverem modò ferente, quum quid venti motum esset. quorum intolerantissima gens, humorique ac frigori assueta; quum æstu & angore vexati, vulgatis velut in pecua morbis, morerentur; jam pigritia singulos sepeliendi promiscuè acervatos cumulos hominum urebant: bustorumque inde Gallicorum nomine insignem locum fecere. Induciæ deinde cum Romanis factæ, & colloquia permissu imperatorum habita: in quibus quum identidem Galli famem objicerent, eaque necessitate ad deditionem vocarent, dicitur avertendæ ejus opinionis caussa multis locis panis de Capitolio jactatus esse in hostium stationes. Sed jam neque dissimulari, neque ferri ultra fames poterat. Itaque dum dictator delectum per se Ardeæ habet, magistrum equitum L. Valerium à Vejis abducere exercitum jubet; parat instruitque quibus haud impar adoriatur hostes: interim Capitolinus exercitus stationibus vigiliisque fessus, superatis tamen humanis omnibus malis, quum famem unam natura vinci non sineret, diem de die prospectans, ecquod auxilium ab dictatore appareret, postremò spe quoque jam, non solùm cibo deficiente, & quum stationes procederent, prope obruentibus infirmum corpus armis, vel dedi, vel redimi se, quacumque pactione pos-

sent, jussit; jactantibus non obscure Gallis, haud magna mercede se adduci posse ut obsidionem relinquant. Tum senatus habitus, tribunisque militum negotium datum ut pacisterentur. Inde inter Q. Sulpicium tribunum militum, & Brennum regulum Gallorum colloquio transacta res est, & mille pondo auri pretium populi gentibus mox imperaturi factum. Res fœdissimæ per se adjecta indignitas est. pondera ab Gallis allata iniqua, & tribuno recusante, additus ab insolente Gallo pondere gladius: auditaque intoleranda Romanis vox, *Væ victis esse.*

XLIX. Sed Diique & homines prohibuere redemptos vivere Romanos. nam forte quadam, prius quàm infinita merces perfueretur, per altercationem nondum omni auro appensio, dictator intervenit: auferrique aurum de medio, & Gallos summoveri jubet. Quum illi renitentes pactos dicerent sese, negat eam pactionem ratam esse, quæ, postquam ipse dictator creatus esset, injussu suo ab inferioris juris magistratu facta esset: denunciatque Gallis, ut se ad prœlium expediant: suos in acervum conjicere sarcinas, & arma aptare, ferroque non auro recuperare patriam jubet, in conspectu habentes fana Deum, & conjuges, & liberos, & solum patriæ deforme belli malis, & omnia quæ defendi repetique & ulcisci fas sit. Instruit deinde aciem, ut loci natura patiebatur, in semirutæ solo urbis, & natura inæquali; & omnia, quæ arte belli secunda suis eligi præpararive poterant, providit. Galli nova re trepidi arma capiunt, iraque magis quàm consilio in Romanos incurrunt. Jam verterat fortuna: jam *Deorum* opes humanaque consilia rem Romanam

adjuva-

adjuvabant, igitur primo concursu haud majore momento fusi Galli sunt, quàm ad Alliam vicerant. Justiore altero deinde prœlio ad octavum lapidem Gabina via, quo se ex fuga contulerant, ejusdem ductu auspicioque Camilli vincuntur. Ibi cædes omnia obtinuit, castra capiuntur, & ne nuncius quidem cladis relictus. Dictator, recuperata ex hostibus patria, triumphans in urbem redit: interque jocos militares, quos inconditos jaciunt, Romulus, ac parens patriæ, conditorque alter urbis, haud vanis laudibus, appellatur. Servatam deinde bello patriam iterum in pace haud dubiè servavit, quùm prohibuit migrari Vejos, & tribunis rem intentius agentibus post incensam urbem, & per se inclinata magis plebe ad id consilium, eaque causa fuit non abdicandæ post triumphum dictaturæ, senatu obsecrante, ne rem publicam in incerto relinqueret statu.

L. Omnium primum, ut erat diligentissimus religionum cultor, quæ ad Deos immortales pertinebant, retulit: & senatusconsultum fecit, *Bona omnia, quòd ea hostes possedissent, restituerentur, reminiscerentur, expiarentutque, expiatioque eorum in libris per duumviros quæreretur: eum Ceretibus publicè hospitium fieret, quòd sacra populi Romani ac sacerdotes recepissent, beneficiique ejus populi non intermissus bonos Deum immortalium esset: ludi Capitolini fierent, quòd Jupiter optimus maximus suam sedem atque arcem populi Romani in re trepida tutatus esset: collegiumque ad eam rem M. Furius dictator constitueret, ex iis qui in Capitolio atque arce habitarent.* Expiandæ etiam vocis nocturnæ, quæ nuncia cladis ante bellum Gallicum audita ne-

glectaque esset, mentio illata, jussumque templum in Nova via Ajo Locutio fieri. Aurum, quod Gallis ereptum erat, quodque ex aliis templis inter trepidationem in Jovis cellam collatum, quum, in quæ referri oporteret, confusa memoria esset, sacrum omne judicatum, & sub Jovis sella poni jussum. Jam ante in eo religio civitatis apparuerat, quòd, quum in publico deesset aurum, ex quo summa pactæ mercedis Gallis confieret, à matronis collatum acceperant, ut sacro auro abstineretur. Matronis gratiæ actæ, honosque additus, ut earum, sicut virorum, post mortem solennis laudatio esset. Iis peractis, quæ ad Deos pertinebant, quæque per senatum agi poterant; tum demum, agitantibus tribunis plebem assiduis concionibus, ut, relictis ruinis, in urbem paratam Vejos transmigrarent; in concionem, universo senatu prosequente, ascendit, atque ita verba fecit:

LI. *Adeò mihi acerba sunt, Quirites, contentiones cum tribunis plebis, ut nec tristissimi exsilii solatium aliud habuerim, quoad Ardea vixi, quàm quòd procul ab his certaminibus eram; & ob eadem hæc, non, nisi me senatusconsulto populique jussu revocaretis, redituru unquam fuerim. Nec nunc me, ut redirem, mea voluntas mutata, sed vestra fortuna perpulit. quippe ut in sua sede maneret patria, id agebatur; non ut ego utique in patria essem. & nunc quiescerem & tacerem libenter, nisi hac quoque pro patria dimicatio esset: cui deesse quoad vita suppetat, aliis turpe, Camillo etiam nefas est. Quid enim repetiimus? quid obsessam ex hostium manibus eripuimus, si recuperatam ipsi deserimus? & quum victoribus Gallis, capta tota*

urbe,

urbe, Capitolium tamen atque arcem Diique & homines Romani tenuerint, habiteruntque; victoribus Romanis recuperata urbe, arx quoque & Capitolium adseruntur: & plus vastitatis huic urbi secunda nostra fortuna fecit, quàm adversa fecit. Equidem, si nobis cum urbe simul posita traditaque per manus religiones nulla essent, tamen tam evidens numen huic tempestate vobis affuit Romanis, ut omnem negligentiam divini cultus exempturam hominibus putem. Invenimini enim horum deinceps annorum vel secundas res vel adversas: invenietis omnia prospera evenisse sequentibus Deos, adversa spernentibus. Jam omnium primum Vejens bellum (per quot annos, quanto labore gestum!) non ante cepit finem, quàm, monitu Deorum, aqua ex lacu Albano emissa est. Quid hac tandem urbis nostræ clade nova? num ante exorta est, quàm spreta vox cœlo emissa de adventu Gallorum? quàm gentium jus ab legatis nostris violatum? quàm à nobis, quum vindicari deberet, eadem negligentia Deorum prætermissum? Igitur victi captique ac redempti tantum pœnarum Diis hominibusque dedimus, ut terrarum orbi documento essemus. Adversa deinde res admonuerunt religionum. Confugimus in Capitolium ad Deos, ad sedem Jovis optimi maximi: sacra in ruina rerum nostrarum alia terra celavimus, alia avecta in finitimas urbes amovimus ab hostium oculis: Deorum cultum, deserti ab Diis hominibusque, tamen non intermisimus. Reddidere igitur patriam, & victoriam, & antiquum belli decus amissum; & in hostes, qui cæci avaritia in pondere auri fraudes ac fidem fefellerunt, verterunt terrorem, fugamque & cædem.

LII. *Hæc culti neglectique numinis tanta monimenta in rebus humanis cernentes, ecquid sentitis Quirites quantum vixdum ex naufragiis prioris culpæ cladisque emergentes paremus nefas? Urbem auspicatò inauguratóque conditam habemus: nullus locus in ea non religionum Deorumque est plenus: sacrificiis solennibus non dies magis stati quàm loca sunt, in quibus fiant. Hos omnes Deos, publicos privatosque, Quirites, deserturi estis? Quàm par vestrum factum est, quod in obsidione nuper in egregio adolescente C. Fabio, non minore hostium admiratione quàm vestra, conspectum est; quum inter Gallica tela degressus ex arce solenne Fabiæ gentis in colle Quirinali obiit? An gentilitia sacra ne in bello quidem intermitti, publica sacra & Romanos Deos etiam in pace deseri placet? & pontifices flamineſque negligentiores publicarum religionum esse, quàm privatus in solenni gentis fuerit? Forsitan aliquis dicat, aut Vejis ea nos facturos, aut huc inde missuros sacerdotes nostros, qui faciant, quorum neutrum fieri salvis cærimoniis potest: & ne omnia generatim sacra, omnesque percenseam Deos; in Jovis epulo, num alibi, quàm in Capitolio pulvinar suscipi potest? Quid de æternis Vestæ ignibus, signoque, quod imperii pignus custodia ejus templi tenetur, loquar? quid de ancilibus vestris, Mars Gradive, tuique Quirine pater? hæc omnia in profano deseri placet sacra, æqualia urbi, quadam vetustiora origine urbis? Et videte, quid inter nos ac majores intersit: illi sacra quædam in monte Albano Lavinioque nobis facienda tradiderant. An ex hostium urbibus Romam ad nos transferri sacra religiosum fuit; hinc sine piaculo in hostium urbem*

Vejas

Vejos transferemus? Recordamini agitedum, quoties sacra instaurentur, quia aliquid ex patrio ritu negligentia casuve pratermissum est. Modò quæ res, post prodigium Albani lacus, nisi instauratio sacrorum auspiciorumque renovatio, affecta Vejenti bello reipublicæ remedio fuit? At etiam, tanquam veterum religionum memores, & peregrinos Deos transtulimus Romam, & instituimus novos. Juno Regina transvecta à Vejis nuper in Aventino, quàm insigni ob excellens matronarum studium, celebrique dedicata est die? Ajo Locutio templum propter cœlestem vocem exauditam in Nova via jussimus fieri: Capitolinos ludos solennibus aliis addidimus; collegiumque ad id novum, auctore senatu, condidimus. Quid horum opus fuit suscipi, si una cum Gallis urbem Romanam relicturi fuimus? si non voluntate mansimus in Capitolio per tot menses obsidionis? si ab hostibus metu retenti sumus? De sacris loquimur, & de templis: quid tandem de sacerdotibus? Nonne in mentem venit, quantum piaculi committatur? Vestalibus nempe una illa sedes est, ex qua eas nihil unquam præterquam urbs capta movit. Flamini diali noctem unam manere extra urbem nefas est: hos Vejentes pro Romanis facturi estis sacerdotes, & Vestales tuæ te deserent Vesta? & flamen peregre habitando, in singulas noctes tantum sibi reique publicæ piaculi contrahet? Quid alia, quæ auspicatò agimus omnia fere intra pomœrium, cui oblivioni, aut cui negligentiæ damus? Comitia curiata, quæ rem militarem continent; comitia centuriata, quibus consules tribunosque militares creatis; ubi auspicatò, nisi ubi adsolent,

lent, fieri possunt? Vejosne hac transferemus? an comitiorum caussa populus tanto incommodo in desertam hanc ab Diis hominibusque urbem conveniet?

LIII. *Sed res ipsa cogit vastam incendiis ruinisque relinquere urbem, & ad integra omnia Vejos migrare, nec hic adificando inopem plebem vexare. Hanc autem jactari magis caussam, quàm veram esse, ut ego non dicam, apparere vobis, Quirites, puto; qui meministis ante Gallorum adventum salvis tectis publicis privatisque, stante incolumi urbe, hanc eandem rem actam esse, ut Vejos transmigraremus. Et videte, quantum inter meam sententiam vestramque intersit, tribuni. Vos, etiam si tunc faciendum non fuerit, nunc utique faciendum putatis: ego contra, (nec id mirati sitis priusquam, quale sit, audieritis) etiam si tunc migrandum fuisset incolumi tota urbe, nunc has ruinas relinquendas non censerem: quippe tum caussa nobis in urbem captam migrandi victoria esset, gloriosa nobis ac posteris nostris: nunc hac migratio nobis misera ac turpis, Gallis gloriosa est. non enim reliquisse victores, sed amisisse victi patriam videbimur. hoc ad Alliam fuga, hoc capta urbs, hoc circumsessum Capitolium necessitatis imposuisse, ut desereremus penates nostros, exsiliumque ac fugam nobis ex eo loco consciscereremus, quem tueri non possemus. & Galli evertere potuerunt Romam, quam Romani restituere non videbuntur potuisse? Quid restat, nisi ut jam novis copiis veniant, (constat enim vix credibilem multitudinem esse) & habitare in capta ab se, deserta à vobis, hac urbe velint, sinatis? Quid, si non*

Galli

Galli hoc, sed veteres hostes vestri, Æqui Volsciive faciant, ut commigrent Romam? velitisne illos Romanos, vos Vejentes esse? an malitis hanc solitudinem vestram, quàm urbem hostium esse? non equidem video quid magis nefas sit. Hæc scelera, quia piget reædificare, hæc dedecora pati parati estis? si vetus urbe nullum melius ampliusve tectum fieri possit, quàm casa illa conditoris est nostri: non in casis, ritu pastorum agrestiumque, habitare est satius inter sacra penatesque vestros, quàm exsulatum publicè ire? Majores nostri, convenæ pastoresque, quum in his locis nihil præter silvas paludesque esset, novam urbem tam brevi ædificaverunt: nos, Capitolio, arce incolumi, stantibus templis Deorum, ædificare incensam piget? & quod singuli facturi fuimus, si ædes nostræ deflagrâssent, hoc in publico incendio universi recusamus facere?

LIV. *Quid tandem, si fraude, si casu Vejis incendium ortum sit, ventoque (ut fieri potest) diffusa flamma magnam partem urbis absumat; Fidenas inde, aut Gabios, aliamve quam urbem quæsituri simus, quo transmigremus? Adeò nihil tenet solum patriæ, nec hæc terra, quam matrem appellamus, sed in superficie tignisque caritas nobis patriæ pendet? Equidem fatebor vobis, (etsi minus injuriæ vestræ quàm meæ calamitatis meminisse juvat) quum abessem, quotiescunque patria in mentem veniret, hæc omnia occurrebant, colles, campique, & Tiberis, & assueta oculis regio, & hoc cœlum, sub quo natus educatusque essem. quæ vos, Quirites, nunc moveant potius caritate sua, ut maneatis in sede vestra, quàm postea, quum reliqueritis ea, macerent desiderio. Non sine caussa*

Dii hominesque hanc urbi condendæ locum elegerunt, saluberrimos colles, flumen opportunum, quo ex mediterraneis locis fruges devehantur, quo maritimi commeatus accipiantur; mare vicinum ad commoditates, nec expositum nimis propinquitate ad periculà classium externarum: regionem Italiæ maximam ad incrementum urbis natam unicè locum. argumento est ipsa magnitudo tam novæ urbis. trecentesimus sexagesimus quintus annus urbis, Quirites, agitur, inter tot veterrimos populos tamdiu bella geritis; quum interea, ne singulas loquar urbes, non conjunctis cum Æquis Volsci, tot tam validis oppida, non universa Etruria, tantum terra marique pollens, æquè inter duo maria latitudinem obtinens Italiæ, bello vobis par est. Quod quum ita sit, quæ (malum) ratio est experiri alia experiri, quum jam, ut virtus vestra transire aliò possit, fortuna certè loci hujus transferri hinc non possit? Hic Capitolium est, ubi quondam capite humano invento responsum est, eo loco caput rerum summamque imperii fore. hic, quum augurato liberaretur Capitolium, Juventas Terminusque maximo gaudio patrum nostrorum moveri se non passi. hic Vestæ ignes, hic ancilia cœlo demissa, hic omnes propitii manentibus vobis Dii.

LV. Movisse eos Camillus tum alia oratione, tum ea, quæ ad religiones pertinebat, maximè dicitur, sed rem dubiam decrevit opportunè vox emissa, quòd, quum senatus post paullo de his rebus in curia Hostilia haberetur, cohortesque ex prælidiis revertentes fortè agmine forum transirent, centurio in comitio exclamavit: *Signifer, statue signum: hic manebimus optimè.* qua voce audita, & senatus, *accipere se omen,* ex curia egressus, con-

exclamavit, & plebes circumfusa approbavit. Antiquata deinde lege, promiscuè urbs ædificari cœpta. Tegula publicè præbita est : saxi materiæque cædendæ, unde quisque vellet, jus factum, prædibus acceptis eo anno ædificia perfecturos. Festinatio curam exemit vicos dirigendi, dum, omisso sui alienique discrimine, in vacuo ædificant. Ea est caussa, ut veteres cloacæ, primò per publicum ductæ, nunc privata passim subeant tecta ; formaque urbis sit occupatæ magis, quàm divisæ, similis.

FINIS VOLUMINIS PRIMI.

The Tribunician law was that
none should be tribunes, the
2 Pro-Cons. the consuls were
were filled up.

Livy lib. in Latin ... 2 Ed. ...

book 4th. 12 ch. first of many
a plebeian school for

the ...
civil ...

[illegible]

[illegible]

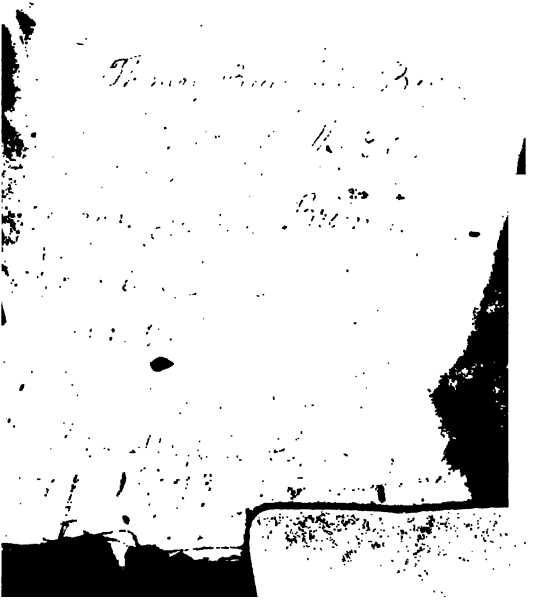

T. B. Butt

JOHN BRITNELL
SILONE PLAND
& ANTIQUAIRIA
BOO

Livius Titus.

T. LIVII
PATAVINI
HISTORIARUM

VOLUMEN SECUNDUM.

LONDINI:

MDCC XXII.

CUM PRIVILEGIO.

John S. Lawrence Estate
gt
5-5-1926
5-Vols.

LIBER VI.

EPITOME.

&c. RES *adversùs Æquos & Volscos & Prænestinos prospere gestas continet.* V. *Quatuor tribus additæ, Stellatina, Sabatina, Tromentina, Narienſis.* VI. *Diis Gratiæ actæ quòd Camillus in magiſtratu fuerit.* VII, VIII. *Volſcos ſuperat.* IX, X. *Eos ò Sutrio & Nepete expellit.* XI, XII, XIII. *A. Cornelius Coſſus Dictator creatus caſtra Volſcorum diripit.* XIV, &c. XX. *M. Manlius, qui Capitolium à Gallis defenderat, quum obſtrictos ære alieno liberaret, nexos exſolveret, crimine affectati regni damnatus, de ſaxo Tarpejo dejectus eſt. Cujus notam ſenatuſconſultum factum, ne cui de Manlia gente Marco cognomen eſſet.* XXI. *Circeii, Velitræ, Lanuvini & Prænestini deficiunt.* XXII, &c. *Exacta jam ætatis Camillus Trib. Mil. hoſtis dolo ferè victos Romanos increpat, & caſtra capit Volſcorum.* XXV, XXVI. *Tuſculani conſtanti pace vim Romanam arcent.* XXVII, XXXI, &c. *Ob æs alienum ſeditio oritur.* XXVIII, XXIX. *T. Quinctius Cincinnatus oppida novem diebus totidem capit, decimo Præneſte in deditionem accipit.* XXXIV, XXXV, &c. *C. Liciniuſ & L. Sextius tribuni pl. legem promulgârunt, ut conſules etiam ex plebe fierent, qui ex Patribus creabantur. eamque legem cum magna contentione, repugnantibus Patribus, quum iidem tribuni pl. per quinquennium ſolì ma-*

ratus fuissent, partulerunt. & primus ex plebe
esul L. Sextius creatus est. Lata est altera lex,
, cui plus quingentis jugeribus agri liceret possi-
ere.

I. QUÆ ab condita urbe Roma ad captam eandem urbem Romani sub regibus primùm, consulibus deinde ac dictatoribus, decemvirisque ac tribunis consularibus gessere foris bella, domi seditiones, quinque libris exposui; res cum vetustate nimia obscuras, veluti quæ magno ex intervallo loci vix cernuntur; tùm quòd & raræ per eadem tempora literæ fuere, una custodia fidelis memoriæ rerum gestarum; & quòd etiam, si quæ in commentariis pontificum aliisque publicis privatisque erant monumentis, incensa urbe pleræque interiere. Clariora deinceps certioraque ab secunda origine, velut ab stirpibus lætiùs feraciúsque renatæ urbis, gesta domi militiæque exponentur. Ceterùm quo primò adminiculo erecta erat, eodem innixa M. Furio principe stetit: neque eum abdicare se dictatura, nisi ante circumacto, passi sunt. Comitia in insequentem annum tribunos habere, quorum in magistratu capta urbs esset, non placuit: res ad interregnum rediit. Quum civitas in opere ac labore assidue reficiendæ urbis teneretur, interim Q. Fabio, primùm magistratu abiit, ab C. Marcio tribuno plebis dicta dies est, quòd legatus in Galliam quos missus erat orator, contra jus gentium *gnatisset. cui judicio cum mors, adeò opp*

riam magna pars crederet, ſubtraxit
m initum. P. Cornelius Scipio interrex,
m M. Furius Camillus iterum.
ıs militum conſulari poteſtate *Ante Chr.* 386.
. Valerium Poplicolam iterum, *V. C.* 366.
ıium, P. Cornelium, A. Man-
. Æmilium, L. Poſtumium. Hi ex in-
ı quum extemplo magiſtratum inſſent,
: re priùs, quàm de religionibus, ſenatum
ıere. in primis fœdera ac leges (erant autem
ıdecim tabulæ & quædam regiæ leges) con-
quæ comparerent, juſſerunt. alia ex eis edi-
ım in vulgus. quæ autem ad ſacra pertine-
à pontificibus maximè, ut religione obſtri-
haberent multitudinis animos, ſuppreſſa.
ı de diebus religioſis agitari cœptum, diemque
. xv. Kalendas Sextiles, duplici clade inſignem,
ı die ad Cremeram Fabii cæſi, quo deinde ad
ım cum exitio urbis fœdè pugnatum) à po-
ore clade Allienſem appellârunt, inſignemque
nulli publicè privatimque agendæ fecerunt.
dam, quòd poſtridie Idus Quintiles non litâſſet
ıicius tribunus militum, neque inventa pace
ım poſt diem tertium objectus hoſti exercitus
manus eſſet, etiam poſtridie Idus rebus divinis
rſederi juſſum: inde, ut poſtridie Kalendas
ıque ac Nonas eadem religio eſſet, traditum,
ant.

I. Nec diu licuit quietis conſilia erigendæ ex
ı gravi caſu reip. ſecum agitare. Hinc Volſci,
res hoſtes, ad exſtinguendum nomen Roma-
n arma ceperant: hinc Etruriæ principum ex
nibus populis conjurationem de bello, ad tanum

Voltumnæ factam, mercatores afferebant. novus quoque terror accesserat defectione Latinorum Hernicorumque; qui, post pugnam ad lacum Regillum factam, per annos prope centum nunquam ambigua fide in amicitia populi Romani fuerant. Itaque quum tanti undique terrores circumsterent, appareretque omnibus, non odio solùm apud hostes, sed contemptu etiam inter socios nomen Romanum laborare: placuit eisdem suspiciis defendi rempublicam, quibus recuperata esset; dictatoremque dici M. Furium Camillum. Is dictator C. Servilium Ahalam magistrum equitum dixit: justitioque indicto, delectum juniorum habuit; ita ut seniores quoque, quibus aliquid roboris superesset, in verba sua jurato conscriberet. Exercitum conscriptum armatumque tripartito divisit. partem unam in agro Vejente Etruriæ opposuit: alteram ante urbem castra locare jussit. tribunus militum his A. Manlius, illis, qui adversus Etruscos mittebantur, L. Æmilius præpositus. tertiam partem ipse ad Volscos duxit: nec procul ab Lanuvio (*ad Marcium* is locus dicitur) castra oppugnare est adortus. Quibus ab contemptu (quòd prope omnem deletam à Gallis Romanam juventutem crederent) ad bellum profectis, tantum Camillus auditus imperator terroris intulerat, ut vallo se ipsi, vallum congestis arboribus sepirent, ne quà intrare ad munimenta hostis posset. Quod ubi animadvertit Camillus, ignem in objectam sepem conjici jussit. & fortè erat vis magna venti versa in hostem. itaque non aperuit solùm incendio viam, sed, flammis in castra tendentibus, vapore etiam ac fumo, crepituque viridis materiæ fla-

it hostes, ut minor moles
castra Volscorum Romanis
entibus sepem incendio ab-
is hostibus cæsisque, quum
dictator, prædam militi de-
am à minimè largitore duce,
persecutus deinde fugientes,
um agrum depopulatus esset,
os LXX demum anno subegit.
Æquos transiit, & ipsos bel-
citum eorum ad Bolas oppres-
dò, sed urbem etiam aggressus,

a parte, in qua caput rei Ro-
it, ea fortuna esset; aliam in
ens ingruerat. Etruria prope
rium socios populi Romani ob-
legati, opem rebus affectis oran-
um adissent, decretum tulere, ut
quoque tempore auxilium Sutrinis
ei moram quum pati fortuna ob-
tuisset; confectaque paucitas op-
re, vigiliis, vulneribusque, quæ
urgebant, per pactionem urbe ho-
inermes cum singulis emissi vesti-
bili agmine penates relinquerent:
ore Camillus cum exercitu Romano
i quum se mœsta turba ad pedes
principumque orationem necessitate
sam, fletus mulierum ac puerorum,
mites trahebantur, excepisset; parcere
rinos jussit: Etruscis se luctum lacri-
e. Sarcinas inde deponi, Sutrinosque
ibi

in considere modico præsidio relicto, arma secum
militem ferre jubet. Ita expedito exercitu pro-
fectus ad Sutrium, id quod rebatur, soluta omnia
rebus (ut fit) secundis invenit: nullam stationem
ante mœnia, patentes portas, victorem vagum
prædam ex hostium tectis egerentem. Iterum
igitur eodem die Sutrium capitur: victores Etru-
sci passim trucidantur ab novo hoste, neque se
conglobandi coëundique in unum, aut arma ca-
piendi datur spatium. quum pro se quisque tende-
rent ad portas, si quâ fortè se in agros ejicere pos-
sent; clausas (id enim primum dictator impera-
verat) portas inveniunt. Inde alii arma capere:
alii, quos fortè armatos tumultus occupaverat,
convocare suos ut prælium inirent. quod accen-
sum ab desperatione hostium fuisset, ni præcones,
per urbem dimissi, poni arma & parci inermi
jussissent, nec præter armatos quemquam violari.
Tum etiam, quibus animi in spe ultima obstinati
ad decertandum fuerant, postquam data spes vitæ
est, jactare passim arma, inermesque, quod tu-
tius fortuna fecerat, se hosti offerre. Magna
multitudo in custodias divisa: oppidum ante no-
ctem redditum Sutrinis inviolatum, integrumque
ab omni clade belli: quia non vi captum, sed tra-
ditum per conditiones fuerat.

IV. Camillus in urbem triumphans rediit, triun
simul bellorum victor. Longè plurimos captive
ex Etruscis ante currum duxit. quibus sub has
venundatis, tantum æris redactum est, ut, pre
pro auro matronis persoluto, ex eo, quod supe
rat, tres pateræ aureæ factæ sint: quas, cum
culo nominis Camilli, ante Capitolium incensi

ante pedes Junonis positas
ivitatem accepti, qui Vejen-
e ac Faliscorum per ea bella
omanos, agerque iis novis civi-
vocati quoque in urbem senatus-
s, qui ædificandi Romæ pigritia,
vacuis tectis, Vejos se contulerant.
mirus fuit aspernantium imperium :
præstituta, capitalisque pœna, qui non
t Romam, ex ferocibus universis singu-
i suo quemque obedientes fecit. Et Ro-
. frequentia crescere, tum tota simul ex-
ædificiis, & republica impensas adjuvante,
bus velut publicum exigentibus opus, &
ivatis (admonebat enim desiderium usus)
ibus ad effectum operis. intraque annum
bs stetit. Exitu anni comitia
um militum consulari potestate *Ante Chr.* 385.
creati T. Quintius Cincinnatus, *U. C.* 367.
lius Fidenas quintùm, L. Julius
. Aquillius Corvus, L. Lucretius Tricipi-
er. Sulpicius Rufus. Exercitum alterum
s, non ad bellum, (victos namque se fa-
) sed ab odio ad pervastandos fines, ne
nova consilia relinquerent virium, duxere :
in agrum Tarquiniensem. Ibi oppida E-
m Cortuosa & Contenebra vi capta diru-
Ad Cortuosam nihil certaminis fuit. im-
adorti, primo clamore atque impetu cepere.
oppidum atque incensum est. Contene-
cos dies oppugnationem sustinuit ; labor-
tinuus, non die non nocte remissus, sube-
quum in sex partes divisus exercitus Ro-

manus senis horis in orbem succederet prœlio, oppidanos eosdem integro semper certamini paucitas fessos objiceret. cessere tandem, locusque invadendi urbem Romanis datus est. Publicari prædam tribunis placebat: sed imperium quàm consilium segnius fuit. dum cunctantur, jam militum præda erat; nec nisi per invidiam adimi poterat. eodem anno, ne privatis tantùm operibus crescere urbs, Capitolium quoque saxo quadrato substructum est: opus vel in hac magnificentia urbis conspiciendum.

V. Jam & tribuni plebis, civitate ædificando occupata, conciones suas frequentare legibus agrariis conabantur. ostentabatur in spem Pomptinus ager, tum primùm, post accisas à Camillo Volscorum res, possessionis haud ambiguæ. Criminabantur, *multo eum infestiorem agrum ab nobilitate esse, quàm à Volscis fuerit. ab illis enim tantùm, quoad vires & arma habuerunt, incursiones ea factas: nobiles homines in possessionem agri publici grassari; nec, nisi, antequam omnia præcipiant, divisus sit, locum ibi plebi fore.* Haud magnopere plebem moverant, & infrequentem in foro, propter ædificandi curam, & eodem exhaustam impensis, eoque agri immensorem, ad quem instruendum vires non essent. In civitate plena religionum, tum etiam ab recenti clade superstitiosis principibus, ut renovarentur auspicia, res ad interregnum redit. interreges deinceps, M. Manlius Capitolinus, Ser. Sulpicius Camerinus, L. Valerius Potitus. Hic demum tribunorum militum consulari potestate comitia habuit. L. Papirium, C. Cornelium, C. Sergium, L. Aemilium iterum,

L. Me-

L. Menenium, L. Valerium Poplicolam tertiùm, creat. hi ex interregno magistratum occepere. Eo anno ædes Martis, Gallico bello vota, dedicata est à T. Quintio duumviro sacris faciundis. Tribus quatuor ex novis civibus additæ; Stellatina, Tromentina, Sabatina, Narniensis: eæque viginti quinque tribuum numerum explevere.

Ante Chr. 384. V. C. 368.

VI. De agro Pomptino ab L. Sicinio tribuno plebis actum ad frequentiorem jam populum, mobilioremque ad cupiditatem agri quàm fuerat. Et de Latino Hernicoque bello mentio facta in senatu. majoris belli cura, quòd Etruria in armis erat, dilata est. Res ad Camillum tribunum militum consulari potestate rediit. collegæ additi quinque, Ser. Cornelius Maluginensis, Q. Servilius Fidenas sextùm, L. Quintius Cincinnatus, L. Horatius Pulvillus, P. Valerius. Principio anni aversæ curæ hominum sunt à bello Etrusco: quòd fugientium ex agro Pomptino agmen repente illatum in urbem attulit, Antiates in armis esse, Latinorumque populos juventutem submisisse ad id bellum. eo abnuentes publicum fuisse consilium, quòd non prohibitos tantummodo voluntarios dicerent militare ubi vellent. Desierant jam ulla contemni bella. itaque senatus Diis agere gratias, quòd Camillus in magistratu esset. dictatorem quippe dicendum eum fuisse, si privatus esset: & collegæ fateri, *regimen omnium rerum, ubi quid bellici terroris ingruat, in viro uno esse: sibique destinatum in animo esse, Camillo submittere imperium: nec quicquam de majestate sua detractum credere, quòd majestati ejus*

Ante Chr. 383. V. C. 369.

viri

viri concessissent. Collaudatis ab senatu tribunis, & ipse Camillus, confusus animo, gratias egit. *Ingens*, inde ait, *onus à populo Romano sibi, qui se dictatorem jam quartùm creâsset, magnum à senatu talibus de se judiciis ejus ordinis, maximum tam honoratorum collegarum obsequio injungi. Itaque, si quid laboris vigiliarumque adjici possit, certantem secum ipsum annisurum, ut, tanto de se consensu civitatis, opinionem, quæ maxima sit, etiam constantem efficiat. Quod ad bellum atque Antiates attineat, plus ibi minarum, quàm periculi esse: se tamen, ut nihil timendi, sic nihil contemnendi auctorem esse. Circumsederi urbem Romanam ab invidia & odio finitimorum: itaque & ducibus pluribus & exercitibus administrandam rempubl. esse. Te*, inquit, *P. Valeri, socium imperii consiliique legiones mecum adversus Antiatem hostem ducere placet: te, Q. Servili, altero exercitu instructo paratoque in urbe castra habere; intentum, sive Etruria se interim, ut nuper, sive nova hæc cura, Latini atque Hernici, moverint. Pro certo habeo ita rem gesturum, ut patre, avo, teque ipso ac sex tribunatibus dignum est. Tertius exercitus ex caussariis senioribusque à L. Quintio scribatur, qui urbi mœnibusque præsidio sit. L. Horatius arma, tela, frumentum, quæque belli alia tempora poscent, provideat. Te, Servi Corneli, præsidem hujus publici consilii, custodem religionum, comitiorum, legum, rerum omnium urbanarum, collega facimus.* Cunctis in partes muneris sui benignè pollicentibus operam, Valerius, socius imperii lectus, adjecit, *M. Furium sibi pro dictatore, seque ei pro magistro equitum futurum. Proinde, quam opinionem de unico impe-*

ratore,

eam spem de bello haberent. Se verò bene
, Patres, & de bello, & de pace universa-
publica, erecti gaudio fremunt: *nec dictatore*
n opus fore reipublicæ, si tales viros in magi-
habeat, tam concordibus junctos animis, pa-
que imperare juxta paratos, laudemque con-
s potiùs in medium, quàm ex communi ad se
tes.

[. Justitio indicto, delectuque habito, Furius
lerius ad Satricum profecti: quo non Vol-
ı modò juventutem Antiates ex nova sobole
, sed ingentem Latinorum Hernicorumque
erant ex integerrimis diutina pace populis.
novus hostis veteri adjunctus commovit ani-
ilitis Romani. Quod ubi aciem jam instru-
Camillo centuriones renunciaverunt, *turbatas*
n mentes esse, segniter arma capta, cuncta-
que & resistentes egressos castris esse; quin vo-
oque auditas, cum centenis hostibus singulos
uros; & agre inermem tantam multitudinem,
armatam sustineri posse: in equum insilit,
e signa obversus in aciem, ordines interequi-
Qua tristitia, milites, hæc, quæ insolita cun-
est? Hostem, an me, an vos ignoratis? Hostis
id aliud quàm perpetua materia virtutis glo-
vestra? Vos contra, me duce, (ut Falerios
ue captos, & in capta patria Gallorum legio-
sas taceam) modò trigemina victoria triplicem
phum ex his ipsis Volscis, & Æquis, & ex E-
egistis. An me, quòd non dictator vobis sed
us signum dedi, non agnoscitis ducem? neque
axima imperia in vos desidero: & vos in me
prater me ipsum intueri decet. neque enim di-

ctatura mihi unquam animos fecit, ut ne exsilium quidem ademit. Idem igitur omnes sumus: & quum eadem omnia in hoc bellum afferamus quæ in prior attulimus, eundem eventum belli exspectemus. Simul concurreritis, quod quisque didicit ac consuevit faciet: vos vincetis, illi fugient.

VIII. Dato deinde signo, ex equo desilit: & proximum signiferum manu arreptum secum in hostem rapit, *infer miles*, clamitans, *signum*. Quo ubi videre, ipsum Camillum, jam ad munera corporis senecta invalidum, vadentem in hostes, pro currunt pariter omnes, clamore sublato, *Sequere imperatorem*, pro se quisque clamantes. Emissum etiam signum Camilli jussu in hostium aciem ferunt: idque ut repeteretur, concitatos antesignanos. Ibi primùm pulsum Antiatem, terroremque non in primam tantùm aciem, sed etiam ad subsidiarios perlatum. nec vis tantum militum movebat excitata præsentia ducis; sed quòd Volscorum animis nihil terribilius erat, quàm ipsius Camilli forte oblata species. Ita, quocumque se intulisset, victoriam secum haud dubiam trahebat. maximè id evidens fuit, quum in lævam cornu prope jam pulsum, arrepto repente equo cum scuto pedestri advectus, conspectu suo prœlium restituit, ostentans vincentem ceteram aciem. Jam inclinata res erat, sed turba hostium & fuga impediebatur, & longa cæde conficienda multitudo tanta fessò militi erat: quum repente ingentibus procellis fusus imber certam magis victoriam quàm prœlium diremit. Signo deinde receptui dato, nox insecuta quietis Romanis perfecit bellum. Latini namque & *Hernici, relictis Volscis*, domos profecti sunt, ma-

lis consilis pares adepti eventus. Volsci, ubi se desertos ab eis videre quorum fiducia rebellaverant, relictis castris, moenibus Satrici se includunt. quos primò Camillus vallo circumdare & aggere atque operibus oppugnare est adortus. Quæ postquam nulla eruptione impediri videt; minus esse animi ratus in hoste, quàm ut in eo tam lentæ spei victoriam exspectaret, cohortatus milites, ne tanquam Vejos oppugnantes in opere longinquo sese tererent, victoriam in manibus esse; ingenti militum alacritate moenia undique aggressus scalis, oppidum cepit. Volsci abjectis armis sese dediderunt.

IX. Ceterùm animus ducis rei majori, Antio, imminebat. id caput Volscorum, eam fuisse originem proximi belli. Sed quia nisi magno apparatu, tormentis machinisque, tam valida urbs capi non poterat; relicto ad exercitum collega, Romam est profectus, ut senatum ad excidendum Antium hortaretur. Inter sermonem ejus (credo rem Antiatem diuturniorem manere Diis cordi fuisse) legati ab Nepete ac Sutrio auxilium adversus Etruscos petentes veniunt, brevem occasionem esse ferendi auxilii memorantes. eò vim Camilli ab Antio fortuna avertit. Namque quum ea loca opposita Etruriæ, & velut claustra inde portæque essent; & illis occupandi ea, quum quid novi molirentur, & Romanis recuperandi tuendique cura erat. Igitur senatui cum Camillo agi placuit, ut omisso Antio bellum Etruscum susciperet. Legiones urbanæ, quibus Quintius præfuerat, ei decernuntur. quanquam expertum exercitum, assuetumque imperio, qui in Volscis erat, mallet, nihil recusavit: Valerium tantummodo imperii socium deposcit. Quintius

Horat.

Deûm adorâsset, lætus ad milites jam arma ad pro-
positum pugnæ signum, sicut edictum erat, luc
prima capientes processit. *Nostra victoria est, m
lites*, inquit, *si quid Dii vatesque eorum in futuri
vident, itaque, ut decet certa spei plenos, & c
imparibus manus conserturos, pilis ante pedes pos
gladiis tantùm dextras armemus: ne procurri quic
ab acie velim, sed obnixos vos stabili gradu impet
hostium excipere. Ubi illi vana injecerint miss
& effusi stantibus vobis se intulerint, tum tu
gladii, & veniat in mentem unicuique, Deos
qui Romanum adjuvent; Deos, qui secundis av
in prœlium miserint. Tu, T. Quinti, equitem
tentus ad primum initium moti certaminis tem
ubi hærere jam aciem collato pede videris, tum te
rem equestrem occupatis alio pavore infer, inve
que ordines pugnantium dissipa.* Sic eques, sic
des, ut præceperat, pugnant. nec dux legio
nec fortuna fefellit ducem.

XIII. Multitudo hostium nulli rei, præterq
numero, freta, & oculis utramque metiens aci
temere prœlium inîit, temere omisit: clamore
tùm missilibusque telis & primo pugnæ impetu
rox, gladios, & collatum pedem, & vultum
stis ardore animi micantem ferre non potuit.
pulsa frons prima & trepidatio subsidiis illata
suum terrorem intulit eques. rupti inde multi
cis ordines, motaque omnia, & fluctuanti si
acies erat. deinde postquam, cadentibus primis,
ad se quisque perventuram cædem cernebat, t
vertunt. Instare Romanus: &, donec armati
fertique abibant, peditum labor in persequendo
postquam jactari arma passim, fugaque per a
si

ſpargi aciem hoſtium animadverſum eſt; tum equitum turmæ emiſſæ, dato ſigno, ne, in ſingulorum morando cæde, ſpatium ad evadendum interim multitudini darent: ſatis eſſe miſſilibus ac terrore impediri curſum, obequitandoque agmen teneri, dum aſſequi pedes & juſta cæde conficere hoſtem poſſet. Fugæ ſequendique non ante noctem finis fuit: capta quoque ac direpta eodem die caſtra Volſcorum, prædaque omnis, præter libera corpora, militi conceſſa eſt. Pars maxima captivorum ex Latinis atque Hernicis fuit, nec hominum de plebe, ut credi poſſet mercede militâſſe, ſed principes quidam juventutis inventi, manifeſta fides, publica ope Volſcos hoſtes adjutos. Circejenſium quoque quidam cogniti, & coloni à Velitris: Romamque omnes miſſi, percunctantibus primoribus Patrum, eadem, quæ dictatori, defectionem ſui quiſque populi haud perplexè indicavere.

XIV. Dictator exercitum in ſtativis tenebat, minimè dubius bellum cum his populis Patres juſſuros: quum major domi exorta moles coëgit acciri Romam eum, gliſcente indies ſeditione, quam ſolito magis metuendam auctor faciebat. non enim jam orationes modò Manlii, ſed facta, popularia in ſpeciem, tumultuoſa eadem, qua mente fierent, intuenda erant. Centurionem, nobilem militaribus *factis*, judicatum pecuniæ quum duci vidiſſet, medio foro cum caterva ſua accurrit, & manum injecit; vociferatuſque de ſuperbia Patrum, ac crudelitate fœneratorum, & miſeriis plebis, virtutibus ejus virî fortunaque; *Tum vero ego*, inquit, *nequicquam hac dextra Capitolium arcemque ſervaverim, ô civem commilitonemque meum, tanquam Gallis* victo-

arma agant, sed adversus se ac plebem Romanam dictatorem creatum esse: jam, omisso bello, quod su mulatum sit, in se impetum fieri: jam dictatorem profiteri patrocinium fœneratorum adversus plebem jam sibi ex favore multitudinis crimen & pernicien quæri. Offendit, inquit, *te, A. Corneli, vosque Patres conscripti, circumfusa turba lateri meo? Qui eam diducitis à me singuli vestris beneficiis, intercedendo, eximendo de nervo cives vestros, prohibendo judicatos addictosque duci; ex eo, quod affluit opibus vestris, sustinendo necessitates aliorum? Sed quid ego vos, de vestro impendatis, hortor? Sortem alia ferte; de capite deducite quod usuris pernumera tum est: jam nihilo mea turba, quàm ullius conspectior erit. Atenim, quid ita solus ego civium curam ago? nihilo magis, quod respondean habeo, quàm si quæras, quid ita solus Capitolium arcemque servaverim. Et tum universis, quan potui, opem tuli, & nunc singulis feram. Nam quod ad thesauros Gallicos attinet, rem suapte natu ra facilem, difficilem interrogatio facit. cur enim quæritis quod scitis? cur, quod in sinu vestro es excuti jubetis potiùs quàm ponatis? nisi aliqua fraus subest. quo magis argui præstigias jubetis vestras, plus vereor ne abstuleritis observantibus etiam oculos. Itaque non ego vobis, ut indicem prædas vestras, sed vos id cogendi estis, ut in medium profe ratis.*

XVI. Quum mittere ambages dictator jubere & aut peragere verum indicium cogeret, aut fate facinus insimulati falso crimine senatus, oblatæque vani furti invidiæ; negantem arbitrio inimicorum se locuturum, in vincula duci jussit. Arreptus

vi

viatore, *Jupiter*, inquit, *optime maxime, Junoque Regina, ac Minerva, ceterique Dii Deaque, qui Capitolium arcemque incolitis, siccine vestrum militem ac præsidem sinitis vexari ab inimicis? Hæc dextra, qua Gallos fudi à delubris vestris, jam in vinculis & catenis erit?* Nullius nec oculi nec aures indignitatem ferebant: sed invicta sibi quædam patientissima justi imperii civitas fecerat; nec adversus dictatoriam vim, aut tribuni plebis, aut ipsa plebs, attollere oculos aut hiscere audebant. Conjecto in carcerem Manlio, satis constat magnam partem plebis vestem mutâsse, multos mortales capillum ac barbam promisisse, obversatamque vestibulo carceris mœstam turbam. Dictator de Volscis triumphavit: invidiæque magis triumphus quàm gloriæ fuit. Quippe domi, non militiæ, partum eum; actumque de cive, non de hoste, fremebant: unum defuisse tantùm superbiæ, quòd non M. Manlius ante currum sit ductus. Jamque haud procul seditione res erat: cujus leniendæ caussa, postulante nullo, largitor voluntarius repente senatus factus, Satricum coloniam duo millia civium Romanorum deduci jussit. bina jugera & semisses agri assignati. quod quum & parvum, & paucis datum, & mercedem esse prodendi M. Manlii interpretarentur; remedio irritatur seditio: & jam magis insignis sordibus & facie reorum turba Manliana erat, amotusque post triumphum abdicatione dictaturæ terror & linguam & animos liberaverat hominum.

XVII. Audiebantur itaque propalam voces exprobrantium multitudini, *quòd defensores suos in præcipitem semper locum favore tollat*, deinde in ip-

so discrimine periculi destituat. Sic Sp. Cassium in agros plebem vocantem, sic Sp. Melium ab ore civium famem suis impensis propulsantem, oppressos: sic M. Manlium, mersam & obrutam fœnore partem civitatis in libertatem ac lucem extrahentem, proditum inimicis. Saginare plebem populares suos, ut jugulentur. Hoccine patiendum fuisse, si ad nutum dictatoris non responderet vir consularis? Fingerent mentitum ante, atque ideo non habuisse quod tum responderet: cui servo unquam mendacii pœnam vincula fuisse? Non obversatam esse memoriam noctis illius, quæ pene ultima atque æterna nomini Romano fuerit? non speciem agminis Gallorum, per Tarpejam rupem scandentis? non ipsius M. Manlii, qualem eum armatum, plenum sudoris ac sanguinis, ipso pene Jove erepto ex hostium manibus, vidissent? Solibrisne farris gratiam servatori patriæ relatam? & quem prope cœlestem, cognomine certè Capitolino Jovi parem fecerint, eum pati vinctum in carcere, in tenebris, obnoxiam carnificis arbitrio ducere animam? Adeò in uno omnibus satis auxilii fuisse, nullam opem in tam multis sui esse? Jam ne nocte quidem turba ex eo loco dilabebatur, refracturosque carcerem minabantur: quum remisso, id quod erepturi erant, ex senatusconsulto Manlius vinculis liberatur. quo facto seditio non finita, sed dux seditioni datus est. Per eosdem dies Latinis & Hernicis, simul colonis Circejensibus, & à Velitris purgantibus se Volsci crimine belli, captivosque repetentibus, ut suis legibus in eos animadverterent, tristia responsa reddita; tristiora colonis, quòd *cives* Romani patriæ oppugnandæ nefanda consilia *inirent*. Non negatum itaque tantùm de capti-

vlo. sed, in quo ab sociis tamen temperaverant, denunciatum senatus verba, facesserent propere ex urbe, ab ore atque oculis populi Romani, ne nihil eos legationis jus, externo non civi comparatum, tegeret.

XVIII. Recrudescente Manliana seditione sub exitu anni comitia habita, creatique tribuni militum consulari potestate ex Patribus Ser. Cornelius Maluginensis tertiùm, P. Valerius Potitus iterum, M. Furius Camillus quintùm, Ser. Sulpicius Rufus iterum, C. Papirius Crassus, T. Quintius Cincinnatus secundùm. Cujus principio anni & Patribus & plebi peropportunè externa pax data: plebi, quòd non avocata, delectu spem cepit, dum tam potentem haberet ducem, fœnoris expugnandi; Patribus, ne quo externo terrore avocarentur animi ab sanandis domesticis malis. Igitur quum pars utraque acrior aliquanto coorta esset, jam in propinquum certamen aderat: & Manlius, advocata domum plebe, cum principibus novandarum rerum interdiu noctuque consilia agitat, plenior aliquanto animorum irarumque, quàm antea fuerat. Iram accenderat ignominia recens in animo ad contumeliam inexperto: spiritus dabat, quod nec ausus esset idem in se dictator, quod in Sp. Mælio Cincinnatus Quintius fecisset; & vinculorum suorum invidiam non dictator modò abdicando dictaturam fugisset, sed ne senatus quidem sustinere potuisset. His simul inflatus exacerbatusque, jam per se accensos incitabat plebis animos: *Quousque tandem ignorabitis vires vestras, quas natura ne belluas quidem ignorare voluit? numerate saltem quot ipsi*

Ante Chr. 381. V.C. 371.

sitis

ſitis, quot adverſarios habeatis: ſi ſinguli ſingulos aggreſſuri eſſetis, tamen acriùs crederem vos pro libertate, quàm illos pro dominatione certaturos. Quot enim clientes circa ſingulos fuiſtis patronos, tot nunc adverſus unum hoſtem eritis. Oſtendite modò bellum; pacem habebitis. Videant vos paratos ad vim; jus ipſi remittent. Audendum eſt aliquid univerſis, aut omnia ſingulis patienda. Quouſque me circumſpectabitis? Ego quidem nulli veſtrûm deero. ne fortuna mea deſit, videte. Ipſe vindex veſter, ubi viſum inimicis eſt, nullus repente fui. & vidiſtis in vincula duci univerſi eum, qui à ſingulis vobis vincula depuleram. Quid ſperem, ſi plus in me audeant inimici? an exitum Caſſii Mæliique exſpectem? Bene facitis, quod abominamini: Dii prohibebunt hæc: ſed nunquam propter me de cœlo deſcendent. Vobis dent mentem oportet, ut prohibeatis; ſicut mihi dederunt armato togatoque, ut vos à barbaris hoſtibus, à ſuperbis defenderem civibus. Tam parvus animus tanti populi eſt, ut ſemper vobis auxilium adverſus inimicos ſatis ſit? nec ullum, niſi quatenus imperari vobis ſinatis, certamen adverſus Patres noveritis? Nec hoc natura inſitum vobis eſt, ſed uſu poſſidemini. Cur enim adverſus externos tantum animorum geritis, ut imperare illis æquum cenſeatis? quia conſuéſtis cum eis pro imperio certare, adverſus hos tentare magis quàm tueri libertatem. Tamen qualeſcunque duces habuiſtis, qualeſcunque ipſi fuiſtis, omnia adhuc, quantacunque petiſtis, obtinuiſtis, ſeu vi, ſeu fortuna veſtra. tempus eſt jam majora conari. Experimini modò & veſtram felicitatem; & me, ut ſpero, feliciter experiſcor, minore negotio, qui imperet Patri-

tribus, imponetis quàm, qui resisterent imperantibus, imposuistis. Solo æquandæ sunt dictaturæ consulatusque, ut caput attollere Romana plebes possit. Proinde adeste, prohibete jus de pecuniis dici. ego me patronum profiteor plebis, quod mihi cura mea & fides nomen induit. Vos si quo insigni magis imperii honorisve nomine vestrum appellabitis ducem, eo utemini potentiore ad obtinenda ea quæ vultis. Inde de regno agendi ortum initium dicitur: sed nec cum quibus, nec quem ad finem consilia pervenerint, sat planum traditur.

XIX. At in parte altera senatus de secessione in domum privatam plebis, fortè etiam in arce positam, & imminenti mole libertati, agitat. Magna pars vociferantur, Servilio Ahala opus esse, qui non in vincula duci jubendo irritet publicum hostem, sed unius jactura civis finiat intestinum bellum. Decurritur ad leniorem verbis sententiam, vim tamen eandem habentem, *ut videant magistratus, ne quid ex perniciosis consiliis M. Manlii respublica detrimenti capiat.* Tum tribuni consulari potestate, tribunique plebis (nam &, quia eundem & suæ potestatis, quem libertatis omnium, finem cernebant, Patrum auctoritati se dediderant) hi tum omnes, quid opus facto sit, consultant. Quum, præter vim & cædem nihil cuiquam occurreret; eam autem ingentis dimicationis fore appareret: tum M. Mænius & Q. Publilius tribuni plebis, *Quid Patrum & plebis certamen facimus, quod civitatis esse adversus unum pestiferum civem debet? Quid cum plebe aggredimur eum, quem per ipsam plebem tutius aggredi est, ut suis ipse oneratus viribus ruat? Diem dicere ei, nobis in animo est. nihil minus po-*

pulare quàm regnum est. Simul multitudo illa non secum certari viderint, & ex advocatis judices facti erunt, & accusatores de plebe, patricium reum intuebuntur, & regni crimen in medio; nulli magis quàm libertati favebunt suæ.

XX. Approbantibus cunctis, diem Manlio dicunt. quod ubi est factum, primo commota plebs est, utique postquam sordidatum reum viderunt: nec cum eo non modò patrum quemquam, sed ne cognatos quidem aut affines, postremò ne fratres quidem A. & T. Manlios: quod ad eum diem nunquam usu venisset, ut in tanto discrimine non & proximi vestem mutarent. Appio Claudio in vincula ducto, C. Claudium inimicum, Claudiamque omnem gentem sordidatam fuisse consensu opprimi popularem virum, quòd primus à Patribus ad plebem defecisset. Quum dies venit, quæ, præter cœtus multitudinis seditiosasque voces, & largitionem & fallax indicium, pertinentia propriè ad regni crimen, ab accusatoribus objecta sint reo, apud neminem auctorem invenio, nec dubito haud parva fuisse, quum damnandi mora plebi non in caussa, sed in loco fuerit. Illud notandum videtur, ut sciant homines, quæ & quanta decora fœda cupiditas regni, non ingrata solùm, sed invisa etiam reddiderit. Homines prope quadringentos produxisse dicitur, quibus sine fœnore expensas pecunias tulisset, quorum bona venire, quos duci addictos prohibuisset; ad hæc, decora quoque belli non commemorâsse tantùm, sed protulisse etiam conspicienda, spolia hostium cæsorum ad triginta, dona imperatorum ad quadraginta: in quibus insignes duas murales coronas, civicas

civicas octo. Ad hæc servatos ex hostibus cives produxisse; inter quos C. Servilium magistrum equitum absentem nominatum. & quum ea quoque, quæ bello gesta essent, pro fastigio rerum oratione etiam magnifica, facta dictis æquando, memorâsset; nudâsse pectus insigne cicatricibus bello acceptis; & identidem Capitolium spectans, Jovem Deosque alios devocâsse ad auxilium fortunarum suarum: precatusque esse, ut, quam mentem sibi Capitolinam arcem protegenti ad salutem populi Romani dedissent, eam populo Romano in suo discrimine darent; & orâsse singulos universosque, ut Capitolium atque arcem intuentes, ut ad Deos immortales versi de se judicarent. In Campo Martio quum centuriatim populus citaretur, & reus ad Capitolium manus tendens, ab hominibus ad Deos preces avertisset: apparuit tribunis, nisi oculos quoque hominum liberâssent ab tanti memoria decoris, nunquam fore in præoccupatis beneficio animis vero crimini locum. Ita prodicta die, in Petelinum lucum extra portam Flumentanam, unde conspectus in Capitolium non esset, concilium populi indictum est. ibi crimen valuit, & obstinatis animis triste judicium invisumque etiam judicibus factum. Sunt qui per duumviros, qui de perduellione anquirerent, creatos, auctores sint. damnatum tribuni de saxo Tarpejo dejecerunt: locusque idem in uno homine & eximiæ gloriæ monimentum & pœnæ ultimæ fuit. Adjectæ mortuo notæ sunt: publica una; quòd, quum domus ejus fuisset, ubi nunc ædes atque officina Monetæ est, latum ad populum est, ne quis patricius in arce aut Capitolio habitaret: gentilicia

altera; quòd gentis Manliæ decreto cautum
ne quis deinde M. Manlius vocaretur. Hunc
tum habuit vir, nisi in libera civitate natus e
memorabilis. Populum brevi, postquam peri
lum ab eo nullum erat, per se ipsas recordant
virtutes, desiderium ejus tenuit. pestilentia eti
brevi consecuta, nullis occurrentibus tantæ cl
caussis, ex Manliano supplicio magnæ parti vi
orta: *violatum Capitolium esse sanguine servat*
nec Diis cordi fuisse pœnam ejus oblatam prope
lis suis, à quo sua templa erepta è manibus h
um essent.

XXI. Pestilentiam inopia frugum, & vulgat
utriusque mali famam, anno insequ
Ante Chr. 380. *V. C.* 372. multiplex bellum excepit, L. Val
quartùm, A. Manlio tertiùm, Ser.
picio tertiùm, L. Lucretio, L. Æm
tertiùm, M. Trebonio, tribunis militum consu
potestate. Hostes novi, præter Volscos, velut s
quadam prope in æternum exercendo Rom
militi datos, Circejosque & Velitras colonias, j
diu molientes defectionem, & suspectum Lati
Lanuvini etiam, quæ fidelissima urbs fuerat, su
exorti. Id Patres rati contemptu accidere, q
Veliternis civibus suis tamdiu impunita defe
esset, decreverunt, ut primo quoque tempore
populum ferretur de bello eis indicendo. ad qu
militiam quo paratior plebes esset, quinquev
Pomptino agro dividendo, & triumviros Ne
coloniæ deducendæ creaverunt. Tum, ut bel
juberent, latum ad populum est: &, nequicqu
dissuadentibus tribunis plebis, omnes tribus bell
jusserunt. Apparatum eo anno bellum est, exe

tus propter pestilentiam non eductus: eaque cunctatio colonis spatium dederat deprecandi senatum; & magna hominum pars eo, ut legatio supplex Romam mitteretur, inclinabat: ni privato (ut fit) periculo publicum implicitum esset, auctoresque defectionis ab Romanis, metu ne soli crimini subjecti, piacula iræ Romanorum dederentur, avertissent colonias à consiliis pacis. Neque in senatu solùm per eos legatio impedita est, sed magna pars plebis incitata, ut prædatum in agrum Romanum exirent. hæc nova injuria exturbavit omnem spem pacis. De Prænestinorum quoque defectione eo anno primùm fama exorta. arguentibusque eos Tusculanis, & Gabinis, & Lavicanis, quorum in fines incursatum erat, ita placidè ab senatu responsum est, ut, minus credi de criminibus, quia nollent ea vera esse, appareret.

XXII. Insequenti anno Sp. & L. Papirii, novi tribuni militum consulari potestate, Velitras legiones duxere, quatuor collegis Ser. Cornelio Maluginense quartùm, Q. Servilio, Ser. Sulpicio, L. Æmilio quartùm, tribunis ad præsidium urbis, & si qui ex Etruria novi motus nunciarentur, (omnia enim inde suspecta erant) relictis. Ad Velitras adversùs majora penè auxilia Prænestinorum, quàm ipsam colonorum multitudinem, secundo prœlio pugnatum est; ita ut propinquitas urbis hosti & caussa maturioris fugæ, & unum ex fuga receptaculum esset. Oppidi oppugnatione tribuni abstinuere; quia & anceps erat, nec in perniciem coloniæ pugnandum censebant. Literæ Romam ad senatum cum victoriæ nunciis acriores in Prænestinum,

Ante Chr. 379. V. C. 373.

quàm in Veliternum hostem, missæ. Itaque ex senatusconsulto, populique jussu, bellum Prænestinis indictum: qui conjuncti Volscis anno insequente Satricum, coloniam populi Romani pertinaciter à colonis defensam, vi expugnârunt, fœdèque in captis exercuere victoriam. Eam rem ægre passi Romani, M. Furium Camillum septimùm tribunum militum creavere. additi collegæ A. & L. Postumii Regillenses, ac L. Furius cum L. Lucretio & M. Fabio Ambusto. Volscum bellum M. Furio extra ordinem decretum. adjutor ex tribunis sorte L. Furius datur, non tam è republica, quàm ut collegæ materia ad omnem laudem esset; & publicè, quòd rem temeritate ejus prolapsam restituit; & privatim, quòd ex errore gratiam potiùs ejus sibi quàm suam gloriam petiit. Exactæ jam ætatis Camillus erat: comitiisque jurare parato in verba excusandæ valetudini solita, consensus populi restiterat. sed vegetum ingenium in vivido pectore vigebat, virebatque integris sensibus, & civiles jam res haud magnopere obeuntem bella excitabant. Quatuor legionibus quaternùm millium scriptis, exercitu indicto ad portam Esquilinam in posteram diem, ad Satricum profectus. ibi eum expugnatores coloniæ, haudquaquam perculsi, fidentes militum numero, quo aliquantum præstabant, opperiebantur. postquam appropinquare Romanos senserunt, extemplo in aciem procedunt, nihil dilaturi quin periculum summæ rerum facerent. ita paucitati hostium nihil artes imperatoris unici, quibus solis confiderent, profuturas esse.

Ante Chr. 378.
V. C. 374.

XXIII. Idem

ratione virium trahendo bello quærebat.
hostis instare; nec jam pro castris
is explicare aciem, sed procedere in me-
pi, &c, vallo prope hostium signa infe-
erbam fiduciam virium ostentare. Id
batur Romanus miles; multo ægrius
ibunis militum L. Furius, ferox cum
ngenio, tum multitudinis, ex incertissi-
ntis animos, spe inflatus. Hic per se
es incitatos insuper instigabat elevando,
oterat, ætate auctoritatem collegæ: *Ju-
lla data* dictitans, *& cum corporibus vi-
florescere animos: cunctatorem ex acerri-
e factum; &, qui adveniens castra ur-
no impetu rapere sit solitus, eum residem
m tempus terere: quid accessurum suis,
ve hostium viribus sperantem? quam
? quod tempus? quem insidiis instruendis
igere ac torpere senis consilia. sed Camillo
latis, tum gloriæ esse. quid attinere cum
rpore uno, civitatis, quam immortalem
pati consenescere vires?* His sermoni-
n se averterat castra. & quum omnibus
retur pugna, *Sustinere*, inquit, *M. Furi,
nus militum impetum: & hostis, cujus
nctando maximus, jam minimè toleranda
sultat. Cede unus omnibus, & patere
ysilio, ut maturius bello vincas.* Ad ea
Quæ bella suo unius auspicio gesta ad

tam

videtis nos stantes in vestibulo curiæ vestræ; ita armati paratique obviam imperatoribus legionibusque vestris processimus. Hic noster, hic plebis nostræ habitus fuit, eritque semper, nisi si quando à vobis, proque vobis, arma acceperimus. Gratias agimus & ducibus vestris & exercitibus, quòd oculis magis quàm auribus crediderunt: &, ubi nihil hostile erat, ne ipsi quidem fecerunt. Pacem, quam nos præstitimus, eam à vobis petimus: bellum eo, sicubi est, avertatis precamur. In nos quid arma polleant vestra, si patiendo experiundum est, inermes experiemur. Hæc mens nostra est; Dii immortales faciant, tam felix quàm pia. Quod ad crimina attinet, quibus moti bellum indixistis: etsi revicta rebus, verbis confutare nihil attinet; tamen, etiamsi vera sint, vel fateri nobis ea, quum tam evidenter pœnituerit, tutum censemus. Peccetur in vos, dum digni sitis quibus ita satisfiat. Tantum fere verborum ab Tusculanis factum. Pacem in præsentia, nec ita multo post civitatem etiam impetraverunt. ab Tusculo legiones reductæ.

XXVII. Camillus consilio & virtute in Volsco bello, felicitate in Tusculana expeditione, utrobique singulari adversus collegam patientia & moderatione insignis, magistratu abiit, creatis tribunis militaribus in insequentem annum, L. & P. Valeriis, Lucio quintùm, Publio tertiùm, & C. Sergio tertiùm, L. Menenio secundùm, Sp. Papirio, Ser. Cornelio Maluginense. Censoribus quoque eguit annus; maximè propter incertam famam æris alieni, aggravantibus summam etiam invidiæ ejus tribunis plebis, quum ab iis elevaretur, quibus fide magis quàm

Ante Chr. 377.
U. C. 375.

quàm fortuna debentium laborare creditum videri expediebat. Creati censores, C. Sulpicius Camerinus, Sp. Postumius Regillensis. corptaque jam res morte Postumii, quia collegam suffici censori religio erat, interpellata est. Igitur quum Sulpicius abdicâsset se magistratu, censores alii, vitio creati, non gesserunt magistratum. tertios creari (velut Diis non accipientibus in eum annum censuram) religiosum fuit. Eam verò ludificationem plebis tribuni ferendam negant. *Fugere senatum, testes, tabulas publicas, census cujusque, quia nolint conspici summam æris alieni, quæ indicatura sit demersam partem à parte civitatis: quum interim obæratam plebem objectari aliis atque aliis hostibus: passim jam sine ullo discrimine bella quæri: ab Antio Satricum, ab Satrico Velitras, inde Tusculum legiones ductas. Latinis, Hernicis, Prænestinis jam intentari arma, civium magis quàm hostium odio; ut in armis terant plebem, nec respirare in urbe, aut per otium libertatis meminisse sinant, aut consistere in concione, ubi aliquando audiant vocem tribunaiciam, de levando fœnore & fine aliarum injurarum agentem. Quòd si sit animus plebi memor [illegible]rum libertatis, se nec addici quemquam civem [illegible] manum ob creditam pecuniam passuros; neque [illegible]ectum haberi, donec, inspecto ære alieno, initaque [illegible]ione minuendi ejus, sciat unusquisque quid sui, [illegible] alieni sit; supersit sibi liberum corpus, an id [illegible]ue nervo debeatur.* Merces seditionis proposi[illegible]onfestim seditionem excitavit. nam & addice[illegible]ur multi; & ad Prænestini famam belli novas [illegible]ones scribendas Patres censuerant. quæ utraque [illegible]l auxilio tribunicio & consensu plebis impe-

diri

diri cœpta. Nam neque duci addictos tribuni finebant: neque juniores nomina dabant: quum Patribus minor præsens cura creditæ pecuniæ juris exsequendi, quàm delectus esset: quippe jam à Prænestè profectos hostes in agro Sabino consedisse nunciabatur: interim tribunos plebis fama ea ipsa irritaverat magis ad susceptum certamen quàm deterruerat. neque aliud ad seditionem exstinguendam in urbe, quàm prope illatum mœnibus ipsis bellum valuit.

XXVIII. Nam quum esset Prænestinis nunciatum, nullum exercitum conscriptum Romæ, nullum ducem certum esse, Patres ac plebem in semet ipsos versos: occasionem rati duces eorum, raptim agmine acto, pervastatis protinus agris, ad portam Collinam signa intulere. Ingens in urbe trepidatio fuit. conclamatum *ad arma*, concursumque in muros atque portas est: tandemque ab seditione ad bellum versi, dictatorem T. Quintium Cincinnatum creavere. Is magistrum equitum A. Sempronium Atratinum dixit. Quod ubi auditum est, (tantus ejus magistratus terror erat) simul hostes à mœnibus recessère, & juniores Romani ad edictum sine detrectatione convenere. Dum conscribitur Romæ exercitus, castra interim hostium haud procul Allia flumine posita. inde agrum latè populantes, fatalem se urbi Romanæ locum cepisse inter se jactabant: *similem pavorem inde ac fugam fore, ac bello Gallico fuerit. Etenim si diem contactum religione, insignemque nomine ejus loci timeant Romani, quanto magis Alliensi die Alliam ipsum, monumentum tantæ cladis, reformidaturos? Species profectò his ibi truces Gallorum,*

sonum-

oculis, in oculis usque in auribus fore. m rerum inanes ipsas volventes cogita- unæ loci delegaverant spes suas. Ro- *ra, Ubicunque esset Latinus hostis, satis se, quem, ad Regillum lacum devictum, rum pace obnoxia tenuerint. Latium memoria cladis, irritaturum se potiùs ad memoriam dedecoris, quàm ut timerem ua terra sit nefasta victoria sua. Quin afferamur, illo loco se iam pugnaturos, ignaverint in repetenda patria, ut postero os; tunc, quem effuderint, ne quis hostis, Romana invasisset, monumentum secunda adversæ domum petierint.*

His utrimque animis ad Allian venum tor Romanus, postquam in conspectu t instructi intentique, *Videsne tu, impróni, loci fortuna illos victos ad Allisse? nec illis Dii immortales certioris ducia majorisve quod sit auxilii dederint. us armis animisque, consistitis equis in- n aciem: ego cum legionibus in turbatos ue inferam signa. Adeste Dii testes fœ- petite pœnas debitas simul vobis violatis, r vestrum numen deceptis.* Non equi- peditem sustinuere Prænestini. primo clamore dissipati ordines sunt: deinde, ullo loco constabat acies, terga vertunt; que, & præter castra etiam sua pavore ı prius se ab effuso cursu sistunt, quàm u Præneste fuit. Ibi ex fuga dissipati, em tumultuario opere communirent, e, si intra mœnia se recepissent, ut-

templo

templo ureretur ager, depopulatisque omnibus obsidio urbi inferretur. Sed postquam, direptis ad Alliam castris, victor Romanus aderat; id quoque munimentum relictum: & vix mœnia tuta rati, oppido se Præneste includunt. Octo præterea oppida erant sub ditione Prænestinorum. ad ea circumlatum bellum: deincepsque haud magno certamine captis, Velitras exercitus ductus. Eæ quoque expugnatæ. tum ad caput belli Præneste ventum. Id non vi, sed per deditionem receptum est. T. Quintius semel acie victor, binis castris hostium, novem oppidis vi captis, Præneste in deditionem accepto, Romam revertit: triumphansque signum, Præneste devectum, Jovis Imperatoris in Capitolium tulit. Dedicatum est inter cellam Jovis ac Minervæ; tabulaque sub eo fixa, monumentum rerum gestarum, his ferme incisa literis: JVPITER. ATQVE. DIVI. OMNES. HOC. DEDERVNT. VT. T. QVINTIVS. DICTATOR. OPPIDA. NOVEM. CAPERET. Die vigesima quàm creatus erat, dictatura se abdicavit.

XXX. Comitia inde habita tribunorum militum consulari potestate: quibus æquatus patriciorum plebejorumque numerus. Ex patribus creati P. & C. Manlii cum L. Julio: plebes C. Sextilium, M. Albinium, L. Antistium dedit. Manliis, quòd genere plebejos, gratia Julium anteibant, Volsci provincia sine sorte, sine comparatione, extra ordinem data: cujus & ipsos postmodo, & Patres, qui dederant, pœnituit. Inexploratò pabulatum cohortes misere. *quibus velut circumventis*, quum id falsò nunciatum

Ante Chr. 376.
V. C. 376.

dum, præsidio ut essent, citati ferun-
tore quidem asservato, qui eos, hostis
milite Romano, frustratus erat, ipsi
præcipitavere. Ibi dum iniquo loco
militum restantes cæduntur cæduntque,
m Romana, jacentia in campo, ab al-
hostes invasere. Ab ducibus utrobique
neritate atque inscitia res. quicquid
rtunæ populi Romani, id militum etiam
stabilis virtus tutata est. Quæ ubi
nt relata, primùm dictatorem dici pla-
de, postquam quietæ res ex Volscis af-
& apparuit nescire eos victoria & tem-
vocati etiam inde exercitus ac duces:
nde, quantum à Volscis, fuit. id mo-
anno tumultuatum, quòd Prænestini
atinorum populis rebellârunt. Eodem
n, ipsis querentibus penuriam homi-
coloni adscripti. Rebusque haud pro-
domestica quies, quam tribunorum
plebe gratia majestasque inter suos ob-
ium fuit.

Insequentis anni principia *Ante Chr.* 375.
ione ingenti arsere, tribunis *V. C.* 377.
nsulari potestate, Sp. Furio,
secundùm, C. Licinio, P. Cloelio, M.
. Geganio. Erat autem & materia &
onis æs alienum: cujus noscendi gra-
ilius Priscus, Q. Cloelius Siculus censo-
rem agerent, bello impediti sunt. nam-
nuncii primò, fuga deinde ex agris le-
orum ingressas fines popularique pas-
um agrum, attulere. In qua trepida-

tione

tione tantum abfuit ut civilia certamina terror externus cohiberet, ut contra eo violentior tribunicia potestas impediendo delectui esset: donec conditiones impositæ Patribus, ne quis, quoad bellatum esset, tributum daret, aut jus de pecunia credita diceret. Eo laxamento plebi sumpto, mora delectui non est facta. Legionibus novis scriptis, placuit duos exercitus in agrum Volscum legionibus divisis duci. Sp. Furius, M. Horatius dextrorsus maritimam oram atque Antium, Q. Servilius & L. Geganius læva ad montes Ecetram pergunt. Neutra parte hostis obvius fuit. Populatio itaque non illi vagæ similis, quam Volscus latrocinii more, discordia hostium fretus, & virtutem metuens, per trepidationem raptim fecerat; sed ab justo exercitu justa ira facta, spatio quoque temporis gravior. Quippe à Volscis timentibus, ne interim exercitus ab Roma exiret, incursiones in extrema finium factæ erant: Romano contra etiam in hostico morandi erat caussa, ut hostem ad certamen eliceret. Itaque, omnibus passim tectis agrorum, vicisque etiam quibusdam exustis, non arbore frugifera, non satis in spem frugum relictis, omni, quæ extra mœnia fuit, hominum pecudumque præda abacta, Romam utrimque exercitus reducti.

XXXII. Parvo intervallo ad respirandum debitoribus dato, postquam quietæ res ab hostibus erant, celebrari de integro jurisdictio: & tantum abesse spes veteris levandi fœnoris, ut tributo novum fœnus contraheretur in murum à censoribus locatum saxo quadrato faciundum. cui succumbere oneri coacta plebes; quia, quem delectum impediebant, non habebant tribuni plebis. Tribunos etiam mili-

patricios omneis coacta principum opi-
L. Æmilium, P. Valerium
C. Veturium, Ser. Sulpicium, *Ante Chr. 374.*
Quintios Cincinnatos. Iisdem *V. C. 378.*
iuere, ut adversus Latinos
, qui conjunctis legionibus ad Satricum
ebant, nullo impedienre omnibus junio-
mento adactis, tres exercitus scriberent;
præsidium urbis; alterum, qui, si qui ali-
exstitisset, ad subita bella mitti posset:
ongè validissimum, P. Valerius & L. Æ-
Satricum duxere. ubi quum aciem instru-
tium loco æquo invenissent, extemplo
: & ut nondum satis claram victoriam,
rae spei pugnam imber ingentibus procel-
liremit. Postero die iterata pugna; &
æqua virtute fortunaque Latinæ maxi-
es, longa societate militiam Romanam
stabant. eques inamissis ordines turba-
atis signa peditum illata: quantumque
e invexit acies, tantum hostes gradu de-
ut semel inclinavit pugna, jam intolera-
ana vis erat. Fusi hostes, quum Satri-
d duo millia inde aberat, non castra pe-
equitatu maximè cæsi, castra capta di-
Ab Satrico nocte, quæ proelio proxima
simili agmine petunt Antium: & quum
exercitus prope in vestigiis sequeretur, plus
nor, quàm ira celeritatis habuit. Prius
oenia intravere hostes, quàm Romanus
gminis carpere aut morari posset. inde
ies vastando agro absumpti, nec Ro-
is instructis apparatu bellico ad moenia
ag-

aggredienda, nec illis ad ſubeundum pugnæ
ſum.

XXXIII. Seditio tum inter Antiates Latinoſ
coorta; quum Antiates victi malis, ſubactique
lo, in quo & nati erant & conſenuerant, deditio
ſpectarent; Latinos ex diutina pace nova defe
recentibus adhuc animis ferociores ad perſeve
dum in bello faceret. finis certaminis fuit, poſtqu
utriſque apparuit, nihil per alteros ſtare, quo
nus incepta perſequerentur. Latini profecti à
cietate pacis, ut rebantur, inhoneſtæ, ſeſe vind
verunt. Antiates, incommodis arbitris ſalutar
conſiliorum remotis, urbem agroſque Romanis
dunt. Ira & rabies Latinorum, quia nec Ro
nos bello lædere, nec Volſcos in armis retinere
tuerant, eò erupit, ut Satricum urbem, quæ r
ptaculum primum eis adverſæ pugnæ fuerat,
concremarent. nec aliud tectum ejus ſuperfuit
bis (quum faces pariter ſacris profaniſque injicer
quàm matris Matutæ templum. Inde eos nec
religio, nec verecundia Deûm arcuiſſe dicitur,
vox horrenda, edita templo cum triſtibus minis
nefandos ignes procul delubris amoviſſent. Inc
ſos ea rabie impetus Tuſculum tulit, ob iram, qu
deſerto communi concilio Latinorum, non in
cietatem modò Romanam, ſed etiam in civitat
ſe dediſſent. Patentibus portis quum improv
incidiſſent, primo clamore oppidum præter arc
captum eſt. in arcem oppidani refugere cum c
jugibus ac liberis: nunciosque Romam, qui cert
rem de ſuo caſu ſenatum facerent, miſere. Ha
ſegniùs, quàm fide populi Romani dignum f
exercitus Tuſculum ductus. L. Quintius & S

vius Sulpicius tribuni militum duxere. clausas portas Tusculi, Latinosque simul obsidentium atque obsessorum animo hinc mœnia tueri vident, illinc arcem oppugnare, terrere unà ac pavere. Adventus Romanorum mutaverat utriusque partis animos; Tusculanos ex ingenti metu in summam alacritatem, Latinos ex prope certa fiducia mox capiendæ arcis, quoniam oppido potirentur, in exiguam de se ipsis spem verterat. Tollitur ex arce clamor ab Tusculanis: excipitur aliquanto majore ab exercitu Romano. Utrimque urgentur Latini: nec impetus Tusculanorum decurrentium ex superiore loco sustinent: nec Romanos subeuntes mœnia, molientesque obices portarum arcere possunt. Scalis priùs mœnia capta: inde effracta claustra portarum, & quum anceps hostis & à fronte & à tergo urgeret; nec ad pugnam ulla vis, nec ad fugam loci quicquam superesset; in medio cæsi ad unum omnes. Recuperato ab hostibus Tusculo, exercitus Romam est reductus.

XXXIV. Quanto magis prosperis eo anno bellis tranquilla omnia foris erant, tanto in urbe vis patrum indies miseriæque plebis crescebant; quum ipso, quod necesse erat solvi, facultas solvendi impediretur. Itaque quum jam ex re nihil dari posset, fama & corpore judicati atque addicti creditoribus satisfaciebant, pœnaque in vicem fidei cessit. Adeò ergo obnoxios summiserant animos non infimi solùm, sed principes etiam plebis, ut non modò ad tribunatum militum inter patricios petendum, quod tanta vi, ut liceret, tetenderant; sed ne ad plebejos quidem magistratus capessendos contendosque ulli viro acri experientique animus es-

set: sacrificiorumque honoris usurpati metuò à plebe per paucos annos usurpatos in perpetuum Patres viderentur. Ne id nimis bellum parvi alteri esset, parva (ut plerumque solet) res ingentem motum di caussa intervenit. M. Fabii Ambusti, potentis viri, cum inter sui corporis homines, tum etiam ad plebem, quòd hanc quamquam inter id genus contemptor ejus habebatur, filiæ duæ nupsere. Ser. Sulpicio major, minor C. Licinio Stoloni erat, illustri quidem viro, tamen plebejo: eaque ipsa assumitas haud spreta gratiam Fabiis ad vulgum quæsiverat. Fortè ita incidit, ut, in Ser. Sulpicii tribuni militum domo sorores Fabiæ quum inter se (ut fit) sermonibus tempus tererent, lictor Sulpicii, quum is de foro se domum reciperet, forem (ut mos est) virga percuteret, quum ad id, moris ejus insuetæ, expavisset minor Fabia, risui sorori fuit, miranti ignorare id sororem. Ceterùm is risus stimulos parvis mobili rebus animo muliebri subdidit: frequentia quoque prosequentium regantiumque, *numquid vellet?* credo fortunatum matrimonium ei sororis visum; suique ipsam malo arbitrio, quo à proximis quisque minimè anteiri vult, pœnituisse. Confusam eam ex recenti morsu animi quum pater fortè vidisset, percunctatus, *satin' salva?* avertentem, caussam doloris (quippe nec satis piam adversus sororem, nec admodum in virum honorificam) elicuit, comiter sciscitando, ut fateretur, eam esse caussam doloris, quòd junsta impari esset, nupta in domo, quam nec honos nec gratia intrare posset. Consolans inde filiam Ambustus bonum animum habere jussit: eosdem propediem *domi visuram honores*, quos apud sororem vide-

consilia inire cum genero coepit, adhi-
xtio, strenuo adolescente, & cujus spei
r genus patricium deesset.

Occasio videbatur rerum novandarum
entem vim æris alieni; cujus levamen
s, nisi suis in summo imperio locatis,
raret. Accingendum ad eam cogitatio-
conando agendoque jam eo gradum fe-
os, unde si porro annitantur, pervenire ad
& Patribus æquari tam honore quàm
ssent. In præsentia tribunos plebis fieri
o in magistratu sibimet ipsi viam ad ce-
res aperirent. creatique tribuni C. Lici-
. Sextius promulgavere leges
versus opes patriciorum, & *Ante Chr. 373.*
odis plebis: unam de ære a- *V. C. 379.*
deducto eo de capite, quod
umeratum esset, id quod superesset, tri-
is portionibus persolveretur: alteram de
orum, ne quis plus quingenta jugera a-
ret: tertiam, ne tribunorum militum
rent, consulumque utique alter ex plebe
cuncta ingentia, & quæ sine certamine
btineri non possent. Omnium igitur si-
n, quarum immodica cupido inter mor-
agri, pecuniæ, honorum discrimine pro-
nterriti Patres quum trepidassent, publicis
e consiliis nullo remedio alio præter ex-
ultis jam ante certaminibus intercessio-
nto, collegas adversus tribunicias rogatio-
paraverunt. qui, ubi tribus ad suffragium
citari à Licinio Sextioque viderunt, sti-
am præsidiis, nec recitari rogationes, nec

ſam plebis ingentibus animis armant; concilioque plebis indicto, tribus ad ſuffragium vocant. Quum dictator, ſtipatus agmine patriciorum, plenus iræ minarumque conſediſſet; atque ageretur res ſolito primùm certamine inter ſe tribunorum plebis, ferentium legem intercedentiumque; & quanto jure potentior interceſſio erat, tantum vinceretur favore legum ipſarum, latorumque; & UTI ROGAS primæ tribus dicerent: tum Camillus, *Quandoquidem*, inquit, *Quirites, jam vos tribunicia libido, non poteſtas, regit; & interceſſionem, ſeceſſione quondam plebis partam, vobis eadem vi facitis irritam, qua peperiſtis: non reipublicæ magis univerſæ, quàm veſtra cauſſa dictator interceſſioni adero; everſumque veſtrum auxilium imperio tutabor. Itaque, ſi C. Licinius & L. Sextius interceſſioni collegarum cedunt, nihil patricium magiſtratum inferam concilio plebis. ſi adverſus interceſſionem tanquam captæ civitati leges imponere tendent, vim tribuniciam à ſe ipſa diſſolvi non patiar.* Adverſus ea quum contemptim tribuni plebis rem nihilo ſegniùs peragerent, tum percitus ira Camillus lictores, qui de medio plebem emoverent, miſit: & addidit minas, ſi pergerent, ſacramento omnes juniores adacturum, exercitumque extemplo ex urbe educturum. Terrorem ingentem incuſſerat plebi; ducibus plebis accendit magis certamine animos, quàm minuit. ſed re neutrò inclinata, magiſtratu ſe abdicavit: ſeu quia vitio creatus erat, ut ſcripſere quidam: ſeu quia tribuni plebis tulerunt ad plebem, idque plebes ſcivit, ut, ſi M. Furius pro dictatore quid egiſſet, quingentûm millium æris ei mulcta eſſet. Sed auſpiciis magis, quàm novi exempli rogatione, *deterritum ut* potiùs credam, cum ipſius

viri

viri facit ingenium, tum quòd ei suffectus est extemplo P. Manlius dictator: quem quid creari attinebat ad id certamen, quo M. Furius victus esset? & quòd eundem M. Furium dictatorem insequens annus habuit, haud sine pudore certè fractum priore anno in se imperium repetiturum: simul quòd eo tempore, quo promulgatum de mulcta ejus traditur, aut & huic rogationi, qua se in ordinem cogi videbat, obsistere potuit; aut ne illas quidem, propter quas & hæc lata erat, impedire: &, quoad usque ad memoriam nostram tribuniciis consularibusque certatum viribus est, dictaturæ semper altius fastigium fuit.

XXXIX. Inter priorem dictaturam abdicatam, novamque à Manlio initam, ab tribunis, velut per interregnum concilio plebis habito, apparuit quæ ex promulgatis plebi, quæ latoribus gratiora essent. nam de fœnore atque agro rogationes jubebant, de plebejo consulatu antiquabant. & perfecta utraq; res esset, ni tribuni se in omnia simul consulere plebem dixissent. P. Manlius deinde dictator rem in caussam plebis inclinavit, C. Licinio, qui tribunus militum fuerat, magistro equitum de plebe dicto. Id ægre Patres passos accipio; dictatorem propinqua cognatione Licinii se apud Patres excusare solitum, simul negantem magistri equitum majus, quàm tribuni consularis imperium esse. Licinius Sextiusque, quum tribunorum plebis creandorum indicta comitia essent, ita se gerere, ut, negando jam sibi velle continuari honorem, acerrimè accenderent ad id, quod dissimulando petebant, plebem. *Nonum se annum jam velut in aciem adversus optimates, maximo privatim periculo, nullo*

publico emolumento, stare: consenuisse jam secum & rogationes promulgatas, & vim omnem tribuniciæ potestatis: primò intercessione collegarum in leges suas pugnatum esse, deinde ablegatione juventutis ad Veliternum bellum: postremò dictatorium fulmen in se intentatum: jam nec collegas, nec bellum, nec dictatorem obstare, quippe qui etiam omen plebejo consuli, magistro equitum ex plebe dicendo dederit: se ipsam plebem, & commoda morari sua. Liberam urbem ac forum à creditoribus, liberos agros ab injustis possessoribus extemplo, si velit, habere posse. quæ munera quando tandem satis grato animo æstimaturos, si, inter accipiendas de suis commodis rogationes, spem honoris laturibus earum incidant? non esse modestiæ populi Romani id postulare, ut ipse fœnore levetur, & in agrum injuria possessum à potentibus inducatur: per quos ea consecutus sit, senes tribunicios non sine honore tantum, sed etiam sine spe honoris relinquat. Proinde ipsi primùm statuerent apud animos quid vellent; deinde comitiis tribuniciis declararent voluntatem. Si conjunctim ferri ab se promulgatas rogationes vellent, esse quòd eosdem reficerent tribunos plebis: perlaturos enim quæ promulgaverint. sin, quod cuique privatim opus sit, id modò accipi velint: opus esse nihil invidiosa continuatione honoris; nec se tribunatum, nec illos ea, quæ promulgata sint, habituros.

XL. Adversus tam obstinatam orationem tribunorum quum, præ indignitate rerum, stupor, silentiumque inde ceteros Patrum defixisset; App. Claudius Crassus, nepos decemviri, dicitur odio magis iraque, quàm spe, ad dissuadendum processisse, & locutus in hanc fere sententiam esse: Neque

QUE *novum, neque inopinatum mihi sit, Quirites, si, quod unum familiæ nostræ semper objectum est ab seditiosis tribunis, id nunc ego quoque audiam:* Claudiæ genti jam inde ab initio nil antiquius in republica Patrum majestate fuisse; semper plebis commodis adversatos esse. *Quorum alterum neque nego, neque inficias eo, nos, ex quo adsciti sumus simul in civitatem & Patres, enixè operam dedisse, ut per nos aucta potiùs quàm imminuta majestas earum gentium, inter quas nos esse voluistis, dici verè posset. Illud alterum pro me majoribusque meis contendere ausim, Quirites, (nisi, quæ pro universa republ. fiant, ea plebi tanquam aliam incolenti urbem, adversa quis putet) nihil nos neque privatos, neque in magistratibus, quod incommodum plebi esset, scientes fecisse; nec ullum factum dictumve nostrum contra utilitatem vestram (etsi quædam contra voluntatem fuerint) verè referri posse. An hoc, si Claudia familia non sim, nec ex patricio sanguine ortus, sed unus Quiritium quilibet, qui modò me duobus ingenuis ortum, & vivere in libera civitate sciam, reticere possim? L. illum Sextium & C. Licinium, perpetuos (si Diis placet) tribunos, tum licentia novem annis, quibus regnant, summa, est vobis negent potestatem liberam suffragii non comitiis, non in legibus jubendis se permissuros?* Sub conditione, *inquit,* nos reficietis decitribunos. *Quid est aliud dicere?* quod petunt nos adeò fastidimus, ut sine mercede magna accipiamus. *Sed quæ tandem ista merces est, quæ per tribunos plebis habeamus?* ut rogationes, nostras, seu placent seu displicent, seu utiles inutiles sunt, omnes conjunctim accipiatis.

Ob-

Obsecro vos, Tarquinii tribuni plebis, putate me ex media concione unum civem succlamare: Bona venia vestra liceat ex his rogationibus legere, quas salubres nobis censemus esse; antiquare alias. Non, *inquit*, licebit. Tu de fœnore atque agris, quod ad vos omnes pertinet, jubeas; & hoc portenti non fiat in urbe Romana, uti L. Sextium atque hunc C. Licinium consules, quod indignaris, quod abominaris, videas? Aut omnia accipe: aut nihil fero. *Ut, si quis ei, quem urgeat fames, venenum ponat cum cibo; & aut abstinere eo, quod vitale sit, jubeat, aut mortiferum vitali admisceat. Ergo, si esset libera hæc civitas, non tibi frequentes succlamassent,* Abi hinc cum tribunatibus ac rogationibus tuis? *quid? si non tuleris, quod commodum est populo accipere, nemo erit qui ferat illud? Si quis patricius, si quis (quod illi volunt invidiosius esse) Claudius diceret,* Aut omnia accipite, aut nihil fero; *quis vestrum, Quirites, ferret? Nunquamne vos res potiùs quàm auctores spectabitis; sed omnia semper, quæ magistratus ille dicet, secundis auribus, quæ ab nostrûm quo dicentur, adversis accipietis? At hercule sermo est minimè civilis. Quid? Rogatio qualis est, quam à vobis antiquatam indignantur? sermoni, Quirites, simillima.* Consules, *inquit*, rogo, ne vobis, quos velitis, facere liceat. *An aliter rogat, qui utique alterum ex plebe fieri consulem jubet, nec duos patricios creandi potestatem vobis permittit? Si hodie bella sint, quale Etruscum fuit, quum Porsena Janiculum insedit, quale Gallicum modò, quum præter Capitolium atque arcem omnia hæc hostium erant, & consulatum cum hoc M. Furio, aut quolibet alio ex Patribus L. ille Sex-*

tius

tius peteret; possetisne ferre Sextium haud pro dubio consulem esse, Camillum de repulsa dimicare? Hoccine est in commune honores vocare, ut duos plebejos fieri consules liceat, duos patricios non liceat? & alterum ex plebe creari necesse sit, utrumque ex Patribus praeterire liceat? Quanam ista societas, quanam consortio est? Parum est, si, cujus pars tua nulla adhuc fuit, in partem ejus venis, nisi partem petendo totum traxeris? Timeo, *inquit*, ne, si duos licebit creari patricios, neminem creetis plebejum. *Quid est dicere aliud, nisi*, quia indignos vestra voluntate creaturi non estis, necessitatem vobis creandi quos non vultis, imponam? *quid sequitur, nisi ut ne beneficium quidem debeat populo, si cum duobus patriciis unus petierit plebejus, & lege se, non suffragio, creatum dicat? Quo modo extorqueant, non quo modo petant honores, quaerunt: & ita maxima sunt adepturi, ut nihil ne pro minimis quidem debeant: & occasionibus potius quàm virtute petere honores malint. Est aliquis, qui se inspici, aestimari fastidiat? qui certos sibi uni honores inter dimicantes competitores aequum censeat esse? qui se arbitrio vestro eximat? qui vestra necessaria suffragia pro voluntariis, & serva pro liberis faciat? Omitto Licinium Sextiumque, quorum annos in perpetua potestate, tanquam regum, in Capitolio numerasti: quis est hodie in civitate tam humilis, cui via ad consulatum facilior per istius legis occasionem, quàm nobis ac liberis nostris fiat? si quidem ne quum volueritis quidem, creare interdum potestis istos, etiam si nolueritis, necesse sit. De iniuria satis dictum est: (etenim dignitas ad homi-*

nes

mul pavor terrorque diſtulerant, ab hoſte ſeſe tutati ſunt. Dictatori conſenſu Patrum plebiſque triumphus decretus. Vixdum perfunctum eum bello atrocior domi ſeditio excepit: & per ingentia certamina dictator ſenatuſque victus, ut rogationes tribuniciæ acciperentur: & comitia conſulum adverſa nobilitate habita, quibus L. Sextius de plebe primus conſul factus. Et ne is quidem finis certaminum fuit. quia patricii ſe auctores futuros negabant, prope ſeceſſionem plebis res, terribileſque alias minas civilium certaminum venit: quum tamen per dictatorem conditionibus ſedatæ diſcordiæ ſunt, conceſſumque ab nobilitate plebi de conſule plebejo; à plebe nobilitati de prætore uno, qui jus in urbe diceret, ex Patribus creando. Ita ab diutina ira tandem in concordiam redactis ordinibus, quum dignam eam rem ſenatus cenſeret eſſe, meritoque id, ſi quando unquam aliàs, Deûm immortalium cauſſa libenter facturos fore, ut ludi maximi fierent, & dies unus ad triduum adjiceretur; recuſantibus id munus ædilibus plebis, conclamatum à patriciis eſt juvenibus, ſe id honoris Deûm immortalium cauſſa libenter acturos, ut ædiles fierent. Quibus quum ab univerſis gratiæ actæ eſſent, factum ſenatuſconſultum ut duo viros ædiles ex Patribus dictator populum rogaret, Patres auctores omnibus ejus anni comitiis fierent.

Ante Chr. 363. V. C. 389.

LIBER

LIBER VII.

EPITOME.

*UO novi magistratus adjecti sunt, pra-
tura & adilitas curulis.* II. *Pestilen-
tia civitas laboravit, eamque insignem
fecit mors Furii Camilli. cujus reme-
is quum per novas religiones quæreretur,
tunc primùm facti sunt.* III, IV, V.
*L. Manlio dicta esset à M. Pomponio tri-
propter delectum acerbè actum, & T.
ium, relegatum sine ullo crimine; adole-
ujus relegatio patri objiciebatur, venit in
ibuni, strictoque gladio coëgit eum in ver-
re,* non perseveraturum se in accusatio-
*)uum telluris hiatu tota ad ultimum pa-
foret, tunc omnia pretiosa missa sunt in
raginem urbis Romanæ. in eam Curtius
'ens equo se præcipitavit, eaque expleta*
VIII. *Bellum in Hernicos prosperum.
Manlius adolescens, qui patrem à tribu-
one vindicaverat, contra Gallum, pro-
iquem ex militibus Romanis, in singu-
n descendit, eique occiso torquem aureum
em ipse postea tulit, & ex eo Torquatus
is.* XI. *Patelius de Gallis Tiburtibusque
geminum agit.* XII. *Milites se contra
Dictatoris C. Sulpicii pugnaturos ja-
, &c. Quorum caussam Tullio agente*

pugna

Ante Chr. 362. *V. C.* 390. L. Genucio & Q. Servilio consulibus, & ab seditione & à bello quietis rebus, ne quando à metu ac periculis vacarent, pestilentia ingens orta. Censorem, ædilem curulem, tres tribunos plebis mortuos ferunt, pro portione & ex multitudine alia multa funera fuisse. maximéque eam pestilentiam insignem mors quàm matura, tam acerba M. Furii fecit. Fuit enim verè vir unicus in omni fortuna, princeps pace belloque, priùs quàm exsulatum iret: clarior in exsilio vel desiderio civitatis, quæ capta absentis imploravit opem; vel felicitate, qua restitutus in patriam, secum patriam ipsam restituit. Par deinde per quinque & viginti annos (tot enim postea vixit) titulo tantæ gloriæ fuit; dignusque habitus, quem secundum à Romulo conditorem urbis Romanæ ferrent.

Ante Chr. 401. *V. C.* 391. II. Et hoc & insequenti anno, C. Sulpicio Petico, C. Licinio Stolone consulibus, pestilentia fuit. eo nihil dignum memoria actum, nisi quòd pacis Deûm exposcendæ caussa tertiò tum post conditam urbem lectisternium fuit. & quum vis morbi nec humanis consiliis nec ope divina levaretur, victis superstitione animis, ludi quoque scenici, nova res bellicoso populo, (nam circi modo spectaculum fuerat) inter alia cœlestis iræ placamina instituti dicuntur. Ceterùm parva quoque (ut ferme principia omnia) & ea ipsa peregrina res fuit. Sine carmine ullo, sine imitandorum carminum actu, ludiones ex Etruria acciti, ad tibicinis modos saltantes, haud indecoros motus more Tusco dabant. imitari deinde eos juventus simul inconditis inter se jocularia

laria fundentes versibus cœpere: nec absoni à voce motus erant. Accepta itaque res, sæpiusque usurpando excitata, vernaculis artificibus; quia hister Tusco verbo ludio vocabatur, nomen histrionibus inditum: qui non, sicut ante, Fescennino versu similem incompositum temere ac rudem alternis jaciebant; sed impletas modis saturas, descripto jam ad tibicinem cantu, motuque congruenti peragebant. Livius post aliquot annos, qui ab saturis ausus est primus argumento fabulam serere, (idem scilicet, id quod omnes tum erant, suorum carminum actor) dicitur, quum sæpius revocatus vocem obtudisset, venia petita, puerum ad canendum ante tibicinem quum statuisset, canticum egisse aliquanto magis vigenti motu, quia nihil vocis usus impediebat. inde ad manum cantari histrionibus cœptum, diverbiaque tantùm ipsorum voci relicta. Postquam, lege hac fabularum, ab risu ac soluto joco res avocabatur, & ludus in artem paullatim verterat; juventus, histrionibus fabellarum actu relicto, ipsa inter se more antiquo ridicula intexta versibus jactitare cœpit: quæ inde exodia postea appellata, consertaque fabellis potissimùm Atellanis sunt. Quod genus ludorum ab Oscis acceptum tenuit juventus, nec ab histrionibus pollui passa est. Eo institutum manet, ut actores Atellanarum nec tribu moveantur, & stipendia, tanquam expertes artis ludicræ, faciant. Inter aliarum parva principia rerum, ludorum quoque prima origo ponenda visa est; ut appareret, quam ab sano initio res in hanc, vix opulentis regnis tolerabilem, insaniam venerit.

III. Nec

vigoris sit, id exstinguere vita agresti, & rustico cultu inter pecudes habendo.

V. Omnium potiùs his criminationibus, quàm ipsius juvenis, irritatus est animus: quin contra se quoque parenti caussam invidiæ atque criminum esse ægre passus, (ut omnes Dii homineſque scirent, se parenti opem latam quàm inimicis ejus malle) capit consilium, rudis quidem atque agrestis animi, & quanquam non civilis exempli, tamen pietate laudabile. Inscientibus cunctis, cultro succinctus, manè in urbem, atque à porta domum confestim ad M. Pomponium tribunum pergit: janitori, opus esse sibi domino ejus convento extemplo, ait: nunciaret T. Manlium Lucii filium esse. mox introductus (etenim percitum ira in patrem spes erat aut criminis aliquid novi, aut consilii ad rem agendam deferre) salute accepta redditaque, esse ait, quæ cum eo agere arbitris remotis velit. procul inde omnibus abire jussis, cultrum stringit: & super lectum stans ferro intento, nisi in quæ ipse concepisset verba juraret, *se patris ejus accusandi caussa concilium plebis nunquam habiturum*, se eum extemplo transfixurum minatur. Pavidus tribunus (quippe qui ferrum ante oculos micare, se solum, inermem, illum prævalidum juvenem, &, quod haud minus timendum erat, stolidè ferocem viribus suis cerneret) adjurat in quæ adactus est verba; & præ se deinde tulit, ea vi subactum se incepto destitisse. Nec perinde, ut maluisset plebes, sibi suffragii ferendi de tam crudeli & superbo reo potestatem fieri; ita ægre habuit filium id pro parente ausum: eoque id laudabilius *erat, quòd animum* ejus tanta acerbitas patria nihil

hil à pietate avertisset. Itaque non patri modò remissa caussæ dictio est, sed ipsi etiam adolescenti ea res honori fuit. & quum eo anno primùm placuisset tribunos militum ad legiones suffragio fieri, (nam & antea sicut nunc, quos Ruffulos vocant, imperatores ipsi faciebant) secundum in sex locis tenuit, nullis domi militiæque ad conciliandam gratiam meritis; ut qui rure, & procul cœtu hominum juventam egisset.

VI. Eodem anno, seu motu terræ, seu qua vi alia, forum medium ferme specu vasto collapsum in immensam altitudinem dicitur; neque eam voraginem conjectu terræ, quum pro se quisque gereret, expleri potuisse priùs, quàm Deum monitu quæri cœptum, quo plurimùm populus Romanus posset. id enim illi loco dicandum vates canebant, si rempublicam Romanam perpetuam esse vellent. Tum M. Curtium, juvenem bello egregium, castigâsse ferunt dubitantes, an ullum magis Romanum bonum, quàm arma virtusque esset. Silentio facto, templa Deorum immortalium, quæ foro imminent, Capitoliumque intuentem, & manus nunc in cœlum, nunc in patentes terræ hiatus ad Deos manes porrigentem se devovisse: equo deinde quàm poterat maximè exornato insidentem armatum se in specum immisisse, donaque ac fruges super eum à multitudine virorum ac mulierum congestas; lacumque Curtium non ab antiquo illo Tatii milite Curtio Metio, sed ab hoc, appellatum. Cura non deesset, si qua ad verum via inire intem ferret: nunc famæ rerum standum est, certam derogat vetustas fidem. & lacus nomen hac recentiore insignitius fabula est. Post tanti

prodigii procurationem, eodem anno de Hernicis consultus senatus, quum feciales ad res repetendas nequicquam mississet, primo quoque die ferendum ad populum de bello indicendo Hernicis censuit: populusque id bellum frequens jussit. L. Genucio consuli ea provincia sorte evenit. In exspectatione civitas erat, quòd primus ille de plebe consul bellum suis auspiciis gesturus esset: perinde ut eveniret res, ita communicatos honores pro bene aut secus consulto habitura. Fortè ita tulit casus, ut Genucius, ad hostes magno conatu profectus, in insidias præcipitaretur; legionibus nec opinato pavore fusis, consul circumventus ab insciis, quem interfecissent, occideretur. Quod ubi est Romam nunciatum, nequaquam tantum publica calamitate mœsti Patres, quantum feroces infelici consulis plebeji ductu, fremunt omnibus locis: *irent, crearent consules ex plebe, transferrent auspicia quo nefas esset. Potuisse Patres plebiscito pelli honoribus suis: num etiam in Deos immortales inauspicatum legem valuisse? Vindicâsse ipsos suum numen, sua auspicia, quæ ut primùm contacta sint ab eo, à quo nec jus nec fas fuerit, deletum cum duce exercitum documento fuisse, ne deinde, turbato gentium jure, comitia haberentur.* His vocibus curia & forum personat. Appium Claudium, quia dissuaserat legem, majore nunc auctoritate eventum reprehensi ab se consilii incusantem, dictatorem, consensu patriciorum, Servilius consul dicit: delectusque & justitium indictum.

VII. Priusquam dictator legionesque novæ in Hernicos venirent, ductu C. Sulpicii legati res per *occasionem* gesta egregiè est. In Hernicos, morte con-

consulis contemptim ad castra Romana cum haud dubia expugnandi spe succedentes, hortante legato, & plenis iræ atque indignitatis militum animis, eruptio est facta. Multum ab spe adeundi valli res Hernicis abfuit: adeò turbatis inde ordinibus abscessere. Dictatoris deinde adventu, novus veteri exercitus jungitur, & copiæ duplicantur. & pro concione dictator laudibus legati militumque, quorum virtute castra defensa erant, simul audientibus laudes meritas tollit animos, simul ceteros ad æmulandas virtutes acuit. Neque segniùs ad hostes bellum apparatur; qui & parti ante decoris memores, neque ignari auctarum virium hostis, suas quoque vires augent. Omne Hernicum nomen, omnis militaris ætas excitur: quadragenariæ octo cohortes, lecta robora virorum scribuntur. Hunc eximium florem juventutis eo etiam, quòd, ut duplex acciperent stipendium, decreverant, spei animorumque implevere. Immunes quoque operum militarium erant; ut, in unum pugnæ laborem reservati, plus sibi, quàm pro virili parte, annitendum scirent. extra ordinem etiam in acie locati, quo conspectior virtus esset. Duûm millium planities castra Romana ab Hernicis dirimebat: ibi pari ferme utrimque spatio in medio pugnatum est. Primò stetit ambigua spe pugna; nequicquam sæpe constis equitibus Romanis impetu turbare hostium aciem. postquam equestris pugna effectu quàm conatibus vanior erat; consulto prius dictatore equites, permissu deinde ejus relictis equis, clamore provolant ante signa, & novam integrant pugnam. neque sustineri poterant, ni extraordina-

riæ cohortes pari corporum animorumque robore se objecissent.

VIII. Tunc inter primores duorum populorum res geritur. quicquid hinc aut illinc communis Mars belli aufert, multiplex quàm pro numero damnum est: vulgus aliud armatorum, velut delegata primoribus pugna, eventum suum in virtute aliena ponit. multi utrimque cadunt, plures vulnera accipiunt. Tandem equites alius alium increpantes, *quid deinde restaret*, quærendo, *si neque ex equis pepulissent hostem, neque pedites quicquam momenti facerent, quam tertiam exspectarent pugnam? quid ante signa feroces prosiluissent, & alieno pugnarent loco?* His inter se vocibus concitati, clamore renovato, inferunt pedem: & primùm gradu moverunt hostem, deinde pepulerunt; postremò jam haud dubiè avertunt: neque tam vires pares quæ superaverit res, facile dictu est, nisi quòd perpetua fortuna utriusque populi, & extollere animos, & minuere potuit. Usque ad castra fugientes Hernicos Romanus sequitur: castrorum oppugnatione, quia serum erat diei, abstinuere. Diu non perlitatum tenuerat dictatorem, ne ante meridiem signum dare posset: eo in noctem tractum erat certamen. Postera die deserta fuga castra Hernicorum, & saucii relicti quidam inventi: agmenque fugientium ab signis, quum præter mœnia eorum infrequentia signa conspecta essent, fusum, ac per agros trepida fuga palatum est. Nec Romanis incruenta victoria fuit: quarta pars militum amissa. &, ubi haud minus jacturæ fuit, aliquot equites Romani cecidere.

IX. In-

insequenti anno, quum C. Sul- *Ante Chr.*
: C. Licinius Calvus consules 358.
:os exercitum duxissent, neque *V. C.* 394.
in agro hostibus, Ferentinum
oruna vi cepissent, revertentibus inde eis,
portas clausere. Ea ultima fuit caussa,
ultæ antea querimoniæ ultro citroque jacta-
, cur per feciales rebus repetitis bellum
opulo indiceretur. Dictatorem T. Quin-
mum eo anno fuisse satis constat, & ma-
equitum Servium Cornelium Maluginen-
Iacer Licinius, comitiorum habendorum
t ab Licinio consule dictum scribit, quia,
:omitia bello præferre festinante, ut con-
:consulatum, obviam eundum pravæ cupi-
rit. Quæsita ea propriæ familiæ laus, le-
uctorem Licinium facit. quum mentio-
rei in vetustioribus annalibus nullam in-
magis ut belli Gallici caussa dictatorem
arbitrer, inclinat animus. eo certè anno
ertium lapidem Salaria via trans pontem
astra habuere. Dictator, quum tumultus
ussa justitium edixisset, omnes juniores
:o adegit; ingentique exercitu ab urbe
, in citeriore ripa Anienis castra posuit.
nedio erat; neutris eum rumpentibus, ne
idicium esset. Prœlia de occupando pon-
erant; nec, qui potirentur, incertis viri-
discerni poterat. Tum eximia corporis
ine in vacuum pontem Gallus processit;
tum maxima voce potuit, *Quem nunc,*
omia fortissimum virum habet, procedat a-

gedum ad pugnam, ut noster duorum eventus ostendat, utra gens bello sit melior.

X. Diu inter primores juvenum Romanorum silentium fuit; quum & abnuere certamen verentur, & præcipuam sortem periculi petere nollent. tum T. Manlius L. filius, qui patrem à vexatione tribunicia vindicaverat, ex statione ad dictatorem pergit: *Injussu tuo,* inquit, *imperator, extra ordinem nunquam pugnaverim, non si certam victoriam videam. Si tu permittis, volo ego illi bellua ostendere, quando adeò ferox præsultat hostium signis, me ex ea familia ortum, quæ Gallorum agmen ex rupe Tarpeja dejecit.* Tum dictator, *Macte virtute,* inquit, *hac pietate in patrem patriamque, T. Manli, esto: perge, & nomen Romanum invictum, juvantibus Diis, præsta.* Armant inde juvenem æquales. pedestre scutum capit, Hispano cingitur gladio, ad propiorem habili pugnam. Armatum adornatumque adversus Gallum stolidè lætum, & (quoniam id quoque memoria dignum antiquis visum est) linguam etiam ab irrisu exerentem, producunt. Recipiunt inde se ad stationem: & duo in medio armati, spectaculi magis more, quàm lege belli destituuntur; nequaquam visu ac specie æstimantibus pares. Corpus alteri magnitudine eximium, versicolori veste, pictisque & auro culatis refulgens armis: media in altero militaris statura, modicaque in armis habilibus magis quàm decoris species. non cantus, non exultatio, armorumque agitatio vana, sed pectus animorum iraque tacitæ plenum, omnem ferociam in discrimen ipsum certaminis distulerat. Ubi constitere inter

duas

les, tot circa mortalium animis spe metu-
ıdentibus ; Gallus, velut moles supernè im-
, projecto læva scuto in advenientis arma
vanum cæsim cum ingenti sonitu ensem
Romanus, mucrone surrecto, quum scu-
ıto imum perculisset, totoque corpore inte-
riculo vulneris factus, insinuâsset se inter
armaque, uno alteroque subinde ictu ven-
tque inguina hausit, & in spatium ingens
ı porrexit hostem. jacentis inde corpus, ab
lia vexatione intactum, uno torque spolia-
em respersum cruore collo circumdedit suo.
at pavor cum admiratione Gallos. Roma-
res ab statione obviam militi suo progressi,
es gratulantesque ad dictatorem perducunt.
arminum prope modum incondita quædam
ter joculantes, Torquati cognomen audi-
celebratum deinde posteris etiam, familiæ-
nori fuit. Dictator coronam auream ad-
onum, mirisque pro concione eam pugnam
s tulit.

Et, Hercle, tanti ea ad universi belli even-
omenti dimicatio fuit, ut Gallorum exerci-
xima nocte, relictis trepidè castris, in Ti-
. agrum, atque inde, societate belli facta,
atuque benignè ab Tiburtibus adjutus, mox
ıpaniam transierit. Ea fuit caussa
oximo anno C. Poetelius Balbus *Ante Chr.* 357. *V. C.* 395.
quum collegæ ejus M. Fabio
to Hernici provincia evenisset,
ıs Tiburtes jussu populi exercitum duceret.
orum auxilium quum Galli ex Campania
ıt, fœdæ populationes in Lavicano, Tuscu-

lanoque, & Albano agro, haud dubiè Tiburtibus ducibus, sunt factæ. Et quum adversus Tiburtem hostem duce consule contenta respublica esset, Gallicus tumultus dictatorem creari coëgit. creatus Q. Servilius Ahala T. Quintium magistrum equitum dixit; & ex auctoritate Patrum, si prospere id bellum evenisset, ludos magnos vovit. Dictator ad continendos proprio bello Tiburtes, consulari exercitu jusso manere, omnes juniores, nullo detrectante militiam, sacramento adegit. Pugnatum haud procul porta Collina est totius viribus urbis, in conspectu parentum conjugumque ac liberorum. quæ magna, etiam absentibus, hortamenta animi, tum subjecta oculis, simul verecundia misericordiaque militem accendebant. Magna utrimque edita cæde, avertitur tandem acies Gallorum. fuga Tibur, sicut arcem belli Gallici, petunt: palati à consule Pœtelio haud procul Tibure excepti, egressis ad opem ferendam Tiburtibus, simul cum his intra portas compelluntur. Egregiè cum ab dictatore, tum ab consule res gesta est. Et consul alter Fabius prœliis primùm parvis, postremò una insigni pugna quum hostes totis adorti copiis essent, Hernicos devicit. Dictator consulibus in senatu & apud populum magnificè collaudatis, & suarum quoque rerum illis remisso honore, dictatura se abdicavit. Pœtelius de Gallis Tiburtibusque geminum triumphum egit. Fabio satis visum, ut ovans urbem iniret. Irridere Pœtelii triumphum Tiburtes: *Ubi enim eum secum acie conflixisse? spectatores paucos fugæ trepidationisque Gallorum, extra portas egressos, postquam in se quoque fieri impetum viderint, & sine*

discri-

bvias cadi, recepisse se intra urbem. riumpho dignam visam Romanis? ne n magnumque conferent, tumultum ex- ium portis, majorem ipsos trepidationem : sua visuros.

que insequenti anno, M. Po- te, Cn. Manlio consulibus, io noctis ab Tibure agmine ecti ad urbem Romam ve- orem repentè ex somno excitatis subita urnus pavor præbuit: ad hæc multo a, qui, aut unde, hostes advenissent. im tamen celeriter ad arma est, & por- bus murique præsidiis firmati, & ubi mediocrem multitudinem ante mœnia, n quàm Tiburtem hostem ostendit; tis egressi consules, utrimque aciem jam muros aggrediuntur: apparuitque iagis, quàm virtute, fretos venisse. ad- num impetum Romanorum sustinuere. i bono fuisse Romanis adventum eo- bat, orientemque jam seditionem inter ebem metu tam propinqui belli com- Alius adventus hostium fuit proximo : quàm urbi terribilior. Populabundi ses fines Romanos, maximè qua ex iam adjacent, peragravere: rebusque i repetitis, novi consules C. C. Plautius jussu populi bel- re; Fabioque ea provincia, rnici evenere. Gallici quo- ima increbrescebat: Sed inter multos atio fuit pax Latinis petentibus data, & mague

Ante Chr. 356. V. C. 396.

Ante Chr. 355. V. C. 397.

magna vis militum ab iis ex fundata urbe, quod, nullo insuetum omnis, excepta, quo perfidia, quam fuga ea Romana esset, levius fuit, quòd Galli magis Punicis rebus, quàm suis diris fidum confidisse, auditum est. Dictatorem dici C. Sulpicium placuit. Magistri equitum dictatori addunt M. Valerius. Hi subito nuntiatum, ex duobus consularibus exercitibus cæsis, adventare Gallos duxerunt. Lætius id aliquanto bellum, quàm parti utrique placebat, fuit. Quippè primò Galli tutiùs avidi cupiendi fuissent, deinde Romanus multo, ruendo in arma ex diffidentia, aliquantum Gallicam ferocitem vincebat; dictatori omnique placebat, quando nulla cognitæ rei, fortunæ se contraitrices adversus hostem, quem tempus deteriorem indies & locum alienæ facultatis, prosperato commeatu, sine firmo munimento sustentem, ad hoc iis animis corporibusque, quorum omnis in impetu vis esset, parva eadem languescere mora. His consiliis dictator bellum trahebat, gravemque edituros poenam, si quis injussu in hostem pugnasset. Milites, ægre id patientes, primò in stationibus vigiliisque inter se dictatorem sermonibus carpere; interdum Patres communiter increpare, quòd non jussisset per consules geri bellum: electum esse crimium imperatorem, unicum ducem, qui nihil agenti sibi de cœlo devehendam in suum victoriam crederet. Eadem deinde hæc interdiu propalare, ac ferociora his jactare; se injussu imperatoris aut dimicaturos, aut agmine Romam ituros: immanioresque militibus centuriones: nec in circulis modò frequens, sed jam in principiis ac prætorio

in

nes confundi : atque in concionis
rescere turba, & vociferari ex om-
extemplo ad dictatorem iretur ;
tu faceret Sex. Tullius, ut virtute
t.

nùm primum pilum jam Tullius
erat in exercitu, qui quidem pe-
fecisset, vir factis nobilior. is præ-
agmen ad tribunal pergit : miran-
non turbam magis quàm turbæ
um, imperiis obedientissimum mi-
dictator, inquit, *condemnatum se*
us à te ignavia ratus, & prope
destitutum sine armis, eravit me,
apud te agerem. Equidem, sicu-
terga data hosti, si signa fœdè a-
possint ; tamen hoc à te impetrari
, ut nos virtute culpam nostram
lere flagitii memoriam nova gloria
ad Allium fusa legiones, eandem,
rem amiserunt, patriam, profecta
irtute recuperavere. Nobis, Deûm
tate tua, populique Romani, & res
gra. quanquam de gloria vix di-
s & hostes haud secus, quàm fe-
intra vallum omnibus contumeliis
imperator noster, quod agrius pati-
tuum sine animis, sine armis, sine
esse : &, priusquam expertus nos
desperâsti, ut te mancorum ac de-
dicares esse. Quid enim aliud esse
cur veteranus dux, fortissimus bel-
uod ajunt, manibus sedeas ? ut-
cumque

ones confundi: atque in concionis
rescere turba, & vociferari ex om-
ut extemplo ad dictatorem iretur;
rcitu faceret Sex. Tullius, ut virtute
ffet.

imùm primum pilum jam Tullius
que erat in exercitu, qui quidem pe-
ia fecisset, vir factis nobilior. is præ-
agmen ad tribunal pergit: miran-
non turbam magis quàm turbæ
lium, imperiis obedientissimum mi-
dictator, inquit, *condemnatum se*
itus à te ignavia ratus, & prope
sa destitutum sine armis, oravit nos,
m apud te agerem. Equidem, sicu-
si terga data hosti, si signa fœdè a-
possent; tamen hoc à te impetrari
, ut nos virtute culpam nostram
olere flagitii memoriam nova gloria
ad Allium fusæ legiones, eandem,
orem amiserant, patriam, profectæ
virtute recuperavere. Nobis, Deûm
itate tua, populique Romani, & res
egra, quanquam de gloria vix di-
os & hostes haud secus, quàm fe-
intra vallum omnibus contumeliis
imperator noster, quod agritu pati-
m tuum sine animis, sine armis, sine
as esse: &, prius quam expertus nos
ita desperâsti, ut te mancorum ac de-
judicares esse. Quid enim aliud esse
nus, cur veteranus dux, fortissimus bel-
, quod ajunt, manibus sedeas? ut-
cumque

nunc, inquit, *vobis hostium, urbemque prædæ do; mihi pollicemini vos fortiter in acie operam navatu ros, nec prædæ magis, quàm pugnæ, paratos es* Signum poscunt ingenti clamore: celsique, & s haud dubia feroces in prœlium vadunt. Ibi an signa Sex. Tullius, de quo ante dictum est, excl mat: *Aspice imperator*, inquit, *quemadmodum ex ercitus tuus tibi promissa præstet*: piloque posito, str cto gladio in hostem impetum facit. Sequunt Tullium antesignani omnes: primoque impetu a vertere hostem: fusum inde ad oppidum persecut quum jam scalas mœnibus admoverent, in ded tionem urbem acceperunt. triumphus de Privern tibus actus. Ab altero consule nihil memorabi gestum: nisi quòd legem, novo exemplo, ad Su trium in castris tributim de vicesima eorum, q manumitterentur, tulit. Patres, quia ea lege hau parvum vectigal inopi ærario additum esset, au ctores fuerunt. Ceterùm tribuni plebis, non tan lege quàm exemplo moti, ne quis postea populun sevocaret, capite sanxerunt. nihil enim non p milites juratos in consulis verba, quamvis pernicio sum populo, si id liceret, ferri posse. Eodem an no C. Licinius Stolo à M. Popillio Lænate sua leg decem millibus æris est damnatus, quòd mille ju gerum agri cum filio possideret, emancipandoqu filium fraudem legi fecisset.

Ante Chr. 353. *V. C.* 399.

XVII. Novi consules inde, M. Fa bius Ambustus secundùm & M. Popilliu Lænas iterum, duo bella habuere. Fa cile alterum cum Tiburtibus, quo Lænas gessit; qui, hoste in urbem compulso, agro vastavit. Falisci Tarquiniensesque alterum consu

ymphati & atronim munimentis suis trepido
e inciderunt: deinde, ubi consules legatique
buni puerorum ritu vana miracula paventes
ant increpabantque, vertit animos repente
; & in ea ipsa, quæ fugerant, velut cæci
it. Discusso itaque vano apparatu hostium,
in ipsos armatos se intulissent, averterunt
aciem: castrisque etiam eo die potiti,
ingenti parta victores reverterunt, milita-
jocis cum apparatum hostium tum suum in-
ntes pavorem. Concitatur deinde omne no-
Etruscum; & Tarquiniensibus Faliscisque du-
ad Salinas perveniunt. Adversus eum ter-
dictator C. Marcius Rutilus primus de plebe
, magistrum equitum item de plebe C. Plau-
dixit. Id vero Patribus indignum videri, e-
dictaturam jam in promiscuo esse: omnique
npediebant, ne quid dictatori ad id bellum de-
etur parareturve. eo promptiùs cuncta, ferente
ore, populus jussit. Profectus ab urbe, u-

nunc, inquit, ostendite fortem, utrumque prælio de; si ullis pedendi est fortior in acie operam navaverit, nec prælio magis, quàm fugæ, paratus est. signum poscunt inquit clamore: educiqne, & ipse hostibus fuscos in prælium vadunt. Ibi ante signa fuit Tullius, de quo ante dictum est, exclamat: Adsis imperator, inquit, quemadmodum tu ordinem tuum tibi promisisti profuit: piloque posito, stricto gladio in hostem impetum facit. Sequuntur Tullium antesignani omnes: primoque impetitus vertere hostem: fusum inde ad oppidum perfecerunt, quum jam scalas mœnibus admoverent, in deditionem urbem acceperunt. triumphus de Privernatibus actus. Ab altero consule nihil memorabile gestum: nisi quòd legem, novo exemplo, ad Sutrium in castris tributim de vicesima eorum, qui manumitterentur, tulit. Patres, quia ea lege haud parvum vectigal inopi ærario additum esset, auctores fuerunt. Ceterùm tribuni plebis, non tam lege quàm exemplo moti, ne quis postea populum evocaret, caput tenuerunt. nihil enim non per militem juratos in comitiis verba, quamvis permittentibus populis, si id liceret, ferri potest. Eodem anno C. Licinius Stolo & M. Popilius Lænas sua lege decem millibus æris est damnatus, quòd mille jugerum agri cum filio possideret, emancipandique filium tantum ea mente.

XVII. Novi comitiis mala. M. Fabius, [illegible] M. Popilius Lænas [illegible] Tribunorum, quod [illegible] Patres [illegible]

ı pugna fuderunt. inde terror maximus
ıd sacerdotes eorum, facibus ardentibus
ue prælatis, incessu furiali militem Ro-
nsueta turbaverunt specie: & tunc quidem
ıphati & attoniti munimentis suis trepido
inciderunt: deinde, ubi consules legatique
ni puerorum ritu vana miracula paventes
ıt increpabantque, vertit animos repente
& in ea ipsa, quæ fugerant, velut cæci
:. Discusso itaque vano apparatu hostium,
in ipsos armatos se intulissent, averterunt
aciem: castrisque etiam eo die potiti,
ingenti parta victores reverterunt, milita-
jocis cum apparatum hostium tum suum in-
ntes pavorem. Concitatur deinde omne no-
Etruscum; & Tarquiniensibus Faliscisque du-
ı ad Salinas perveniunt. Adversus eum ter-
m dictator C. Marcius Rutilus primus de plebe
us, magistrum equitum item de plebe C. Plau-
n dixit. Id vero Patribus indignum videri, e-
ı dictaturam jam in promiscuo esse: omnique
impediebant, ne quid dictatori ad id bellum de-
ıeretur parareturve. eo promptiùs cuncta, ferente
atore, populus jussit. Profectus ab urbe, u-
que parte Tiberis, ratibus exercitu, quocumque
ıa hostium ducebat, trajecto, multos populato-
agrorum vagos palantes oppressit: castra quo-
nec opinatò aggressus cepit: & octo millibus
tium captis, ceteris aut cæsis aut ex agro Ro-
no fugatis, sine auctoritate Patrum, populi jus-
triumphavit. Quia nec per dictatorem plebe-
ı, nec per consulem, comitia consularia haberi
ıbant, & alter consul Fabius bello retinebatur;
res

ihi pollicemini vos fu
os, nec prædæ magis, quàm pugnæ,
Signum poſcunt ingenti clamore: celſique, & ſpe
haud dubia feroces in prœlium vadunt. Ibi ante
ſigna Sex. Tullius, de quo ante dictum eſt, excla-
mat: *Aſpice imperator*, inquit, *quemadmodum ex-*
ercitus tuus tibi promiſſa præſtet: piloque poſito, ſtri-
cto gladio in hoſtem impetum facit. Sequuntur
Tullium anteſignani omnes: primoque impetu a-
vertere hoſtem: fuſum inde ad oppidum perſecuti,
quum jam ſcalas mœnibus admoverent, in dedi-
tionem urbem acceperunt. triumphus de Priverna-
tibus actus. Ab altero conſule nihil memorabile
geſtum: niſi quòd legem, novo exemplo, ad Su-
trium in caſtris tributim de viceſima eorum, qui
manumitterentur, tulit. Patres, quia ea lege haud
parvum vectigal inopi ærario additum eſſet, au-
ctores fuerunt. Ceterùm tribuni plebis, non tam
lege quàm exemplo moti, ne quis poſtea populum
ſevocaret, capite ſanxerunt. nihil enim non p
milites juratos in conſulis verba, quamvis pernici
ſum populo, ſi id liceret, ferri poſſe. Eodem
no C. Licinius Stolo à M. Popillio Lænate ſua l
decem millibus æris eſt damnatus, quòd mille
gerum agri cum filio poſſideret, emancipando
filium fraudem legi feciſſet.

Ante Chr. 353. *V. C.* 399.

XVII. Novi conſules inde, M
bius Ambuſtus ſecundùm & M. Po
Lænas iterum, duo bella habuere.
cile alterum cum Tiburtibus,
Lænas geſſit: qui, hoſte in urbem compulſo
vaſtavit. Falifci Tarquinienſeſque alterum

pugna fuderunt. inde terror maximus
ſacerdotes eorum, facibus ardentibus
: prælaris, inceſſu furiali militem Ro-
ıeta turbaverunt ſpecie: & tunc quidem
ıati & attoniti munimentis ſuis trepido
iderunt: deinde, ubi conſules legatique
ɔuerorum ritu vana miracula paventes
ncrepabantque, vertit animos repente
in ea ipſa, quæ fugerant, velut cæci
Diſcuſſo itaque vano apparatu hoſtium,
ɔſos armatos ſe intuliſſent, averterunt
m: caſtriſque etiam eo die potiti,
nti parta victores reverterunt, milita-
cum apparatum hoſtium tum ſuum in-
avorem. Concitatur deinde omne no-
ıum; & Tarquinienſibus Faliſciſque du-
ılinas perveniunt. Adverſus eum ter-
tor C. Marcius Rutilus primus de plebe
giſtrum equitum item de plebe C. Plau-

Id vero Patribus indignum videri, e-
uram jam in promiſcuo eſſe: omnique
ebant, ne quid dictatori ad id bellum de-
arareturve. eo promptiùs cuncta, ferente
ɔopulus juſſit. Profectus ab urbe, u-
: Tiberis, ratibus exercitu, quocumque
ım ducebat, trajecto, multos populato-
n vagos palantes oppreſſit: caſtra quo-
ɔinatò aggreſſus cepit: & octo millibus
ptis, ceteris aut cæſis aut ex agro Ro-
is, ſine auctoritate Patrum, populi juſ-
havit. Quia nec per dictatorem plebe-
ɔer conſulem, comitia conſularia haberi
& alter conſul Fabius bello retinebatur:

res

Romani mitterentur: vulgus aliud trucidatum. Nec populus in eos, qui missi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis cæsi ac securi percussi. id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. Res bello bene gestæ, ut Samnites quoque amicitiam petentes, effecerunt. Legatis eorum comiter ab senatu responsum; fœdere in societatem accepti. Non eadem domi quæ militiæ fortuna erat plebi Romanæ. nam etsi, unciario fœnore facto, levata usura erat; sorte ipsa obruebantur inopes, nexumque ibant. eo nec patricios ambo consules, nec comitiorum curam, publicave studia præ privatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus uterque apud patricios manet. Consules creati C. Sulpicius Præticus quartùm. M. Valerius Publicola iterum. In bellum Etruscum intentam civitatem, quia sanguinitatis Tarquiniensibus adjunctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos convertere, nuncientes, exercitum conscriptum armatumque jam suis finibus imminere: deinde populabundos in agrum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus neutram negligendam rem esse: utroq; legiones scribi, consulesque sortiri provincias jussit. Inclinavit deinde pars major curæ in Etruscum bellum; postquam literis Sulpicii consulis, cui Tarquinii provincia evenerat, cognitum est depopulatum agrum circa Romanas Salinas, prædæque partem in Cæritum fines avectam, & haud dubiè juventutem ejus populi inter prædatores fuisse. Itaque Valerium consulem, Volscis oppositum, castra-

Ante Chr. 50.

V.C. 402.

: ad finem Tusculanum habentem, revoca-
ıde senatus dictatorem dicere jussit. T. Man-
ıucii filium dixit. Is, quum sibi magistrum
n A. Cornelium Cossum dixisset, consulari
u contentus, ex auctoritate Patrum ac po-
ssu Cæritibus bellum indixit.

. Tum primùm Cærites, tanquam in ver-
stium vis major ad bellum significandum,
in suis factis, qui per populationem Roma-
cessierant, esset, verus belli terror invasit:
àm non suarum virium ea dimicatio esset,
ınt. Pœnitebatque populationis, & Tar-
ıses exsecrabantur defectionis auctores. nec
aut bellum quisquam apparare, sed pro se
: legatos mitti jubebat ad petendam erroris
ı. Legati senatum quum adissent, ab senatu
ad populum, Deos rogaverunt, quorum sa-
lo Gallico accepta rite procuratissent, ut Ro-
florentes ea sui misericordia caperet, quæ
s affectis quondam populi Romani cepisset;
sique ad delubra Vestæ, hospitium flaminum
ımque ab se castè ac religiosè cultum invo-
. *Eane meritos crederet quisquam, hostes re-*
ne caussa factos? aut, si quid hostiliter fecis-
onsilio id magis, quàm furore lapsos fecisse,
vetera beneficia, locata præsertim apud tam
novis corrumperent maleficiis? florentemque
n Romanum ac felicissimum bello sibi desu-
hostem, cujus afflicti amicitiam cepissent? ne
ent consilium, quæ vis ac necessitas appellan-
. transeuntes agmine infesto per agrum suum
ıienses, quum præter viam nihil petissent,
tra-

Romam mitterentur: vulgus aliud trucidatum. Nec populus in eos, qui missi Romam erant, mitior fuit. medio in foro omnes virgis cæsi ac securi percussi. id pro immolatis in foro Tarquiniensium Romanis pœnæ hostibus redditum. Res bello bene gestæ, ut Samnites quoque amicitiam peterent, effecerunt. Legatis eorum comiter ab senatu responsum; fœdere in societatem accepti. Non eadem domi quæ militiæ fortuna erat plebi Romanæ. nam etsi, unciario fœnore facto, levata usura erat; sorte ipsa obruebantur inopes, nexumque inibant. eo nec patricios ambo consules, nec comitiorum curam, publicave studia præ privatis incommodis plebs ad animum admittebat. Consulatus uterque apud patricios manet. Consules creati C. Sulpicius Præticus quartùm, M. Valerius Publicola iterum. In bellum Etruscum intentam civitatem, quia Cæritem populum misericordia consanguinitatis Tarquiniensibus adjunctum fama ferebat, legati Latini ad Volscos convertere, nunciantes, exercitum conscriptum armatumque jam suis finibus imminere: deinde populabundos in agrum Romanum venturos esse. Censuit igitur senatus neutram negligendam rem esse: utroq; legiones scribi, consulesque sortiri provincias jussit. Inclinavit deinde pars major curæ in Etruscum bellum; postquam literis Sulpicii consulis, cui Tarquinii provincia evenerat, cognitum est depopulatum agrum circa Romanas Salinas, prædæque partem in Cæritum fines avectam, & haud dubiè juventutem ejus populi inter prædatores fuisse. Itaque Valerium consulem, Volscis oppositum, castra-

Ante Chr. 50.
V.C. 402.

l finem Tusculanum habentem, revoca-
senatus dictatorem dicere jussit. T. Man-
ii filium dixit. Is, quum sibi magistrum
A. Cornelium Cossum dixisset, consulari
ontentus, ex auctoritate Patrum ac po-
Cæritibus bellum indixit.

'um primùm Cærites, tanquam in ver-
m vis major ad bellum significandum,
uis factis, qui per populationem Roma-
ierant, esset, verus belli terror invasit:
non suarum virium ea dimicatio esset,
Pœnitebatque populationis, & Tar-
exsecrabantur defectionis auctores. nec
bellum quisquam apparare, sed pro se
gatos mitti jubebat ad petendam erroris
Legati senatum quum adissent, ab senatu
populum, Deos rogaverunt, quorum sa-
Gallico accepta rite procuràssent, ut Ro-
rentes ea sui misericordia caperet, quæ
fectis quondam populi Romani cepisset;
e ad delubra Vestæ, hospitium flaminum
que ab se castè ac religiosè cultum invo-
*Cane meritos crederet quisquam, hostes re-
caussa factos? aut, si quid hostiliter fecis-
'io id magis, quàm furore lapsos fecisse,
'era beneficia, locata præsertim apud tam
is corrumperent maleficiis? florentemque
Romanum ac felicissimum bello sibi desu-
lem, cujus afflicti amicitiam cepissent? ne
consilium, quæ vis ac necessitas appellan-
'anseuntes agmine infesto per agrum suum
ses, quum præter viam nihil petissent,*

tra-

victores putarent. Inter hæc longè maximus exstitit terror. concilia populorum Latinorum ad lucum Ferentinæ habita: responsumque haud ambiguum imperantibus milites Romanis datum, absisterent imperare iis, quorum auxilio egerent: Latinos pro sua libertate potiùs, quàm pro alieno imperio, laturos arma. Inter duo simul bella externa, defectione etiam sociorum senatus anxius, quum cerneret metu tenendos, quos fides non tenuisset; extendere omnes imperii vires consules delectu habendo jussit. civili quippe standum exercitu esse, quando socialis cœtus desereret. Undique non urbana tantùm, sed etiam agresti juventute decem legiones scriptæ dicuntur quaternûm millium & ducenorum peditum, equitumque trecenorum. quem nunc novum exercitum, si qua externa vis ingruat, hæ vires populi Romani, quas vix terrarum capit orbis, contractæ in unum haud facilè efficiant: adeò in quæ laboramus sola crevimus, divitias, luxuriamque. Inter cetera tristia ejus anni, consul alter Ap. Claudius in ipso belli apparatu moritur: redierantque res ad Camillum; cui unico consuli, vel ob aliam dignationem haud subjiciendam dictaturæ, vel ob omen faustum ad Gallicum tumultum cognominis, dictatorem arrogari haud satis decorum visum est Patribus. Consul, duabus legionibus urbi præpositis, octo cum L. Pinario prætore divisis, memor paternæ virtutis, Gallicum sibi bellum extra sortem sumit: prætorem maritimam oram tutari, Græcosque arcere littoribus jussit. & quum in agrum Pomptinum descendisset, (quia neque in campis congredi nulla cogente re volebat, &, prohibendo populationibus,

onibus, quos rapto vivere necessitas cogeret, satis domari credebat hostem) locum idoneum stativis delegit.

XXVI. Ubi quum stationibus quieti tempus tererent, Gallus processit, magnitudine atque armis insignis: quatiensque scutum hasta, quum silentium fecisset, provocat per interpretem unum ex Romanis, qui secum ferro decernat. M. erat Valerius tribunus militum, adolescens, qui haud indignior rem eo decore se, quàm T. Manlium, ratus, priùs sciscitatus consulis voluntatem, in medium armatus processit. Minùs insigne certamen humanum numine interposito Deorum factum. namque conferenti jam manum Romano corvus repente in galea consedit, in hostem versus. quod primò, ut augurium cœlo missum, lætus accepit tribunus: precatus deinde, *Si divus, si diva esset, qui sibi prætetem misisset, volens propitius adesset.* Dictu mirabile, tenuit non solùm ales captam semel sedem, sed, quotiescumque certamen initum est, levans se alis, os oculosque hostis rostro & unguibus appetiit: donec territum prodigii talis visu, oculisque simul ac mente turbatum, Valerius obtruncat. corvus è conspectu elatus orientem petit. Utrinque quietæ utrimque stationes fuere. Postremum spoliare corpus cæsi hostis tribunus cœpit, Galli se statione tenuerunt, & Romanorum ad victorem etiam ocior fuit. ibi circa jacentis Galli corpus contracto certamine, pugna accenditur. Jam non manipulis proximarum cohortium, sed legionibus utrimque effusis res geritur. Camillus lætum militem victoria tribuni, tum præsentibus ac secundis Diis, ire in

prœlium jubet: ostentansque insignem spoliis tribunum, *Hunc imitare miles*, ajebat, *& circa jacentem ducem sterne Gallorum catervas*. Dii hominesque illi affuere pugnæ; depugnatumque haudquaquam certamine ambiguo cum Gallis est. adeò duorum militum eventum, inter quos pugnatum erat, utraque acies animis perceperat. Inter primos, quorum concursus alios exciverat, atrox prœlium fuit: alia multitudo, priusquam ad conjectum teli veniret, terga vertit. Primò per Volscos Falernumque agrum dissipati sunt: inde Apuliam ac mare inferum petierunt. Consul, concione advocata, laudatum tribunum decem bobus aureaque corona donat. ipse jussus ab senatu bellum maritimum curare, cum prætore junxit castra. ibi, quia res trahi segnitia Græcorum non committentium se in aciem videbatur, dictatorem comitiorum caussa T. Manlium Torquatum ex auctoritate senatus dixit. Dictator, magistro equitum A. Cornelio Cosso dicto, consularia comitia habuit, æmulumque decoris sui absentem M. Valerium Corvum, (id enim illi deinde cognominis fuit) summo favore populi, tres & viginti natum annos, consulem renunciavit. collega Corvo de plebe M. Popillius Lænas quartùm consul futurus datus est. Cum Græcis à Camillo nulla memorabilis gesta res: nec illi terra, nec Romanus mari bellator erat. Postremò quum littoribus arcerentur, aqua etiam præter cetera necessaria usui deficiente, Italiam reliquere. Cujus populi ea, cujusque gentis classis fuerit, nihil certi est. maximè Siciliæ fuisse tyrannos erediderim, nam ulterior Græcia, ea tem-

Ante Chr. 345.
V. C. 407.

pestate

ſſino ſeſſa bello, jam Macedonum opes

Exercitibus dimiſſis, quum & foris
mi concordia ordinum otium eſſet, ne
: res eſſent, peſtilentia civitatem adorta
tum imperare decemviris, ut libros Si-
ſpicerent: eorumque monitu lectiſſter-
. Eodem anno Satricum ab Antiatibus
ucta, reſtitutaque urbs quam Latini di-
: cum Carthaginienſibus legatis Romæ
m; quum amicitiam ac ſocietatem pe-
ſent. Idem otium domi foriſque man-
io Torquato, C. Plautio con-
munciarium tantùm ex un-
us factum, & in penſiones
nii, ita ut quarta præſens eſ-
: aeris alieni diſpenſata eſt. & ſic quoque
s affecta, fides tamen publica privatis
ius potior ad curam ſenatui fuit. Le-
nè res, quia tributo ac delectu ſuperſeſ-
tio anno poſt Satricum reſtitutum à
. Valerius Corvus ſecundùm
n C. Poſtelio factus, quum
nunciatum eſſet, legatos ab
umire populos Latinorum ad
m bellum; priuſquam plus hoſtium ſie-
s arma inferre juſſus, ad Satricum ex-
ſto pergit. quò quum Antiates aliique
paratis jam ante, ſi quid ab Roma mo-
pæis occurriſſent, nulla mora inter infen-
odio dimicandi facta eſt. Volſci, fero-
ellandum quàm ad bellandum gens, cer-
ti, fuga effuſa Satrici mœnia petunt. &

Ante Chr. 344. V. C. 408.

Ante Chr. 343. V. C. 409.

ne in muris quidem satis firma spe, quum corona militum cincta jam scalis caperetur urbs, ad quatuor millia, præter multitudinem imbellem, sese dedidere. Oppidum dirutum atque incensum: ab æde tantùm matris Matutæ abstinuere ignem. Præda omnis militi data. extra prædam quatuor millia deditorum habita. eos vinctos consul ante currum triumphans egit: venditis deinde magnam pecuniam in ærarium redegit. Sunt qui hanc multitudinem captivam servorum fuisse scribant: idque magis verisimile est, quàm deditos veniisse.

Ante Chr. 342. *V. C.* 410.

XXVIII. Hos consules secuti sunt M. Fabius Dorso, Ser. Sulpicius Camerinus. Auruncum inde bellum ab repentina populatione cœptum. metuque, ne id factum populi unius, consilium omnis nominis Latini esset, dictator velut adversus armatum jam Latium L. Furius creatus, magistrum equitum Cn. Manlium Capitolinum dixit. & quum, (quod per magnos tumultus fieri solitum erat) justitio indicto, delectus sine vacationibus habitus esset; legiones, quantum maturari potuit, in Auruncos ductæ. ibi prædonum magis, quàm hostium, animi inventi. Prima itaque acie debellatum. Dictator tamen, quia & ultro bellum intulerant, & sine detrectatione se certamini offerebant: Deorum quoque opes adhibendas ratus, inter ipsam dimicationem, ædem Junoni Monetæ vovit: cujus damnatus voti, quum victor Romam revertisset, dictatura se abdicavit. Senatus duumviros, ad eandem ædem pro amplitudine populi Romani faciendam, creari jussit. locus in arce destinatus, quæ area ædium

lli Capitolini fuerat. Consules, di-
ictu ad bellum Volscum usi, Soram ex
cantos adorti, ceperunt. Anno post-
mat, aedes Monetae dedicatur, C. Man-
tortium, T. Manlio Tor-
dam consulibus. Prodigi- *Ante Chr.* 341.
lo dedicationem secutum, *V. C.* 412.
o montis Albani prodigio.
lapidibus pluit, & non incendia vis in-
que infestis, quam plena religione ci-
matui placuit dictatorem feriarum cau-
a causa dici. Dictus P. Valerius Fla-
gister equitum ei Q. Fabius Ambustus
Non tribus tantum supplicatio in
finitimos etiam populos, eademque in
die supplicarent, statutus. Judicis eo
Romani tristis in sententiam facta,
dilibus dicta dies esset, traditur. Et
la insigni ad memoriam causa, ad in-
rediit. Ex interregno, ut
ideri posset, ambo patricii *Ante Chr.* 340.
ati sunt, M. Valerius Cor- *V. C.* 412.
, A. Cornelius Cossus.
Majora jam hinc bella, & viribus hosti-
iniquitate vel regionum, vel temporum
us bellatum est, dicentur, namque eo
ius Samnites, gentem opibus armisque
ota arma. Samnitium bellum, anci-
stum, Pyrrhus hostis, Pyrrhum Poeni
tanta rerum moles, quoties in extrema
ventum, ut in hanc magnitudinem,
stinetur, erigi imperium posset? Belli
à cum Samnitibus Romanis, quum fo-

cietate amicitiaque juncti essent, extrinsecus venit, non orta inter ipsos est. Samnites Sidicinis injusta arma, quia viribus plus poterant, quum intulissent, coacti inopes ad opulentiorum auxilium confugere, Campanis sese conjungunt. Campani magis nomen ad præsidium sociorum quàm vires quum attulissent, fluentes luxu, ab duratis usu armorum in Sidicino pulsi agro, in se deinde molem omnem belli verterunt. namque Samnites, omissis Sidicinis, ipsam arcem finitimorum Campanos adorti, unde æque facilis victoria, prædæ atque gloriæ plus esset; Tifata imminentes Capuæ colles quum præsidio firmo occupâssent, descendunt inde quadrato agmine in planitiem, quæ Capuam Tifataque interjacet. ibi rursus acie dimicatum: adversoque prœlio Campani intra mœnia compulsi. quum, robore juventutis suæ accisso, nulla propinqua spes esset, coacti sunt ab Romanis petere auxilium.

XXX. Legati, introducti in senatum, maximè in hanc sententiam locuti sunt: *Populus nos Campanus legatos ad vos, Patres conscripti, misit, amicitiam in perpetuum, auxilium præsens à vobis petitum. quam si secundis rebus nostris petîssemus, sicut cœpta celeriùs, ita infirmiore vinculo contracta esset. tunc enim, ut qui ex æquo nos venisse in amicitiam meminissemus, amici forsitan pariter ac nunc, subjecti atque obnoxii vobis minùs essemus. nunc misericordia vestra conciliati, auxilioque in dubiis rebus defensi, beneficium quoque accepeum colamus oportet, ne ingrati, atque omni ope divina humanaque indigni videamur. Neque Hercule, quod Samnites priores amici sociique vobis facti sunt, ad id valere arbitror,*

arbitror, ne nos in amicitiam accipiamur; sed ut vetustate & gradu honoris nos præstaret. neque enim fœdere Samnitium, ne qua nova jungeretis fœdera, cautum est. Fuit quidem apud vos semper satis justa caussa amicitiæ, velle cum vobis amicum esse, qui vos appeteret. Campani, etsi fortuna præsens magnificè loqui prohibet, non urbis amplitudine, non agri ubertate, ulli populo præterquam vobis cedentes, haud parva (ut arbitror) accessio bonis rebus vestris, in amicitiam venimus vestram. Æquis Volscisque æternis hostibus hujus urbis, quamdocumque se moverint, ab tergo erimus: & quod vos pro salute nostra priores feceritis, id nos pro imperio vestro & gloria semper faciemus. Subactis iis gentibus, quæ inter nos vosque sunt, quod propediem futurum spondet & virtus & fortuna vestra, continens imperium usque ad nos habebitis. Acerbum & miserum est, quod fateri nos fortuna nostra cogit. Eò ventum est, Patres conscripti, ut aut amicorum aut inimicorum Campani simus. si defenditis, vestri: si deseritis, Samnitium erimus. Capuam ergo & Campaniam omnem, vestris an Samnitium viribus accedere malitis, deliberate. Omnibus quidem, Romani, vestram misericordiam, vestrumque auxilium [illegible] est petere; iis tamen maximè, qui, eam [illegible] antibus aliis, auxilium dum supra vires su[illegible] stant; omnes ipsi in hanc necessitatem venerunt. [illegible] quam pugnavimus verbo pro Sidicinis, re pro [illegible] quum videremus finitimum populum nefario [illegible] Samnitium peti: & ubi conflagrâssent [illegible] ad nos trajecturum illud incendium esse. [illegible] nunc, quia dolus injuriam accepta[illegible] Sam-

Sammites, sed quia gaudent oblatam sibi esse caussam, oppugnatum nos veniunt. An, si ultio iræ hac, & non occasio cupiditatis explendæ esset, parum fuit, quòd semel in Sidicino agro, iterum in Campania ipsa legiones nostras cecidere? Quæ est ista tam infesta ira, quam per duas acies fusus sanguis explere non potuerit? Adde huc populationem agrorum, prædas hominum atque pecudum actas, incendia villarum ac ruinas, omnia ferro ignique vastata. Hiscene ira expleri non potuit? Sed cupiditas explenda est. ea ad oppugnandam Capuam rapit. aut delere urbem pulcherrimam, aut ipsi possidere volunt. Sed vos potiùs, Romani, beneficio vestro occupate eam, quàm illos habere per maleficium sinatis. Non loquor apud recusantem justa bella populum; sed tamen, si ostenderitis auxilia vestra, ne bello quidem arbitror vobis opus fore. Usque ad nos contemptus Sammitium pervenit, supra non ascendit. Itaque umbra vestri auxilii, Romani, tegi possumus: quicquid deinde habuerimus, quicquid ipsi fuerimus, vestrum id omne existimaturi. Vobis arabitur ager Campanus, vobis Capua urbs frequentabitur: conditorum, parentum, Deorum immortalium numero nobis eritis. nulla colonia vestra erit, quæ nos obsequio erga vos fideque superet. Annuite, Patres conscripti, nutum numenque vestrum invictum Campanis, & jubete sperare incolumem Capuam futuram. Qua frequentia omnium generum multitudinis prosequente creditis nos illinc profectos? quàm omnia votorum lacrimarumque plena reliquisse? in qua nunc exspectatione senatum populumque Campanum, conjuges liberosque nostros esse? stare omnem

nem multitudinem ad portas, viam hinc ferentem prospectantes, certum habeo, quid illis nos, Patres conscripti, sollicitis ac pendentibus animi renunciare jubeatis. Alterum responsum salutem, victoriam, lucem, ac libertatem; alterum omnium horreo, quæ ferat. Proinde ut aut de vestris futuris sociis atque amicis, aut nusquam illis futuris nobis consulite.

XXXI. Summotis deinde legatis, quum consultus senatus esset, etsi magnæ parti urbs maxima opulentissimaque Italiæ, uberrimus ager marique propinquus ad varietates annonæ horreum populi Romani fore videbatur; tamen tanta utilitate fides antiquior fuit, responditque ita ex auctoritate senatus consul: *Auxilio vos, Campani, dignos censet senatus: sed ita vobiscum amicitiam instituit par est, ne qua vetustior amicitia ac societas violetur. Samnites nobiscum fœdere juncti sunt. itaque firma, Deos priùs quàm homines violatura, adversus Samnites vobis negamus: legatos, sicut fas jusque est, ad socios atque amicos precatum mittemus, ne qua vobis vis fiat.* Ad ea princeps legationis (sic enim domo mandatum attulerant) *Quandoquidem,* inquit, *nostra tueri adversus vim atque iniuriam justa vi non vultis; vestra certè defendetis. Atque populum Campanum, urbemque Capuam, aras, delubra Deûm, divina humanaque omnia in ditionem, Patres conscripti, populique Romani ditionem dedimus; quicquid deinde patiemur, dediticii vestri passuri.* Sub hæc dicta, omnes manus ad cœlum tendentes, pleni lacrimarum, in vestibulo curiæ procubuerunt. Commoti Patres vice fortunarum humanarum, si ille præpotens opibus populus,

lus, luxuria superbiaque clarus, à quo paullo ante auxilium finitimi petiissent, adeò infractos gereret animos, ut se ipse suaque omnia potestatis alienæ faceret: tum jam fides agi visa, deditos non prodi, nec facturum æqua Samnitium populum censebant, si agrum urbemque, per deditionem factam populi Romani, oppugnarent. Legatos itaque extemplo mitti ad Samnites placuit. data mandata, *ut preces Campanorum, responsum senatus amicitiæ Samnitium memor, deditionem postremò factam, Samnitibus exponerent: peterent pro societate amicitiaque, ut dediticiis suis parcerent; neque in eum agrum, qui populi Romani factus esset, hostilia arma inferrent. Si leniter agendo parum proficerent, denunciarent Samnitibus populi Romani senatusque verbis, ut Capua urbe Campanoque agro abstinerent.* Hæc legatis agentibus in concilio Samnitium, adeò est ferociter responsum, ut non solùm gesturos se esse dicerent id bellum, sed magistratus eorum è curia egressi, stantibus legatis, præfectos cohortium vocarent, iisque clara voce imperarent, ut prædatum in agrum Campanum extemplo proficiscerentur.

XXXII. Hac legatione Romam relata, positis omnium aliarum rerum curis, Patres fecialibus ad res repetendas missis, belloque, quia non redderentur, solenni more indicto, decreverunt, ut primo quoque tempore de ea re ad populum ferretur: jussuque populi consules ambo cum duobus ab urbe exercitibus profecti, Valerius in Campaniam, Cornelius in Samnium; ille ad montem Gaurum, hic ad Saticulam castra posuit. Priori Valerio, Samnitium legiones (eò namque omnem belli molem

laturum consilium) occurrunt. simul in
ne stimulabat ira, tam promptos nunc ad
nunc ad arcessenda adversus se auxilia.
castra Romana viderunt, ferociter pro se
signum ducem poscere, affirmare, cadens
Romanum Campano laturum opem, qua
us Sidicino tulerit. Valerius levibus cer-
a, tentandi hostis caussa, haud ita multos
dies, signum pugnæ proposuit; paucis
ortatus: *Ne novum bellum ces, novusque*
rere. quicquid ab urbe longiùs profuvere
magis magisque in imbelles gentes ces prodire.
inorum Campanorumque cladibus Samniti-
narent virtutem. qualescumque inter se cer-
, necesse fuisse alterum partem vinci. Cam-
idem haud dubiè magis vinnio locum fluenti-
is mollitiaque sua, quàm vi hostium, victus
Quid autem esse, duo prospera in tot sæculis
nnisium adversus tot decora populi Romani,
mphos penè plures quàm annos ab urbe con-
meret? qui omnia circa se, Sabinos, Etru-
scinos, Hernicos, Æquos, Volscos, Aurunco,
arnis habeat? qui Gallos tot prœliis cæsos,
in mare ac naves fuga compulerit? Cum
ellis ac virtute sua quemque fretos ire in a-

nec per coitiones usitatas nobilibus, sed hac dextra mihi tres consulatus summamque laudem peperi. Fuit, quum hoc dici poterat: Patricius enim eras, & à liberatoribus patriæ ortus: & eodem anno familia ista consulatum, quo urbs hæc consulem, habuit. Nunc jam nobis Patribus, vobisque plebeiis promiscuus consulatus patet; nec generis, ut ante, sed virtutis est præmium. proinde summum quodque spectate, milites, decus. Non, si mihi novum hoc Corvi cognomen Diis auctoribus homines dedistis, Publicolarum vetustum familiæ nostræ cognomen memoria excessit. Semper ego plebem Romanam militiæ domique, privatus, in magistratibus parvis magnisque, æque tribunus ac consul, eodem tenore per omnes deinceps consulatus, colo atque colui. nunc, quod instat, Diis bene juvantibus, novum atque integrum de Samnitibus triumphum mecum petite.

XXXIII. Non aliàs militi familiarior dux fuit; omnia inter infimos militum haud gravatè munia obeundo. In ludo præterea militari, quum velocitatis viriumque inter se æquales certamina incunt, comiter facilis vincere ac vinci vultu eodem; nec quemquam aspernari parem qui se offerret; factis benignus pro re, dictis haud minùs libertatis alienæ, quàm suæ dignitatis, memor: &, quo nihil popularius est, quibus artibus petierat magistratus, iisdem gerebat. Itaque universus exercitus, incredibili alacritate adhortationem prosecutus ducis, castris egreditur. Prœlium, ut quod maximè unquam, pari spe, utrimque æquis viribus, cum fiducia sui, sine contemptu hostium, commissum est. Samnitibus ferociam augebant novæ res gestæ, & paucos ante dies geminata victoria: Romanis

ianis contra quadringentorum annorum decora
t conditæ urbi æqualis victoria. Utrisque tamen
ovus hostis curam addebat. pugna indicio fuit,
ios gesserint animos. namque ita conflixerunt, ut
quamdiu in neutram partem inclinarent acies,
m consul, trepidationem injiciendam ratus,
ndo vi pelli non poterant, equitibus immissis
are prima signa hostium conatur. quos ubi ne-
quam tumultuantes in spatio exiguo volvere
as vidit, nec posse aperire in hostes viam, re-
is ad antesignanos legionum, quum desiluisset
quo, *Nostrum*, inquit, *peditum illud, milites,*
es. agitedum, ut me videritis, quacumque in-
in aciem hostium, ferro viam facientem, sic
quisque obvios sternite. illa omnia, quæ nunc
micant hastæ, patefacta strage vasta cernetis.
icta dederat, quum equites consulis jussu
nt in cornua, legionibus in mediam aciem
viam. Primus omnium consul invadit
&c. cum quo forte eiusdem gradus, ob-
hoc spectaculo accensi, ut dimicandique
ntique memorandum proelium ciet. Sam-
miites; quibusdam pleri sculpsiunt quin-
ntiners. Aliquandiu fuit pugnatum cum
es circa signa Samnitium, fugæ ab nullo
erat. adeo morte sola vinci destinavo-
. Itaque Romani, quum effluere jam
ires sentirent, & diei haud multum re-
nsi ira concitant se in hostem. Tum
ari pedem atque dedicari rem in fu-
t; tum capi, occidi Samnis: nec fu-
ulti, ni nox victoriam magis quam
miisset. Et Romani fatebantur, nunc
quam

ductis, ne ducem circumire hostes notarent, lustravit.

XXXV. Vigiliis deinde dispositis, ceteris c bus tesseram dari jubet: ubi secundæ vigiliæ cina datum signum esset, armati cum silent se venirent. quò ubi, sicut edictum erat, convenerunt; *Hoc silentium, milites,* inquit, *militari assensu, in me audiendo servandum ubi sententiam meam vobis peregero, tum eadem placebunt, in dextram partem taciti tr tis: quæ pars major erit, eo stabitur consilio. quæ mente agitem, audite. Non fuga delato inertia relictos hic vos circumvenit hostis. virtu pistis locum: virtute hinc, oportet, evadatis. niendo huc, exercitum egregium populi Roman vastis: erumpendo hinc, vosmet ipsos servate. estis, qui pauci pluribus opem tuleritis, ipsi auxilio egueritis. Cum eo hoste res est, qui h die delendi omnis exercitus fortuna per soc usus non sit; hunc tam opportunum collem nentem capiti suo non ante viderit, quàm cap nobis; nos tam paucos tot ipsi millibus hor nec ascensu arcuerint; nec tenentes locum, diei tantum superesset, vallo circumdederint. videntem ac vigilantem sic eluseritis, sopitum, tet, fallatis: immo necesse est. in eo enim l sunt nostræ, ut ego vobis magis necessitatis ve dex, quàm consilii auctor sim. neque enim, n tis, an abeatis hinc, deliberari potest; quum, arma & animos armorum memores, nihil fortuna reliqui fecerit, fame & siti moriends si plus, quàm viros ac Romanos decet, ferr*

m

s. Ergo una est salus, erumpere hinc atque id aut interdiu aut nocte faciamus oportet. tem aliud minùs dubium, quippe si lux ex- r, qua spes est, non vallo perpetuo fossaque turum hostem, qui nunc corporibus suis sub- idique cinxerit, ut videtis, collem? Atqui pportuna est eruptioni, sicut est, hæc profectò ptissima hora est. signo secunda vigilia conve- quod tempus mortales somno altissimo premit. bora sopita vadetis; vel silentio incautos fal- vel sentientibus clamore subito pavorem in- me modò sequimini, quem secuti estis. ego , qua duxit huc, sequar fortunam. quibus lutaria videntur, agitedum, in dextram par- dibus transite.

XVI. Omnes transierunt, vadentemque per issa custodiis loca Decium secuti sunt. Jam nt media castra, quum superscandens vigi- rata somno corpora miles offenso scuto præ- onitum. quo excitatus vigil, quum proxi- movisset, erectique alios concitarent, ignari an hostes essent; præsidium erumperet, an castra cepisset: Decius, quum non falle- clamorem tollere jussis militibus, torpidos , insuper pavore exanimat: quo præpediti, ma impigre capere, nec obsistere, nec inse- oterant. Inter trepidationem tumultumque itium, præsidium Romanum, obviis custodi- æsis, ad castra consulis pervadit. Aliquan- supererat noctis, jamque in tuto videbantur quum Decius, *Macti virtute*, inquit, *milites ni este. vestrum iter ac reditum omnia secula laudi-*

laudibus ferent. Sed ad conspiciendam tantam virtutem luce ac die opus est: nec vos digni estis, quos cum tanta gloria in castra reduces silentium ac nox tegat. hic lucem quiete opperiamur. Dictis obtemperatum. atque ubi primùm illuxit, præmisso nuncio ad consulem in castra, ingenti gaudio concitantur: & tessera data, incolumes reverti, qui sua corpora pro salute omnium haud dubio periculo objecissent, pro se quisque obviam effusi laudant, gratulantur: singulos universosque servatores suos vocant: Diis laudes gratesque agunt: Decium in cœlum ferunt. Hic Decii castrensis triumphus fuit, incedentis per media castra cum armato præsidio, conjectis in eum omnium oculis, & omni honore tribunum consuli æquantibus. Ubi ad prætorium ventum est, consul classico ad concionem convocat: orsusque meritas Decii laudes, interfante ipso Decio, distulit concionem: qui auctor omnia posthabendi, dum occasio in manibus esset, perpulit consulem, ut hostes, & nocturno pavore attonitos, & circa collem castellatim dissipatos, aggrederetur. credere etiam aliquos ad se sequendum emissos per saltum vagari. Jussæ legiones arma capere: egressæque castris, quum per exploratores notior jam saltus esset, via patentiore ad hostem ducuntur. quem incautum improvisò adortæ, quum palati passim Samnitium milites, plerique inermes, nec coire in unum, nec arma capere, nec recipere intra vallum se possent, paventem primùm intra castra compellunt: deinde castra ipsa turbatis stationibus capiunt. Perfertur circa collem clamor: fugatque ex suis quemque præsi-

n fortunam pro absenti hosti esse, quos
illis ingens pavor, (fuere autem ad triginta
illinor cæsi, castra direpta.
[illegible] ita rebus gestis, consul, advocata
P. Decii non corpus solum ante, sed
ne nova virtute laudes peragit: et, præter
ænas dona, aurea corona cum, et centum
minisque uno albo opimo cinctis cornibus
Milites, qui in præsidio duplex stipendium
frumento in perpetuum, in præsentia fin-
bus, binisque privis cultis donati. Se-
r consulis dimicationem legiones gravissimam
n obsidionalem, clarissimo decorum approbrio
cio imposuit, alteri coronam, quasi hoc
idex, à præsidio suo imposita est. His de-
insignibus bovem extinctum Marti immo-
antum boves militibus duo dedit, qui fe-
expeditione fuerant. iidem militibus legio-
ie farris & scaturios vini contulerunt. om-
ea ingenti alacritate per clamorem milita-
dicem omnium assensus, gaudebantur. Ter-
ia ad Suessulam commissa est: qua fuga-
I. Valerio Samnitium exercitus, omni ro-
ventutis domo accito, certamine ultimo
m experiri statuit. Ab Suessula nuncii tre-
pusam, fide equites citati ad Valerium con-
opem orantum veniunt. Confestim signa
relictisque impedimentis castrorum valido
, raptim agitur agmen: nec procul ab
cum perexiguum (ut quibus, præter equos,
im jumentorum calonumque turba abesset)
cepit. Samnitium exercitus, velut haud
ra pugnæ futura esset, aciem instruit: de-
inde,

Ante Chr. 339. *U. C.* 413.

in omnes consilia invenit novus consul C. Marcius Rutilus, cui Campania fortè provincia evenerat, Q. Servilio collega ad urbem relicto. Itaque quum omnia ea, sicut gesta erant, per tribunos comperta haberet, & ætate & usu doctus, (quippe qui jam quartùm consul esset, dictatorque & censor fuisset) optimum ratus, differendo spem quandocumque vellent consilii exsequendi, militarem impetum frustrari; rumorem dissipat, in iisdem oppidis & anno post præsidia hibernatura. divisa enim erant per Campaniæ urbes, manaverantque à Capua consilia in exercitum omnem. Eo laxamento cogitationibus dato, quievit in præsentia seditio.

XXXIX. Consul, educto in æstiva milite, dum quietos Samnites habebat, exercitum purgare missionibus turbulentorum hominum instituit, aliis emerita dicendo stipendia esse, alios graves jam ætate, aut viribus parum validos. quidam in commeatus mittebantur, singuli primò, deinde & cohortes quædam, quia procul ab domo ac rebus suis hibernâssent. per speciem etiam militarium usuum quum alii aliò mitterentur, magna pars ablegati. quam multitudinem consul alter Romæ, prætorque, alias ex aliis fingendo moras, retinebat. Et primò quidem ignari ludificationis, minimè inviti domos revisebant. postquam neque reverti ad signa primos, nec ferme alium quàm qui in Campania hibernâssent, præcipuèque ex iis seditionis auctores mitti viderunt; primùm admiratio, deinde haud dubius timor incessit animos, consilia sua emanâsse: *jam quæstiones, jam judicia, jam secuta singulorum supplicia, impotensque & crudele*

dele consulem ac Patrum in se regnum passuras. Hæc, qui in castris erant, occultis sermonibus ferunt; nervos conjurationis ejectos arte consulis cernentes. Cohors una, quum haud procul Anxure esset, ad Lautulas, saltu angusto inter mare ac montes, consedit, ad excipiendos, quos consul aliis atque aliis (ut ante dictum est) caussis mittebat. Jam valida admodum numero manus erat. nec quicquam ad justi exercitus formam, præter ducem, deerat. incompositi itaque prædantes in agrum Albanum perveniunt; & sub jugo Albæ Longæ castra vallo cingunt. perfecto inde opere, reliquum diei de imperatore sumendo sententiis decertant, nulli ex præsentibus satis fidentes. *Quem autem ab Roma posse arciri? quem Patrum aut plebis esse, qui aut se tanto periculo sciens offerat, aut cui ex injuria insanientis exercitus caussa rebellandi committatur?* Postero die, quum eadem deliberatio teneret, ex prædatoribus vagis quidam compertum attulerunt, T. Quintium in Tusculano agrum colere, urbis honorumque immemorem. Patriciæ hic vir gentis erat: cui quum militiæ magna cum gloria actæ, finem pes alter ex vulnere claudus fecisset, ruri agere vitam, procul ambitione ac foro, constituit. Nomine audito, exemplo agnovere virum: &, quod bene vertere, acciri jusserunt. sed parum spei erat, voluntate quicquam facturum. vim adhiberi ac metum timebant. Itaque silentio noctis quum tectum viliqui ad id missi erant, intrassent, somno gravi militium oppressum nihil medium, aut imperium aut honorem, aut, ubi restitaret, mortem, ni iuberetur, denunciantes, in castra pertraxerunt.

Imperator extemplo adveniens appellatus: insigniaque honoris exterrito subitæ rei miraculo deferunt, & ad urbem ducere jubent. suo magis inde impetu, quàm consilio ducis convulsis signis, infesto agmine ad lapidem octavum viæ, quæ nunc Appia est, perveniunt: issentque confestim ad urbem, ni venire contra exercitum, dictatoremque adversus se M. Valerium Corvum dictum audissent, & magistrum equitum L. Æmilium Mamercinum.

XL. Ubi primùm in conspectum ventum est, arma signaque agnovere; extemplo omnibus memoria patriæ iras permulsit. nondum erant tam fortes ad sanguinem civilem: nec, præter externa, noverant bella: ultimaque rabies secessio ab suis habebatur. itaque jam duces, jam milites utrimque, congressus quærere ad colloquia. Quintius, quem armorum etiam pro patria satietas teneret, nedum adversus patriam: Corvus omnes caritate cives, præcipuè milites, & ante alios suum exercitum complexus, ad colloquium processit. Cognito ei extemplo haud minor ab adversariis verecundia, quàm ab suis silentium datum. *Deos*, inquit, *immortales, milites, vestros, publicos, meosque, ab urbe proficiscens ita adoravi, veniamque supplex poposci, ut mihi de vobis concordiæ partæ gloriam, non victoriam, darent: satis fuit eritque, unde belli decus pariatur: hinc pax petenda est. quod Deos immortales inter nuncupanda vota expoposci, ejus me compotem voti vos facere potestis; si meminisse vultis, non vos in Samnio, nec in Volscis, sed in Romano solo castra habere: si illos colles, quos cernitis, patria vestra esse: si hunc exercitum civium vestrorum: si me consulem vestrum, cujus ductu auspicioque*

dique priùs anno bis legiones Samnitium fudisti
bis castra vi cepistis. Ego sum M. Valerius Corvus
milites, cujus vos nobilitatem beneficiis erga vos
non injuriis, sensistis; nullius superba in vos legis
nullius crudelis senatusconsulti auctor; in omnibus
meis imperiis in me severior, quàm in vos. Ac si
ui genus, si cui sua virtus, si cui etiam majestas,
cui honores subdere spiritus potuerunt; iis eram
tus, id specimen mei dederam, ea ætate consula-
n adeptus eram, ut potuerim tres & viginti an-
natus consul Patribus quoque ferox esse, non so-
plebi. quod meum factum dictumve consulis
ius quàm tribuni audistis? eodem tenore duo
uentes consulatus gessi: eodem hac imperiosa di-
ra geretur: ut neque in hos meos & patria
milites mitior, quàm in vos, horreo dicere, ho-
rgo vos priùs in me strinxeritis ferrum, quàm
ego. istinc signa canent, istinc clamor priùs
atque impetus, si dimicandum est. Inducite
num, quod non induxerunt patres avique ve-
n illi, qui in Sacrum montem secesserunt; non
postea Aventinum insederunt. exspectate,
is singulis, ut olim Coriolano, matres con-
crinibus passis obvia ab urbe veniant. tum
legiones, quia Romanum habebant ducem,
t: vos, Romanus exercitus, non destiteritis
? T. Quinti, quocunque istic loco, seu
invitus, constitisti, si dimicandum erit,
novissimos te recipito: fugeris etiam ho-
gumque civi dederis, quàm pugnaveris
iam. Nunc ad pacificandum bene atque
primos stabis, & colloquii hujus salu-
es fueris. Postulate aqua, & ferte:

quanquam vel iniquis standum est potiùs, quàm impias inter nos conseramus manus. T. Quintius plenus lacrimarum, ad suos versus, *Me quoque,* inquit, *milites, si quis usus mei est, meliorem pacis quàm belli habetis ducem. non enim illa modò Volscus aut Samnis, sed Romanus verba fecit, vester consul, vester imperator, milites: cujus auspicia pro vobis experti nolite adversus vos velle experiri. qui pugnarent vobiscum infestiùs, & alios duces senatus habuit: qui maximè vobis suis militibus parceret, cui plurimum vos imperatori vestro crederetis, eum elegit. Pacem, etiam qui vincere possunt, volunt. quid nos velle oportet? quin, omissis ira & spe, fallacibus auctoribus, nos ipsos nostraque omnia cognitæ permittimus fidei?*

XLI. Approbantibus clamore cunctis, T. Quintius, ante signa progressus, in potestate dictatoris milites fore dixit: oravitque, caussam miserorum civium suscìperet, susceptamque eadem fide, qua rempublicam administrare solitus esset, tueretur. sibi se privatim nihil cavere: *nolle alibi, quàm in innocentia spem habere. militibus cavendum, quòd apud Patres semel plebi, iterum legionibus cautum sit, ne fraudi secessio esset.* Quintio collaudato, ceteris bonum animum habere jussis, dictator equo citato ad urbem revectus, auctoribus Patribus, tulit ad populum in luco Petelino, ne cui militum fraudi secessio esset. Oravit etiam bona venia Quirites, ne quis eam rem joco seriove cuiquam exprobraret. Lex quoque sacrata militaris lata est, ne cujus militis scripti nomen, nisi ipso volente, deleretur: additumque legi, ne quis, ubi tribunus militum fuisset, postea ordinum ductor esset. id

propter

propter P. Salonium postulatum est ab conjuratis: qui alternis prope annis & tribunus militum, & primus centurio erat, quem nunc primipili appellant. Huic infensi milites erant, quòd semper adversatus novis consiliis fuisset, nec particeps eorum esset, qui ab Lautulis fugissent. itaque quum hoc unum, propter Salonium, ab senatu non impetraretur; tum Salonius, obtestatus Patres conscriptos, ne suum honorem pluris, quàm concordiam civitatis, æstimarent, perpulit, ut id quoque ferretur. Æquè impotens postulatum fuit, ut de stipendio equitum (merebant autem triplex ea tempestate) æra demerentur, quòd adversati conjurationi fuissent.

XLII. Præter hæc invenio apud quosdam, L. Genucium, tribunum plebis, tulisse ad populum, ne fœnerare liceret: item aliis plebiscitis cautum, ne quis eundem magistratum intra decem annos caperet, neu duos magistratus uno anno gereret. utique liceret consules ambos plebejos creari. quæ si omnia contessa sunt plebi, apparet haud parvas vires defectionem habuisse. Aliis annalibus proditum est, neque dictatorem Valerium dictum, sed per consules omnem rem actam: neque antequam Romam veniretur, sed Romæ, eam multitudinem conjuratorum ad arma consternatam esse: nec in T. Quintii villam, sed in ædes C. Manlii nocte impetum factum, eumque à conjuratis comprehensum, ut dux fieret: inde ad quartum lapide m profectos loco munito consedisse: nec ab lucibus mentionem concordiæ ortam, sed repente, luxu in aciem armati exercitus processissent, saluta tionem factam: & permistos dextras jungere,

ac complecti inter se lacrimantes milites coepisse, coactosque consules, quum viderent aversos à dimicatione militum animos, retulisse ad Patres de concordia reconcilianda. adeò nihil, præterquam seditionem fuisse, eamque compositam, inter antiquos rerum auctores constat. Et hujus fama seditionis, & susceptum cum Samnitibus grave bellum, aliquot populos ab Romana societate avertit: & præter Latinorum infidum jam diu fœdus, Privernates etiam Norbam atque Setiam, finitimas colonias Romanas, incursione subita depopulati sunt.

LIBER VIII.

EPITOME.

IV, V. *Latini cum Campanis defecerunt, & missis legatis ad senatum conditionem tulerunt, ut, si pacem habere vellent, alterum ex Latinis consulem facerent.* VI. *Qua legatione perlata, prætor eorum Annius de Capitolio ita prolapsus est, ut exanimaretur.* VII. *T. Manlius consul filium, quòd contra edictum adversùm Latinos, quamvis prospere pugnâsset, securi percussit.* VIII. *More Romanorum Latini pugnam instruunt.* IX. *Laborantibus in acie Romanis, P. Decius, tunc consul cum Manlio, devovit se pro exercitu; &, concitato equo, quum in medios hostes se intulisset, interfectus, morte sua Romanis*

munis victoriam restituit. XI. *Latini in deditionem venerunt.* XII. *T. Manlio in urbem reverso nemo ex juventute obviam processit.* XIII, XIV. *Latinis populis victis civitas datur.* XV. *Minucia virgo Vestalis incesti damnata est.* XVI. *Ausonibus victis, in oppidum ex iis captum Cales colonia deducta est.* XVII. *Metia & Scaptia Tribus addita.* XVIII. *Veneficium complurium matronarum deprehensum, quarum plurimæ statim epotis medicaminibus perierunt. Lex de veneficio tunc primùm constituta.* XIX, XX, XXI. *Privernatibus, quum rebellassent, victis civitas data est.* XXII. *Item Fregellæ colonia deductæ sunt.* XXIII. *Legatis ferox responsum à Samnitibus redditur.* XXIV. *Alexander Epirensis fœdè laceratur.* XXV. *Palæpolitani, bello & obsidione victi, in deditionem venerunt.* XXVI. *Q. Publilio, qui eos obsederat, primò & imperium prolatum est, & pro consule decretus triumphus.* XXVII. *Lucani fraude decepti à Samnitibus præsidia accipiunt.* XXVIII. *Plebs nexu liberata est, propter L. Papirii creditoris libidinem, qui C. Publilio debitori suo stuprum inferre voluerat.* XXIX. *Vestini superantur.* XXX, &c. *Quum L. Papirius dictator reversus in urbem ab exercitu esset propter auspicia repetenda, Q. Fabius magister equitum, occasione rei bene gerendæ invitatus, contra edictum ejus prospere adversus Samnites pugnavit. ob eam caussam quum dictator de magistro equitum supplicium sumpturus videretur,* XXXIII. *Fabius Romam profugit.* XXXIV, XXXV. *Et, quum caussa parum proficeret, populi precibus donatus est.* XXXVI, &c. *Res præterea contra Samnites prospere gestas continet.*

IAM consulibus erant C. Plautius secundum, L. Æmilius Mamercinus, quum Setini Norbanique Romam, nuncii defectionis Privernatium, cum querimoniis acceptæ cladis venerunt. Volscorum item exercitum, duce Antiati populo, consedisse ad Satricum, allatum est. utrumque bellum Plautio sorte evenit. Priùs ad Privernum profectus, extemplo acie conflixit. haud magno certamine devicti hostes: oppidum captum, redditumque Privernatibus, præsidio valido imposito: agri partes duæ ademptæ. inde victor exercitus Satricum contra Antiates ductus. ibi magna utrimque cede atrox prœlium fuit. & quum tempestas eos, neutro inclinata spe, dimicantes diremisset, Romani, nihil eo certamine tam ambiguo fessi, in posterum diem prœlium parant. Volscis recensentibus quos viros in acie amisissent, haudquaquam idem animus ad iterandum periculum fuit. nocte pro victis Antium agmine trepido, sauciis, ac parte impedimentorum relicta, abierunt. armorum magna vis tum inter cæsa corpora hostium, tum in castris inventa est. *en Lue matri dare se* consul dixit: finesque hostium usque ad oram maritimam est depopulatus. Alteri consuli Æmilio ingresso Sabellum agrum, non castra Samnitium, non legiones usquam oppositæ. ferro ignique vastantem agros legati Samnitium pacem orantes adeunt. à quo rejecti ad senatum, potestate facta dicendi, positis ferocibus animis, pacem sibi ab Romanis, bellique jus adversus

Anno Urb. 318. V. C. 414.

os petierunt. *quæ se eo justiùs petere,*
n populi Romani secundis suis rebus,
s Campani, venissent: & adversus
rent arma, suos semper hostes, populi
uam amicos. qui nec, ut Samnites,
iam; nec, ut Campani, auxilium in b
; nec in fide populi Romani nec ditio

m de postulatis Samnitium Tib. Æmi
senatum consuluisset, reddendumque hi
res censuissent, prætor Samnitibus re-
lec, quo minùs perpetua cum eis amicitia
pulum Romanum stetisse: nec contradici,
iam ipsos belli culpa sua contracti tadium
icitiæ de integro reconcilietur. Quod ad
tinet, nihil intercedi, quo minùs Samniti
bellique liberum arbitrium sit. Fœdere
domum revertissent, extemplo inde ex-
ianus deductus, annuo stipendio, &
im frumento accepto; quod pepigerat
mpus induciis daret, quoad legati re-
nites copiis iisdem, quibus usi adver-
ı bellum fuerant, contra Sidicinos
in dubia spe erant maturè urbis ho-
:. Tum ab Sidicinis deditio priùs
cepta fieri est: deinde, postquam
n eam, ultimaque tandem necessi-
aspernabantur; ad Latinos jam sua
motos facta est. ne Campani qui-
iæ Samnitium, quàm beneficii Ro-
ria præsentior erat) his se armis
is tot populis unus ingens exer-
ı fines Samnitium ingressus, plus
po-

populationibus quàm prœliis cladium fecit. & quanquam superiores certaminibus Latini erant; haud inviti, ne sæpius dimicandum foret, agro hostium excessere. id spatium Samnitibus datum est Romam legatos mittendi. qui quum adiissent senatum, conquesti eadem se fœderatos pati, quæ hostes essent passi, precibus infimis petiere, *ut satis ducerent Romani victoriam, quam Samnitibus ex Campano Sidicinoque hoste eripuissent: ne vinci etiam se ab ignavissimis populis sinerent. Latinos Campanosque, si sub ditione populi Romani essent, pro imperio arcerent Samniti agro; sin imperium abnuerent, armis coërcerent.* Adversus hæc responsum anceps datum, quia fateri pigebat, in potestate sua Latinos jam non esse, timebantque, ne arguendo abalienarent. *Campanorum aliam conditionem esse, qui non fœdere, sed per deditionem in fidem venissent. itaque Campanos, seu velint, seu nolint, quieturos: in fœdere Latino nihil esse, quo bellare, cum quibus ipsi velint, prohibeantur.*

III. Quod responsum, sicut dubios Samnites, quidnam facturum Romanum censerent, dimisit; ita Campanos metu abalienavit; Latinos, velut nihil jam non concedentibus Romanis, ferociores fecit. itaque per speciem adversus Samnites belli parandi, crebra concilia indicentes, omnibus consultationibus inter se principes occultè Romanum coquebant bellum. Huic quoque adversus servatores suos bello Campanus aderat. Sed quanquam omnia de industria celabantur, priusque, quàm moverentur Romani, tolli ab tergo Samnitem hostem volebant: tamen per quosdam, privatis hospitiis necessitudinibusque conjunctos, indicia conjuratio-

nis

ejus Romam emanârunt. jussisque ante tempus
ıfulibus abdicare se magistratu, quo maturiùs
vi consules adversus tantam molem belli crea-
ıtur; religio incessit, ab eis, quorum imminu-
n imperium esset, comitia haberi. itaque inter-
ɜnum initum. duo interreges fuerunt, M. Vale-
s ac M. Fabius. is creavit consules
Manlium Torquatum tertiùm, P. *Ante Chr.* 337.
cium Murem. Eo anno Alexandrum, *V. C.* 415.
iri regem, in Italiam classem appu-
ɛ constat. quod bellum, si prima satis prospera
ssent, haud dubiè ad Romanos pervenisset. Ea-
n ætas rerum Magni Alexandri est: quem, so-
e hujus ortum, in alio tractu orbis, invictum
lis juvenem, fortuna morbo exstinxit. Ceterùm
ɔmani, etsi defectio sociorum nominisque Latini
ud dubia erat; tamen, tanquam de Samnitibus,
n de se, curam agerent, decem principes Latino-
m Romam evocaverunt, quibus imperarent quæ
llent. Prætores tum duos Latini habebant, L.
ınium Setinum, & L. Numicium Circejensem,
ıbo ex coloniis Romanis: per quos præter Si-
ıiam Velitrasque, & ipsas colonias Romanas, Volsci
am exciti ad arma erant. eos nominatim evocari
ıcuit. Haud cuiquam dubium erat super qua re
cirentur. itaque concilio prius habito prætores
ıàm Romam proficiscerentur, evocatos se ab se-
ıtu docent Romano; &, quæ actum iri secum
ɔant, quidnam ad ea responderi placeat, re-
ɜnt.

V. Quum aliud alii censerent, tum Annius: *anquam ipse ego retuli, quid responderi placeret; ɔen magis ad summam rerum nostrarum pertine-*

re

ex utraque gente esse: unum populum, unam rempublicam fieri. & ut imperii eadem sedes sit, iidemque omnibus nomen: quoniam ab dexterna parte concedi necesse est; quod utrisque bene vertat, sit hac sanè patria potior, & Romani omnes vocemur. Fortè ita accidit, ut parem ferociæ hujus & Romani Consulem T. Manlium haberent: qui adeò non tenuit iram, ut, si tanta dementia Patres conscriptos cepisset, ut ab Setino homine leges acciperent, gladio cinctum in senatum venturum se esse palam diceret, & quemcunque in curia Latinum vidisset, sua manu interempturum. & conversus ad simulachrum Jovis, *Audi Jupiter hac scelera*, inquit, *Audite jus fasque. peregrinos consules, & peregrinum senatum in tuo, Jupiter, augurato templo captus, atque ipse oppressus, visurus es? haccine fœdera Tullus Romanus rex cum Albanis Patribus vestris, Latini, hac L. Tarquinius, vobiscum postea fecit? non venit in mentem pugna apud Regillum lacum? adeò & cladium veterum vestrarum, & beneficiorum nostrorum erga vos obliti estis?*

VI. Quum consulis vocem subsecuta Patrum indignatio esset, proditur memoriæ, adversus crebram implorationem Deûm, quos testes fœderum sæpius invocabant consules, vocem Annii spernentis numina Jovis Romani auditam. certè quum commotus ira se ab vestibulo templi citato gradu proriperet, lapsus per gradus, capite graviter offenso impactus imo ita est saxo, ut sopiretur. Exanimatum, auctores quoniam non omnes sunt, mihi quoque in incerto relictum sit; sicut inter fœderum

derum ruptorum teſtationem ingenti fragore cœli procellam effuſam. nam & vera eſſe, & aptè ad repræſentandam iram Deum ficta poſſunt. Torquatus, miſſus ab ſenatu ad dimittendos legatos, quum jacentem Annium vidiſſet, exclamat ita, ut populo Patribuſque audita vox pariter ſit: *Bene habet. Dii, pium movete bellum. Eſt cœleſte numen! es magne Jupiter! haud fruſtra te patrem Deûm hominumque hac ſede ſacravimus. Quid ceſſatis, Quirites, voſque Patres conſcripti, arma capere Diis ducibus? ſic ſtratas legiones Latinorum dabo, quemadmodum legatum jacentem videtis.* Aſſenſu populi excepta vox conſulis tantum ardoris animis fecit, ut legatos proficiſcentes cura magiſtratuum magis, qui juſſu conſulis proſequebantur, quàm jus gentium ab ira impetuque hominum tegeret. Conſenſit & ſenatus bellum, conſuleſque, duobus ſcritis exercitibus, per Marſos Pelignoſque profecti, djuncto Samnitium exercitu, ad Capuam, quo am Latini ſociique convenerant, caſtra locant. ibi n quiete utrique conſuli eadem dicitur viſa ſpecies viri majoris, quàm pro humano habitu, auguſtioque, dicentis: *Ex una acie imperatorem, ex alexercitum Diis manibus matrique Terræ debeutrius exercitus imperator legiones hoſtium, ſuque eas ſe devoviſſet, ejus populi partiſque victon fore.* Hos ubi nocturnos viſus inter ſe contulerunt; placuit averruncandæ Deûm iræ as cædi; ſimul ut, ſi extis eadem, quæ ſomfuerant, portenderentur, alteruter conſulum mpleret. ubi reſponſa aruſpicum inſidenti jam tacitæ religioni congruerunt, tum adhibitis tribuniſque, & imperiis Deûm propalam expoſitis,

positis, ne mors voluntaria consulis exercitum in acie terreret; comparant inter se, ut ab utra parte cedere Romanus exercitus cœpisset, inde se consul devoveret pro populo Romano Quiritibusque. Agitatum etiam in consilio est, ut, si quando unquam severo ullum imperio bellum administratum esset, tunc uti disciplina militaris ad priscos redigeretur mores. curam acuebat, quòd adversus Latinos bellandum erat, lingua, moribus, armorum genere, institutis ante omnia militaribus congruentes: milites militibus, centurionibus centuriones, tribuni tribunis compares collegæque, iisdem præsidiis, sæpe iisdem manipulis permisti fuerant. per hæc ne quo errore milites caperentur, edicunt consules, ne quis extra ordinem in hostem pugnaret.

VII. Fortè inter ceteros turmarum præfectos, qui exploratum in omnes partes dimissi erant, T. Manlius consulis filius super castra hostium cum suis turmalibus evasit, ita ut vix teli jactu ab statione proxima abesset. ibi Tusculani erant equites. præerat Geminius Metius, vir tum genere inter suos, tum factis, clarus. is ubi Romanos equites, insignemque inter eos præcedentem consulis filium (nam omnes inter se utique illustres viri noti erant) cognovit, *Unane*, ait, *turma Romani cum Latinis sociisque bellum gesturi estis? quid interea consules, quid duo exercitus consulares agent? Aderunt in tempore*, Manlius inquit, *& cum illis aderit Jupiter ipse fœderum à vobis violatorum testis, qui plus potest polletque. Si ad Regillum lacum ad satietatem vestram pugnavimus, hic quoque efficiemus profectò, ne nimis acies vobis & collata signa nobiscum cordi sint.* Ad ea Geminius paullulum ab suis equo pro-

vectus; *Vistus igitur, dum dies ista venit, qu*
gno omnis exercitus moveatis, interea tu ipse con
di mecum, ut nostro duorum jam hinc eventu cer
ur, quantum equus Latinus Romano præstet i
vet ferocem animum juvenis seu ira, seu detre-
adi certaminis pudor, seu inexsuperabilis vis fu-
oblitus itaque imperii patrii, consulumque edi-
praeceps ad id certamen agitur, quo vinceret,
vinceretur, haud multum interesset. equitibus
ris velut ad spectaculum summotis, spatio, quod
ni interjacebat campi, adversos concitant equos:
quum infestis cuspidibus concurrissent, Manlii
pis super galeam hostis, Metii trans cervicem
i elapsa est. circumactis deinde equis, quum pri-
id iterandum ictum Manlius consurrexit, spicu-
i inter aures equi fixit. ad cujus vulneris sensum
m equus prioribus pedibus erectis magna vi ca-
quateret, excussit equitem: quem cuspide par-
ne innixum, attollentem se ab gravi casu, Man-
ab jugulo; ita ut per costas ferrum emineret,
affixit. spoliisque lectis ad suos revectus, cum
e gaudio turma, in castra, atque inde ad præ-
i ad patrem tendit; ignarus fati futurique,
i pœna merita esset. *Ut nos omnes*, inquit,
o sanguine ortum verè ferrent, provocatus
hac spolia capta ex hoste caso porta. Quod
vit consul, extemplo filium aversatus, con-
classico advocari jussit. quæ ubi frequens
, *Quandoquidem*, inquit, *tu, T. Manli, ne-*
ium consulare, neque majestatem patriam
dversus edictum nostrum extra ordinem in
nasti, &, quantum in te fuit, disciplin
vem, qua stetit ad hunc diem Romana res,

sol-

solvisti; meque in eam necessitatem adduxisti, ut aut reipubl. mihi, aut mei meorumque obliviscendum sit: nos potiùs nostro delicto plectemur, quàm respublica tanto suo damno nostra peccata luat. triste exemplum, sed in posterum salubre juventuti erimus. Me quidem cum ingenita caritas liberûm, tum specimen istud virtutis, deceptum vana imagine decoris, in te movet: sed quum aut morte tua sancienda sint consulum imperia, aut impunitate in perpetuum abroganda, nec te quidem, si quid in te nostri sanguinis est, recusare censeam, quin disciplinam militarem, culpa tua prolapsam, pœna restituas. I lictor, deliga ad palum. Exanimati omnes tam atroci imperio; nec aliter quàm in se quisque districtam cernentes securim, metu magis quàm modestia quievere. itaque, velut emerso ab admiratione animo, quum silentio defixi stetissent; repente, postquam cervice cæsa fusus est cruor, tum libero conquestu coortæ voces sunt, ut neque lamentis, neque exsecrationibus parceretur; spoliisque contectum juvenis corpus, quantum militaribus studiis funus ullum concelebrari potest, structo extra vallum rogo cremaretur; Manlianaque imperia non in præsentia modo horrenda, sed exempli etiam tristis in posterum essent.

VIII. Fecit tamen atrocitas pœnæ obedientiorem duci militem: & præterquam quòd custodiæ vigiliæque & ordo stationum intentioris ubique curæ erant, in ultimo etiam certamine, quum descensum in aciem est, ea severitas profuit. Fuit enim civili maximè bello pugna similis, adeò nihil apud Latinos dissonum ab Romana re, præter animos, *erat. Clypeis* antea Romanis usi sunt: deinde, post-

quam

quam ſtipendiarii facti ſunt, ſcuta pro clypeis fecere: &, quod antea phalanges ſimiles Macedonicis, hoc poſtea manipulatim ſtructa acie cœpit eſſe. poſtremò in plures ordines inſtruebantur. ordo ſexagenos milites, duos centuriones, vexillarium unum habebat. prima acies haſtati erant, manipuli quindecim, diſtantes inter ſe modicum ſpatium. manipulus leves vicenos milites, aliam turbam ſcutatorum habebat. Leves autem, qui haſtam tantum gæſaque gererent, vocabantur. hæc prima frons in acie florem juvenum pubeſcentium ad militiam habebat. Robuſtior inde ætas totidem manipulorum, quibus principibus eſt nomen, hos ſequebantur, ſcutati omnes, inſignibus maximè armis. hoc triginta manipulorum agmen antepilanos appellabant; quia ſub ſignis jam alii quindecim ordines locabantur: ex quibus ordo unuſquiſque tres partes habebat. earum unamquamque primum pilum vocabant. tribus ex vexillis conſtabat. vexillum centum octoginta ſex homines erant. Primum vexillum triarios ducebat, veteranum militem ſpectatæ virtutis: ſecundum rorarios, minus roboris ætate factiſque: tertium accenſos, minimæ fiduciæ manum. eo & in poſtremam aciem rejiciebantur. Ubi his ordinibus exercitus inſtructus eſſet, haſtati omnium primi pugnam inibant. ſi haſtati profligare hoſtem non poſſent, pede preſſo eos retrocedentes in intervalla ordinum principes recipiebant. tum principum pugna [illegible] haſtati ſequebantur. triarii ſub vexillis conſidebant, ſiniſtro crure porrecto, ſcuta innixa humeris, haſtas ſubrecta cuſpide in terra fixas, haud ſequàm vallo ſepta inhorreret acies, tenentes. ſi principes quoque haud ſatis proſpere eſſet pugnatum

gnatum, à primo usque ad triarios finem ordinaptur. Inde, ut ad decisio veniret, quem laborem, proverbio increbuit, triarii consurgunto, ubi in intervalla ordinum suorum principes & hastati recipiebant, ut compressis ordinibus velut ad hostem vise, unique continente agmine, jam ab ipso post vulnus in hostem incedebant. id ut fortissimis maxime hostis, quem, velut victor insequebatur, metum inpetus ipsorum consurgentorum, confusum numero cumulabant. Instabantur autem quamprimo legiones, quibus antiquus pedatus, equitibus de singulis legionum juventus, alterum tantum ex latino delectus adjiciebatur: qui ita compositi hostem erant Romanis, undique ordine instruxerant aciem. nec vexillis cum vexillis tantùm, universis signis cum signis, principes cum principibus, dii centuriis quoque cum centuriis, si ordines tuendi non essent, concurrebant sibi esse videbat. Duo primipili ex utraque acie inter triarios erant; Romanus corpore haudquaquam satis validus, ceterùm strenuus vir peritusque militiæ; Latinus viribus urgens bellatorque primus; notissimi inter se, quia semper pares ordines duxerant. Romano haud satis fidenti viribus, jam Romæ permissum erat ab consulibus, ut subcenturionem sibi, quem vellet, legeret, qui tutaretur eum ab uno destinato hoste. isque juvenis in acie oblatus, ex centurione Latino victoriam tulit. Pugnatum est haud procul radicibus Vesuvii montis, quà via ad Veserim ferebat.

IX. Romani consules priùs, quàm educerent in aciem, immolaverunt. Decio caput jecinoris à familiari parte cæsum aruspex dicitur ostendisse: alioqui acceptam Diis hostiam esse: Manlium egregiè

illiqui duces habet, inquit Decius, *si ab ut-
tatum est*. Instructis, sicut ante dictum est,
bus, processere in aciem. Manlius dextro,
s laevo cornu praeerat. primò utrimque sequis
, eodem ardore animorum gerebatur res:
ab laevo cornu hastati Romani, non feren-
pressionem Latinorum, se ad principes reco-
In hac trepidatione Decius consul M. Vale-
magna voce inclamat: *Deorum*, inquit, *ope,
opus est. agedum pontifex publicus populi Ro-
rei verba, quibus me pro legionibus devoveam.*
ex eum togam praetextam sumere jussit, &c.
capite, manu subter togam ad mentum ex-
super telum subjectum pedibus stantem sic
: *Janus, Jupiter, Mars pater, Quirine, Bel-
Lares, Divi Novensiles, Dii indigetes, Divi,
n est potestas nostrorum, hostiumque, Diique
, vos precor, veneror, veniam peto feroque,
ulo Romano Quiritium vim victoriamque pro-
; hostesque populi Romani Quiritium terrore,
ine, morteque afficiatis. Sicut verbis nuncu-
ita pro republica Quiritium, exercitu, legioni-
uxiliis populi Romani Quiritium, legiones auxi-
hostium mecum Diis manibus Tellurique devo-*
Haec ita precatus, lictores ire ad T. Man-
iubet, maturèque collegæ se devotum pro ex-
nunciare. ipse incinctus cinctu Gabino, ar-
in equum insiluit; ac se in medios hostes
sit. Conspectus ab utraque acie aliquanto au-
r humano visu, sicut coelo missus piaculum
Deorum irae, qui pestem ab suis aversam in
ferret. ita omnis terror, pavorque cum illo
gua primo Latinorum turbavit; deinde in

totam

totam penitus aciem pervasit. evidentissimum id fuit, quòd, quacumque equo invectus est, ibi hand secus quàm pestifero sidere ictis pavebant. ubi tàm corruit obrutus telis, inde jam haud dubiè consternatæ cohortes Latinorum fugam ac vastitatem, latè fecerunt. simul & Romani, exsolutis religione animis, velut tum primùm signo dato coorti, pugnam integram edidérunt. nam & equarii procurrebant inter antepilanos, addidérantque vires hastatis ac principibus: & triarii, quan dextro innixi, statum consulis ad confingendum expectabant.

X. Procedente deinde certamine, quum aliquantùm multitudo superaret Latinorum, Manlius consul, audito eventu collegæ, quum, ut jus fasque erat, lacrimis non minùs quàm laudibus debitis prosecutus tam memorabilem mortem esset: pallisper addubitavit, an confingendi jam triarii tempus esset; deinde, melius ratus integros eos ad ultimum discrimen servari, accensos ab novissima acie ante signa procedere jubet. qui ubi subiere, extemplo Latini, tanquam idem adversarii fecissent, triarios suos excitaverunt: qui aliquamdiu pugna atroci quum & semet ipsi fatigâssent, & hastas aut præfregissent aut hebetâssent, pellerent vi tamen hostem, debellatum jam rati, perventumque ad extremam aciem: tum consul triariis, *Consurgite nunc*, inquit, *integri adversus fessos, memores patriæ parentumque & conjugum ac liberorum: memores consulis pro vestra victoria morte occumbentis.* Ubi triarii consurrexerunt integri, refulgentibus armis, nova ex improviso exorta acies, receptis in intervalla ordinum antepilanis, clamore sublato, principia Latinorum perturbant; hastisque ora fodientes,

es, primo robore virorum cæso, per alios manipuos, velut inermes, prope intacti evasere; tantaque cæde perrupere cuneos, ut vix quartam partem relinquerent hostium. Samnites quoque, sub radicibus montis procul instructi, præbuere terrorem Latinis. ceterùm inter omnes cives sociosque præcipua laus ejus belli penes consules fuit: quorum aler omnes minas periculaque ab Diis superis infesisque in se unum vertit: alter ea virtute eoque consilio in prœlio fuit, ut facilè convenerit inter Romanos Latinosque, qui ejus pugnæ memoriam posteris tradiderunt, utrius partis T. Manlius dux uisset, ejus futuram haud dubiè fuisse victoriam. Latini ex fuga se Minturnas contulerunt. castra secundùm prœlium capta, multique mortales ibi vi oppressi, maximè Campani. Decii corpus ne o die inveniretur, nox quærentes oppressit: postero die inventum inter maximam hostium stragem coopertum telis: funusque ei par morti, celebrante collega, factum. Illud adjiciendum videur, licere consuli, dictatorique, & prætori, quum egiones hostium devoveant; non utique se, sed em velint ex legione Romana scripta civem devere: *si is homo, qui devotus est, moritur, probè um videri: ni moritur, tum signum septem pes altum, aut majus, in terram defodi, & piaculum hostia cadi: ubi illud signum defossum erit, eò magistratum Romanum escendere fas non esse.* sin se devovere volet, sicuti Decius devovit: *moritur, neque suum, neque publicum divinum faciet, qui sese devoverit. Vulcano arma, sive Dii Divo devovere volet; sive hostia, sive quo volet, jus esto. telo, super quod stans consul pre-*

agrum Ostiensem, Ardeatem, Solonium, incursiones fecerunt. Manlius consul quia ipse per valetudinem id bellum exsequi nequierat, dictatorem Li. Papirium Crassum, qui tum fortè erat prætor, dixit. ab eo magister equitum L. Papirius Cursor dictus. Nihil memorabile adversus Antiates ab dictatore gestum est, quum aliquot menses stativa in agro Antiati habuisset. Anno insigni victoria de tot ac tam potentibus populis, ad hoc consulum alterius nobili morte, alterius sicut truci, ita claro ad memoriam, imperio, successere consules Ti. Æmilius Mamercinus, & Q. Publilius Philo, neque in similem materiam rerum, & ipsi aut suarum rerum, aut partium in republica magis quàm patriæ memores. Latinos ob iram agri amissi rebellantes in campis Fenectanis fuderunt, castrisque exuerunt; ibi Publilio, cujus ductu auspicioque res gestæ erant, in deditionem accipiente Latinos populos, quorum ibi juventus cæsa erat; Æmilius ad Pedum exercitum duxit. Pedanos tuebantur Tiburs, Prænestinus, Veliternusque populus. Venerant & ab Lavinio Antioque auxilia. ubi quum proeliis quidem superior Romanus esset; ad urbem ipsam Pedum, castraque sociorum populorum; quæ urbi adjuncta erant, integer labor restaret: bello infecto repente omisso, consul, quia collegæ decretum triumphum audivit, ipse quoque triumphi ante victoriam flagitator Romam rediit. qua cupiditate offensis Patribus, negantibusque, nisi Pedo capto aut dedito, triumphum, hinc alienatus ab senatu Æmilius, seditiosis tribunatibus similem deinde consulatum *gessit. nam neque,* quoad fuit consul, criminari apud

Ante Chr. 336. V. C. 416.

pud populum Patres destitit, collega haudquaquam adversante; quia & ipse de plebe erat: (materiam autem præbebat criminibus ager in Latino Falernoque agro malignè plebi divisus) & postquam senatus, finire imperium consulibus cupiens, dictatorem adversus rebellantes Latinos dici jussit; Æmilius, cujus tum fasces erant, collegam dictatorem dixit: ab eo magister equitum Junius Brutus dictus. Dictatura popularis, & orationibus in Patres criminosis, fuit, & quòd tres leges secundissimas plebi, adversas nobilitati, tulit; unam ut plebiscita omnes Quirites tenerent; alteram, ut legum, quæ comitiis centuriatis ferrentur, ante initum suffragium Patres auctores fierent; tertiam, ut alter utique ex plebe, quum eo ventum sit, ut utrumque plebejum consulem fieri liceret, censor crearetur. Plus eo anno domi acceptum cladis ab consulibus ac dictatore, quàm ex victoria eorum bellicisque rebus foris auctum imperium Patres credebant.

XIII. Anno insequenti, L. Furio Camillo, C. Mænio consulibus, quo insignitiùs omissa res Æmilio, superioris anni consuli, exprobraretur, Pedum armis virisque & omni vi expugnandum ac delendum senatus fremit: coactique novi consules omnibus eam rem præverti, proficiscuntur. Jam Latio is status erat rerum, ut neque bellum neque pacem pati possent. ad bellum opes deerant: pacem ob agri adempti dolorem aspernabantur. mediis consistandum videbatur, ut oppidis se tenerent; ne cessitus Romanus caussam belli haberet; &, si cui oppidi obsidio nunciata esset, undique ex omnibus

Ante Chr. 335. V. C. 417.

nibus populis auxilium obsessis ferretur. Neque tamen nisi admodum à paucis populis Pedani adjuti sunt: Tibuntes, Praenestinique, quorum ager propior erat, Pedum pervenere. Aricinos, Lanuvinosque, & Velitrenses Antiatibus Volscis se omni jungentes ad Astura flumen Manius improviso adortus fudit. Camillus ad Pedum cum Tibuntibus, maximè vallo munito, majore nolo, quam quam æquè prospero eventu, pugnat. Tumultuosè maximè repentina inter proelium erupatio oppidorum fecit: in quos parte exercitus conversa, Camillus non compulit solùm eos intra moenia, sed eodem eriam die, quamè ipsisque eorum periculisset, oppidum sedis cepit. Placuit inde jam majore cuncta animoque ad unius expugnationem urbis ad perdomandum Latium vicinorum circumducere exercitum, nec quiescere ante, quàm expugnando aut in deditionem accipiendo singulas urbes, Latium omne subegere. praesidiis inde dispositis per recepta oppida, Romam ad destinatum omnium consensu triumphum decessere. additus triumpho honos, ut statuae equestres eis, rara illa aetate res, in foro ponerentur. Prius, quàm comitiis in insequentem annum consules rogarent, Camillus de Latinis populis ad senatum retulit, atque ita differuit: *Patres conscripti, quod bello armisque in Latio agendum fuit, id jam Deûm benignitate ac virtute militum ad finem venit. casi ad Pedum Asturamque sunt exercitus hostium: oppida Latina omnia, & Antium ex Volscis, aut vi capta, aut recepta in deditionem, praesidiis tenentur vestris. reliqua consultatio est, quoniam rebellando saepius nos sollicitant, quomodo perpetua pace quietos obtinea-*

tineamus. Dii immortales ita vos potentes hujus consilii fecerunt, ut, sit Latium deinde, an non sit, in vestra manu posuerint. itaque pacem vobis, quod ad Latinos attinet, parare in perpetuum vel saviendo, vel ignoscendo, potestis. vultis crudeliter consulere in deditos victosque? licet delere omne Latium, vastas inde solitudines facere, unde sociali egregio exercitu per multa bella magnaque sæpe usi estis. vultis exemplo majorum augere rem Romanam, victos in civitatem accipiendo? materia crescendi per summam gloriam suppeditat. certè id firmissimum longè imperium est, quo obedientes gaudent. sed maturato opus est, quicquid statuere placet. tot populos inter spem metumque suspensos animi habetis: & vestram itaque de eis curam quamprimum absolvi, & illorum animos, dum exspectatione stupent, seu pœna, seu beneficio, præoccupari oportet. nostrum enim fuit efficere, ut omnium rerum vobis ad consulendum potestas esset: vestrum est decernere quod optimum vobis reique publicæ sit.

XIV. Principes senatus relationem consulis de summa rerum laudare; sed, quum aliorum caussa alia esset, ita expediri posse consilium dicere, ut pro merito cujusque statueretur, si de singulis nominatim referrent populis. relatum igitur de singulis, decretumque. Lanuvinis civitas data: sacraque sua reddita cum eo, ut ædes lucusque Sospitæ Junonis communis Lanuvinis municipibus cum populo Romano esset. Aricini, Nomentanique, & Pedani, eodem jure quo Lanuvini, in civitatem accepti. Tusculanis servata civitas, quam habebant: crimenque rebellionis à publica fraude in paucos auctores versum. In Veliternos, veteres

cives Romanos, quòd toties rebellâssent, graviter sævitum: & muri dejecti, & senatus inde abductus: jussique trans Tiberim habitare: ut ejus, qui cis Tiberim deprehensus esset, usque ad mille pondo clarigatio esset; nec prius, quàm ære persoluto, is qui cepisset, extra vincula captum haberet. In agrum senatorum coloni missi: quibus adscriptis, speciem antiquæ frequentiæ Velitræ receperunt. Et Antium nova colonia missa, cum eo, ut Antiatibus permitteretur, si & ipsi adscribi coloni vellent. naves inde longæ abactæ: interdictumque mari Antiati populo est, & civitas data. Tiburtes Prænestinique agro mulctati, neque ob recens tantùm rebellionis, commune cum aliis Latinis, crimen, sed quòd, tædio imperii Romani, cum Gallis, gente efferata, arma quondam consociâssent. Ceteris Latinis populis connubia commerciaque & concilia inter se ademerunt. Campanis equitibus, honoris caussa, quia cum Latinis rebellare noluissent, Fundanisque, & Formianis, quòd per fines eorum tuta pacataque semper fuisset via, civitas sine suffragio data. Cumanos Suessulanosque ejusdem juris conditionisque cujus Capuam esse placuit. Naves Antiatium partim in navalia Romæ subductæ, partim incensæ: rostrisque earum suggestum in foro exstructum adornari placuit: Rostraque id templum appellatum.

Ante Chr. 334. *V. C.* 418.

XV. C. Sulpicio Longo, P. Ælio Pæto consulibus, quum omnia non opes magis Romanæ, quàm beneficiis parta gratia bona pace obtineret; inter Sidicinos Aurunconosque bellum ortum. Aurunci, à T. Manlio consule in deditionem accepti, nihil de-

inde

ıoverant: eo petendi auxilii ab Romanis
ıustior fuit, ſed priùs, quàm conſules ab ur-
ſerat enim ſenatus defendi Auruncos) exerci-
ucerent, fama affertur, Auruncos metu op-
deſeruiſſe; profugoſque cum conjugibus ac
ſueſſam communiſſe, quæ nunc Aurunca
a; mœnia antiqua eorum, urbemque ab
s deletam. Ob ea infenſus conſulibus ſena-
orum cunctatione proditi ſocii eſſent, dicta-
dici juſſit. dictus C. Claudius Regillenſis,
um equitum C. Claudium Hortatorem di-
eligio inde injecta de dictatore: & quum
vitio creatum videri dixiſſent, dictator ma-
ıe equitum ſe magiſtratu abdicârunt. Eo
Minucia Veſtalis, ſuſpecta primò propter
orem juſto cultum, inſimulata deinde apud
es ab indice ſervo: quum decreto eorum
ſſet ſacris abſtinere, familiamque in pote-
ıbere; facto judicio, viva ſub terram ad
Collinam dextra via ſtrata defoſſa Scelerato
credo ab inceſto id ei loco nomen factum.
anno Q. Publilius Philo prætor primùm de
ıdverſante Sulpicio conſule, qui negabat ra-
ejus ſe habiturum, eſt factus: ſenatu, quum
mis imperiis id non obtinuiſſet, minùs in
tendente.

. Inſequens annus, L. Papirio Cæſone Duilio conſulibus, Au-
magis novo quàm magno bello
ignis. Ea gens Cales urbem in-

Ante Chr. 333. *V. C.* 419.

: Sidicinis finitimis arma conjunxerat: u-
prœlio haud ſanè memorabili duorum po-
n exercitus fuſus, propinquitate urbium &
ad

ad fugam pronior, & in fuga ipsa tutior fuit. nec tamen omissa ejus belli cura Patribus: quia toties jam Sidicini aut ipsi moverant bellum, aut moventibus auxilium tulerant, aut caussa armorum fuerant. itaque omni ope annixi sunt, ut maximum ea tempestate imperatorem M. Valerium Corvum consulem quartùm facerent. collega additus Corvo M. Atilius Regulus. &, ne fortè casu erraretur, petitum ab consulibus, ut extra sortem Corvi ea provincia esset. Exercitu victore à superioribus consulibus acceptó, ad Cales, unde bellum ortum erat, profectus, quum hostes, ab superioris etiam certaminis memoria pavidos, clamore atque impetu primo fudisset, mœnia ipsa oppugnare est aggressus. & militum quidem is erat ardor, ut jam inda cum scalis succedere ad muros vellent, evasurosque contenderent. Corvus, quia id arduum factu erat, labore militum potius quàm periculo, peragere inceptum voluit. itaque aggerem & vineas egit, turresque muro admovit: quarum usum fortè oblata opportunitas prævertit. namque M. Fabius, captivus Romanus, quum per negligentiam custodum festo die vinculis ruptis per murum inter opera Romanorum, religata ad pinnam muri resta, suspensus manibus se demisisset, perpulit imperatorem, ut vino epulisque sopitos hostes aggrederetur. nec majore certamine capti cum urbe Ausones sunt, quàm acie fusi erant. Præda capta ingens est: præsidioque imposito Calibus reducta Romam legiones. Consul ex senatusconsulto triumphavit, &, ne Atilius expers gloriæ esset, jussi ambo consules adversus Sidicinos ducere exercitum, dictatorem

Ante Chr. 332. U. C. 420.

rem ante ex senatusconsulto comitiorum habendorum caussa dixerunt L. Æmilium Mamercinum: is magistrum equitum Q. Publilium Philonem dixit. Dictatore comitia habente, consules creati sunt T. Veturius, Sp. Postumius. Etsi belli pars cum Sidicinis restabat; tamen, ut beneficio prævenirent desiderium plebis, de colonia deducenda Cales retulerunt: factoque senatusconsulto, ut duo millia quingenti homines eò scriberentur, triumviros genti coloniæ deducendæ, agroque dividundo creaverunt Cæsonem Duilium, T. Quintium, M. Fabium.

Ante Chr. 331. *V. C.* 421.

XVII. Novi deinde consules, à veteribus exercitu accepto, ingressi hostium fines, populando usque ad mœnia atque urbem pervenerunt. ibi, quia, ingenti exercitu comparato, Sidicini & ipsi pro extrema spe dimicaturi enixè videbantur, & Samnium fama erat conciri ad bellum; dictator ab consulibus ex auctoritate senatus dictus P. Cornelius Rufinus; magister equitum M. Antonius. Religio deinde incessit, vitio eos creatos: magistratuque se abdicaverunt. & quia pestilentia insecuta est, velut omnibus eo vitio contactis auspiciis, res ad interregnum rediit. ab interregno inito per quintum demum interregem M. Valerium Corvum creati consules A. Cornelius iterum & Cn. Domitius. Tranquillis rebus, fama Gallici belli pro tumultu valuit, ut dictatore dici placeret. dictus M. Papirius Crassus, & magister equitum P. Valerius Publicola. Quibus dum delectus intentiùs quàm adversus finitima bella haberetur, exploratores missi attulerunt,

Ante Chr. 330. *V. C.* 422.

quieta

quieta omnia apud Gallos esse. Samnium quoque jam alterum annum turbari novis consiliis suspectum erat. eò ex agro Sidicino exercitus Romanus non est deductus. Ceterùm Samnites bellum Alexandri Epirensis in Lucanos traxit, qui duo populi adversus regem, exscensionem à Pæsto facientem, signis collatis pugnaverunt. eo certamine superior Alexander, incertum qua fide culturus, si perinde cetera processissent, pacem cum Romanis fecit. Eodem anno census actus novique cives censi: tribus propter eos additæ, Mæcia & Scaptia; censores addiderunt, Q. Publilius Philo, Sp. Postumius. Romani facti Acerrani, lege ab L. Papirio prætore lata: qua, civitas sine suffragio data. Hæc eo anno domi militiæque gesta.

Ante Chr. 329. *V. C. 423.*

XVIII. Fœdus insequens annus sæpe intemperie cœli, seu humana fraude, fuit, M. Claudio Marcello, C. Valerio consulibus. Flaccum Potitumque varie in annalibus cognomen consulis invenio: ceterùm in eo, parvi refert, quid veri sit. Illud pervelim (nec omnes auctores sunt) proditum falsò esse; venenis absumptos, quorum mors infamem annum pestilentia fecerit. sicut proditur tamen res, ne cui auctorum fidem abrogaverim, exponenda est. Quum primores civitatis similibus morbis, eodemque ferme omnes eventu morerentur; ancilla quædam ad Q. Fabium Maximum ædilem curulem, indicaturam se caussam publicæ pestis professa est, si ab eo fides sibi data esset, haud futurum noxæ indicium. Fabius confestim rem ad consules, consules ad senatum referunt: consensuque ordinis fides indici data. Tum patefactum,

ctum, muliebri fraude civitatem premi, matronasque ea venena coquere; &c, si sequi extemplo velint, manifestò deprehendi posse. Secuti indicem, & coquentes quasdam medicamenta, & recondita alia, invenerunt. quibus in forum delatis, & viginti matronis, apud quas deprehensa erant, per viatorem accitis, duæ ex eis Cornelia ac Sergia, patriciæ utraque gentis, quum ea medicamenta salubria esse contenderent, ab confutante indice bibere jussæ, ut se falsum commentam arguerent, spatio ad colloquendum sumpto, quum, summoto populo, in conspectu omnium rem ad ceteras retulissent; haud abnuentibus & illis bibere, epoto medicamento, suamet ipsæ fraude omnes interierunt. comprehensæ extemplo earum comites, magnum numerum matronarum indicaverunt: ex quibus ad centum septuaginta damnatæ. neque de veneficiis ante eam diem Romæ quæsitum est. Prodigii ea res loco habita; captisque magis mentibus, quàm conscleratis, similis visa. itaque, memoria ex annalibus repetita, in secessionibus quondam plebis [illegible]vum ab dictatore fixum, alienatasque discordia [illegible]s hominum, eo piaculo compotes sui fecisse, [illegible]rem clavi figendi caussa creari placuit. Cre[illegible]n. Quintilius magistrum equitum L. Vale[illegible]dix[illegible]it: qui, fixo clavo, magistratu se abdicâ-

Ante Chr. 327. V. C. 425.

Creati consules L. Papirius [illegible]terum, L. Plautius Venno. cu[illegible]cipio anni legati ex Volscis Fa[illegible] & Lucani, Romam venerunt, ut in fidem reciperentur: si à Samnitium [illegible]ensi essent, se sub imperio populi Romani fideliter

[illegible] esse dictitarent. Primo tamen ab senatu legatis, denuntiantibus, ne se, ut tum populorum finitimi, vim abducerent, valuisse legatos, non tam quia pacem volebant Samnitibus, quam quia metuebant, ne arma ad bellum. Eodem anno Primum bellum initum: cujus fuit Fundani, dum ejusdem Fundanus fuit Vitruvius Vaccus, vir non dubii sed clari, sed civitatis Romanæ clarior, quod fuerat in Palatio ejus, quo Vacci prata, dictus ædificio publicumque fuisse, appellatus. Adversus hunc, vastantem effusè Setinum Norbanumque et Cornicum agrum, L. Papirius prætorius, hunc pro cui castris ejus consedit. Vitruvio nec, ut vallo se tenaret adversus validiorem hostem, sana constans mens; nec, ut longiùs à castris dimicaret, animus suppetere. vix tota extra portam castrorum explicata acie, fugam magis retro, quàm prœlium aut hostem, spectante milite, sine consilio, sine audacia depugnat: et ut levi momento, nec ambiguè est victus, ita brevitate ipsa loci, facilique receptu in tam propinqua castra, haud ægre militem à multa cæde est tutatus: nec fere quisquam in ipso certamine, pauci in turba fugæ extremæ, quam in castra ruerent, cæsi: primisque tenebris Privernum inde petitum agmine trepido, ut muris potiùs quàm vallo sese tutarentur. A Priverno Plautius alter consul, pervastatis passim agris prædaque abacta, in agrum Fundanum exercitum inducit. ingredienti fines senatus Fundanorum occurrit: *negant se pro Vitruvio sestamque ejus secutis procatum venisse, sed pro Fundano populo: quem extra culpam belli esse ipsum Vitruvium judicasse, quum receptaculum fugæ Privernum habuerit, non patriam; Fundos.*

dos. Priverni igitur hostes populi Romani quærendos persequendosque esse, qui simul à Fundanis ac Romanis utriusque patriæ immemores defecerint. Fundanis pacem esse, & animos Romanos, & gratam memoriam acceptæ civitatis: orare se consulem, ut bellum ab innoxio populo abstineat: agros, urbem, corpora ipsorum conjugumque, ac liberorum suorum, in potestate populi Romani esse, futuraque. Collaudatis Fundanis consul, literisque Romam missis, in officio Fundanos esse, ad Privernum flexit iter. Priùs animadversum in eos, qui capita conjurationis fuerant, à consule, scribit Claudius: ad trecentos quinquaginta ex conjuratis vinctos Romam missos: eamque deditionem ab senatu non acceptam: quòd egentium atque humilium pœna defungi velle Fundanum populum censuerint.

XX. Privernum duobus consularibus exercitibus quum obsideretur, alter consul comitiorum caussa Romam revocatus. Carceres eo anno in circo primùm statuti. Nondum perfunctos cura Privernatis belli, tumultus Gallici fama atrox invasit, haud ferme unquam neglecta Patribus. Extemplo igitur consules novi, L. Æmilius Mamercinus & C. Plautius, eo ipso die Kalendis Quintilibus, quo magistratus inierunt, comparare inter se provincias jussi: & Mamercinus, cui Gallicum bellum evenerat, scribere exercitum sine ulla vacationis venia. quin [illegible]cum quoque vulgus, & sellularii, minimè mi[illegible] idoneum genus, exciti dicuntur: Vejosque [illegible]ns exercitus contractus, ut inde obviam Gallis [illegible]r. longiùs discedi, ne alio itinere hostis falleret [illegible]urbem incedens, non placuit. Paucos deinde post

Ante Chr. 326. V. C. 426.

post dies, satis explorata temporis ejus quiete, à Gallis Privernum omnis conversa vis. duplex inde fama est. alii vi captam urbem, Vitruviumque vivum in potestatem venisse: alii, priusquam ultima adhiberetur vis, ipsos se in deditionem consulis caduceum præferentes permisisse, auctores sunt, Vitruviumque ab suis traditum. Senatus, de Vitruvio Privernatibusque consultus, consulem Plautium, dirutis Priverni muris, præsidioque valido imposito, ad triumphum arcessit; Vitruvium in carcerem asservari jussit, quoad consul redisset: tum verberatum necari. ædes ejus, quæ essent in Palatio, diruendas, bona Semoni Sanco censuerunt consecranda: quodque æris ex eis redactum est, ex eo aunei orbes facti, positi in sacello Sanci versus ædem Quirini. de senatu Privernate ita decretum, ut, qui senator Priverni post defectionem ab Romanis mansisset, trans Tiberim lege eadem, qua Veliterni, habitaret. His ita decretis, usque ad triumphum Plautii silentium de Privernatibus fuit: post triumphum, consul, necato Vitruvio, sociisque ejus noxæ, apud satiatos jam suppliciis nocentium, tutam mentionem de Privernatibus ratus, *Quoniam auctores defectionis*, inquit, *meritas pœnas & ab Diis immortalibus & à vobis habent, Patres conscripti, quid placet de innoxia multitudine fieri? Equidem, ex mea partes exquirenda magis sententia, quàm danda sunt; tamen, quum videam Privernates vicinos Samnitibus esse, unde nunc nobis incertissima pax est: quamminimum irarum inter nos illosque relinqui velim.*

XXI. Quum ipsa per se res anceps esset, prout cujusque ingenium erat, atrocius mitiusve suadentibus:

tibus: tum incertiora omnia unus ex Privernatibus legatis fecit, magis conditionis in qua natus esset, quàm præsentis necessitatis memor: qui interrogatus à quodam tristioris sententiæ auctore, *quam pœnam meritos Privernates censeret? eam*, inquit, *quam merentur qui se libertate dignos censent*. cujus quum feroci responso infestiores factos videret consul eos, qui ante Privernatium caussam impugnabant; ut ipse benigna interrogatione mitius responsum eliceret, *Quid si pœnam*, inquit, *remittimus vobis, qualem nos pacem vobiscum habituros speremus? Si bonam dederitis*, inquit, *& fidam, & perpetuam: si malam, haud diuturnam*. Tum verò minari, nec id ambiguè, Privernatem quidam, & illis vocibus ad rebellandum incitari pacatos populos. pars melior senatus ad meliora responsa trahere, & dicere, *Viri, & liberi, vocem auditam. an credi posse ullum populum, ut hominem denique in ea conditione, cujus eum veniteat, diutiùs, quàm necesse sit, mansurum? ibi pacem esse fidam, ubi voluntarii pacati sint: neque eo loco, ubi servitutem esse velint, fidem sperandam esse*. In hanc sententiam maximè consul ipse inclinavit animos, identidem ad principes sententiarum consulares, uti exaudiri posset à pluribus, dicendo, *eos demum, qui nihil præterquam libertate cogitant, dignos esse qui Romani fiant*. Quæque & in senatu caussam obtinuere, & ex auctoritate Patrum latum ad populum est, ut Privernatibus civitas daretur. Eodem anno Anxuri cenati in coloniam missi sunt: bina jugera agri ceperunt.

XXII. Se-

XXIII. Secutus eventus, ut nulla res hostile [illegible] infestaret Romanos, Publicola, P. Cornelius [illegible] consulibus, pacatumque [illegible]

Ante Chr. 325. *V. C.* 427. Pregellus (Philippiensis is ager, deinde Vesconum factus) colonis deductis, de populo viscentio dato à M. Flavio in sacrum consecrat. Erant qui per speciem honorandæ parentis, matrem interdum populo solutam interpretarentur; quod cum, dis dictis ab aedilibus, cultus, suspicatus matris familias abfuisset. Data viscentio in pomerium judicii gratiam, honoris causa, cum fuit; dimittantque plebei, proximis comitiis, absens petentibus prorogatur. Palæpolis fuit haud procul inde, ubi nunc Neapolis sita est. duas has urbibus populus idem habitabat. Cumis enim oriundi. Cumani ab Chalcide Euboica originem trahunt. Classis, qua advecti ab domo fuerant, multum in ora maris ejus, quod accolunt, potuit, primò in insulas Ænariam & Pitheusas egressi, deinde in continentem ausi sedes transferre. Idem civitas cum suis viribus, tum Samnitium infida adversus Romanos societate freta, sive pestilentia, quæ Romanam urbem adorta nuntiabatur, sidem, multa hostilia adversus Romanos, agrum Campanum Falernumque incolentes, fecit. igitur L. Cornelio Lentulo, Q. Publilio Philone iterum consulibus, fecialibus Palæpolim ad res repetendas missis, quum relatum esset à Græcis, gentis linguæ magis suæ quam fidei, ferox responsum, ex auctoritate Patrum populus Palæpolitanis bellum fieri jussit. Inter consules provinciis comparatis, bello Gallis persequendi Publilio evenerunt. Cornelius altero

Ante Chr. 324. *V. C.* 428.

exercitu

: Samnitibus, si qua se moverent, oppoſi-
'ans autem erat, defectioni Campanorum
mes admoturos castra. ibi optimum viſum
o ſtativa habere. Ab utroque conſule, exi-
pem pacis cum Samnitibus eſſe, certior fit

II. Publilius duo millia Nolanorum mili-
; quatuor Samnitium, magis Nolanis co-
ı quàm voluntate Græcorum, recepta Pa-
niſerat. Cornelius, delectum indictum à
atibus; univerſum Samnium erectum; ac
populos, Privernatem Fundanumque &
ium, haud ambiguè ſollicitari. Ob hæc
legatos mitti placuiſſet priùs ad Samnites,
bellum fieret; reſponſum redditur à Samni-
rox. Ultro incuſabant injurias Romano-
ıeque eo negligentiùs ea, quæ ipſis objice-
purgabant, *haud ullo publico conſilio auxi-
vari Graecos: nec Fundanum Formianumve à
iatos: quippe minimè paniteret ſe virium
ſi bellum placeat. Ceterùm non poſſe diſ-
, agre pati civitatem Samnitium, quòd Fre-
ıs Volſcis captas diruteſque ab ſe, reſtituerit
ı populus, coloniamque in Samnitium agro
ris, quam coloni eorum Fregellas appellant:
contumeliam injuriamque, ni ſibi ab iis qui
dematur, ipſos omni vi depulſuros eſſe.* Quum
us legatus ad diſceptandum eos ad com-
ſocios atque amicos vocaret, *Quid perplexè
? inquit. Noſtra certamina, Romani, non
legatorum, nec hominum quiſquam diſcepta-
l campus Campanus, in quo concurrendum
arma, & communis Mars belli deceruet. pro-*
inde

inde inter Capuam Suessulamque castra castris conferamus; &, Samnis Romanusne imperio Italiam regat, decernamus. Legati Romanorum quum se, non quo hostis vocâsset, sed quo imperatores sui duxissent, ituros esse respondissent; jam Publilius, inter Palæpolim Neapolimque loco opportunè capto, diremerat hostibus societatem auxilii mutui; qua, ut quisque locus premeretur, inter se usi fuerant. itaque quum & comitiorum dies instaret, & Publilium, imminentem hostium muris, avocari ab spe capiendæ indies urbis, haud è republica esset; actum cum tribunis est, ad populum ferrent, ut, quum Publilius Philo consulatu abisset, proconsul rem gereret, quoad debellatum cum Græcis esset. L. Cornelio (quia ne eum quidem in Samnium jam ingressum revocari ab impetu belli placebat) literæ missæ, ut dictatorem comitiorum caussa diceret. dixit M. Claudium Marcellum. ab eo magister equitum dictus Sp. Postumius. Nec tamen ab dictatore comitia sunt habita, quia vitione creatus esset, in disquisitionem venit. consulti augures, vitiosum videri dictatorem pronunciaverunt. Eam rem tribuni suspectam infamemque criminando fecerunt. *Nam neque facile fuisse id vitium nosci, quum consul oriente nocte silentio diceret dictatorem; neque ab consule cuiquam publicè privatimve de ea re scriptum esse; nec quemquam mortalium exstare, qui se vidisse aut audivisse quid dicat, quod auspicium dirimeret; neque augures divinare Romæ sedentes potuisse, quid in castris consuli vitii obvenisset. Cui non apparere, quòd plebejus dictator sit, id vitium auguribus visum?* Hæc aliaque ab tribunis nequicquam jactata: tamen ad

inter-

regnum res redit: dilatisque alia atque alia de
ſa comitiis, quartusdecimus demum interrex
ius Æmilius conſules creat C. Pœ-
m, L. Papirium Mugillanum: Cur-
n in aliis annalibus invenio.

Ante Chr. 323.
V. C. 429.

XIV. Eodem anno Alexandriam in
pto proditum conditam; Alexandrumque, E-
egem, ab exſule Lucano interfectum, ſortes
mæi Jovis eventu affirmâſſe. Accito ab Ta-
ris in Italiam data dictio erat, *caveret Ache-
n aquam, Pandoſiamque urbem: ibi fatis ejus
ssum dari.* eoque ocius transmiſit in Italiam,
iammaximè procul abeſſet urbe Pandoſia in
, & Acheronte amni, quem ex Moloſſide flu-
n in ſtagna inferna accipit Theſprotius ſinus.
ùm (ut ferme fugiendo in media fata ruitur)
i ſæpe Bruttias Lucanaſque legiones fudiſſet;
leam, Tarentinorum coloniam, Conſentiam
icanis Sipontumque, Bruttiorum Terinam, a-
ide Meſſapiorum ac Lucanorum cepiſſet ur-
& trecentas familias illuſtres in Epirum, quas
um numero haberet, miſiſſet; haud procul
ɔſia urbe, imminentes Lucanis ac Bruttiis fi-
treis tumulos aliquantum inter ſe diſtantes
t, ex quibus incurſiones in omnem partem
hoſtilis faceret: & ducentos ferme Lucano-
exſules circa ſe pro fidis habebat, ut pleraque
generis ingenia ſunt, cum fortuna mutabilem
tes fidem. Imbres continui, campis omni-
iundantes, quum intercluſiſſent triſariam ex-
m à mutuo inter ſe auxilio; duo præſidia,
ſine rege erant, improviſo hoſtium adventu
muntur; deletiſque eis, ad ipſius obſidionem
omnes

ut Romanis hostibus resisterent, exspectabat, si tremò levissimam [illegible] deditio ad Ro[illegible] visa. Charilaus & Nymphius, principes e[illegible] communicato inter se consilio, partes ad rem[illegible] dam distrahere, ut alter ad imperatorem Ro[illegible] rum transfugeret, alter subsisteret ad præ[illegible] opportunam consilio urbem. Charilaus fu[illegible] ad Publilium Philonem venit: &c. *quod [illegible] faustum, felixque Palæpolitanis, populoque [illegible] esset, tradere se ait omnia statuisse. eo facto, [illegible] ab se prodita an servata patria videretur, [illegible] Romana positum esse: sibi privatim non pæ[illegible] quam, nec posse: publicè posse quidem pace[illegible] gis [illegible] ut, & successisset inceptum, cogitaret [illegible] Romanus petiis, cum quanto studio pericula[illegible] ditum in amicitiam suam esset, quidem quæ [illegible] & temeritate de officio decessum.* Collaudat[illegible] imperatore, tria millia militum ad occup[illegible] eam partem urbis, quam Samnites insidebat[illegible] cepit: præsidio ei L. Quintius tribunus m[illegible] præpositus.

XXVI. Eodem tempore & Nymphius [illegible] rem Samnitium arte aggressus perpulerat, ut [illegible] niam omnis Romanus exercitus aut circa P[illegible] lim aut in Samnio esset, sineret se classe ci[illegible] vehi ad Romanum agrum, non oram moc[illegible] ris, sed ipsi urbi propinqua loca depopulat[illegible] sed ut falleret, nocte proficiscendum esse, e[illegible] ploque naves deducendas. Quod quo ma[illegible] fieret, omnis juventus Samnitium, præter m[illegible] rium urbis præsidium, ad littus missa. ub[illegible] Nymphius in tenebris, & multitudine sem[illegible] impediente, sedulò aliis alia imperia turbans

ter

tempus; Charilaus ex composito ab sociis in urbem receptus, quum summa urbis Romano milite implêsset, tolli clamorem jussit: ad quem Græci, signo accepto à principibus, quievere: Nolani per aversam partem urbis, via Nolam ferente, effugiunt. Samnitibus exclusis ab urbe, ut expeditior in præsentia fuga, ita fœdior, postquam periculo evaserunt, visa: quippe qui inermes, nulla rerum suarum non relicta inter hostes, ludibrium non externis modò, sed etiam popularibus, spoliati atque egentes domos rediere. Haud ignarus opinionis alterius, qua hæc proditio ab Samnitibus facta traditur, cum auctoribus hoc dedi, quibus dignius credi est: tum fœdus Neapolitanum (eò enim deinde summa rei Græcorum venit) similius vero facit, ipsos in amicitiam redisse. Publilio triumphus decretus; quòd satis credebatur obsidione domitos hostes in fidem venisse. duo singularia hæc ei viro primùm contigere, prorogatio imperii, non ante in ullo facta, & acto honore triumphus.

XXVII. Aliud subinde bellum cum alterius oræ Græcis exortum. namque quum Tarentini rem Palæpolitanam vana spe auxilii aliquamdiu sustinuissent, postquam Romanos urbe potitos accepere, velut destituti, ac non qui ipsi destituissent, increpare Palæpolitanos: ira atque invidia in Romanos furere, eò etiam quòd Lucanos & Apulos (nam utraque eo anno societas cœpta est) in fidem populi Romani venisse allatum est. *quippe propemodum perventum ad se esse: jamque in eo rem fore, Romani aut hostes, aut domini habendi sint. Discrimen profectò rerum suarum in bello Samnitium*

 even-

eventuque ejus verti: eam solam gentem restare, nec eam ipsam satis validam, quando Lucanus defecerit: quem revocari adhuc, impellique ad abolendam societatem Romanam posse, si qua ars serendis discordiis adhibeatur. Hæc consilia quum apud cupidos rerum novandarum valuissent; ex juventute quidam Lucanorum pretio asciti, clari magis inter populares quàm honesti, inter se mulcati ipsi virgis, quum corpora nuda intulissent in civium cœtum, vociferati sunt, se, quòd castra Romana ingredi ausi essent, à consule virgis cæsos, ac prope securi percussos esse. Deformis suapte natura res, quum speciem injuriæ magis quàm doli præ se ferret; concitati homines cogunt clamore suo magistratus senatum vocare: & alii circumstantes concilium, bellum in Romanos poscunt: alii ad concitandam in arma multitudinem agrestium discurrunt: tumultuque etiam sunt consternante animos, decernitur, ut societas cum Samnitibus renovetur, legatique ad eam rem mittantur. Repentina res, quia quàm caussam nullam, tam ne fidem quidem habebat; coacti à Samnitibus & obsides dare, & præsidia in loca munita accipere, cæci fraude & ira nihil recusarunt. Dilucere deinde brevi fraus cœpit, postquam criminum falsorum auctores Tarentum commigravere: sed amissa omni de se potestate, nihil ultra, quàm ut pœniteret frustra, restabat.

XXVIII. Eo anno plebi Romanæ velut aliud initium libertatis factum est, quòd ligati nexi desierunt. mutatum autem jus ob unius fœneratoris simul libidinem, simul crudelitatem insignem. L. *Papirius is fuit*: cui quum se C. Publilius ob æs alienum

alienum paternum nexum dediſſet; quæ ætas formaque miſericordiam elicere poterat, ad libidinem & contumeliam animum accenderunt; & florem ætatis ejus fructum adventicium crediti ratus, primò perlicere adoleſcentem ſermone inceſto eſt conatus; dein, poſtquam aſpernabatur flagitium ſuum, minis territare, atque identidem admonere fortunæ; poſtremò, quum ingenuitatis magis, quàm præſentis conditionis memorem videret, nudari jubet, verberaque afferri. Quibus laceratus juvenis, quum ſe in publicum proripuiſſet, libidinem crudelitatemque conquerens fœneratoris; ingens vis hominum, cum ætatis miſeratione atque indignitate injuriæ accenſa, tum ſuæ conditionis, liberûmque ſuorum reſpectu, in forum, atque inde, agmine facto, ad curiam concurrit. & quum conſules, tumultu repentino coacti, ſenatum vocarent; introeuntibus in curiam Patribus, laceratum juvenis tergum, procumbentes ad ſingulorum pedes, oſtentabant. Victum eo die, ob impotentem injuriam unius, ingens vinculum fidei: juſſique conſules ferre ad populum, ne quis, niſi qui noxam meruiſſet, donec pœnam lueret, in compedibus aut in nervo teneretur: pecuniæ creditæ, bona debitoris, non corpus obnoxium eſſet. Ita nexi ſoluti; cautumque in poſterum, ne necterentur.

XXIX. Eodem anno quum ſatis per ſe ipſum ortum initium bellum, & defectio repens Lucanorum, metuſque defectionis Tarentini ſollicitos habebat Patres; acceſſit, ut & Veſtinus populus Samnitibus ſeſe conjungeret. quæ res, ſicut eo anno rumoribus magis paſſim hominum jactata, quàm

in publico ullo concilio, est: ita insequentis anni consulibus, L. Furio Camillo iterum, Junio Bruto Scævæ, nulla prior potiorque visa est, de qua ad senatum referrent. & quanquam nova res erat, tamen tanta cura Patres incessit, ut pariter eam suscepta neglectamque timerent: ne aut impotentia eorum lascivia superbiaque, aut bello potentiæ inlecta propinquo atque in concilia finitimos populos. Et erat gentis omnes abunde bellò finitimis par, Marsi Peligniique & Marrucini: quos, si Vestinus attingeretur, omnes habendos hostes. Vicit tamen pars, quæ in præsentia videri potuit majoris animi, quàm consilii: sed eventus docuit, fortes fortunam juvare. Bellum ex auctoritate Patrum populus adversus Vestinos jussit. provincia ea Bruto, Samnium Camillo sorte evenit. exercitus utroque ducti, & cura tuendorum finium hostes prohibiti, conjungere arma. Ceterùm alterum consulem, L. Furium, cui major moles rerum imposita erat, morbo gravi implicitum fortuna bello subtraxit: jussusque dictatorem dicere rei gerendæ caussa, longè clarissimum bello ea tempestate dixit L. Papirium Cursorem; à quo Q. Fabius Maximus Rullianus magister equitum est dictus: par nobile rebus in eo magistratu gestis, discordia tamen, qua prope ad ultimum dimicationis ventum est, nobilius. Ab altero consule in Vestinis multiplex bellum, nec usquam vario eventu gestum est. nam & pervastavit agros, & populando atque urendo tecta hostium fatigatos, in aciem invitos extraxit: & ita proelio uno accidit Vestinorum res, (haudquaquam tamen instru-

Ante Chr. 322. V. C. 430.

ento

ento milite suo) ut non in castra solùm refugerent hostes, sed jam ne vallo quidem ac fossis freti dilaberentur in oppida, situ urbium mœnibusque se defensuri. Postremò, oppida quoque vi expugnare adortus, primò Cutinam ingenti ardore militum aut vulnerum ira, quòd haud fere quisquam integer prœlio excesserat, scalis cepit: deinde Cingiliam. utriusque urbis prædam militibus, quòd eos neque portæ, neque muri hostium arcuerant, concessit.

XXX. In Samnium incertis itum auspiciis est: cujus rei vitium non in belli eventum, quòd prospere gestum est, sed in rabiem atque iras imperatorum vertit. namque Papirius dictator, à pullario monitus, quum ad auspicium repetendum Romam proficisceretur, magistro equitum denunciavit, ut sese loco teneret, neu, absente se, cum hoste manum consereret. Fabius quum, post profectionem dictatoris, per exploratores comperisset, perinde omnia soluta apud hostes, ac si nemo Romanus in Samnio esset; seu ferox adolescens indignitate accensus, quòd omnia in dictatore viderentur reposita esse; seu occasione bene gerendæ rei inductus, exercitu instructo paratoque profectus ad Imbrinium, (ita vocant locum) acie cum Samnitibus conflixit. ea fortuna pugnæ fuit, ut nihil relictum sit, quo, si affuisset dictator, res meliùs geri potuerit. non dux militi, non miles duci defuit. eques etiam, auctore L. Cominio tribuno militum, qui aliquoties impetu capto perrumpere non poterat hostium agmen, detraxit frenis equis; atque ita concitatos calcaribus permisit, ut sustinere eos nulla vis posset. Per arma, viros latè stragem dedere. Secutus pedes im-

petum equitum, turbatis hostibus intulit signa. Viginti millia hostium cæsa eo die traduntur. Auctores habeo, bis cum hoste signa collata, dictatore absente, bis rem egregiè gestam. Apud antiquissimos scriptores una hæc pugna invenitur. in quibusdam annalibus tota res prætermissa est. Magister equitum, ut ex tanta cæde, multis potitus spoliis, congesta in ingentem acervum hostilia arma subdito igne concremavit: seu votum id Deorum cuipiam fuit: seu credere libet Fabio auctori, eo factum, ne suæ gloriæ fructum dictator caperet, nomenque ibi scriberet, aut spolia in triumpho ferret. Literæ quoque de re prospere gesta ad senatum, non ad dictatorem, missæ, argumentum fuere minimè cum eo communicantis laudem. Ita certè dictator id factum accepit, ut, lætis aliis victoria parta, præ se ferret iram tristitiamque. misso itaque repente senatu, se ex curia proripuit: tum verò, non Samnitium magis legiones, quàm majestatem dictatoriam, & disciplinam militarem à magistro equitum victam & eversam dictitans, si illi impune spretum imperium fuisset. itaque plenus minarum iræque, profectus in castra quum maximis itineribus fisset, non tamen prævenire famam adventus sui potuit. Præcucurrerant enim ab urbe, qui nunciarent dictatorem avidum pœnæ venire, alternis petè verbis T. Manlii factum laudantem.

XXXI. Fabius, concione extemplo advocata, obtestatus milites est, *ut, qua virtute rempubl. ab infestissimis hostibus defendissent, eadem si, cujus ductu auspicioque vicissent, ab imperiti crudelitate dictatoris tuerentur, venire omnium invidia; ira-*

tum

tum virtuti aliena felicitatique furere, quòd se absente res publica egregiè gesta esset: malle, si mutare fortunam posset, apud Samnites, quàm Romanos, victoriam esse: imperium dictitare spretum: tanquam non eadem mente pugnari vetuerit, qua pugnatum doleat: & tunc invidia impedire virtutem alienam voluisse, cupidissimisque arma abiaturum fuisse militibus, ne se absente moveri possent: & nunc id furere, id ægre pati, quòd sine L. Papirio non inermes, non nuduci milites fuerint; quòd se Q. Fabius magistrum equitum duxerit, ac non accensum dictatoris. Quid illum facturum fuisse, si, quod belli casus ferunt, Marsque communis, adversa pugna evenisset, qui sibi, devictis hostibus, republica bene gesta, ita ut non ab illo unico duce meliùs geri potuerit, supplicium magistro equitum minetur? neque illum magistro equitum infestiorem quàm tribunis militum, quàm centurionibus, quàm militibus esse. si posset, in omnes saviturum fuisse: quia id nequeat, in unum savire: etiam invidiam, tanquam ignem, summa petere: in caput consilii, in ducem incurrere. si se simul cum gloria rei gestæ exstinxisset, tunc victorem velut in capto exercitu dominantem, quicquid licuerit in magistro equitum, in militibus ausurum. Proinde adessent in sua causa omnium libertati. si consensum exercitus eundem, qui in prœlio fuerit, in tuenda victoria videat, & salutem unius omnibus curæ esse; inclinaturum ad clementiorem sententiam animum. Postremò se vitam fortunasque suas illorum fidei virtutique permittere.

XXXII. Clamor è tota concione ortus, uti bonum animum haberet: neminem illi vim allaturum

turum salvis legionibus Romanis. Haud multo post dictator advenit: classicoque extemplo ad concionem advocavit. Tum silentio facto, præco Q. Fabium magistrum equitum citavit. qui simul ex inferiore loco ad tribunal accessit, tum dictator, *Quæro*, inquit, *de te, Q. Fabi, quum summum imperium dictatoris sit, pareantque ei consules, regia potestas, prætores iisdem auspiciis quibus consules creati; æquum censeas necne, magistrum equitum dicto audientem esse? itemque illud interrogo, quum me incertis auspiciis profectum ab domo scirem, utrùm mihi turbatis religionibus respubl. in discrimen committenda fuerit, an auspicia repetenda, ne quid dubiis Diis agerem? simul illud, qua dictatori religio impedimento ad rem gerendam fuerit, num ea magister equitum solutus ac liber potuerit esse? Sed quid ego hæc interrogo? quum, si ego tacitus abissem, tamen tibi ad voluntatis interpretationem mea dirigenda tua sententia fuerit. Quin tu respondes, vetuerimne te quicquam rei me absente agere? vetuerimne signa cum hostibus conferre? Quo tu imperio meo spreto, incertis auspiciis, turbatis religionibus, adversus morem militarem, disciplinamque majorum, & numen Deorum, ausus es cum hoste confligere? Ad hæc, qua interrogatus es, responde: extra ea cave vocem mittas. Accede lictor.* Adversus quæ singula Q. Fabio quum respondere haud facile esset, & nunc quereretur eundem accusatorem capitis sui ac judicem esse; modò, vitam sibi eripi citiùs, quàm gloriam rerum gestarum posse, vociferaretur; purgaretque se invicem; atque ultro accusaret: tunc Papirius, redintegrata *ira*, spoliari magistrum equitum, ac virgas & se-

cures

:es expediri jussit. Fabius fidem militum im-
ɔrans, lacerantibus vestem lictoribus, ad triarios,
multum jam in concione miscentes, sese recepit.
de clamor in totam concionem est perlatus :
bi preces, alibi minæ audiebantur. qui proximi
tè tribunal steterant, quia subjecti oculis impe-
ɔris noscitari poterant, orabant, ut parceret ma-
ro equitum, neu cum eo exercitum damnaret.
rema concio, & circa Fabium globus, increpa-
it inclementem dictatorem : nec procul seditio-
: aberant. ne tribunal quidem satis quietum
t. legati circumstantes sellam orabant, ut rem
posterum diem differret, & iræ suæ spatium, &
ıfilio tempus daret : *Satis castigatam adolescen-
ɔn Fabii esse : satis deformatam victoriam : ne
extremum finem supplicii tenderet ; neu unico
ıeni, neu patri ejus, clarissimo viro, neu Fabiæ
ti injungeret ignominiam.* Quum parum pre-
us, parum caussa proficerent ; *intueri sævien-
ɔ concionem jubebant. ita irritatis militum uni-
ı subdere ignem ac materiam seditioni, non esse
itis, non prudentia ejus : neminem id Q. Fabio,
ıam deprecanti suam, vitio versurum, sed dicta-
i, si occæcatus ira infestam multitudinem in se
vo certamine movisset. postremò, ne id se gratia
e Q. Fabii crederet, se jusjurandum dare para-
esse ; non videri è republica in Q. Fabium eo
ɔpore animadverti.*

XXXIII. His vocibus quum in se magis inci-
ent dictatorem, quàm in magistrum equitum
ɔarent, jussi de tribunali descendere legati : &
ntio nequicquam per præconem tentato, quum
e strepitu ac tumultu nec ipsius dictatoris, nec

titia, victoria, supplicationibus, ac gratulationibus esse: eum, propter quem Deûm delubra pateant, aræ sacrificiis fument, honore, donis cumulentur, nudatum virgis lacerari in conspectu populi Romani, intuentem Capitolium atque arcem, Deosque ab se duobus prœliis haud frustra advocatos? quo id animo exercitum, qui ejus ductu auspiciisque vicisset, laturum? quem luctum in castris Romanis, quam lætitiam inter hostes fore? Hæc simul jurgans, querens, Deûm hominumque fidem obtestans, & complexus filium plurimis cum lacrimis agebat.

XXXIV. Stabat cum eo senatus majestas, favor populi, tribunicium auxilium, memoria absentis exercitus. Ex parte alter, *imperium invictum populi Romani & disciplina rei militaris, & dictatoris edictum, pro numine semper observatum, & Manliana imperia, & posthabita filii caritas publica utilitati* jactabantur. *Hoc etiam L. Brutum, conditorem Romanæ libertatis, antea in duobus liberis fecisse. nunc patres comes, & senes faciles, de alieno imperio spreto, tanquam rei parvæ, disciplinæ militaris eversæ juventuti gratiam facere: se tamen perstaturum in incepto: nec ei, qui adversus dictum suum turbatis religionibus ac dubiis auspiciis pugnasset, quicquam ex justa pœna remissurum. Majestas imperii perpetua ne esset, non esse in sua potestate: L. Papirium nihil de ejus jure deminutum. optare ne potestas tribunicia, inviolata ipsa, violet intercessione sua Romanum imperium; neu populus Romanus in se potissimum dictatorem & jus dictaturæ extinguat. Quod si fecisset, non L. Papirium, sed tribunos, sed pravum populi judicium nequicquam*

quiequam posteros accusaturos: quum, polluta semel militari disciplina, non miles centurionis, non centurio tribuni, non tribunus legati, non legatus consulis, non magister equitum dictatoris pareat imperio; nemo hominum, nemo Deorum verecundiam habeat; non edicta imperatorum, non auspicia observentur; sine commeatu vagi milites in pacato, in hostico errent, immemores sacramenti, licentia sola se, ubi velint, exauctorent; infrequentia deserantur signa; neque conveniatur ad edictum; nec discernatur interdiu nocte, aquo inlquo loco, jussu injussu imperatoris pugnent; & non signa, non ordines servent; latrocinii modo caca & fortuita, pro solemni & sacrata, militia sit. Horum criminum vos reos in omnia secula offerte tribuni plebis: vestra obnoxia capita pro licentia Q. Fabio objicite.

XXXV. Stupentes tribunos, & suam jam vicem magis anxios, quàm ejus, cui auxilium ab se petebatur, liberavit onere consensus populi Romani ad preces & obtestationem versus, ut sibi pœnam magistri equitum dictator remitteret. Tribuni quoque inclinatam rem in preces subsecuti, orare dictatorem insistunt, ut veniam errori humano, veniam adolescentiæ Q. Fabii daret: satis eum pœnarum dedisse. Jam ipse adolescens, jam pater M. Fabius, contentionis obliti, procumbere ad genua, & iram deprecari dictatoris. Tum dictator, silentio facto, *Bene habet*, inquit, *Quirites. vicit disciplina militaris: vicit imperii majestas: quæ in discrimine fuerunt, an ulla post hanc diem essent. Noxa noxa eximitur Q. Fabius, qui contra edictum imperatoris pugnavit; sed noxa damnatus, donatur populo Romano; donatur tribunicia potestati, precaturus*

rium non justum auxilium ferenti. Vive, Q. Fabi, felicior hoc consensu civitatis ad tuendum te, quàm, qua paullo ante exsultabas, victoria: vive, id facinus ausus, cujus tibi ne parens quidem, si eodem loco fuisset, quo fuit L. Papirius, veniam dedisset. Mecum, ut voles, reverteris in gratiam: populo Romano, cui vitam debes, nihil majus præstiteris, quàm si hic tibi dies satis documenti dederit, ut bello ac pace pati legitima imperia possis. Quum se nihil morari magistrum equitum pronunciâsset, degressum eum templo lætus senatus, lætior populus, circumfusi, ac gratulantes hinc magistro equitum, hinc dictatori, prosecuti sunt: firmatumque imperium militare haud minùs periculo Q. Fabii, quàm supplicio miserabili adolescentis Manlii, videbatur. Fortè in eo anno evenit, ut, quotiescunque dictator ab exercitu recessit, hostes in Samnio moverentur. ceterùm in oculis exemplum erat Q. Fabius M. Valerio legato, qui castris præerat, ne quam vim hostium magis, quàm truceem dictatoris iram timeret. Itaque frumentatores quum circumventi ex insidiis cæsi loco iniquo essent; creditum vulgò est, subveniri eis ab legato potuisse, ni tristia edicta exhorruisset. ea quoque ira alienavit à dictatore militum animos, jam ante infensos, quòd implacabilis Q. Fabio fuisset; & quòd suis precibus negâsset, ejus populo Romano veniam dedisset.

XXXVI. Postquam dictator, præposito in urbe L. Papirio Crasso magistro equitum, Q. Fabio vetito quicquam pro magistratu agere, in castra rediit; neque civibus satis lætus adventus ejus fuit, *nec* hostibus quicquam attulit terroris, namque postero

ie, seu ignari venisse dictatorem, seu, adesse
abesset, parvi facientes, instructa acie ad ca-
cesserunt. Ceterùm tantum momenti in u-
L. Papirio fuit, ut, si ducis consilia favor
tus militum foret, debellari eo die cum Sam-
potuisse pro haud dubio habitum sit: ita
it aciem loco ac subsidiis, ita omni arte bel-
mavit. cessatum à milite: ac de industria,
ectaretur laudibus ducis, impedita victoria
lures Samnitium cecidere: plures Romani
ti sunt. Sensit peritus dux, quæ res victo-
staret: temperandum ingenium suum esse,
eritatem miscendam comitati. Itaque, ad-
legatis, ipse circum saucios milites inserens
oria caput, singulos, ut sese haberent, rogi-
curam eorum nominatim legatis, tribunisque,
fectis demandabat. rem per se popularem ita
egit, ut, medendis corporibus, animi multo
militum imperatori reconciliarentur; nec
iam ad salubritatem efficacius fuerit, quàm
grato animo ea cura accepta est. Refecto
u, cum hoste congressus, haud dubia spe
ilitumque, ita fudit fugavitque Samnites, ut
imus eis dies conferendi signa cum dictatore

Incessit deinde, qua duxit prædæ spes, vi-
xercitus; perlustravitque hostium agros, nul-
na, nullam vim, nec apertam, nec insidiis,
us. Addebat alacritatem, quòd dictator præ-
omnem edixerat militibus: nec ira magis pu-
quàm privatum compendium in hostem a-
t. His cladibus subacti Samnites pacem ab
ore petiere: cum quo pacti, ut singula vesti-
militibus, & annuum stipendium darent:

quum

quam ire ad [illegible] [illegible] Patronem respondebatur, [illegible] ejus fidei [illegible] cussim suam commendantes, [illegible] Samnitibus exercitus.

Ante Chr. 321. U.C. 431.

XXXVII. Dictator triumphans urbem est ingressus: & quum se dictatura abdicare vellet, jussu Patrum, priusquam abdicaret, consules creavit C. Sulpicium Longum iterum, Q. Æmilium Cretanum. Samnites, infecta pace, quia de conditionibus agebatur, induciis annuis ab urbe retulerunt, nec earum ipsarum sancta fides fuit: adeò postquam Papirium abisse magistratu nunciatum est, arrecti ad bellandum animi sunt. C. Sulpicio, Quinto Æmilio (Aulium quidam annales habent) consulibus, ad defectionem Samnitium Apulum novum bellum accessit. Utroque exercitus missi. Sulpicio Samnites, Apuli Æmilio sorte evenerunt. Sunt qui non ipsis Apulis bellum illatum, sed socios ejus gentis populos ab Samnitium vi atque injuriis defensos scribant. Ceterùm fortuna Samnitium, vix à se ipsis eo tempore propulsantium bellum, propius ut sit vero, facit, non Apulis ab Samnitibus arma illata, sed cum utraque simul gente bellum Romanis fuisse. nec tamen res ulla memorabilis acta: ager Apulus, Samniumque evastatum: hostes nec hic nec illic inventi. Romæ nocturnus terror ita e somno trepidam repente civitatem excivit, ut Capitolium atque arx, moeniaque & portæ, plenæ armatorum fuerint. & quum concursatum ce clamatumque ad arma omnibus locis esset, p ma luce nec auctor, nec caussa terroris com ruit. Eodem anno de Tusculanis Flavia rogati

lli fuit judicium. M. Flavius tribunus plebis ad populum, ut in Tusculanos animadvertur, quorum ope ac consilio Veliterni Priatesque populo Rom. bellum fecissent. Pos Tusculanus cum conjugibus ac liberis Ro- venit. ea multitudo veste mutata, & specie im, tribus circuit, genibus se omnium advol- . plus itaque misericordia ad pœnæ veniam trandam, quàm caussa ad crimen purgandum, t. Tribus omnes, præter Polliam, antiquâ- legem. Polliæ sententia fuit, puberes verbe- necari; conjuges liberosque sub corona lege venire: memoriamque ejus iræ Tusculanis pœnæ tam atrocis auctores mansisse ad pa- ætatem constat; nec quemquam ferme ollia tribu candidatum Papiriam ferre solitum.

XXVIII. Insequenti anno, Q. Fa- L. Fulvio consulibus, A. Cornelius na dictator, & M. Fabius Ambu- magister equitum, metu gravioris mnio belli, (conducta enim pretio à finitimis atus dicebatur) intentiore delectu habito, e- ium exercitum adversus Samnites duxerunt. ra in hostico incuriosè ita posita, tanquam ul abesset hostis: quum subitò advenere Samm legiones tanta ferocia, ut vallum usque ationem Romanam inferrent. Nox jam ap- at: id prohibuit munimenta adoriri. nec dis- labant orta luce postero die facturos. Dicta- ubi propiorem spe dimicationem vidit, ne um virtuti damno locus esset, ignibus crebris is, qui conspectum hostium frustrarentur, si- legiones educit: nec tamen fallere, propter

Ante Chr. 320. V. C. 432.

pro-

propinquitatem castrorum, potuit. Eques extemplo insecutus ita institit agmini, ut, donec lucesceret, prœlio abstineret: ne pedestres quidem copiæ ante lucem castris egressæ. Eques luce demum ausus incursare in hostem, carpendo novissimos, premendoque iniquis ad transitum locis, agmen detinuit. interim pedes equitem assecutus: & totis jam copiis Samnis urgebat. Tum dictator, postquam sine magno incommodo progredi non poterat, eum ipsum, in quo constiterat, locum castris dimetari jussit. id verò, circumfuso undique equitatu, ut vallum peteretur, opusque inciperet, fieri non poterat. Itaque, ubi neque eundi, neque manendi copiam esse videt, instruit aciem, impedimentis ex agmine remotis. instruunt contra & hostes, & animis & viribus pares. auxerat id maximè animos, quòd, ignari loco iniquo non hosti cessum, velut fugientes ac territos, terribiles ipsi secuti fuerant. Id aliquamdiu æquavit pugnam, jam pridem desueto Samnite clamorem Romani exercitus pati. At hercule illo die, ab hora diei tertia ad octavam, ita anceps dicitur certamen stetisse, ut neque clamor, ut primo semel concursu est sublatus, iteratus sit; neque signa promota loco, retrove recepta; neque recursum ab ulla sit parte. In suo quisque gradu obnixi, urgentes scutis, sine respiratione ac respectu pugnabant. fremitus æqualis, tenorque idem pugnæ in defatigationem ultimam aut noctem spectabat. Jam viris vires, jam ferro sua vis, jam consilia ducibus deerant: quum subitò Samnitium equites, quum, turma una longiùs provecta, accepissent impedimenta Romanorum, procul ab armatis, sine

ine munimento ſtare, aviditate præ-
ıciunt. Quod ubi dictatori trepidus
, *Sine modo*, inquit, *ſeſe prædæ præ-*
deinde ſuper alios, diripi paſſim fer-
militum vociferabantur. Tum ma-
ı accito, *Vides tu*, inquit, *M. Fabi,*
ite omiſſam pugnam? hærent impedi-
s noſtris. aggredere, quod inter præ-
multitudini evenit, diſſipatos: raros e-
raros, quibus ferrum in manu ſit,
ſque dum prædæ onerant, cæde iner-
que illis prædam redde. Mihi legio-
ıe pugnæ curæ erunt: penes te equeſtre

Equitum acies, qualis quæ eſſe inſtru-
, invecta in diſſipatos impeditoſque
omnia replet. inter ſarcinas omiſſas
entes pedibus fugientium conſterna-
orum, neque pugnæ neque fugæ ſa-
eduntur. Tum, deleto prope equi-
M. Fabius, circumductis paullulum
edeſtrem aciem adoritur. clamor in-
lens & Samnitium animos terruit:
i reſpectantes hoſtium anteſignanos,
a, & fluctuantem aciem vidit, tum
adhortari milites; tribunos princi-
n nominatim ad iterandam ſecum
. Novato clamore ſigna inferun-
id progrediebantur, magis magiſque
cernebant. Eques ipſe jam pri-
ſpectu: & Cornelius, reſpiciens ad
um, quod manu, quod voce pote-
, vexilla ſe ſuorum parmaſque cer-
nere

nere equitum. Quod ubi auditum simulque visum est, adeò repente laboris per diem pene totum tolerati, vulnerumque obliti sunt, ut haud secus, quàm si tum integri è castris signum pugnæ accepissent, concitaverint se in hostem. nec ultra Samnis tolerare terrorem equitum peditumque vim potuit. partim in medio cæsi, partim in fugam dissipati sunt. Pedes restantes ac circumventos cecidit; ab equite fugientium strages est facta; inter quos & ipse imperator cecidit. Hoc demum prœlium Samnitium res ita infregit, ut omnibus conciliis fremerent, *minimè id quidem mirum esse, si impio bello, & contra fœdus suscepto, infestioribus meritò Diis quàm hominibus, nihil prospere agerent: expiandum id bellum magna mercede, luendumque esse: id referre tantùm, utrùm supplicia noxio paucorum, an omnium innoxio præbeant sanguine.* audebantque jam quidam nominare auctores armorum. Unum maximè nomen per consensum clamantium Brutuli Papii exaudiebatur. vir nobilis, potensque erat, haud dubiè proximarum induciarum ruptor. De eo coacti referre prætores decretum fecerunt, *Ut Brutulus Papius Romanis dederetur, & cum eo prada omnis Romana, captivique ut Romam mitterentur; quæque res per feciales ex fœdere repetitæ essent, secundum jus fasque restituerentur.* Feciales Romam, ut censuerunt, missi, & corpus Brutuli exanime: ipse, morte voluntaria, ignominiæ se ac supplicio subtraxit. Placuit cum corpore bona quoque ejus dedi. nihil tamen earum rerum, præter captivos, ac siqua cognita ex prada sunt, acceptum est: ceterarum rerum irrita fuit deditio, dictator ex senatusconsulto triumphavit. Hoc bel-

bellum à coss. bellatum quidam auctores sunt, eosque de Samnitibus triumphâsse; Fabium etiam in Apuliam processisse, atque inde magnas prædas egisse.

XL. Nec discrepat, quin dictator eo anno A. Cornelius fuerit. id ambigitur, belline gerendi caussa creatus sit; an ut esset, qui ludis Romanis, quia L. Plautius prætor gravi morbo fortè implicitus erat, signum mittendis quadrigis daret; functusque eo haud sanè memorandi imperii ministerio, se dictatura abdicaret. nec facile est aut rem rei, aut auctorem auctori præferre. Vitiatam memoriam funebribus laudibus reor, falsisque imaginum titulis; dum familia ad se quæque famam rerum gestarum honorumque fallente mendacio trahunt. Inde certè & singulorum gesta, & publica monimenta rerum confusa: nec quisquam æqualis temporibus illis scriptor exstat, quo satis certo auctore stetur.

LIBER IX.

EPITOME.

II, III, &c. *Titus Veturius & Sp. Postumius apud Caudinas Furcas, deducto in locum arctum exercitu, quum nulla spes evadendi esset, fœdere cum Samnitibus facto, & sexcentis equitibus Romanis obsidibus datis, ita exercitum*

tum abduxerunt, ut omnes sub jugum mitterentur. VIII, IX, &c. *Iidemque, auctore Sp. Postumio consule, qui in senatu suaserat, ut eorum deditione, quorum culpa tam deforme fœdus ictum erat, publica fides liberaretur, cum duobus tribunis plebis, & omnibus qui fœdus sponderant, dediti Samnitibus, non sunt recepti.* XII, XIII. *Bellum renascitur.* XIV. *Nec multo post fusis à Papirio Cursore Samnitibus, & sub jugum missis, receptisque sexcentis equitibus Romanis, qui obsides dati erant, pudor prioris flagitii abolitus.* XVI. *Satrico recepto Samnitium præsidium occiditur.* XVII, &c. *In hoc libro mentio Alexandri Magni, qui temporibus his fuit, & æstimatis populi Romani viribus quæ tunc erant, colligit, si Alexander in Italiam trajecisset, non tam facilem ei victoriam de populo Romano fore, quam de iis gentibus quas ad Orientem imperio suo subjecerat.* XX. *Tribus duæ adjectæ sunt, Ufentina & Falerina. Suessa & Pontia colonia deductæ sunt.* XXI, &c. *Varè cum Samnitibus bellatum.* XXIX. *Ap. Claudius censor aquam Claudiam perduxit; viam stravit, quæ Appia vocata est: libertinorum filios in senatum legit.* XXX. *Ideoque, quoniam is ordo videbatur inquinatus indignis, sequentis anni consules in senatu legendo observaverunt, quemadmodum ante per proximos censores observatum fuerat.* XXXIII, &c. *Appius contra legem Publilium censorem retinet summâ omnium invidiâ.* XXXV, &c. *Res præterea contra Apulos, Etruscos, Umbros, Marsos, Peligros, Æquos & Samnites, quibus fœdus erat restitutum, prospere gestas continet.* XLVI. *Flavius scriba, libertino patre natus, ædilis curulis fuit, per fovorem facti-*

mem vrentias: quæ quum comitia & campum turbaret, & in iis propter nimias vires dominaretur, à Q. Fabio censore in quatuor tribus redacta est, quas urbanas appellavit. Eaque res Fabio Maximi nomen dedit.

I. SEQUITUR hunc annum nobilis clade Romana Caudina pax, T. Veturio Calvino, Sp. Postumio consulibus. Samnites eo anno imperatorem Cajum Pontium Herennii filium habuerunt, patre longè prudentissimo natum, primum ipsum bellatorem ducemque. Is, ubi legati, qui ad dedendas res missi erant, pace infecta redierunt, *Ne nihil actum*, inquit, *hac legatione censeatis, expiatum est, quicquid ex fœdere rupto irarum in nos cœlestium fuit. Satis scio, quibuscumque Diis cordi fuit, subigi nos ad necessitatem dedendi res, quæ à nobis ex fœdere repetitæ fuerant, iis non fuisse cordi tam superbè ab Romanis fœderis expiationem spretam. Quid enim ultra fieri ad placandos Deos mitigandosque homines potuit, quàm quod nos fecimus? Res hostium in præda captas, quæ belli jure nostræ videbantur, remisimus: auctores belli, quia vivos non potuimus, perfunctos jam fato dedidimus: bona eorum, ne quid ex contagione noxæ remaneret penes nos, Romam portavimus. Quid ultra tibi, Romane, quid fœderi, quid Diis arbitris fœderis debeo? quem tibi tuarum irarum, quem meorum supplicium judicem feram? Neminem neque populum, neque privatum fugio. Quòd si nihil cum potentiore*

Ante Chr. 319. U. C. 433.

tiore juris humani relinquitur inopi, at ego
vindices intolerandæ superbiæ confugiam;
bor, ut iras suas vertant in eos, quibus
redditæ res, non alienæ accumulatæ satis si
rum sævitiam non mors noxiorum, non d
nimatorum corporum, non bona sequentia
ditionem exsatient; placari nequeant, n
dum sanguinem laniandaque viscera nosti
mus. Justum est bellum, Samnites, qu
rium: & pia arma, quibus nulla nisi
linquitur spes. Proinde, quum rerum
maximum momentum sit, quàm
quàm adversis agant Diis; pro certo
ra bella adversus Deos magis, quàm
sisse; hoc, quod instat, ducibus i
ros.

II. Hæc non læta magis quàm v
exercitu educto circa Caudium caf
occultissimè locat: inde ad Cal
consules Romanos castraque esse
decem pastorum habitu mittit; pe
alium alibi, haud procul Roma
præsidiis: ubi inciderint in pra
omnibus sermo constet, *legiones*
lia esse, Luceriam omnibus copiis
procul abesse, quin vi capiant.
ante, de industria vulgatus, ver
sed fidem auxere captivi, eo m
inter omnes congruebat. Har
Luceninis opem Romanus ferr
sociis; simul ne Apulia omni
rorem deficeret. ea modò, q
fuit. Duæ ad Luceriam fer

ram ſuperi maris patens apertaque, ſed quan-
utior, tanto fere longior; altera per Furculas
dias brevior. Sed ita natus locus eſt. ſaltus
alti anguſti ſilvoſique ſunt, montibus circa
etuis inter ſe juncti. jacet inter eos ſatis pa-
clauſus in medio campus, herbidus aquoſuſ-
per quem medium iter eſt, ſed, antequam
s ad eum, intrandæ primæ anguſtiæ ſunt: &
adem, qua te inſinuaveris, retro via repeten-
aut, ſi ire porro pergas, per alium ſaltum ar-
em impeditioremque evadendum. In eum
pum via alia per cavam rupem Romani de-
ò agmine, quum ad alias anguſtias protinus
erent, ſeptas dejectu arborum ſaxorumque in-
ium objacente mole invenere. quum fraus ho-
apparuiſſet, præſidium etiam in ſummo ſaltu
picitur. Citati inde retro, qua venerant, per-
t repetere viam. eam quoque clauſam ſua o-
armiſque inveniunt. ſiſtunt inde gradum ſine
s imperio. ſtuporque omnium animos, ac ve-
orpor quidam inſolitus membra tenet: intuen-
e alii alios, (quum alterum quiſque magis
tis compotem ac conſilii ducerent) diu immo-
ſilent. Deinde ubi prætoria conſulum erigi
re, & expedire quoſdam utilia operi, quan-
n ludibrio fore munientes, perditis rebus, ac
omni adempta cernebant; tamen, ne culpam
is adderent, pro ſe quiſque, nec hortante ullo
imperante ad muniendum verſi, caſtra propter
m vallo circumdant, ſua ipſi opera, laborem-
irritum, (præterquam quòd hoſtes ſuperbè in-
abant) cum miſerabili confeſſione eludentes.
conſules mœſtos, ne advocantes quidem in con-

filium, (quando nec consilio nec auxilio locus es-
set) sua sponte legati ac tribuni conveniunt: mili-
tesque in prætorium versi opem, quam vix Di
immortales ferre poterant, ab ducibus expo
scunt.

III. Querentes magis quàm consultantes no
oppressit. quum pro ingenio quisque fremerent
alius, *per obices viarum*; alius, *per adversa montis*
jum, per silvas, quæ ferri arma poterunt, aperu
Modò ad hostem pervenire liceat, quem per annu
jam prope triginta vincimus, omnia æqua ac plan
erunt Romano in perfidum Samnitem pugnanti. a
lius, *Quò, aut quò eamus? Nam montes multi*
sede sua paramus? Dum hæc imminebunt juga
quà tu ad hostem venies? Armati, inermes, fu
tes, ignavi, pariter omnes capti atque victi sumus
Ne ferrum quidem ad bene moriendum oblaturus
hostis: sedens bellum conficiet. His invicem sern
nibus, quà cibi, quà quietis immemor, nox
ducta est. Ne Samnitibus quidem consilium
tam lætis suppetebat rebus. itaque universi H
nium Pontium, patrem imperatoris, per l
contuiendum censent. Jam is gravis annis no
litaribus solùm, sed civilibus quoque absc
muneribus: in corpore tamen affecto vige'
animi consiliique. Is, ubi accepit ad Furcul
dinas, inter duos saltus, clausos exercitus
nos; consultus ab nuncio filii, censuit om
quàm primùm inviolatos dimittendos.
spreta sententia est, iterumque, eodem
nuncio, consulebatur, censuit ad unum
terficiendos. Quæ ubi tam discordia in
lut ex ancipiti oraculo, responsa data su

quam filius ipse in primis jam animum quoque patris consenuisse in affecto corpore rebatur; tamen consensu omnium victus est, ut ipsum in concilium acciret. Nec gravatus senex plaustro in castra dicitur advectus, vocatusque in concilium ita ferme locutus esse, ut nihil sententiæ suæ mutaret, caussas tantùm adjiceret: *Priore se consilio, quod optimum duceret, cum potentissimo populo per ingens beneficium perpetuam firmare pacem amicitiamque: altero consilio, in multas ætates, quibus amissis duobus exercitibus haud facilè receptura vires Romana res esset, bellum differre: tertium nullum consilium esse.* Quum filius aliique principes percunctando exsequerentur, *Quid si media via consilii caperetur; ut & dimitterentur incolumes, & leges iis jure belli victis imponerentur? Ista quidem sententia,* inquit, *ea est, quæ neque amicos parat, neque inimicos tollit. Servate modò, quos ignominia irritaveritis: ea est Romana gens, quæ victa quiescere nesciat. vivet semper in pectoribus illorum quicquid istuc præsens necessitas inusserit; neque eos ante multiplices pœnas expetitas à vobis quiescere sinet.*

IV. Neutra sententia accepta. Herennius domum è castris est avectus. Et in castris Romanis quum frustra multi conatus ad erumpendum capti essent, & jam omnium rerum inopia esset, victi necessitate legatos mittunt, qui primùm pacem quam peterent: si pacem non impetrarent, ut provocarent ad pugnam. Tum Pontius, *debellatum esse,* respondit; *&, quoniam ne victi quidem accepti fortunam fateri scirent, inermes cum simplis vestimentis sub jugum missurum: alias conditi-*

enes pacis æquas victis ac victoribus fore: agro Sam-
nitium decederetur, colonia abducerentur, suis dem-
de legibus Romanum ac Sammitem æquo fœdere vi-
cturum. His conditionibus paratum se esse fœdus
cum consulibus ferire: si quid eorum displiceat, le-
gatos jam redire ad se vetuit. Hæc quum legatio
renunciaretur, tantus gemitus omnium subitò ex-
ortus est, tantaque mœstitia incessit, ut non gra-
viùs accepturi viderentur, si nunciaretur, omnibus
eo loco mortem oppetendam esse. Quum diu fi-
deatium fuisset, nec consules aut pro fœdere tam
turpi, aut contra fœdus tam necessarium hiscere
possent; tum L. Lentulus, qui tum princeps le-
gatorum virtute atque honoribus erat, Patrem me-
um, inquit, consules, sæpe audivi memorantem, se
in Capitolio unum non fuisse auctorem senatui redi-
menda auro à Gallis civitatis: quando nec fossa val-
loque ab ignavissimo ad opera ac muniendum hosti
clausi essent; & erumpere si non sine periculo ma
gno, tamen sine certa pernicie possent. Quod si i
illis decurrere ex Capitolio armatis in hostem locu
(quo sæpe modo obsessi in obsidentes erupserunt)
nobis æquo aut iniquo loco dimicandi tantumm
cum hoste copia esset, non mihi, paterni animi ind
in consilio dando deesset. Equidem mortem pro
patria præclaram esse fateor, & me vel devover
populo Romano legionibusque, vel in medios me
mittere hostes paratus sum. Sed hic patriam
hic quicquid Romanarum legionum est: quæ ni
se ipsos ad mortem ruere volunt, quid habent,
morte sua servent? Tecta urbis dicat aliqu
mania, & eam turbam, à qua urbs incolitur
hæreule producuntur ea omnia, deleto hoc exerci

servantur. Quis enim ea tuebitur? imbellis videlicet atque inermis multitudo? tam hercule, quàm à Gallorum impetu defendit. An à Vejis exercitum, Camillumque ducem implorabunt? Hic omnes spes opesque sunt: quas servando, patriam servamus; dedendo ad necem, patriam deserimus ac prodimus. At fœda atque ignominiosa deditio est: sed ea caritas patriæ est, ut tam ignominia eam, quàm morte nostra, si opus sit, servemus. Subeatur ergo ista, quantacumque est, indignitas: & parentur necessitati; quam ne Dii quidem superant. Ite consules, redimite armis civitatem, quam auro majores vestri redemerunt.

V. Consules profecti ad Pontium in colloquium, quum de fœdere victor agitaret, negârunt, injussu populi fœdus fieri posse, nec sine fecialibus cærimoniaque alia solenni. Itaque non, ut vulgò credunt, Claudiusque etiam scribit, fœdere pax Caudina, sed per sponsionem facta est. Quid enim aut sponsoribus in fœdere opus esset aut obsidibus, ubi precatione res transigitur? *per quem populum fiat, quo minùs legibus dictis stetur, ut eum ita Jupiter feriat, quemadmodum à fecialibus porcus feriatur?* Spoponderunt consules, legati, quæstores, tribuni militum: nominaque omnium, qui spoponderunt, exstant: ubi, si ex fœdere acta res esset, præterquam duorum fecialium non exstarent, & propter necessariam fœderis dilationem obsides etiam sexcenti equites imperati, qui capite luerent, si pacto non staretur. tempus inde statutum tradendis obsidibus, exercituque inermi mittendo. Redintegravit luctum in castris consulum adventus: ut vix ab iis abstinerent manus, quorum temeritate

in eum locum deducti essent; quorum ignavia fœ-
dè inde, quàm venissent, abituri: illis non ducem
hostium, non exploratorem fuisse: belluarum mo-
do cæcos in foveam missos. Alii alios intuen-
contemplari arma mox tradenda, & inermes futu-
ras dextras, obnoxiaque corpora hosti. proponen
sibimet ipsi ante oculos jugum hostile, & indibri
victoris, & vultus superbos, & per armatos iner
mium iter. Inde fœdè agminis miserabilem vi
per sociorum urbes redeuntium in patriam ac parentes
quò sæpe ipsi majoresque eorum triumphantes ve
nissent. Se solos sine vulnere, sine ferro, sine
cie victos: sibi non stringere licuisse gladios, no
manum cum hoste conferre: sibi nequicquam ar
ma, nequicquam vires, nequicquam animos datos
Hæc frementibus hora fatalis ignominiæ adveni
omnia tristiora experiundo factura, quàm quæ pr
ceperant animis. Jam primùm cum singulis v
stimentis inermes extra vallum exire jussi, & p
mi traditi obsides, atque in custodiam abdu
Tum à consulibus abire lictores jussi, paludam
taque detracta, tantam inter ipsos, qui, paullo
eos exsecrantes, dedendos lacerandosque censue
miserationem fecit, ut suæ quisque conditior
blitus, ab illa deformatione tantæ majestatis,
ab nefando spectaculo, averteret oculos.

VI. Primi consules prope seminudi sub
missi: tum, ut quisque gradu proximus e
ignominiæ objectus: tum deinceps singul
nes. Circumstabant armati hostes expr
cludentesque: gladii etiam plerisque inter
vulnerati quidam, necatique, si vultus eor
gnitate rerum acrior victorem offendisse

ducti sub jugum: &c, quod penè gravius erat, per hostium oculos, quum ex saltu evasissent, etsi, velut ab inferis extracti, tum primùm lucem adspicere visi sunt, tamen ipsa lux ita deforme intuentibus agmen omni morte tristior fuit. Itaque quum ante noctem Capuam pervenire possent, incerti de fide sociorum, & quòd pudor præpediebat, circa viam haud procul Capua ominum egeni corpora humi prostraverunt. Quod ubi est Capuam nunciatum, evicit miseratio justa sociorum superbiam ingenitam Campanis. confestim insignia sua consulibus, fasces, lictores, arma, equos, vestimenta, commeatus militibus benignè mittunt: & venientibus Capuam cunctus senatus populusque obviam egressi, justis omnibus hospitalibus, privatisque & publicis funguntur officiis; neque illis sociorum comitas, vultusque benigni, & alloquia non modò sermonem elicere, sed ne ut oculos quidem attollerent, aut consolantes amicos contra intuerentur, efficere poterant. Adeò super mœrorem pudor quidam fugere colloquia & cœtus hominum cogebat. Postero die quum juvenes nobiles, missi à Capua ut proficiscentes ad finem Campanum prosequerentur, revertissent; vocatique in curiam, pereunctantibus majoribus natu, multo sibi mœstiores & abjectioris animi visos referrent; adeò silens, ac prope mutum agmen incessisse: *tacere indolem illam Romanam, ablatosque cum armis animos non reddere salutem, non salutantibus dare responsum, non hiscere quemquam præ metu potuisse, tanquam ferentibus adhuc cervicibus jugum, sub quod emissi essent. Habere Samnites victoriam non præclaram solùm, sed etiam perpetuam: cepisse enim*

quæ sententia testis erit, mihine an legionibus vestris pepercerim, quum me seu turpi seu necessaria sponsione obstrinxi: quæ tamen, quando injussu populi facta est, non tenetur populus Romanus; nec quicquam ex ea, præterquam corpora nostra, debentur Sammitibus. Dedamur per feciales nudi vinctique: exsolvamus religione populum, si qua obligavimus; ne quid divini humanive obstet, quo minus justum piumque de integro ineatur bellum. Interea consules exercitum scribere, armare, educere placet; nec prius ingredi hostium fines, quàm omnia justa in deditionem nostrum perfecta erunt. Vos, Dii immortales, precor quæsoque, si vobis non fuit cordi Sp. Postumium, T. Veturium consules cum Sammitibus prospere bellum gerere; ut vos satis habeatis, vidisse nos sub jugum missos, vidisse sponsione infamis obligatos, videre nudos vinctosque hostibus deditos, omnem iram hostium nostris capitibus excipientes: novos consules legionesque Romanas ita cum Sammite gerere bellum velitis, ut omnia ante nos consules bella gesta sunt. Quæ ubi dixit, tanta simul admiratio miseratioque viri incessit homines, ut modò vix crederent illum eundem esse Sp. Postumium, qui auctor tam fœdæ pacis fuisset: modò miserantur, quòd vir talis etiam præcipuum apud hostes supplicium passurus esset ob iram dirempta pacis. Quum omnes, laudibus modò prosequentur virum, in sententiam ejus pedibus irent; tentabant paullisper intercessio est ab L. Livio, & Q. Mælio tribunis plebis: qui neque exsolvi religione populum ajebant deditione sua, nisi omnia Sammitibus, quæ apud Caudium fuissent, restituerentur; neque se ea, quod, spondendo pacem, servâssent exercitum

puli Romani, pœnam ullam meritos esse; neque ad extremum, quum sacrosancti essent, dedi hostibus, violarive posse.

IX. Tum Postumius, *Interea dedite*, inquit, *profanos nos, quos salva religione potestis: dedetis deinde & istos sacrosanctos, quum primùm magistratu abierint; sed, si me audiatis, priùs, quàm dedantur, hic in comitio virgis cæsos, hanc jam ut intercalata pœna usuram habeant. Nam quòd deditione nostra negant exsolvi religione populum: id istos magis, ne dedantur, quàm quia ita se res habeat, dicere, quis adeò juris fecialium expers est, qui ignoret? Neque ego inficias eo, Patres conscripti, tam sponsiones quàm fœdera sancta esse apud eos homines, apud quos juxta divinas religiones fides humana colitur: sed injussu populi nego quicquam sanciri posse, quod populum teneat. An si eadem superbia, qua sponsionem istam expresserunt nobis Samnites, coëgissent nos verba legitima dedentium urbes nuncupare; deditum populum Romanum vos tribuni diceretis? & hanc urbem, templa, delubra, fines, aquas, Samnitium esse? Omitto deditionem, quoniam de sponsione agitur. Quid tandem, si spopondissemus urbem hanc relicturum populum Romanum? si incensurum? si magistratus, si senatum, si leges non habiturum? si sub regibus futurum? Dii meliora, inquis! atqui non indignitas rerum sponsionis vinculum levat. Si quid est, in quod obligari populus possit, in omnia potest. & ne illud quidem, quod quosdam forsitan moveat, refert, consul, an dictator, an prætor spoponderit. Et hoc ipsi etiam Samnites iudicaverunt, quibus non fuit satis consules*

spon-

spondere, sed legatos, quæstores, tribunos militum spondere coëgerunt. Nec à me nunc quisquam quæsiverit, quid ita sponderim, quum id nec consulis jus esset; nec illis spondere pacem, qua mei non erat arbitrii, nec pro vobis, qui nihil mandaveratis, possem. Nihil ad Caudium, Patres conscripti, Samnitis consiliis gestum est; Dii immortales & vestris & hostium imperatoribus mentem adimerunt. nos in bello satis cavimus: & illi malè partam victoriam malè perdiderunt, dum vix luxis, quibus vicerant, credunt, dum quæcumque conditione arma viris in arma natis auferre sustinent. An, si sana mens fuisset, difficile illis fuit, dum fœdera ab domo ad consultandum arcessunt, mittere Romam legatos? cum senatu, cum populo, de pace, fœdere, agere? triduiter expeditis erat. interea in induciis res fuisset, donec ab Roma legati aut victoriam illis certam aut pacem afferrent. ea demum sponsio esset, quam populi jussu spopondissemus. Sed neque vos tulisstis, nec vos spopondissemus: nec fas fuit alium rerum exitum esse, quàm ut & illi velut somnio lætiore, quàm quod mentes eorum capere possent, nequicquam eluderentur: & nostrum exercitum eadem, quæ impedierat, fortuna expediret: vanam victoriam vanior irritam faceret pax: sponsio interpo neretur, quæ neminem præter sponsorem obligar Quid enim vobiscum, Patres conscripti, quid cu populo Romano actum est? quis vos appellare pote quis se à vobis dicere decepum? hostis? an civ Hosti nihil spopondistis: civem neminem spondere vobis jussistis. Nihil ergo vobis, nec nobiscum quibus nihil mandastis; nos tum Samnitibus,

quibus nihil egistis. Samnitibus sponsores nos sumus, rei satis locupletes in id, quod nostrum est: in id, quod præstare possumus, corpora nostra, & animos. in hac sæviant, in hac ferrum, in hac iras acuant. Quod ad tribunos plebis attinet, consulite, utrùm præsens deditio eorum fieri possit, an in diem differatur. nos interim, T. Veturi, vosque ceteri, vilia hæc capita luenda sponsionis feramus, & nostro supplicio liberemus Romana arma.

X. Movit Patres conscriptos tum caussa, tum auctor; nec ceteros solùm, sed tribunos etiam plebis, ut se in senatus dicerent fore potestate. magistratu inde se extemplo abdicaverunt: traditique fecialibus cum ceteris Caudium ducendi. Hoc facto senatusconsulto, lux quædam affulsisse civitati visa est. Postumius in ore erat; eum laudibus ad cœlum ferebant: devotioni P. Decii consulis, aliis claris facinoribus æquabant: emersisse civitatem ex obnoxia pace illius consilio & opera: ipsum se cruciatibus & hostium iræ offerre, piaculaque pro populo dare Romano. Arma cuncti spectant, & bellum. En unquam futurum, ut congredi armatis cum Samnite liceat? In civitate, ira odioque ardente, delectus omnium prope voluntariorum fuit: rescriptæ ex eodem milite novæ legiones, ductusque ad Caudium exercitus. Prægressi feciales ubi ad portam venere, vestem detrahi pacis sponsoribus jubent, manus post tergum vinciri. Quum apparitor, verecundia majestatis, Postumium laxè vinciret, *Quin tu*, inquit, *adducis lorum, ut justa fiat deditio?* Tum ubi in cœtum Samnitium, & ad tribunal ventum Pontii est, A. Cornelius Arvina fecialis ita verba fecit: *Quandoquidem hicce homines in-*

justus

jussu populi Romani Quiritium fœdus ictum iri spoponderunt, atque ob eam rem noxam nocuerunt; ob eam rem, quo populus Romanus scelere impio sit solutus, hosce homines vobis dedo. Hæc dicenti feciali, Postumius genu femur, quanta maximè potest vi, percuit, & clara voce ait, *se Samnitem eum esse, illum legatum, fecialem & se contra jus gentium violatum: ex justisque bellum gesturos.*

XI. Tum Pontius: *Nos ego istum deditionem accipiam, iniquis, nec Samnites eratum habebunt. Quin tu, Spuri Postumii, si Deos esse censes, aut omnia divina facis, aut parvo fas? Samniti populo omnes, quos in potestate habuit, aut pro eis, pax debetur. Sed quid ego te appello, qui te captum victori cum qua potes fide restituis? Populum Romanum appello: quem si sponsionis ad Furculas Caudinas factæ pœnitet, restituat legiones intra saltum, quo septa fuerunt. nemo quemquam deceperit: omnia pro infecto sint: recipiant arma, quæ per pactionem tradiderunt: redeant in castra sua: quicquid pridie habuerunt, quàm in colloquium est ventum, habeant. tum bellum & fortia consilia placeant, tunc sponsio & pax repudietur. Ea fortuna, iis locis, quæ ante pacis mentionem habuimus, geramus bellum: nec populus Romanus consulum sponsionem, nec nos fidem populi Romani accusemus. Nunquamne caussa deficiet, cur victi pacto non stetis? Obsides Porsenæ dedistis; furto eos subduxistis: auro civitatem à Gallis redemistis: inter accipiendum aurum cæsi sunt: pacem nobiscum pepigistis, ut legiones vobis captas restitueremus; eam pacem irritam facitis, & saltem aliquam fraudi speciem juris imponitis. Non probat populus Romanus ignominiosa pace legiones servatas?*

is? pacem sibi habeat, legiones captas victori re-
at: hoc fide, hoc fœderibus, hoc fecialibus ca-
miis dignum erat. Ut tu quidem, quod petisti,
pacionem habeas, tot cives incolumes; ego pa-
quam hosti tibi remittendo pactus sum, non
um? hoc tu, A. Corneli, hoc vos feciales juris
bus dicitis? Ego verò istos, quos dedi simulatis,
accipio, nec dedi arbitror: nec moror, quo mi-
in civitatem, obligatam sponsione commissa ira-
mnibus Diis, quorum eluditur numen, redeant.
e bellum, quando Sp. Postumius modò legatum
lem genu perculit: ita Dii credent Samnitem
n Postumium, non civem Romanum esse,
à Samnite legatum Romanum violatum; eo
s justum in nos factum esse bellum. Hac ludi-
religionum non pudere in lucem proferre? &
pueris dignas ambages senes ac consulares fal-
fidei exquirere? I lictor, deme vincla Roma-
moratus sit nemo, quo minùs, ubi visum fue-
abeant. Et illi quidem, forsitan & publica,
certè liberata fide, ab Caudio in castra Roma-
violati redierunt.

.II. Samnitibus pro superba pace infestissimum
entibus renatum bellum, omnia, quæ deinde
runt, non in animis solùm, sed prope in ocu-
sse: & serò ac nequicquam laudare senis Pon-
traque consilia; inter quæ se media lapsos, vi-
æ possessionem pace incerta mutâsse; &, be-
ii & maleficii occasione amissâ, pugnaturos
eis, quos potuerint in perpetuum vel inimi-
tollere, vel amicos facere. Adeòque, nullo
certamine inclinatis viribus, post Caudinam
m animi mutaverant, ut clariorem inter Ro-

manos

manos deditio Postumium, quàm Pontium
enta victoria inter Samnites, faceret: & ge
bellum Romani pro victoria certa haberen
nites simul rebellâsse & vicisse crederent
quum. Inter hæc Satricani ad Samnites def
& Fregellæ colonia nec opinato adventu San
(fuisse & Satricanos cum iis satis constat
occupata est. timor inde mutuus utrosque u
lucem quietos tenuit: lux pugnæ initium
quam aliquamdiu æquam, & quia pro ari
cis dimicabatur, & quia ex tectis adjuvabat
lis multitudo, tamen Fregellani sustinuerunt
deinde rem inclinavit, quòd vocem audiri
nis passi sunt, *incolumem abituram qui arm*
isset. ea spes remisit à certamine animos, &
arma jactari coepta. Pertinacior pars arm
aversam portam erupit: tutiorque eis auda
quàm incautus ad credendum ceteris pavo
circumdatos igni, nequicquam Deos fidem
vocantes, Samnites concremaverunt. Con
ter se partiti provincias, Papirius in Apu
Luceriam pergit, ubi equites Romani ob
Caudium dati custodiebantur: Publilius in
subsiticit adversus Caudinas legiones. Disti
res Samnitium animos: quòd nec ad L
ire, ne à tergo instaret hostis; nec manere,
ceria interim amitteretur, satis audebant.
mum visum est committere rem fortunæ, &
igere cum Publilio certamen. itaque in aci
pias educunt.

XIII. Adversus quos Publilius consul qu
micaturus esset, priùs alloquendos milite
concionem advocari jussit. Ceterùm sicut

ate ad prætorium concursum est, ita præ cla-
poscentium pugnam nulla adhortatio impe-
: audita est: suus cuique animus memor ig-
iæ adhortator aderat. Vadunt igitur in præ-
rgentes signiferos: &, ne mora in concur-
s emittendis stringendisque inde gladiis esset,
elut dato ad id signo, abjiciunt, strictisque
cursu in hostem feruntur. Nihil illic impe-
: artis ordinibus aut subsidiis locandis fuit:
ira militaris prope vesano impetu egit. Ita-
on fusi modò hostes sunt; sed, ne castris
a suis fugam impedire ausi, Apuliam dissi-
:tiere: Luceriam tamen coacto rursus in u-
gmine est perventum. Romanos ira eadem,
er mediam aciem hostium tulerat, & in ca-
rtulit. ibi plus quàm in acie sanguinis ac cæ-
tum, prædæque pars major ira corrupta. Ex-
alter cum Papirio consule locis maritimis
erat Arpos, per omnia pacata, Samnitium
injuriis & odio, quàm beneficio ullo populi
ni. Nam Samnites, ea tempestate in mon-
ricatim habitantes, campestria & maritima
contempto cultorum molliore, atque, ut e-
fere, loci simili genere, ipsi montani atque
s depopulabantur. quæ regio si fida Samniti-
isset, aut pervenire Arpos exercitus Romanus
set, aut interjecta inter Romam & Arpos,
a rerum omnium, exclusos à commeatibus
psissent. Tum quoque profectos inde ad Lu-
juxta obsidentes obsessosque inopia vexavit:
ab Arpis Romanis suppeditabantur, ceterùm
xiguè, ut militi, occupato stationibus vigi-
& opere, eques folliculis in castra ab Arpis
fru-

frumentum veheret; interdum occursu h
cogeretur, abjecto ex equo frumento, pugn
obsessis, priusquam alter consul victore exerc
venit, & commeatus ex montibus Samnitis
vecti erant, & auxilia intromissa. Arctior
nia adventus Publilii fecit; qui, obsidione d
in curam collegæ, vacuis per agros cuncta
commeatibus hostium fecerat. Itaque qui
nulla esset diutiùs obsessis inopiam laturos,
Samnites, qui ad Lucerium castra habebant
que contractis viribus signa cum Papirio con

XIV. Per id tempus parantibus utrisqu
prœlium, legati Tarentini interveniunt, d
antes Samnitibus Romanisque, ut bellum
rent: per utros stetisset, quo minùs discedere
armis, adversus eos se pro alteris pugnaturo
legatione Papirius audita, perinde ac motu
eorum, cum collega se communicaturum
dit: accitoque eo, quum tempus omne in
tu consumpsisset, collocutus de re haud
signum pugnæ proposuit. Agentibus divi
manaque, quæ assolent, quum acie dimic
est, consulibus, Tarentini legati occursare,
sum exspectantes. Quibus Papirius ait,
secunda esse, Tarentini, pullarius nunciat.
præterea est egregiè. auctoribus Diis, ut vid
rem gerendam proficiscimur. Signa inde fe
sit, & copias eduxit, vanissimam increpa
tem, quæ, suarum impotens rerum præ d
cis seditionibus discordiisque, aliis modum
belli facere æquum censeret. Samnites ex
tera quum omnem curam belli remisiss
aut pacem verè cupiebant, aut expediebat

ut Tarentinos sibi conciliarent, quum instructos repente ad pugnam Romanos conspexissent, vociferari, *se in auctoritate Tarentinorum manere, nec descendere in aciem, nec extra vallum arma ferre: deceptos potiùs quodcumque casus ferat passuros, quàm ut sprevisse pacis auctores Tarentinos videantur.* Accipere se omen consules ajunt, & eam precari mentem hostibus, ut ne vallum quidem defendant. Ipsi inter se partitis copiis succedunt hostium munimentis: & simul undique adorti, quum pars fossas explerent, pars vellerent vallum, atque in fossas proruerent, nec virtus modò insita, sed ira etiam exulceratos ignominia stimularet animos, castra invasere: & pro se quisque, non hæc Furculas, nec Caudium, nec saltus invios esse, ubi errorem fraus superbè vicisset, sed Romanam virtutem, quam nec vallum, nec fossæ arcerent, memorantes, cædunt pariter resistentes, fusosque; inermes atque armatos; servos, liberos, puberes, impuberes, homines, jumentaque. nec ullum superfuisset animal, ni consules receptui signum dedissent; avidosque cædis milites è castris hostium imperio ac minis expulissent. Itaque apud infensos, ob interpellatam dulcedinem iræ, confestim oratio habita est, ut doceretur miles, *minimè cuiquam militum consules odio in hostes cessisse, aut cessuros: quin duces sicut belli, ita insatiabilis supplicii futuros fuisse, ni respectus equitum sexcentorum, qui Lucceria obsides tenerentur, præpedisset animos: ne, desperata venia, hostes cæcos in supplicia eorum agerent, perdere priùs quàm perire optantes.* Laudare milites, lætarique obviam itum iræ suæ esse:

fateri

ula intuenti, & universa, sicut ab aliis regibu
tibusque, ita ab hoc quoque facilè præstant i
tum Romanum imperium. Jam primùm,
diar ab ducibus comparandis, haud equidem a
o egregium ducem fuisse Alexandrum: sed c
orem tamen eum facit, quòd unus fuit: quòd
olescens, in incremento rerum, nondum altera
fortunam expertus, decessit. Ut alios reges clar
ducesque omittam, magna exempla casuum h
manorum: Cyrum, quem maximè Græci laud
bus celebrant, quid nisi longa vita, sicut Magnu
modò Pompejum, vertenti præbuit fortunæ? R
censeam duces Romanos, nec omnes omnium a
tatum, sed ipsos eos cum quibus consulibus a
dictatoribus Alexandro fuit bellandum: M. Val
rium Corvum, C. Marcium Rutilum, C. Sulpi
cium, T. Manlium Torquatum, Q. Publilium Phi
lonem, L. Papirium Cursorem, Q. Fabium Max
mum, duos Decios, L. Volumnium, Manium C
rium. Deinceps ingentes sequuntur viri, si Pu
cum Romano prævertisset bellum, seniorque in
taliam trajecisset. Horum in quolibet tum ind
eadem, quæ in Alexandro erat, animi ingeniic
tum disciplina militaris, jam inde ab initiis
tradita per manus, in artis perpetuis præcepti
dinatæ modum venerat. Ita reges gesserant
ita deinde exactores regum Junii Valeriique
deinceps Fabii, Quintii, Cornelii; ita Furi
millus, quem juvenes duo, quibus cum Ale
dimicandum erat, senem viderant. Militar
ra pugnando obeunti Alexandro (nam ea
haud minùs clarum eum faciunt) cessisset
inacie oblatus par Manlius Torquatus, a

insignes ante milites, quàm duces? il devotis corporibus in hostem ruen- Papirius Cursor; illo corporis robore, ictus esset consiliis juvenis unius, ne inem, senatus ille? quem qui *ex regi-* xit, unus veram speciem Romani se- Id verò erat periculum, ne solertiùs, unus ex iis, quos nominavi, castris t, commeatus expediret, ab insidiis empus pugnæ deligeret, aciem instru- firmaret. Non jam cum Dario rem quem mulierum ac spadonum agmen nter purpuram atque aurum, onera- suæ apparatibus, prædam veriùs quàm aliud quàm bene ausus vana contena- us devicit. Longè alius Italiæ, quàm uam temulento agmine comissabun- visus illi habitus esset, saltus Apuliæ ucanos cernenti, & vestigia recentia dis, ubi avunculus ejus nuper Epiri absumptus erat.

t loquimur de Alexandro nondum s rebus, quarum nemo intolerantiòr habitu novæ fortunæ, novique, ut enii, quod sibi victor induerat, spe- magis similis quàm Alexandro in I- t, & exercitum Macedoniæ oblitum que jam in Persarum mores addux- in tanto rege piget superbam mu- is, & desideratas humi jacentium a- am victis Macedonibus graves, ne- ceda supplicia, & inter vinum rum, & vanitatem ementi-

endæ ſtirpis. Quid, ſi vini amor indies
crior? quid, ſi trux ac præfervida ira? (
quam dubium inter ſcriptores refero) nul
damna imperatoriis virtutibus ducimus?
periculum erat, quod leviſſimi ex Græcis,
thorum quoque contra nomen Romanur
favent, dictitare ſolent, ne majeſtatem no
lexandri (quem ne fama quidem illis not
tror fuiſſe) ſuſtinere non potuerit populu
nus, & adverſus quem Athenis, in civita
Macedonum armis, cernente tum maxim
fumantes Thebarum ruinas, concionari li
ſint homines (id quod ex monumentis or
patet) adverſus eum nemo ex tot proceri
manis vocem liberam miſſurus fuerit. Qu
magnitudo hominis concipiatur animo, u
men ea magnitudo hominis erit, collect
plus decem annorum felicitate: quam qui
tollunt, quòd populus Romanus, etſi null
multis tamen prœliis victus ſit, Alexandro
pugnæ non ſecunda fortuna fuerit: non in
ſe unius hominis res geſtas, & ejus juveni
populi jam octingenteſimum bellantis ann
bus conferre. Miremur, ſi quum ex hac p
cula plura numerentur, quàm ex illa anni,
tam longo ſpatio quàm in ætate tredecim ar
fortuna variaverit. Quin tu hominis cum
ne, & ducis cum duce, fortunam cum
confers? Quot Romanos duces nominem,
nunquam adverſa fortuna pugnæ fuit? pag
annalibus magiſtratuum faſtiſque percurrer
conſulum, dictatorumque, quorum nec
nec fortunæ ullo die populum Romanum

tuit. Et quo sint mirabiliores, quàm Alexander, aut quisquam alius rex; denos vicenosque dies quidam dictaturam, nemo plus quàm annum consulatum gessit: ab tribunis plebis delectus impediti sunt: post tempus ad bella ierunt: ante tempus comitiorum caussa revocati sunt: in ipso conatu rerum circumegit se annus: collegæ nunc temeritas, nunc pravitas, impedimento aut damno fuit: malè gestis rebus alterius successum est: tironem, aut mala disciplina institutum exercitum acceperunt. At, Hercule, reges, non liberi solùm impedimentis omnibus, sed domini rerum temporumque, trahunt consiliis cuncta, non sequuntur. Invictus ergo Alexander cum invictis ducibus bella gessisset, & eadem fortunæ pignora in discrimen detulisset; imò etiam eo plus periculi subisset, quòd Macedones unum Alexandrum habuissent, multis casibus non solùm obnoxium, sed etiam offerentem se: Romanis multi fuissent Alexandro vel gloria vel rerum magnitudine, pares; quorum suo quisque fato, sine publico discrimine, viveret, moreretur.

XIX. Restat, ut copiæ copiis comparentur, vel numero, vel militum genere, vel multitudine auxiliorum. Censebantur ejus ætatis lustris ducena quinquagena millia capitum. Itaque in omni delectione sociorum Latini nominis, urbano prope delectu decem scribebantur legiones. quaterni, quique exercitus sæpe per eos annos in Etruria, in Umbria, Gallis hostibus adjunctis, in Samnio, in Lucanis gerebant bellum. Latium deinde omne cum Sabinis, & Volscis, & Æquis, & omni Campania, & parte Umbriæ Etruriæque, & Picentibus,

& Marsis, Pelignisque, ac Vestinis, atque
adjunctaque omni ora Græcorum inferi
Thuriis Neapolim & Cumas, & inde Ant
Ostiis tenus Samnites, aut socios validos R
aut fractos bello invenisset hostes. Ipse tr
mare cum veteranis Macedonibus, non plu
ta millibus hominum, & quatuor millibus e
maximè Thessalorum. hoc enim roboris er
sas, Indos, aliasque si adjunxisset gentes
dimentum majus quàm auxilium traheret,
quòd Romanis ad manum domi supple
esset; Alexandro, (quod postea Annibali
alieno in agro bellanti, exercitus consenuiss
ma, clypeus, sarissæque illis: Romano
majus corpori tegumentum, & pilum, ha
lo quàm hasta vehementius ictu missuqu
Statarius uterque miles, ordines servans:
phalanx immobilis, & unius generis: Ro
cies distinctior, ex pluribus partibus consta
lis partienti quacunque opus esset, facilis j
Jam in opere quis par Romano miles? qu
lerandum laborem melior? Uno prœlio v
lexander, bello victus esset. Romanum
Caudium, quem Cannæ non fregerunt, c
gisset acies? Næ ille sæpe, etiam si prima
re evenissent, Persas, & Indos, & imbeller
quæsisset, & cum feminis sibi bellum fui
set: quòd Epiri regem Alexandrum, morti
nere ictum, dixisse ferunt, sortem bellorum
sia gestorum ab hoc ipso juvene cum sua c
tem. Equidem, quum per annos quatue
ginti, primo Punico bello classibus certat
Pœnis recordor, vix ætatem Alexandri suff

fuisse reor ad unum bellum. & forsitan quum & foederibus vetustis juncta Punica res Romanæ esset, & timor par adversus communem hostem duas potentissimas armis virisque urbes armaret, simul Punico Romanoque obrutus bello esset. Non quidem Alexandro duce, nec integris Macedonum rebus, sed experti tamen sunt Romani Macedonem hostem adversus Antiochum, Philippum, & Persen, non modò cum clade ulla, sed ne cum periculo quidem suo. Absit invidia vero, & civilia bella sileant. nunquam ab equite hoste, nunquam à pedite, nunquam aperta acie, nunquam æquis, utique nunquam nostris locis laboravimus. Equitem, sagittas, saltus impeditos, avia commeatibus loca, gravis armis miles timere potest. Mille acies graviores quàm Macedonum atque Alexandri avertit, avertetque; modò sit perpetuus hujus, qua vivimus, pacis amor, & civilis cura concordiæ.

XX. M. Fosius Flaccinator inde & L. Plautius Venno consules facti. Eo anno ab frequentibus Samnitium populis de fœdere renovando legati quum senatum humi strati movissent, rejecti ad populum haudquaquam tam efficaces habebant preces. Itaque de fœdere negatum: induciæ biennii, quum per aliquot dies fatigâssent singulos precibus, impetratæ. Et ex Apulia Theanenses Canusinique populationibus fessi, obsidibus L. Plautio consuli datis, in deditionem venerunt. Eodem anno primùm præfecti Capuæ creari cœpti, legibus ab L. Furio prætore datis: quum utrumque ipsi pro remedio ægris rebus discordia intestina petissent. Et duæ Romæ additæ tribus, Ufentina ac Falerina. Incli-

Ante Chr. 316. V. C. 436.

natis semel in Apulia rebus, Theates quoque Apuli ad novos consules, C. Junium Bubulcum, Q. Æmilium Barbulam, fœdus petitum venere, pacis per omnem Apuliam præstandæ populo Romano auctores. id audacter spondendo impetraverunt, ut fœdus daretur; neque ut æquo tamen fœdere, sed ut in ditione populi Romani essent. Apulia perdomita (nam Forento quoque valido oppido Junius potitus erat) in Lucanos perrectum. inde repentino adventu Æmilii consulis Nerulum vi captum. Et postquam res Capuæ stabilitas Romana disciplina, fama per socios vulgavit: Antiatibus quoque, qui se sine legibus certis, sine magistratibus agere querebantur, dati ab senatu ad jura statuenda ipsius coloniæ patroni. Nec arma modò, sed jura etiam Romana latè pollebant.

Ante Chr. 315. *V. C.* 437.

XXI. C. Junius Bubulcus & Q. Æmilius Barbula consules, exitu anni non consulibus ab se creatis, Sp. Nautio & M. Popillio, ceterùm dictatori L. Æmilio legiones tradiderunt. Is, cum L. Fulvio magistro equitum Saticulam oppugnare adortus, rebellandi caussam Samnitibus dedit. Duplex inde terror illatus Romanis. hinc Samnis magno exercitu coacto ad eximendos obsidione socios, haud procul castris Romanorum castra posuit: hinc Saticulani magno cum tumultu, patefactis repentè portis, in stationes hostium incurrerunt. Inde pars utraque, spe alieni magis auxilii quàm viribus freta suis, justo mox prœlio inito Romanos urgent. &, quanquam anceps dimicatio erat, tamen utrimque turam aciem dictator habuit: quia & locum haud facilem

Ante Chr. 314. *V. C.* 438.

facilem ad circumveniendum cepit, & diversa statuit signa. Infestior tamen in erumpentes incessit: nec magno certamine intra mœnia compulit. tum totam aciem in Samnites obvertit. ibi plus certaminis fuit. Victoria sicut sera, ita nec dubia, nec varia fuit. Fusi in castra Samnites, extinctis nocte ignibus, tacito agmine abeunt: &, spe abjecta Saticulæ tuendæ, Plistiam ipsi socios Romanorum, ut parem dolorem hosti redderent, circumsidunt.

XXII. Anno circumacto, bellum deinceps ab dictatore Q. Fabio gestum est. Consules novi, sicut superiores, Romæ manserunt: Fabius ad accipiendum ab Æmilio exercitum ad Saticulam cum supplemento venit. neque enim Samnites ad Plistiam manserant; sed, accitis ab domo novis militibus, multitudine freti castra eodem, quo ante, loco posuerunt, lacessentesque prœlio Romanos avertere ab obsidione conabantur. Eo intentiùs dictator in mœnia hostium versus, id bellum tantùm ducere quod urbem oppugnabat; securior ab Samnitibus agere, stationibus modò oppositis, ne qua in castra vis fieret. eo ferociùs obequitare Samnites vallo, neque otium pati. Et quum jam prope in portis castrorum esset hostis, nihil consulto dictatore magister equitum Q. Aulius Cerretanus, magno tumultu cum omnibus turmis equitum evectus, summovit hostem: tum in minimè pertinaci genere pugnæ sic fortuna exercuit opes, ut insignis utrimque clades, & clara ipsorum duum ederet funera. Prior Samnitium imperator, aegre patiens quo tam ferociter adequitâsset, inde

Ante Chr. 313. V. C. 439.

ſe fundi fugarique, orando hortandoque
prœlium integravit. in quem, inſignem int
cientem pugnam, magiſter equitum Roma
feſta cuſpide ita permiſit equum, ut uno ic
nimem equo præcipitaret: nec, ut fit, ad
caſum perculſa magis, quàm irritata eſt mu
Omnes, qui circa erant, in Aulium, temer
ctum per hoſtium turmas, tela conjecerunt
tri præcipuum decus ulti Samnitium imp
dederunt. is victorem detractum ex equo,
ſtrum equitum plenus mœroris atque iræ t
vit: nec multum abfuit, quin corpore etiar
inter hoſtiles ceciderat turmas, Samnites poti
Sed extemplo ad pedes deſcenſum ab Roma
coactique idem Samnites facere: & repentir
circa corpora ducum pedeſtre prœlium inii
haud dubiè ſuperat Romanus: recuperat
Aulii corpus miſta cum dolore lætitia vict
caſtra referunt. Samnites, duce amiſſo,
equeſtre certamen tentatis viribus, omiſſa S
quam nequicquam defendi rebantur, ad Pliſ
ſidionem redeunt: intraque paucos dies S
Romanus per deditionem, Pliſtia per vim
potitur.

XXIII. Mutata inde belli ſedes eſt, ad S
Samnio Apuliaque traductæ legiones. S
Samnites defecerat, interfectis colonis Roma
quo quum prior Romanus exercitus ad u
dam civium necem recuperandamque co
magnis itineribus prævenisſet; & ſparſi p
ſpeculatores, ſequi legiones Samnitium, ne
procul abeſſe, alii ſuper alios nunciarent;
itum hoſti, atque ad Lautulas ancipiti prœ
m

micatum est. non cædes, non fuga alterius partis, sed nox incertos, victi victoresne essent, diremit. Invenio apud quosdam, adversam eam pugnam Romanis fuisse, atque in ea cecidisse Q. Aulium, magistrum equitum. Suffectus in locum Aulii C. Fabius magister equitum cum exercitu novo ab Roma advenit; & per præmissos nuncios consulto dictatore, ubi subsisteret, quove tempore, & qua ex parte hostem aggrederetur, substitit occultus ad omnia satis exploratis consiliis. Dictator quum per aliquot dies post pugnam continuisset suos intra vallum, obsessi magis quàm obsidentis modo, signum repentè pugnæ proposuit, & efficaciùs ratus ad accendendos virorum fortium animos, nullam alibi quàm in semet ipso cuiquam relictam spem, de magistro equitum novoque exercitu militem celavit: &, tanquam nulla, nisi in eruptione, spes esset, *Locis*, inquit, *angustis, milites, deprehensi, nisi quam victoria patefecerimus, viam nullam habemus. Stativa nostra munimento satis tuta sunt; sed inopia eadem infesta. nam & circa omnia defecerunt, unde subvehi commeatus poterant: &, si homines juvare velint, iniqua loca sunt. Itaque non frustrabor ego vos, castra hic relinquendo, in qua infecta victoria, sicut pristino die, vos recipiatis. armis munimenta, non munimentis arma tuta esse debent. Castra habeant repetantque, quibus opera est trahere bellum: nos omnium rerum respectum, præterquam victoriæ, nobis abscindamus. Ferte signa in hostem: ubi extra vallum agmen excesserit; castra, quibus imperatum est, incendant. Damna vestra, milites, omnium circa, qui defecerunt, populorum prada sarcientur.* Ea oratione dictatoris,

quæ necessitatis ultimæ index erat, milites a
vadunt in hostem : & respectus ipse ardentia
strorum, quanquam proximis tantùm (ita
jusserat dictator) ignis est subditus, haud p
fuit irritamentum. Itaque velut vecorde
signa primo impetu hostium turbant : & i
pore postquam ardentia procul vidit castra n
equitum (id convenerat signum) hostium
invadit. ita circumventi Samnites, qua
quisque, fugam per diversa petunt. Ingen
titudo, in unum metu conglobata, ac sen
sam turba impediens, in medio cæsa. Cap
stium castra direptaque, quorum præda or
militem in Romana castra dictator reducit,
quaquam tam victoria lætum, quàm quòd,
exiguam deformatam incendio partem, ceter
tra spem salva invenit.

Ante Chr. 312. *V. C.* 440.

XXIV. Ad Soram inde red
novique consules M. Pœtelius, C
picius exercitum ab dictatore Fa
cipiunt, magna parte veterum n
dimissa, novisque cohortibus in supplementu
ductis. Ceterùm quum, propter difficilen
situm, nec oppugnandi satis certa ratio inire
aut tempore longinqua, aut præceps peric
ctoria esset ; Soranus transfuga clam ex
profectus, quum ad vigiles Romanos pene
duci se extemplo ad consules jubet ; deduc
traditurum urbem promittit. Visus inde (
quonam modo id præstaturus esset, percun
doceret) haud vana afferre, perpulit prope
cta mœnibus Romana castra ut sex millia
pido removerentur : fore, ut minùs inter

ustodiam urbis diurnæ stationes ac nocturnæ vigiliæ essent. ipse, insequenti nocte, sub oppido, silvestribus locis cohortibus insidere jussis, decem milites delectos secum per ardua ac prope invia in arcem ducit, pluribus, quàm pro numero virorum, missilibus telis eo collatis. Ad hæc saxa erant, & temere jacentia (ut fit) in aspretis, & de industria etiam, quo locus tutior esset, ab oppidanis congesta. Ubi quum constituisset Romanos, semitamque angustam & arduam erectam ex oppido in arcem ostendisset; *Hoc quidem ascensu*, inquit, *vel tres armati quamlibet multitudinem arcuerint: vos & decem numero, &, quod plus est, Romani, Romanorumque fortissimi viri estis; & locus pro vobis, & nox erit, qua omnia ex incerto majora territis ostentat. Ego jam terrore omnia implebo: vos arcem intenti tenete.* Decurrit inde quanto maximè poterat cum tumultu, *ad arma*, & *pro vestram fidem cives!* clamitans, *Arx ab hostibus capta est, ite, defendite.* Hæc, incidens principum foribus, hæc obviis, hæc excurrentibus in publicum pavidis increpat. Acceptum ab uno pavorem plures per urbem ferunt. Trepidi magistratus, missis ad arcem exploratoribus, quum tela & armatos tenere arcem multiplicato numero audirent, avertunt animos à spe recuperandæ arcis. Fuga cuncta complentur: portæque ab semisomnis, ac maxima parte inermibus refringuntur; quarum per unam præsidium Romanum clamore excitatum irrumpit, & concursantes per viam pavidos cædit. Jam Sora capta erat, quum consules prima luce advenere; & quos reliquos fortuna ex nocturna cæde ac fuga fecerat, in deditionem accipiunt. Ex his

ducentos

ducentos viginti quinque, qui omnium consensu destinabantur & infandæ colonorum cædis & defectionis auctores, vinctos Romam deducunt: ceteram multitudinem incolumem, præsidio impositio, Soræ relinquunt. Omnes, qui Romam deducti erant, virgis in foro cæsi, ac securi percussi, summo gaudio plebis: cujus maximè intererat, tutam ubique, quæ passim in colonias mitteretur, multitudinem esse.

XXV. Consules, ab Sora profecti, in agros atque urbes Ausonum bellum intulerunt. mota namque omnia adventu Samnitium, quum apud Lautulas dimicatum est, fuerant, conjurationesque circa Campaniam passim factæ. Nec Capua ipsa crimine caruit. quin Romam quoque & ad principum quosdam inquirendos ventum est. Ceterùm Ausonum gens proditione urbium, sicut Sora, in potestatem venit. Ausona, & Minturnæ, & Vescia, urbes erant: ex quibus principes juventutis duodecim numero, in proditionem urbium suarum conjurati, ad consules veniunt: docent, *suos, jampridem exoptantes Samnitium adventum, simul ad Lautulas pugnatum audierunt, pro victis Romanos habuisse, juventute & armis Samnites juvisse: fugatis inde Samnitibus, incerta pace agere, nec claudentes portas Romanis, ne arcessant bellum; & obstinatos claudere, si exercitus admoveatur. In ea fluctuatione animorum opprimi incautos posse.* His auctoribus mota propiùs castra: missique eodem tempore circa tria oppida milites, partim armati, qui occulti propinqua mœnibus insiderent loca; partim togati, tectis veste gladiis, qui sub lucem apertis portis urbes ingrederentur. Ab iis simul

custodes

ſtodes trucidari coepti, ſimul datum ſignum armatis, ut ex inſidiis concurrerent. ita portæ occupatæ, triaque oppida eadem hora eodemque conſilio capta. Sed, quia abſentibus ducibus impetus eſt factus, nullus modus cædibus fuit: deletaque Auſonum gens vix certo defectionis crimine, perinde ac ſi internecino bello certâſſet.

XXVI. Eodem anno, prodito hoſtibus Romano præſidio, Luceria Samnitium facta. nec diu proditoribus impunita res fuit. Haud procul inde exercitus Romanus erat: cujus primo impetu urbs ſita in plano capitur. Lucerini ac Samnites ad internecionem cæſi. eoque ira proceſſit, ut Romæ quoque, quum de colonis mittendis Luceriam conſuleretur ſenatus, multi delendam urbem cenſerent. Præter odium, quod exſecrabile in his captos erat, longinquitas quoque abhorrere à relegandis tam procul ab domo civibus inter tam infeſtas gentes cogebat. Vicit tamen ſententia, ut mitterentur coloni. duo millia & quingenti miſſi. Eodem anno, quum omnia infida Romanis eſſent, Capuæ quoque occultæ principum conjurationes factæ: de quibus quum ad ſenatum relatum eſſet, haudquaquam neglecta res eſt. quæſtiones decretæ: dictatoremque quæſtionibus exercendis dici placuit. C. Mænius dictus. is M. Foſlium magiſtrum equitum dixit. Ingens erat magiſtratus ejus terror. itaque ſive timore ejus, ſeu conſcientia, Calavios, Ovium Noviumque, (ea capita conjurationis fuerant) priuſquam nominarentur apud dictatorem, mors haud dubiè ab ipſis conſcita judicio ſubtraxit. Deinde, ut quæſtioni Campanæ materia deceſſit, verſa Romam interpretando res:

non

n nominatim, qui Capuæ, sed in universum, i usquam coïssent, conjurâssentve adversus rem-blicam, quæri senatum jussisse; & coitiones onorum adipiscendorum caussa factas, adversus rempublicam esse. latiorque & re & personis quæstio fieri; haud abnuente dictatore, sine fine ulla quæstionis suæ jus esse. Postulabantur ergo nobiles homines: appellantibusque tribunos nemo erat auxilio, quin nomina reciperentur. Inde nobilitas, nec ii modò, in quos crimen intendebatur, sed universi simul, negare, nobilium id crimen esse; quibus si nulla obstetur fraude, pateat via ad honorem, sed hominum novorum. ipsos adeò dictatorem magistrumque equitum, reos magis quàm quæsitores idoneos ejus criminis esse: intellecturosque ita id esse, simul magistratu abissent. Tum enimvero Mænius, jam famæ magis quàm imperii memor, progressus in concionem ita verba fecit: *Et omnes anteactæ vitæ vos conscios habeo, Quirites; & hic ipse honos, delatus ad me, testis est innocentiæ meæ. neque enim, quod sæpe aliàs, quia ita temporè postulabant reipublicæ, qui bello clarissimus esset, sed qui maximè procul ab his coitionibus vitam egisset, dictator deligendus exercendis quæstionibus fuit. Sed quoniam quidam nobiles homines (qua de caussa, vos existimare, quàm me pro magistratu quicquam incompertum dicere, melius est) primùm ipsas expugnare quæstiones omni ope annisi sunt: dein, postquam ad id parum potentes erant, ne caussam dicerent, in præsidia adversariorum, appellationem & tribunicium auxilium, patricii confugerunt: postremò repulsi inde (adeò omnia tutiora, quàm ut innocentiam suam purgarent, visa)*

in

os irruerunt, & privatis dictatorem poscere reum
ecundis non fuit: ut omnes Dii hominesque sci-
, nè illis etiam, quæ non possint, tentari, ne re-
um vita reddant, me obviam ire crimini, & of-
e me inimicis reum, dictatura me abdico. Vos
so, consules, si vobis datum ab senatu negotium
rit, in me primùm & hunc M. Fossium quæstio-
exercentis: ut apparent innocentia nostra nos,
majestate honoris, tutos à criminationibus istis

Abdicat inde se dictatura, & post eum con-
im Fossius magisterio equitum: primique a-
l consules (iis enim ab senatu mandata res est)
facti, adversus nobilium testimonia egregiè ab-
runtur. Publilius etiam Philo, multiplicatis
nmis honoribus, post res tot domi belloque ge-
, ceterùm invisus nobilitati, caussam dixit, ab-
itusque est. Nec diutius, ut fit, quàm dum
ens erat, quæstio per clara nomina reorum vi-
t. inde labi cœpit ad viliora capita, donec coi-
nibus factionibusque, adversus quas comparata
t, oppressa est.

XXVII. Earum fama rerum, magis tamen spe
mpanæ defectionis, in quam conjuratum erat,
nnites, in Apuliam versos, rursus ad Caudium
ocavit: ut inde ex propinquo, si qui motus oc-
ionem aperirent, Capuam Romanis eriperent.
consules cum valido exercitu venerunt. & pri-
) circa saltus, quum utrimque ad hostem iniqua
esset, cunctati sunt. deinde Samnites per aperta
a brevi circuitu in loca plana, Campanos cam-
s, agmen demittunt; ibique primùm castra in
nspectu hostibus data: deinde levibus prœliis
uitum sæpius quàm peditum utrimque pericu-

hum

lum factum. nec aut eventus eorum Romanum, aut moræ, qua trahebant bellum, pœnitebat. Samnitium contra ducibus, & carpi parvis quotidie damnis, & senescere dilatione belli vires suæ videbantur. itaque in aciem procedunt, equitibus in cornua divisis: quibus præceptum erat, intentiores ad respectum castrorum, ne qua eò vis fieret, quàm ad prœlium starent: aciem pediti tutam fore. Consules Sulpicius in dextro, Pœtelius in lævo cornu consistunt. Dextra pars, qua & Samnites raris ordinibus, aut ad circumeundos hostes, aut ne ipsi circumirentur, constiterant, latiùs patefacta stetit. Sinistris, præterquam quòd confertiores steterant, repentino consilio Pœtelii consulis additæ vires: qui subsidiarias cohortes, quæ integræ ad longioris pugnæ casus reservabantur, in primam aciem extemplo emisit: universisque hostem primo impetu viribus impulit. Commota pedestri acie Samnitium, eques in pugnam succedit. in hunc transverso agmine inter duas acies se inferentem Romanus equitatus concitat equos: signaque & ordines peditum atque equitum confundit, donec universam ab ea parte avertit aciem. In eo cornu non Pœtelius solus, sed Sulpicius etiam hortator affuerat, avectus ab suis nondum conserentibus manus ad clamorem ab sinistra parte priùs exortum. unde haud dubiam victoriam cernens, quum ad suum cornu tenderet cum mille ducentis viris, dissimilem ibi fortunam invenit, Romanos loco pulsos, victorem hostem signa in perculsos inferentem. Ceterùm omnia mutavit repente consulis adventus. nam & conspectu ducis refectus militum est animus: & majus quàm pro numero

numero auxilium advenerat, fortes viri: & partis alterius victoria audita, mox visa etiam, prœlium restituit. Tota deinde jam vincere acie Romanus: &, omisso certamine, cædi capique Samnites, nisi qui Maleventum, cui nunc urbi Beneventum nomen est, perfugerunt. Ad triginta millia cæsa aut capta Samnitium, proditum memoriæ est.

XXVIII. Consules, egregia victoriâ parta, protinus inde ad Bovianum oppugnandum legiones ducunt: ibique hiberna egerunt, donec ab novis consulibus L. Papirio Cursore quintùm, C. Junio Bubulco iterum, nominatus dictator C. Pœtelius cum Fossio magistro equitum exercitum accepit. Is quum audisset arcem Fregellanam ab Samnitibus captam, omisso Boviano ad Fregellas pergit. unde nocturna Samnitium fuga, sine certamine receptis Fregellis, præsidioque valido imposito, in Campaniam reditum, maximè ad Nolam armis repetendam. eò se intra mœnia sub adventum dictatoris & Samnitium omnis multitudo & Nolani agrestes contulerant. Dictator, urbis situ circumspecto, quo apertior aditus ad mœnia esset, omnia ædificia (& frequenter ibi habitabatur) circumjecta muris incendit. nec ita multo post, sive à Pœtelio dictatore, sive ab C. Junio consule, (nam utrumque traditur) Nola est capta. Qui captæ decus Nolæ ad consulem trahunt, adjiciunt, Atinam & Calatiam ab eodem captas; Pœtelium autem pestilentia orta clavi figendi caussa dictatorem dictum. Suessa, & Pontiæ, eodem anno coloniæ deductæ sunt. Suessa Auruncorum fuerat: Volsci Pontias insulam sitam in conspectu littoris sui incoluerant.

Ante Chr. 311. *V. C.* 441.

nant. 8c, Interamna & Cafinum ut deducerentur coloniæ, senatusconsultum factum est. sed triumviros creavere, ac misere colonorum quatuor milia insequentes consules M. Valerius, P. Decius.

Ante Chr. 310. U.C. 442.

XXIX. Profligato fere Samnitium bello, priusquam ea cura decederet Patribus Romanis, Etrusci belli fama exorta est. nec erat ea tempestate gens alia, cujus, secundùm Gallicos tumultus, arma timibiliora essent, cum propinquitate agri, tum multitudine hominum. Itaque, altero consulum in Samnio reliquias belli persequente, P. Decius, qui graviter æger Romæ restiterat, auctore senatu dictatorem C. Junium Bubulcum dixit. is, prout res magnitudo postulabat, omnes juniores sacramento adigit; arma, quæque alia res poscit, summa industria parat: nec tantis apparatibus elatus de inferendo bello agitat, quieturus haud dubiè, nisi ultro arma Etrusci inferrent. Eadem in comparando cohibendoque bello consilia & apud Etruscos fuere. neutri finibus egressi. & censura clara eo anno Appii Claudii & C. Plautii fuit: memoriæ tamen felicioris ad posteros nomen Appii, quòd viam munivit, & aquam in urbem duxit: eaque unus perfecit, quia ob infamem atque invidiosam senatus lectionem verecundia victus collega magistratu se abdicaverat. Appius, jam inde antiquitus insitam pertinaciam familiæ gerendo, solus censuram obtinuit. Eodem Appio auctore Potitia gens, cujus ad aram Maximam Herculis familiare sacerdotium fuerat, servos publicos ministerii delegandi caussa solennia ejus sacri docuerat. Traditur inde dictu mirabile, & quod dimovendis

statu

, suo sacris religionem facere posset, quum
lecisti familiæ ea tempestate Potitiorum essent,
ntes ad triginta, omnes intra annum cum stir-
rstinctos; nec nomen tantùm Potitiorum in-
se, sed censorem etiam Appium, memori
m ira, post aliquot annos luminibus captum.
XX. Itaque consules, qui eum annum secuti
, C. Junius Bubulcus tertiùm & *Ante Chr.* 309.
Emilius Barbula iterum, initio an- *V. C.* 443.
uesti apud populum, deformatum
nem prava lectione senatus, qua po-
s aliquot lectis præteriti essent; negaverunt
lectionem se, quæ sine recti pravique discri-
: ad gratiam & libidinem facta esset, observa-
: & senatum extemplo citaverunt eo ordine,
ante censores Appium Claudium & C. Plau-
fuerat. Et duo imperia eo anno dari cœpta
populum, utraque pertinentia ad rem milita-
: unum, ut tribuni militum senideni in qua-
legiones à populo crearentur, quæ antea, per
paucis suffragio populi relictis locis, dictato-
& consulum ferme fuerant beneficia. Tulere
rogationem tribuni plebis L. Atilius, C. Mar-
alterum, ut duumviros navales classis ornan-
eficiendæque caussa idem populus juberet. la-
ujus plebisciti fuit M. Decius tribunus plebis.
lem anni rem, dictu parvam, præterirem, ni
ligionem visa esset pertinere. Tibicines, quia
biti à proximis censoribus erant in æde Jovis
quod traditum antiquitus erat, ægre passi,
: uno agmine abierunt: adeò ut nemo in ur-
et qui sacrificiis præcineret. Ejus rei religio
: senatum: legatosque Tibur miserunt, ut da-
rent

rent operam, ut hi homines Romanis restituerentur. Tiburtini benignè polliciti, primùm accitos eos in curiam hortati sunt, ut reverterentur Romam: postquam perpelli nequibant, consilio haud abhorrente ab ingeniis hominum, eos aggrediuntur. Die festo alii alios, per speciem celebrandarum cantu epularum caussa invitant, & vino, cujus avidum ferme genus est, oneratos sopiunt: atque ita in plaustra somno victos conjiciunt, ac Romam deportant: nec priùs sensere, quàm plaustris in foro relictis plenos crapulæ eos lux oppressit. Tunc concursus populi factus, impetratoque ut manerent, datum, ut triduum quotannis ornati, cum cantu, atque hac, quæ nunc solennis est, licentia per urbem vagarentur: restitutumque in æde vescendi jus iis, qui sacris præcinerent. Hæc inter duorum ingentium bellorum curam gerebantur.

XXXI. Consules inter se provincias partiti; Junio Samnites, Æmilio novum bellum Etruria sorte obvenit. In Samnio Cluviam præsidium Romanum, quia nequiverat vi capi, obsessum fame in deditionem acceperant Samnites: verberibusque fœdum in modum laceratos occiderant deditos. Huic infensus crudelitati Junius, nihil antiquius oppugnatione Cluviana ratus, quo die aggressus est mœnia, vi cepit; atque omnes puberes interfecit. Inde victor exercitus Bovianum ductus: caput hoc erat Pentrorum Samnitium, longè ditissimum atque opulentissimum armis virisque. Ibi quia haud tantum irarum erat, spe prædæ milites accensi, oppido potiuntur. minùs itaque sævitum in hostes est: prædæ plus penè, quàm ex omni Samnio un-

quam egestum: benignéque omnis militi concessa. Et postquam præpotentem armis Romanum nec acies subsistere ullæ, nec castra, nec urbes poterant; omnium principum in Samnio eò iræ sunt intentæ, ut insidiis quæreretur locus, si ua licentia populando effusus exercitus excipi ac circumveniri posset. Transfugæ agrestes, & cativi quidam, pars forte, pars consilio oblati, congruentia ad consulem afferentes, quæ & vera erant, pecoris vim ingentem in saltum avium compulsam esse, perpulerunt ut prædatum eò expeditæ ducerentur legiones. Ibi ingens hostium exercitus itinera occultus insederat: & postquam intrâsse Romanos vidit saltum, repente exortus cum clamore ac tumultu incautos invadit. & primò nova res trepidationem fecit, dum arma capiunt, sarcinas congerunt in medium: dein, postquam ut quisque liberaverat se onere, aptaveratque armis, ad signa undique coibant, & notis ordinibus in veteri disciplina militiæ, jam sine præcepto ullius sua sponte struebatur acies: consul, ad ancipitem maximè pugnam advectus, desilit ex equo; & *Jovem, Martemque, atque alios testatur Deos, se nullam suam gloriam inde, sed prædam militi quærentem, in eum locum devenisse; neque in se aliud, quàm nimiam ditandi ex hoste militis curam, reprehendi posse: ab eo se dedecore nullam rem aliam, quàm virtutem militum vindicaturam. conniterentur modò uno animo omnes invadere hostem, victum acie, castris exutum, nudatum urbibus, ultimam spem furto insidiarum tentantem, & loco non armis fretum. Sed quem esse jam virtuti Romanæ inexpugnabilem locum?* Fregellana arx, Soranaque, & ubicunque iniquo

iquo ſucceſſum erat loco, memorabantur. His accenſus miles, omnium immemor difficultatum, vadit adverſus imminentem hoſtium aciem, ubi paullulum laboris fuit, dum in adverſum clivum erigitur agmen. ceterùm, poſtquam prima ſigna planiciem ſummam ceperunt, ſenſitque acies æquo ſe jam inſtitiſſe loco, verſus extemplo eſt terror in inſidiatores, eaſdemque latebras, quibus ſe paullo ante texerant, palati atque inermes fuga repetebant: ſed loca difficilia hoſti quæſita ipſos tum ſua fraude impediebant. Itaque ergo perpaucis effugium patuit. Cæſa ad viginti millia hominum: victorque Romanus ad oblatam ultro ab hoſte prædam pecorum diſcurrit.

XXXII. Dum hæc geruntur in Samnio, jam omnes Etruriæ populi, præter Aretinos, ad arma ierant, ab oppugnando Sutrio, quæ urbs ſocia Romanis velut clauſtra Etruriæ erat, ingens orſi bellum. Eò alter conſulum Æmilius cum exercitu ad liberandos obſidione ſocios venit. Advenientibus Romanis, Sutrini commeatus benignè in caſtra ante urbem poſita advexere. Etruſci diem primum, conſultando, maturarent traherentne bellum, traduxerunt: poſtero die, ubi celeriora quàm tutiora conſilia magis placuere ducibus, ſole orto, ſignum pugnæ propoſitum eſt; armatique in aciem procedunt. Quod poſtquam conſuli nunciatum eſt, extemplo teſſeram dari jubet, ut prandeat miles, firmatiſque cibo viribus arma capiat. dicto paretur. Conſul ubi armatos paratoſque vidit, ſigna extra vallum proferri juſſit, & haud procul hoſte inſtruxit aciem. Aliquamdiu intenti utrinque ſteterunt, exſpectantes ut ab adverſariis

clamor

Aor & pugna inciperet. & prius sol meridie se linavit, quàm telum hinc aut illinc emissum . Inde, ne infecta re abiretur, clamor ab Etrus oritur, concinuntque tubæ, & signa inferun:. Nec segniùs ab Romanis pugna initur. Conruunt infensis animis, numero hostis, virtute Romanus superat. Anceps prœlium multos utrimque, & fortissimum quemque absumit. nec priùs clinata res est, quàm secunda acies Romana ad prima signa, integri fessis successerunt. Etrusci, quia nullis recentibus subsidiis fulta prima acies fuit, ante signa circaque omnes ceciderunt. nullo unquam prœlio fugæ minus nec plus cædis fuisset, ni obstinatos mori Tuscos nox texisset, ita ut victores prius quàm victi pugnandi finem facerent. Post occasum solis signum receptui datum est: nocte ab utroque in castra reditum. Nec deinde quicquam eo anno rei memoria dignæ apud Sutrium gestum est: quia & ex hostium exercitu prima tota acies deleta uno prœlio fuerat, subsidiariis modo relictis, vix quod satis esset ad castrorum præsidium: & apud Romanos tantum vulnerum fuit, ut plures post prœlium saucii decesserint, quàm ceciderant in acie.

XXXIII. Q. Fabius, insequentis anni consul, bellum ad Sutrium excepit. collega Fabio C. Marcius Rutilus datus est. ceterùm & Fabius supplementum ab Roma adduxit: & novus exercitus domo accitus Etruscis venit. Permulti jam anni erant, quum inter patricios magistratus tribunosque plebis nulla certamina fuerant: quum ex ea familia, quæ velut fatalis tum tribunis ac plebi erat, certamen oritur.

Ante Chr. 308. V. C. 444.

tur. Ap. Claudius censor, circumactis decem & octo mensibus, quod Æmilia lege finitum censuræ spatium temporis erat, quum C. Plautius collega ejus magistratu se abdicâsset, nulla vi compelli, ut abdicaret, potuit. P. Sempronius erat tribunus plebis; qui finiendæ censuræ intra legitimum tempus actionem susceperat, non popularem magis quàm justam, nec in vulgus, quàm optimo cuique, gratiorem. Is quum identidem legem Æmiliam recitaret, auctoremque ejus Mamercum Æmilium dictatorem laudibus ferret: qui quinquennalem ante censuram, & longinquitate potestatem dominantem, intra sex mensium & anni coëgisset spatium; *Dic agedum*, inquit, *Ap. Claudi, quidnam facturus fueris, si eo tempore, quo C. Furius & M. Geganius censores fuerunt, censor fuisses?* Negare Appius *interrogationem tribuni magnopere ad caussam pertinere suam. nam etsi tenuerit lex Æmilia eos censores, quorum in magistratu lata esset; quia post illos censores creatos eam legem populus jussisset, quodque postremum jussisset, id jus ratumque esset: non tamen aut se, aut eorum quemquam, qui post eam legem latam creati censores essent, teneri ea lege potuisse.*

XXXIV. Hæc sine ullius assensu cavillante Appio, *En*, inquit, *Quirites, illius Appii progenies, qui decemvir in annum creatus, altero anno se ipse creavit: tertio nec ab se, nec ab ullo creatus, privatus fasces & imperium obtinuit: nec ante continuando abstitit magistratu, quàm obruerunt eum malè parta, malè gesta, malè retenta imperia. Hæc est eadem familia, Quirites, cujus vi atque injuriis compulsi extorres patria Sacrum montem cepistis: hac,*

hac, adversus quam tribunicium auxilium vobis comparastis: hac, propter quam duo exercitus Aventinum insedistis: hac, quæ fœnebres leges, hac, quæ agrarias semper impugnavit: hac connubia Patrum & plebis interrupit: hac plebi ad curules magistratus iter obsepsit. hoc est nomen multo quàm Tarquiniorum infestius vestræ libertati. Itane tandem, Appi Claudi, quum centesimus jam annus sit ab Mamerco Æmilio dictatore, tot censores fuerint, nobilissimi fortissimique viri, nemo eorum duodecim tabulas legit? nemo id jus esse, quod postremò populus jussisset, scivit? Immo verò omnes sciverunt: & ideo Æmilia potiùs legi paruerunt, quàm illi antiquæ, quæ primùm censores creati erant; quia hanc postremam jusserat; & quia, ubi duæ contrariæ leges sunt, semper antiquæ obrogat novæ. An hoc dicis, Appi, non teneri Æmilia lege populum? an populum teneri, te unum exlegem esse? Tenuit Æmilia lex violentos illos censores, C. Furium & M. Geganium: qui, quid iste magistratus in republica mali facere posset, indicârunt; quum, ira finita potestatis, Mamercum Æmilium, principem ætatis suæ belli domique, ærarium fecerunt: tenuit deinceps omnes censores intra centum annorum spatium: tenet C. Plautium collegam tuum, iisdem auspiciis, eodem jure creatum. An hunc non, ut qui optimo jure censor creatus esset, populus creavit: tu unus eximius es, in quo hoc præcipuum ac singulare valeat? Quem tu regem sacrificiorum crees, amplexus regni nomen, ut qui optimo jure rex Romæ creatus sit, creatum se dicet? quem semestri dictatura, quem interregno quinque dierum contentum fore putes? quem clavi figendi, aut ludorum caussa dictatorem

audacter crees? Quàm isti stolidos ac socordes videri creditis eos, qui intra vicesimum diem ingentibus rebus gestis dictatura se abdicaverunt, aut qui vitio creati abierunt magistratu? Quid ego antiqua repetam? Nuper intra decem annos C. Manius dictator, quia quum quæstiones severiùs, quàm quibusdam potentibus tutum erat, exerceret, contagio ejus, quod quærebat, ipsi criminis objectata ab inimicis est; ut privatus obviam iret crimini, dictatura se abdicavit. Nolo ego istam in te modestiam, ne degeneraveris à familia imperiosissima & superbissima: non die, non hora citius, quàm necesse est, magistratu abieris, modò ne excedas finitum tempus. Satis est, aut diem, aut mensem censuræ adjicere. Triennium, inquit, & sex menses ultra quàm licet Æmilia lege, censuram geram, & solus geram. hoc quidem jam regno simile est. An collegam subrogabis, quem ne in demortui quidem locum subrogari fas est? Pœnitet enim, quòd antiquissimum solenne, & solum ab ipso, cui sit, institutum Deo, ab nobilissimis antistitibus ejus sacri ad servorum ministerium religiosus censor deduxisti. gens antiquior originibus urbis hujus, hospitio Deorum immortalium sancta, propter te ac tuam censuram intra annum ab stirpe exstincta est: nisi universam rempubl. eo nefario obstrinxeris, quod ominari etiam reformidat animus. Urbs eo lustro capta est, quo, demortuo collega C. Julio censore, L. Papirius Cursor, ne abiret magistratu, M. Cornelium Maluginensem collegam subrogavit. Et quanto modestior illius cupiditas fuit, quàm tua, Appi? Nec solus, nec ultra finitum lege tempus L. Papirius censuram gessit: tamen neminem invenit qui se postea alterum sequeretur. omnes deinceps censores

fores post mortem collegæ se magistratu abdicârunt. Te nec quòd dies exiit censuræ, nec quòd collega magistratu abiit, nec lex, nec pudor coërcet: virtutem in superbia, in audacia, in contemptu Deorum hominumque ponis. Ego te, Appi Claudi, pro istius magistratus majestate ac verecundia, quem gessisti, non modò manus violatum, sed ne verbo quidem inclementiori à me appellatum vellem: sed & hæc, quæ adhuc egi, pervicacia tua & superbia coëgit me loqui; &, nisi Æmilia legi parueris, in vincula duci jubebo: nec, quum ita comparatum à majoribus sit, ut comitiis censoriis, nisi duo confecerint legitima suffragia, non renunciato altero comitia differantur; ego te, qui solus censor creari non possis, solam censuram gerere patiar? Hæc talisque quum dixisset, prendi censorem, & in vincula duci jussit. Approbantibus sex tribunis actionem collegæ, tres appellanti Appio auxilio fuerunt: summaque invidia omnium ordinum solus censuram gessit.

XXXV. Dum ea Romæ geruntur, jam Sutrium ab Etruscis obsidebatur: consulique Fabio, imis montibus ducenti ad ferendam opem sociis, tentandasque munitiones, si quà posset, acies hostium instructa occurrit. quorum ingentem multitudinem quum ostenderet subjecta latè planicies; consul, ut loco paucitatem suorum adjuvaret, flectit paullulum in clivos agmen: (aspreta erant strata saxis) inde signa in hostem obvertit. Etrusci omnium, præterquam multitudinis suæ, qua sola freti erant, immemores, prœlium ineunt, adeò raptim & avidè, ut, abjectis missilibus, quo celeriùs manus consererent, stringerent gladios, vadentes in hostem. Romanus contra, nunc tela, nunc saxa,

quibus eos affatim locus ipse armabat, ingerere. Igitur scuta, galeæque ictæ, quum etiam, quos non vulneraverant, turbarent (neque subire erat facile ad propiorem pugnam, neque missilia habebant, quibus eminus rem gererent) stantes & expositos ad ictus quum jam satis nihil tegeret, quosdam etiam pedem referentes, fluctuantemque & instabilem aciem, redintegrato clamore, strictis gladiis hastati & principes invadunt. eum impetum non tulerunt Etrusci; versisque signis fuga effusa castra repetunt. Sed equites Romani, prævecti per obliqua campi, quum se fugientibus obtulissent, omisso ad castra itinere, montes petunt. Inde inermi penè agmine, ac vexato vulneribus, in silvam Ciminiam penetratum. Romanus multis millibus Etruscorum cæsis, duodequadraginta signis militaribus captis, castris etiam hostium cum præda ingenti potitur. Tum de persequendo hoste agitari cœptum.

XXXVI. Silva erat Ciminia, magis tum invia atque horrenda, quàm nuper fuere Germanici saltus: nulli ad eam diem ne mercatorum quidem adita. eam intrare haud fere quisquam, præter ducem ipsum, audebat. aliis omnibus cladis Caudinæ nondum memoria aboleverat. Tum ex iis, qui aderant, (consulis fratrem M. Fabium Cæsonem alii, C. Claudium quidam matre eadem, qua consulem genitum, tradunt) speculatum se iturum professus, brevique omnia certa allaturum. Cære educatus apud hospites, Etruscis inde literis eruditus erat, linguamque Etruscam probè noverat. Habeo auctores, vulgò tum Romanos pueros, sicut nunc Græcis, ita Etruscis literis erudiri solitos. Sed pro-

propius est vero, præcipuum aliquid fuisse in eo, qui se tam audaci simulatione hostibus immiscuerit. servus ei dicitur comes unus fuisse nutritus unà, eoque haud ignarus linguæ ejusdem. nec quicquam aliud proficiscentes, quàm summatim regionis, quæ intranda erat, naturam, ac nomina principum in populis accipere; ne qua inter colloquia insigni nota hæsitantes deprehendi possent. Iere pastorali habitu, agrestibus telis, falcibus gæsisque binis armati. Sed neque commercium linguæ, nec vestis armorumve habitus sic eos texit, quàm quòd abhorrebat à fide, quemquam externum Ciminios saltus intraturum. Usque ad Camertes Umbros penetrâsse dicuntur. ibi, qui essent, fateri Romanum ausum: introductumque in senatum, consulis verbis egisse de societate amicitiaque: atque inde comi hospitio acceptum, nunciare Romanis jussum, commeatum exercitui dierum triginta præsto fore, si ea loca intrâsset; juventutemqne Camertium Umbrorum in armis paratam imperio futuram. Hæc quum relata consuli essent, impedimentis prima vigilia præmissis, legionibus post impedimenta ire jussis, ipse substitit cum equitatu; &c, luce orta, postero die obequitavit stationibus hostium, quæ extra saltum dispositæ erant: & quum satis diu tenuisset hostem, in castra sese recepit: portaque altera egressus, ante noctem agmen assequitur. Postero die, luce prima, juga Ciminii montis tenebat. inde contemplatus opulenta Etruriæ arva, milites emittit. Ingenti jam abacta præda, tumultuariæ agrestium Etruscorum cohortes, repente à principibus regionis ejus concitatæ, Romanis occurrunt, adeò incompositæ, ut

vindices prædarum prope ipsi prædæ fuerint. Cæsis fugatisque iis, latè depopulato agro, victor Romanus, opulentusque rerum omnium copia, in castra rediit. Eò fortè quinque legati cum duobus tribunis plebis venerant denunciatum Fabio senatus verbis, ne saltum Ciminium transiret. lætati seriùs se, quàm ut impedire bellum possent, venisse, nuncii victoriæ Romam revertuntur.

XXXVII. Hac expeditione consulis motum latiùs erat, quàm profligatum, bellum. vastationem namque sub Ciminii montis radicibus jacens ora senserat, conciveratque indignatione non Etruriæ modò populos, sed Umbriæ finitima. Itaque, quantus non unquam antea, exercitus ad Sutrium venit: neque in silvis tantummodo promota castra, sed etiam aviditate dimicandi quàm primùm in campos delata acies: deinde instructa primo suo stare loco, relicto hostibus ad instruendam contra spatio: deinde, postquam detrectare hostem sensere pugnam, ad vallum subeunt. Ubi postquam stationes quoque receptas intra munimenta sensere, clamor repente circa duces ortus, ut eò sibi è castris cibaria ejus diei deferre juberent: mansuros se sub armis, & aut nocte, aut certè luce prima castra hostium invasuros. Nihilo quietior Romanus exercitus imperio ducis continetur. decima erat fere diei hora, quum cibum capere consul milites jubet: præcipit ut in armis sint, quacumque diei noctisve hora signum dederit. Paucis milites alloquitur: Samnitium bella extollit: elevat Etruscos: nec hostem hosti, nec multitudinem multitudini comparandam ait esse. Præterea, telum aliud occultum scituros in tempore: interea taceri opus

is esse. His ambagibus prodi simulabat hostes, animus militum multitudine territus restitue-
ur: &, quòd sine munimento confederant, verisi-
ius erat quod simulabatur. Curati cibo corpora
ti dant: & quarta fere vigilia sine tumultu ex-
ti arma capiunt. Dolabræ calonibus dividuntur
vallum proruendum, fossasque implendas. intra
nimenta instruitur acies: delectæ cohortes ad
tarum exitus collocantur. dato deinde signo
llo ante lucem, quod æstivis noctibus sopitæ
ximè quietis tempus est, proruto vallo erupit a-
: stratos passim invadit hostes: alios immobi-
alios semisomnos in cubilibus suis, maximam
tem ad arma trepidantes cædes oppressit. paucis
nandi se datum spatium est. Eos ipsos non si-
im certum, non ducem sequentes, fundit Ro-
nus, fugatos eques persequitur. ad castra, ad
is diversi tendebant. Silvæ tutius dedere refu-
m. nam castra in campis sita eodem die capiun-
: aurum argentumque jussum referri ad consu-
: cetera præda militis fuit. Cæsa aut capta eo
hostium millia ad sexaginta. Eam tam claram
nam trans Ciminiam silvam ad Perusiam pu-
tam, quidam auctores sunt; metuque in magno
tatem fuisse, ne interclusus exercitus tam infe-
saltu, coortis undique Tuscis Umbrisque, op-
neretur. Sed ubicunque pugnatum est, res Ro-
na superior fuit. itaque à Perusia, & Cortona,
Aretio, quæ ferme capita Etruriæ populorum
tempestate erant, legati, pacem fœdusque ab
manis petentes, inducias in triginta annos im-
averunt.

XXXVIII. Dum hæc in Etruria geruntur, conſul alter C. Marcius Rutilus Allifas de Samnitibus vi cepit. multa alia caſtella, vicique, aut deleta hoſtiliter, aut integra in poteſtatem venere. Per idem tempus & claſſis Romana à P. Cornelio, quem ſenatus maritimæ oræ præfecerat, in Campaniam acta, quum appulſa Pompejos eſſet; ſocii inde navales ad depopulandum agrum Nucerinum profecti, proximis raptim vaſtatis, unde reditus tutus ad naves eſſet, dulcedine (ut fit) prædæ longiùs progreſſi, excivere hoſtes. Palatis per agros nemo obvius fuit, quum occidione occidi poſſent: redeuntes agmine incauto haud procul navibus aſſecuti agreſtes exuerunt præda, partem etiam occiderunt. quæ ſuperfuit cædi, trepida multitudo ad naves compulſa eſt. Profectio Q. Fabii trans Ciminiam ſilvam quantum Romæ terrorem fecerat, tam lætam famam in Samnium ad hoſtes tulerat: interclusum Romanum exercitum obſideri: cladiſque imaginem Furculas Caudinas memorabant: eadem temeritate avidam ulteriorum ſemper gentem in ſaltus invios deductam, ſeptam non hoſtium magis armis, quàm locorum iniquitatibus eſſe. Jam gaudium invidia quadam miſcebatur, quòd belli Romani decus ab Samnitibus fortuna ad Etruſcos avertiſſet. itaque armis viriſque ad obterendum C. Marcium conſulem concurrunt; protinus inde Etruriam per Marſos ac Sabinos petituri, ſi Marcius dimicandi poteſtatem non faciat. Obvius iis conſul fuit. dimicatum prœlio utrimque atroci, atque incerto eventu eſt. & quum anceps cædes fuiſſet, adverſæ tamen rei fama in Romanos vertit, ob amiſſos quoſdam equeſtris ordinis, tribunoſque militum,

litum, atque unum legatum, & (quod insigne maximè fuit) consulis ipsius vulnus. Ob hæc etiam aucta fama (ut solet) ingens terror Patres invasit: dictatoremque dici placebat: nec, quin Cursor Papirius diceretur, in quo tum summa rei bellicæ ponebatur, dubium cuiquam erat: sed nec in Samnium nuncium perferri omnibus infestis tutò posse; nec vivere Marcium consulem satis fidebant. Alter consul Fabius infestus privatim Papirio erat: quæ ne ira obstaret bono publico, legatos ex consularium numero mittendos ad eum senatus censuit: qui sua quoque eum, non publica solùm, auctoritate monerent, ut memoriam simultatum patriæ remitteret. Profecti legati ad Fabium consulem quum senatusconsultum tradidissent, adjecissentque orationem convenientem mandatis, consul, demissis in terram oculis, tacitus ab incertis, quidnam esset acturus, legatis recessit. nocte deinde silentio (ut mos est) L. Papirium dictatorem dixit, cui quum ob animum egregiè victum legati gratias agerent, obstinatum silentium obtinuit, ac sine responso ac mentione facti sui legatos dimisit, ut appareret insignem dolorem ingenti comprimi animo. Papirius C. Junium Bubulcum magistrum equitum dixit: atque ei, legem curiatam de imperio ferenti, triste omen diem diffidit, quòd Faucia curia fuit principium, duabus insignis cladibus, captæ urbis, & Caudinæ pacis: quod utroque anno ejusdem curiæ fuerat principium. Macer Licinius tertia etiam clade, quæ ad Cremeram accepta est, abominandam eam curiam facit.

XXXIX. Dictator postero die, auspiciis repetitis, pertulit legem; & profectus cum legionibus,

ad terrorem traducti silvam Ciminiam exercitus nuper scriptis, ad Longulam pervenit: acceptisque à Marcio consule veteribus militibus, in aciem copias eduxit. nec hostes detrectare visi pugnam. instructos deinde, armatosque (quum ab neutris prœlium inciperet) nox oppressit. Quieti aliquamdiu, nec suis diffidentes viribus, nec hostem spernentes, stativa in propinquo habuere. Interea res in Etruria gestæ. nam & cum Umbrorum exercitu acie depugnatum est: (fusi tamen magis quàm cæsi hostes, quia cœptam acriter non tolerârunt pugnam,) & ad Vadimonis lacum Etrusci, lege sacrata coacto exercitu, quum vir virum legisset, quantis nunquam aliàs ante simul copiis, simul animis dimicârunt; tantoque irarum certamine res gesta est, ut ab neutra parte emissa sint tela. gladiis pugna cœpit: & acerrimè commissa, ipso certamine, quod aliquamdiu anceps fuit, accensa est: ut non cum Etruscis toties victis, sed cum aliqua nova gente videretur dimicatio esse. Nihil ab ulla parte movetur fugæ: cadunt antesignani: &, ne nudentur propugnatoribus signa, fit ex secunda prima acies. Ab ultimis deinde subsidiis cietur miles: adeòque ad ultimum laboris ac periculi ventum est, ut equites Romani, omissis equis, ad primos ordines peditum per arma, per corpora evaserint. ea velut nova inter fessos exorta acies turbavit signa Etruscorum. Secuta deinde impetum eorum, utcumque affecta fuerat, cetera multitudo tandem perrumpit ordines hostium. Tunc vinci pertinacia cœpta, & averti manipuli quidam; & ut semel dedere terga, etiam certiorem capesseré fugam. Ille primùm dies fortuna veteri abundantes

ruſcorum fregit opes. cæſum in acie quod
ſit; caſtra eo impetu capta, direptaque.

Pari ſubinde periculo gloriæque eventu bel-
a Samnitibus erat: qui, præter ceteros belli
tus, ut acies ſua fulgeret novis armorum in-
us, fecerunt. Duo exercitus erant: ſcuta
is auro, alterius argento cælaverunt. Forma
ſcuti: ſummum latius, quà pectus atque hu-
eri teguntur, faſtigio æquali; ad imum cunea-
or, mobilitatis cauſſa. ſpongia pectori tegumen-
tum: & ſiniſtrum crus ocrea tectum. galeæ criſta-
tæ, quæ ſpeciem magnitudini corporum adderent.
tunicæ auratis militibus verſicolores, argentatis lin-
teæ candidæ. his dextrum cornu datum: illi in ſi-
niſtro conſiſtunt. Notus jam Romanis apparatus
inſignium armorum fuerat; doctique à ducibus e-
rant, *horridum militem eſſe debere, non calatum
auro argentoque, ſed ferro & animis fretum. quip-
pe illa prædam veriùs quàm arma eſſe, nitentia an-
te rem, deformia inter ſanguinem & vulnera. Vir-
tutem eſſe militis decus, & omnia illa victoriam ſe-
qui; & ditem hoſtem quamvis pauperis victoris pra-
mium eſſe.* His Curſor vocibus inſtinctos milites
in prœlium ducit. dextro ipſe cornu conſiſtit; ſi-
niſtro præfecit magiſtrum equitum. Simul eſt
concurſum, ingens fuit cum hoſte certamen; non
ſegnius inter dictatorem & magiſtrum equitum, ab
utra parte victoria inciperet. Prior fortè Junius
commovit hoſtem, lævo dextrum cornu, ſacratos
more Samnitium milites, eoque candida veſte, &
paribus candore armis inſignes. eos ſe Orco ma-
ctare Junius dictitans, quum intuliſſet ſigna, tur-
bavit ordines, & haud dubiè impulit aciem. Quod
ubi

ubi sensit dictator, *Ab lævone cornu victoria incipiet?* inquit: *& dextrum cornu, dictatoris acies, alienam pugnam sequetur, non partem maximam victoriæ trahet?* Concitat milites. nec peditum virtuti equites, aut legatorum studia ducibus cedunt. M. Valerius à dextro, P. Decius ab lævo cornu, ambo consulares, ad equites in cornibus positos evehuntur: adhortatique eos, ut partem secum capesserent decoris, in transversa latera hostium incurrunt. Is novus additus terror quum ex parte utraque circumvasisset aciem, & ad terrorem hostium legiones Romanæ, redintegrato clamore, intulissent gradum, tum fuga à Samnitibus cœpta. Jam strage hominum armorumque insignium campi repleri, ac primò pavidos Samnites castra sua accepere: deinde ne ea quidem retenta, captis direptisque ante noctem injectus ignis. Dictator ex senatusconsulto triumphavit. cujus triumpho longè maximam speciem captiva arma præbuere. tantum magnificentiæ visum in iis, ut aurata scuta dominis argentariorum ad forum ornandum dividerentur. inde natum initium dicitur fori ornandi ab ædilibus, quum thensæ ducerentur. Et Romani quidem ad honorem Deûm insignibus armis hostium usi sunt: Campani, ab superbia, & odio Samnitium, gladiatores (quod spectaculum inter epulas erat) eo ornatu armârunt, Samnitiumque nomine appellârunt. Eodem anno cum reliquis Etruscorum ad Perusiam, quæ ipsa induciarum fidem ruperat, Fabius consul nec dubia nec difficili victoria dimicat. ipsum oppidum (nam ad mœnia victor accessit) cepissent, ni legati dedentes urbem exissent. Præsidio Perusiæ imposito, legationibus

Etruriæ

nicitiam petentibus præ se Romam ad
nissis, consul, præstantiore etiam quàm
victoria triumphans, urbem est invectus.
iam devictorum Samnitium decus magna
e ad legatos, P. Decium & M. Valerium,
ium: quos populus proximis comitiis, in-
onsensu, consulem alterum, alterum præto-
clavit.

. Fabio ob egregiè perdomitam
m continuatur consulatus: De-
ollega datur. Valerius prætor
n creatus. Consules partiti pro-

Ante Chr. 307. *V. C.* 445.

. Etruria Decio, Samnium Fabio evenit.
fectus ad Nuceriam Alfaternam, tum pa-
etentes, quòd uti ea quum daretur noluissent,
itus, oppugnando ad deditionem subegit.
Samnitibus acie dimicatum. haud magno
ine hostes victi: neque ejus pugnæ memo-
lita foret, ni Marsi eo primùm prœlio cum
nis bellâssent. Secuti Marsorum defectio-
Peligni, eandem fortunam habuerunt. De-
oque alteri consuli secunda belli fortuna erat.
inienſem metu subegerat frumentum exerci-
ebere, atque inducias in quadraginta annos
. Volsiniensium castella aliquot vi cepit: quæ-
x iis diruit, ne receptaculo hostibus essent:
aferendoque passim bello tantum terrorem
it, ut nomen omne Etruscum fœdus ab con-
eret. Ac de eo quidem nihil impetratum.
iæ annuæ datæ. stipendium exercitui Roma-
hoste in eum annum pensum, & binæ tu-
in militem exactæ. ea merces induciarum fu-
Tranquillas res jam Etruscis turbavit repentina
defectio

defectio Umbrorum, gentis integræ à cladibus belli, nisi quòd transitum exercitus ager senserat. Ii, concitata omni juventute sua, magna parte Etruscorum ad rebellionem compulsa, tantum exercitum fecerant, ut, relicto post se in Etruria Decio, ad oppugnandam inde Romam ituros, magnificè de se, ac contemptim de Romanis loquentes, jactarent. Quod inceptum eorum ubi ad Decium consulem perlatum est, ad urbem ex Etruria magnis itineribus pergit: & in agro Pupiniensi ad famam intentus hostium consedit. Nec Romæ spernebatur Umbrorum bellum: & ipsæ minæ metum fecerant expertis à Gallica clade, quàm intutam urbem incolerent. Itaque legati ad Fabium consulem missi sunt, ut, si quid laxamenti à bello Samnitium esset, in Umbriam propere exercitum duceret. Dicto paruit consul, magnisque itineribus ad Mevaniam, ubi tum copiæ Umbrorum erant, perrexit. Repens adventus consulis, quem procul Umbria in Samnio bello alio occupatum crediderant, ita exterruit Umbros, ut alii recedendum ad urbes munitas, quidam bellum omittendum censerent. Plaga una (Materinam ipsi appellant) non continuit modò ceteros in armis, sed confestim ad certamen egit. castra vallantem Fabium adorti sunt. Quos ubi effusos ruere in munimenta consul vidit, revocatos milites ab opere, prout loci natura tempusque patiebatur, ita instruit: cohortatusque prædicatione vera, qua in Etruscis, qua in Samnio, partorum decorum, exiguam appendicem Etrusci belli conficere jubet; & vocis impiæ pœnas expetere, qua se urbem Romanam oppugnaturos minati sint. Hæc tanta sunt alacri-

tate

in audita, ut clamor sua sponte ortus interpellaverit ducem. ante imperium dentu tubarum ac cornuum cursu effuso feruntur: non tanquam in viros, aut ccurrunt, mirabile dictu: signa primò i signiferis: deinde ipsi signiferi trahi ad armatique milites ex acie in aciem &, sicubi est certamen, scutis magis iis geritur res, umbonibus incussaque ala hostes. plus capitur hominum, quàm atque una vox ponere arma jubentium fertur aciem. Itaque inter ipsum certa deditio est à primis auctoribus belli. sequentibusque diebus & ceteri Umbroli deduntur. Ocriculani sponsione in accepti.

Ante Chr. 306. V. C. 446.

Fabius, alienæ sortis victor im provinciam exercitum reque ei ob res tam feliciter ut priore anno populus cononsulatum, ita senatus insequente anno, Claudius, L. Volumnius consules fuerunt, , maximè Appio adversante, imperium. censorem petisse consulatum, comitiaque . Furio tribuno plebis interpellata, donec abdicavit, in quibusdam annalibus inveatus consul, quum collegæ novum belini hostes decernerentur, Romæ mansit, artibus opes augeret, quando belli dealios esset. Volumnium provinciæ haud multa secunda prœlia fecit: aliquot urm vi cepit prædæ erat largitor; & beniper se gratam comitate adjuvabat: militem-

temque iis artibus fecerat & periculi & laboris avidum. Q. Fabius proconsul ad urbem Allifas cum Samnitium exercitu signis collatis conflligit. minimè ambigua res fuit. Fusi hostes, atque in castra compulsi. nec castra forent retenta, ni exiguum superfuisset diei: ante noctem tamen sunt circumsessa, & nocte custodita, ne quis elabi posset. Postero die, vix dum luce certa, deditio fieri cœpta: & pacti, qui Samnitium forent, ut cum singulis vestimentis emitterentur. Hi omnes sub jugum missi. sociis Samnitium nihil cautum. ad septem millia sub corona veniere. qui se civem Hernicum dixerat, seorsum in custodia habitus. Eos omnes Fabius Romam ad senatum misit: & quum quæsitum esset, delectu, an voluntarii pro Samnitibus adversus Romanos bellâssent, per Latinos populos custodiendi dantur. jussique eam integram rem novi consules, P. Cornelius Arvina, Q. Marcius Tremulus (ii enim jam creati erant) ad senatum referre. id ægre passi Hernici, concilium populorum omnium habentibus Anagninis in circo, quem Maritimum vocant, præter Alatrinatem Ferentinatemque, & Verulanum, omnes Hernici nominis populo Romano bellum indixerunt.

Ante Chr. 305. *V. C.* 447.

XLIII. In Samnio quoque, quia decesserat inde Fabius, novi motus exorti. Calatia & Sora, præsidiaque quæ in iis Romana erant, expugnata: & in captivorum corpora militum fœdè sævitum. itaque eò P. Cornelius cum exercitu missus. Marcio novi hostes (jam enim Anagninis Hernicisque aliis bellum jussum erat) decernuntur. Primò ita omnia opportuna loca hostes inter consulum castra interce-

pervadere expeditus nuncius non
iquot dies incerti rerum omnium,
ſtatu alterius, uterque conſul age-
e is metus manaret; adeò ut om-
ıamento adigerentur, atque ad ſu-
juſti ſcriberentur exercitus. Cete-
bellum nequaquam pro præſenti
ıte gentis gloriæ fuit. nihil uſquam
ıſi, trinis caſtris intra paucos dies
lierum inducias, ita ut ad ſenatum
mitterent, pacti ſunt, bimeſtri ſti-
ɔque, & ſingulis in militem tunicis.
arcium rejecti: cui ſenatuſconſulto
lernicis erat: iſque eam gentem in
pit. Et in Samnio alter conſul ſu-
locis impeditior erat. Omnia iti-
: hoſtes, ſaltuſque pervios cepe-
ıbvehi commeatus poſſent. neque
:idie ſigna in aciem conſul profer-
:certamen poterat: ſatiſque appare-
ıitem certamen præſens, nec Ro-
em belli laturum. Adventus Mar-
: ſubactis maturavit collegæ venire
certaminis hoſti exemit. nam, ut
ıuidem exercitui ſe ad certamen
es, conjungi utique paſſi duos
:tus, nihil crederent ſupereſſe ſpei;
ompoſito agmine Marcium aggre-
m collatæ ſarcinæ in medium: &,
ıtiebatur, inſtructa acies. Clamor
va perlatus, deinde conſpectus pro-
ıultum apud alterum conſulem in
ue, confeſtim arma capere juſſis,
rapim-

nere clam in montes copias abduxisse: hoste
secutos duo millia inde locis munitis & ipsi
confedisse. Consul, ut stativa tuta copiosque (& ita erant) petisse videretur, postquam
munimentis castra firmavit, & omni apparatu
rum utilium instruxit, relicto firmo præsidio de
gilia tertia, quà duci proximè potest, expeditas
giones ad collegam, & ipsum adversus sedente
ducit. ibi auctore Postumio Minucius cum ho
bus signa confert. & quum anceps prœlium
multum diei processisset, tum Postumius, inte
legionibus, defessam jam aciem hostium impre
so invadit. Itaque quum lassitudo ac vulnera
gam quoque præpedissent, occidione occisi hos
signa unum & viginti capta: atque inde ad ca
Postumii perrectum. Ibi duo victores exerc
perculsum jam fama hostem adorti fundunt
gantque: signa militaria sex & viginti capta,
imperator Samnitium Statius Gellius, multique
mortales, & castra utraque capta: & Bovian
ubi postero die cœptum oppugnari, brevi capi
magnaque gloria rerum gestarum consules tri
phârunt. Minucium consulem cum vulnere
vi relatum in castra mortuum, quidam auct
sunt; & M. Fulvium in locum ejus consul
suffectum; & ab eo, quum ad exercitum Min
missus esset, Bovianum captum. Eodem anno
ra, Arpinum, Censennia, recepta ab Samniti

agentibus responsum est, *nisi sa-*
s pacem petissent Samnites, oratio-
habita, de pace transigi potuisse:
rba vana ad id locorum fuerint,
sse: P. Sempronium consulem cum
Samnio fore: eum, ad bellum pa-
nimi, falli non posse: comperta om-
rum: decedentem ex Samnio con-
erentur. Eo anno quum pacatum
us Romanus benignè præbito com-
t, fœdus antiquum Samnitibus
Æquos inde veteres hostes, cete-
annos sub specie infidæ pacis quie-
Romana: quòd, incolumi Herni-
litaverant simul cum iis Samniti
Hernicos subactos, universa pro-
mulatione consilii publici ad ho-
& postquam, icto Romæ cum
re, feciales venerant res repetitum,
nt *esse, ut, terrore incusso belli, Re-*
uterentur: quod quantopere optan-
icos docuisse: quum, quibus licue-
mana civitati præoptaverint: qui-
mallent copia non fuerit, pro pœna
tem fore. Ob hæc vulgò in con-
pulus Romanus bellum fieri Æquis
ue ambo, ad novum profecti bel-
illibus à castris hostium confede-
n exercitus (ut qui suo nomine per
belles egissent) tumultuario similis,
is, sine imperio, trepidare. alii ex-
n, alii castra tuenda censent. mo-
statio futura agrorum, ac deinceps
æsidiis urbium relictarum excidia.

Itaque,

s & P. Decius censores facti. Fabius, simul con-
ordiæ caussa, simul ne humillimorum in manu
comitia essent, omnem forensem turbam excretam
in quatuor tribus conjecit, urbanasque eas appella-
vit. adeòque eam rem acceptam gratis animis fe-
runt, ut Maximi cognomen, quod tot victoriis
non pepererat, hac ordinum temperatione pareret.
Ab eodem institutum dicitur, ut equites Idibus
Quintilibus transveherentur.

LIBER X.

EPITOME.

I. Coloniæ deductæ sunt Sora ac Alba. II. Cleonymus Dux Lacedæmonius ab Italiæ littore pellitur vix quintâ parte navium incolumi. III. Carseoli Marsi in deditionem accepti. IV, V. Etruscis victis induciæ biennii datæ. VI, VII, VIII. Collegium augurum ampliatum est, ut essent novem, quum antea quaterni fuissent. IX. Lex de provocatione ad populum à Valerio consule tunc tertiùm lata est. Duæ tribus adjectæ sunt, Aiensis & Terentina. X. Etrusci Gallos nequicquam in Romanos cient. XI. Manlius Consul equo effusus expiravit. XII, &c. Samnitibus bellum indictum, & adversus eos sæpe prospere pugnatum. XVIII, &c. Quum adversus Etruscos, Umbros, Samnites, Gallos, P. Decio & Q. Fabio ducibus, pugnaretur, XXVII, &c. Romanusque

itus in maximo esset discrimine, P. Decius, se-
r exemplum patris, devovit se pro exercitu, &
e sua victoriam ejus pugnæ populo Romano de-
XXX, &c. *Fabius de Gallis Etruscis & Sam-*
us triumphat. XXXVIII, XXXIX. *Papi-*
Cursor Sammitium exercitum, qui jurejurando
ictus, quo majore constantia virtutis pugnaret,
iem descenderat, fudit. XLVII. *Census actus*
lustrum conditum. censa sunt civium capita
nta sexaginta duo millia, & trecenta viginti

UCIO Genucio, Ser. Cornelio consulibus ab externis ferme bellis otium fuit. Soram atque Albam coloniæ deductæ: Albam in Æquos sex millia colonorum scripta. a agri Volsci fuerat: sed possederant Samnites. quatuor millia hominum missa. Eodem anno ›inatibus Trebulanisque civitas data. Frusinatertia parte agri damnati, quòd Hernicos ab sollicitatos compertum: capitaque conjurationis s, quæstione ab consulibus ex senatusconsulto ›ita, virgis cæsi ac securi percussi. Tamen, ne insus imbellem agerent annum, parva expeditio Umbria facta est; quòd nunciabatur, ex spe›ica quadam excursiones armatorum in agros ri. In eam speluncam penetratum cum signis : & ex eo loco obscuro multa vulnera accepta, aximèque lapidum ictu, donec, altero specus e-s ore (nam pervius erat) invento, utræque fauces ›ngestis lignis accensæ. ita intus fumo ac vapore

Ante Chr. 302. V. C. 450.

ad duo millia armatorum, ruentia noviſſimè in ipſas flammas, dum evadere tendunt, abſumpta.

Ante Chr. 301. *U. C.* 451.

M. Livio Dentre & Æmilio conſulibus redintegratum Æquicum bellum. Coloniam, ægre patientes velut arcem ſuis finibus impoſitam, ſumma vi expugnare adorti, ab ipſis colonis pelluntur. Ceterùm tantum Romæ terrorem fecere, quia vix credibile erat, tam affectis rebus, ſolos per ſe Æquos ad bellum coortos, ut tumultus ejus cauſſa dictator diceretur C. Junius Bubulcus. is cum M. Titinio magiſtro equitum profectus primo congreſſu Æquos ſubegit. ac die octavo triumphans in urbem quum rediſſet, ædem Salutis, quam conſul voverat, cenſor locaverat, dictator dedicavit.

II. Eodem anno claſſis Græcorum, Cleonymo duce Lacedæmonio, ad Italiæ littora appulſa, Thurias urbem in Salentinis cepit. Adverſus hunc hoſtem conſul Æmilius miſſus, prœlio uno fugatum compulit in naves. Thuriæ redditæ veteri cultori, Salentinoque agro pax parta. Junium Bubulcum dictatorem miſſum in Salentinos in quibuſdam annalibus invenio: & Cleonymum priùs, quàm confligendum eſſet cum Romanis, Italia exceſſiſſe. circumvectus inde Brunduſii promontorium, medioque ſinu Hadriatico ventis latus, quum læva importuoſa Italiæ littora, dextra Illyrii Liburnique & Iſtri, gentes feræ & magna ex parte latrociniis maritimis infames, terrerent, penitus ad littora Venetorum pervenit. ibi expoſitis paucis, qui loca explorarent, quum audiſſet, tenue prætentum littus eſſe, quod tranſgreſſis ſtagna ab tergo ſint irrigua æſtibus maritimis; agros haud procul proximos

ipestres cerni : ulteriora colles : inde esse
fluminis prealti, quo circumagi naves in
m tutam vidisse : (Meduacus amnis erat)
Stam classem subire flumine adverso jussit.
mas navium non pertulit alveus fluminis.
ra navigia transgressa multitudo armatorum
ientes agros, tribus maritimis Patavinorum
lentibus eam oram, pervenit. Ibi egressi,
:sidio navibus relicto, vicos expugnant, in-
nt tecta, hominum pecudumque prædas
& dulcedine prædandi longiùs usque à na-
rocedunt. Hæc ubi Patavium sunt nuncia-
iper autem eos in armis accolæ Galli habe-
ı duas partes juventutem dividunt. altera in
m, qua effusa populatio nunciabatur : altera,
prædonum obvia fieret, altero itinere ad sta-
navium (millia autem quindecim ab oppi-
rat) ducta. In naves parvas, custodibus
ptis, impetus factus : territique nautæ co-
naves in alteram ripam amnis trajicere. &c
ı prosperum æquè in palatos prædatores
n fuerat : refugientibusque ad stationem
Veneti obsistunt. Ita in medio circum-
ostes cæsique. pars capti classem indicant,
jue Cleonymum tria millia abesse. Inde
proximo vico in custodiam datis, pars flu-
naves, ad superanda vada stagnorum aptè
ilveis fabricatas, pars captiva navigia armatis
nt. profectique ad classem, immobiles na-
loca ignota plus quàm hostem timentes
vadunt, fugientesque in altum acriùs quàm
antes, usque ad ostium amnis persecuti, ca-
ibusdam incensisque navibus hostium, quas

trepidatio in vada intulerat, victores revertunter. Cleonymus, vix quinta parte navium incolumi, nulla regione maris Hadriatici prospere adita, discessit. rostra navium spoliaque Laconum in æde Junonis veteri fixa, multi superfunt qui viderunt. Patavii monimentum navalis pugnæ eo die, quo pugnatum est, quotannis solenni certamine navium in flumine oppidi medio exercetur.

III. Eodem anno Romæ cum Vestinis, petentibus amicitiam, ictum est fœdus. Multiplex deinde exortus terror. Etruriam rebellare ab Arretinorum seditionibus motu orto nunciabatur; ubi Cilnium genus præpotens, divitiarum invidia pelli armis cœptum. simul Marsos agrum vi tueri, in quem colonia Carseoli deducta erat, quatuor millibus hominum scriptis. Itaque propter eos tumultus dictus M. Valerius Maximus dictator, magistrum equitum sibi legit M. Æmilium Paullum. id magis credo, quàm Q. Fabium, ea ætate, atque eis honoribus, Valerio subjectum. ceterùm ex Maximi cognomine ortum errorem haud abnuerim. Profectus dictator cum exercitu, proelio uno Marsos fundit. compulsis deinde in urbes munitas, Milioniam, Plestinam, Fresilam intra dies paucos cepit: & parte agri mulctatis Marsis fœdus restituit. Tum in Etruscos versum bellum. & quum dictator auspiciorum repetendorum caussa profectus Romam esset, magister equitum pabulatum egressus, ex insidiis circumvenitur; signisque aliquot amissis, fœda militum cæde ac fuga in castra est compulsus. qui terror non eo tantùm à Fabio abhorret, quòd si qua alia arte cognomen suum æquavit, tum maximè bellicis laudibus: sed

ſed etiam, quòd memor Papirianæ ſævitiæ, nunquam, ut dictatoris injuſſu dimicaret, adduci potuiſſet.

IV. Nunciata ea clades Romam, majorem, quàm res erat, terrorem excivit. nam ut exercitu deleto, ita juſtitium indictum, cuſtodiæ in portis, vigiliæ vicatim exactæ: arma, tela in muros congeſta. Omnibus junioribus ſacramento adactis, dictator ad exercitum miſſus, omnia ſpe tranquilliora, & compoſita magiſtri equitum cura, caſtra in tutiorem locum redacta, cohortes, quæ ſigna amiſerant, extra vallum ſine tentoriis deſtitutas invenit: exercitum avidum pugnæ, quo maturiùs ignominia aboleretur. Itaque confeſtim caſtra inde in agrum Ruſellanum promovit. Eò & hoſtes ſecuti. & quanquam ex bene geſta re ſummam & in aperto certamine virium ſpem habebant; tamen inſidiis quoque, quas feliciter experti erant, hoſtem tentant. Tecta ſemiruta, vici per vaſtationem agrorum deuſti, haud procul caſtris Romanorum aberant. ibi abditis armatis, pecus in conſpectu præſidii Romani, cui præerat Cn. Fulvius legatus, propulſum. ad quam illecebram quum commoveretur nemo ab Romana ſtatione, paſtorum unus, progreſſus ſub ipſas munitiones, inclamat alios cunctanter ab ruinis vici pecus propellentes: quid ceſſarent, quum per media caſtra Romana turò agere poſſent? Hæc quum legato Cærites quidam interpretarentur, & per omnes manipulos militum ingens eſſet indignatio, nec tamen injuſſu movere ſe auderent: jubet peritos linguæ attendere animum, paſtorum ſermo agreſti an urbano propior eſſet. Quum referrent, ſonum

pente ex iaeuris eit, ac in patentem ao ca
ctum undique campum prolata signa. Visa
to major acies, quàm quæ ab suo præsidio su
posset. itaque propere ad dictatorem auxilia
tum mittit: interea ipse impetus hostium
net.

V. Nuncio allato, dictator signa ferri ac
armatos jubet. sed celeriora propè omnia in
erant. Rapta extemplo signa armaque: -
ab impetu & cursu tenebantur. cum ira ab a
nuper clade stimulabat, tum concitatior ac
clamor ab increscente certamine. Urgent
alii alios, hortanturque signiferos ut ociùs
quo magis festinantes videt dictator, eo imp
retentat agmen, ac sensim incedere jubet.
sci contra, principio exciti pugnæ, omnibus
aderant. Et super alios alii nunciant dic
omnes legiones Etruscorum capessisse pugn
nec jam ab suis resisti posse. & ipse cernit
periore loco, in quanto discrimine præsidium

pentinum hostis timeret: sed reliquerat intervalla inter ordines peditum, quà satis laxo spatio equi permisti possent. Pariter sustulit clamorem acies: & emissus eques libero cursu in hostem invehitur, incompositisque adversus equestrem procellam subitum pavorem offundit. Itaque ut propè serum auxilium jam penè circumventis, ita universa requies data est. integri accepere pugnam: nec ea ipsa longa, aut anceps fuit. Fusi hostes castra repetunt, inferentibusque jam signa Romanis cedunt, & in ultimam castrorum partem conglobantur. Hærent fugientes in angustiis portarum: pars magna aggerem vallumque conscendunt, si aut ex superiore loco tueri se, aut superare aliquà & evadere possent. Fortè quodam loco malè densatus agger pondere superastantium in fossam procubuit: atque eà quum Deos pandere viam fugæ conclamassent, plures inermes quàm armati evadunt. Hoc prœlio fractæ iterum Etruscorum vires: &, pacto annuo stipendio, & duum mensium frumento, permissum ab dictatore, ut de pace legatos mitterent Romam. Pax negata: induciæ biennii datæ. dictator triumphans in urbem rediit. Habeo auctores, sine ullo memorabili prœlio pacatam ab dictatore Etruriam esse, seditionibus tantùm Aretinorum compositis, & Cilnio genere cum plebe in gratiam reducto. Consul ex dictatura factus M. Valerius. non petentem, atque adeò etiam absentem, creatum credidere quidam; & per interregem ea comitia facta. id unum non ambigitur, consulatum cum Appulejo Pansa gessisse.

Ante Chr. 300. *V. C.* 452.

VI. M. Valerio & Q. Appulejo consulibus satis pacatæ foris res fuere. Etruscum adversæ belli res, & induciæ quietum tenebant: Samnitem, multorum annorum cladibus domitum, haud dum fœderis novi pœnitebat. Romæ quoque plebem quietam & exoneratam deducta in colonias multitudo præstabat. tamen, ne undique tranquillæ res essent, certamen injectum inter primores civitatis, patricios plebejosque, ab tribunis plebis Q. & Cn. Ogulniis: qui, undique criminandorum Patrum apud plebem occasionibus quæsitis, postquam alia frustra tentata erant, eam actionem susceperunt, qua non infimam plebem accenderent, sed ipsa capita plebis, consulares triumphalesque plebejos; quorum honoribus nihil, præter sacerdotia, quæ nondum promiscua erant, deesset. Rogationem ergo promulgarunt, ut, quum quatuor augures, quatuor pontifices ea tempestate essent, placeretque augeri sacerdotum numerum; quatuor pontifices, quinque augures, de plebe omnes adlegerentur. Quemadmodum ad quatuor augurum numerum, nisi morte duorum id redigi collegium potuerit, non invenio: quum inter augures constet, imparem numerum debere esse, ut tres antiquæ tribus, Ramnes, Tatienses, Luceres, suum quæque augurem habeant; aut, si pluribus sit opus, pari inter se numero sacerdotes multiplicent: sicut multiplicati sunt, quum ad quatuor quinque adjecti, novem numerum, ut terni in singulas essent, expleverunt. Ceterum, quia de plebe adlegebantur, juxta eam rem ægre passi Patres, quam quum consulatum vulgari viderent: simulabant ad

Deos

nagis, quàm ad se, pertinere. ipsos vi-
: sacra sua polluantur : id se optare tan-
qua in rempublicam clades veniat. Minùs
tendere, assueti jam tali genere certami-
inci. & cernebant adversarios non id, quod
vix speraverint, affectantes magnos honores;
nia jam, in quorum spem dubiam erat cer-
, tamen adeptos, multiplices consulatus, cen-
que & triumphos.

VII. Certatum tamen suadenda dissuadendaque
e inter Ap. Claudium maximè ferunt, & inter
blium Decium Murem. qui quum eadem fer-
e de jure Patrum ac plebis, quæ pro lege Licia
quondam contraque eam dicta erant, quum
plebejis consulatus rogabatur, disseruissent; retu-
lisse dicitur Decius parentis sui speciem, qualem
eum multi, qui in concione erant, viderant, in-
cinctum Gabino cultu, super telum stantem: quo
se habitu pro populo ac legionibus devovisset.
TUM *Publium Decium cos. purum piumque Diis
immortalibus visum, æquè ac si T. Manlius collega
ejus devoveretur: eundem P. Decium, qui sacra
publica populi Romani faceret, legi rite non potuisse?
id esse periculum, ne suas preces minùs audirent
Dii, quàm Ap. Claudii? castiùs eum sacra privata
facere, & religiosiùs Deos colere, quàm se? quem
pœnitere votorum, quæ pro republica nuncupaverint
tot consules plebeji, tot dictatores, aut ad exercitus
euntes, aut inter ipsa bella? Numerarentur duces
eorum annorum, quibus plebejorum ductu & auspi-
cio res geri cœptæ sunt: numerarentur triumphi:
jam ne nobilitatis quidem sua plebejos pœnitere. pro
certo habere, si quod repens bellum oriatur, non plus*

spei fore senatui populoque Romano in patricii, quàm in plebejis ducibus. Quod quum ita se habeat, cui Deorum hominumve indignum videri potest, inquit, eos viros, quos vos sellis curulibus, toga prætexta, tunica palmata, & toga picta, & corona triumphali laureaque honoravitis, quorum domos spoliis hostium affixis insignes inter alias feceritis, pontificalia atque auguralia insignia adjicere? qui Jovis Optimi Maximi ornatu decoratus, curru aurato per urbem vectus in Capitolium ascenderit; si conspicietur cum capide ac lituo, capite velato victimam caedat, auguriumve ex arce capiat? Cujus imaginis titulo consulatus, censuraque, & triumphus, æquo animo legetur; si auguratum aut pontificatum adjeceritis, non sustinebunt legentium oculi? Equidem (pace dixerim Deum) eos nos jam populi Romani beneficio esse spero, qui sacerdotiis non minus reddimus dignatione nostra honoris, quàm accepimus; & Deorum magis, quàm nostra caussa petamus, ut quos privatim colimus, publicè colamus.

VIII. Quid autem ego sic adhuc egi, tanq integra sit caussa patriciorum de sacerdotiis, & jam in possessione unius amplissimi simus sacer Decemviros sacris faciundis, carminum Sibyl fatorum populi hujus interpretes, antistites Apollinaris sacri cerimoniarumque aliarum videmus. nec tum patriciis ulla injuria fa quum duumviris sacris faciundis adjectus est plebejos numerus: & nunc tribunus, vir f strenuus, quinque augurum loca, quatuor po adjecit, in quo plebeji nominentur: non ut pl vestro loco pellant, sed ut adjuvent vos

plebeji divinis quoque rebus procurandis, sicut in ceteris humanis pro parte virili adjuvant. Noli erubescere, Appi, collegam in sacerdotio habere, quem in censura, quem in consulatu collegam habere potuisti: cujus tam dictatoris magister equitum, quàm magistri equitum dictator esse potes. Sabinum advenam principem nobilitatis vestra, seu Attum Clausum seu Ap. Claudium mavultis, illi antiqui patricii in suum numerum acceperunt. Ne fastidieris nos in sacerdotum numerum accipere. multa nobiscum decora afferimus: imò omnia eadem, quæ vos superbos fecerunt. L. Sextius primus de plebe consul est factus: Cajus Licinius Stolo primus magister equitum: C. Marcius Rutilus primus & dictator & censor: Q. Publilius Philo primus prætor. Semper ista audita sunt eadem, penes vos auspicia esse, vos solos gentem habere, vos solos justum imperium & auspicium domi militiæque: æquè adhuc prosperum plebejum ac patricium fuit, porroque erit. En unquam fando audistis, patricios primò esse factos, non de cœlo demissos, sed qui patrem ciere possent, id est, nihil ultra quàm ingenuos? Consulem jam patrem ciere possum, avumque jam poterit filius meus. Nihil est aliud in re, Quirites, nisi ut omnia negata adipiscamur. Certamen tantùm patricii petunt, nec curant quem eventum certaminum habeant. Ego hanc legem, quod bonum, faustum, felixque sit vobis ac reipublicæ, UTI ROGAS, *jubendam censeo.*

IX. Vocare tribus extemplo populus jubebat: apparebatque accipi legem: ille tamen dies est intercessione sublatus. postero die, deterritis tribunis, ingenti consensu accepta est. Pontifices creantur,

suasor

asor legis P. Decius Mus, P. Sempronius Sophus, . Marcius Rutilus, M. Livius Denter. Quinque gures item de plebe, C. Genucius, P. Ælius Pæ us, M. Minucius Fessus, C. Marcius, T. Publilius, ita octo pontificum, novem augurum numerus factus. Eodem anno M. Valerius consul de provocatione legem tulit, diligentiùs sanctam, tertiò ea tum post reges exactos lata est, semper à familia eadem. Caussam renovandæ sæpius haud aliam fuisse reor, quàm quòd plus paucorum opes, quàm libertas plebis, poterant. Porcia tamen lex sola pro tergo civium lata videtur: quòd gravi pœna, si quis verberâsset necâssetve civem Romanum sanxit. Valeria lex, quum eum, qui provocâsset virgis cædi securique necari vetuisset, si quis adversus ea fecisset, nihil ultra, quàm improbè factum adjecit. Id (qui tum pudor hominum erat) visum credo vinculum satis validum legis. nunc vix seri ita minetur quisquam. Bellum ab eodem consu haudquaquam memorabile adversus rebellantes, à quos, quum præter animos feroces nihil ex an qua fortuna haberent, gestum est. Alter con Appulejus in Umbria Nequinum oppidum circu sedit. locus erat arduus, atque in parte una p ceps, ubi nunc Narnia sita est: nec vi, nec i nimento capi poterat. Itaque eam fectam rem M. Fulvius Pætinus, Manlius Torquatus, novi consules, ceperunt. In eum annum quur Fabium consulem non petentem omnes di centuriæ, ipsum auctorem fuisse Macer Li ae Tubero tradunt differendi sibi consulatus licoſiorem annum: eo anno majori se usui r

Ante Chr. 299.
U. C. 453.

fore urbano gesto magistratu. ita nec dissimulantem quid mallet, nec petentem tamen, ædilem curulem cum L. Papirio Cursore factum. Id ne pro certo ponerem, vetustior annalium auctor Piso effecit, qui eo anno ædiles curules fuisse tradit C. Domitium, Cn. F. Calvinum, & Sp. Carvilium, Q. F. Maximum. Id credo cognomen errorem in ædilibus fecisse; secutamque fabulam mistam ex ædilitiis & consularibus comitiis, convenientem errori. Et lustrum eo anno conditum à P. Sempronio Sopho & P. Sulpicio Saverrione censoribus: tribusque additæ duæ, Anientis ac Terentina.

X. Hæc Romæ gesta. Ceterùm ad Nequinum oppidum quum segni obsidione tempus tereretur, duo ex oppidanis, quorum erant ædificia juncta muro, specu facto, ad stationes Romanas itinere occulto perveniunt: inde ad consulem deducti, præsidium armatum se intra mœnia & muros accepturos confirmant. Nec aspernanda res visa, neque incautè credenda. cum altero eorum (nam alter obses retentus) duo exploratores per cuniculum missi: per quos satis comperta re, trecenti armati transfuga duce in urbem ingressi, nocte portam, quæ proxima erat, cepere. qua refracta, consul exercitusque Romanus sine certamine urbem invasere. Ita Nequinum in ditionem populi Romani venit. Colonia eò adversus Umbros missa, à flumine Narnia appellata. exercitus cum magna præda Romam reductus. Eodem anno ab Etruscis adversus inducias paratum bellum. sed eos alia molientes Gallorum ingens exercitus, fines ingressus, paullisper à proposito avertit. Pecunia deinde,

qua

suasor legis P. Decius Mus, P [illegible] cios ex hostibus
C. Marcius Rutilus, M [illegible] o adjuncto exercitu
augures item de n[illegible] De societate haud abnu-
tus, M. Minuci [illegible] de agitur. qua pacta acce-
ita octo pon[illegible] cetera ad bellum esset, se-
factus. E[illegible] ret, inficias eunt, mercedem
vocatione [illegible] inferendi pactos: quicquid acce-
ea tum [illegible] ne agrum Etruscum vastarent,
lia ea[illegible] cultores. Militaturos tamen
am [illegible] Etrusci velint; sed nulla alia mercede,
qu[illegible] ut in partem agri accipiantur, tandemque
f[illegible] certa consistant. Multa de eo concilia
populorum Etruriæ habita. nec perfici quicquam
potuit; non tam, quia imminui agrum, quàm
quia accolas sibi quisque adjungere tam efferatæ
gentis homines horrebat. ita dimissi Galli pecu-
niam ingentem, sine labore ac periculo partam,
retulerunt. Romæ terrorem præbuit fama Gal-
lici tumultus ad bellum Etruscum adjecti: eò
minùs cunctanter fœdus ictum cum Picenti po-
pulo est.

XI. T. Manlio consuli Etruria provincia sorte
evenit: qui vix dum ingressus hostium fines, quum
exerceretur inter equites, ab rapido cursu circuma-
gendo equo effusus, extemplo prope exspiravit.
tertius ab eo casu dies finis vitæ consuli fuit. Quo
velut omine belli accepto, Deos pro se commisisse
bellum memorantes Etrusci sustulere animos. Ro-
mæ tum desiderio viri, tum incommoditate tem-
poris tristis nuncius fuit, ut Patres ab jubendo di-
ctatore consulis subrogandi comitia ex sententia
principum habita deterruerint. M. Valerium con-
sulem omnes sententiæ centuriæque dixere; quem
sena-

is dictatorem dici jussurus fuerat. tum ex-
o in Etruriam ad legiones proficisci jussit.
itus ejus compressit Etruscos, adeò ut nemo
munimenta egredi auderet, timorque ipsorum
dioni similis esset, neque illos novus consul va-
ndis agris urendisque tectis, quum passim non
læ solùm sed frequentes quoque vici incendiis fu-
arent, elicere ad certamen potuit. Quum hoc
gnius bellum opinione esset; alterius belli, quod
ultis invicem cladibus haud immeritò terribile e-
at, fama, Picentium, novorum sociorum, indicio
exorta est: Samnites arma & rebellionem spectare,
sique ab iis sollicitatos esse. Picentibus gratiæ a-
ctæ: & magna pars curæ Patribus ab Etruria in
Samnites versa est. Caritas etiam annonæ sollici-
tam civitatem habuit: venturumque ad inopiæ ulti-
mum foret, (ut scripsere, quibus ædilem fuisse eo
anno Fabium Maximum placet) ni ejus viri cura,
qualis in bellicis rebus multis tempestatibus fuerat,
talis domi tum in annonæ dispensatione præparan-
do ac convehendo frumento fuisset. Eo anno (nec
traditur caussa) interregnum initum. interreges fu-
ere Appius Claudius, dein P. Sulpicius. Is comi-
tia consularia habuit: creavit L. Corne-
lium Scipionem, Cn. Fulvium consules. *Ante Chr.* 298.
Principio hujus anni oratores Lucano- *U. C.* 454.
rum ad novos consules venerunt que-
stum, *quia conditionibus pellicere se nequiverint ad societatem armorum, Samnites infesto exercitu ingressos fines suos vastare, belloque ad bellum cogere. Lucano populo satis superque erratum quondam: nunc ita obstinatos animos esse, ut omnia ferro ac pati tolerabilius ducant, quàm ut unquam postea no-*

men

Romanum violent. Orare Patres, ut
is in fidem accipiant, & vim atque
se Samnitium arceant. Se, quanquam
n Samnitibus suscepto, necessaria jam
rsus Romanos fides sit, tamen obsides dat
se.

XII. Brevis consultatio senatus fuit. omnes jungendum fœdus cum Lucanis, petendas ab Samnitibus, censent. Benigt sum Lucanis, ictumque fœdus. Feci qui Samnitem decedere agro sociorum, a re exercitum finibus Lucanis juberent. q viam missi ab Samnitibus, qui denunc *quod adissent in Samnio concilium, haud abituros.* Hæc postquam audita sunt Ro lum Samnitibus & Patres censuerunt 8 jussit. Consules inter se provincias pa Scipioni Etruria, Fulvio Samnites obven versique ad suum quisque bellum pro Scipioni segne bellum, & simile prioris tiæ exspectanti, hostes ad Volaterras ir mine occurrerunt. Pugnatum major magna utrimque cæde. nox incertis, ctoria esset, intervenit. lux insequens ctumque ostendit. Nam Etrusci castra reliquerunt. Romanus egre ubi profectione hostium concessam progressus ad castra, vacuis cum (nam & stativa trepidè deserta fuer de in Falliscum agrum copiis redi pedimenta Faleriis cum modico p expedito agmine ad depopulan incedit. Omnia ferro ignique

dique actæ. nec solum modò vastum hosti relinquum, sed castellis etiam vicisque illatus ignis. urbus oppugnandis temperatum, in quas timor Etruscos compulerat. Cn. Fulvii consulis clara pugna in Samnio ad Bovianum haudquaquam ambiguæ victoriæ fuit. Bovianum inde aggressus, nec multo post Aufidenam vi cepit.

XIII. Eodem anno Carseolos colonia in agrum Æquicolarum deducta. Fulvius consul de Samnitibus triumphavit. quum comitia consularia instarent, fama exorta, Etruscos Samnitesque ingentes conscribere exercitus: palam omnibus conciliis veteres principes Etruscorum, quòd non Gallos quamque conditione traxerint ad bellum: increpati magistratus Samnitium, quòd exercitum, adversus Romanum hostem comparatum, objecerint Romanis. Itaque suis sociorumque viribus consurgere cœpitis ad bellum, & haudquaquam pari defungendum esse certamine. Hic terror, quum illustres viri consulatum peterent, omnes in Q. Fabium Maximum primò non petentem, deinde, ut inclinata civitas vidit, etiam recusantem, convertit. *Quid enim jam senem, ac perfunctum laboribus laborumque omnibus, sollicitarent? Nec corporis, nec animi vigorem remanere eundem: & fortunam ipsam verebantur, ne cui Deorum nimia jam in se, & constantior, quàm velint humanæ res, videatur. Et se gloriosiorem fuisse, & ad suam gloriam consurgentes alios lætum aspicere. nec honores magnos summis viris Romæ, nec honoribus deesse fortes viros.* Ducebat hac moderatione tam justa studia: quæ verecundia legum restinguenda ratus, legem recitari jussit, qua intra decem annos eundem consulem

ficiunt non liceret. Vix præ strepitu audita lex
tribunique plebis, nihil id impedimenti futu-
ajebant, se ad populum laturos, utì legibus
eretur. Et ille quidem in recusando perstabat,
d ergo attineret leges ferri, rogitans, quibus per
lem, qui tulissent, fraus fieret? Jam regi leges,
n regere. Populus nihilominus suffragia inibat:
ut quæque intro vocata erat centuria, consulem
aud dubiè Fabium dicebat. Tum demum con-
ensu civitatis victus, Dii approbent, inquit, quod
agitis, acturique estis, Quirites. Ceterùm, quoniam
in me, quod vos vultis, facturi estis; in collega se
meæ apud vos gratiæ locus. P. Decium, experium
mihi concordi collegio virum, dignum vobis, dignum
parente suo, quæso mecum consulem faciatis. Justa
suffragatio visa, omnes, quæ supererant, centuriæ
Q. Fabium, P. Decium consules dixere. Eo anno
plerisque dies dicta ab ædilibus, quia plus, quàm
quod lege finitum erat, agri possiderent. nec quis-
quam ferme est purgatus: vinculumque ingens im
modicæ cupiditatis injectum est.

XIV. Consules novi, Q. Fabius Maximus que
tùm & P. Decius Mus tertiùm, quum inter se
gitarent, ut alter Samnites hostes, alter Etrus
deligeret; quantæque in hanc aut in illam pro
ciam copiæ satis, & uter ad utrum bellum de
doneus magis esset: ab Suttrio, & Nepete, &
leriis legati, auctores concilia Etruriæ popul
de petenda pace haberi, totam belli molem in
nium averterunt. Profecti consules, quo
tiores commeatus essent, & incertior hos
venturum bellum foret, Fabius per Soranu
cius per Sidicinum agrum, in Samnium

ſbi in boſtium fines ventum eſt, uter-
abundus effuſo agmine incedit: explo-
n latiùs, quàm populantur. Igitur non
ad Tifernum boſtes in occulta valle inſtru-
n ingreſſos Romanos ſuperiore ex loco ad-
:abant. Fabius, impedimentis in locum
remotis, præſidioque modico impoſito,
onitis militibus adeſſe certamen, quadra-
gmine ad prædictas boſtium latebras ſuccedit.
anites deſperato improviſo tumultu, quando in
ertum ſemel diſcrimen evaſura eſſet res, & ipſi
ie juſta maluerunt concurrere. itaque & in
anum deſcendunt, ac fortunæ ſe, majore animo
quàm ſpe, committunt. Ceterùm, ſive quia ex
omnium Samnitium populis, quodcumque roboris
fuerat, contraxerant, ſeu quia diſcrimen ſummæ
rerum augebat animos, aliquantum aperta quoque
pugna præbuerunt terroris. Fabius, ubi nulla ex
parte boſtem loco moveri videt, M. Fulvium &
M. Valerium, tribunos militum, cum quibus ad
primam aciem procurrerat, ire ad equites jubet, &
adhortari, ut, ſi quando unquam equeſtri ope ad-
jutam rempublicam meminerint, illo die annitantur,
ut ordinis ejus gloriam invictam præſtent. Pe-
ditum certamine immobilem boſtem reſtare: om-
nem reliquam ſpem in impetu eſſe equitum. & ip-
ſos nominatim juvenes pari comitate utrumque
nunc laudibus, nunc promiſſis onerat. Ceterùm,
quando ne ea quoque tentata vis proficeret, conſi-
lio graſſandum, ſi nihil vires juvarent, ratus, Sci-
pionem legatum haſtatos primæ legionis ſubtrahe-
re ex acie, & ad montes proximos, quàm poſſet
occulteſſimè, circumducere jubet: inde aſcenſu ab-

ditos

dito à conspectu erigere in montes agmen, aversoque hosti ab tergo repente se ostendere. Equites ducibus tribunis haud multo plus hostibus quàm suis, ex improviso ante signa evecti, præbuerunt tumultus. Adversus incitatas turmas stetit immota Samnitium acies; nec parte ulla pelli aut perrumpi potuit. Et postquam irritum inceptum erat, recepti post signa prœlio excesserunt. Crevit ex eo hostium animus: nec sustinere frons prima tam longum certamen, increscentemque fiducia sui vim potuisset, ni secunda acies jussu consulis in primum successisset. Ibi integræ vires sistunt invehentem se jam Samnitem. & tempore improvisa ex montibus signa, clamorque sublatus non vero tantum metu terruere Samnitium animos. nam & Fabius Decium collegam appropinquare exclamavit: & pro se quisque miles, adesse alterum consulem, adesse legiones, gaudio alacres fremunt: errorque utilis Romanis oblatus, fugæ formidinisque Samnites implevit, maximè territos, ne ab altero exercitu integro intactoque fessi opprimerentur. & quia passim in fugam dissipati sunt, minor cædes, quàm pro tanta victoria, fuit. tria millia & quadringenti cæsi: capti ad trecentos ferme & triginta: signa militaria capta tria & viginti.

XV. Samnitibus Apuli se ante prœlium conjunxissent, ni P. Decius consul iis ad Maleventum castra objecisset, extractos deinde ad certamen fudisset. Ibi quoque plus fugæ fuit quàm cædis. duo millia Apulorum cæsa. spretoque eo hoste Decius in Samnium legiones duxit. Ibi duo consulares exercitus, diversis vagati partibus, omnia spatio quin-

ım evaſtârunt. Quadraginta & quin-
ınio fuere, in quibus Decii caſtra
ıs conſuliis ſex & octoginta. nec
foſſarum veſtigia relicta, ſed mul-
a monimenta vaſtitatis circa, regi-
pulatarum. Fabius etiam urbem
t. ibi capta armatorum duo millia
:æſi ferme pugnantes ad quadrin-
. Inde comitiorum cauſſa Romam
ıravit eam rem agere. quum primò
ium conſulem dicerent omnes cen-
udius conſularis candidatus, vir acer
non ſui magis honoris cauſſa, quàm
uperarent duo conſularia loca, cum
s nobilitatis viribus incubuit, ut ſe
conſulem dicerent. Fabius primò,
ere quæ priore anno dicendo, abnu-
:e ſellam omnis nobilitas: orare ut
ejo conſulatum extraheret, majeſta-
nam tum honori, tum patriciis
:ret. Fabius, ſilentio facto, media
. hominum ſedavit. facturum enim
ut duorum patriciorum nomina re-
ıium quàm ſe conſulem fieri vide-
ſui rationem comitiis, quum con-
rum ſit, peſſimo exemplo non ha-
a Lucius Volumnius de
. Claudio conſul eſt factus,
onſulatu inter ſe compara-
; objectare Fabio, fugiſſe
Claudium collegam, eloquentia civi-
us haud dubiè præſtantem.

Ante Chr. 296.
V. C. 458.

XVI. Co-

inde, quanquam nihil quietis dabatur, tamen summa alacritate ductus. Ceterùm ibi plus laboris ac periculi fuit. & defensa summa vi mœnia sunt: & locus erat munimento naturaque tutus, sed evicit omnia assuetus prædæ miles. ad tria millia hostium circa muros cæsa: præda militis fuit. Hujus oppugnatarum urbium decoris pars major in quibusdam annalibus ad Maximum trahitur. Murgantiam ab Decio, à Fabio Ferentinum Romuleamque oppugnatas tradunt. sunt qui novorum consulum hanc gloriam faciant. Quidam non amborum, sed alterius, L. Volumnii: ei Samnium provinciam evenisse.

XVIII. Dum ea in Samnio, cujuscumque ductu auspicioque, gererentur, Romanis in Etruria iterum bellum ingens multis ex gentibus concitur: cujus auctor Gellius Egnatius ex Samnitibus erat. Tusci fere omnes conciverant bellum: traxerat contagio proximos Umbriæ populos: & Gallica auxilia mercede sollicitabantur. omnis ea multitudo ad castra Samnitium conveniebat. Qui tumultus repens postquam Romam perlatus est, quum jam L. Volumnius consul cum legionibus secunda ac tertia, sociorumque millibus quindecim profectus in Samnium esset, Ap. Claudium primo quoque tempore in Etruriam ire placuit. duæ Romanæ legiones secutæ, prima & quarta, & sociorum duodecim millia: castra haud procul ab hoste posita. Ceterùm magis eò profectum est, quòd mature ventum erat, ut quosdam spectantes jam arma Etruriæ populos metus Romani nominis comprimeret, quàm quòd ductu consulis quicquam ibi satis scitè aut fortunatè gestum sit. Multa proelia

locis

ibus iniquis commissa, spesque in-
. hostem faciebat. & jam prope e-
,uci milites, nec militibus dux satis
:as, ad collegam arcessendum ex Sam-
ı trinis annalibus invenio. piget tamen
ıere, quum ea ipsa inter consules po-
jam iterum eodem honore fungentes
ıerit, Appio abnuente missas, Volum-
:e Appii se literis accitum. Jam Vo-
Samnio tria castella ceperat, in quibus
. hostium cæsa erant, dimidium fere
& Lucanorum seditiones, à plebejis
ducibus ortas, summa optimatium vo-
Q. Fabium proconsulem missum eò
xercitu compresserat. Decio depopu-
ım agros relinquit: ipse cum suis co-
am ad collegam pergit; quem adve-
: omnes accepere. Appium ex con-
redo animum habuisse haud immeritò
hil scripserat; illiberali & ingrato ani-
:at ope, dissimulantem. Vix enim sa-
reddita, quum obviam egressus esset:
inquit, *Luci Volumni? ut sese in Sam-
:t? Quæ te caussa, ut provincia tua
luxit?* Volumnius in Samnio res pro-
.it: litefis ejus accitum venisse: quæ
ıt, nec usus sui sit in Etruria, extem-
. signis abiturum. *Tu verò abeas*, in-
*te quisquam moratur. etenim minimè
ı est, quum bello tuo forsitan vix suf-
ad opem ferendam aliis gloriari veniſ-
Hercules verteret*, dicere Volumnius:
a operam insumptam, quàm quicquam

incidisse, cur non satis esset Etruriæ unus consularis exercitus.

XIX. Digredientes jam consules, legati tribunique ex Appiano exercitu circumsistunt: pars imperatorem suum orare, ne collegæ auxilium, quod acciendum ultro fuerit, sua sponte oblatum sperneretur: plures abeunti Volumnio obsistere, atque obtestari, *ne pravo cum collega certamine rempub. prodat: si qua clades incidisset, desertori magis, quàm deserto, noxia fore. Eò rem adducta, ut omnis rei bene aut secus gestæ in Etruria decus dedecusque ad L. Volumnium sit delegatum. neminem quæsiturum, quæ verba Appii, sed quæ fortuna exercitus fuerit. Dimitti ab Appio eum, sed à republ. & ab exercitu retineri, experiretur modò voluntatem militum.* Hæc monendo obtestandoque, prope restitantes consules in concionem pertraxerunt. ibi orationes longiores habitæ in eandem ferme sententiam, in quam inter paucos certatum verbis fuerat. Et quum Volumnius caussa superior, ne infacundus quidem adversus eximiam eloquentiam collegæ visus esset; cavillansque Appius *sibi acceptum referre* diceret *debere, quòd ex muto atque elingui faciundum etiam consulem haberent: priore consulatu primis utique mensibus hiscere eum nequisse, nunc jam populares orationes serere. Quàm mallem,* inquit Volumnius, *tu à me strenuè facere, quàm ego abs te scitè loqui didicissem. Postremò conditionem ferre, quæ decretura sit, non orator, (neque enim id desiderare rempublicam) sed imperator uter sit melior. Etruriam & Samnium provincias esse: utram mallet, eligeret. suo exercitu se vel in Etruria, vel in Samnio rem gesturum.* tum mili-

amor ortus, ut simul ambo bellum E-
ascciperent. quo animadverso consensu,
„ *Quoniam in collega voluntate interpre-*
tuit, erravi, non committam ut quid vos
curum sit. manere, an abire me velitis,
ignificate. Tum verò tantus est cla-
rtus, ut hostes è castris exciret. armis
n aciem descendunt. & Volumnius si-
re, ac vexilla efferri è castris jussit. Ap-
dubitâsse ferunt, cernentem, seu pugnante,
:to se, fore collegæ victoriam: deinde ve-
ne suæ quoque legiones Volumnium seque-
& ipsum flagitantibus suis signum dedisse.
ıtra parte satis commodè instructi fuerunt.
: Samnitium dux Gellius Egnatius pabulatum
:ohortibus paucis ierat; suoque impetu ma-
ilites, quàm cujusquam ductu aut imperio,
ım capessebant: & Romani exercitus nec pa-
ambo ducti, nec satis temporis ad instruen-
fuit. Priùs concurrit Volumnius, quàm Ap-
ad hostem perveniret. itaque fronte inæquali
urrsum est: &, velut sorte quadam mutante
tos inter se hostes, Etrusci Volumnio, Sam-
, parumper cunctati, quia dux aberat, Appio
rrere. Dicitur Appius in medio pugnæ dis-
ine, ita ut inter prima signa manibus ad cœ-
sublatis conspiceretur, ita precatus esse, *Bello-*
si hodie nobis victoriam duis, aß ego templum
voveo. Hæc precatus, velut instigante Dea, &
collegæ & exercitus virtutem adæquavit. Du-
mperatoria opera exsequuntur; & milites, ne
ltera parte priùs victoria incipiat, annituntur.
› fundunt fugantque hostes, majorem molem

haud facilè sustinentes, quàm cum qua manus conserere assueti fuerant. urgendo cedentes, insequendoque effusos compulere ad castra. Ibi, interventu Gellii, cohortiumque Sabellarum, paullisper recruduit pugna. iis quoque mox fusis, jam à victoribus castra oppugnabantur. & quum Volumnius ipse portæ signa inferret, Appius, Bellonam victricem identidem celebrans, accenderet militum animos: per vallum, per fossas irruperunt. Castra capta direptaque: præda ingens parta, & militi concessa est. septem millia ac trecenti hostium occisi: duo millia & centum viginti capti.

XX. Dum ambo consules omnisque Romana vis in Etruscum bellum magis inclinat, in Samnio novi exercitus, exorti ad depopulandos imperii Romani fines, per Vescinos in Campaniam Falernumque agrum transcendunt, ingentesque prædas faciunt. Volumnium, magnis itineribus in Samnium redeuntem, (jam enim Fabio Decioque prorogati imperii finis aderat) fama de Samnitium exercitu, populationibusque Campani agri, ad tuendos socios convertit. Ut in Calenum agrum venit, & ipse cernit recentia cladis vestigia, & Caleni narrant tantum jam prædæ hostes trahere, ut vix explicari agmen possit: itaque jam propalam duces loqui, extemplo eundum in Samnium esse; ut, relicta ibi præda, in expeditionem redeant, nec tam oneratum agmen dimicationi committant. Ea quanquam similia veris erant, certiùs tamen exploranda ratus, dimittit equites, qui vagos prædatores in agros palantes excipiant: ex quibus inquirendo cognoscit, ad Vulturnum flumen sedere hostem: inde tertia vigilia moturum iter in Samnium esse. His

fatis

ratis profectus, tanto intervallo ab hosti-
sedit, ut nec adventus suus propinquitate
noſci poſſet, & egredientem è caſtris hoſtem
meret. Aliquanto ante lucem ad caſtra ac-
t: gnaroſque Oſcæ linguæ exploratum quid a-
ar mittit. Intermiſti hoſtibus (quod facile erat
nocturna trepidatione) cognoſcunt infrequentia
natis ſigna egreſſa, prædam prædæque cuſtodes,
ire, ignobile agmen, & ſua quemque molientem,
illo inter alios conſenſu, nec ſatis certo imperio.
empus aggrediendi aptiſſimum viſum eſt: & jam
t appetebat. itaque ſigna canere juſſit; agmen-
te hoſtium aggreditur. Samnites præda impedi-
infrequentes armati, pars addere gradum, ac
æ ſe agere prædam; pars ſtare; incerti utrùm
ogredi, an regredi in caſtra tutius foret, inter
nctationem opprimuntur. & Romani jam tran-
enderant vallum: cædeſque ac tumultus erat in
ſtris. Samnitium agmen, præterquam hoſtili tu-
ultu, captivorum etiam repentina defectione tur-
itum erat: qui partim ipſi ſoluti vinctos ſolve-
ant: partim arma in ſarcinis deligata rapiebant,
multumque prœlio ipſo terribiliorem, intermiſti
mini, præbebant. Memorandum deinde edidere
cinus: nam Stajum Minacium ducem, adeuntem
dines hortantemque, invadunt: diſſipatis inde e-
itibus, qui cum eo aderant, ipſum circumſiſtunt,
iſidentemque equo captum ad conſulem Roma-
um rapiunt. Revocata eo tumultu prima ſigna
amnitium: prœliumque jam profligatum inte-
ratum eſt, nec diutius ſuſtineri potuit. Cæſa ad
ex millia hominum: duo millia & quingenti ca-
ti: in eis tribuni militum quatuor: ſigna milita-

ria triginta: &, quod lætissimum victoribus fuit, captivorum recepta septem millia & quadringenti; præda ingens sociorum: accitique edicto domini ad res suas noscendas recipiendasque. Præstituta die, quarum rerum non exstitit dominus, militi concessæ: coactique vendere prædam, ne alibi quàm in armis animum haberent.

XXI. Magnum ea populatio Campani agri tumultum Romæ præbuerat: & per eos fortè dies ex Etruria allatum erat, post deductum inde Volumnianum exercitum, Etruriam concitam in arma, & Gellium Egnatium Samnitium ducem, & Umbros ad defectionem vocari: & Gallos pretio ingenti sollicitari. His nunciis senatus conterritus, justitium indici, delectum omnis generis hominum haberi jussit. nec ingenui modò, aut juniores sacramento adacti sunt, sed seniorum etiam cohortes factæ, libertinique centuriati. & defendendæ urbis consilia agitabantur: summæque rerum prætor P. Sempronius præerat. Ceterùm parte curæ exonerârunt senatum Lucii Volumnii consulis literæ; quibus cæsos fusosque populatores Campaniæ cognitum est. Itaque & supplicationes ob rem bene gestam consulis nomine decernunt: justitium remittitur, quod fuerat dies decem & octo: supplicatioque perlæta fuit. Tum de præsidio regionis, depopulatæ ab Samnitibus, agitari cœptum. Itaque placuit, ut duæ coloniæ circa Vescinum & Falernum agrum deducerentur; una ad ostium Liris fluvii, quæ Minturnæ appellata; altera in saltu Vescino Falernum contingente agrum, ubi Sinope dicitur Græca urbs fuisse, Sinuessa deinde ab colonis Romanis appellata. Tribunis plebis negotium datum

datum est, ut plebiscito juberetur P. Sempronius prætor triumviros in ea loca colonis deducendis creare, nec, qui nomina darent, facilè inveniebantur: quia in stationem se prope perpetuam infestæ regionis, non in agros, mitti rebantur. Avertit ab eis curis senatum Etruriæ ingravescens bellum, & crebræ literæ Appii, monentis, ne regionis ejus motum negligerent. *quatuor gentes conferre arma, Etruscos, Samnites, Umbros, Gallos. jam castra bifariam facta esse: quia unus locus capere tantam multitudinem non posset.* Ob hæc (& jam appetebat tempus comitiorum) L. Volumnius consul Romam revocatus. qui prius, quàm ad suffragium centurias vocaret, in concionem advocato populo, multa de magnitudine belli Etrusci disseruit. *jam tum, quum ipse ibi cum collega rem pariter gesserit, fuisse tantum bellum, ut nec duce uno, nec exercitu geri potuerit: accessisse postea dici Umbros, & ingentem exercitum Gallorum. Adversus quatuor populos, duos consules illo die deligi meminissent. se, nisi confideret eum consensu populi Romani consulem declaratum iri, qui haud dubiè tum primus omnium ductor habeatur, dictatorem fuisse extemplo dicturum.*

XXII. Nemini dubium erat, quin Q. Fabius omnium consensu destinaretur: eumque & prærogativæ, & primò vocatæ omnes centuriæ consulem cum L. Volumnio dicebant. Fabii oratio fuit, qualis biennio ante: deinde, ut vincebatur consensu, versa postremò ad collegam P. Decium poscendum. *id senectuti suæ adminiculum fore: censura, duobusque consulatibus semel gestis expertum se, nil con-*

Ante Chr. 295. U.C. 457.

cordi collegio firmius ad rempubl. tuendam esse. novo imperii socio vix jam assuescere senilem animum posse: cum moribus notis facilius se communicaturum consilia. Subscripsit orationi ejus consul cum meritis P. Decii laudibus, tum *quæ ex concordia consulum bona, quæque ex discordia mala in administratione rerum militarium evenirent,* memorando, *quàm prope ultimum discrimen suis & collegæ certaminibus nuper ventum foret:* admonendo Decium, Fabiumque, *ut uno animo, una mente viverent. esse præterea viros natos militiæ, factis magnos, ad verborum linguæque certamina rudes: ea ingenia consularia esse. callidos solertesque, juris atque eloquentiæ consultos, qualis Ap. Claudius esset, urbi ac foro præsides habendos, prætoresque ad reddenda jura creandos esse.* His agendis dies est consumptus. postridie ad præscriptum consulis & consularia & prætoria comitia habita. Consules creati, Q. Fabius & P. Decius: Ap. Claudius prætor: omnes absentes. & L. Volumnio ex senatusconsulto & scito plebis prorogatum in annum imperium est.

XXIII. Eo anno prodigia multa fuerunt: quorum averruncandorum caussa supplicationes in biduum senatus decrevit. Publicè vinum ac thus sacrificiis præbitum. supplicatum iere frequentes viri feminæque. Insignem supplicationem fecit certamen in sacello Pudicitiæ patriciæ, quæ in foro boario est ad ædem rotundam Herculis, inter matronas ortum. Virginiam Auli filiam, patriciam plebejo nuptam Volumnio consuli, matronæ, quòd è Patribus enupsisset, sacris arcuerant. Brevis altercatio inde ex iracundia muliebri in contentionem ani-

ümorum exarsit: quum se Virginia & patriciam : pudicam in patriciæ Pudicitiæ templum ingressm; & uni nuptam, ad quem virgo deducta sit; :c se viri, honorumve ejus ac rerum gestarum ænitere, verò gloriaretur. Facto deinde egregio magnifica verba adauxit. in vico Longo, ubi habi-.abat, ex parte ædium quod satis esset loci modico sacello, exclusit; aramque ibi posuit: & convocatis plebejis matronis conquesta injuriam patriciarum, *Hanc ego aram*, inquit, *Pudicitiæ plebejæ dedico: vosque hortor, ut quod certamen virtutis viros in hac civitate tenet, hoc pudicitiæ inter matronas sit: detisque operam, ut hæc ara, quàm illa, si quid potest, sanctius, & à castioribus coli dicatur*. Eodem ferme ritu & hæc ara, quo illa antiquior, culta est; ut nulla nisi spectatæ pudicitiæ matrona, & quæ uni viro nupta fuisset, jus sacrificandi haberet. Vulgata dein religio à pollutis, nec matronis solùm, sed omnis ordinis feminis, postremò in oblivionem venit. Eodem anno Cn. & Q. Ogulnii ædiles curules aliquot fœneratoribus diem dixerunt. quorum bonis mulctatis, ex eo quod in publicum redactum est, ænea in Capitolio limina, & trium mensarum argentea vasa in cella Jovis, Jovemque in culmine cum quadrigis, & ad Ficum Ruminalem simulacra infantium conditorum Urbis sub uberibus lupæ posuerunt: semitamque saxo quadrato à Capena porta ad Martis straverunt: & ab ædilibus plebejis, L. Ælio Pæto & C. Fulvio Curvo, ex mulctaticia item pecunia, quam exegerunt pecuariis damnatis, ludi facti: pateræque aureæ ad Cereris positæ.

XXIV. Q. inde Fabius quintum & P. Decius quartum consulatum ineunt, tribus consulatibus censuraque collegæ; nec gloria magis rerum, quæ ingens erat, quàm concordia inter se clari. quæ ne perpetua esset, ordinum magis quàm ipsorum inter se certamen intervenisse reor: patriciis tendentibus ut Fabius Etruriam extra ordinem provinciam haberet; plebejis auctoribus Decio, ut ad sortem revocaret. Fuit certè contentio in senatu: &, postquam ibi Fabius plus poterat, revocata res ad populum est. in concione, ut inter militares viros, & factis potiùs quàm dictis fretos, pauca verba habita: Fabius, *quam arborem conseruisset, sub ea legere alium fructum, indignum esse* dicere, *se aperuisse Ciminiam silvam, viamque per devios saltus Romano bello fecisse. Quid se id ætatis sollicitâssent, si alio duce bellum gesturi essent? Nimirum adversarium se, non socium imperii, legisse* sensim exprobrat: *& invidisse Decium concordibus collegiis tribus.* Postremò *se tendere nihil ultra, quàm ut, si se dignum provincia ducerent, in eam mitterent. in senatus arbitrio se fuisse, & in potestate populi futurum.* P. Decius senatus injuriam querebatur. *quoad potuerint Patres annisos ne plebejis aditus ad magnos honores esset: postquam ipsa virtus pervicerit, ne in ullo genere hominum inhonorata esset, quari, quemadmodum irrita sint non suffragia modò populi, sed arbitria etiam fortunæ, & in paucorum potestatem vertantur. Omnes ante se consules sortitos provincias esse; nunc extra sortem Fabio senatum provinciam dare. Si honoris ejus caussa: ita eum de se, deque republica meritum esse, ut faveat Q. Fabii gloriæ, quæ modò non*

sua

suis cognomeniis splendeat. Cui autem dubium esse, ubi unum bellum sit asperum ac difficile, quum id alteri extra sortem mandetur, quin alter consul pro superveniente atque inutili habeatur? Gloriari Fabium rebus in Etruria gestis: velle & P. Decium gloriari: & forsitan, quem ille vorutum ignem reliquerit, ita ut toties novum ex improviso incendium oriatur, eum se exstincturum. Postremò se collegæ honores premiaque concessurum verecundia ætatis ejus majestatisque: quum periculum, quum dimicatio proposita sit, neque cedere sua sponte, neque cessurum: &, si nihil aliud ex eo certamine tulerit, illud certè laturum, ut, quod populi sit, populus jubeat potiùs, quàm Patres gratificentur. Jovem optimum maximum, Deosque immortales se precari, ut ita sortem æquam sibi cum collega det, si eandem virtutem felicitatemque in bello administrando daturi sint. certè id & natura æquum, & exemplo utile esse, & ad famam populi Romani pertinere, uos consules esse, quorum utrolibet duce bellum Etruscum geri rectè possit. Fabius nihil aliud precatus populum, quàm ut, priusquam intro vocarentur ad suffragium tribus, Ap. Claudii prætoris alterus ex Etruria literas audirent, comitio abit. nec minore populi consensu, quàm senatus, provincia Etruria extra sortem Fabio decreta est.

XXV. Concursus inde ad consulem factus omnium ferme juniorum: & pro se quisque nomina dabant. tanta cupido erat sub eo duce stipendia faciendi. Qua circumfusus turba, *Quintum mihi*, inquit, *peditum, & sexcentos equites dentiones scribere in animo est. bonitemo & crustino die qui nomina dederitis, mecum, fortes, miseri mihi cura est,*

ut omnes locupletes reducam, quàm ut multis rem geram militibus. Profectus apto exercitu, & eo plus fiduciæ ac ſpei gerente, quòd non deſiderata multitudo erat: ad oppidum Aharnam, unde haud procul hoſtes erant, ad caſtra Appii prætoris pergit. paucis citra millibus lignatores ei cum præſidio occurrunt, qui, ut lictores prægredi viderunt, Fabiumque eſſe conſulem accepere; læti atque alacres Diis populoque Romano grates agunt, quòd eum ſibi imperatorem miſiſſent. Circumfuſi deinde quum conſulem ſalutarent, quærit Fabius quò pergerent. reſpondentibuſque lignatum ſe ire, *ain' tandem,* inquit, *num caſtra vallata non habetis?* Ad hoc quum ſucclamatum eſſet; duplici quidem vallo, & foſſa, & tamen in ingenti metu eſſe: *habetis igitur,* inquit, *affatim lignorum: redite, & vellite vallum.* Redeunt in caſtra, terroremque ibi, vellentes vallum, & iis qui in caſtris remanſerunt militibus, & ipſi Appio fecerunt. Tum pro ſe quiſque alii aliis dicere, conſulis ſe Q. Fabii facere juſſu. Poſtero inde die caſtra mota, & Appius prætor Romam dimiſſus. inde nuſquam ſtativa Romanis fuere. negabat utile eſſe uno loco ſedere exercitum: itineribus ac mutatione locorum nobiliorem ac ſalubriorem eſſe. fiebant autem itinera, quanta fieri ſinebat hiems hauddum exacta. Vere inde primo, relicta ſecunda legione ad Cluſium, quod Camars olim appellabant, præpoſitoque caſtris L. Scipione proprætore, Romam ipſe ad conſultandum de bello rediit: ſive ipſe ſponte ſua, quia bellum ei majus in conſpectu erat, quàm quantum eſſe famæ crediderat; ſive ſenatuſconſulto accitus. nam in utrumque auctores ſunt. Ab

Ap.

prætore retractum quidam videri vo-
ım in ſenatu, & apud populum (id
literas aſſiduè fecerat) terrorem belli E-
eret. *non ſuffecturum ducem unum, nec
unum adverſus quatuor populos. Pericu-
ſe, ſive juncti unum premant, ſive id di-
rant bellum, ne ad omnia ſimul obire unus
ſſit. Duas ſe ibi legiones Romanas reliquiſſe :
ninus quinque millia peditum equitumque cum
io veniſſe. ſibi placere, P. Decium conſulem pri-
quoque tempore in Etruriam ad collegam profi-
: L. Volumnio Samnium provinciam dari. Si
ıſul malit in ſuam provinciam ire, Volumnium in
Etruriam ad conſulem cum exercitu juſto conſulari
proficiſci.* Quum magnam partem moveret oratio
prætoris, P. Decium cenſuiſſe ferunt, ut omnia
integra ac libera Q. Fabio ſervarentur, donec vel
ipſe, ſi per commodum reipubl. poſſet, Romam
veniſſet : vel aliquem ex legatis miſiſſet, à quo
diſceret ſenatus, quantum in Etruria belli eſſet,
quantiſque adminiſtrandum copiis, & quot per du-
ces eſſet.

XXVI. Fabius ut Romam rediit, & in ſenatu,
& productus ad populum, mediam orationem ha-
buit, ut nec augere nec minuere videretur belli
famam : magiſque in altero aſſumendo duce alio-
rum indulgere timori, quàm ſuo aut reip. periculo
conſulere. ceterùm ſi ſibi adjutorem belli, ſocium-
que imperii darent ; quonam modo ſe obliviſci P.
Decii conſulis per tot collegia experti poſſe? *Nemi-
nem omnium ſecum conjungi malle : & copiarum
ſatis ſibi cum P. Decio, & nunquam nimium hoſti-
um fore : ſin collega quid aliud malit ; at ſibi L.
Volum-*

Volumnium darent adjutorem. Omnium rerum ar
bitrium & à populo, & à senatu, & ab ipso colle
ga Fabio permissum est. & quum Decius se i
Samnium vel in Etruriam proficisci paratum es
ostendisset; tanta lætitia ac gratulatio fuit, ut pra
ciperetur victoria animis, triumphusque non be
lum decretum consulibus videretur. Invenio apu
quosdam, extemplo, consulatu inito, profectos i
Etruriam Fabium Deciumque, sine ulla mentio
sortis provinciarum certaminumque inter collega
quæ exposui. Sunt quibus ne hæc quidem cert
mina exponere satis fuerit; adjecerunt & App
criminationes de Fabio absente ad populum,
pertinaciam adversus præsentem consulem prætor
contentionemque aliam inter collegas, tenden
Decio, ut suæ quisque provinciæ sortem tueretu
Constare res incipit ex eo tempore, quo profec
ambo consules ad bellum sunt. Ceterùm antequa
consules in Etruriam pervenirent, Senones Ga
multitudine ingenti ad Clusium venerunt, leg
nem Romanam castraque oppugnaturi. Sci
qui castris præerat, loco adjuvandam paucitat
suorum militum ratus, in colle, qui inter urb
& castra erat, aciem erexit. Sed, ut in re su
parum explorato itinere ad jugum perrexit,
hostes ceperant parte alia egressi. ita cæsa ab
legio, atque in medio, quum hostis undique
ret, circumventa. Deletam quoque ibi legi
ita ut nuncius non superesset, quidam au
sunt; nec ante ad consules, qui jam haud
à Clusio aberant, famam ejus cladis pe
quàm in conspectu fuere Gallorum equites,
ribus equorum suspensa gestantes capita, &

:a, ovantesque moris sui carmine. Sunt qui
bros fuisse, non Gallos, tradant: nec tantum
is acceptum: & circumventis pabulatoribus
. L. Manlio Torquato legato Scipionem pro-
orem subsidium è castris tulisse, victoresque
bros, redintegrato proelio, victos esse: capti-
ne eis ac prædam ademptam. Similius vero
à Gallo hoste, quàm Umbro, eam cladem ac-
am; quòd, cum sæpe aliàs, tum eo anno,
ici tumultus præcipuus terror civitatem tenuit.
ue præterquam quòd ambo consules profecti
ellum erant cum quatuor legionibus, & ma-
equitatu Romano, Campanisque mille equiti-
delectis ad id bellum missis, & sociorum no-
isque Latini majore exercitu, quàm Romani;
duo exercitus haud procul urbe Etruriæ oppo-
unus in Falisco, alter in Vaticano agro. Cn.
'ius & L. Postumius Megellus, proprætores
o, stativa in eis locis habere jussi.

XVII. Consules ad hostes transgresso Apen-
in agrum Sentinatem pervenerunt. Ibi qua-
millium ferme intervallo castra posita. Inter
es deinde consultationes habitæ: atque ita con-
t, ut ne unis castris miscerentur omnes, neve
aciem descenderent simul. Samnitibus Galli,
iscis Umbri adjecti. dies indicta pugnæ: Sam-
ous Gallisque delegata pugna: inter ipsum cer-
en Etrusci Umbrique jussi castra Romana op-
nare. Hæc consilia turbârunt transfugæ Clu-
tres, clam nocte ad Fabium consulem trans-
si: qui, editis hostium consiliis, dimissi cum
is, ut subinde, ut quæque res nova decretá es-
exploratam perferrent. Consules Fulvio, ut

ex

ex Falisco, Postumio, ut ex Vaticano exercitum ad Clusium admoveant, summaque vi fines hostium depopulentur, scribunt. Hujus populationis fama Etruscos ex agro Sentinate ad suos fines tuendos movit. Instare inde consules, ut absentibus iis pugnaretur. per biduum lacessiere prœlio hostem. biduo nihil dignum dictu actum. pauci utrimque cecidere: magisque irritati sunt ad justum certamen animi, quàm ad discrimen summa rerum adducta. Tertio die descensum in campum omnibus copiis est. Quum instructæ acies starent, cerva fugiens lupum è montibus exacta per campos inter duas acies decurrit: inde diversæ feræ, cerva ad Gallos, lupus ad Romanos cursum deflexit. lupo data inter ordines via, cervam Galli confixere. Tum ex antesignanis Romanus miles, *Illac fuga*, inquit, *& cædes vertit, ubi sacram Dianæ feram jacentem videtis. Hinc victor Martius lupus, integer & intactus, gentis nos Martiæ & conditoris nostri admonuit.* Dextro cornu Galli, sinistro Samnites constiterunt. Adversus Samnites Fabius primam ac tertiam legiones pro dextro cornu, adversus Gallos pro sinistro Decius quintam & sextam instruit. secunda & quarta cum L. Volumnio, proconsule in Samnio gerebant bellum. Primo concursu adeò æquis viribus gesta res est, ut, si affuissent Etrusci & Umbri, aut in acie, aut in castris, quocumque se inclinâssent, accipienda clades fuerit.

XXVIII. Ceterùm, quanquam communis adhuc Mars belli erat, nec dum discrimen fortuna fecerat qua datura vires esset, haudquaquam similis pugna in dextro lævoque cornu erat: Romani

apud

pud Fabium arcebant magis quàm inferebant pugnam: extrahebaturque in quàm maximè ſerum liei certamen: quia ita perſuaſum erat duci, & Samnites & Gallos primo impetu feroces eſſe, quos uſtineri ſatis ſit; longiore certamine ſenſim reſiſtere Samnitium animos: Gallorum quidem etiam corpora intolerantiſſima laboris atque æſtus fluere; primaque eorum prœlia pluſquam virorum, poſtrema minus quàm feminarum eſſe. In id temporis igitur, quo vinci ſolebat hoſtis, quàm integerrimas vires militi ſervabat. Ferocior Decius & ætate & vigore animi, quantumcunque virium habuit, certamine primo effudit: & quia lentior videbatur pedeſtris pugna, equitatum in pugnam concitat: & ipſe, fortiſſimæ juvenum turmæ imminiſtus, orat proceres juventutis, ut ſecum in hoſtem impetum faciant: duplicem illorum gloriam fore, ſi ab lævo cornu & ab equite victoria inciperiat. Bis avertere Gallicum equitatum. iterum longiùs evectos, & jam inter media equitum agmina prœlium cientes, novum pugnæ conterruit genus. eſſedis carriſque ſuperſtans armatus hoſtis ingenti ſonitu equorum rotarumque advenit, & inſolitos ejus tumultus Romanorum conterruit equos. Ita victorem equitatum velut lymphaticus pavor diſſipat: ſternit inde ruentes equos viroſque improvida fuga. Turbata hinc etiam ſignia legionum: multique impetu equorum ac vehiculorum raptorum per agmen obtriti anteſignani: & inſecuta, ſimul territos hoſtes vidit, Gallica acies nullum ſpatium reſpirandi recipiendique ſe dedit. Vociferari Decius, *Quò fugerent? quamve in fuga ſpem haberent?* obſiſtere cedentibus, ac revocare

mactandas Telluri ac Diis Manibus debo.
cutus, M. Livium pontificem, quem, d
in aciem, digredi vetuerat ab se, praeire j
ba, quibus se legionesque hostium pro
populi Romani Quiritium devoveret. dev
eadem precatione, eodemque habitu, quo
Decius ad Veserim bello Latino se jusse
veri. Quum secundùm solennes precatio
cisset, *pra se agere sese formidinem a*
cademque ac cruorem; cœlestium, infero
contaminatum funebribus diris signa, tela,
stium; locumque eundem sua pestis &
ac Samnitium fore: haec exsecratus in
que, quà confertissimam cernebat Galloru
concitat equum; inferensque se ipse in
interfectus est.

XXIX. Vix humanae inde opis vide
potuit. Romani, duce amisso, quae r
aliàs esse solet, sistere fugam, ac novam d
velle instaurare priorem. Galli, & mag

aciem : furiarumque ac formidinis plena omnia ad hostes esse. Superveniunt deinde his restituentibus pugnam L. Cornelius Scipio & C. Marcius, cum subsidiis ex novissima acie, jussu Q. Fabii consulis ad præsidium collegæ missi. ibi auditur P. Decii eventus, ingens hortamen ad omnia pro republica audenda. Itaque quum Galli structis ante se scutis conferti starent, nec facilis pede collato videretur pugna : jussu legatorum collecta humi pila, quæ strata inter duas acies jacebant, atque in testudinem hostium conjecta. quibus plerisque in scuta, verutis in corpora ipsa fixis, sternitur cuneus, ita ut magna pars integris corporibus attoniti conciderent. hæc in sinistro cornu Romanorum fortuna variaverat. Fabius in dextro cornu primò (ut ante dictum est) cunctando extraxerat diem : deinde, postquam nec clamor hostium, nec impetus, nec tela missa eandem vim habere visa, præfectis equitum jussis ad latus Samnitium circumducere alas, ut signo dato in transversos, quanto maximo possent impetu, incurrerent ; sensim suos signa inferre jussit, & commovere hostem. Postquam non resisti vidit, & haud dubiam lassitudinem esse : tum collectis omnibus subsidiis, quæ ad id tempus reservaverat, & legiones concitavit, & signum ad invadendos hostes equitibus dedit. Nec sustinuerunt Samnites impetum : præterque aciem ipsam Gallorum, relictis in dimicatione sociis, ad castra effuso cursu ferebantur. Galli, testudine facta, conferti stabant. Tum Fabius, audita morte collegæ, Campanorum alam, quingentos fere equites, excedere acie jubet, & circumvenos ab tergo Gallicam invadere aciem : tertiæ deinde

inde legionis subsequi principes; &c. qua turbatum agmen hostium viderent, impetu equitum instare, ac territos cædere. Ipse ædem Jovi Victori, spoliaque hostium quum vovisset, ad castra Samnitium pervexit, quo multitudo omnis consternata agebatur. Sub ipso vallo, quia tantam multitudinem portæ non recepere, tentata ab exclusis turba suorum pugna est. Ibi Gellius Egnatius imperator Samnitium cecidit. compulsi deinde intra vallum Samnites, parvoque certamine capta castra, & Galli ab tergo circumventi. Cæsa eo die hostium viginti quinque millia, octo capta. nec incruenta victoria fuit. Nam ex P. Decii exercitu cæsa septem millia: ex Fabii, mille ac ducenti. Fabius, dimissis ad quærendum collegæ corpus, spolia hostium, conjecta in acervum, Jovi Victori cremavit. Consulis corpus eo die, quia obrutum superstratis Gallorum cumulis erat, inveniri non potuit. postero die inventum, relatumque est cum multis militum lacrimis. Intermissa inde omnium aliarum rerum cura, Fabius collegæ funus omni honore laudibusque meritis celebrat.

XXX. Et in Etruria per eosdem dies ab Cn. Fulvio proprætore res ex sententia gesta; & præter ingentem illatam populationibus agrorum hosti cladem, pugnatum etiam egregiè est: Perusinorumque & Clusinorum cæsa amplius tria millia, & signa militaria ad viginti capta. Samnitium agmen, quum per Pelignum agrum fugeret, circumventum à Pelignis est. ex millibus quinque ad mille cæsi. Magna ejus diei, quo in Sentinati agro bellatum, fama est, etiam vero stanti. sed superjecere quidam augendo fidem, qui in hostium exercitu

quadraginta milia trecentos tri-
millia, mille carpentorum scri-
t cum Umbris Tuscisque, quos
uisse. & ut Romanorum quo-
as, L. Volumnium proconsule
exercitumque ejus legionibus
:. In pluribus annalibus duo-
propria victoria est. Volumnius
res gerit, Samnitiumque exer-
montem compulsum, non de-
oci, fundit fugatque. Q. Fabius
elicto in Etruria, suis legionibus
de Gallis Etruscisque ac Sam-
t. milites triumphantem secuti
conditis carminibus militaribus
Q. Fabii, quàm mors præclara
citataque memoria parentis, æ-
o privatoque filii laudibus. Data
æris octogeni bini, sagaque &
illa tempestate militiæ haudqua-

rebus gestis, nec in Samnitibus
ria pax erat. nam & Perusinis
eductum ab consule exercitum
& Samnites prædatum in a-
ormianumque, & parte alia in
Vulturno adjacent flumini, de-
as eos Appius Claudius prætor
ano missus. Fabius in Etruria,
quatuor millia & quingentos Pe-
:: cepit ad mille septingentos
redempti singuli æris trecentis
omnis militibus concessa. Sam-
nitium

nitium legiones quum partim Ap. Claudius prætor, partim L. Volumnius proconſule ſequeretur, in agrum Stellatem convenerunt. ibi & Samnitium legiones omnes confidunt, & Appius Volumniuſque caſtra conjungunt. Pugnatum infeſtiſſimis animis, hinc ira ſtimulante adverſus rebellantes toties, illinc ab ultima jam dimicantibus ſpe. Cæſa ergo Samnitium ſexdecim millia trecenti, capta duo millia ſeptingenti. ex Romano exercitu cecidere duo millia ſeptingenti. Felix annus bellicis rebus, peſtilentia gravis, prodigiiſque ſollicitus. nam & terram multifariam pluiſſe, & in exercitu Appii Claudii pleroſque fulminibus ictos nunciatum eſt: librique ob hæc aditi. Eo anno Q. Fabius Gurges, conſulis filius, aliquot matronas ad populum ſtupri damnatas pecunia mulctavit. ex quo mulctaticio ære Veneris ædem, quæ prope Circum eſt, faciendam curavit. Superſunt etiam nunc Samnitium bella, quæ continua per quartum jam volumen, annumque ſextum & quadrageſimum, à M. Valerio, A. Cornelio conſulibus, qui primi Samnio arma intulerunt, agimus. & ne tot annorum clades utriuſque gentis laboreſque actos nunc referam, quibus nequiverint tamen duriora pectora vinci; proximo anno Samnites in Sentinati agro, Pelignis, ad Tifernum, Stellatibus campis, ſuis ipſi legionibus, miſti alienis, ab quatuor exercitibus, quatuor ducibus Romanis cæſi fuerant: imperatorem clariſſimum gentis ſuæ amiſerant: ſocios belli, Etruſcos, Umbros, Gallos, in eadem fortuna videbant, qua ipſi erant: nec ſuis, nec externis viribus jam ſtare poterant; tamen bello non abſtinebant, adeò ne infeliciter quidem defenſæ

libertatis

: & vinci, quàm non tentare vi-
nt. Quinam sit ille, quem non
ıtatis bellorum scribendo legendoque,
on fatigaverunt?

Fabium, P. Decium, L.
ellus & M. Atilius Re-
secuti sunt. Samni-
decreta provincia est:

Ante Chr. 294. V. C. 458.

ıs hostium exercitus, uno Etruriam,
nem Campaniæ repeti, tertium tu-
bus, fama erat. Postumium vale-
omæ tenuit. Atilius extemplo pro-
Samnio hostes (ita enim placuerat
ım egressos opprimeret. Velut ex
obvium habuere hostem: ubi & in-
astare ipsi Samnitium agrum pro-
egredi inde in pacata, sociorumque
ıi fines Samnitem prohiberent.
ıstris collata essent, quod vix Ro-
ictor auderet, ausi Samnites sunt
ıtio ultima temeritatis facit) castra
gnare. & quanquam non venit ad
lax inceptum, tamen haud omnino
Nebula erat ad multum diei densa
ısum eriperet, non prospectu mo-
ı adempto, sed propinquo etiam
inter se conspectu. Hac velut la-
freti Samnites, vixdum satis cer-
ipsam premente caligine, ad sta-
ım in porta segniter agentem vigi-
Improvisò oppressis, nec ani-
istendum, nec virium fuit. Ab
ı decumana porta impetus factus.

itaque

itaque captum quæstorium: quæstorque ibi L. Opimius Pansa occisus. conclamatum inde ad arma.

XXXIII. Consul, tumultu excitus, cohortes duas sociorum, Lucanam Suessanamque, quæ proximæ fortè erant, tueri prætorium jubet: manipulos legionum principali via inducit. Vixdum satis aptatis armis, in ordines eunt: & clamore magis quàm oculis hostem noscunt; nec, quantus numerus sit, æstimari potest. Cedunt primò incerti fortunæ suæ, & hostem introrsum in media castra accipiunt. inde quum consul vociferaretur, expulsine extra vallum, castra deinde sua oppugnaturi essent, rogitans: clamore sublato, connixi primò resistunt: deinde inferunt pedem, urgentque, & impulsos semel terrore eodem agunt, quo cœperunt: expellunt extra portam vallumque: inde pergere ac persequi (quia turbida lux metum circa insidiarum faciebat) non ausi, liberatis castris contenti, receperunt se intra vallum, trecentis ferme hostium occisis. Romanorum stationis primæ, vigilumque, & eorum qui circa quæstorium oppressi, periere ad ducentos triginta. Animos inde Samnitibus non infelix audacia auxit: & non modò proferre inde castra Romanum, sed ne pabulari quidem per agros suos patiebantur. retro in pacatum Soranum agrum pabulatores ibant. Quarum rerum fama tumultuosior etiam, quàm res erant, perlata Romam, coëgit L. Postumium consulem, vixdum validum, proficisci ex urbe: prius tamen, quàm exiret, militibus edicto Soram jussis convenire. Ipse ædem Victoriæ, quàm ædilis curulis ex mulctaticia pecunia faciendam curaverat, dedicavit.

cavit. Ita ad exercitum profectus ab Sora in Samnium, ad castra collegæ perrexit. inde postquam Samnites, diffisi duobus exercitibus resisti posse, recesserunt; diversi consules ad vastandos agros urbesque oppugnandas discedunt.

XXXIV. Postumius Milioniam oppugnare adortus, vi primò atque impetu, deinde, postquam ea parum procedebant, opere ac vineis demum injunctis muro cepit. Ibi, capta jam urbe, ab hora quarta diei ad octavam fere horam omnibus partibus urbis diu incerto eventu pugnatum est. postremò potitur oppido Romanus. Samnitium cæsi tria millia ducenti: capti quatuor millia ducenti, præter prædam aliam. Inde Ferentinum ductæ legiones: unde oppidani cum omnibus rebus suis, quæ ferri agique potuerunt, nocte per aversam portam silentio excesserunt. Igitur simul advenit consul, primò ita compositus instructusque mœnibus successit, tanquam idem, quod ad Milioniam fuerat, certaminis foret: deinde ut silentium vastum in urbe, nec arma nec viros in turribus ac muris vidit, avidum invadendi deserta mœnia militem detinet, ne quam occultam in fraudem incautus rueret: duas turmas sociorum Latini nominis circumequitare mœnia atque explorare omnia jubet. equites portam unam alteramque eadem regione in propinquo patentes conspiciunt, itineribusque iis vestigia nocturnæ hostium fugæ. Adequitant deinde sensim portis: urbemque ex tuto rectis itineribus perviam conspiciunt: ad consulem referunt excessum urbe: solitudine haud dubia perspicuum esse, & recentibus vestigiis fugæ, ac strage rerum in trepidatione nocturna passim relictarum.

rum. His auditis, conſul ad eam partem urbis, qua adierant equites, circumducit agmen: conſtitutiſque haud procul porta ſignis, quinque equites jubet intrare urbem; & modicum ſpatium progreſſos tres manere eodem loco, ſi tuta videantur; duos explorata ad ſe referre. Qui ubi redierunt, retuleruntque eò ſe progreſſos, unde in omnes partes circumſpectus eſſet, longè latèque ſilentium ac ſolitudinem vidiſſe: extemplo conſul cohortes expeditas in urbem induxit, ceteros interim caſtra communire juſſit. Ingreſſi milites, refractis foribus, paucos graves ætate aut invalidos inveniunt, relictaque quæ migratu difficilia eſſent. Ea direpta: & cognitum ex captivis eſt, communi conſilio aliquot circa urbes conſciſſe fugam: ſuos prima vigilia profectos: credere eandem in aliis urbibus ſolitudinem inventuros. Dictis captivorum fides exſtitit: deſertis oppidis conſul potitur.

XXXV. Alteri conſuli M. Atilio nequaquam tam facile bellum fuit. Quum ad Luceriam duceret legiones, quam oppugnari ab Samnitibus audierat, ad finem Lucerinum ei hoſtis obvius fuit. ibi ira vires æquavit. Prœlium varium & anceps fuit. triſtius tamen eventu Romanis; & quia inſueti erant vinci, & quia digredientes magis quàm in ipſo certamine ſenſerunt, quantum in ſua parte plus vulnerum ac cædis fuiſſet. Itaque is terror in caſtris ortus, qui ſi pugnantes cepiſſet, inſignis accepta clades foret. Tum quoque ſollicita nox fuit, jam invaſurum caſtra Samnitem credentibus, aut prima luce cum victoribus conſerendas manus. Minus cladis (ceterùm non plus animorum) ad hoſtes erat. ubi primùm illuxit, abire ſine certamine cupiunt.

piunt. Sed via una, & ea ipsa præter hostes erat: qua ingressi, præbuere speciem recta tendentium ad castra oppugnanda. Consul arma capere milites jubet, & sequi se extra vallum: legatis, tribunis, præfectis sociorum imperat, quod apud quemque facto opus est. Omnes affirmant, *se quidem omnia facturos, sed militum jacere animos: tota nocte inter vulnera & gemitus morientium vigilatum esse. Si ante lucem ad castra ventum foret, tantum pavoris fuisse, ut relicturi signa fuerint: nunc pudore à fuga contineri, alioquin pro victis esse.* Quæ ubi consul accepit, sibimet ipsi circumeundos alloquendosque milites ratus, ut ad quosque venerat, cunctantes arma capere increpabat, *quid cessarent, tergiversarenturque? hostem in castra venturum, nisi illi extra castra exiissent: & pro tentoriis suis pugnaturos, si pro vallo nollent. armatis ac dimicantibus dubiam victoriam esse: qui nudus atque inermis hostem maneat, ei aut mortem, aut servitutem patiendam.* Hæc jurganti increpantique respondebant, *confectos se pugna hesterna esse: nec virium quicquam, nec sanguinis superesse; majorem multitudinem hostium apparere, quàm pridie fuerit.* Inter hæc appropinquabat agmen: & jam breviore intervallo certiora intuentes, vallum secum portare Samnitem affirmant, nec dubium esse quin castra circumvallaturi sint. Tunc enimvero consul, *indignum facinus esse*, vociferari, *tantam contumeliam ignominiamque ab ignavissimo accipi hoste. Etiamne circumsedebimur*, inquit, *in castris, ut fame potiùs per ignominiam, quàm ferro, si necesse est, per virtutem moriamur? Dii bene verterent, facerentque quod se dignum quisque*

ducerent: consulem M. Atilium vel solum, si nemo alius sequatur, iturum adversus hostes: casurumque inter signa Samnitium potiùs, quàm circumvallari castra Romana videat. Dicta consulis, legati, tribunique, & omnes turmæ equitum, & centuriones primorum ordinum approbavere. Tum pudore victus miles segniter arma capit, segniter è castris egreditur: longo agmine, nec continenti, mœsti ac prope victi procedunt versus hostem, nec spe nec animo certiorem. Itaque simul conspecta sunt Romana signa, extemplo à primo Samnitium agmine ad novissimum fremitus perfertur: exire, id quod timuerint, ad impediendum iter Romanos: nullam inde ne fugæ quidem patere viam: illo loco aut cadendum esse, aut stratis hostibus per corpora eorum evadendum.

XXXVI. In medio sarcinas conjiciunt; armati suis quisque ordinibus instruunt aciem. Jam exiguum inter duas acies erat spatium, & stabant exspectantes, dum ab hostibus prius impetus, prius clamor inciperet: neutris animus est ad pugnandum. Diversique integri atque intacti abiissent, ni cedenti instaturum alterum timuissent. sua sponte inter invitos tergiversantesque signis pugna, clamore incerto atque impari, cœpit: nec vestigio quisquam movebatur. Tum consul Romanus, ut rem excitaret, equitum paucas turmas extra ordinem immisit: quorum quum plerique delapsi ex equis essent, & alii turbati; & ab Samnitium acie ad opprimendos eos, qui ceciderant, & ad suos tuendos ab Romanis procursum est. Inde paullulum irritata pugna est, sed aliquanto & impigre magis, & plures procurrerant Samnites: & turbatus.

ues sua ipse subsidia territis equis proculcavit.
uga cœpta totam avertit aciem Romanam.
ie in terga fugientium Samnites pugnabant,
consul equo prævectus ad portam castrorum;
ione equitum ibi opposita, edictoque, ut qui-
ie ad vallum pergeret, sive ille Romanus sive
s esset, pro hoste haberetur; hæc ipsa mini-
obstitit profusè tendentibus suis in castra, *Quò*
inquit, *miles? & hic arma & vires inve-*
nec vivo consule tuo nisi victor castra intrabis.
elige, cum cive, an hoste pugnare malis. Hæc
consule equites infestis cuspidibus circum-
ntur, ac peditem in pugnam redire jubent.
'irtus solùm consulem, sed fors etiam adju-
juòd non institerunt Samnites, spatiumque
nagendi signa, vertendique aciem à castris in
n fuit. Tum alii alios hortari, ut repeterent
m: centuriones ab signiferis rapta signa in-
& ostendere suis, paucos & ordinibus incom-
effusè venire hostes. Inter hæc consul, ma-
l cœlum attollens, voce clara, ita ut exaudi-
templum Jovi Statori vovet, si constitisset à
Romana acies, redintegratoque prœlio ceci-
vicissetque legiones Samnitium. Omnes un-
nnisi ad restituendam pugnam, duces, mili-
ditum equitumque vis: numen etiam Deo-
espexisse nomen Romanum visum. adeò fa-
clinata res, repulsique à castris hostes; mox
redacta ad eum locum, in quo commissa
erat. Ibi objacente sarcinarum cumulo,
onjecerant in medium, hæsere impediti: de-
ne diriperentur res, orbem armatorum sarci-
cumdant. Tum verò eos à fronte urgere

pedites, ab tergo circumvecti equites. ita in medio cæsi captique. Captivorum numerus fuit septem millium ac trecentorum, qui omnes nudi sub jugum missi. cæsos retulere ad quatuor millia octingentos. Ne Romanis quidem læta victoria fuit, recensente consule biduo acceptam cladem, amissorum militum numerus relatus septem millia trecenti. Dum hæc in Apulia gerebantur, altero exercitu Samnites Interamnam, coloniam Romanam, quæ via Latina est, occupare conati, urbem non tenuerunt: agros depopulati, quum prædam aliam inde mistam hominum atque pecudum, colonosque captos agerent, in victorem incidunt consulem ab Luceria redeuntem: nec prædam solùm amittunt, sed ipsi longo ac impedito agmine incompositi cæduntur. Consul, Interamnam edicto dominis ad res suas noscendas recipiendasque revocatis, & exercitu ibi relicto, comitiorum caussa Romam est profectus. Cui de triumpho agenti negatus honos, & ob amissa tot millia militum, & quòd captivos sine pactione sub jugum misisset.

XXXVII. Consul alter, Postumius, quia in Samnitibus materia belli deerat, in Etruriam traducto exercitu, primùm pervastaverat Volsiniensem agrum: deinde cum egressis ad tuendos fines haud procul mœnibus ipsorum depugnat. duo millia ce Etruscorum cæsi: ceteros propinquitas urbis tutata est. In Rusellanum agrum exercitus traductus. ibi non agri tantùm vastati, sed oppidum etiam expugnatum: capta amplius duo millia hominum, minus duo millia circa muros cæsa. Pax tamen clarior majorque, quàm bellum in Etruria eo anno fuerat, parta est. Tres validissimæ urbes, Etru-

ıpita, Volſinii, Peruſia, Arretium, pacem
& veſtimentis militum frumentoque pacti
ıſule, ut mitti Romam oratores liceret, in-
ı quadraginta annos impetraverunt. mulcta
quingentûm millium æris in ſingulas civi-
poſita. Ob haſce res geſtas conſul quum
um ab ſenatu, moris magis cauſſa, quàm
ɔetrandi petiſſet, videretque alios, quòd
b urbe exiſſet; alios, quòd injuſſu ſenatus
ıio in Etruriam tranſiſſet, partim ſuos ini-
partim collegæ amicos; ad ſolatium æqua-
ſæ, ſibi quoque negare triumphum: *Non*
uit, *Patres conſcripti, veſtra majeſtatis me-*
ut me conſulem eſſe obliviſcar. eodem jure
quo bella geſſi, bellis feliciter geſtis, Samnio
truria ſubactis, victoria & pace parta tri-
ı. Ita ſenatum reliquit. Inde inter tribu-
bis contentio orta eſt. Pars interceſſuros,
ı exemplo triumpharet, ajebant: pars auxi-
verſus collegas triumphanti futuros. Jactata
populum eſt: vocatuſque eò conſul, quum
atium, L. Valerium conſules, C. Marcium
ı nuper, patrem ejus, qui tunc cenſor eſſet,
auctoritate ſenatus, ſed juſſu populi trium-
liceret; adjiciebat, *ſe quoque laturum fuiſſe*
lum: ni ſciret, mancipia nobilium, tribunos
gem impedituros: voluntatem ſibi ac favo-
ıſentientis populi pro omnibus juſſis eſſe, ac
ı: poſteroque die auxilio tribunorum plebis
adverſus interceſſionem ſeptem tribunorum,
enſum ſenatus, celebrante populo diem, tri-
vit. Et hujus anni parum conſtans memoria
oſtumium auctor eſt Claudius, in Samnio

captis aliquot urbibus, in Apulia fusum fugatumque, saucium ipsum cum paucis Luceriam compulsum: ab Atilio in Etruria res gestas; eumque triumphâsse. Fabius ambos consules in Samnio, & ad Luceriam res gessisse scribit; traductumque in Etruriam exercitum, (sed ab utro consule non adjecit) & ad Luceriam utrimque multos occisos: inque ea pugna Jovis Statoris ædem votam, ut Romulus ante voverat. sed fanum tantùm, id est locus templo effatus, jam sacratus fuerat. Ceterùm hoc demum anno, ut ædem etiam fieri senatus juberet, bis ejusdem voti damnata republica, in religionem venit.

Ante Chr. 293. *V. C.* 459.

XXXVIII. Sequitur hunc annum & consul insignis, L. Papirius Cursor, qua paterna gloria, qua sua: & bellum ingens victoriaque, quantum de Samnitibus nemo ad eam diem, præter L. Papirium patrem consulis, pepererat. & fortè eodem conatu apparatuque omni opulentia insignium armorum bellum adornaverant: & opes Deorum etiam adhibuerant, ritu quodam sacramenti vetusto velut initiatis militibus, delectu per omne Samnium habito nova lege: ut qui juniorum non convenisset ad imperatorium edictum, quique injussu abisset, caput Jovi sacratum esset. Tum exercitus omnis Aquiloniam est indictus. ad quadraginta millia militum, quod roboris in Samnio erat, convenerunt. Ibi mediis fere castris locus est conseptus cratibus pluteisque, & linteis contectus, patens ducentos maximè pedes in omnes pariter partes. Ibi ex libro vetere linteo lecto sacrificatum, sacerdote Ovio Paccio quodam, homine magno natu, qui se id sa-

petere affirmabat ex vetusta Samnitium re-
qua quondam usi majores eorum fuissent,
dimendæ Etruscis Capuæ clandestinum ce-
consilium. Sacrificio perfecto, per viato-
perator acciri jubebat nobilissimum quem-
iere factisque. singuli introducebantur. Erat
us apparatus sacri, qui perfundere religione
ı posset: tum in loco circa omni contecto
medio, victimæque circa cæsæ, & circum-
centuriones strictis gladiis. Admovebatur
s miles, magis ut victima, quàm ut sacri
s: adigebaturque jurejurando, quæ visa au-
in eo loco essent, non enunciaturum. Dein
ogebatur diro quodam carmine, in exsecra-
capitis familiæque & stirpis composito, ni-
in prœlium, quò imperatores duxissent: &
ıse ex acie fugisset, aut, si quem fugien-
isset, non extemplo occidisset. Id primò
abnuentes juraturos se, obtruncati circa al-
nt: jacentes deinde inter stragem victima-
o-umento ceteris fuere, ne abnuerent. Pri-
; Samnitium ea detestatione obstrictis, de-
minatis ab imperatore, eis dictum, ut vir
egerent, donec sexdecim millium numerum
lent. ea legio linteata, ab integumento
i quo sacrata nobilitas erat, appellata est.
ıa insignia data, & cristatæ galeæ, ut inter
eminerent. Paullo plus viginti millium a-
citus fuit, nec corporum specie, nec glo-
, nec apparatu linteatæ legioni dispar. hic
m numerus, quod roboris erat, ad Aquilo-
onsedit.

XXXIX. Consules profecti ab urbe: prior Sp. Carvilius, cui veteres legiones, quas M. Atilius superioris anni consul in agro Interamnati reliquerat, decretæ erant, cum eis in Samnium profectus, dum hostes operati superstitionibus concilia secreta agunt, Amiternum oppidum de Samnitibus vi cepit. Cæsa ibi millia hominum duo ferme atque octingenti: capta quatuor millia ducenti septuaginta. Papirius novo exercitu (ita decretum erat) scripto, Duroniam urbem expugnavit. minus quàm collega cepit hominum, plus aliquanto occidit: præda opulenta utrobique est parta. Inde pervagati Samnium consules, maximè depopulato Atinate agro, Carvilius ad Cominium, Papirius ad Aquiloniam (ubi summa rei Samnitium erat) pervenit. aliquamdiu nec cessatum ab armis est, neque gnaviter pugnatum: lacessendo quietos, resistentibus cedendo, comminandoque magis quàm inferendo pugnam, dies absumebatur. quod quum inciperetur, remitteretur-que, omnium rerum etiam parvarum eventus proferebatur in dies. Altera Romana castra viginti millium spatio aberant: & absentis collegæ consilia omnibus gerendis intererant rebus: intentiorque Carvilius, quo majore discrimine res vertebatur, in Aquiloniam, quàm ad Cominium, quod obsidebat, erat. L. Papirius, jam per omnia ad dimicandum satis paratus, nuncium ad collegam mittit: *sibi in animo esse, postero die, si per auspicia liceret, congredi cum hoste: opus esse & illum, quanta maxima vi possit, Cominium oppugnare, ne quid laxamenti sit Samnitibus ad subsidia Aquiloniam mittenda.* Diem ad proficiscendum nuncius habuit: nocte rediit, approbare collegam consulta refe-

ferens. Papirius, nuncio misso, extemplo
ncionem habuit: multa de universo genere
lli, multa de præsenti hostium apparatu, vana
agis specie quàm efficaci ad eventum, disseruit.
*m enim cristas vulnera facere: & per picta atque
rata scuta transire Romanum pilum: & candore
vicarum fulgentem aciem, ubi res ferro geratur,
ientari. Auream olim atque argenteam Samniti-
n aciem à parente suo occidione occisam; spoliaque
honestiora victori hosti, quàm ipsis arma, fuisse.
utum hoc forsan nomini familiæque suæ, ut ad-
rsus maximos conatus Samnitium opponerentur du-
; spoliaque ea referrent, quæ insignia publicis eti-
n locis decorandis essent. Deos immortales adesse
pter toties petita fœdera, toties rupta: tum, si
a conjectura mentis divinæ sit, nulli unquam ex-
citui fuisse infestiores, quàm qui, nefando sacro
sta hominum pecudumque cade respersus, ancipiti
ium ira devotus, hinc fœderum cum Romanis i-
rum testes Deos, hinc juri-jurandi adversus fœde-
suscepti exsecrationes horrens, invitus juraverit,
rit sacramentum, uno tempore Deos, cives, ho-
s metuat.*

XL. Hæc comperta perfugarum indiciis, quum
ud infensos jam sua sponte milites disseruisset;
nul divinæ humanæque spei pleni, clamore con-
ientii pugnam poscunt: pœnitet in posterum
em dilatum certamen: moram diei noctisque o-
runt. Tertia vigilia noctis, jam relatis literis à
llega, Papirius silentio surgit: & pullarium in
ispicium mittit. Nullum erat genus hominum
castris intactum cupiditate pugnæ: summi infi-
iique æquè intenti erant: dux militum, miles du-
cis

cis ardorem ſpectabat. Is ardor omnium etiam ad eos qui auſpicio intererant, pervenit. nam quum pulli non paſcerentur, pullarius, auſpicium mentiri auſus, tripudium ſoliſtimum conſuli nunciavit. Conſul lætus, auſpicium egregium eſſe, & Deis auctoribus rem geſturos pronunciat, ſignumque pugnæ proponit. Exeunti jam fortè in aciem nunciat perfuga, viginti cohortes Samnitium (quadringenariæ ferme erant) Cominium profectas. quod ne ignoraret collega, extemplo nuncium mittit: ipſe ſigna ocius proferri jubet: ſubſidiaque ſuis quæque locis, & præfectos ſubſidiis attribuerat. Dextro cornu L. Volumnium, ſiniſtro L. Scipionem; equitibus legatos alios, C. Cædicium & C. Trebonium præfecit. Sp. Nautium mulos detractis citellis cum cohortibus alaribus in tumulum conſpectum propere circumducere jubet, atque inter ipſam dimicationem quanto maximè poſſet moto pulvere oſtendere. Dum his intentus imperator erat, altercatio inter pullarios orta de auſpicio ejus diei, exauditaque ab equitibus Romanis, qui rem haud ſpernendam rati, Sp. Papirio fratris filio conſulis ambigi de auſpicio renunciaverunt. Juvenis, ante doctrinam Deos ſpernentem natus, rem inquiſitam, ne quid incompertum deferret ad conſulem, detulit. cui ille: *Tu quidem macte virtute diligentiaque eſto; ceterùm qui auſpicio adeſt, ſi quid falſi nunciat, in ſemet ipſum religionem recipit: mihi quidem tripudium nunciatum, populo Romano exercituique egregium auſpicium eſt.* Centurionibus deinde imperavit, ut pullarios inter prima ſigna conſtituerent. Promovent & Samnites ſigna: inſequitur acies ornata armataque; ut hoſtium quo-

que

nagnificum ſpectaculum eſſet. Priuſquam r tolleretur, concurrereturque, emiſſo temere tus pullarius ante ſigna cecidit. quod ubi conunciatum eſt, *Dii in prœlio ſunt*, inquit, *hœnam noxium caput*. Ante conſulem hæc diem corvus voce clara occinuit. quo lætus aurio conſul, affirmans nunquam humanis rebus agis præſentes interfuiſſe Deos, ſigna canere, & amorem tolli juſſit.

XLI. Prœlium commiſſum atrox, ceterùm lonè diſparibus animis. Romanos ira, ſpes, ardor ertaminis, avidos hoſtium ſanguinis in prœlium rapit: Samnitium magnam partem neceſſitas ac religio invitos magis reſiſtere, quàm inferre pugnam, cogit. nec ſuſtinuiſſent primum clamorem atque impetum Romanorum, per aliquot jam annos vinci aſſueti, ni potentior alius metus inſidens pectoribus à fuga retineret. Quippe in oculis erat omnis ille occulti paratus ſacri, & armati ſacerdotes, & promiſcua hominum pecudumque ſtrages, & reſperſæ fando nefandoque ſanguine aræ, & dira exſecratio, ac furiale carmen deteſtandæ familiæ ſtirpique compoſitum. his vinculis fugæ obſtricti ſtabant, civem magis quàm hoſtem timentes. Inſtare Romanus à cornu utroque, à media acie, & cædere Deorum hominumque attonitos metu. repugnatur ſegniter, ut ab iis quos timor moraretur à fuga. Jam prope ad ſigna cædes pervenerat, quum ex tranſverſo pulvis, velut ingentis agminis inceſſu motus, apparuit. Sp. Nautius (Octavium Metium quidam eum tradunt) dux alaribus cohortibus erat: pulverem majorem quàm pro numero excitabant: inſidentes mulis calones frondoſos ramos

per

per terram trahebant: arma signaque per turbidam lucem in primo apparebant: post altior densiorque pulvis equitum speciem cogentium agmen dabat. Fefellitque non Samnites modò, sed etiam Romanos: & consul affirmavit errorem, clamitans inter prima signa, ita ut vox etiam ad hostes accideret, *captum Cominium, victorem collegam adesse. anniterentur vincere priùs, quàm gloria alterius exercitus fieret.* Hæc insidens equo, inde tribunis centurionibusque imperat, ut vias equitibus patefaciant. Ipse Trebonio Cædicioque prædixerat, ut, ubi se cuspidem erectam quatientem vidissent, quanta maxima vi possent, concitarent equites in hostem. Ad nutum omnia, ut ex ante præparato, fiunt. panduntur inter ordines viæ: provolat eques, atque infestis cuspidibus in medium agmen hostium ruit: perrumpitque ordines, quacumque impetum dedit. instant Volumnius & Scipio, & perculsos sternunt. Tum jam Deorum hominumque victa vi, fundunturlinteatæ cohortes; pariter jurati injuratique fugiunt, nec quemquam præter hostes metuunt. Peditum agmen, quod superfuit pugnæ, in castra ad Aquiloniam compulsum est. nobilitas equitesque Bovianum perfugerunt. equites eques sequitur, peditem pedes: ac diversa cornua, dextrum ad castra Samnitium, lævum ad urbem tendit. Prior aliquanto Volumnius castra cepit. ad urbem Scipioni majore resistitur vi: non quia plus animi victis esset, sed melius muri quàm vallum armatos arcent. inde lapidibus propulsant hostem. Scipio, nisi in primo pavore prius, quàm colligerentur animi, transacta res esset, lentiorem fore munitæ urbis oppugnationem ratus, interrogat, *Satin' æquo*

ani-

mutur ab altero eorùm castra capta esse: elli à portis urbis? Reclamantibus uni-
ıus ipse scuto super caput elato pergit
: secuti alii testudine facta in urbem
:: deturbatisque Samnitibus, qui circa
ıt, muros occupavere: penetrare interi-
quia pauci admodum erant, non audent.
sæc primò ignorare consul, & intentus
exercitui esse. jam enim præceps in oc-
erat, & appetens nox periculosa & su-
ia etiam victoribus faciebat. Progres-
ab dextra castra capta videt, ab læva
n urbe mistum pugnantium ac paven-
tu esse. & tum fortè certamen ad por-
Advectus deinde equo propius, ut suos
idet, nec jam integri quicquam esse,
emeritate paucorum magnæ rei parta
:t; acciri quas receperat copias, signa-
em inferri jussit. Ingressi proxima ex
. nox appropinquabat, quievere. nocte
b hostibus desertum est. Cæsa illo die
iam Samnitium millia triginta trecenti
.: capta tria millia octingenti & septua-
ıa militaria nonaginta septem. Ceterùm
oriæ traditur, non ferme alium ducem
. acie visum, seu suopte ingenio, seu fi-
gerendæ rei. Ab eodem robore animi
roverso auspicio revocari à prœlio po-
ı ipso discrimine, quo templa Diis im-
voveri mos erat, voverat Jovi Victori,
hostium fudisset, pocillum mulsi, priusquam
etum biberet, sese facturum. id votum
fuit, & auspicia in bonum verterunt.

XLIII. Eadem

XLIII. Eadem fortuna ab altero consule ad Cominium gesta res. Prima luce ad mœnia omnibus copiis admotis, corona cinxit urbem : subsidiaque firma, ne qua eruptio fieret, portis opposuit. Jam signum dantem eum nuncius à collega trepidus de viginti cohortium adventu, & ab impetu moratus est : & partem copiarum revocare instructam intentamque ad oppugnandum coëgit. D. Brutum Scævam legatum cum legione prima, & viginti cohortibus alaribus equitatuque ire adversus subsidium hostium jussit : quocumque in loco fuisset obvius, obsisteret ac moraretur : manumque, si fortè ita res posceret, conferret : modò ne ad Cominium eæ copiæ admoveri possent. Ipse scalas ferri ad muros ab omni parte urbis jussit : ac testudine ad portas successit. simul & refringebantur portæ, & vis undique in muros fiebat. Samnites, sicut antequam in muris viderent armatos, satis animi habuerunt ad prohibendos urbis aditu hostes : ita postquam jam non ex intervallo, nec missilibus, sed cominus gerebatur res: & qui ægre successerant ex plano in muros, loco quem magis timuerant victo, facilè in hostem imparem ex æquo pugnabant: relictis turribus murisque, in forum omnes compulsi, paullisper inde tentaverunt extremam pugnæ fortunam. Deinde abjectis armis, ad quindecim millia hominum & quadringenti in fidem consulis venerunt. cæsa ad quatuor millia trecenti octoginta. Sic ad Cominium, sic ad Aquiloniam gesta res. Inde medio inter duas urbes spatio, ubi tertia exspectata erat pugna, hostes non inventi. septem millia passuum quum abessent à Cominio, revocati ab suis, neutri prœlio occur-

primis ferme tenebris, quum in con-
tra, jam Aquiloniam habuissent, cla-
ıque par accidens sustinuit. deinde
orum, quæ incensa ab Romanis e-
atè fusa certioris cladis indicio pro-
rohibuit. Eo ipso loco prope temere
ti passim inquietum omne tempus
ando timendoque lucem, egere. pri-
:i, quam in partem intenderent iter,
ım consternantur conspecti ab equi-
essos nocte ab oppido Samnites per-
multitudinem non vallo, non sta-
ım. Conspecta & ex muris Aqui-
tudo erat. jamque etiam legionarie
antur: ceterùm nec pedes fugientes
; & ab equite novissimi agminis
& octoginta interfecti. Arma mul-
igna militaria duodeviginti reliquere.
columi, ut ex tanta trepidatione, Bo-
tum est.
titiam utriusque exercitus Romani
ı parte feliciter gesta res. uterque ex al-
consul captum oppidum diripiendum
hauftis deinde tectis ignem injecit:
ıquilonia & Cominium deflagravere.
m gratulatione mutua legionum su-
onjunxere. In conspectu duorum
Carvilius suos pro cujusque merito
tque: & Papirius, apud quem mul-
rca castra, circa urbem, fuerat cer-
ıtium, Sp. Papirium, fratris filium,
uriones, manipulumque hastatorum,
ıe coronis donavit: Nautium, pro-
pter

pter expeditionem, qua magni agminis modo terruerat hostes: juvenem Papirium, propter navatam cum equitatu & in prœlio operam, & nocte, qua fugam infestam Samnitibus ab Aquilonia clam egressis fecit: centuriones, militesque, quia primi portam murumque Aquiloniæ ceperant, equites omnes, ob insignem multis locis operam, corniculis armillisque argenteis donat. Consilium inde habitum, quum jam tempus esset deducendi ab Samnio exercitus, aut utriusque, aut certè alterius. Optimum visum, quo magis fractæ res Samnitium essent, eò pertinaciùs & infestiùs agere cetera & persequi: ut perdomitum Samnium insequentibus consulibus tradi posset. *Quando jam nullus esset hostium exercitus, qui signis collatis dimicaturus videretur, unum superesse belli genus, urbium oppugnationes; quarum per excidia militem locupletem præda, & hostem pro aris ac focis dimicantem conspicere possent.* Itaque, literis missis ad senatum populumque Romanum de rebus ab se gestis, diversi, Papirius ad Sepinum, Carvilius ad Volanam oppugnandam legiones ducunt.

XLV. Literæ consulum ingenti lætitia & in curia & in concione auditæ: & quatridui supplicatione publicum gaudium privatis studiis celebratum est. nec populo Romano magna solùm, sed peropportuna etiam ea victoria fuit: quia per idem fortè tempus rebellâsse Etruscos allatum est. Subibat cogitatio animum, quonam modo tolerabilis futura Etruria fuisset, si quid in Samnio adversi venisset: quæ, conjuratione Samnitium erecta, quoniam ambo consules, omnisque Romana vis aversa in Samnium esset, occupationem populi Romani pro occa-

ie rebellandi habuiſſet. Legationes ſocio-
M. Atilio prætore in ſenatum introductæ,
antur uri & vaſtari agros à finitimis Etruſcis,
deſciſcere à populo Romano nollent: obte-
aturque Patres conſcriptos, ut ſe à vi atque
ia communium hoſtium tutarentur. Reſpon-
legatis, curæ ſenatui futurum, ne ſocios fidei
oeniteret: Etruſcorum propediem eandem for-
n, quam Samnitium, fore. Segniùs tamen,
ad Etruriam attinebat, acta res eſſet, ni Fa-
quoque, qui per multos annos in amicitia
at, allatum foret, arma Etruſcis junxiſſe. Hu-
ropinquitas populi acuit curam Patribus, ut
s mittendos ad res repetendas conſerent. qui-
ion redditis, ex auctoritate Patrum, juſſu po-
bellum Faliſcis indictum eſt: juſſique conſu-
rtiri, uter ex Samnio in Etruriam cum exer-
tranſiret. Jam Carvilius Volanum, & Palum-
s, & Herculaneum ex Samnitibus ceperat:
nam intra pauces dies: Palumbinum eodem
ad muros acceſſit. Ad Herculaneum bis ſi-
collatis ancipiti proelio, & cum majore ſua,
hoſtium, jactura dimicavit. Caſtris deinde
s, mœnibus hoſtem incluſit: oppugnatum
um captumque. In his tribus urbibus capta
ſa ad decem millia hominum: ita, ut parvo
dum plures caperentur. Sortientibus provin-
conſulibus, Etruria Carvilio evenit ſecundùm
militum, qui vim frigoris jam in Samnio non
antur. Papirio ad Sepinum major vis ho-
reſiſtit: ſæpe in acie, ſæpe in agmine, ſæpe
ipſam urbem adverſus eruptiones hoſtium pu-
m: neque obſidio, neque bellum ex æquo
erat:

erat: non enim muris magis se Samnites, quàm armis ac viris mœnia, tutabantur. Tandem pugnando in obsidionem justam coëgit hostes: obsidendoque, vi atque operibus urbem expugnavit. itaque ab ira plus cædis editum capta urbe: septem millia quadringenti cæsi: capta minus tria millia hominum: præda, quæ plurima fuit, congestis Samnitium rebus in urbes paucas, militi concessa est.

XLVI. Nives jam omnia oppleverant; nec durari extra tecta poterat: itaque consul de Samnio exercitum deduxit. Venienti Romam triumphus omnium consensu est delatus. triumphavit in magistratu, insigni, ut illorum temporum habitus erat, triumpho. Pedites equitesque insignes domis transiere, ac transvecti sunt: multæ civicæ coronæ, vallaresque ac murales, conspectæ. Inspectata spolia Samnitium: & decore ac pulchritudine paternis spoliis, quæ nota frequenti publicorum ornatu locorum erant, comparabantur. nobiles aliquot captivi, clari suis patrumque factis, ducti. æris gravis transvecta vicies centies millies & quingenta triginta tria millia. id æs redactum ex captivis dicebatur. argenti quod captum ex urbibus erat P M. CCCXXX. omne æs argentumque in ærarium conditum. Militibus nihil datum ex præda est. auctaque ea invidia est ad plebem, quòd tributum etiam in stipendium militum collatum est: quum, si spreta gloria fuisset captivæ pecuniæ in ærarium illatæ, & militi tum dari ex præda, & stipendium militare præstari potuisset. Ædem Quirini, quam in ipsa dimicatione votam apud neminem veterem auctorem invenio, (neque hercule tam exiguo tempore per-

icere potuisset) ab dictatore patre votam filius
sul dedicavit, exornavitque hostium spoliis. quo-
tanta multitudo fuit, ut non templum tan-
forumque his ornaretur; sed sociis etiam co-
sque finitimis, ad templorum locorumque pu-
rum ornatum, dividerentur. A triumpho ex-
um in agrum Vescinum, quia regio ea infesta
amnitibus erat, hibernatum duxit. Inter hæc
ilius consul, in Etruria Troilium primum op-
nare adortus, quadringentos septuaginta ditissi-
, pecunia grandi pactos ut abire inde liceret,
isit: ceteram multitudinem oppidumque ipsum
epit. inde quinque castella, locis sita munitis,
ignavit. Cæsa ibi hostium duo millia quadrin-
ti, minus duo millia capti. & Falisci, pacem
ntibus, annuas inducias dedit: pactus centum
ia gravis æris, & stipendium ejus anni militi-
. His rebus actis, ad triumphum decessit, ut
ùs clarum de Samnitibus, quàm collegæ tri-
phus fuerat; ita cumulo Etrusci belli æquatum.
s gravis tulit in ærarium trecenta nonaginta
ia: de reliquo ære ædem Fortis Fortunæ de
nubiis faciendam locavit, prope ædem eidem
e ab rege Servio Tullio dedicatam. & militibus
præda centenos binos asses, & alterum tantum
turionibus atque equitibus (malignitate collegæ
ius accipientibus munus) divisit. Favor con-
tutatus ad populum est L. Postumium, lega-
ejus: qui dicta die à M. Cancio tribuno ple-
fugerat in legationem (ut fama ferebat) populi
cium: jactarique magis, quàm peragi, accu-
ejus poterat.

XLVII. Exacto

XLVII. Exacto jam anno novi tribuni plebis magistratum inierant: iisque ipsis, quia vitio creati erant, quinque post dies alii suffecti. Lustrum conditum eo anno est à P. Cornelio Arvina, C. Marcio Rutilo, censoribus: censa capitum millia ducenta sexaginta duo trecenta viginti duo. Censores vicesimi sexti à primis censoribus: lustrum undevicesimum fuit. Eodem anno coronati primùm ob res bello bene gestas ludos Romanos spectaverunt: palmæque tum primùm, translato è Græcia more, victoribus datæ. Eodem anno ab ædilibus curulibus, qui eos ludos fecerunt, damnatis aliquot pecuariis, via à Martis silice ad Bovillas perstrata est. Comitia consularia L. Papirius habuit: creavit consules, Q. Fabium Maximi filium Gurgitem & D. Junium Brutum Scævam. ipse Papirius prætor factus. Multis rebus lætus annus, vix ad solatium unius mali, pestilentiæ urentis simul urbem atque agros, suffecit. portentoque jam similis clades erat. & libri aditi, quinam finis, aut quod remedium ejus mali ab diis daretur. Inventum in libris, Æsculapium ab Epidauro Romam arcessendum. neque eo anno, quia bello occupati consules erant, quicquam de ea re actum, præterquam quòd unum diem Æsculapio supplicatio habita est.

Ante Chr. 292.
U.C. 460.

OMÆ AB XI AD XXI

M HISTORIARUM

Ab urbe Condita

IVII PATAVINI:

nissæ Historiæ argumentum exstaret,
: in loco placuit interponere.

TOME LIBRI XI.

Fabius Gurges consul malè V. C. 460.
rsum Samnites pugnâsset, &
us de removendo eo ab exercitu age-
Maximus pater, deprecatus hanc sibi
eò maximè senatum movit, quòd itu-
legatum pollicitus est; idque præstitit.
& opera filius consul adjutus, cæsis
triumphavit. C. Pontium, imperato-
um, ductum in triumpho securi percussit.
as pestilentia laboraret, missis legatis ut
gnum Romam ab Epidauro transferrent,
i se in navem eorum contulerat, in quo
n esse constabat, deportavere: eoque in
insu-

insulam Tiberis egresso, eodem loco sedes Æsculapio consecrata est. L. Postumius consularis, quoniam, quum exercitui præesset, opera militum in agro suo usus erat, damnatus est. Cum Samnitibus pacem petentibus fœdus quarto renovatum est.

V. C. 462. Curius Dentatus consul, Samnitibus cæsis, & Sabinis, qui rebellaverant, victis, & in deditionem acceptis, bis in eodem magistratu triumphavit. Coloniæ deductæ sunt, Castrum, Sena, Adria. Triumviri capitales tunc primùm creati sunt. Censu acto lustrum conditum est: censa sunt civium capita ducenta septuaginta tria millia. Plebs propter æs alienum, post graves & longas seditiones, ad ultimum secessit in Janiculum: unde à Q. Hortensio dictatore deducta est, isque in ipso magistratu decessit. Res præterea contra Volsiniensis gestas continet: item adversus Lucanos, contra quos auxilium Thurinis ferre placuerat.

EPITOME LIBRI XII.

QUum legati Romanorum à Gallis Senonibus interfecti essent, bello ob id Gallis indicto, L. Cæcilius prætor cum legionibus ab iis cæsus est. Quum à Tarentinis classis Romana direpta esset, duumviro, qui præerat classi, occiso, legati ad eos à senatu, ut de iis injuriis quererentur, missi, pulsati sunt. ob id bellum iis indictum est. Samnites defecerunt. Adversus eos, & Lucanos, & Bruttios, & Etruscos, aliquot prœliis à compluribus ducibus bene pugnatum est. Pyrrhus Epirotarum rex, ut auxilium ferret Tarentinis, in Italiam venit. Quum in præsidium Rheginorum legio Campana cum præfecto Decio

o Jubellio missa esset, occisis Rheginis Rhegium oc-
upavit.

EPITOME LIBRI XIII.

VAlerius Lævinus consul parum prospere adversus Pyrrhum pugnavit, V. C. 472.
lephantorum maximè inusitata facie territis militi-
us. Post prœlium quum corpora Romanorum, qui
i acie ceciderant, Pyrrhus inspiceret, omnia versa
i hostem invenit, populabundusque ad urbem Ro-
nam processit. C. Fabricius missus ad eum à se-
natu, ut de redimendis captivis ageret, frustra, ut
astriam desereret, à rege tentatus est. captivi sine
retio remissi sunt. Cineas, legatus à Pyrrho ad
natum missus, petiit, ut, componenda pacis caussa,
ex in urbem reciperetur. de qua re quum ad fre-
uentiorem senatum referri placuisset, Ap. Claudi-
is, qui, propter valetudinem oculorum, jam diu
onsiliis publicis se abstinuerat, venit in curiam, &
ententia sua tenuit, ut id Pyrrho negaretur. Cn.
Domitius censor primus ex plebe lustrum condidit.
ensa sunt civium capita ducenta septuaginta octo
nillia, ducenta viginti duo. Iterum adversus Pyr-
hum dubio eventu pugnatum est. Cum Carthagi-
niensibus quartò fœdus renovatum est. V. C. 474.
Quum C. Fabricio consuli is, qui ad e-
um à Pyrrho transfugerat, polliceretur se regi vene-
num daturum, cum indicio ad regem remissus est.
Res praeterea contra Etruscos, Lucanos, Bruttios, &
Samnites prospere gestas continet.

bona primus vendidit. Pyrrhum iterum ex
in Italiam reversum visit, & Italia expulit
bricius censor P. Cornelium Rufinum consula
natu movit, quòd is decem argenti pondo fa
beret. Lustro à censoribus condito, censa sun
ta civium ducenta septuaginta unum millia,
ta viginti quatuor. Cum Ptolemaeo Ægyp
societas juncta est. Sextilia virgo Vestalis, a
ta incesti, viva defossa est. Colonia deduct
Posidonia & Cossa. Carthaginiensium classis
lio Tarentinis venit, quo facto ab iis fœdus vi
est. Res preterea contra Lucanos, Sanni
Bruttios feliciter gestas, & Pyrrhi regis n
continet.

EPITOME LIBRI XV

Hic Tarentinis tunc & libertas data est.

tini victi in deditionem accepti sunt. Quæstorum numerus ampliatus est, ut essent octo.

EPITOME LIBRI XVI.

ORigo Carthaginiensium & primordia urbis referuntur: contra quos & Hieronem regem Syracusanorum auxilium Mamertinis ferendum censuit senatus. Quum de ea re inter suadentes ut id fieret, dissuadentesque contentio fuisset, transgressisque tum primùm mare equitibus Romanis adversus Hieronem sæpius bene pugnatum. Petenti pax data est. Lustrum à censoribus conditum. censa sunt civium capita ducenta nonaginta duo millia, ducenta viginti quatuor. Decimus Junius Brutus munus gladiatorium in honorem defuncti patris edidit primus. Colonia Æsernia deducta est. Res præterea contra Pœnos & Vulsinios prospere gestas continet.

EPITOME LIBRI XVII.

CN. Cornelius consul à classe Punica circumventus, & per fraudem, velut in colloquium evocatus, captus est. C. Duillius consul adversus classem Pœnorum prospere pugnavit, primusque omnium Romanorum ducum navalis victoria duxit triumphum. ob quam caussam ei perpetuus honos habitus est, ut revertenti à cœna, tibicine canente, funale præferretur. L. Cornelius consul in Sardinia & Corsica contra Sardos, & Corsos, & Hannonem Pœnorum ducem, feliciter pugnavit. Atilius Calatinus consul, quum in locum iniquum, à Pœnis circumsessum, temere du-

V. C. 492.

V. C. 493.

duxisset exercitum, M. Calpurnii tribuni militum virtute & opera evasit: qui, cum trecentis militibus eruptione facta, hostes in se converterat. Annibal dux Pœnorum, victa classe, cui præfuerat, à militibus suis in crucem sublatus est.

EPITOME LIBRI XVIII.

A*Tilius Regulus consul, victis navali prœlio Pœnis, in Africam trajecit, & ibi serpentem portentosæ magnitudinis cum magna militum clade occidit, & quum aliquot prœliis bene adversum Carthaginienses pugnâsset, successorque ei à senatu prospere bellum gerenti non mitteretur, id ipsum per literas ad senatum missas questus est. in quibus inter caussas petendi successoris, quòd agellus ejus à mercenariis esset desertus. Quærente deinde fortuna, ut magnum utriusque casus exemplum in Regulo proderetur, arcessito à Carthaginiensibus Xanthippo Lacedæmoniorum duce, victus prœlio & captus est. Res deinde à ducibus Romanis omnibus terra marique prospere gestas deformavere naufragia classium. Tib. Coruncanius, primus ex plebe pontifex maximus creatus. P. Sempronius Sophus, M. Valerius Maximus, censores, quum senatum legerent, tredecim senatu moverunt. lustrum condiderunt: quo censa sunt civium capita ducenta nonaginta septem millia, septingenta nonaginta septem. Regulus missus à Carthaginiensibus ad senatum, ut de pace, &, si eam non posset impetrare, de captivis commutandis ageret, jurejurando adstrictus est redituru m se Carthaginem, si commutari captivos non placuisset. Utrumque negandi auctor senatui fuit:*

&

& quum, fide custodita, reversus esset, supplicio à Carthaginiensibus de eo sumpto, periit.

EPITOME LIBRI XIX.

Cæcilius Metellus, rebus adversus Pœnos prospere gestis, speciosissimum V. C. 501. *egit triumphum, tredecim ducibus hostium, & centum viginti elephantis in eo ductis. Claudius Pulcher consul contra auspicia profectus jussis immergi pullis, qui cibari nolebant, infeliciter adversus Carthaginienses classe pugnavit: & revocatus à senatu, jussusque dictatorem dicere, Claudium Gliciam dixit, sortis ultimæ hominem; qui coactus abdicare se magistratu, postea ludos prætextatus spectavit. Atilius Calatinus primus dictator extra Italiam exercitum duxit. Cum Pœnis captivorum commutatio facta est. Colonia deducta sunt Fregenæ, in agro Sallentino Brundusium: Lustrum à censoribus conditum est. censa sunt civium capita ducenta quinquaginta unum millia, ducenta viginti duo. Claudia, soror P. Claudii, qui, contemptis auspiciis, malè pugnaverat, à ludis revertens, quum turba premeretur, dixit,* Utinam frater meus viveret, iterumque classem duceret! *ob eam caussam multa ei dicta est. Duo prætores tum primùm creati sunt. Cæcilius Metellus, pontifex maximus, A. Postumium consulem, quoniam idem & flamen Martialis erat, quum is ad bellum gerendum proficisci vellet, in urbe tenuit, nec passus est à sacris recedere. Rebus adversus Pœnos à pluribus ducibus prospere gestis, summam victoriæ C. Lutatius* V. C. 503.

tatius consul, victa ad Ægates insulas classe Pœnorum, imposuit. Petentibus Carthaginiensibus pax data est. Quum templum Vestæ arderet, Cæcilius Metellus, pontifex maximus, ex incendio sacra rapuit. Duæ tribus adjectæ sunt, Velina & Quirina. Falisci quum rebellâssent, sexto die perdomiti, in deditionem venerunt.

EPITOME LIBRI XX.

Spoletum colonia deducta. Adversus Ligures tunc primùm exercitus promotus est. Sardi & Corsi, quum rebellâssent, subacti sunt. Tuccia virgo Vestalis incesti damnata est. Bellum Illyriis, propter unum ex legatis, qui ad eos missi erant, occisum, indictum est: subactique in deditionem venerunt. Prætorum numerus ampliatus est, ut essent quatuor. Galli Transalpini, qui in Italiam irruperant, cæsi sunt. Eo bello populus Romanus sui Latiniique nominis trecenta millia armatorum habuisse dicitur. Exercitibus Romanis tum primùm trans Padum ductis, Galli Insubres, aliquot prœliis fusi, in deditionem venerunt. M. Claudius Marcellus consul, occiso Insubrium Gallorum duce Viridomaro, opima spolia retulit. Istri subacti sunt. item Illyrii, quum rebellâssent, domiti in deditionem venerunt. Lustrum à censoribus conditum est: quo censa sunt civium capita ducenta septuaginta millia ducenta tredecim. Libertini in quatuor tribus redacti sunt, quum antea dispersi per omnes fuissent; Æsquilinam, Palatinam, Suburranam, Collinam. C. Flaminius censor viam Flaminiam

v. c. 530.

niam munivit, & circum Flaminium exstruxit. Coloniæ deductæ in agro de Gallis capto, Placentia & Cremona.

LIBER XXI.

EPITOME.

I, &c. IN *Italiam belli Punici secundi ortus narratur*: V, &c. *Et Annibalis Pœnorum ducis contra fœdus per Iberum amnem transitus.* XIV. *A quo Saguntum sociorum populi Romani civitas octavo mense capta est.* XVIII. *De quibus injuriis missi legati ad Carthaginienses, qui quererentur, quum satisfacere nollent, bellum iis indictum est.* XXIV, &c. *Annibal, superato Pyrenæo saltu, per Gallias, fusis Volscis, qui obsistere conati erant, ad Alpes venit; & laborioso per eas transitu (quum montanos quoque Gallos obvios aliquot prœliis repulisset)* XXXVII, XXXVIII. *descendit in Italiam, & ad Ticinum amnem Romanos equestri prœlio fudit.* XLV, XLVI. *In quo vulneratum P. Cornelium Scipionem protexit filius, qui Africani postea nomen accepit.* LV, LVI, &c. *Iterumque exercitu Romano ad flumen Trebiam fuso, Annibal Appeninum quoque per maximam militum vexationem propter vim tempestatum transiit.* LIX. *Clade pari cum Sempronio Consule pugnat.* LX, &c. *Cn. Cornelius*

nelius Scipio in Hispania contra Poenos prospere pugnavit, duce hostium Magone capto.

I. IN parte operis mei licet mihi præfari, quod in principio summæ totius professi plerique sunt rerum scriptores, bellum maximè memorabile omnium, quæ unquam gesta sunt, me scripturum, quod Annibale duce Carthaginienses cum populo Romano gessere. Nam neque validiores opibus ullæ inter se civitates gentesque contulerunt arma; neque his ipsis tantum unquam virium aut robiris fuit: & haud ignotas belli artes inter se, sed expertas primo Punico conferebant bello, & adeò varia belli fortuna, anceps que Mars fuit, ut propius periculo fuerint, qui vicere. Odia etiam prope majoribus certârunt, quàm viribus; Romanis indignantibus, quòd victoribus victi ultro inferrent arma; Poenis, quòd superbè avarèque crederent imperitatum victis esse. Fama etiam est, Annibalem annorum ferme novem, pueriliter blandientem patri Amilcari, ut duceretur in Hispaniam, quum perfecto Africo bello exercitum eò trajecturus sacrificaret, altaribus admotum, tactis sacris jurejurando adactum, se, quum primùm posset, hostem fore populo Romano. Angebant ingentis spiritus virum Sicilia Sardiniaque amissæ, nam & Siciliam nimis celeri desperatione rerum concessam, & Sardiniam inter motum Africæ fraude Romanorum, stipendio etiam superimposito, interceptam.

II. His

II. His anxius curis ita se Africo bello, quod fuit sub recentem Romanam pacem, per quinque annos; ita deinde novem annis in Hispania augendo Punico imperio gessit, ut appareret, majus eum, quàm quod gereret, agitare in animo bellum: &, si diutius vixisset, Amilcare duce Pœnos arma Italiæ illaturos fuisse, quæ Annibalis ductu intulerunt. Mors Amilcaris peropportuna & pueritia Annibalis distulerunt bellum. Medius Asdrubal inter patrem & filium octo ferme annos imperium obtinuit, flore ætatis (ut ferunt) primò Amilcari conciliatus: gener inde ob altam indolem provecto annis adscitus, & quia gener erat, factionis Barcinæ opibus, quæ apud milites plebemque plus quàm modicæ erant, haud sanè voluntate principum, imperio potitus. Is plura consilio quàm vi gerens, hospitiis regulorum magis, conciliandisque per amicitiam principum novis gentibus, quàm bello aut armis, rem Carthaginiensem auxit. Ceterùm nihilo ei pax tutior fuit. barbarus eum quidam palam, ob iram interfecti ab eo domini, obtruncavit: comprehensusque ab circumstantibus haud alio, quàm si evasisset, vultu, tormentis quoque quum laceraretur, eo fuit habitu oris, ut, superante lætitia dolores, ridentis etiam speciem præbuerit. Cum hoc Asdrubale, quia miræ artis in sollicitandis gentibus, imperioque jungendis suo fuerat, fœdus renovaverat populus Romanus, ut finis utriusque imperii esset amnis Iberus, Saguntinisque mediis inter imperia duorum populorum libertas servaretur.

III. In Asdrubalis locum haud dubia res fuit, in prærogativam militarem, quâ extemplo je-

venis Annibal in prætorium delatus, imperatorque ingenti omnium clamore atque assensu appellatus erat, favor etiam plebis sequeretur. Hunc vixdum puberem Asdrubal literis ad se arcessierat: actaque res etiam in senatu fuerat; Barcinis nitentibus, ut assuesceret militiæ Annibal, atque in paternas succederet opes. Hanno alterius factionis princeps, *Et æquum postulare videtur*, inquit, *Asdrubal; & ego tamen non censeo, quod petit, tribuendum.* Quum admiratione tam ancipitis sententiæ in se omnes convertisset, *Florem ætatis*, inquit, *Asdrubal, quem ipse patri Annibalis fruendum præbuit, justo jure eum à filio repeti censet. nos tamen minimè decet juventutem nostram pro militari rudimento assuefacere libidini prætorum. An hoc timemus, ne Amilcaris filius nimis serò imperia immodica, & regni paterni speciem videat? & cujus regis genero hereditarii sint relicti exercitus nostri, ejus filio parum maturè serviamus? Ego, istum juvenem domi tenendum, sub legibus, sub magistratibus docendum vivere æquo jure cum ceteris, censeo; ne quandoque parvus hic ignis incendium ingens exsuscitet.*

IV. Pauci, ac ferme optimus quisque, Hannoni assentiebantur: sed (ut plerumque fit) major pars meliorem vicit. Missus Annibal in Hispaniam, primo statim adventu omnem exercitum in se convertit. Amilcarem viventem redditum sibi veteres milites credere, eundem vigorem in vultu, vimque in oculis, habitum oris, lineamentaque intueri. deinde brevi effecit, ut pater in se minimum momentum ad favorem conciliandum esset. Nunquam ingenium idem ad res diversissimas, parendum

rendum atque imperandum, habilius fuit. itaque haud facilè decerneres, utrùm imperatori, an exercitui carior esset: neque Asdrubal alium quemquam præficere malle, ubi quid fortiter ac strenuè agendum esset: neque milites alio duce plus confidere, aut audere. Plurimum audaciæ ad pericula capessenda, plurimum consilii inter ipsa pericula erat. nullo labore aut corpus fatigari, aut animus vinci poterat. Caloris ac frigoris patientia par: cibi potionisque desiderio naturali non voluptate modus finitus. vigiliarum somnique nec die nec nocte discriminata tempora. Id quod gerendis rebus superesset, quieti datum. ea neque molli strato, neque silentio arcessita. Multi sæpe militari sagulo opertum, humi jacentem inter custodias stationesque militum conspexerunt. Vestitus nihil inter æquales excellens: arma atque equi conspiciebantur. Equitum peditumque idem longè primus erat. princeps in prœlium ibat, ultimus conferto prœlio excedebat. Has tantas viri virtutes ingentia vitia æquabant: inhumana crudelitas, perfidia plus quàm Punica, nihil veri, nihil sancti, nullus Deûm metus, nullum jusjurandum, nulla religio. Cum hac indole virtutum ac vitiorum triennio sub Asdrubale imperatore meruit: nulla re, quæ agenda videndaque magno futuro duci esset, prætermissa.

V. Ceterùm ex quo die dux est declaratus, vetet Italia ei provincia decreta, bellumque Romanum mandatum esset, nihil prolatandum ratus, ne se quoque, ut patrem Amilcarem, deinde Asdrubalem, cunctantem casus aliquis opprimeret: Saguntinis inferre bellum statuit. quibus oppugnandis

quia

quia haud dubiè Romana arma movebantur, in Olcadum fines priùs (ulterior Iberiæ ea gens in parte magis quàm in ditione Carthaginiensium erat) induxit exercitum, ut non petiisse Saguntinos, sed rerum serie, finitimis domitis gentibus, jungendoque, tractus ad id bellum videri posset. Carteja, urbem opulentam, caput gentis ejus, expugnat diripitque. Quo metu perculsæ minoreæ civitates, stipendio imposito, imperium accepere. Victor exercitus opulentusque præda Carthaginem Novam in hiberna est deductus. Ibi largè partendo prædam, stipendio præterito cum fide exhibendo, cunctis civium sociorumque animis in se firmatis, vere primo in Vaccæos promotum bellum: Hermandica & Arbacala urbes vi captæ: Arbacala & virtute & multitudine oppidanorum diu defensa. Ab Hermandica profugi, exsulibus Olcadum, priore æstate domitæ gentis, quum se junxissent, concitant Carpetanos: adortique Annibalem regressum ex Vaccæis, haud procul Tago flumine agmen grave præda turbavere. Annibal prœlio abstinuit; castrisque super ripam positis, quum prima quies silentiumque ab hostibus fuit, amnem vado trajecit: valloque ita producto, ut locum ad transgrediendum hostes haberent, invadere eos transeuntes statuit. Equitibus præcepit, ut, quum ingressos aquam viderent, adorirentur. Peditum agmen in ripa, elephantos ante quadraginta disposuit. Carpetanorum cum appendicibus Olcadum Vaccæorumque centum millia fuere, invicta acies, si æquo dimicaretur campo. Itaque & ingenio feroces, & multitudine freti, & quòd metu cessisse credebant hostem, id morari victoriam rati, quòd inter-

ſſet amnis, clamore ſublato, paſſim ſine ul
nperio, quà cuique proximum eſt, in am-
uunt. Et ex parte altera ripæ vis ingens
n in flumen immiſſa: medioque alveo
aquam pari certamine concurſum: quippe
es inſtabilis, ac vix vado fidens, vel inermi
equo temere acto perverti poſſet: eques
armiſque liber, equo vel per medios gur-
ili, cominus eminuſque rem gereret. Pars
umine abſumpta. quidam vorticoſo amni
hoſtes, ab elephantis obtriti ſunt. poſtre-
is regreſſus in ſuam ripam tutior fuit, ex
idatione quum in unum colligerentur,
tanto ex pavore reciperent animos, An-
ine quadrato amnem ingreſſus, fugam
it: vaſtatiſque agris, intra paucos dies
quoque in deditionem accepit. Et
rans Iberum, præter Saguntinos, Car-
n erant.

Saguntinis bellum nondum erat. ce-
elli cauſſa certamina cum finitimis ſe-
ximè Turdetanis. quibus quum adeſ-
litis erat ſator, nec certamen juris,
i appareret, legati à Saguntinis Ro-
ıxilium ad bellum, jam haud dubiè
ntes. Conſules tunc Romæ erant,
ipio & Tib. Sempronius
um, legatis in ſenatum
republ. retuliſſent, pla-
egatos in Hiſpaniam ad
piciendas, quibus ſi videretur dig-
ıibali denunciarent, ut ab Sagun-
i Romani, abſtineret, & Cartha-

Ante Chr. 218.
V. C. 534.

ginem

pugnam procursum est. Nihil tumultuariæ pugnæ simile erat, quales in oppugnationibus urbium, per occasionem partis alterius, conseri solent: sed justæ acies, velut patenti campo, inter ruinas muri tectisque urbis modico distantia intervallo constiterant. hinc spes, hinc desperatio animos irritat: Pœno cepisse jam se urbem, si paululum adnitatur, credente; Saguntinis pro nudata mœnibus patria corpora opponentibus, nec ullo pedem referente, ne relicto à se loco hostem immitteret. Itaque quo acriùs & confertim magis utrimque pugnabatur, eo plures vulnerabantur; nullo inter arma corporaque vano intercidente telo. Falarica erat Saguntinis, missile telum hastili oblongo, & cetera tereti, præterquam ad extremum, unde ferrum exstabat. id, sicut in pilo, quadratum stuppa circumligabant, linebantque pice. ferrum autem tres in longum habebat pedes, ut cum armis transfigere corpus posset. Sed id maximè, etiam si hæsisset in scuto, nec penetrâsset in corpus, pavorem faciebat: quòd quum medium accensum mitteretur, conceptumque ipso motu multo majorem ignem ferret, arma omitti cogebat, nudumque militem ad insequentes ictus præbebat.

IX. Quum ergo diu anceps fuisset certamen, & Saguntinis, quia præter spem resisterent, crevissent animi; Pœnus, quia non vicisset, pro victo esset; clamorem repente oppidani tollunt, hostemque in ruinas muri expellunt: inde impeditum trepidantemque exturbant: postremò fusum, fugatumque in castra redigunt. Interim, ab Roma legatos venisse, nunciatum est. quibus obviam ad mare missi ab Annibale, qui dicerent, nec tutò

:os inter tot tam effrenatarum gentium
:c Annibali tanto discrimine rerum operæ
iones audire. Apparebat, non admissos
Carthaginem ituros. literas igitur nuncios-
rincipes factionis Barcinæ præmittit, ut
nt suorum animos, ne quid pars altera
pro Romanis posset.

que præterquam quòd admissi auditique
uoque vana atque irrita legatio fuit. Han-
adverso senatu, caussam fœderis, ma-
tio propter auctoritatem suam, non as-
udientium, egit. *Per Deos fœderum ar-
:estes monuisse, prædixisse se, ne Amilcaris
ad exercitum mitterent. non manes, non
'us conquiescere viri: nec unquam, donec
nominisque Barcini quisquam supersit,
Romana fœdera. Juvenem flagrantem
:egni, viamque unam ad id cernentem, si
'ella serendo succinctus armis legionibusque
lut materiam igni præbentes, ad exercitus
luistis ergo hoc incendium, quo nunc ardeo-
mtum vestri circumsident exercitus, unde
fœdere: mox Carthaginem circumsidebunt
egiones, ducibus iisdem Diis, per quos priore
a fœdera sunt ulti. Utrùm hostem, an
'ortunam utriusque populi ignoratis? Le-
sociis, & pro sociis venientes, bonus impe-
r in castra non admisit; jus gentium su-
tamen, unde ne hostium quidem legati ar-
ulsi ad vos veniunt, res ex fœdere repe-
:dica fraus absit: auctorem culpæ, &
animis deposcunt. Quo leniùs agunt, seg-
rnt: eo, quum cœperint, vereor ne perse-*

veantiùs

runt ergo Dii homineſque : & id, de qu
ambigebatur, uter populus fœdus rupiſſet ;
belli, velut æquus judex, unde jus ſtabat,
riam dedit. Carthagini nunc Annibal vin
reſque admovet : Carthagmis mœnia quati
Saguntiruina (falſus utinam vates ſim) n
pitibus incident : ſuſceptumque cum Sagun
lum, habendum cum Romanis eſt. Dede
Annibalem ? dicet aliquis. Scio meam le
in eo auctoritatem, propter paternas inimicit
& Amilcarem eo periiſſe lætatus ſum. qu
viveret, bellum jam cum Romanis haberen
hunc juvenem, tanquam furiam facemqu
belli, odi ac deteſtor. Nec dedendum ſolùm
culum rupti fœderis : ſed, ſi nemo depoſca
bendum in ultimas maris terrarumque or
gandumque eò, unde nec ad nos nomen
ejus accedere, nec ſollicitare quietæ civitati
poſſit. Ego autem ita cenſeo, legatos exten
mam mittendos, qui ſenatui ſatisfaciant :

arguebant Hannonem, quàm Flaccum Valerium, legatum Romanum. Responsum inde legatis Romanis est, *Bellum ortum ab Saguntinis, non ab Annibale esse. populum Romanum injustè facere, si Saguntinos vetustissimæ Carthaginiensium societati præponat.* Dum Romani tempus terunt legationibus mittendis, Annibal, quia fessum militem prœliis operibusque habebat, paucorum iis dierum quietem dedit, stationibus ad custodiam vinearum aliorumque operum dispositis. interim animos eorum nunc ira in hostes stimulando, nunc spe præmiorum accendit. Ut verò pro concione prædam captæ urbis edixit militum fore, adeò accensi omnes sunt, ut, si extemplo signum datum esset, nulla vi resisti videretur posse. Saguntini ut à prœliis quietem habuerant, nec lacessentes, nec lacessiti per aliquot dies; ita non nocte, non die unquam cessaverant ab opere, ut novum murum ab ea parte, qua parefactum oppidum ruinis erat, reficerent. Inde oppugnatio eos aliquanto atrocior, quàm ante, adorta est: nec, qua primùm aut potissimùm parte irrent opem (quum omnia variis clamoribus strepeerent) satis scire poterant. Ipse Annibal, quà turris mobilis, omnia munimenta urbis superans altitudine, agebatur, hortator aderat. quæ quum admota, catapultis balistisque per omnia tabulata dispositis, muros defensoribus nudâsset, tum Annibal occasionem ratus, quingentos ferme Afros cum dolabris ad subruendum ab imo murum mittit nec [illegible] difficile opus, quòd cæmenta non calce duraerant, sed interlita luto, structuræ antiquæ genere. Itaque latiùs, quàm cæderetur, ruebat: per patentia ruinis agmina armatorum in urbem vade-

nabant. Locum quoque editum capiebat, e
latisque eo castellis bellisque, ut castellum in
fa urbe, velut arcem inexpugnabilem, haberent, m
po circumdant. & Saguntini murum illicitum
nondum capta urbis parte ducunt. Oppugnatio
ma vi & ariete & pugnant. sed interiora tu
do, ruinorum in dies urbem Saguntini faciunt.
mul crescit inopia omnium longa obsidione, &
nuitur exspectatio externæ opis; quam tam
cul Romani, unica spes, circa omnia hostium
sent. Paulisper tamen affectos animos tem
repentina profectio Annibalis in Oretanos Carp
nosque, qui duo populi delectus acerbissime
sternati, relatis conquisitoribus, metum defec
nis quem præbuissent, oppressi celeritate Anni
omiserunt mota arma.

XII. Nec Saguntina pugnatio segnior erat
harbale, Himilconis filio, quem præfecerat
bal, ita impigre rem agente, ut ducem ab
cives nec hostes sentirent. Is & proelia al
secunda fecit, & tribus arietibus aliquantulum
discussit: strataque omnia recentibus ruinis
enti Annibali ostendit. Itaque ad ipsam
extemplo ductus exercitus, atroxque proelium
multorum utrimque cæde initum, & pars ar
pta est. tentata deinde per duos exigua pa
Alconem Saguntinum & Alorcum Hispanum
con, insciis Saguntinis, precibus aliquid m
ratus, quum ad Annibalem noctu transfiss
quam nihil lacrimæ movebant, conditione
stes, ut ab irato victore, ferebantur, tran
oratore factus, apud hostem mansit, m
affirmans, qui sub conditionibus his de

Postulabatur autem, redderent res Turdetaraditoque omni auro atque argento, egressi cum singulis vestimentis ibi habitarent, ubi s jussisset. Has pacis leges abnuente Alcone ıros Saguntinos, Alorcus, vinci animos, ubi incantur, affirmans, se pacis ejus interpreore pollicetur. Erat autem tum miles Anniceterùm publicè Saguntinis amicus atque ho- Tradito palam telo custodibus hostium, transs munimenta, ad prætorem Saguntinum (& a jubebat) est deductus. quo quum extemplo ırsus omnis generis hominum esset factus, ıota cetera multitudine, senatus Alorco datus ujus talis oratio fuit:

II. *Si civis vester Alcon, sicut ad pacem petenad Annibalem venit, ita pacis conditiones ab bale ad vos retulisset, supervacaneum hoc mihi iter, quo nec orator Annibalis, nec transfuga s venissem. Quum verò ille aut vestra aut ulpa manserit apud hostem: si metum simulasua: vestra, si periculum est apud vos vera retibus: ego, ne ignoraretis esse aliquas & salu- pacis vobis conditiones, pro vetusto hospitio, ihi vobiscum est, ad vos veni. Vestra autem me, nec ullius alterius, loquì, qua loquor a- os, vel ea fides sit, quòd neque dum vestris restitistis, neque dum auxilia ab Romanis is, pacis unquam apud vos mentionem feci. nec ab Romanis vobis ulla spes est, nec m aut arma vos, aut mœnia satis defenm affero ad vos magis necessariam quàm cujus ita aliqua spes est, si eam quemadmoor fert Annibal, sic vos ut victi audiatis:*

adificetis: aurum argentumque omne, publica vatumque, ad se jubet deferri: conjugum v corpora ac liberorum vestrorum servat invi inermes cum binis vestimentis velitis à Sagu ve. Hæc victor hostis imperat. Hæc, qu sint gravia atque acerba, fortuna vestra vo det. Equidem haud despero, quum omnium ei à vobis facta sit, aliquid ex his rebus rum. Sed hæc patienda censeo potiùs, quàn dari corpora vestra, rapi trahique ante ora conjuges ac liberos belli jure sinatis.

XIV. Ad hæc audienda quum circumfu latim multitudine permistum senatui esset concilium, repente primores secessione fact usquam responsum daretur) argentum aur omne, ex publico privatoque in forum co in ignem ad id raptim factum conjicientes, plerique semet ipsi præcipitaverunt. Quum pavor ac trepidatio totam urbem pervasisse insuper tumultus ex arce auditur. Turris dii

im parci potuit ex iis, qui aut inclusi cum con-
gibus ac liberis domos super seipsos concremave-
at, aut armati nullum ante finem pugnæ quàm
xrientes fecerunt?

XV. Captum oppidum est cum ingenti præda.
ianquam pleraque ab dominis de industria corru-
ı erant, & in cædibus vix ullum discrimen æta-
ira fecerat, & captivi militum præda fuerant;
nen ex pretio rerum venditarum aliquantum pe-
niæ redactum esse constat, & multam pretiosam
pellectilem vestemque missam Carthaginem. O-
ıvo mense, quàm cœptum oppugnari, captum
guntum, quidam scripsere: inde Carthaginem
ovam in hiberna Annibalem concessisse: quinto
inde mense, quàm à Carthagine profectus sit, in
aliam pervenisse. Quæ si ita sunt, fieri non po-
lt, ut P. Cornelius & Tib. Sempronius consules
erint. ad quos & principio oppugnationis legati
guntini missi sint: & qui in suo magistratu cum
nibale, alter ad Ticinum amnem, ambo aliquanto
st ad Trebiam pugnaverint. aut omnia breviora
anto fuere: aut Saguntum principio anni, quo
ornelius & Tib. Sempronius consules fuerunt,
cœptum oppugnari est, sed captum. Nam
e pugna ad Trebiam in annum Cn. Servi-
aminii non potest. quia Flaminius Arimini
rum iniit, creatus ab Tib. Sempronio con-
ui, post pugnam ad Trebiam, ad creandos
s Romam quum venisset, comitiis perfectis
cit um in hiberna rediit.

Sub idem fere tempus & legati, qui redi-
Cart hagine, Romam retulerunt, omnia ho-
es & Sagunti excidium nunciatum est: tan-
tusque

tusque simul mœror Patres, misericordiaque sociorum peremptorum indignè, & pudor non lati auxilii, & ira in Carthaginienses, metusque de summa rerum cepit, velut si jam ad portas hostis esset; ut tot uno tempore motibus animi turbati trepidarent magis quàm consulerent. Nam neque hostem acriorem bellicosioremque secum congressum: nec rem Romanam tam desidem unquam fuisse atque imbellem. Sardos, Corsosque, & Istros, atque Illyrios lacessisse magis quàm exercuisse Romana arma: & cum Gallis tumultuatum veriùs quàm belligeratum. Pœnum, hostem veteranum, trium & viginti annorum militia durissima inter Hispanas gentes semper victorem, primùm Amilcare, deinde Asdrubale, nunc Annibale duce acerrimo assuetum, recentem ab excidio opulentissimæ urbis, Iberum transire: trahere secum tot excitos Hispanorum populos: conciturum avidas semper armorum Gallicas gentes: cum orbe terrarum bellum gerendum in Italia, ac pro mœnibus Romanis esse.

XVII. Nominatæ jam antea consulibus provinciæ erant. tum sortiri jussi. Cornelio Hispania, Sempronio Africa cum Sicilia evenit. Sex in eum annum decretæ legiones, & socium quantum ipsis videretur, & classis quanta parari posset. Quatuor & viginti peditum Romanorum millia sunt scripta, mille & octingenti equites: sociorum quadraginta quatuor peditum, & quatuor equitum millia. naves ducentæ viginti quinqueremes, celoces viginti deductæ. Latum inde ad populum, vellent, juberent, populo Carthaginiensi bellum indici. Ejusque belli caussa supplicatio per urbem habita, atque adorati Dii, ut bene ac feliciter eveniret, quòd bel-

lum

n populus Romanus jussisset. Inter consules copiæ divisæ. Sempronio datæ legiones duæ: quaterna millia erant peditum, & trecenti equites: iorum sexdecim millia peditum, equites mille o- ngenti, naves longæ CLX, celoces duodecim. Cum terrestribus maritimisque copiis Tib. Sempronimissus in Siciliam, ita in Africam transmissurus, ad arcendum Italia Pœnum consul alter satis es-. Cornelio minus copiarum datum; quia L. ınlius prætor & ipse cum haud invalido præsidio Galliam mittebatur. Navium maximè Cornenumerus deminutus. sexaginta quinqueremes tæ (neque enim mari venturum, aut ea parte lli dimicaturum hostem credebant) & duæ Romnæ legiones cum suo justo equitatu, & quatuorcim millibus sociorum peditum, equitibus mille centis. Duas legiones Romanas, & quatuordeı millia sociorum peditum, mille equites socios, ccentos Romanos, Gallia provincia eodem anno ría in Punicum bellum habuit.

XVIII. His ita comparatis, ut omnia justa ante llum fierent, legatos majores natu, Q. Fabium, . Livium. L. Æmilium, C. Licinium, Q. Bæ-, in Africam mittunt ad percunctandos Carnienses, publicone consilio Annibal Saguntum gnâsset? & si, id quod facturi videbantur, fa- ıtur, ac defenderent publico consilio factum, dicerent populo Carthaginiensi bellum. Ro- postquam Carthaginem venerunt, quum se- atus esset, & Q. Fabius nihil ultra quàm u- quod mandatum erat, percunctatus esset: Carthaginiensibus unus princeps: *Vana,*

signe documentum Saguntì ruinæ erant, n
dei Romanæ aut societati confidat. Inde
plo abire finibus Volscianorum jussi, ab
indè concilio Hispaniæ benigniora verb
itaque nequicquam peragrata Hispania in
transeunt.

XX. In his nova terribilisque species
quòd armati (ita mos gentis erat) in c
venerunt. quum, verbis extollentes virtu
riamque populi Romani ac magnitudinem
petiissent, ne Poeno bellum Italiæ inferen
gros urbesque suas transitum darent; tan
fremitu risus dicitur ortus, ut vix à maj
majoribusque natu juventus sedaretur.
lida impudensque postulatio visa est, ce
in Italiam transmittant Galli bellum, ipsi
tere in se, agrosque suos pro alienis popul
jicere. Sedato tandem fremitu, respond
est, *neque Romanorum in se meritum*
Carthaginiensium injuriam, ob quæ aut

Galliæ conciliis dicta auditaque. nec hospitale quicquam pacatumve satis priùs auditum, quàm Massiliam venerunt. Ibi omnia, ab sociis inquisita cum cura ac fide, cognita, *præoccupatos jam ab Annibale Gallorum animos esse.. sed ne illi quidem ipsi satis mitem gentem fore (adeò ferocia atque indomita ingenia esse) ni subinde auro, cujus avidissima gens est, principum animi concilientur.* Ita peragratis Hispaniæ & Galliæ populis, legati Romam redeunt, haud ita multo post, quàm consules in provincias profecti erant. civitatem omnem in exspectationem belli erectam invenerunt: satis constante fama, jam Iberum Pœnos transmisisse.

XXI. Annibal, Sagunto capto, Carthaginem Novam in hiberna concesserat. ibique auditis, quæ Romæ, quæque Carthagine acta decretaque forent, seque non ducem solùm, sed etiam caussam esse belli, partitis divenditisque reliquiis prædæ, nihil ultra differendum ratus, Hispani generis milites convocat: *Credo ego vos,* inquit, *socii, & ipsos cernere, pacatis omnibus Hispaniæ populis, aut finiendam nobis militiam, exercitusque dimittendos esse, aut in alias terras transferendum bellum. ita enim hæ gentes non pacis solùm, sed etiam victoriæ bonis florebunt, si ex aliis gentibus prædam & gloriam quæremus. Itaque quum longinqua ab domo instet militia, incertumque sit, quando domos vestras, & quæ cuique ibi cara sint, visuri sitis: si quis vestrûm suos invisere vult, commeatum do. Primo vere, edico, adsitis: ut, Diis bene juvantibus, bellum ingentis gloriæ prædæque futurum incipiamus.* Omnibus

nibus fere visendi domos oblata ultro potestas grata erat, & jam desiderantibus suos, & longius in futurum providentibus desiderium. Per totum tempus hiemis quies inter labores, aut jam exhaustos, aut mox exhauriendos, renovavit corpora animosque ad omnia de integro patienda. Vere primo ad edictum convenere. Annibal, quum recensuisset omnium auxilia gentium, Gadeis profectus Herculi vota exsolvit: novisque se obligat votis, si cetera prospera evenissent. Inde partiens curas simul in inferendum atque arcendum bellum, ne, dum ipse terrestri per Hispaniam Galliasque itinere Italiam peteret, nuda apertaque Romanis Africa ab Sicilia esset, valido præsidio firmare & eam statuit. Pro eo supplementum ipse ex Africa, maximè jaculatorum, levium armis, petiit: ut Afri in Hispania, Hispani in Africa, melior procul ab domo futurus uterque miles, velut mutuis pignoribus obligati stipendia facerent. Tredecim millia octingentos quinquaginta pedites cetratos misit in Africam, & funditores Baleares octingentos septuaginta, equites mistos ex multis gentibus mille ducentos. Has copias partim Carthagini præsidio esse, partim distribui per Africam jubet. simul conquisitoribus in civitates missis, quatuor millia conscripta delectæ juventutis, præsidium eosdem & obsides duci Carthaginem jubet.

XXII. Neque Hispaniam negligendam ratus, (atque ideo haud minùs, quod haud ignarus erat, circuitam ab Romanis eam legatis ad sollicitandos principum animos;) Asdrubali fratri, viro impigro, eam provinciam destinat: firmatque eum Africis

fricis maximè præsidiis, peditum Afrorum undecim millibus octingentis quinquaginta, Ligurìbus trecentis, Balearibus quingentis. ad hæc peditum auxilia additi equites Libyphœnices (mistum Punicum Afris genus) CCC, & Numidæ Maurique accolæ Oceani ad MDCCC, & parva Ilergetum manus ex Hispania ducenti equites: &, ne quod terrestris deesset auxilii genus, elephanti quatuordecim. classis præterea data est ad tuendam maritimam oram (quia qua parte belli vicerant, ea tum quoque rem gesturos Romanos, credi poterat) quinquaginta quinqueremes, quadriremes duæ, triremes quinque: sed aptæ instructæque remigio triginta duæ quinqueremes erant, & triremes quinque. Ab Gadibus Carthaginem ad hiberna exercitus rediit: atque inde profectus præter Etovissam urbem ad Iberum, maritimamque oram ducit. Ibi, fama est, in quiete visum ab eo juvenem divina specie, qui se ab Jove diceret ducem in Italiam Annibali missum: proinde sequeretur, neque usquam à se deflecteret oculos. Pavidum primò, nusquam circumspicientem aut respicientem, secutum: deinde, cura humani ingenii, quum quidnam id esset, quod respicere vetitus esset, agitaret animo, temperare oculis nequivisse. tum vidisse post sese serpentem mira magnitudine cum ingenti arborum ac virgultorum strage ferri: ac post insequi cum fragore cœli nimbum. tum, quæ moles ea quidve prodigii esset quærentem, audisse, *vastitatem Italiæ esse: pergeret porro ire, nec ultra inquireret, sineret-que fata in oculos esse.*

derentur, & gens ad oppugnandarum urbium artes rudis, pigerrima eadem ad militaria opera, ſegnis intactis aſſideret muris, ſimulari cœptum de pace agi: evocatique ab Gallorum principibus legati ad colloquium, non contra jus modò gentium, ſed violata etiam, quæ data in id tempus erat, fide, comprehenduntur, negantibus Gallis, niſi obſides ſibi redderentur, eos dimiſſuros. Quum hæc de legatis nunciata eſſent, & Mutina præſidiumque in periculo eſſet, L. Manlius prætor, ira accenſus, effuſum agmen ad Mutinam ducit. Silvæ tunc circa viam erant, pleriſque incultis. ibi inexploratò profectus, in inſidias præcipitatus, multaque cum cæde ſuorum ægre in apertos campos emerſit. ibi caſtra communita: &, quia Gallis ad tentanda ea defuit ſpes, refecti ſunt militum animi, quanquam acciſas res ſatis conſtabat. Iter deinde de integro cœptum, nec, dum per patentia loca ducebatur agmen, apparuit hoſtis; ubi rurſus ſilvæ intratæ, tum poſtremos adorti, cum magna trepidatione ac pavore omnium, octingentos milites occiderunt, ſex ſigna ademere. Finis & Gallis territandi, & pavendi Romanis fuit, ut ex ſaltu invio atque impedito evaſere. inde apertis locis facilè tutantes agmen Romani, Tanetum vicum propinquum Pado contendere. ibi ſe munimento ad tempus, commeatibuſque fluminis, & Brixianorum Gallorum auxilio adverſus creſcentem indies multitudinem hoſtium tutabantur.

XXVI. Qui tumultus repens poſtquam eſt Romam perlatus, & Punicum inſuper Gallico bello auctum Patres acceperunt, C. Atilium prætorem cum

ı una legione Romana, & quinque millibus fo-
una delectu novo à consule conscriptis, auxili-
ferre Manlio jubent. qui sine ullo certamine
cesserant enim metu hostes) Tanetum pervenit.
P. Cornelius, in locum ejus, quæ missa cum
tore fuerat, transcripta legione nova, profectus
rbe sexaginta longis navibus præter oram Etru-
Ligurumque, & inde Salyum montes, perve-
Massiliam: & ad proximum ostium Rhodani
ribus enim divisus amnis in mare decurrit) ca-
locat, vixdum satis credens Annibalem supe-
: Pyrenæos montes. quem ut de Rhodani quo-
transitu agitare animadvertit, incertus, quo-
ı ei loco occurreret, necdum satis refectis ab
atione maritima militibus, trecentos interim
ctos equites, ducibus Massiliensibus & auxiliari-
Gallis, ad exploranda omnia, visendosque ex
ı hostes præmittit. Annibal, ceteris metu aut
io pacatis, jam in Volcarum pervenerat agrum,
tis validæ. Colunt autem circa utramque ri-
ı Rhodani: sed diffisi citeriore agro arceri Pœ-
ı posse, ut flumen pro munimento haberent,
ıibus ferme suis trans Rhodanum trajectis, ul-
ırem ripam armis obtinebant. Ceteros acco-
fluminis Annibal, & eorum ipsorum qui sedes
ıerant, simul perlicit donis ad naves undique
trahendas fabricandasque: simul & ipsi trajici
citum, levarique quamprimum regionem su-
tanta urgente hominum turba cupiebant. Ita-
ingens coacta vis navium est, lintriumque te-
e ad vicinalem usum paratarum. novasque a-
primûm Galli inchoantes cavabant ex singulis
arbo-

arboribus: deinde & ipsi milites, simul copia materiæ, simul facilitate operis inducti, alveos informes (nihil, dummodo innare aquæ & capere onera possent, curantes) raptim faciebant, quibus se suaque transveherent.

XXVII. Jamque omnibus satis comparatis ad trajiciendum, terrebant ex adverso hostes, omnem ripam equites virique obtinentes. quos ut averteret, Hannonem, Bomilcaris filium, vigilia prima noctis, cum parte copiarum, maximè Hispanis, adverso flumine ire iter unius diei jubet: & ubi primò posset, quàm occultissimè trajecto amni, circumducere agmen: ut, quum facto opus sit, adoriatur ab tergo hostem. Ad id dati duces Galli educunt inde millia quinque & viginti, ferme supra parvæ insulæ circumfusum amnem; latiorem ubi dividebatur, eoque minùs alto alveo, transitum ostendere. ibi raptim cæsa materia, ratesque fabricatæ: in quibus equi virique, & alia onera trajicerentur. Hispani sine ulla mole, in utres vestimentis conjectis, ipsi cetris suppositis incubantes flumen transnatavere. Et alius exercitus ratibus junctis trajectus, castris prope flumen positis, nocturno itinere atque operis labore fessus, quiete unius diei reficitur, intento duce ad consilium opportunè exsequendum. Postero die profecti ex loco, prodito fumo, significant se transisse, & haud procul abesse. quod ubi accepit Annibal, ne tempori deesset, dat signum ad trajiciendum. Jam paratas aptatasque habebat pedes lintres. equites fere propter equos nantes navium agmen ad excipiendum adversi impetum fluminis parte superiore transmittens, tran-

anquillitatem infra trajicientibus lintribus præbeba
quorum pars magna nantes loris à puppibus tra
ebantur, præter eos quos instructos frenatosque
t extemplo egresso in ripam equiti usui essent, im-
osuerant in naves.

XXVIII. Galli occursant in ripam cum variis
lulatibus, cantuque moris sui, quatientes scuta su-
ra capita, vibrantesque dextris tela: quanquam &
x adverso terrebat tanta vis navium cum ingenti
ono fluminis, & clamore vario nautarum & mili-
um, qui nitebantur perrumpere impetum flumi-
is, & qui ex altera ripa trajicientes suos hortaban-
ur. Jam satis paventes adverso tumultu, terribi-
or ab tergo adortus clamor, castris ab Hannone
aptis. mox & ipse aderat, ancepsque terror cir-
umstabat: & è navibus tanta vis armatorum in
erram evadens, & ab tergo improvisa premebat a-
ies. Galli, postquam vim facere conati, ultro
llebantur, quà patere visum maximè iter, per-
mpunt. trepidique in vicos passim suos diffugi-
t. Annibal, ceteris copiis per otium trajectis,
mens jam Gallicos tumultus, castra locat. Ele-
ntorum trajiciendorum varia consilia fuisse cre-
certè variata memoria actæ rei. quidam, con-
atis ad ripam elephantis, tradunt ferocissimum
s irritatum ab rectore suo, quum refugientem
uam nantem sequeretur, traxisse gregem, ut
que timentem altitudinem destituerat vadum,
u ipso fluminis in alteram ripam rapiente.
m magis constat ratibus trajectos. id, ut
consilium ante rem foret, ita acta re, ad fi-
onius est. Ratem unam ducentos longam
pedes,

[illegible] longa pedes [illegible]
ad trajiciendum flumen apta, huic copul
& quum elephanti per stabilem ratem, t
vinea, pregredientibus feminis, acti, in m
applicitum transgressi sunt: ea extemplo r
quitas leviter annexa erat, vinculis, ab actu
quot navibus ad aliquam ripam pertrahitur.
mis expositis, alii deinde reperiti ac trajec
Nihil fere trepidabant, donec continenti vel
te agerentur. primus erat pavor, quum se
octoris rate in alium raperentur. ibi urgent
se, cadentibus extremis ab aqua, trepidatio
liquantum edebant, donec quietem ipse tim
cum spicientibus aquam fecisset. excidere ei
vicatus quidam in flumen, sed pedibus ipse
les, dejectis rectoribus, quærendis pedetentim
in terram evasere.

XXIX. Dum elephanti trajiciuntur, [illegible]
Annibal Numidas equites quingentos ad ea
mana misserat speculatum, ubi, & quantu

ctores ad centum sexaginta, nec omnes Romani, sed pars Gallorum: victi amplius ducentis ceciderunt. Hoc principium, simulque omen belli, ut summæ rerum prosperum eventum, ita haud sinè incruentam ancipitisque certaminis victoriam Romanis portendit. Re ita gesta, ad utrumque ducem sui redierunt. Nec Scipioni stare sententia poterat, nisi ut ex consiliis cœptisque hostis & ipse conatus caperet: & Annibalem incertum, utrùm cœptum in Italiam intenderet iter, an cum eo qui primus se obtulisset Romanus exercitus manus consereret, averterat à præsenti certamine Bojorum legatorum regulique Magali adventus: qui se duces itinerum, socios periculi fore affirmantes, integro bello, nusquam ante libatis viribus, Italiam aggrediendam censent. Multitudo timebat quidem hostes, nondum obliterata memoria superioris belli: sed magis iter immensum Alpesque, rem fama utique inexpertis horrendam, metuebat.

XXX. Itaque Annibal, postquam ipsi sententia stetit pergere ire, atque Italiam petere, advocata concione, variè militum versat animos castigando adhortandoque. *Mirari se, quinam pectora semper impavida repens terror invaserit. per tot annos vincentes eos stipendia facere: neque ante Hispania excessisse, quàm omnes gentesque & terræ ea, quas duo diversa maria amplectantur, Carthaginiensium essent. Indignatos deinde, quòd quicumque Saguntum vendidissent velut ob noxam sibi dedi postularet populus Romanus, Iberum trajecisse ad delendum nomen maiorum, liberandumque orbem terrarum. Tum visum id longum, quum ab occasu solis ad intenderent iter. Nunc, postquam multo majorem*

jorem partem itineris emensam cernant, Pyrenaum saltum inter ferocissimas gentes superatum: Rhodanum, tantum amnem, tot millibus Gallorum prohibentibus, domita etiam ipsius fluminis vi, trajectum: in conspectu Alpes habeant, quarum alterum latus Italiæ sit: in ipsis portis hostium fatigatos subsistere, quid aliud Alpes esse credentes, quàm montium altitudines? Fingerent altiores Pyrenæi jugis: nullas profectò terras cœlum contingere, nec inexsuperabiles humano generi esse. Alpes quidem habitari, coli, gignere atque alere animantes, pervias paucis esse. exercitibus invias? eos ipsos, quos cernant, legatos non pennis sublimè elatos Alpes transgressos: ne majores quidem eorum indigenas, sed advenas Italiæ cultores, has ipsas Alpes ingentibus sæpe agminibus cum liberis ac conjugibus, migrantium modo, tutò transmisisse. Militi quidem armato, nihil secum præter instrumenta belli portanti, quid invium aut inexsuperabile esse? Saguntum ut caperetur, quid per octo menses periculi, quid laboris exhaustum esse? Romam, orbis terrarum caput, petentibus, quicquam adeò asperum atque arduum videri, quod inceptum moretur? Cepisse quondam Gallos ea, quæ adiri posse Pœnus desperet. proinde aut cederent animo atque virtute genti per eos dies toties ab se victæ, aut itineris finem sperent campum interjacentem Tiberi ac mœnibus Romanis.

XXXI. His adhortationibus incitatos corpora curare, atque ad iter se parare jubet. Postero die profectus adversa ripa Rhodani, mediterranea Galliæ petit: non quia rectior ad Alpes via esset, sed, quantum à mari recessisset, minùs obvium fore Romanum credens: cum quo, priusquam in Italiam

m ventum foret, non erat in animo manus con-
ere. Quartis castris ad Insulam pervenit: ibi
ar Rhodanusque amnes, diversi ex Alpibus de-
rrentes, agri aliquantulum amplexi, confluunt in
ium. Mediis campis Insulæ nomen inditum.
colunt prope Allobroges, gens jam inde nulla
allica gente opibus aut fama inferior: tum dis-
rs erat. Regni certamine ambigebant fratres.
ajor, & qui priùs imperitârat, Brancus nomine,
inore à fratre & cœtu juniorum, qui jure mi-
is, vi plus poterat, pellebatur. Hujus seditionis
ropportuna disceptatio quum ad Annibalem reje-
a esset, arbiter regni factus, quod erat senatus
incipumque sententia futurum, imperium majo-
restituit. ob id meritum, commeatu copiaque
rum omnium & vestis est adjutus, quæ infames
igoribus Alpes præparare cogebant. Sedatis cer-
minibus Allobrogum, quum jam Alpes peteret,
on recta regione iter instituit, sed ad lævam in
ricastinos flexit: inde per extremam oram Vo-
ontiorum agri tetendit in Tricorios: haud us-
am impedita via, priusquam ad Druentiam flu-
n pervenit. Is & ipse Alpinus amnis longè
nium Galliæ fluminum difficillimus transitu est.
n quum aquæ vim vehat ingentem, non tamen
ium patiens est: quia nullis coërcitus ripis,
ibus simul, neque iisdem alveis fluens, nova
per vada novosque gurgites faciens, (& ob ea-
editi quoque incerta via est) ad hæc saxa gla-
volvens, nihil stabile nec tutum ingredi-
Praebet. & tum fortè imbribus auctus, ingen-
tem egredientibus tumultum fecit, quum, su-
per

per cetera, trepidatione ipsi sua atque incertis clamoribus turbarentur.

XXXII. P. Cornelius consul, triduo fere postquam Annibal ab ripa Rhodani movit, quadrato agmine ad castra hostium venerat, nullam dimicandi moram facturus. ceterùm ubi deserta munimenta, nec facilè se tantum prægressos assecuturum videt, ad mare ac naves rediit, tutiùs faciliùsque ita descendenti ab Alpibus Annibali occursurus. ne tamen nuda auxiliis Romanis Hispania esset, quam provinciam sortitus erat, Cn. Scipionem fratrem cum maxima parte copiarum adversus Asdrubalem misit: non ad tutandos tantummodo veteres socios, conciliandosque novos, sed etiam ad pellendum Hispania Asdrubalem. ipse cum admodum exiguis copiis Genuam repetit, eo qui circa Padum erat exercitu Italiam defensurus. Annibal ab Druentia campestri maximè itinere cum bona pace ad Alpes incolentium ea loca Gallorum pervenit. Tum quanquam fama priùs (qua quidem incerta in majus vero ferri solent) præcepta res erat; tamen ex propinquo visa montium altitudo, nivesque cœlo prope immistæ, tecta informia imposita rupibus, pecora jumentaque torrida frigore, homines intonsi & inculti, animalia inanimaque omnia rigentia gelu, cetera visu quàm dictu fœdiora, terrorem renovavere. Erigentibus in primos agmen clivos apparuerunt imminentes tumulos insidentes montani, qui, si valles occultiores insedissent, coorti in pugnam repente, ingentem fugam stragemque dedissent. Annibal consistere signa jubet: Gallisque ad visenda loca præmissis, postquam comperit transitum

a non esse, castra inter confragosa omnia
taque, quàm extensissima potest valle, locat.
per eosdem Gallos, haud sanè multum lin-
oribusque abhorrentes, quum se immiscuis-
lloquiis montanorum, edoctus, interdiu tan-
sideri saltum, nocte in sua quemque dilabi te-
ce prima subiit tumulos, ut ex aperto atque
i viam per angustias facturus. Die deinde, si-
lo aliud quàm quod parabatur, consumpto,
, quo constiterant, loco castra communis-
ibi primùm degressos tumulis montanos,
que sensit custodias, pluribus ignibus quàm
mero manentium in speciem factis, impe-
isque cum equite relictis, & maxima parte
n, ipse cum expeditis acerrimo quoque viro
angustias evadit: iisque ipsis tumulis, quos
tenuerant, consedit.

XIII. Prima deinde luce castra mota, &
reliquum incedere cœpit. Jam montani
ato ex castellis ad stationem solitam conve-
; quum repente conspiciunt alios arce oc-
sua super caput imminentes, alios via trans-
es. Utraque simul objecta res oculis, ani-
mobiles parumper eos defixit. deinde ut
ionem in angustiis, suoque ipsum tumultu
agmen videre, equis maximè consternatis,
d adjecissent ipsi terroris, satis ad perniciem
i, perversis rupibus juxta invia ac devia as-
currunt. Tum verò simul ab hostibus, si-
iniquitate locorum Pœni oppugnabantur:
inter ipsos (sibi quoque tendente, ut peri-
s evaderet) quàm cum hostibus certaminis
ui maximè infestum agmen faciebant,

qui

qui & clamoribus dissonis, quos nemora etiam repercussæque valles augebant, territi trepidabant: & ictu forte aut vulnerati adeò consternati sunt, ut stragem ingentem simul hominum ac sarcinarum omnis generis facerent, multosque turba, quum præcipites deruptæque utrimque angustiæ essent, in immensum altitudinis dejecit: quosdam & armatos. inde ruinæ maximæ modo jumenta cum oneribus devolvebantur. Quæ quanquam fœda visu erant, stetit parumper tamen Annibal, ac suos continuit, ne tumultum ac trepidationem augeret. deinde postquam interrumpi agmen vidit, periculumque esse, ne exutum impedimentis exercitum nequicquam incolumem traduxisset, decurrit ex superiore loco: & quum imperu ipso fudisset hostem, suis quoque tumultum auxit. sed is tumultus momento temporis, postquam liberata itinera fuga montanorum erant, sedatur: nec per otium modò, sed prope silentio mox omnes traducti. Castellum inde, quod caput ejus regionis erat, vicosque circumjectos capit, & captivorum pecoribus per triduum exercitum aluit. & quia nec montanis primò perculsis, nec loco magnopere impediebantur, aliquantum eo triduo viæ confecit.

XXXIV. Perventum inde ad frequentem cultoribus alium, ut inter montana, populum. ibi non bello aperto, sed suis artibus, fraude, deinde insidiis est prope circumventus. Magno natu principes castellorum oratores ad Pœnum veniunt: *alienis malis, utili exemplo, doctos*, memorantes, *amicitiam malle, quàm vim experiri Pœnorum; itaque obedienter imperata facturos, commeatum itinerisque duces, & ad fidem promissorum obsides accipe-*

ret-

ibal nec temere credendo, nec aspernan-
epudiati apertè hostes fierent, benignè
pondisset; obsidibus, quos dabant, acce-
ommeatu, quem in viam ipsi detulerant,
quaquam, ut inter pacatos, incomposito
luces eorum sequitur. Primum agmen
& equites erant: ipse post eum robore
circumspectans sollicitus omnia, incede-
i in angustiorem viam ex parte altera sub-
ugo insuper imminenti ventum est, un-
insidiis barbari à fronte & à tergo coorti,
eminusque petunt, saxa ingentia in ag-
olvunt. maxima ab tergo vis hominum
in eos versa peditum acies haud dubium
in, nisi firmata extrema agminis fuissent,
eo saltu accipienda clades fuerit. Tunc
d extremum periculi, ac prope perniciem
est. nam, dum cunctaretur Annibal de-
in angustias agmen, quia non, ut ipse e-
præsidio erat, ita peditibus quicquam ab
xilii reliquerat; occursantes per obliqua
, perrupto medio agmine, viam insedere.
una Annibali sine equitibus ac impedimen-
est.

V. Postero die, jam segniùs intercursanti-
xaris, junctæ copiæ, saltusque haud sine
ajore tamen jumentorum quàm hominum
) superatus. inde montani pauciores jam,
cinii magis quàm belli more concursabant;
ı primum, modò in novissimum agmen:
ıe aut locus opportunitatem daret, aut pro-
gressi

rores, quos aut ducentium fraus, aut, ubi
non esset, temere initæ valles à conjectanti
faciebant. Biduum in jugis stativa habit
labore ac pugnando quies data militibus:
taque aliquot, quæ prolapsa in rupibus ex
quendo vestigia agminis, in castra pervene
sis tædio tot malorum, nivis etiam casus,
te jam sidere Vergiliarum, ingentem terro
jecit. Per omnia nive oppleta quum sign
luce motis segniter agmen incederet, pigri
desperatio in omnium vultu emineret; pr
signa Annibal, in promontorio quodam, u
gè ac latè prospectus erat, consistere jussi
bus, Italiam ostentat, subjectosque Alpinis
bus Circumpadanos campos; mœniaque e
transcendere non Italiæ modò, sed etiam u
mæ; cetera plana, proclivia fore: uno, a
mum altero prœlio arcem & caput Italiæ i
ac potestate habituros. Procedere inde
coepit: jam nihil ne hostibus quidem, pro

it; nec, si qui paullulum titubâssent, hærere
i vestigio suo: aliique super alios, & jumen-
hpmines, occiderent.

CXVI. Ventum deinde ad multo angustio-
upem, atque ita rectis saxis, ut ægre expedi-
iiles tentabundus, manibusque retinens vir-
ac stirpes circa eminentes, demittere sese
. Natura locus jam ante præceps, recenti
lapsu, in pedum mille admodum altitudinem,
tus erat. Ibi quum velut ad finem viæ equi-
nstitissent, miranti Annibali, quæ res mora-
agmen, nunciatur, rupem inviam esse. di-
s deinde ipse ad locum visendum: haud du-
:s visa, quin per invia circa nec trita antea,
vis longo ambitu, circumduceret agmen,
rò via insuperabilis fuit. nam quum super
m nivem intactam nova modicæ altitudinis
molli, nec prealtæ nivi facilè pedes ingre-
um insistebant. ut verò tot hominum ju-
rumque incessu dilapsa est, per nudam infra
m, fluentemque tabem liquescentis nivis in-
bantur. Terra ibi luctatio erat, ut à lubrica
non recipiente vestigium, & in prono citius
se fallente: & seu manibus in assurgendo,
enu se adjuvissent, ipsis adminiculis prolapsi
um corruissent, nec stirpes circa radicesve, ad
pede aut manu quisquam eniti posset, erant.
: in levi tantùm glacie tabidaque nive volu-
tur jumenta: secabant interdum, etiam tum
um ingredientia nivem, & prolapsa, jactandis
is in continendo ungulis, penitus perfringebant:

ut

muniendam, per quam via una esse p
tes ducti: quum cædendum esset sax
bus circa immanibus dejectis detruncati
ingentem lignorum faciunt: eamque
vis venti apta faciendo igni coorta es
dunt, ardentiaque saxa infuso aceto
Ita torridam incendio rupem ferro pa
liuntque anfractibus modicis clivos,
menta solùm, sed elephanti etiam de
Quatriduum circa rupem consumptu
prope fame absumebantur. nuda enim
mina sunt: & si quid est pabuli, ob
Inferiores valles apricos quosdam co
rivosque prope silvas, etiam humano c
ra loca. Ibi jumenta in pabulum mi
muniendo fessis hominibus data tridu
planum descensum est, etiam locis m
accolarum ingeniis.

XXXVIII. Hoc maximè modo pe
in Italiam, quinto mense à Carthagin

i millia peditum, ſex equitum. L. Cincius
nentus, qui captum ſe ab Annibale ſcribit,
rimè auctor moveret me, niſi confunderet nu-
um, Gallis Liguribuſque additis. cum his ſcri-
octoginta millia peditum, decem equitum, ad-
ta in Italiam: (magis affluxiſſe veriſimile eſt,
ta quidam auctores ſunt) ex ipſo autem audiſſe
ibale, poſtquam Rhodanum tranſierit, triginta
millia hominum, ingentemque numerum equo-
ı & aliorum jumentorum amiſiſſe in Taurinis,
: Gallis proxima gens erat, in Italiam digreſſo.
quum inter omnes conſtet, eò magis miror,
bigi, quanam Alpes tranſierit: & vulgò credere,
mino, atque inde nomen & jugo Alpium indi-
ı, tranſgreſſum. Cœlius per Cremonis jugum
it tranſiſſe. qui ambo ſaltus eum non in Tau-
ɔs, ſed per Salaſſos montanos ad Libuos Gal-
deduxiſſent. Nec veriſimile eſt, ea tum ad
liam patuiſſe itinera: utique quæ ad Penninum
mt, obſepta gentibus ſemigermanis fuiſſent.
que hercule montibus his (ſiquem fortè id mo-
ı ab tranſitu Pœnorum ullo Veragri, incolæ ju-
ɔjus, nôrunt nomen inditum: ſed ab eo, quem
ſummo ſacratum vertice Penninum montani
ɔellant.

XXXIX. Peropportunè ad principia rerum Tau-
is, proximæ genti, adverſus Inſubres motum
ium erat. ſed armare exercitum Annibal, ut
ti alteri auxilio eſſet, (in reficiendo maximè
tientem contracta ante mala) non poterat. oti-
ı etenim ex labore, copia ex inopia, cultus ex
ɔie tabeque, ſqualida & prope efferata corpora

variè movebant. Ea P. Cornel
fuit, quum Pisas navibus venisset
lio Atilioque accepto tirone, &
niis trepido, ad Padum festinand
nondum refecto manum conserer
centiam consul venit, jam ex
Annibal: Taurinorumque una
gentis ejus, quia volentis in ami
bat, vi expugnârat: junxissetqu
solùm, sed etiam voluntate, Ga
ni eos, circumspectantes defectio
adventus consulis oppressisset.
ex Taurinis, incertos quæ pars se
los præsentem se secuturos ratu
conspectu erant exercitus, con
sicut uterque inter se nondum
imbutus uterque quadam adr
Nam Annibalis & apud Roma
gunti excidium, celeberrimum
Scipionem Annibal eo ipso, quò
potissimùm lectus esset, præsta
bat. & auxerant inter se opinion
relictus in Gallia, obvius fuera
gresso Annibali; Annibal, con
jiciendarum Alpium, & effect
men Scipio Padum trajicere:
nem motis castris, priusquam
adhortandorum militum caussa
exorsus est:

XL. *Si eum exercitum, v*
aciem, quem in Gallia mecum l
loqui apud vos, quid enim adh

equites, qui equitatum hostium ad Rhodanum
n egregiè vicissent; aut eas legiones, cum qui-
fugientem hunc ipsum hostem secutus, confessio-
cedentis ac detrectantis certamen pro victoria
i? Nunc quia ille exercitus, Hispania pro-
a scriptus, ibi cum fratre Cn. Scipione meis au-
s rem gerit, ubi eum gerere senatus populusque
nus voluit: ego, ut consulem ducem adversus
balem ac Pœnos haberetis, ipse me huic volun-
certamini obtuli. Novo imperatori apud no-
milites pauca verba facienda sunt. Ne genus
neve hostem ignoretis; cum iis est vobis, mili-
pugnandum, quos terra marique priore bello
is: à quibus stipendium per viginti annos exe-
: à quibus capta belli præmia Siciliam ac Sar-
m habetis. Erit igitur in hoc certamine is vo-
lisque animus, qui victoribus & victis esse solet.
nunc illi, quia audent, sed quia necesse est, pu-
ri sunt: nisi credistis, qui exercitu incolumi
um detrectavere, eos, duabus partibus peditum
umque in transitu Alpium amissis, (quum plu-
enè perierint quàm supersunt) plus spei nactos
Atenim pauci quidem sunt, sed vigentes ani-
corporibusque, quorum robora ac vires vix su-
e vis ulla possit. Effigies, imò umbræ homi-
, fame, frigore, illuvie, squalore enecti: con-
ue debilitati inter saxa rupesque: ad hæc, pe-
artus, nivo rigentes nervi, membra torrida ge-
massata fractaque arma: claudi ac debiles equi.
hoc equite, cum hoc pedite pugnaturi estis: re-
is extremas hostium, non hostes, habebitis. At
magis vereor, quàm ne, antequam vos cum

te pugnaveritis, Alpes vicisse Annibalem videan-
r. Sed ita forsitan decuit, cum fœderum rup-
re duce ac populo Deos ipsos, sine ulla humana ope,
ommittere ac profligare bellum: nos autem, qui
ecundùm Deos violati sumus, commissum ac profli-
gatum conficere.

XLI. Non vereor, ne quis me hoc, vestrâ adhor-
tandi caussa, magnificè loqui existimet; ipsum aliter
animo affectum esse. Licuit in Hispaniam provin-
ciam meam ire, quò jam profectus eram cum exer-
citu meo, ubi & fratrem consilii participem ac peri-
culi socium haberem, & Asdrubalem potiùs quàm
Annibalem hostem, & minorem haud dubiè molem
belli. tamen quum prætraverherer navibus Gallia
oram, ad famam hujus hostis in terram egressus,
præmisso equitatu, ad Rhodanum movi castra. Eque-
stri prœlio, qua parte copiarum conserendi manum
fortuna data est, hostem fudi. peditum agmen, quo
in modum fugientium raptim agebatur, quia assequ
terra non poterant, regressus ad naves, quanta m
xima celeritate potui, tanto maris terrarumque
cuitu, in radicibus Alpium obvius fui. Huic
mendo hosti utrùm quum declinarem certamen,
provisus videor incidisse, an occurrere in vestigiis e
lacessere ac trahere ad decernendum? Experim
vat, utrùm alios derepente Carthaginienses pe
ginti annos terra ediderit: an iidem sint, q
Ægates pugnavere insulas, & quos ab Eryce
vicenis denariis æstimatos emisistis. & utrùm
bal hic sit æmulus itinerum Herculis, ut ip
an vectigalis stipendiariusque & servus pop
mani à patre relictus, quem nisi Saguntinus

gitaret, respiceret profecto, si non patriam victam, lemum certò patremque, & fœdera Amilcaris scri-ta manu: qui, jussus à consule nostro, præsidium deduxit ab Eryce: qui graves impositas victis Car-haginiensibus leges fremens mœrensque accepit: qui decedere Sicilia, qui stipendium populo Romano dare actus est. Itaque vos ego, milites, non eo solùm animo, quo adversus alios hostes soletis, pugnare velim: sed cum indignatione quadam atque ira, velut si servos videatis vestros arma repente contra vos ferentes. Licuit, si voluissemus, ad Erycem clausos, ultimo supplicio humanorum, fame interfi-cere. licuit classem victricem in Africam trajicere, atque intra paucos dies sine ullo certamine Cartha-ginem delere. Veniam dedimus precantibus: emisi-mus ex obsidione: pacem cum victis fecimus: tute-la nostra deinde duximus, quum Africo bello urge-rentur. Pro his impertitis, furiosum juvenem se-quentes, oppugnatum patriam nostram veniunt. Atque utinam pro decore nobis hoc tantum, & non ro salute esset certamen. non de possessione Sicilia ac Sardinia, de quibus quondam agebatur, sed pro Italia vobis est pugnandum. nec est alius ab tergo exerci-tus, qui, nisi nos vincimus, hosti obsistat; nec Alpes lia sunt, quas dum superat, comparari nova pos-int præsidia. hic est obstandum, milites, velut si nte Romana mœnia pugnemus. Unusquisque se on corpus suum, sed conjugem ac liberos parvos rmis protegere putet; nec domesticas solùm agite uras, sed identidem hoc animo reputet, nostras nunc tueri manus senatum populumque Romanum. qua-

s nostra vis virtusque fuerit, talem deinde fortu-
nam illius urbis ac Romani imperii fore.

XLII. Hæc apud Romanos consul. Annibal,
rebus priùs quàm verbis adhortandos milites ratus,
circumdato ad spectaculum exercitu, captivos mon-
tanos vinctos in medio statuit; armisque Gallicis
ante eorum pedes projectis, interrogare interpre-
tem jussit, ecquis, si vinculis levaretur, armaque
& equum victor acciperet, decertare ferro vellet?
Quum ad unum omnes ferrum pugnamque posce-
rent, & dejecta in id sors esset, se quisque eum
optabat, quem fortuna in id certamen legeret.
Ut cujusque sors exciderat, alacer inter gratulante
gaudio exsultans, cum sui moris tripudiis arm
raptim capiebat. ubi verò dimicarent, is habitu
animorum non inter ejusdem modò condition
homines erat, sed etiam inter spectantes vulg
ut non vincentium magis, quàm bene morien
um, fortuna laudaretur.

XLIII. Dum sic aliquot spectatis paribus a
ctos dimisisset, concione inde advocata, ita a
eos locutus fertur: *Si quem animum in aliena*
tis exemplo paullo ante habuistis, eundem mo
æstimanda fortuna vestra habueritis, vicimus,
tes. neque enim spectaculum modò illud, sed qu
velut imago vestræ conditionis erat. Ac nes
majora vincula majoresque necessitates vobis,
captivis vestris, fortuna circumdederit. Dex
vaque duo maria claudunt, nullam ne ad e
quidem navem habentibus: circa Padus rap
jor ac violentior Rhodano: ab tergo Alpes

vix integris vobis ac vigentibus transita. Hic vincendum aut moriendum, milites, est, ubi primùm hosti occurristis: & eadem fortuna, quæ necessitatem pugnandi imposuit, præmia vobis ea victoribus proponit, quibus ampliora homines ne ab Diis quidem immortalibus optare solent. Si Siciliam tantùm ac Sardiniam, parentibus nostris ereptas, nostra virtute recuperaturi essemus, satis tamen ampla pretia essent. quicquid Romani tot triumphis partum congestumque possident, id omne vestrum cum ipsis dominis futurum est. In hanc tam opimam mercedem agite, cum Diis bene juvantibus arma capite. Satis adhuc in vastis Lusitaniæ Celtiberiæque montibus pecora consectando, nullum emolumentum tot laborum periculorumque vestrorum vidistis: tempus est jam opulenta vos ac ditia stipendia facere, & magna opera pretia mereri, tantum itineris per tot montes fluminaque & tot armatas gentes emensos. Hic vobis terminum laborum fortuna dedit: hic dignam mercedem emeritis stipendiis dabit. Nec quàm magni nominis bellum est, tam difficilem existimaritis victoriam fore. Sæpe & contemptus hostis cruentum certamen edidit: & inclyti populi regesque perlevi momento victi sunt. Nam, dempto hoc uno fulgore nominis Romani, quid est, cur illi vobis comparandi sint? Ut viginti annorum militiam vestram cum illa virtute, cum illa fortuna taceam, ab Herculis columnis, ab Oceano terminisque ultimis terrarum, per tot ferocissimos Hispaniæ & Galliæ populos, vincentes huc pervenistis: pugnabitis cum exercitu tirone, hac ipsa æstate caso, victo, circumsesso à Gallis, ignoto adhuc duci suo, ignorantique

ducem. An me in prætorio patris, clarissimi imperatoris, prope natum, certè eductum, domitorem Hispaniæ Galliæque, victorem eundem non Alpinarum modò gentium, sed ipsarum, quod multo magis est, Alpium, cum semestri hoc conferam duce, desertore exercitus sui? Cui si quis demptis signis Pœnos Romanosque hodie ostendat, ignoraturum certum habeo, utrinus exercitus sit consul. Non ego illud parvi æstimo, milites, quòd nemo vestrûm est, cujus non ante oculos ipse sæpe militare aliquod ediderim facinus, cui non idem ego virtutis spectator ac testis, notata temporibus locisque referre sua possim decora. Cum laudatis à me millies donatisque, adhuc prius omnium vestrûm, quàm imperator, procedam acie adversus ignotos inter se, ignorantesque.

XLIV. *Quocumque circumtuli oculos, plena omnia video animorum ac roboris, veteranum peditem, generosissimarum gentium equites frenatos & infrenatos, vos socios fidelissimos fortissimosque, vos Carthaginienses tum ob patriam tum ob iram justissimam pugnaturos. Inferimus bellum, infestisque signis descendimus in Italiam, tantò audacius fortiùsque pugnaturi, quantò major spes, major est animus inferentis vim, quàm arcentis. Accendit præterea animos & stimulat dolor, injuria, indignitas, ad supplicium depoposcerunt me ducem primùm, deinde vos omnes, qui Saguntum oppugnâssetis, deditos ultimis cruciatibus affecturi fuerunt. Crudelissima ac superbissima gens sua omnia suique arbitrii facit: cum quibus bellum, cum quibus pacem habeamus, se modum imponere, æquum censet: circum-*

scribit

uditque nos terminis montium fluminum-
s ne excedamus: neque eos, quos statuit,
; observat. Ne transieris Iberum: ne quid
sit cum Saguntinis. Ad Iberum est Sagun-
nusquam te vestigio moveris. Parum est,
eterrimas provincias meas, Siciliam & Sar-
, adimis. etiam Hispanias? & inde cessero, in
cam transcendes. Transcendes autem dico? duos
des hujus anni, unum in Africam, alterum in
aniam miserunt. nihil usquam nobis relictum est,
quod armis vindicarimus. Illis timidis & igna-
icet esse, qui respectum habent, quos suus ager,
terra per tuta ac pacata itinera fugientes acci-
: vobis necesse est fortibus viris esse, & om-
s inter victoriam mortemve certa desperatione
ptis, aut vincere, aut, si fortuna dubitabit, in
io potius, quàm in fuga, mortem oppetere. Si
bene fixum omnibus destinatumque in animo est,
m dicam, vicistis. nullum momentum ad vin-
um homini ab Diis immortalibus acrius datum

LV. His adhortationibus quum utrimque ad
men accensi militum animi essent, Romani
e Ticinum jungunt, tutandique pontis caussa
llum insuper imponunt. Pœnus, opere occu-
; hostibus, Maharbalem cum ala Numidarum,
tibus quingentis, ad depopulandos sociorum
ili Romani agros mittit: Gallis parci quam-
imè jubet, principumque animos sollicitari ad
ctionem. Ponte perfecto, traductus Roma-
exercitus in agrum Insubrium, quinque millia
ium à Victumviis consedit. Ibi Annibal ca-

ſtra habebat: revocatoque propere Maharbale, atque equitibus, quum inſtare certamen cerneret, nihil unquam ſatis dictum præmonitumque ad cohortandos milites ratus, vocatis ad concionem certa præmia pronunciat, in quorum ſpem pugnarent: agrum ſeſe daturum eſſe in Italia, Africa, Hiſpania, ubi quiſque velit, immunem ipſi qui accepiſſet, liberiſque: qui pecuniam quàm agrum maluiſſet, ei ſe argento ſatisfacturum: qui ſociorum cives Carthaginienſes fieri vellent, poteſtatem facturum: qui domos redire mallent, daturum ſe operam, ne cujus ſuorum popularium mutatam ſecum fortunam eſſe vellent: ſervis quoque dominos proſecutis libertatem proponit, binaque pro his mancipia dominis ſe redditurum. Eaque ut rata ſcirent fore, agnum læva manu, dextra ſilicem retinens, ſi falleret, Jovem ceteroſque precatus Deos, ita ſe mactarent, quemadmodum ipſe agnum mactâſſet. ſecundùm precationem caput pecudis ſaxo eliſit. Tum vero omnes, velut Diis auctoribus in ſpem ſuam quiſque acceptis, id moræ, quod nondum pugnarent, ad potienda ſperata rati, prœlium uno animo & voce una poſcunt.

XLVI. Apud Romanos haudquaquam tanta alacritas erat, ſuper cetera recentibus etiam territos prodigiis. nam & lupus intraverat caſtra, laniatiſque obviis, ipſe intactus evaſerat: & examen apum in arbore prætorio imminente conſederat. Quibus procuratis, Scipio cum equitatu jaculatoribuſque expeditis profectus ad caſtra hoſtium, exque propinquo copias, quantæ, & cujus generis

generis essent, speculandas, obvius fit Annibali, & ipsi cum equitibus ad exploranda circa loca progresso. neutri alteros primò cernebant. densior deinde incessu tot hominum equorumque oriens pulvis, signum propinquantium hostium fuit. Constitit utrimque agmen, & prœlio sese expediebant. Scipio jaculatores & Gallos equites in fronte locat; Romanos, sociorumque quod roboris fuit, in subsidiis. Annibal frenatos equites in medium accipit, cornua Numidis firmat. Vixdum clamore sublato, jaculatores fugerunt inter subsidia ad secundam aciem. inde equitum certamen erat aliquamdiu anceps. deinde quia turbabant equos pedites intermisti, multis labentibus ex equis, aut desilientibus, ubi suos premi circumventos vidissent, jam magna ex parte ad pedes pugna ierat: donec Numidæ, qui in cornibus erant, circumvecti paullulum, ab tergo se ostenderunt. Is pavor perculit Romanos: auxitque pavorem consulis vulnus, periculumque intercursu tum primùm pubescentis filii propulsatum. Hic erit juvenis, penes quem perfecti hujusce belli laus est, Africanus ob egregiam victoriam de Annibale Pœnisque appellatus. Fuga tamen effusa jaculatorum maximè fuit, quos primos Numidæ invaserunt. Alius confertus equitatus consulem in medium acceptum, non armis modò, sed etiam corporibus suis protegens, in castra, nusquam trepidè neque effusè cedendo, reduxit. Servati consulis decus Cœlius ad servum natione Ligurem delegat. malim equidem de filio verum esse,

quod & plures tradidere auctores, & fama nuit.

XLVII. Hoc primum cum Annibale prœlium t: quo facilè apparuit, & equitatu meliorem enum esse, & ob id campos patentes, quales sunt inter Padum Alpesque, bello gerendo Romais aptos non esse. Itaque proxima nocte jussis militibus vasa silentio colligere, castra ab Ticino nota; festinatumque ad Padum est, ut ratibus, quibus junxerat flumen, nondum resolutis, sine tumultu atque insectatione hostis, copias trajiceret. Priùs Placentiam pervenere, quàm satis sciret Annibal ab Ticino profectos: tamen ad sexcentos moratorum in citeriore ripa, segniter ratem solventes, cepit: transire non potuit pontem, ut extrema resoluta erant, tota rate in secundam aquam labente. Cœlius auctor est, Magonem, cum equitatu & Hispanis peditibus flumen extemplo transnâsse: ipsum Annibalem per superiora Padi vada exercitum traduxisse, elephantis in ordinem ad sustinendum impetum fluminis oppositis. Ea peritis amnis ejus vix fidem fecerint. nam neque equites armis equisque salvis tantam vim fluminis superâsse verisimile est, ut jam Hispanos omnes inflati transvexerint utres: & multorum dierum circuitu Padi vada petenda fuerant, quà exercitus gravis impedimentis traduci posset. Potiores apud me auctores sunt, qui biduo vix locum rate jungendo flumini inventum tradunt, ea cum Magone equites Hispanorum expeditos præmissos, dum Annibal, citra flumen legationibus Gal-

allorum audiendis moratus, trajicit gravius pedi-
um agmen, interim Mago equitesque ab transitu
uminis diei unius itinere Placentiam ad hostes
ontendunt. Annibal paucis post diebus sex millia
Placentia castra communivit, & postero die in
onspectu hostium acie directa, potestatem pugnæ
ecit.

XLVIII. Insequenti nocte cædes in castris Ro-
nanis, tumultu tamen quàm re major, ab auxilia-
ibus Gallis facta est. ad duo millia peditum, &
ucenti equites, vigilibus ad portas trucidatis, ad
Annibalem transfugiunt: quos Pœnus benignè al-
ocutus, & spe ingentium donorum accensos, in
ivitates quemque suas ad sollicitandos popularium
nimos dimisit. Scipio cædem eam signum defe-
ctionis omnium Gallorum esse ratus, contactosque
o scelere, velut injecta rabie, ad arma ituros,
uanquam gravis adhuc vulnere erat, tamen quar-
a vigilia noctis insequentis tacito agmine profectus
d Trebiam fluvium, in loca altiora collesque ins-
editiores equiti castra movet. Minus quàm ad
Picinum fefellit: missisque Annibal primùm Nu-
nidis, deinde omni equitatu, turbâsset utique no-
issimum agmen, ni aviditate prædæ in vacua Ro-
nana castra Numidæ divertissent. Ibi dum per-
scrutantes loca omnia castrorum, nullo satis digno
moræ pretio tempus terunt, emissus hostis de ma-
nibus est. & quum jam transgressos Trebiam Ro-
manos, metantesque castra conspexissent, paucos
moratorum occiderunt citra flumen interceptos.
Scipio nec vexationem vulneris in via jactanti ul-
ra patiens, & collegam (jam enim & revocatum

ex

x Sicilia audierat) ratus exspectandum, locum, qui
prope flumen tutissimus stativis est visus, delectum
communivit. Nec procul inde Annibal quum con-
sedisset, quantum victoria equestri elatus, tantum
anxius inopia, quæ per hostium agros euntem, nus-
quam præparatis commeatibus, major indies exci-
piebat, ad Clastidium vicum, quo magnum fru-
menti numerum congesserant Romani, mittit. ibi
quum vim pararent, spes facta proditionis: nec
sane magno pretio nummis aureis quadringentis
Dasio Brundusino præfecto præsidii corrupto, tra-
ditur Annibali Clastidium. id horreum fuit Pœnis
sedentibus ad Trebiam. In captivos ex tradito
præsidio, ut fama clementiæ in principio rerum
colligeretur, nihil sævitum est.

XLIX. Quum ad Trebiam terrestre constitisset
bellum, interim circa Siciliam insulasque Italiæ im-
minentes, & à Sempronio consule, & ante adven-
tum ejus terra marique res gestæ. viginti quin-
queremes cum mille armatis ad populandam oram
Italiæ à Carthaginiensibus missæ, novem Liparas,
octo insulam Vulcani tenuerunt, tres in fretum a-
vertit æstus. Ad eas conspectas à Messana duo-
decim naves ab Hierone rege Syracusanorum missæ,
qui tum fortè Messanæ erat consulem Romanum
opperiens, nullo repugnante captas naves Messa-
nam in portum deduxerunt. Cognitum ex capti-
vis, præter viginti naves, cujus ipsi classis essen
in Italiam missas, quinque & triginta alias qui
queremes Siciliam petere ad sollicitandos veteres s
cios. Lilybæi occupandi præcipuam curam c
credebat: eadem tempestate, qua ipsi disjecti

it, eam quoque classem ad Ægateis insulas deje-
um. Hæc sicut audita erant, rex Messanæ M.
milio prætori, cujus Sicilia erat provincia, per-
ibit; monetque, Lilybæum firmo teneret præ-
io. Extemplo & circa prætorem ad civitates
ssi legati tribunique, qui suos ad curam custo-
e intenderent: ante omnia Lilybæum teneri ad
paratum belli: edicto proposito, ut socii navales
cem dierum cocta cibaria ad naves deferrent:
i signum datum esset, ne quis moram conscen-
ndi faceret: perque omnem oram qui erant ex
eculis prospicerent adventantem hostium classem.
mul itaque (quanquam de industria morati cur-
m navium erant Carthaginienses, ut ante lucem
cederent Lilybæum) præsensum tamen est, quia
luna pernox erat, & sublatis armamentis venie-
at, extemplo datum è speculis signum, & in op-
o ad arma conclamatum est, & in naves con-
sum. pars militum in muris portarumque sta-
ibus, pars in navibus erant. Et Carthaginien-
quia rem fore haud cum imparatis cernebant,
e ad lucem portu se abstinuerunt: demendis
mentis eo tempore aptandaque ad pugnam
absumpto. Ubi illuxit, recepere classem in
, ut spatium pugnæ esset, exitumque libe-
portu naves hostium haberent. Nec Ro-
letrectavere pugnam, & memoria circa ea
a gestarum rerum freti, & militum multi-
ac virtute.

Ubi in altum evecti sunt, Romanus conse-
nam, & ex propinquo vires conferre velle.
ludere Pœnus, & arte, non vi, rem ge-
rere,

rere, naviumque quàm virorum aut armorum, malle certamen facere. nam ut ſociis navalibus affatim inſtructam claſſem, ita inopem milite habebat: & ſicubi conſerta navis eſſet, haudquaquam par numerus armatorum ex ea pugnabat. Quod ubi animadverſum eſt, & Romanis multitudo ſua auxit animum, & paucitas illis minuit. Extemplo ſeptem naves Punicæ circumventæ, fugam ceteræ ceperunt. Mille & ſeptingenti fuere in navibus capti milites nautæque, in iis tres nobiles Carthaginienſium. Claſſis Romana incolumis, una tantùm perforata nave, ſed ea quoque ipſa reduce, in portum rediit. Secundùm hanc pugnam, nondum gnaris ejus qui Meſſanæ erant, Ti. Sempronius conſul Meſſanam venit, & fretum intranti rex Hiero claſſem ornatam obviam duxit: tranſgreſſuſque ex regia in prætoriam navem, gratulatus ſoſpitem cum exercitu & navibus adveniſſe, precatuſque proſperum ac felicem in Siciliam tranſitum, ſtatum deinde inſulæ & Carthaginienſium conata expoſuit: polliciturque eſt, quo animo priore bello populum Romanum juvenis adjuviſſet, eo ſenem adjuturum: frumenta veſtimentaque ſe legionibus conſulis ſociiſque navalibus gratis præbiturum: grande periculum Lilybæo maritimiſque civitatibus eſſe, & quibuſdam volentibus novas res fore. Ob hæc conſuli nihil cunctandum viſum, quin Lilybæum claſſe peteret: & rex regiaque claſſis una profecti. navigantes inde, pugnatum ad Lilybæum, fuſaſque & captas hoſtium naves accepere.

LI. A.

LI. A Lilybæo consul, Hierone cum classe regia dimisso, relictoque prætore ad tuendam Siciliæ oram, ipse in insulam Melitam, quæ à Carthaginiensibus tenebatur, trajecit. Advenienti Amilcar, Giscgonis filius, præfectus præsidii, cum paullo minus duobus millibus militum, oppidumque cum insula traditur. inde post paucos dies reditum Lilybæum: captivique & à consule & à prætore, præter insignes nobilitate viros, sub corona venierunt. Postquam ab ea parte satis tutam Siciliam censebat consul, ad insulas Vulcani, (quia fama erat stare ibi Punicam classem) trajecit. nec quisquam hostium circa eas insulas inventus. Jam fortè transmiserant ad vastandam Italiæ oram: depopulatoque Vibonensi agro, urbem etiam terrebant. Repetenti Siciliam consuli exscensio hostium in agrum Vibonensem facta nunciatur: literæque à senatu de transitu in Italiam Annibalis, &, ut primo quoque tempore collegæ ferret auxilium, missæ traduntur. Multis simul anxius curis, exercitum extemplo in naves impositum Ariminum supero mari misit: Sex. Pomponio legato cum viginti quinque longis navibus Vibonensem agrum maritimamque oram Italiæ tuendam attribuit: M. Æmilio prætori quinquaginta navium classem explevit: ipse compositis Siciliæ rebus, decem navibus oram Italiæ legens, Ariminum pervenit: inde cum exercitu suo profectus ad Trebiam flumen, collegæ conjungitur.

LII. Jam ambo consules, & quicquid Romanarum virium erat, Annibali oppositum, aut illis copiis defendi posse Romanum imperium, aut spem nullam aliam esse, satis declarabat. Tamen con-

consul alter, equestri prœlio uno & vulnere suo minutus, trahi rem malebat: recentis animi alter, eoque ferocior, nullam dilationem patiebatur. Quod inter Trebiam Padumque agri est, Galli tum incolebant; in duorum præpotentium populorum certamine, per ambiguum favorem, haud dubiè gratiam victoris spectantes. Id Romani, ne quid modò moverent, æquo satis, Pœnus periniquo animo ferebat, à Gallis accitum se venisse ad liberandos eos dictitans. Ob eam iram, simul ut præda militem alceret, duo millia peditum & mille equites, Numidas plerosque, mistos quosdam & Gallos, populari omnem deinceps agrum usque ad Padi ripas jussit. Egentes ope Galli, quum ad id dubios servâssent animos, coacti ab auctoribus injuriæ, ad vindices futuros declinant: legatisque ad consulem missis, auxilium Romanorum terræ ob nimiam cultorum fidem in Romanos laboranti orant. Cornelio nec caussa, nec tempus agendæ rei placebat: suspectaque ei gens erat, tum ob infida multa facinora; tum, ut alia vetustate obsolevissent, ob recentem Bojorum perfidiam. Sempronius contra, continendis in fide sociis maximum vinculum esse primos, qui eguissent ope, defensos censebat. Tum, collega cunctante, equitatum suum, mille peditum jaculatoribus ferme admistis, ad defendendum Gallicum agrum trans Trebiam mittit. Ii sparsos & incompositos, adhæc graves præda plerosque, quum inopinatos invasissent, ingentem terrorem cædemque ac fugam usque ad castra stationesque hostium fecere: unde multitudine effusa pulsi, rursus subsidio suorum prœlium restituere.

tuere. Varia inde pugna sequentes, quanquam ad extremum æquâssent certamen, major tamen hostium Romanis fama victoriæ fuit.

LIII. Ceterùm nemini omnium major justiorque quàm ipsi consuli videri. gaudio efferri, *quæ parte copiarum alter consul victus foret, ea se vicisse. restitutos ac refectos militibus animos, nec quemquam esse, præter collegam, qui dilatam dimicationem vellet. eum animo magis quàm corpore ægrum, memoria vulneris, aciem ac tela horrere. Sed non esse cum ægro senescendum. Quid enim ultra differri aut teri tempus? Quem tertium consulem, quem alium exercitum exspectari? Castra Carthaginiensium in Italia, ac prope in conspectu urbis esse. non Siciliam ac Sardiniam victis ademptas, nec eis Iberum Hispaniam peti: sed solo patrio terraque, in qua geniti forent, pelli Romanos. Quantum ingemiscant*, inquit, *patres nostri circa mœnia Carthaginis bellare soliti, si videant nos, progeniem suam, duas consules consularesque exercitus in media Italia paventes intra castra? Pœnum quod inter Alpes Apenninumque agri sit, sua ditionis fecisse?* Hæc assidens ægro collegæ, hæc in prætorio prope concionabundus agere. Stimulabat & tempus propinquum comitiorum, ne in novos consules bellum differretur: & occasio in se unum vertendæ gloriæ, dum æger collega erat. Itaque, nequicquam dissentiente Cornelio, parari ad propinquum certamen milites jubet. Annibal, quum, quid optimum foret hosti, cerneret, vix ullam spem habebat, temere atque improvidè quicquam consules acturos, quum alterius ingenium,

fama

fama prius, deinde re cognitum, percitum ac ferox sciret esse, ferociusque factum prospero cum prædatoribus suis certamine crederet; adesse gerendæ rei fortunam haud diffidebat. cujus ne quod prætermitteret tempus, sollicitus intentusque erat, dum tiro hostium esset miles, dum meliorem ex ducibus inutilem vulnus faceret, dum Gallorum animi vigerent; quorum ingentem multitudinem sciebat segniùs secuturam, quanto longiùs ab domo traherentur. Quum ob hæc taliaque speraret propinquum certamen, & facere, si cessaretur, cuperet; speculatoresque Galli ad ea exploranda quæ vellet tutiores, quia in utrisque castris militabant, paratos pugnæ esse Romanos retulissent; locum insidiis circumspectare Pœnus cœpit.

LIV. Erat in medio rivus, præaltis utrimque clausus ripis, & circa obsitus palustribus herbis, & quibus inculta ferme vestiuntur, virgultis vepribusque. quem ubi ad equites quoque tegendos satis latebrosum locum circumvectus ipse oculis perlustravit; *Hic erit locus*, Magoni fratri ait, *quem tenas. Delige centenos viros ex omni pedite atque equite; cum quibus ad me vigilia prima venias. Nunc corpora curare tempus est.* Ita prætorium missum. mox cum delectis Mago aderat. *Robora virorum cerno*, inquit Annibal: *sed ut & nunc etiam, non animis modò valeatis, singulis vobis ni venos ex turmis manipulisque vestrâ similes eligit Mago locum monstrabit, quem insideatis. Hostem caecum ad has belli artes habebitis.* Ita mille equitibus Magoni, mille peditibus dimissis, Ann prima luce Numidas equites, transgressos Tret

flu

ıbequitare jubet hoſtium portis, jaculan-
ſtationes elicere ad pugnam hoſtem: in-
ıde certamine, cedendo ſenſim citra flu-
rahere. Hæc mandata Numidis. ceteris
editum equitumque præceptum, ut pran-
ıes juberent: armatos deinde inſtratiſque
um exſpectare. Sempronius ad tumul-
nidarum primùm omnem equitatum, fe-
te virium, deinde ſex millia peditum, po-
nnes copias ad deſtinatum locum jam an-
o, avidus certaminis eduxit. Erat fortè
mpus, & nivalis dies in locis Alpibus A-
ıe interjectis, propinquitate etiam flumi-
paludum prægelidis. ad hoc raptim edu-
inibus atque equis, non capto ante cibo,
ulla ad arcendum frigus adhibita, nihil ca-
ıt: & quicquid auræ fluminis appropin-
afflabat acrior frigoris vis. Ut verò re-
Numidas inſequentes aquam ingreſſi ſunt
pectoribus tenus aucta nocturno imbri)
ıue egreſſis rigere omnibus corpora, ut
ırum tenendorum potentia eſſent, ſi-
ni, procedente jam die, fame etiam de-

ınnibalis interim miles ignibus ante tento-
oleoque per manipulos, ut mollirent ar-
ɔ, & cibo per otium capto, ubi tranſ-
ımen nunciatum eſt hoſtes, alacer animis
ſque arma capit, atque in aciem proce-
ıares locat ante ſigna, levem armaturam,
ıe millia hominum: deinde graviorem ar-
em, quod virium, quod roboris erat: in

cor-

cornibus circumfudit decem millia equitum, & ab cornibus in utramque partem divisos elephantos statuit. Consul effusos sequentes equites, quum ab resistentibus subitò Numidis incauti exciperentur, signo receptui dato revocatos circumdedit peditibus. Duodeviginti millia Romani erant, sociûm nominisque Latini viginti; auxilia præterea Cenomanorum. ea sola in fide manserat Gallica gens. his copiis concursum est. Prœlium à Baleariibus ortum est. quibus quum majore robore legiones obstiterant, deductæ propere in cornua leves armaturæ sunt. quæ res effecit, ut equitatus Romanus extemplo urgeretur. nam quum vix jam par fuisset decem millibus equitum quatuor millia, fatigati plerique integris, obruti sunt insuper velut nubes jaculorum à Baleariibus conjecta. ad hoc elephanti eminentes ab extremis cornibus (equis maximè non visu modò, sed odore insolito terrebat) fugam latè faciebant. Pedestris pugna par animis magis quàm viribus erat, quas recentes Pœnus paullo ante quatis corporibus in prœlium attulerat: contra, jejuna fessaque corpora Romanis & rigentia gelu torpebant. resistissent tamen animis, si cum pedite solùm foret pugnatum. sed & Baleares pulso equite jaculabantur in latera, & elephanti jam in mediam peditum aciem sese tulerant: & Mago Numidæque, simul latebras eorum improvida prætorlata acies est, exorti ab tergo ingentem tumultum ac terrorem fecere. Tamen in tot circumstantibus malis mansit aliquamdiu immota acies, maximè præter spem omnium adversus elephantos. eos velites, ad id ipsum locati, verutis con-

conjectis & avertere, & insecuti aversos sub caudis, quà maximè molli cute vulnera accipiunt, fodiebant.

LVI. Trepidantes, propeque jam in suos consternatos media acie in extremam, ad sinistrum cornu adversus Gallos auxiliares agi jussit Annibal. Extemplo haud dubiam fecere fugam. additus quoque novus terror Romanis, ut fusa auxilia sua viderunt. Itaque quum jam in orbem utrimque pugnarent, decem millia ferme hominum, quum aliò evadere nequissent, media Afrorum acie, quæ Gallicis auxiliis firmata erat, cum ingenti cæde hostium perrupere. & quum neque in castra reditus esset, flumine interclusis, neque præ imbri satis decernere possent, quà suis opem ferrent, Placentiam recto itinere perrexere. Plures deinde in omnes partes eruptiones factæ. & qui flumen petiere, aut gurgitibus absumpti sunt, aut inter cunctationem ingrediendi ab hostibus oppressi. qui passim per agros fuga sparsi erant, vestigia cedentis sequentes agminis, Placentiam contendere. aliis timor hostium audaciam ingrediendi flumen fecit, transgressique in castra pervenere. Imber nive mistus, & intoleranda vis frigoris, & homines multos, & jumenta & elephantos prope omnes absumpsit. Finis insequendi hostis Pœnis flumen Trebia fuit: & ita torpentes gelu in castra rediere, ut vix lætitiam victoriæ sentirent. Itaque nocte insequenti quum præsidium Romanorum castrorum, & quod reliquum ex magna parte militum erat, ratibus Trebiam trajicerent; aut nihil sensere Pœni, obstrepente pluvia; aut quia jam moveri præ lassitudine nequibant

quibant ac vulneribus, sentire sese omnia
quietisque Pœnis, tacito agmine ab Scipione c
sule exercitus Placentiam est perductus: inde
do trajectus Cremonam, ne duorum exercitu
hibernis una colonia premeretur.

LVII. Romam tantus terror ex hac clade p
latus est, ut jam ad urbem crederent infestis sig
hostem venturum; nec quicquam spei aut au
esse, quo portis mœnibusque vim arcerent. I
consule ad Ticinum victo, altero ex Sicilia revoc
duobus consulibus, duobus consularibus exercitibus
ctis, quos alios duces, quas alias legiones esse qua
cessantur? Ita territis Sempronius consul adve
ingenti periculo per effusos passim ad prædand
hostium equites, audacia magis, quàm consilio
spe fallendi resistendive, si non falleret, transg
sus. Id quod unum maximè in præsentia desi
rabatur; comitiis consularibus habitis, in hibe
rediit. Creati consules Cn. Servi
Ante Chr. 217. *V. C.* 535. & C. Flaminius. Ceterùm ne hib
quidem Romanis quieta erant, va
tibus passim Numidis equitibus, 8
his impeditiora erant, Celtiberis, Lusitanisque.
nes igitur clausi undique commeatus eran
quod Pado naves subveherent. Emporium
[illegible] & opere magno munitum,

tu consul aderat, jussis quadrato agmine le-
ius sequi. Equestre prœlium interim com-
m: in quo, quia Annibal saucius pugna ex-
c, pavore hostibus injecto, defensum egregiè
sidium est. Paucorum inde dierum quiete sum-
, & vixdum satis percurato vulnere, ad Victum-
s ire pergit oppugnandas. Id emporium à Ro-
mis Gallico bello fuerat munitum. inde locum
quentaverant accolæ misti undique ex finitimis
pulis; & tum terror populationum eò plerosque
agris compulerat. Hujus generis multitudo, fa-
a impigre defensi ad Placentiam præsidii accensa,
rmis arreptis obviam Annibali procedit. Magis
gmina quàm acies in via concurrerunt. & quum
x altera parte nihil præter inconditam turbam es-
et, in altera & dux militi, & duci fidens miles;
d triginta quinque millia hominum à paucis fusa.
'ostero die deditione facta, præsidium intra mœ-
ia accepere: jussique arma tradere, quum dicto
aruissent, signum repente victoribus datur, ut tan-
quam vi captam urbem diriperent. neque ulla, quæ
n tali re memorabilis scribentibus videri solet, præ-
emissa clades est. adeò omnis libidinis, crudelita-
lisque, & inhumanæ superbiæ editum in miseros
st exemplum.

LVIII. Hæ fuere hibernæ expeditiones Anniba-
is. Haud longis inde temporibus, dum intolera-
ilia frigora erant, quies militi data est: & ad pri-
ma ac dubia signa veris profectus ex hibernis, in
Etruriam ducit, eam quoque gentem, sicut Gallos
Ligurésque, aut vi aut voluntate adjuncturus.
Transeuntem Apenninum adeò atrox tempestas ad-

t, ut Alpium fœditatem prope superav
misfus imber quum ferretur in ipsa
im, quia aut arma omittenda erant, aut
nitentes vortice intorti affligebantur, co
deinde, quum jam spiritum intercludere
procare animam fineret, aversi à vento
consedere. Tum verò ingenti sono
epere, & inter horrendos fragores mica
pti auribus & oculis, metu omnes torpe
em effuso imbre, quum eo magis ac
enti esset, ipso illo, quo deprehensi er
castra ponere necessarium visum est. I
boris velut de integro initium fuit. nam
care quicquam, nec statuere poterant
statutum esset, manebat; omnia persci
to, & rapiente. & mox aqua levata v
super gelida montium juga concreta
nivosæ grandinis dejecit, ut, omnibus
cumberent homines, tegminibus suis
quàm tecti. tantaque vis frigoris i
ex illa miserabili hominum jumente
quum se quisque attollere ac levare
quiret; quia torpentibus rigore ne
artus poterant. deinde, ut tande
movere ac recepere animos, & r
eri est cœptus; ad alienam ope
tendere. Biduum eo loco, velu
multi homines, multa jumenta
ex his, qui prœlio ad Trebiam
septem absumpti.

LIX. Degressus Apennino
castra movit, & ad decem m

to die duodecim millia peditum, quinque adversus hostem ducit. Nec Sempronius am enim redierat ab Roma) detrectavit atque eo die tria millia passuum inter a fuere. Postero die ingentibus animis, ntu pugnatum est. primo concursu adeò ana superior fuit, ut non acie vincerent d pulsos hostes in castra persequerentur: ra quoque oppugnarent. Annibal paucis boribus in vallo portisque positis, ceteros in media castra recepit: intentosque si- erumpendum spectare jubet. Jam nona ei hora erat, quum Romanus, nequic- igato milite, postquam nulla spes erat po- stris, signum receptui dedit. Quod ubi ccepit, laxatamque pugnam, & recessum vidit, extemplo equitibus dextra lævaque hostem, ipse cum peditum robore me- is erupit. pugna rarò ulla magis sæva: & usque partis pernicie clarior fuisset, si ex- dies in longum spatium fivisset. Nox ingentibus animis prœlium diremit. ita- concursus fuit quàm cædes. & sicut æ- me pugna erat, ita clade pari discessum utra parte sexcentis plus peditibus, & di- jus equitum cecidit. Sed major Roma- pro numero jactura fuit: quia equestris liquot, & tribuni militum quinque, & ociorum tres sunt interfecti. Secundùm am Annibal in Ligures, Sempronius Lu- essit. Venienti in Ligures Annibali, per ntercepti duo quæstores Romani, C. Ful-

vius & L. Lucretius, cum duobus tribunis militum, & quinque equestris ordinis scriptorum sorte liberis, quo magis ratus fore cum his pacem societatemque crederet, tradiderat.

LX. Dum hæc in Italia geruntur, Cn. Cornelius Scipio, in Hispaniam cum classe & exercitu missus, quum ab ostio Rhodani profectus, Pyrenæosque montes circumvectus, Emporiis appulisset classem, exposito ibi exercitu, orsus à Lacetanis, omnem oram usque ad Iberum flumen, partim renovandis societatibus, partim novis instituendis, Romanæ ditionis fecit. Inde conciliata clementiæ fama, non ad maritimos modò populos, sed in mediterraneis quoque ac montanis ad ferociores jam gentes valuit: nec pax modò apud eos, sed societas etiam armorum parata est. validæque aliquot auxiliorum cohortes ex iis conscriptæ sunt. Hannonis cis Iberum provincia erat. eum reliquerat Annibal ad regionis ejus præsidium. itaque prius, quàm alienarentur omnia, obviam eundum ratus, castris in conspectu hostium positis, in aciem eduxit. nec Romano differendum certamen visum: quippe qui sciret cum Hannone & Asdrubale sibi dimicandum esse; malleque adversus singulos separatim, quàm adversus duos simul res gerere. Nec magni certaminis ea dimicatio fuit. Sex millia hostium cæsa, duo capta cum præsidio castrorum. nam & castra expugnata sunt, atque ipse dux cum aliquot principibus capiuntur: & Scissis, propinquum castris oppidum, expugnatur. Cæterum præda oppidi parvi pretii rerum fuit, supellex barbarica, ac vilium mancipiorum. castra militem dita-

ere, non ejus modò exercitus, qui victus erat, & ejus, qui cum Annibale in Italia militabat, ibus fere caris rebus (ne gravia impedimenta tibus essent) citra Pyrenæum relictis.

XI. Priusquam certa hujus cladis fama acci-, transgressus Iberum Asdrubal cum octo ous peditum, mille equitum, tanquam ad pri- adventum Romanorum occursurus, post- perditas res ad Scissim amissaque castra ac- iter ad mare convertit. Haud procul Tar- e classicos milites navalesque socios, vagos esque per agros (quod ferme fit, ut secundæ negligentiam creent) equite passim dimisso, magna cæde, majore fuga ad naves compel- ec diutius circa ea loca morari ausus, ne à one opprimeretur, trans Iberum sese recepit. cipio, raptim ad famam novorum hostium ne acto, quum in paucos præfectos navium dvertisset, præsidio Tarracone modico relicto, rias cum classe rediit. Vixdum digresso eo, As- aderat: & Illergetum populo, qui obsides ni dederat, ad defectionem impulso, cum ipsorum juventute agros fidelium Roma- ciorum vastat. Excito deinde Scipione hi-, toto cis Iberum rursum cedit agro. Sci- lictam ab auctore defectionis Illergetum gen- quum infesto exercitu invasisset, compulsis ous Athanagiam urbem (quæ caput ejus po- rat) circumsedit: intraque dies paucos plu- quàm ante obsidibus imperatis, Illergetes, pe- etiam mulctatos, in jus ditionemque rece- Inde in Ausetanos prope Iberum, socios & ipsos

ipsos Poenorum, procellæ atque urbe eorum obsessa, Lacetanos ubilium finitimos ferentes hostes, tuto procul jam urbe, quam intrare vellent, accepit insulis. Octo ad duodecim milia, extra pene omnes armis, dextros passim palatos per agros diffugere. nec obstitit alia ulla res, quam iniqua oppugnantibus loca, totaque urbis ea obsidio fuit: per quos ratio usquam ulla stetit quatuor pedes alta jacuit: adeoque plurima ac vineæ Romanorum operiebat, ut ea sola, ignibus aliquoties conjectis ab hoste, etiam tutamentum fuerit.

LXXI. Postremò quum Annuffus, princeps eorum, ad Asdrubalem profugisset, viginti argenti talentis pacti deduntur. Tarraconem in liberam relictum est. Romæ ait circa urbem multa ea hieme prodigia facta: ut (quod evenire solet nostis semel in religionem animis) multa nunciata, & temere credita sunt. in quels ingenuum infantem semestrem in foro olitorio triumphum clamâsse: & foro boario bovem in tertiam contignationem sua sponte escendisse, atque inde tumultu habitatorum territum sese dejecisse: & navium speciem de cœlo affulsisse: & ædem Spei, quæ in foro olitorio est, fulmine ictam: & Lanuvii hastam se commovisse: & corvum in ædem Junonis devolâsse, atque in ipso pulvinario consedisse: & in agro Amiternino, multis locis hominum specie procul candida veste visos, nec cum ullo congressos: & in Piceno lapidibus pluisse: & Cære sortes attenuatas: & in Gallia lupum vigili gladium è vagina raptum abstulisse. Ob cetera prodigia

s adire decemviri jussi. quòd autem la-
uisset in Piceno, novendiale sacrum e-
& subinde aliis procurandis prope tota
erata fuit. Jam primum omnium urbs
: hostiæque majores, quibus editum est,
: & donum ex auri pondo quadraginta
ı ad Junonis portatum est : & signum
natronæ Junoni in Aventino dedicave-
lectisternium Cære, ubi sortes attenuatæ
peratum : & supplicatio Fortunæ in Al-
omæ quoque & lectisternium Juventati,
atio ad ædem Herculis, nominatim de-
erso populo, circa omnia pulvinaria, in-
. Genio majores hostiæ cæsæ quinque :
ilius Serranus prætor vota suscipere jus-
decem annos respublica eodem stetisset
æc procurata votaque ex libris Sibyllinis
parte levaverant animos religione.
. Consulum designatorum alter Flamini-
æ legiones, quæ Placentiæ hibernabant,
nerant, edictum & literas ad consulem
is exercitus Idibus Martiis Arimini ad-
istris. Huic in provincia consulatum in-
ium erat, memori veterum certaminum
ibus, quæ tribunus plebis, & quæ postea
riùs de consulatu, qui abrogabatur, dein
pho habuerat : invisus etiam Patribus ob
gem, quam Q. Claudius tribunus plebis
senatum, uno Patrum adjuvante C. Fla-
ulerat ; ne quis senator, quive senatoris
sset, maritimam navem, quæ plus quàm
um amphorarum esset, haberet. Id satis
habi-

habitum ad fructus ex agris vectandos. quæstus omnis Patribus indecorus visus est. Res per summam contentionem acta, invidiam apud nobilitatem suasori legis Flaminio, favorem apud plebem, alterumque inde consulatum peperit. Ob hæc ratus auspiciis ementiendis, Latinarumque feriarum mora, & consularibus aliis impedimentis retenturos se in urbe, simulato itinere privatus, clam in provinciam abiit. Ea res ubi palam facta est, novam insuper iram infestis jam ante Patribus movit: *Non cum senatu modò, sed cum Diis immortalibus C. Flaminium bellum gerere, consulem ante inauspicatò factum, revocantibus ex ipsa acie Diis atque hominibus, non paruisse; & nunc conscientia præteritorum & Capitolium & solennem votorum nuncupationem fugisse: ne die initi magistratus Jovis optimi maximi templum adiret: ne senatum invisus ipse, & sibi uni invisum, videret consuleretque: ne Latinas indiceret, Jovique Latiali solenne sacrum in monte Albano faceret: ne auspicatò profectus in Capitolium ad vota nuncupanda, paludatus inde ad provinciam iret. Lixæ modo sine insignibus, sine lictoribus, profectum clam, furtim, haud aliter quàm si exilii caussa solum vertisset: magis pro majestate videlicet imperii Arimini, quàm Romæ magistratum initurum, & in diversorio hospitali quàm apud penates suos prætextam sumpturum. Revocandum universi retrahendumque censuerunt; & cogendum omnibus priùs, præsentem in Deos hominesque fungi officiis, quàm ad exercitum & in provinciam iret.* In eam legationem (legatos enim mitti placuit) Q. Terentius & M. Anti-

Antiſtius profecti, nihilo magis eum movere' quàm priori conſulatu literæ moverant à ſenatu miſſæ. Paucos poſt dies magiſtratum iniit: immolantique ei vitulus jam ictus è manibus ſacrificantium ſeſe quum proripuiſſet, multos circumſtantes cruore reſperſit. Fuga procul etiam major, apud ignaros quid trepidaretur, & concurſatio fuit. Id à pleriſque *in omen magni terroris acceptum*. Legionibus inde duabus à Sempronio priori anni conſule, duabus à C. Attilio prætore acceptis, in Etruriam jam per Apennini tramites exercitus duci eſt cœptus.

FINIS VOLUMINIS SECUNDI.

ri excusi pro J. TONSON *&* J. WATTS.

Σ ΚΑΙΝΗΣ ΔΙΑΘΗΚΗΣ ΑΠΑΝΤΑ.
ovum Testamentum. Græcè.

.ΗΡΟΤ ΙΑΙΑΣ. Adjicitur in Calcem Inter-
etatio Latina.

'irgilii Maronis Opera.

Horatii Flacci Opera.

ılli, Tibulli, & Propertii Opera.

Ovidii Nasonis Opera, tribus tomis comprehensa.

lii Terentii Carthaginiensis Afri Comœdiæ Sex.

Lucretii de Rerum Naturâ Libri Sex.

Annæi Lucani Pharsalia: Sive de Bello Civili
ıter Cæsarem & Pompeium Libri Decem.

Junii Juvenalis & Auli Persii Flacci Satyræ.

:dri Aug. Liberti Fabularum Æsopicarum Libri
ıuinque; item Fabulæ quædam ex MS. veteri à
Marquardo Guido descriptæ; cum Indice Vocum
: Locutionum. Appendicis loco adjiciuntur Fa-
ulæ Græcæ quædam & Latinæ ex variis Authori-
us collectæ; quas claudit Avieni Æsopicarum
abularum Liber Unicus.

Valerii Martialis Epigrammata.

Julii Cæsaris & A. Hirtii de Rebus à C. Julio
Cæsare gestis Commentarii: Cum C. Jul. Cæsaris
ragmentis.

rnelii Nepotis excellentium Imperatorum Vitæ.

cius Annæus Florus. Cui subjungitur Lucii Am-
ıelii Liber Memorialis.

ii Sallustii quæ extant.

lleii Paterculi Historiæ Romanæ quæ supersunt.

stini Historiarum ex Trogo Pompeio Libri XLIV.

Curtius Rufus de Rebus Gestis Alexandri Magni.

CUM PRIVILEGIO.

. B. *This Collection (both of the* GREEK *and* LATIN *Authors) will be Continu'd with all Convenient Speed.*